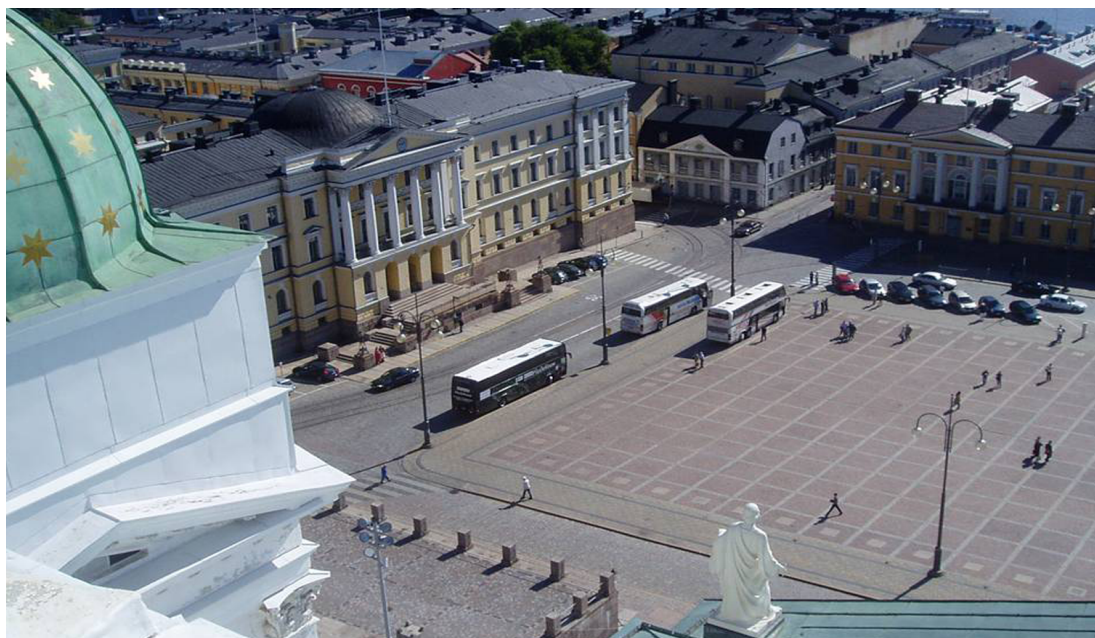

Pekka Leino

”Endast kyrkans egna angelägenheter”

En kyrkorättslig undersökning av kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Pekka Leino (f. 1949)

Juris doktor 2002 , Helsingfors universitet
Docent i kyrkorätt, Östra Finlands universitet
Docent i förvaltningsrätt, Helsingfors universitet
Lagfaren asesor, Esbo stift

Åbo Akademis förlag
Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 215 3478
E-post: forlaget@abo.fi

Foto: Pekka Leino

Försäljning och distribution:
Åbo Akademis bibliotek
Domkyrkogatan 2-4, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 -215 4190
E-post: publikationer@abo.fi

“ENDAST KYRKANS EGNA ANGELÄGENHETER”

"Endast kyrkans egna angelägenheter"

En kyrkorättslig undersökning av kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Pekka Leino

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2012

CIP Cataloguing in Publication

Leino, Pekka.

“Endast kyrkans egna angelägenheter”:
en kyrkorättslig undersökning av
kyrkans egna angelägenheter i kyrko-
lagstiftningen om Evangelisk-lutherska
kyrkan i Finland / Pekka Leino. - Åbo :
Åbo Akademis förlag, 2012.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-666-5

ISBN 978-951-765-666-5
ISBN 978-951-765-667-2 (digital)
Painosalama Oy
Åbo 2012

Till I. och E.

Förord

Efter min doktorsavhandling i förvaltnings- och kyrkorätt och några andra kyrkorättsliga publikationer kan det säkert väcka en viss förundran att jag nu skriver en ny doktorsavhandling och dessutom vid en teologisk fakultet. I och för sig hade det varit motiverat att jag hade fortsatt att forska helt och hållet inom juridiken. Det som i första hand emellertid fick mig att påbörja detta forskningsprojekt var det läge inom den finländska kyrkorättsliga forskningen som jag hade lagt märke till i min tidigare forskning. Enligt mina iakttagelser fanns det i den kyrkorättsliga analysen av kyrkliga problemställningar en klar brist visavi den teologiska förståelsen av dem. Därför fanns det ett klart behov att ägna den kyrkliga lagstiftningen en mera teologisk analys. Denna brist i forskningen har enligt mitt förmenande i negativ mening klart påverkat behandlingen av känsliga kyrkliga frågor både i kyrkans eget beslutsfattande och i domstolarnas rättskipning.

Efter år 1974, då jag började arbeta som jurist inom evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, har mycket förändrats i kyrkan. Detta märks i bilden av den i offentligheten men man kan också märka det i kyrkolagstiftningen och tolkningen av den då man granskar den med ett trettio års perspektiv. Under de två senaste årtiondena har situationen inom kyrkan blivit påfrestande för kyrkans enhet då en del av kyrkans arbetstagare som ett resultat av denna ändringsprocess har sett sig tvungna att känna ett visst främlingskap i sin egen kyrka inför den s.k. officiella linjen i kyrkan, fastän de har blivit medlemmar i den genom dopet och kallats att arbeta inom den. Därför är det viktigt att rent forskningsmässigt utreda orsakerna till denna utvecklingslinje och vad den kan få för konsekvenser för kyrkan. Enligt mitt förmenande har nämligen forskningen till uppgift att även problematisera rådande attityder och tolkningar.

Det har snart under ett och ett halvt sekels tid i kyrkolagen varit fråga om bestämmelser om ”endast kyrkans egna angelägenheter” och tolkningen av dessa bestämmelser. I ett kyrkorättsligt perspektiv kan det i fråga om de inträffade författningsändringarna och tolkningen av dem i enlighet med Paulus antingen vara fråga om att anpassa sig efter denna världen eller så har det som har hänt inom kyrkan endast varit fråga om att man har låtit sig förvandlas genom förnyelsen av sina tankar, så att man har kunnat ”avgöra vad som är Guds vilja: det som är gott, behagar honom och är fullkomligt.” (Rom. 12:2).

Den första tanken på att jag kunde övergå till att studera och forska inom teologin uttryckte år 2003 troligen min dåvarande chef biskop Eero Huovinen då vi drack mitt docenturkaffe i kyrkorätt i domkapitlet i Helsingfors stift. Då avböjde jag ännu hövligt och tog det hela mera som ett skämt. Men då min hustru sommaren 2008 sa att varför kunde jag inte som docent i kyrkorätt skriva en kyrkorättslig avhandling vid en teologisk fakultet, var jag försvarslös och kunde inte annat än anta utmaningen. Kyrkorätten är ju ett ämne både inom juridiken och inom teologin.

Utom dessa två som har sporrat mig har även flera andra medverkat till det som sedan har hänt. Det är inte möjligt att här tacka dem alla individuellt utan bara kollektivt. Men att det över huvud har varit möjligt för mig att klara av denna utmaning, som är svår för en icke-teolog, beror till största delen på den skickliga handledningen av professor Bernice Sundkvist. Jag känner mig också ha varit mycket privilegierad att som opponenter i praktiska teologins seminarier få två ”jätteteologer”, professorerna Gustav Björkstrand och Hans-Olof Kvist. Jag kommer med stor tacksamhet ihåg de inspire-

rande diskussionerna i seminariet. Under forskningsarbetets gång har jag även fått hjälp av dogmatikprofessorerna Gunnar af Hällström och Miika Ruokanen som öppnade mina ögon till dogmvärlden.

Mina vikarier som lagfaren assessor, VH Ulla-Maija Halme och VH Lars-Eric Henricson, har gjort mitt forskningsarbete möjligt genom att de så bra har skött vardagsärendena i domkapitlet under min deltidstjänstledighet. Jag är vidare tacksam för hjälpen från personalen vid domkapitlet i Borgå stift för att jag har fått låna betänkan den och protokoll på svenska. Från mina många Åbo-resor kommer jag med tacksamhet ihåg givande samtal med akademilektor Birgitta Sarelin. Teol. stud. Julia Lundstén tackar jag för värdefullt bistånd.

Jag tackar även avhandlingens förgranskare, professor, JD Ilkka Saraviita och professor, TD Jyrki Knuutila för deras insats. Deras kommentarer och rekommendationer har varit till stort nytta och hjälp.

Det har varit en alldeles speciell utmaning i arbetet med denna avhandling att få den till en acceptabel svenska, eftersom svenska inte är mitt modersmål. Där har jag fått ovärderlig hjälp från flera håll, framför allt av docenterna, TD Svante Lundgren och TD Risto Nurmela, samt av några svenska vänner, såväl teologer som jurister. Likaså har lektor, FL Sonja Vidjeskog vid centret för språk och kommunikation vid Åbo Akademi varit till värdefull hjälp och visat stor tjänstvillighet. Jag tackar slutligen Åbo Akademis rektor för beviljat stipendium att färdigställa avhandlingen.

Lepola 31.8.2012

Pekka Leino

Innehåll

1 Inledning	7
1.1 Sakhelheter som hör till kyrkans lära och bekännelse	7
1.2 Forskningsuppgiften	18
1.3 Källmaterial och forskningsmetoder	24
1.4 Tidigare forskning i Finland	28
2 Den historiska bakgrunden till hur begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” utformats	29
2.1 Kyrkorätten under tidigare århundraden	30
2.2 Autonomins tid – före Schaumans kyrkolagskommitté	46
2.3 Schaumankommitténs förslag	57
2.3.1 Kommitténs förslag i 1863 års betänkande (KLF 1863)	58
2.3.2 Granskningskommitténs förslag år 1866 (KLFG 1866)	73
2.3.3 Förslaget vid lantdagsbehandlingen år 1867	79
2.4 Kriterierna för regleringen av endast kyrkans egna angelägenheter	81
2.4.1 Med ursprung i kyrkan – kriterier i regleringen av endast kyrkans egna angelägenheter	82
2.4.2 Författningens kriterier för endast kyrkans egna angelägenheter och i regleringen av kyrkolagens område	83
2.4.3 Betoningen av lagstiftningskriteriernas betydelse i kyrkolagen och kyrkorätten	90
3 Kyrkans lära som endast kyrkans egen angelägenhet i kyrkolagstiftningen	93
3.1 Kyrkans lära och endast kyrkans egna angelägenheter	93
3.1.1 Kyrkans bekännelse – innehållet i kyrkans lära	93
3.1.2 Betydelsen av rätt lära	102
3.1.3 Kyrkan är <i>communio sanctorum</i>	105
3.2 Kyrkans lära i 1869 års kyrkolag	107
3.2.1 De centrala bestämmelserna om kyrkans lära	107
3.2.2 Lagstiftning om andra frågor som rör kyrkans lära	109
3.2.3 Kyrkolagsändringar och kommittéarbete efter 1869 års kyrkolag	115
3.2.4 Tolkningen av bestämmelserna i 1869 års kyrkolag och ändringarna av dem	122
3.3 Kyrkans lära i 1964 års kyrkolag	126
3.3.1 Regleringen av frågor som gäller kyrkans lära	126
3.3.2 Regleringen av andra ärenden som hänför sig till kyrkans lära	128
3.3.3 Kyrkolagsändringar och kommittéarbete efter 1964 års kyrkolag	131
3.3.4 Tolkning av bestämmelserna i 1964 års kyrkolag	164
3.4 Kyrkans lära i 1993 års kyrkolag	166
3.4.1 1993 års kyrkolagsreform och kritiken mot den	166
3.4.2 De centrala bestämmelserna i lagstiftningen om kyrkans lära	171
3.4.3 Lagstiftningen som gäller övriga endast kyrkans egna angelägenheter med anknytning till kyrkans lära	181
3.4.4 Kyrkolagsändringar, kommittéarbete och övriga beredningar efter 1993 års kyrkolag	184
3.4.5 Tolkningen av 1993 års kyrkolagstiftning och ändringarna av den	199

4 Endast kyrkans egna angelägenheter i ett föränderligt samhälle.....	202
4.1 Dynamik och stabilitet.....	202
4.1.1 Samhällets omvandling påverkar rätten och kyrkan	202
4.1.2 Kyrkans omvandling påverkar kyrkorätten	206
4.1.3 Stabiliteten och dynamiken i föreskrifterna om kyrkans lära.....	215
4.2 Spänningen mellan kyrkans och statens intressen	220
4.2.1 Från statskyrklig till folkkyrklig lagstiftning	223
4.2.2 Från folkkyrklig till en mera nystatskyrklig lagstiftning.....	225
4.2.3 Från en folkkyrka på väg att på nytt bli statskyrka mot en folkets kyrka?.....	229
4.3 Kyrkorätten och den föränderliga samhälleliga rätten	231
5 Avslutande reflexioner	270
Förkortningar	289
Källor och litteratur	293
Summary	289
Personregister	321
Bilagor	

Då man har försökt erövra hela folk har man haft som mål något slags folkkyrka, som uppstår genom ett allomfattande kristnande, och därför har man även med nödvång varit tvungen att godkänna sådant som helt uppenbart inte utgår från själva evangeliet.¹

Seppo A. Teinonen

1 Inledning

1.1 Sakhelheter som hör till kyrkans lära och bekännelse

I den här studien står den lagstiftning som gäller Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i centrum. Särskilt fokuseras begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter”. Detta uttryck upptogs redan i 1869 års kyrkolag och har behållits i senare kyrkolagstiftning. Vid en kyrkorättslig granskning av endast kyrkans egna angelägenheter kan ett flertal olika sakhelheter hänföras till kyrkans lära och bekännelse. Redan i avhandlingens titel finner vi några centrala begrepp för avhandlingen. Sådana är åtminstone indirekt till exempel *kyrka*, *kyrkorätt*, *kyrkolagstiftning*, *kyrkans författning*, *konstitution*, *kyrkans ordning*, *kyrkans lära och bekännelse* samt *endast kyrkans egna angelägenheter*.

Kyrka, kyrkorätt, kyrkolag och kyrkolagstiftning

I avhandlingen avses med begreppet *kyrka* Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland som partikularkyrka. I en kyrkorättslig avhandling bör man ta hänsyn till att rätt förstå begreppet partikularkyrka i dess relation till begreppen universell kyrka och lokalförsamling. Av en partikularkyrka och den lagstiftning som gäller den bör man utifrån (det kvalitativa) perspektivet om kyrkans katolicitet förutsätta autenticitet i tro och bekännelse. Den lagstiftning som gäller kyrkan hör ihop med kyrkans författning, som måste vara överensstämmande med den apostoliska tron och läran, med vittnesbördet från kyrkans sanna lärare och med den kristna sanning som hela kristenheten omfattar. Som kriterium för denna bedömning har man i kyrkan haft Guds uppenbarelse i Bibelns ord.²

Undantagsvis, framför allt i den analys som gäller tiden före den period som är föremål för den egentliga undersökningen, har begreppet kyrka använts i en vidare bemärkelse och står i enlighet med den västliga traditionen för det kristna samfundet som tolkar kristendomen. Användningen av ordet ”kyrka” i denna vidare bemärkelse framgår av sammanhanget eller uttrycks på annat sätt. Av Finlands invånare har en majoritet hört till den katolska kyrkan från 1200-talet till mitten av 1500-talet. Finländarna var medlemmar av den lutherska kyrkan i Sverige från mitten av 1500-talet till början av 1800-talet och utgjorde en självständig evangelisk-luthersk kyrka från början av 1800-talet. Jag kommer alltså inte att granska Ortodoxa kyrkan i Finland och inte heller den östliga kristna kyrkan som uppkom i och med kyrkosplittningen år 1054.

¹ Min översättning; på finska: ”Pyrittäessä kokonaisten kansojen voittamiseen on tähtäimessä pidetty jonkinlaista kansankirkkoa, joka syntyy laajasuuntaisella kristillistämällä ja kristillistytämällä, ja siksi on pakostakin jouduttu hyväksymään sellaista, joka ei ilmeisesti nouse itse evankeliumista.” Teinonen 1964, 26.

² KOKom 1979, 12–16. Kiviranta 1977, 133.

Trots att det enligt den gammalmodiga ordalydelsen i kyrkolagen från autonomins tid är fråga om den evangelisk-lutherska församlingen, har begreppet i lagen från första början kyrkorättsligt uppfattats som ”eklesia”, varvid begreppet har gällt hela kyrkan med dess församlingar. I avhandlingen används det av teologin omfattade begreppet eklesia med dess olika dimensioner. På motsvarande sätt menas med en ecklesiologisk analys en granskning av läran om kyrkan.³

Det var antagligen Friedrich Schleiermacher som var den första som använde begreppet *folkkyrka*. Förståelsen av begreppet folk förändrades i samhället kring sekelskiftet 1800. Schleiermacher förde då fram sin s.k. historisk-sociologiska folkkyrkouppfattning. Folkkyrkan kunde ses som ett uttryck för folkets traditionella kyrkliga liv och organiseringen av kyrkan på ett sätt som upplevs som naturligt för folket. Johan Hinrich Wicherns år 1848 framförda folkkyrkosyn byggde på det allmänna prästadömet, som omfattade alla troende. Folkkyrkan var enligt detta ett missionsfält för Kristi sanna kyrka och tjänade folkets etiska fostran.⁴ Numera används ett bredare folkkyrkobegrepp.⁵

Till det paradoxala i förhållandet mellan *kyrkobegreppets* folkkyrkliga ideal och verkligheten hör de kännetecken på kyrkan⁶, på vilka Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland genom bekännelseparagrafen i kyrkolagen och kyrkoordningen och genom sina beslut om sin författning borde kännas igen.⁷ Det centrala är de två kännetecken på kyrkan som Augsburgska bekännelsen talar om.⁸ Man har dock nämnt också andra kännetecken på kyrkan:

- 1) Guds ord
- 2) det heliga dopet
- 3) altarets sakrament
- 4) kyrkans offentliga nyckelmakt
- 5) kyrkans ämbete
- 6) offentlig bön
- 7) det heliga kors som getts åt de kristna.⁹

Ecklesiologin, läran om kyrkan, finns inte utan kristologin, läran om Kristus. En kristologi som inte innehåller ecklesiologi förvrängs, och ecklesiologins hela innehåll definieras i sin tur utifrån kristologin.¹⁰ Kyrkan i teologisk mening beskrivs som Kristi kyrka och de olika

³ Se Teinonen 1999, 81–82, om olika definitioner av eklesia.

⁴ Leino 2002a, 67.

⁵ För en diskussion om folkkyrkoproblematiken, se t.ex. Vikström 2009.

⁶ Luthers kyrkodefinition i Schmalkaldiska artiklarna: ”Ty ett barn på sju år vet numera, Gud vare lov, vad kyrkan är: hon är nämligen de heliga troende och ’fären, som höra sin herdes röst.’” (Schmalkaldiska artiklarna, Om kyrkan, 2) Inom den lutherska ortodoxin ansågs också pura doctrina, på basis av CA VII, vara ett kännetecken på kyrkan. Se också CA:s apologi VII.

⁷ Dulles, 1985, 117, hänvisar till andra kännetecken på kyrkan som Luther och katolska kyrkan framfört.

⁸ Dulles, 1985, 127, konstaterar att Augsburgska bekännelsen (VII) i stället för kyrkans fyra traditionella kännetecken talar om två (att evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas).

⁹ Av de sju kännetecken som Luther definierar är det sista, *det heliga korset som getts åt en kristen*, utan tvekan det som är svårast att normativt reglera. Det går inte ens att stifta en idealparagraf om saken, men det är trots allt ett faktum, som *det går att känna igen kyrkan på*. I Augsburgska bekännelsens apologi finns de kännetecken på kyrkan, Kristi kropp, uppräknade på vilka de kristna tryggt känner igen kyrkan.

¹⁰ Om olika uppfattningar om kyrkan, se Dulles 1985, 58–96. Bl.a. Nygren 1955, 25, erkände kristologins nödvändighet för kyrkans ecklesiologiska analys. ”Rätt kan man tala om den ena endast genom att också ha den andra med. En kristologi, som icke i sig innesluter en ecklesiologi, blir falsk. I så fall förflyktigas talet om

partikularkyrkorna har sin enhet i (Kristus) Kristi kyrka. Kyrkans djupdimension, Kristi kropp är mer än bara en kyrka som en sociologisk eller organisatorisk storhet.¹¹

Med begreppet *kyrkolag* menas den genom kyrkolagssystemet stiftade kyrkolagen och de ändringar som gjorts i den. Av sammanhanget framgår om begreppet i avhandlingen avser en för kyrkan gällande rättslig norm som har stiftats med stöd av kyrkolagen eller en författning som har stiftats för att gälla inom kyrkan, såsom en kyrklig lag eller en annan rättslig norm som gäller inom kyrkan. Kyrkolagstiftning är ett bredare begrepp än kyrkolag. Med *kyrkolagstiftning* kan man därför mena helheten av de rättsliga normer som gäller kyrkan, något som är mer omfattande än bara kyrkolagen.¹²

Kyrkans lära och bekännelse

*Kyrkans lära*¹³ och *bekännelse* är centrala begrepp i avhandlingen. Med kyrkans lära menas i denna avhandling Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland uppfattning om den uppenbarelse som utgör den kristna kyrkans grund och dess praktiska tolkning och fullföljande. Trots att den teologiska och juridiska definitionen har en klar utgångspunkt¹⁴ har de i olika tider då olika frågeställningar uppstått visat sig vara svåra att definiera. I den nuvarande kyrkolagstiftningen talas om kyrkans lära i KL 2 kap. 2 § och KL 20 kap. 7 §.¹⁵ Trots att gällande kyrkolag alltså känner begreppet kyrkans lära definierar den inte direkt dess innehåll.¹⁶ Brotherus ansåg visserligen på 1920-talet i sin analys av den finländska religionslagstiftningens utveckling att redan 1 § i 1869 års kyrkolag, liksom motsvarande paragraf i 1686 års kyrkolag, innehöll en definition av läran.¹⁷ De första paragraferna i kyrkolagen och kyrkoordningen innehåller allmänna bestämmelser om kyrkans bekännelse. Också bekännelseparagrafen i kyrkoordningen innehåller begreppet kyrkans lära.¹⁸ De facto hand-

Kristus till att gälla en kristusidé eller gudamänsklighetens princip eller liknande. Men på samma sätt blir en ekklesiologi, som icke till hela sin innebörd är bestämd av kristologien, förfelad, så till vida som kyrkan då göres till något utvärtes, till en blott sociologisk formation. När man talar om Kristus på rätt sätt, så talar man också – inklusive – om hans kyrka.”

¹¹ CA:s apologi VII och VIII. Se också Nygren 1955, 1415 och Nygren 1966, 25. Jfr Leino 2003a, 110–119.

¹² T.ex. titeln på Halttunen & Pihlaja & Voipio: Kirkkolainsäädäntö 2008. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. (Kyrkolagstiftningen 2008. Kommentar till kyrkolagen, kyrkoordningen och valordningen för kyrkan)

¹³ På latin är lära *doctrina*, vilket betyder lära, undervisning och vetenskap. *Doctrina Christi* har i den kyrkliga traditionen betytt Kristi lära. Bibelns lära har betraktats som Guds egen lära.

¹⁴ T.ex. Konkordieformeln, Sammanfattning, 7.

¹⁵ I den förra paragrafen föreskrivs att kyrkan har rätt att göra framställningar till statliga myndigheter och avge utlåtanden till dessa i samhällliga frågor som är av vikt utgående från *kyrkans lära och uppgift*. I den senare paragrafen bestäms om kyrkomötets uppgifter. En av dessa är att handlägga frågor som förutsätter principiella ståndpunktstaganden som rör *kyrkans tro och lära* eller som grundar sig härpå. Se närmare avsnitt 3.3.3., där kopplingen mellan dessa två paragrafer analyseras.

¹⁶ Strikt taget bekänner Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland enligt KL 1:1 den kristna *tro* som, grundande sig på Bibeln, är uttalad i den äldsta kyrkans tre bekännelser samt i de lutherska bekännelseskriterierna.

¹⁷ Brotherus 1923, 146, ansåg att 1869 års KL:s ”formulering angående bekännelseskriterierna var något friare. Dess syfte var att förhindra att ’det uppstod ett för kyrkans lära skadligt bekännelseväng’”. Man bör dock komma ihåg kontexten: tidigare hade det handlat om en *statlig* trosbekännelse och bekännelseväng. Brotherus (s. 147) lyfte också fram den viktiga synpunkten angående bekännelseparagrafen att när 1869 års kyrkolag stiftades var 1 § i 1772 års regeringsform fortfarande i kraft. Paragrafen definierade trosbekännelsen och trots en annan ordalydelse i 1 § i 1869 års kyrkolag *menas samma bekännelse*.

¹⁸ Bestämmelsen, som tidigare ingått i 1869KL och 1964KL, är nu 1993KO 1:1 och lyder på följande sätt: ”Kyrkan fasthåller som *sitt högsta rättesnöre* den i dessa bekännelseskriter uttryckta principen, *att all lära i kyrkan* skall prövas och bedömas enligt Guds heliga ord.” (Min kursivering) Längre fram finns en närmare analys av förhållandet mellan den av kyrkan bekända tron och kyrkans lära (se närmare avsnitt 3.1.).

lar det också i t.ex. den nuvarande kyrkolagens 5 kap. 3 § om att hålla sig till kyrkans lära, eftersom här finns bestämmelser om *domkapitlets åtgärder* då en präst har gjort sig skyldig till irlära.¹⁹ På samma sätt lovar prästerna i prästlöftet, som det föreskrivs om i paragraferna om ordination, att inte offentligt förkunna eller utsprida eller hemligt främja eller hylla läror som strider mot Guds heliga *ord* och den evangelisk-lutherska kyrkans därpå grundade *bekännelse*.²⁰

Den för lutherska kyrkor karaktäristiska uppfattningen om Guds två regementen har anknytning till avhandlingens ämne, även om den allmänna uppfattningen i kyrkan är att ”regementsläran” inte är en egentlig lära.²¹ Också Luthers uppfattning om tvåregementsläran har varit föremål för kritik.²² Å andra sidan har man också inom nutida teologi och i kyrkan försökt tillämpa regementsläran på ett bredare sätt än hur man inom reformationen förstod Guds två herravälden.²³

Kyrkans konstitution – kyrkans författning – kyrkans ordning

Med *konstitution* menas i vanligt språkbruk bl.a. den inre väsentliga struktur som andra egenskaper härstammar från.²⁴ Då det gäller kyrkan består den inre väsentliga strukturen av element som utgörs av det teologiska innehållet i kyrkans lära och av sådant som hör till kyrkans yttre struktur och förvaltning.

Kyrkans författning har uppfattats som kyrkans konstitution. Trots att innehållet i kyrkans författning har analyserats i beredningen av alla de tre kyrkolagarna är det de betänkanden som *Kyrkoordningskommittén* (KOKom 1979) liksom dess föregångare *Kommittén för granskning av kyrkans författning* (KFGKom 1973) utarbetat som har haft en central betydelse för den nuvarande uppfattningen av begreppet kyrkans författning.²⁵ I Kyrkoordningskommitténs betänkande används på finska begreppen *kirkon järjestysmuoto* och *kirkon järjestys* parallellt medan i det svenska betänkandet bägge i regel har översatts med kyrkans författning,²⁶ förutom i de fall där man direkt utgår från 83 § 1 mom. i regeringsformen för Finland. I enlighet med ordalydelsen i regeringsformen har *kirkon järjestysmuoto* översatts med kyrkans organisation, trots att man i övrigt i betänkandet har använt organisation som motsvarighet till det finska *organisaatio*.²⁷

¹⁹ Till begreppen lära och irlära hör också begreppet schism. En medlem eller gemenskap i kyrkan som agerar i enlighet med kyrkans lära kan trots detta hamna i en schismatisk situation i förhållande till kyrkan. Så skedde också i samband med reformationen.

²⁰ 1993KO 5:6. Den som vigs till präst lovar också att han eller hon vill efterleva kyrkans lag och ordning. Logiken i löftet bygger på antagandet att det inte finns någon motstridighet mellan å ena sidan kyrkans lära och å andra sidan kyrkans lag och ordning.

²¹ Bl.a. Luthers skrifter *An der christlichen Adel* (1520) och *Von weltlicher Obrigkeit* (1523). Se Haikola 1967, 47.

²² Bl.a. Träskman 1990, 507.

²³ Det har bl.a. i det rättsliga tänkandet betydligt att man förstår rätten som enbart något som hör till det världsliga regementet och människors viljestyrka. På så sätt har det hamnat i skymundan att också detta regemente är Guds regemente.

²⁴ Valpola 2000, Konstituutio.

²⁵ KOKom 1979 kunde i sitt eget betänkande beakta det som den av 1968 års kyrkomöte tillsatta Kommittén för granskning av kyrkans författning hade kommit fram till i sitt betänkande år 1973.

²⁶ KOKom 1979, 12f.

²⁷ KOKom 1979, 31f konstaterar att begreppen organisation och förvaltning inte har ”i juridiskt språkbruk någon klar och entydig innebörd”. Eftersom de bestämmer kyrkolagens tillämpningsområde, måste de enligt

Kyrkans författning är även ett juridiskt begrepp eftersom det ingår i regeringsformen och i Finlands grundlag. Sålunda används i den här avhandlingen beteckningen kyrkans författning speciellt då det är fråga om en statsförfattningsrättslig definition. Det är emellertid helt klart att begreppet kyrkans författning även har ett teologiskt innehåll, eftersom kyrkans författning utgör kyrkans uttryck för sin syn på sitt väsen och sin uppgift.²⁸ Det här förklarar till en del varför man i olika sammanhang så som i kommittéer eller i övriga utredningar har använt även andra beteckningar för kyrkans konstitutiva grund och för det här begreppet som enligt grundlagen definierar kyrkolagen. Det har även varit fråga om huruvida man har önskat betona och framhäva kyrkans teologiska eller dess grundlagsenliga och legislativa bas i kyrkans konstitutiva grund. Det har varit speciellt svårt att terminologiskt uttrycka kyrkans konfessionella grund. Den statsförfattningsrättsliga definitionen av kyrkolagen har endast kunnat komma fram till att "[i] kyrkolagen finns bestämmelser om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation och förvaltning" (76 § 1 mom. i grundlagen).

Om det i någon utredning har använts andra beteckningar om kyrkans författning, såsom kyrkans ordning eller kyrkans konstitution, har det här eventuellt även varit ett uttryck för olika utgångspunkter.²⁹ Använt som ett synonymt begrepp för kyrkans författning har uttrycket kyrkans ordning således måhända betonat kyrkans författning som en definition av kyrkans juridiska uppenbarelsform. I kyrkans författning kan det dock inte vara fråga om enbart kyrkans juridiska uppenbarelsform. Som term kan kyrkans konstitution eventuellt bättre uttrycka betydelsen även hos kyrkans teologiska konfessionella grund. Översättningen av det finska begreppet *kirkon järjestysmuoto* i regeringsformen och i grundlagen med uttrycket *kyrkans organisation* har till en del kunnat fördunkla uppfattningen genom att antyda att kyrkans författning är ett rent juridiskt begrepp.

Enligt Kyrkoordningskommittén ska kyrkans författning skapa yttre strukturella förutsättningar och garantier för fullföljandet av kyrkans uppgift.³⁰ Samtidigt blir den även ett uttryck för kyrkans självförståelse. Enligt kommittén står kyrkans författning lika litet som dess konstitution i konflikt med apostoliciteten. Att begreppet kyrkans författning i första hand framhävs som en yttre ordning (uppfattad enbart som en samhällelig lag) kan leda till att det konfessionella draget hos kyrkans författning försvagas och i värsta fall till att förbindelsen mellan kyrkans författning och apostoliciteten går förlorad.

Då terminologin vid analysen av kyrkans författning har varierat måste man i den här avhandlingen i citat från olika beredningar hålla i minnet denna möjlighet i fråga om skillnaderna i analysernas utgångspunkter vad beträffar de använda termernas mångfald. Av samsammanhanget kan man i sista hand tvingas uppskatta huruvida huvudsaken i ett enskilt dokument har varit att utreda kyrkans juridiska eller teologisk-konfessionella karaktär. Delvis kan frågan också gälla om en analys som förr ursprungligen har försökt beakta båda dessa synvinklar senare har uppfattats alltför ensidigt.

kommittén klarläggas och bedömas utifrån kyrkans bekännelse, uppgifter och verksamhet. Se också fotnot 50 i fråga om översättningen av järjestysmuoto med organisation.

²⁸ KOKom 1979, 12.

²⁹ Se t.ex Häkkinen 2012, 35.

³⁰ KOKom 1979, 13.

Kyrkans författning hör ihop med kyrkosynen.³¹ Kyrkans författning kan därför inte utformas hur som helst, för då kan kyrkan få en sådan uppfattning om sig själv att den inte kan kännas igen utgående från sina teologiska utgångspunkter som överensstämmer med dess bekännelse.³²

Sedan år 1910 har man inom ekumeniken använt begreppen Faith och Order.³³ Faith har då syftat på kyrkornas lära, alltså på helheten av dogmerna, och på förkunnelsen och tolkningen av läran. Order har däremot betytt inte bara kyrkans ordning utan ”allt det som vid sidan av dogmerna är konstitutivt för kyrkan, d.v.s. också t.ex. kyrkans ämbete, sakramenten och gudstjänsten”.³⁴ Förhållandet mellan dessa två begrepp är viktigt eftersom lutherdomen också i sina ekumeniska kontakter med hänvisning till Bibeln betonar den sanna apostoliska läran, som är rent uttryckt i den gamla kyrkans trosbekännelser och lutherdomens egna bekännelseskriterier. Om Order är det som är ”konstitutivt för kyrkan” måste den ha en viktig relation till dogmerna som helhet. Så är t.ex. sakramenten inte bara en fråga om order utan också en väsentlig del av kyrkans dogmer.

I min rättsvetenskapliga forskning som behandlar kyrkolagssystemet har jag konstaterat att kyrkans överpositiva rättsgrund leder till att kyrkan har ett behov av egna entiteter.³⁵ Kyrkans författning är en sådan entitet. Dess innehållsliga betydelse är viktig för denna avhandling eftersom författningen är kopplad till kyrkans lära, men också till grundlagen, på grundval av vilken det i kyrkolagen finns bestämmelser om kyrkans författning (organisation).

Lutherdomen

Begreppen lutherdom, luthersk ecklesiologi, den lutherska kyrkans lära, luthersk kyrkorätt osv. använder jag utan att det varje gång definieras vad de betyder. En entydig definition av lutherdom, luthersk osv. står inte att finna. Varje skild tid har tagit till sig Martin Luther

³¹ Träskman 1990, 509 analyserade kyrkans väsen och uppgift: ”Rättsordningens funktion är att skapa de strukturella förutsättningarna för ett förverkligande av kyrkans väsen och uppgift. Då blir den bunden av den gudomliga rätten d.v.s. till kyrkans konstitutiva element, ordet och sakramenten. (Kyrkoordningskommittén. Betänkande 1979 s. 13) Sålunda har kyrkorätten en dubbel dimension, mellan vilka det dock råder en stark spänning.”

³² Kvist 1992, 152 betonar i sin artikel den betydelse som kyrkans enhet har utifrån trosbekännelsen. ”Kristi kyrka är inte flere, utan en enda. Hur mycket empirin än synes tala mot detta, så kan det bekännelsemässigt sett inte finnas flere än en kyrka.”

³³ Se Teinonen 1972, 96: ”Faith and Order, (saks. Glauben und Kirchenverfassung, ransk. Foi et constitution, suom. usein epätaskasti ”Usko ja kirkkojärjestys”).” Jfr Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland nätsida Från A till Ö: ”Faith and Order (Lära och konstitution), är en gren inom den ekumeniska rörelsen. Inom den har kyrkorna gemensamt arbetat med frågor om kyrkans lära, sakrament, ämbete och kyrkans ordning. Rörelsen fick sin början år 1910.”

(http://www.ev12.fi/ordlista/index.php/Faith_and_Order/19.4.2012).

³⁴ Teinonen 1972, 96.

³⁵ Leino 2002a, 40 och fotnot 109. Jag konstaterar i det sammanhanget att då man försöker skapa en metod och med dess hjälp en doktrin för kyrkoförvaltningsrättslig forskning kan man använda folkkyrkobegreppet som ett hjälpmedel och dessutom kan man bedöma om kyrkolagstiftningens grund överensstämmer med den positiva kyrkolag som kyrkolagssystemet producerat. Jag ansåg då att ett mått vid analysen av kyrkolagssystemet är förekomsten av även för kyrkan karaktäristiska entiteter i kyrkans liv och därav följande behov av speciella bestämmelser och ett eventuellt särskilt rättssystem som dessa förutsätter. Med entitet menade jag på grundval av kyrkans författning för kyrkan typiska och nödvändiga begrepp och ”institutioner på mikronivå” såsom prästämbetet, det allmänna prästadömet, kyrkans förrättningar, sakramenten, kyrkotukten, etc.

som sin egen ”sanna Herkules”.³⁶ Luther var ingen systembyggare, som skulle ha gjort en alltomfattande helhetsframställning av sin teologi. Hans böcker var huvudsakligen av tillfällig natur och ofta polemiska eller så rör det sig om tolkning av Bibelns böcker. Trots detta har hans tankar, t.o.m. tagna ur sitt sammanhang, kunnat fungera som ingredienser för teologisk argumentation.³⁷ Det har också publicerats finländsk teologisk forskning och litteratur, där lutherdomen analyseras i förfluten tid.³⁸

I denna avhandling är utgångspunkten att lutherdomen ska förstås utgående från dess egna utgångspunkter. Man har allmänt ansett att det att det vara utmärkande för lutherdomen att Bibeln förklarar och legitimerar sig själv och att man inte får tolka mot vad som står skrivet.³⁹ En beslutsmodell enligt den politiska demokratin har inte ansetts förenlig med lutherdomen, eftersom man inte med majoritetsbeslut kan avgöra frågan om sanningen, Guds ord, och inte heller överge kyrkans på Bibeln grundade tro eller godkänna tolkningar som står i strid med den.⁴⁰

Trots att Martin Luther omkring år 1520 reste sig mot katolska kyrkans ledning med betoningen ”endast Bibeln”, menade han senare i motsats till döparrörelsen att den enda hållbara motiveringen är att Bibeln i 1500 år hade tillåtit barndop i kyrkan.⁴¹ Den lutherska reformationens formalprincip kan anses innebära att läran ska bedömas med Bibelns hjälp

³⁶ Enligt Pirinen (1984, 127–128) har han betraktats som profet, apostel och ängel. Under ortodoxins tid dög han som kyrkofader, under upplysningen som frihetshjälte och en ädel medborgare. Pietismen fann i honom en förkunnare av evangeliets sanning och de väckta följde i hans fotspår. Han har uppfattats den största av alla konservativa och det tidiga borgerliga revolutionens fader, men också ett religiöst geni eller den femte evangelisten och den främsta heretikern.

³⁷ Olika tolkningar har gjorts om bl.a. hur den viktiga distinktionen mellan lag och evangelium i rättfärdiggörelsen (Luthers Galaterbrevskommentar) ska tillämpas på bl.a. kyrkans ordning och kyrkans ämbete. Detta kom fram bl.a. vid de s.k. Ilkoseminarierna i början av 1980-talet och har gjort det också senare.

³⁸ Arffman 2009. Titeln är Mitä oli luterilaisuus? (Vad var lutherdomen?). Se t.ex. Toiviainen 2011, 343–345, där lutherdomens självförståelse karaktäriseras även i förhållande till den reformerta trosuppfattningen. Laasonen 2011a försöker för sin del i sin pamflettartade bok blyxtbelysa den klassiska lutherdomens drag i historien som berättar klarare än en gatuenkät vad lutherska kyrkan är för något.

³⁹ 1 Kor. 4:6. Bibeln har allmänt inom lutherdomen uppfattats som Guds Ord i mänsklig språkdräkt och som given till människorna för deras frälsnings skull. Här kan man också hänvisa till KOKom 1979, 13, och dess förklaring av de ledande principerna i kyrkans ordning (konstitution). Enligt kommittén handlar bibeltrohet om det apostoliska. Då bör väl också tron och kärleken vara bibliska och apostoliska för att vara lutherska. Sammeli Juntunen har gett en av sina böcker titeln ”Kirkon raamattuteologiasta ja sen puutteesta” (2010, Om kyrkans bibelteologi och bristen på den”). Ruokanen 1997, 115: ”Att förstå Bibelns natur i ljuset av den chalcedonensiska kristologin upphäver all slags fundamentalism: Bibeln är samtidigt ett gudomligt och mänskligt dokument ’utan sammanblandning, oföränderligt, oupplösligt och oskiljaktigt förenade’. I Bibeln har Gud stigit ner i materien, till människors nivå. Den innehåller Guds särskilda uppenbarelse till mänskligheten. I den bemärkelsen är Bibeln ofelbar.” (Min översättning)

⁴⁰ Träskman 1990, 510: ”Den stora och centrala frågan är ju dock: Har kyrkan själv någonting att ge, någonting som bygger på dess egna grundvalar och inte slaviskt kopierar samhällets modeller? Jag nöjer mig med några frågeställningar. Är det t.ex. riktigt att beslutsfattandet i kyrkan följer den politiska demokratins modell? Är det verkligen överensstämmande med kyrkans väsen att de beslutsfattande organen i församlingen (kyrkofullmäktige, kyrkorådet), stiftet (stiftsmötet) och rikskyrkan (kyrkomötet) skall tillsättas genom demokratiska val och att dessa organs viktiga beslut tillkommer endast genom en vanlig demokratisk omröstningsprocedur? Vilken rättslig relevans har församlingsbegreppet utformning och vem är det sist och slutligen som enligt vår bekännelse skall företräda församlingen? Vilken är slutligen ämbetets roll och vad är mänsklig tradition och vad är fundamentalt och därmed ”unverzichtbar” när det gäller biskopsämbetet?” (Min kursivering) Det här är viktiga frågor. Det hade varit rimligt att Träskman hade fått ett svar. Jfr Mäkelä 2003.

⁴¹ Arffman 1994a, 98. I det lutherska Sachsen avrättades på 1530-talet undersåtar för att de hade rest sig i protest mot vad som betraktades som kyrkans tradition.

och med betoning av ”endast Bibeln”, men ändå så att den omfattar en tradition som tillämpats i kyrkan och som Bibeln godkänner.⁴² Det handlade inte i reformationen om en sådan restitution av en återgång till ”endast Bibeln” där man vänder ryggen åt hela kyrkans historia, även om man försökte genomföra något sådant genom blodbadet i Münster åren 1534–35.⁴³ Uttrycket att Bibeln är *norma normans* (normgivande norm) och bekännelsen är underställd den som *norma normata* (normerad norm) hör till lutherdomen.⁴⁴ Lutherdomens centrala ”upptäckt” var evangeliet. Distinktionen mellan lag och evangelium i *rättfärdiggörelsen* följs av detta.

Något klargörande av olika tolkningar av lutherdomen eller värdering av dessa hör dock inte till den här avhandlingen.

Endast kyrkans egna angelägenheter

Angelägenheter som rör kyrkan och som är *endast kyrkans egna angelägenheter* kan begreppsligt skiljas från angelägenheter som inte är endast kyrkans egna angelägenheter, men som ändå är *angelägenheter som rör kyrkan*. Enligt ordalydelsen i kyrkolagen har kyrkan strikt taget inte ensamrätt att föreslå kyrkolag (enbart) om sina egna angelägenheter fastän de angår kyrkan om de inte är *endast kyrkans egna angelägenheter*.⁴⁵ Ärendena kunde på ett eller annat sätt röra kyrkan, trots att man inte kan betrakta dem som *endast kyrkans egna angelägenheter*.⁴⁶ Hypotesen i avhandlingen är att kyrkans lärogrund tillhör endast kyrkans egna angelägenheter, oberoende av om den ingår i kyrkolagen eller inte. I tidigare forskning har man försökt klargöra kyrkolagens tillämpningsområde genom att närmast analysera hur 1869 års kyrkolag uppkom utan att man närmare har fördjupat sig i den teologiska grunden för de begrepp som hör ihop med stiftande av kyrkolag.⁴⁷

Kyrkan kan enligt kyrkolagen ta initiativ också på annat sätt än genom att föreslå kyrkolag om endast kyrkans egna angelägenheter. Kyrkan har rätt att till statliga myndigheter göra

⁴² KLF 1845, 419: ”Uti ordnandet af kyrkans författning och förvaltning stödde sig den lutherska Reformationen förträdesvis på de kristna församlingarnes bruk under de trenne första århundraderna; ty dessa ansågos mest öfverensstämma med de apostoliska lärorne eller traditionerne.”

⁴³ Arffman 1994a, 100. Förvisso kan en strävan inom kyrkan inte vara en sådan ”antirestitution” enligt vilken de i samhället genomförda ändringarna måste godkännas i kyrkan eftersom kyrkan inte strävar efter någon restitution. Kyrkans förnyelse måste bygga på reformationen. Se också Teinonen 1964, 78–85 och 1975, 25–29.

⁴⁴ Seppänen 2007, 98 visar att en hänvisning i Kyrkolagstiftningsboken 1997, 249 är missvisande. Tagna ur sitt sammanhang hävdas att bekännelseskriterierna inte är rättsnormer, även om de är *juridiskt* förpliktande eftersom de omnämns i lagen.

⁴⁵ Också i fråga om sådana angelägenheter kan kyrkomötet göra framställningar om en ändring av lagstiftningen.

⁴⁶ Det skulle i varje fall teoretiskt vara möjligt att analysera kyrkolagen ur den synvinkeln att också ett sådant förslag till ändring av kyrkolagen som inte innehåller endast kyrkans egna angelägenheter omfattas av samma ändringsförbud som endast kyrkans egna angelägenheter.

⁴⁷ Bl.a. Heilimo 1958, 115–143 och 158–186, Hermansson 1933, 438–457, Ahla 1939 (sakkunnigutlåtande till riksdagens konstitutionsutskott), Kaira 1944, 85; Merikoski 1951, 42; Puhakka 1928, 230; Hakkila 1939, 468, 177–189; Kansanaho 1954, 1964, 1976 och Pirinen 1985. Dessutom har man i olika skeden av kodifieringen av kyrkolagen varit tvungen att klargöra kyrkolagens tillämpningsområde i olika kommittéer och kyrkomötesutskott. Se också Leino 2002a, 177–232, om hur tolkningen av kyrkolagens tillämpningsområde varierat. Se också Leino 2009, 40–67; 2010 och 2011, 92–109.

framställningar och avge utlåtanden i *samhälleliga frågor* som är av vikt utgående från *kyrkans lära och uppgift*, men då handlar det inte om ensamrätt att föreslå kyrkolag.⁴⁸

I en artikel om kyrkans offentligträttsliga ställning har Hans-Olof Kvist analyserat den teologiska reflektionen i kyrkan angående de grundläggande strukturer som växer fram ur kyrkans egna utgångspunkter i relation till begreppen statsreligion, statskyrka och konfessionslös stat.⁴⁹ Kvists analys visar att det då det gäller uppbyggnaden av kyrkans bekännelsegrund finns skeden i kyrkans historia som hör ihop med kärnan i kyrkans egna angelägenheter och som hänvisar till kyrkans läromässiga grund. Kvist analyserar de grundläggande strukturerna just utifrån kyrkans innersta tro och med utgångspunkter som hör till kyrkans bekännelse men också har beröring med maktstrukturer och beslutsfattande som gäller kyrkan. Kvists teologiska reflektion angående den historiska analysen av kyrkan, statreligionen, statkyrkan och den konfessionslösa staten är av intresse i mitt ämne. Kyrkolagstiftningen uppkommer i det sammanhang som Kvist analyserar och därför är hans iakttagelser av betydelse som bakgrundsfakta då det gäller den kyrkosyn, den doktrin om endast kyrkans egna angelägenheter och den uppfattning om kyrkorätt som ingår i bestämmelserna i tre kyrkolagar och den nuvarande kyrkoordningen.

Enligt 76 § i 2000 års grundlag finns bestämmelserna om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation⁵⁰ och förvaltning i kyrkolagen. I samma paragraf finns det också en allmän hänvisning till i vilken ordning kyrkolagen stiftas och till initiativrätten när det gäller kyrkolagen. Enligt 2 kap. 2 § i kyrkolagen har kyrkan *ensamrätt att föreslå kyrkolag i allt som rör endast kyrkans egna angelägenheter*, även ändring och upphörande av kyrkolag. I detta system ingår också principen att statens lagstiftningsorgan inte kan ändra innehållet i förslaget.

Det som rör endast kyrkans egna angelägenheter är ett begrepp som redan år 1869 togs in i den positiva lagstiftning som gällde kyrkan.⁵¹ Från första början har det funnits vissa oklarheter om detta, eftersom man inte kunnat ta hänsyn till de teologiska aspekterna av detta uttryck i det skede då man stiftat kyrkolagar. Dessutom har först 1919 års regeringsform och senare 2000 års grundlag i sina bestämmelser om kyrkolagens innehåll ökat svårigheten att precisera vad det är fråga om då man talar om kyrkolagens innehåll. Hur ska kyrkolagen förstås i relation till kyrkans bekännelse, Bibeln och en bibelenlig lära? Man har föreslagit bestämmelser i kyrkolagen som endast gäller kyrkans egna angelägenheter. Är frågor som gäller kyrkans lära sådana angelägenheter? Redan i den första kyrkolagen år 1869, alltså innan den statliga självständigheten, togs det in

⁴⁸ Nuvarande 1993KL 2:2.4. Enligt samma paragrafs 3 mom. ska kyrkan ges tillfälle att avge utlåtande när föreskrifter utfärdas i frågor som gäller kyrkans förhållande till staten eller till andra religionssamfund.

⁴⁹ Kvist 2008, 15–77.

⁵⁰ I 83 § i Regeringsformen för Finland (94/1919) översätts den finska termen ”kirjon järjestysmuoto” med kyrkans organisation fast man i 1869KL hade använt kyrkans författning för samma finska term. Också i 1964KL och 1993KL används kyrkans författning. Förutom dessa två översättningar av denna finska term har man även använt kyrkans organisationsform, kyrkans ordning och kyrkans konstitution. Det sist nämnda uttrycket konstitution uttrycker kanske bäst den teologiska dimension som finns i uttrycket. I avhandlingen kommer jag i fortsättningen att använda termen kyrkans författning i enlighet med KL 2:1,1 (1054/1993) förutom då detta begrepp förekommer i ett citat. Se också t.ex. KLF1845, 419 och kyrkans *författning*.

⁵¹ Man översatte det finska ordet ”ainoastaan” i den svenska texten till de två första kyrkolagarna (1869KL och 1964KL) med ordet blott och i 1993KL med ordet endast. I avhandlingens titel och förutom i citat från de två första kyrkolagarna använder jag i denna avhandling därför ordet endast.

bestämmelser om initiativrätten till kyrkolag. Först 1919 års regeringsform bestämde att kyrkolagens tillämpningsområde är kyrkans organisation och förvaltning.

En intressant fråga är huruvida begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” är juridiskt eller teologiskt? Begreppet ingår i den av statsmakten stiftade kyrkolagen men också kyrkans teologiska grundtankar måste ha påverkat dess innehåll. På vilket sätt har man i regleringen av kyrkan under historiens gång kommit fram till att man i en av riksdagen stiftad lag talar om ”endast kyrkans egna angelägenheter”? Är inte ”endast kyrkans egna angelägenheter” ändå kyrkans egen angelägenhet? Historien har erbjudit Finlands majoritetskyrka en unik möjlighet att påverka sina egna angelägenheter i den statliga lagstiftningen. Vad betyder det om denna kyrka av någon anledning inte fullföljer den möjlighet den har getts att vara obunden av staten och i stället går med på en lagstiftning som står i strid med dess *bekännelse*? Hur ska man i så fall bedöma situationen kyrkorättsligt?

När det gäller kyrkans lärogrund har man traditionellt förhållit sig så att kyrkans lära i allt är endast kyrkans egen angelägenhet. Trots det innehöll varken 1869 års kyrkolag eller senare kyrkolagar paragrafer som bygger på kyrkans trossatser eller någon närmare beskrivning av läroinnehållet än ett omnämnande av kyrkans bekännelseskriterier. Den senaste tidens lagbruk och också vissa av kyrkans egna åtgärder har väckt frågan om man längre kan betrakta den traditionella uppfattningen som korrekt eller ännu giltig.

Kyrkans bekännelsegrund har på ett allmänt plan blivit en del av den positiva lagstiftningen genom att en bestämmelse om kyrkans bekännelse ingår i de allra första paragraferna av kyrkolagen och kyrkoordningen. Kyrkans lära ingår i kyrkans bekännelse och är därför en del av den positiva rätt som gäller kyrkan. Det torde sålunda vara klart att man inte behöver stifta någon särskild lag om det. Därför är kravet på att noggrannare bestämma kyrkans lära paradoxalt.⁵² Som en hypotes kunde man också ifrågasätta (ur teologisk synpunkt) det världsliga regementets fullmakter på detta område. Samhällena har i och för sig inte på länge ansett dylika lutherska lärostrukturer vara relevanta eller bindande för dem själva. I aktuell lagstiftning har man dock när det gäller kyrkan ur regementsuppfattningens perspektiv rört sig på gränserna till var man har fullmakt att röra sig.⁵³

Å andra sidan innehåller utgångspunkten i begreppet positiv kyrkolag, som finns implicerat i avhandlingens titel, ett juridiskt perspektiv som kan kallas kelsenskt⁵⁴: kyrkolagen ska analyseras enligt juridiska spelregler, utgående från dess lära om rättskällor och lagtolkning. Men kyrkan kan inte som en trosgemenskap stängas in i en juridisk cirkel, fastän den måste leva också i en juridisk värld och enligt dess regler. På vilket sätt fullföljs här den kyrkorättsliga nödvändigheten att kyrkan får leva och undervisa enligt sin egen lära? Kan kyrkans undervisning i sista hand bindas genom samhällets reglering och måste kyrkan finna sig i det? På vilket sätt kan den rådande starka rättspositivistiska uppfattningen om

⁵² Kvist 1992, 152: ”Man kan fråga sig, om det överhuvudtaget är motiverat att på juridisk väg stadga något om kyrkans bekännelse – hur juridiskt motiverat ett sådant förfaringsätt än kan te sig... Även om kyrkans budskap inte har sitt ursprung i någon mänsklig rätt, kan det alltså dock te sig angeläget att t.ex. lagligen eller genom någon annan juridiskt reglerad ordning åtminstone formellt ange det bekännelseunderlag, som skall uttrycka kyrkans budskap.” Jfr också Leino 2003b, 213.

⁵³ Här syftas t.ex. på frågor som varit aktuella den senaste tiden, som bikthemligheten och kyrklig vigsel samt krav som hänger samman med dem.

⁵⁴ Enligt Hans Kelsens rena rättslära bör man från juridiken skilja allt som inte hör hemma där, t.ex. teologi.

rätten inom kyrkorätten anpassas till att kyrkan utöver den rätt som är stiftad för kyrkan också har sin egen givna rätt? Är nyckeln till att förstå denna paradox juridisk eller teologisk?

De nuvarande författningarna⁵⁵ och tolkningen av dem utgör resultatet av en lång historisk utvecklingsprocess. Redan före 1860-talet, som utgör den kronologiska utgångspunkten i den här avhandlingen, har det fattats olika beslut i fråga om författningar och deras juridiska status som har påverkat uppkomsten av det system som gäller nu.⁵⁶ Därför kan dessa inte helt förbigås, trots att den egentliga kronologiska utgångspunkten för undersökningen är 1860-talet.

Enligt den definition som senare skrevs in i regeringsformen är ”endast kyrkans egna angelägenheter” (som redan fanns i kyrkolagen) sådana angelägenheter som berör kyrkans författning och förvaltning. För att definiera begreppet har alltså förutom en teologisk definition också en författningsmässig definition varit av betydelse då det gällt att specificera kyrkolagens område. I kyrkolagen möter dessa två synvinklar varandra. Det innebär samtidigt en utmaning för en kyrkorättslig analys. Enbart utgående från ett förvaltnings- och författningsrättsligt perspektiv är det inte möjligt att tillräckligt noggrant definiera vad det i kyrkan som en trosgemenskap handlar om då man talar om endast dess egna angelägenheter.⁵⁷

I Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland första kyrkolag fick kyrkomötet rätt som förslagställare för kyrkolagen. Därtill fick den som uppgift att med hänvisning till kyrkans lära godkänna ändringförslag i psalm- och evangelieboken, kyrkohandboken, katekesen och bibelöversättningar och att här övervaka att dessa ändringar överensstämde med kyrkans lära.⁵⁸ Det är skäl att notera att kyrkomötet enligt 1869 års kyrkolag, vid sidan av att garantera att dessa kyrkliga skrifter var i enlighet med kyrkans lära, inte fick i uppgift att bestämma om kyrkans lära, utan till kyrkomötets uppgifter hörde (endast) frågor som gällde organiseringen av kyrkans yttre ramar.⁵⁹ Först så sent som med kyrkolagsändringen 607/1973 gjordes ett tillägg i bestämmelsen om kyrkomötets uppgifter, som föreskrev att kyrkomötet ska behandla frågor som gäller kyrkans lära.⁶⁰ Den här ändringen har uppenbart åstadkommit sådana följder för kyrkans bekännelse och lärogrund som man inte helt kunde förutse.

⁵⁵ Kyrkolagen, kyrkoordningen, valordningen för kyrkan, kyrkliga och allmänna lagar samt också det överstatliga normverk som ständigt utvecklas. Om dessa, se t.ex. Leino 2003a och 2005a.

⁵⁶ Bl.a. 1571KO, 1686KL samt Tengströms och Nordströms kyrkolagskommittéer.

⁵⁷ Jfr Träskman 1988, 55: ”Men är kyrkorätten en teologisk disciplin, uppstår det ju ingen spänning mellan teologi och kyrkorätt. Det ena är en del av det andra. Endast om man behandlar kyrkorättsliga normer som en del av den positiva rättsordningen blir vår rubrik [kyrkorätt som teologi] meningsfull. Man kan då tala om spänningen mellan tro och lära och å andra sidan rätt i luthersk tradition.” (Understreckningen i originalet). I ett nordiskt föredrag, som han höll senare, menade han sig se en utvecklingslinje i evangelisk kyrkorätt som till och med innehöll ett avsteg från ”ius divinum” när det gällde att uppfatta kyrkorätten. Se också Träskman 1992a, 18–28.

⁵⁸ Kvist 1992, 151–152 upptäcker en inkonsekvens då det gäller översättningen av bekännelseskriterierna: ”Märkligt nog sägs det ingenting om att kyrkomötet antar nya översättningar av bekännelseskriterier. Genom en sådan bestämmelse skulle naturligtvis kyrkans ärende, dess kristna budskap, på ett särskilt sätt ha kunnat understrykas.”

⁵⁹ Pirinen 1985, 133. (”Kirkon ulkonaista järjestämistä”).

⁶⁰ Den här bestämmelsens innehåll och tolkning i kyrkolagstiftningen behandlas senare (avsnitt 3.3.3).

Trots att inte allt som är endast kyrkans egna angelägenheter gäller kyrkans lära kan man i varje fall forskningsmässigt hävda att då det gäller frågor som berör kyrkans lära handlar det om sådant som endast är kyrkans egna angelägenheter. Om frågor som gäller kyrkans lära inte var endast kyrkans egna angelägenheter, utan också någon utomkyrklig instans kunde bestämma om dem, skulle det skapa ett speciellt problem för kyrkosynen. Det skulle uppfattas som omöjligt att kräva att kyrkan ska avvika från sin egen lära, även om den ansågs vara endast kyrkans egen angelägenhet. Kunde situationen för kyrkans del vara just sådan? Å andra sidan är det så att även om man anser att kyrkans lära är endast kyrkans egen angelägenhet så följer inte av det att man bör formulera kyrkans lära genom lagparagrafer.⁶¹ I vilken utsträckning och på vilket sätt bör man ta hänsyn till kyrkans lärogrund i den lag som reglerar denna kyrka? Är det möjligt så att svaret på den frågan är endast kyrkans egen angelägenhet även om det är svårt att definiera den i en bestämmelse?

1.2 Forskningsuppgiften

I den här avhandlingen analyserar jag hur begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” har uppfattats i 1869 års, 1964 års och 1993 års kyrkolagar (i kyrkolagstiftningen). Vad detta begrepp beträffar är det fråga om hur man i dessa författningar (kyrkolagarna, kyrkoordningen) uppfattar synen på kyrkan, kyrkans lära, kyrkorätten och lutherdomens väsen.

Jag analyserar hur man som ”endast [blott] kyrkans egna angelägenheter” (1869KL, 14 §) förstått kyrkans apostoliska undervisning och den praxis som man i enlighet med den följt i kyrkan, såsom reformatörerna förstod detta när lutherdomen uppstod, och som det kommer till uttryck i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrifter.

I avhandlingen försöker jag utreda på vilket sätt de lagstiftare som stiftat tre kyrkolagar för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har definierat kyrkans lära i kyrkolagens och kyrkoordningens bestämmelser och vad mer man kan säga om beslutsfattandet i förhållande till kyrkans dogmer.

Den nya kunskap som forskningen leder till kompletterar det som vi vet från tidigare. Min tidigare doktorsavhandling *Kirkkolaki vai laki kirkosta*⁶² var en rättsvetenskaplig och lagsystematisk undersökning av det unika kyrkolagssystemet i Finland. Utgångspunkten var det kyrkolagssystem som föddes under autonomins tid och som togs in i två regeringsformer i det självständiga Finland. Trots att de tre kyrkolagar som i denna avhandling särskilt är föremål för min analys baserar sig på kyrkolagssystemet kan skillnaden mellan dessa avhandlingar uttryckas som så att min förra avhandling koncentrerade sig på kyrkan som en sociologisk gemenskap⁶³ och på kyrkolagen som en juridisk författning, medan det nya perspektivet i denna avhandling i högre grad är att kyrkan är en trosgemenskap och innehållet i de tre kyrkolagarna analyseras utgående från det perspektivet.⁶⁴ En uppgift för den vetenskapliga forskningen i allmänhet kan även anses vara att lyfta fram och problematisera viktiga frågor som är relevanta för forskningsuppgiften.

⁶¹ Bl.a. Kvist 1992, 152.

⁶² På svenska *Kyrkolag eller lag om kyrkan*. Doktorsavhandling vid juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet 2002.

⁶³ Eller med Träskmans formulering ett ”rättssamfund” (1990, 508).

⁶⁴ Kyrkolagarna har inte tidigare analyserats utgående från teologin i deras innehåll.

Kyrkan verkar som en trosgemenskap i enlighet med sin lära. Särskild vikt fästs i denna avhandling vid hur ärenden som gäller kyrkans lära har förståtts som endast kyrkans egna angelägenheter samt om man över huvud kan, och i så fall hur, genom kyrkolagen göra kyrkans lära och dess trossatser till en del av den nationella rättsordningen.

Syftet med avhandlingen är att få kunskap om hur man har föreskrivit och hur man kan föreskriva om endast kyrkans egna angelägenheter i den lagstiftning som gäller kyrkan. Betydelsen av kyrkans lära för kyrkan är en viktig kyrkorättslig fråga i kyrkans rätt.⁶⁵

De centrala kyrkorättsliga frågorna är följande:

- Vilken uppfattning om kyrkan, kyrkans lära och kyrkorätten ger Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tre kyrkolagar uttryck för?
- Vilken betydelse har principen om att ett ärende ska gälla kyrkan och ha sitt ursprung i kyrkan samt grundlagens definition av kyrkolagens tillämpningsområde för hur man kan betrakta ärenden som gäller kyrkans lära som endast kyrkans egna angelägenheter?

Enligt Finlands grundlag är kyrkans organisation [författning] och förvaltning frågor som regleras av kyrkolagen. Begreppet förvaltning har definierats i den förvaltningsrättsliga forskningen. Innehållet i begreppen kyrkans organisation och kyrkans ordning har betydelse för regleringen av kyrkans lära och i kyrkolagsberedningar och andra utredningar har olika åsikter om detta förts fram. I avhandlingen försöker jag få fram ny kyrkorättslig kunskap om vad dessa begrepp betyder för en förståelse av kyrkans lära och samtidigt klargöra kyrkorättens eget innehåll. Frågeställningen kan då formuleras på följande sätt:

- Hur kan kyrkans lära definieras i förhållande till begreppen kyrkans författning och kyrkans ordning?
- På vad grundar sig den i kyrkan rådande uppfattningen om kyrkorätt?⁶⁶

I analysen i avhandlingen finns tre perspektiv som hör ihop med varandra. Positiva kyrkolagsförfattningar eller rättsliga normverk som ansluter sig till dem analyseras utgående från följande *tre forskningsperspektiv*:

- 1) På vilket sätt ger kyrkolagen eller bestämmelser som utfärdats i stöd av den uttryck för hur man ser på kyrkan (ecklesiologisk analys)
- 2) På vilket sätt ger dessa bestämmelser uttryck för hur lagstiftaren ser på Bibeln och en lära i enlighet med kyrkans bekännelse (dogmatisk analys)
- 3) Vilken uppfattning om kyrkorätten ger dessa bestämmelser uttryck för (kyrkorättslig analys)

⁶⁵ Träskman 1990, 507–510, kritiserade den rådande kyrkorättsliga forskningen och kommer med utmaningen att klargöra vad kyrkorätt innebär i en luthersk kontext. Också Heikkilä 1989, 112, utmanar den kyrkorättsliga forskningen att lösgöra sig från forskning av den schaumanska historien, att ”vända upp och ner på Sohms teser”. Konstaterandet är i varje fall delvis korrekt, men för att förstå den nuvarande situationen måste man känna till vägen som lett fram till den.

⁶⁶ Kyrkans tvåfaldiga natur måste även ha betydelse för hur kyrkans rätt begripas. Jag har tidigare försökt formulera en definition av hur man känner igen kyrkan, enligt vilken ”kyrkan är både en trosgemenskap och en sociologisk gemenskap. Den är båda dessa samtidigt, men inte enbart en av dem.” Se också Leino 2002b, 441; Leino 2003a, 327.

Kyrkosynen har anknytning till hur kyrkan förstår sin lära. Dessa båda i sin tur påverkar den rådande uppfattningen av kyrkorätten och hur praxis och tolkningarna av gällande författningar utformas. Det är möjligt att för varje särskild författning få fram de åsiktskillnader och ändringar som ingår i och hänför sig till den samt hur den har uppkommit. Vid en analys av olika uppfattningar och fenomen i en viss tid finns det skäl att ta hänsyn till kontexten.

All vetenskaplig forskning har som mål att få fram ny kunskap.⁶⁷ Som källa och kriterium för kunskapen är den erfarenhet som fåtts av de tre kyrkolagarna för Evangelisk lutherska kyrkan i Finland.⁶⁸ När det gäller kyrka och teologi har man dock kunnat notera, t.ex. då det gäller reformationen, hur ny kunskap helt överraskande kan uppstå ur gamla teologiska sanningar som under lång tid varit dolda av förändrad praxis. Därför är det viktigt att belysa nya konfliktskapande frågor som stigit fram när samhället förändrats i en pluralistisk riktning. Handlar det om juridiska eller teologiska problem eller om både? Går de att förena (eller inte)?⁶⁹

I avhandlingen analyseras Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland rättsliga grund utifrån ecklesiologiska utgångspunkter.⁷⁰ Kyrkan kan också analyseras utgående från dess verksamhet, i synnerhet om det finns anledning att tro att verksamheten i kyrkan ger uttryck för ecklesiologiska problem. Den kristna kyrkan har genom sin historia byggts upp på olika sätt. I reformationen var det till en viss del också fråga om det kyrkliga ämbetets hierarki. Också kyrkans organisation ger uttryck för kyrkans författning.⁷¹

Jag vill också klargöra vad ändringen år 1993 innebär, då bekännelseparagrafen uppdelades på två skilda författningar. Har det att författningsnivån delvis sänktes inneburit att bekännelseparagrafens status också sänktes eller att den numera endast är ett slags ideal för kyrkan, utan beröring med verkligheten?⁷² Å andra sidan kan uppdelningen av bekännelseparagrafen också ha gjort det möjligt att kyrkans bekännelse klarare än tidigare upplevs som endast kyrkans egen angelägenhet.

⁶⁷ Jfr Haaparanta & Niiniluoto 1998, 19 ("kunskapen är sålunda en välgrundad och sann övertygelse" och i enlighet med Kant: "en välgrundad sanning är målet som vetenskapen försöker närma sig"). (Min översättning)

⁶⁸ Enligt Niiniluoto 1999, 83 kan vetenskapen inte grundas på tron, uppenbarelsen, auktoriteten eller intuitionen.

⁶⁹ Haaparanta & Niiniluoto 1998, 64–65 påminner om att då man granskar "naturens stora bok" betyder tolkningen av olika fenomen att man forskar i observationer genom teoretiska antaganden. Härvid föreställer man sig att de iaktagna fenomenen utgör uttrycksformer för dessa observationer. De anser att även "den naturliga teologin uppfattar naturen som Guds skapelse och därför också betydelseinnehållande". (Min översättning) Sålunda avviker tolkningsvetenskaperna från naturvetenskaperna därigenom att forskningsobjektet är det som människan är och vad hon medvetet har gjort.

⁷⁰ Grunden för teoribildningen är mer en ecklesiologisk (Brodd 1996) än en fenomenologisk eller funktionell (Selander 1996) analys. En fenomenologisk-funktionell granskning av kyrkans verksamhet är i och för sig användbar, men då det gäller en analys av grunderna för kyrkorätten är en sådan granskning inte ändamålsenlig så till vida att den kunde leda till att måttstocken utsträcks så långt som den mänskliga fantasin räcker.

⁷¹ Brodd 1996, 116, 120, 122. Inom kyrkovetenskapen i Uppsala har en analys av kyrkorätten betraktats som rättsteologi också då den riktats mot en viss historisk dimension eller objekt. Analysen här skiljer sig på den här punkten från en allmän rättshistorisk analys, trots att jag inte gör min analys helt fri från ett historiskt perspektiv. En kyrkorättslig analys kan dock inte ske utan anknytning till den ecklesiologiska forskningen. Kyrkorätten handlar också om att förstå läran om kyrkan.

⁷² Jfr Häkkinen 2010. I Häkkinens doktorsavhandling analyseras medlemskapet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland från 1960-talet till 2000-talet.

Då kyrkolagssystemet skapades på 1800-talet kunde man inte ta hänsyn till att dagens samhälle utvecklas i pluralistisk riktning och vad det betyder för regleringen av kyrkliga frågor. Då lagberedarna beredde bestämmelserna om endast kyrkans egna angelägenheter tänkte de sig ett samhälle som helt, eller i varje fall mer än idag, byggde på kristna värden och en kyrka som tydligare än idag ville binda sig till den lutherska kyrkans tro och bekännelse. Då både världen och kyrkan förändrats är det viktigt att utreda vad det sist och slutligen handlar om då den reglering som gäller kyrkan harmonieras med den samhällsliga regleringen också då det gäller angelägenheter som har betraktats som en del av kyrkans lära. Jag vill också klargöra vilka frågor som hör till kyrkans lära som det över huvud kan komma i fråga att reglera genom lagstiftning. Detta hänger samman med frågan hur detaljerad en sådan reglering kan eller får vara.

Avhandlingen har disponerats så att det efter inledningen i det andra kapitlet redogörs för uppkomsthistorien för endast kyrkans egna angelägenheter i lagstiftningen om kyrkan. Tredje kapitlet innehåller en beskrivning av hur det lagstiftats om endast kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen. Då utgörs föremålet för studiet i de olika kyrkolagarna av lagstiftningen om angelägenheter som i synnerhet hänför sig till kyrkans lära som endast kyrkans egna angelägenheter. Avhandlingens fjärde kapitel har en från de föregående avsnitten så till vida avvikande struktur att det endast delvis utgår från ett kronologiskt studium. Avsikten är att sammanfattningsvis knyta samman utvecklingsriktningar som klargjorts i avhandlingens utredningsarbete genom att studera kyrkans egna angelägenheter utifrån kyrkans självförståelse i förhållande till hur samhället och dess lagstiftning förändrats. Då riktas intresset på studiet av det dynamiska och statiska vid studiet av samhällslig rätt och kyrkorätt. I slutet av detta kapitel ingår också en rättsteoretisk utredning över kyrkorätten, som för sin del anknyter till exkursen om allmän rättsteori i bilaga 8.

Avhandlingens gränser

Avhandlingens titel anger forskningsuppgiftens gränser. Också begreppsdefinitionerna i föregående avsnitt har en inskränkande verkan på forskningsuppgiften. Det finns skäl att i referensramen i denna undersökning också ta hänsyn till 1571 års kyrkoordning och 1686 års kyrkolag. Avhandlingens egentliga tidsperiod är det oaktat från Schaumans kyrkolag till millennieskiftet, dvs. Omfattar drygt 140 år och tre kyrkolagar, av vilka den senaste ännu är i kraft. I avhandlingen kommer jag att koncentrera mig på begreppet *endast kyrkans egna angelägenheter* och hur man i dessa kyrkolagar har föreskrivit om detta begrepp.

Jag kommer därför att ta hänsyn också till kyrkolagstiftningens tidigare historia och det kommittéarbete som ägde rum före 1869 års kyrkolag och som lade grunden för det uttryck i kyrkolagen som den här undersökningen ska handla om, dvs. ”endast kyrkans egna angelägenheter”. Med tanke på uppgiftsbestämningen är det viktigt att innan kommittéarbetet inför 1869 års kyrkolag analyseras ge en kortfattad beskrivning av hur man uppfattade kyrkorätten när den lutherska kyrkan föddes i samband med reformationen. När den svenska kyrkoprovinnsen föddes och senare i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland var kyrkolagssystemets⁷³ syfte att i reformatorisk anda åstadkomma en på lutherdomen grundad kyrkorätt. I den egentliga analysdelen av den tid som avhandlingen täcker är det sedan möjligt att bedöma den utveckling som ägt rum i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

⁷³ Om begreppet kyrkolagssystemet, se Leino 2002a, 1.

också i förhållande till reformatörernas syn på kyrkan och kyrkorätten. När det gäller ”endast kyrkans egna angelägenheter” kunde det, med Hans-Olof Kvists ord, vara fråga om ”strukturer som växer fram ur kyrkans ’egnaste’ utgångspunkter”⁷⁴ och om uppfattningar som har fått vara riktgivande då man i olika tider i kyrkans historia har reglerat dessa strukturer.

I den här avhandlingen är det dock i första hand fråga om den reglering som ägt rum från 1860-talet till 2000-talet och våra dagar. När det gäller kyrkolagen kan man under denna period uppmärksamma 1869 års, 1964 års och 1993 års kyrkolagar samt de ändringar som gjorts i dessa.⁷⁵ När det gäller denna kyrkolagskodifiering riktar sig det forskningsmässiga intresset speciellt mot sådana bestämmelser som i egenskap av endast kyrkans egna angelägenheter hänför sig till kyrkans lära, uttrycker en kyrkosyn eller ger uttryck för kyrkorättsliga karakteristika i författningarna. Under de olika ändringsskedena av kyrkolagstiftningen ger en granskning av varje kyrkolag en möjlighet att analysera utvecklingen och eventuellt också att en aning förebåda kommande lagstiftning genom en granskning av de författningsförslag som varit under beredning.

Att avhandlingen är kyrkorättslig kan också ses som en avgränsning. Ett kyrkorättsligt perspektiv innebär också en juridisk avgränsning på så sätt att forskningsobjektet inte analyseras i första hand (rent) juridiskt som om det vore fråga om en författnings- eller förvaltningsrättslig undersökning. Trots att regleringen av kyrkans egna angelägenheter enligt grundlagen gäller bestämmelserna om kyrkans författning och förvaltning är objektet för analysen inte i första hand förvaltningsstrukturer eller kyrkans författning till den del som det enbart handlar om att organisera förhållandet mellan kyrka och stat.⁷⁶ Man kan dock inte helt lösgöra de här frågorna från begreppet endast kyrkans egna angelägenheter. I bakgrunden finns också frågan om kyrkans ställning i olika samhällen samt hur kyrkans förvaltningsstruktur ser ut i olika förhållanden. Det blir då möjligt att dra slutsatser på basis av olika kyrkorättsliga doktriner. I analysen av problematiken kring kyrkans lära studeras den uppfattning som Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ger uttryck för.

Jag konstaterade i samband med definitionen av centrala begrepp att jag med kyrkan menar Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland om det inte av sammanhanget framgår att det gäller kyrkan i vidare bemärkelse.⁷⁷ Begreppet kristen kyrka avgränsas i så fall inte historiskt

⁷⁴ Här använder Kvist (2008) på finska uttrycket ”omimmat”.

⁷⁵ Då någon av dessa kyrkolagar analyseras i denna avhandling, är det fråga om denna kyrkolag och ändringarna i den fram till nästa revision av hela kyrkolagen.

⁷⁶ Bl.a. Erkki Kansanaho (1954) har analyserat hur förhållandet mellan kyrka och stat samt kyrkans lagstiftning och förvaltning utvecklats från den svenska tiden till vår tid. Olli Heilimo har återigen analyserat Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland rättsliga ställning i sin bok om 1869 års kyrkolag (1958). Också Kauko Pirinens artikelsamling (1985) innehåller viktig kunskap om 1869 års kyrkolag.

⁷⁷ Det finns anledning att lyfta fram den forskningsmässiga begränsning som gäller de så kallade kyrkliga föreningarna, stiftelserna och anstalterna. Dessa föreningar, stiftelser och anstalter kan lika litet som de av kyrkan godkända missionsorganisationerna anses utgöra en del av kyrkans förvaltning som kyrkolagstiftningen kunde tillämpas på. På dem ska man tillämpa 1993KO 6:57, som föreskriver att en präst eller lektor kan berättigas att verka i dessa, varvid de bestämmelser som gäller innehavarna av prästämbetet och lektorerna ska tillämpas även på dem. På dem som är prästvigda tillämpas de bestämmelser som gäller prästämbetet oberoende av vilket anställningsförhållande man står i. Lutherstiftelsens i Finland ställning i förhållande till kyrkan är forskningsmässigt intressant eftersom stiftelsen betonar betydelsen av kyrkans lära och bekännelse. Dess ställning bland de kyrkliga organisationerna är speciell. Stiftelsen tillämpar enligt vad den själv uppger den lutherska kyrkans bekännelse i sin verksamhet, men den har ändå inte till alla delar accepterats av kyrkan. Av

eller nationellt till en viss tid och plats. Det handlar också om i vilket förhållande den historiska kyrkan som analyseras till sitt teologiska väsen står till den universella kristna kyrkan. Avhandlingens utgångspunkt är att Bibeln och kyrkan hör ihop så att kyrkan inte producerar någon ny uppenbarelse som står över eller ens vid sidan av Bibeln. Den forskningshypotetiska utgångspunkten när det gäller kyrkosynen är en kyrka som teologiskt håller fast vid den apostoliska kyrkan, som i enlighet med sola scriptura-principen håller fast vid Bibeln som norm.⁷⁸

Av forskningsekonomiska orsaker är denna avhandling inte en heltäckande kyrkorättslig analys av den kristna kyrkans hela historia och dess läromässiga frågor. Avhandlingen begränsar sig i huvudsak till de senare skedena i den lutherska kyrkan, i synnerhet till dess kyrkoprovins i Finland och dess kyrkolagstiftning.

Eftersom kyrkolagen enligt sin egen ordalydelse åtminstone i teorin i sin helhet innehåller endast kyrkans egna angelägenheter, kunde i princip alla paragrafer utgöra forskningsobjektet. Fokuseringen är ändå på de bestämmelser om kyrkans egna angelägenheter som ingår i kyrkolagen och som rör kyrkans lära, inte minst på dem som har en direkt koppling till läran. Trots att kyrkans ämbete har en framträdande roll i kyrkans liv utgår frågeställningen i avhandlingen från en vidare förståelse av bekännelsen än bara det som gäller kyrkans ämbete.

Arto Seppänen analyserar i sin doktorsavhandling flera gällande kyrkolagsbestämmelser med koppling till kyrkans bekännelse.⁷⁹ Av forskningsekonomiska skäl är det omöjligt att från den ena kyrkolagen till den andra följa vad som hänt med alla de bestämmelser som Seppänen räknar upp. Därför koncentrerar jag mig på dem som är av mest central betydelse för kyrkans lära. Det handlar framför allt om bestämmelsen om endast kyrkans egna angelägenheter, kyrkans bekännelseparagraf, bestämmelsen om den prästed eller det prästlöfte som avges vid ordination samt bestämmelserna om kyrkomötets uppgifter. Mer kursoriskt kommer jag att analysera bestämmelserna om kyrkotukt, medlemskap i kyrkan och kyrkans förvaltningsstruktur och de ändringar som gjorts i dem i de tre kyrkolagarna.

En analys av konkreta rättsbeslut faller utanför avhandlingen, eftersom det inte är fråga om en sådan juridisk avhandling som innehåller en analys av rättsfall. Jag kommer dock att hänvisa till eller innehållsmässig granska enskilda rättsfall om de bidrar till att klargöra avhandlingens syfte att beskriva hur begreppet endast kyrkans egna angelägenheter har uppfattats. Juridiska lösningar av endast kyrkans egna angelägenheter förutsätter att man uppfattar kyrkan inte enbart som en sociologisk storhet utan även som en trosgemenskap. Beroende på endast kyrkans egna angelägenheter kan det t.o.m. vara så att tvister med anknytning till kyrkans lära inte slutgiltigt kan avgöras av domstolar och förvaltningsmyndigheter.

den anledningen är det motiverat att i avhandlingen också granska vissa synpunkter som gäller Lutherstiftelsen i Finland.

⁷⁸ Juntunen S. 2004, 41–42.

⁷⁹ Seppänen 2007, 85. Seppänen har gjort en lista över hur kyrkans bekännelse genomsyrar bestämmelserna i 1993 års kyrkolagstiftning. Förutom i bekännelseparagraferna i kyrkolagen och kyrkoordningen kommer bekännelsen till uttryck bl.a. också i de bestämmelser som rör kyrkliga böcker och förrättningar, övervakningen av läran, biskops- och prästlöftena samt i kraven på förtroendevalda och faddrar. I Seppänens tabell uppräknas några tiotal sådana ställen i kyrkolagstiftningen.

1.3 Källmaterial och forskningsmetoder

Källmaterial

Det primära källmaterialet i denna avhandling är de tre kyrkolagarna för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland från åren 1869, 1964 och 1993. Till kyrkolagsmaterialet som helhet hör beredningsmaterialet till 1869 års kyrkolag, kodifieringsarbetet inför 1964 års kyrkolag och det beredningsarbete som gjordes inför revisionen av kyrkolagstiftningen 1993, närmast i form av kommitté- och utskottsbetänkanden. Den diskussion som ägt rum i kyrkomötet och riksdagen hör också ihop med denna beredning. Ytterligare tillkommer biskopsmötets beredning av vissa speciella ärenden. Jag har också följt det kommissionsarbete som utförs med tanke på beredningen av nästa kyrkolag.

Ett kompletterande källmaterial utgör de olika utredningar som gjorts om kyrkan och dess lagstiftning. Också teologisk och rättsvetenskaplig litteratur hör till materialet. Jag söker rötterna till den evangelisk-lutherska kyrkans kyrkorätt även i andra lutherska kyrkors kyrkorätt.⁸⁰ Eftersom kyrkorätt är juridik måste analysen bygga på en allmän rättsteoretisk grund.⁸¹ Den allmänna läran om rättskällor har utvidgats till att gälla övernationell lagstiftning och bestämmelserna i människorättsavtal och denna omständighet påverkar också mitt val av källmaterial.

Analysen gäller i första hand kyrkolagshelheter men hänsyn tas också till ändringar av enskilda bestämmelser som har gjorts i författningarna. Speciellt beaktas de betoningar som i detta sammanhang gjorts i fråga om ecklesiologi, kyrkans lära och kyrkorätten. Ibland hänvisas till några enskilda åsiktsyttringar i dagstidningar och tidskrifter så till vida som dessa är viktiga och utmärkande för kyrkans läromässiga åsiktsklimat. Vidare granskas en del relevanta teologiska artiklar och även vissa rättskipningsavgöranden.

Enligt läran om rättskällor har lagberedningen en plats i lagtolkningen.⁸² Den lagstiftningsprincip och de grunder för kyrkolagssystemet som granskas är av stor betydelse. Därför analyseras också, vid sidan av kyrkolagsberedningen, olika utredningar som gjorts om speciella frågor.

Man kan dra slutsatser om de ecklesiologiska, läromässiga och kyrkorättsliga betoningarna från de förändringar och avgöranden som finns i kyrkolagarnas bestämmelser. Också i det beredningsarbete som gjorts finns sådan motivering som klarare beskriver de ideologiska drag som beredningarna grundar sig på.

⁸⁰ Jämförelser görs då till utländska forskare inom kyrkorätten som Hans Dombois, Erik Wolf, Wilhelm Maurer, Albert Stein m.fl.

⁸¹ Här hänvisar jag till inhemska rättsteoretiker som Aulis Aarnio, Hannu Tapani Klami, Kaarlo Tuori och Raimo Siltala samt till utländska som Hans Kelsen, Alf Ross, H.T.A. Hart och Ronald Dworkin.

⁸² T.ex. granskar Tolonen H. 2003, 115–119, i sin lära om rättskällor lagberedningen genast efter lagstiftningen men före rättspraxis och prejudikat. Trots att den ordning i vilken olika saker analyseras inte behöver innebära någon hierarki i bedömningen av rättskällor är det sätt på vilket han presenterar sin lära om rättskällor ändå talande för vilken betydelse som tillskrivs olika element. När det gäller kyrkolagen kan det hända att beredningen är av ännu större vikt än vid vanliga lagar.

Forskningsmetoder

Vid en analys av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och dess rätt fokuseras ett visst lagsystem och de rättsliga normer som ingår i det. Dessa ställs i sin historiska kontext, eftersom ett lagsystem och dess normer är en del av det teologiska och juridiska tänkande som fanns då det uppstod. Lagsystemet och dess normer analyseras och systematiseras med metoder som används i juridisk forskning. Det handlar också om teoretisk och filosofisk förförståelse och begreppsbildning i en rättsdogmatisk, rättsteoretisk och rättsfilosofisk analys.⁸³ I den rättsvetenskapliga klassificeringen har kyrkorätten ansetts vara en del av förvaltningsrätt. I den här avhandlingen är en förvaltningsrättslig analys dock inte viktig.

Uppsalateologen Sven-Erik Brodds synvinkel erbjuder i detta sammanhang ett omfattande och intressant perspektiv på den kyrkorättsliga forskningen: ”Till kyrkorätten hör alltså analysen inte bara av den formalrättsliga bilden såsom den kodifieras i författningar och stadgar utan också kyrkornas organisatoriska utgestaltningar och ett rättsligt perspektiv på t.ex. kyrkans ämbete. Därmed hänförs delar av konfessionskunskapen till detta område.”⁸⁴ I avhandlingen har begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” granskats i en rätts-, kyrko- och teologihistorisk kontext eller genom att ställa varje enskild lag i förhållande till sin egen tidsålders rättsliga, kyrkliga och teologiska tänkesätt och verksamhet. Tidigare har man inte granskat betydelsen av kyrkans lära och bekännelse för hur kyrkan har uttryckt sig i författningar om kyrkan. Det är således fråga om en analys av det inbördes förhållandet mellan kyrkans lära och kyrkans författning och om en granskning av grunden för hur kyrkan uppfattar sig själv. Behovet av en sådan analys har varit uppenbar.

Kyrkorättslig forskning med en ny infallsvinkel utgörs av att det teologiska elementet i kyrkan tilldelas den betydelse som det bör ha i en trosgemenskap som kyrkan. Då får t.ex. lärofrågorna och deras betydelse, inflytande och bindande verkan komma fram ur andra utgångspunkter än vad som har varit vanligt i teologisk eller rättsvetenskaplig forskning. Kyrkan är förutom ett sociologiskt samfund även en trosgemenskap, varför man vid en teologisk analys av kyrkan och kyrkolagstiftningen även bör fästa uppmärksamhet vid vad som är grundläggande för kyrkans tro och bekännelse.

Även om Dietrich Bonhoeffer inte kanske i första hand är en representant för nuvarande forskningsmetoder inom praktisk teologi är hans kyrkosociologiska analysmetod intressant med tanke på kyrkan som trosgemenskap. Bonhoeffer studerade i sin bok *Sanctorum Communio* kyrkan utifrån dess samfundsstruktur.⁸⁵ En sådan analysmetod gör det möjligt att förstå betydelsen av kyrkans teologiska material på ett mera omfattande sätt än om kyrkan studerades enbart med teologins eller rättsvetenskapens medel. Genom att beskriva kyrkans egenartade utgångspunkter utgående från dess apostoliska grundval som kyrkan i sin bekännelse ansluter och förbinder sig till kan den kyrkorättsliga förpliktelse definieras

⁸³ I kyrkorätten är det i och för sig nödvändigt att i likhet med hermeneutisk rättsfilosofi fråga efter den ontologiska strukturen i kyrkans rätt, dvs. fråga: Vad är den kyrkliga rättens vara? Man kan svara på samma sätt då det gäller rätt i största allmänhet, men eftersom kyrkan har karaktären av en trosgemenskap är det svaret inte tillräckligt.

⁸⁴ Brodd 1996, 120.

⁸⁵ Bonhoeffer 1960, 7: ”Sozialphilosophie und Soziologie sind in der vorliegenden Untersuchung in der Dienst der Dogmatik gestellt. Jfr Bonhoeffer 2009 [1930], 21: ”Only through such an approach, it appears, can we gain a systematic understanding of the community-structure of the Christian church.”

som även kan uttryckas med rättsligt begripliga normer. Även om kyrkan också har sitt modus av ett sociologiskt samfund ligger dess kärna inte i normsatser utan i kyrkans grundläggande strukturer som utgår från kyrkans teologi och definieras av kyrkans teologi. Sålunda kan man i likhet med Bonhoeffer säga att varje sociologiskt samfund utgår från någon förståelse av ett samfund hos de människor som tillhör det.⁸⁶ Då man talar om den kristna kyrkan utgår denna förståelse från den apostoliska tron samt från den bekännelse som den bygger på och som utlägger den, vilka definierar det som i kyrkan bör hållas heligt (in sacris).⁸⁷ Därför kan även en infallsvinkel i stil med Bonhoeffers vara till nytta då man analyserar hur kyrkan i dag uttrycker sig eller hur kyrkan har uttryckt sig i frågor om kyrkans lära. Normativiteten som begrepp är problematisk inom teologin. Kyrkorätten har emellertid även en juridisk och normativ sida. Den kyrkorättsliga normativiteten kunde i det som är konstitutivt för kyrkan sägas utgå från det som är instiftat av Gud (ius divinum). En sådan karaktär hos kyrkan och en normativitet utifrån dess egna grunder kan endast förstås utifrån en självförståelse, inifrån.⁸⁸ Forskningsmässigt är det således viktigt att klargöra huruvida de rättsliga normer som förpliktar kyrkan som ett sociologiskt samfund och som en trosgemenskap utgår från samma grund.⁸⁹ I denna avhandling står kyrkans självförståelse som trosgemenskap och hur detta framgår i kyrkans sociala modus i blickpunkten så till vida att denna granskning även tillförs kyrkorättens rättsteoretiska synvinkel.⁹⁰

Kyrkorättens mångsidiga innehåll och praxis

I den teologiska ämnesklassificeringen är kyrkorätten en del av den praktiska teologin. Ändå är kyrkorätt som forskningsområde normativ forskning. Kyrkorättslig forskning kunde, närmast inom bekännelseteologin, ha anknytningspunkter även till dogmatiken.⁹¹

⁸⁶ Jfr Bonhoeffer 1960, 16. "Jeder Gemeinschaftsbegriff steht in wesentlicher Beziehung zu einem Personbegriff. Die Beantwortung der Frage, wodurch sich Gemeinschaft konstituiert, ist nicht möglich, ohne die andere Frage zu stellen, wodurch sich eine Person konstituiert. Da das Ziel der vorliegenden Untersuchung das Verständnis eines Gemeinschaftsbegriffs, nämlich der sanctorum communion, ist, wird es nötig, zur vollen Erfassung desselben den zugehörigen Personbegriff zu untersuchen; damit stellt sich das Problem konkret als die Frage nach dem christlichen Personbegriff heraus. Mit dem Verständnis von Person und Gemeinschaft ist zugleich über den Gottesbegriff Entscheidendes gesagt. Personbegriff, Gemeinschaftsbegriff und Gottesbegriff stehen in unlöslicher wesentlicher Beziehung." (Kursivering i originalet)

⁸⁷ Schauman 1847, 48–49; Simojoki M. 1982, 99.

⁸⁸ Bonhoeffer 1960, 15: "Nur wer den Anspruch der Kirche ernst nimmt und diesen nicht an anderen derartigen Ansprüchen oder seiner eigenen Vernünftigkeit relativiert, sondern ihn aus dem Evangelium heraus versteht, hat Aussicht, etwas von ihrem Wesen zu schauen."

⁸⁹ Se van der Vens 2004, 101–135 uppfattning av normativiteten i praktisk teologi. Jfr Klami 2003, 1313: "Man måste alltid diskutera värdena och moralen då man talar om rätten. Om vi inte är villiga att göra det - liksom rättspositivisterna - godkänner vi emellertid då samtidigt värderingarna av någon viss auktoritet och sväljer dem utan att tugga." (Min översättning) Van der Ven & Sherer-Rath 2004, viii: "Johannes A. van der Ven shows why the question of whether practical theological research should take an empirical or a normative approach is a false dilemma, making it clear that empirical research always encompasses a strong normative aspect as well." Se också van der Ven 1998, 59–65 (5. Normative reflection and praxis/ 5.2. Normative methods).

⁹⁰ I nämnda Bonhoeffers forskningsarbete (1960, 15) hittar man multivetenskaplig forskning med trefaldig vetenskap: "So wird unser Problem von zwei bzw. drei Seiten her angegriffen werden: von Dogmatik, der Sozialphilosophie und der Soziologie." Se också van der Ven 1998, 89 (Epistemological aspects: monodisciplinary and multidisciplinary models).

⁹¹ Det betyder inte att dogmatiken i och för sig måste vara en normativ vetenskapsgren. Däremot kan Bibelns normativa betydelse ses som en kyrkorättslig fråga. Se också Kirjavainen 1969, 41 (de normativa eller axiologiska bland de etiska teorierna). Enligt Sitalas (2010, 131) definition innehåller institutionella och rättsliga beslut samtidigt ett *normativt element* i betydelsen av rättsregler och rättsprinciper som är juridiskt förpliktande

Eftersom kyrkorätten förutom med juridiken också hör ihop med teologin, måste man i kyrkorättslig forskning röra sig inom båda vetenskapsområdena. Trots att kyrkorätten borde vara föremål för rättsvetenskapligt intresse, är Gunnar Träskmans konstaterande från början av 1990-talet om att kyrkorätten är av central betydelse för den teologiska forskningen korrekt.⁹²

I avhandlingen sätts bestämmelserna in i deras samtida samhälleliga, idéhistoriska och teologiska kontext. I ljuset av denna kontext analyseras hur bestämmelserna i fråga återspeglar den bedömning och betydelse, det innehåll och den status som getts åt kyrkans egna angelägenheter, i synnerhet åt kyrkans lära och också som en viktig del av den åt kyrkans ämbete. Det kronologiska greppet är således styrande för analysarbetet. Metodiskt innebär arbetet en innehållslig och begreppslig analys. Begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” analyseras i källmaterialet för respektive kyrkolag. Jag beskriver innehållet och klargör argumentationen kring de frågor som är relevanta för frågeställningen i en kronologisk ordning men granskar förändringarna i de centrala begreppen även i ett jämförande perspektiv.

Den praktiska teologin är ett mångfasetterat vetenskapsområde men utan ”egna metoder”.⁹³ Att bedriva kyrkorättslig forskning inom den praktiska teologin erbjuder därför möjligheter att välja olika analysmetoder. När jag utför forskningsuppgiften som jag förelagt mig sker det sålunda med olika perspektiv på de frågor som behandlas.⁹⁴

för myndigheterna och/eller medborgarna. Se också Huovinen 1990, 273: ”Ett centralt forskningsområde inom rättsvetenskapen är till exempel rättsdogmatiken eller rättsläran, vars uppgift är att behärska det juridiska författningsmaterialet. ... Bland jurister har det dock betonats att rättsdogmatiken inte kan begränsas till att gälla enbart en presentation av författningsmaterialet utan den bör även sträva efter att förstå och tolka sitt material. Förutom en systematisering av författningsmaterialet förutsätter detta att man även frågar efter de hermeneutiska förutsättningarna för lagtolkningen. Rättsläran skall alltså inte bara utreda orsakerna till samt de historiska och sociologiska villkoren för förståelsen av bestämmelserna utan även deras filosofiska bindningar och idéhistoriska utgångspunkter. ... För den teologiska dogmatiken är åter läran och trosuppfattningarna inom en viss religiös tradition centrala.” (Min översättning)

⁹² ”För en kyrkorättsforskare är det naturligt att förutsätta att kyrkorätten idag borde vara ett av teologins viktigaste forskningsobjekt. Därvid inställer sig frågan: Är kyrkorätten enbart rättsvetenskap eller är den också en del av teologin?” (Träskman 1990, 507)

⁹³ T.ex. Heikkilä 1992, 63–76. Heikkilä visar på den praktiska teologins utveckling och ett paradigmskifte. Jfr en nyare synvinkel på den praktiska teologin hos Sundkvist 2008, 251–254 med betoning på ett samtal mellan vetenskap och praxis men också internt vetenskapligt, över ämnesgränserna. Harbsmeier & Iversen 1995, 24–25 lyfter för sin del fram som en skillnad mellan praktisk teologi och ”kyrklig teologi” att det vetenskapliga arbetet i sin systematiskhet är kritiskt och neutralt i förhållande till bekännelser eller andra på förhand uppsatta utgångspunkter. Schauman 1875, 2 definierade praktisk teologi ”med få ord: vetenskapen om kyrkans verksamhet för kristendomens subjektiva förverkligande och utveckling i menskligheten.” Man måste också konstatera Swintons & Mowats 2006, 10–15 definition av den praktiska teologin och därvid särskilt (utöver sökandet efter sanningen och den teologiska reflektionen) vid tolkningen av olika situationer hur komplicerade de är och hur de uppfattas: ”To complexify something is to take that which at first glance appears normal and uncomplicated and through a process of critical reflection at various levels, reveal that it is in fact complex and polyvalent. ... Situations are complex, multifaceted entities which need to be examined with care, rigour and discernment if they are to be effectively understood.”

⁹⁴ Den praktiska teologin har i Sverige utvecklats i riktning mot kyrkovetenskap (t.ex. Bexell O. 1996). T.ex. erbjuder Lundateologins kyrkovetenskapliga synvinkel ”fenomen – funktion - analys” kyrkorätten sådana frågeställningar som vad som lett till vissa regleringssystem som gäller kyrkan och vad som kan förklara deras existens och struktur. Till de förklarande teorier som förts fram hör (bl.a. Selander 1996, 135) bl.a. naturrätten och Luthers teori om förhållandet mellan den andliga och världsliga överheten. ”Kyrkorättsperspektivet. Inom

Jag har sedan år 1974 arbetat som jurist i olika uppgifter inom kyrkan och åren 1980–1982 som föredragande i kyrkliga ärenden på Undervisningsministeriet. På 1980- och 1990-talen var jag i ett decennium ombud vid kyrkomötet. Dessutom har jag författat rättsvetenskapliga publikationer inom kyrkorätt och förvaltningsrätt. Som docent i både kyrkorätt och förvaltningsrätt har jag hållit föreläsningar i kyrkorätt vid Helsingfors universitet och vid Östra Finlands universitet.

1.4 Tidigare forskning i Finland

I Finland har man tidigare tangerat kyrkorättsliga teman men ur andra synvinklar än de som förekommer i den föreliggande avhandlingen. Förutom Eeva-Kaarina Nurmirtas doktorsavhandling (1998) om övervakningen av prästens lära, tjänsteutövning och livsföring har det just inte förekommit kyrkorättslig forskning i Finland före min doktorsavhandling *Kirkkolaki vai laki kirkosta* (Kyrkolag eller lag om kyrkan, 2002), med undantag för artiklar i *Teologinen Aikakuskirja – Teologisk Tidskrift*. Man har visserligen hänvisat till kyrkans ställning och förvaltning i den rättsvetenskapliga litteraturen, men oftast har det varit i författningsrättsliga sammanhang. Vissa rättsvetenskapliga forskare har berört kyrkorättsliga frågor under årtiondenas gång. Det allmänna kyrkorättsliga perspektivet har varit att i olika situationer klargöra närmast författningsrättsliga frågor som gäller kyrkan. Ett historiskt perspektiv på utvecklingen av den kyrkliga förvaltningen har anlagts av framför allt Erkki Kansanaho, Mikko Juva, Kauko Pirinen och Olli Heilimo. Den sistnämnda har också författat kommentarer till kyrkolagen.

Vetenskapliga doktorsavhandlingar på kyrkorättsens område har utgetts närmast inom ämnet kyrkohistoria.⁹⁵ F.L. Schaumans doktorsavhandling (*De constitutione regiminis ecclesiastici singulari Fenniae ratione habita*) är redan från år 1847. Nyare forskning representerar mina böcker *Kirkko ja perusoikeudet* (2003) och föreläsningboken *Kirkon oikeudelliset normit* (2005) samt Arto Seppänens kyrkorättsliga doktorsavhandling *Tunnustus kirkon oikeutena* (2008). Dessutom finns det skäl att från rättsteologins område nämna Hannu Juntunens många publikationer, bl.a. *Uskonnonopetus ja valtiosääntö* (1985), *Valtion vai kirkon tunnustus?* (1991), *Oikeuden idean teologiset perusteet. Oikeusteologian hahmottelua demokraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä* (2000), *Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta* (2003), *Kirkkolaki ja omatunto. Onko kirkon lainsäädäntö pätevää ja sitovaa?* (2006) och *Esivalta olemme me. Valtiosääntöoikeuden perusteiden oikeusteologinen tulkinta* (2008).

detta perspektiv ställs frågor om varför vissa regelsystem kommit till i vissa situationer, vad som lett fram till dessa regelsystem och vad som kan förklara deras existens och struktur.”

⁹⁵ T.ex. Pekka Halmesmaa 1976; Kirsti Kena 1979; Mikko Reijonen 1980; Jyrki Knuutila 1990; Martti Takala 1993, Bror Träskbacka 2000 (lic.avh.) och Ensio Erä-Esko 2009. Eeva-Kaarina Nurmirta 1998, 29 räknar bland de rättslärdade upp följande personer i Sverige och Finland som forskare inom kyrkorätten: Eino J. Ahla, K.R. Brotherus, Robert Hermanson, Johannes Leivonen; Johan Jacob Nordström; Veli Merikoski, Kauko Sipponen, K.J. Ståhlberg, Gunnar Träskman, Jaakko Voipio, Lars Erik Taxell och R.A. Wrede. I arbetet med kyrkolagskommentar har åtminstone följande rättslärdade och/eller teologer medverkat: Gunnar Grönblom, Matti Halttunen, Olli Heilimo, O.K. Heliövaara, Y. Loimaranta, Pirjo Pihlaja, Pauli Piispanen, Mauno Saloheimo, Gunnar Träskman, Kari Ventä, Jaakko Voipio och Risto Voipio.

2 Den historiska bakgrunden till hur begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” utformats

Kriterierna för målsättningarna med den lagstiftning som gäller kyrkan

Hans-Olof Kvist har lyft fram de för avhandlingen centrala aspekterna i sin komprimerade beskrivning av principerna för den lag och rätt som gäller den lutherska kyrkan. Jag vill här citera ett viktigt avsnitt i hans artikel:

Luthers kristna tro och den religiöst bestämda lutherdomens tro utgick dock ifrån det som *de ansåg vara Guds rena ord och den tro som den heliga Anden med Ordets hjälp väcker. De yttre strukturer som föddes ur detta ersatte den kanoniska rätten och var viktigare än de åtgärder som den världsliga makten vidtog gentemot kyrkan.* Med sin rättfärdighetslära som utgångspunkt motsatte sig Luther att den världsliga makten juridiskt trängde sig in på det andliga regementets område. Rent principiellt är kyrkan enligt den lutherska tron inte en kristlig-luthersk statskyrka och inte heller en kyrka i enlighet med kyrkolag stiftad av de världsliga ständerna. Den är självständig i förhållande till dessa och i sin kyrkoordning söker den andra former. En kristen kyrka i enlighet med tron, också enligt Luthers och den lutherska tron, *skapar utgående från sin tro sina egna ordningar för att kunna förmedla kristendomens centrala budskap och den finns till, så som också många kyrkohistoriska exempel visar, innan den världsliga maktens eller världsliga lagars beaktelser eller den otrygghet eller trygghet de erbjuder.* (Min översättning och kursivering)⁹⁶

Kvists text förklarar för det första på vilken grund det kyrkorättsliga underskottet skulle ha kunnat ersättas då man flyttade bort från kanonisk rätt. Den förklarar också förhållandet mellan kyrka och stat och hurdan den lagstiftning bör vara som behövs för kyrkan. När man analyserar kyrkosynen, utvecklingen av begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” och den kyrkorättsliga begreppsligheten bör man fästa vikt vid hur dessa ”strukturer som växer fram ur kyrkans egna utgångspunkter, ur tron” kommer till uttryck i den lagstiftning som gäller Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och tolkningen av den. Frågan är *hur kyrkan har kunnat och också önskat leva och fullfölja sin uppgift i samhället i enlighet med sin kallelse och sin egen lära.*

Enligt Kvist kan man inte med yttre lagstiftningsåtgärder visavi kyrkorna blanda sig i de grundläggande strukturer som växer fram ur kyrkans egnaste religiösa utgångspunkter utan att man samtidigt utsätter sig för risken att förvränga deras natur som bygger på apostolisk grund.⁹⁷ Uttrycket ”endast kyrkans egna angelägenheter”, som är av betydelse i lagstiftningen om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, *kan jämföras med* de av Kvist nämnda grundläggande strukturer som växer fram ur kyrkans egna religiösa utgångspunkter. Frågan gäller alltså de grundläggande strukturer *som vilar på apostolisk grund och hur de återspeglas i den lagstiftning som gäller Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.* I den principiella analysen i sin artikel gör Kvist en teologisk reflektion. I Kvists reflektioner betyder betonandet av de teologiska utgångspunkterna att de historisk-principiella och juridiska synpunkterna vägdes mot den bakgrund som de teologisk-principiella synpunkterna utgjorde. Det primära när det gäller kyrkans egentliga väsen definierar Kvist vara det att Kristus instiftat ett predikoämbete. Med hänvisning till det (CA V) kan man endast förstå rättfärdiggörelsen utifrån den grund som innehållet i de bägge testamentena utgör. Den kristna kyrkans förkunnelse, som bygger på uppenbarelsen, måste prioriteras framför yttre

⁹⁶ Kvist 2008, 74.

⁹⁷ Kvist 2008, 15–16. Kvist ger i sin artikel flera exempel på lagstiftningsåtgärder som gäller kyrkorna.

ordningar. Annars kan man inte förstå de grundläggande strukturerna.⁹⁸ Det centrala perspektivet i den här avhandlingen är kyrkorättsligt.

2.1 Kyrkorätten under tidigare århundraden

Lagstiftning som gäller kyrkliga frågor finner man allt sedan tiden för den tidiga katolska kyrkan i den kanoniska rätten och i kyrkbestämmelserna i Sveriges landskapslagar. Reformationen ledde till lutherska kyrkoordningar, i Sverige till 1571 års kyrkoordning. 1686 års kyrkolag var i kraft i det autonoma Finland under den tid då Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland egen kyrkolag förbereddes och stiftades.

Det finns anledning att här, som referensram för min huvudfrågeställning, göra en kort granskning av hur kyrkorätten uppfattats i olika tider.

De historiska rötterna till hur rätt och kyrkorätt uppfattats

De som är verksamma inom juridiken vet att det inte råder någon konsensus inom det juridiska forskarsamfundet, inte ens om den mest grundläggande juridiska och rättsfilosofiska frågan, *Vad är rätt?*⁹⁹ Redan konflikten om juridikens forskningsområde och andra centrala frågor inom vetenskapen delar forskarna i olika riktningar och skolor. Trots att denna divergens mellan olika synsätt på rätten också påverkar uppfattningen av kyrkorätt finns det ingen anledning att i denna avhandling gå in på komma in på en närmare analys av de olika uppfattningarna, utan jag hänvisar i detta sammanhang till den relevanta litteraturen¹⁰⁰ och till den historiska beskrivningen av begreppet rätt i avsnitt 4.3. (Kyrkorätten under den föränderliga samhällsliga rätten) och bilaga 8.

Juridiken anses ha uppstått som vetenskap först på 1100-talet vid italienska universitet, där man studerade romerska rättslärdas texter utifrån den antika filosofin. Vid sidan av den s.k. legesforskningen, som studerade romersk rätt med skolastisk metod¹⁰¹, föddes genom randanmärkningar (glossor) forskningen i den kanoniska rätten, särskilt genom de juridiska texter som ingick i *Gratianus Decretum* (mitten av 1100-talet). Som ett resultat av denna

⁹⁸ Kvist 2008, 59–60.

⁹⁹ T.ex. Siltala 2003, 26: ”Rätt är ett mycket omstritt begrepp.” (Min översättning) Också när det gäller begreppet ”teologi” finns det många förklaringar och definitioner. T.ex. Teinonen 1999, 334–335. T.o.m. den avskalade definitionen av theologia innehåller åtminstone fem olika begreppsnehåll.

¹⁰⁰ Bl.a. Aarnio 1970, 1971, 1978, 1986, 1988, 1997, 2002, 2011; Siltala 1999, 2001, 2003, 2004; Tuori 2000; Tolonen H. 2003; Tolonen J. 1989; Dworkin 1977, 1986; Finnis 1980; Rawls 1973; Kekkonen 1999; Ylikangas 1983 och Leino 2003a. De grundläggande skolorna då det gäller uppfattningen om rätt har ansetts vara den rättspositivistiska, rättsrealistiska, naturrättsliga och historiska skolan. Dessutom finns det talrika tillämpningar och varianter av dessa (t.ex. Kaarlo Tuoris kritiska rättspositivism och Hannu Juntunens teologiska rättspositivism).

¹⁰¹ Pihlajamäki & Pykkänen 1996, 6. I Norden har forskarna daterat uppkomsten av juridiken flera århundraden senare än i övriga Europa (Pihlajamäki & Pykkänen 1996, 10).

vetenskapliga interaktion lades grunden för den romersk-kanoniska rätten, *ius utrumque*.¹⁰² Den romerska rätten har påverkat den romerska kyrkans kanoniska rätt.¹⁰³

Trots att kyrkorättens historia på detta sätt hör ihop med juridikens historia har den ändå, genom sin viktiga koppling till teologin och kyrkans bekännelsegrund, en speciell betydelse och ställning i historien om hur man har uppfattat rätten.¹⁰⁴ I kyrkans historia, efter Konstantinos tid, gjorde kejsar Theodosios år 380 kristendomen till statsreligion, den enda tillåtna religionen. Kejsaren skyddade de kristna och hans egen makt växte. Ur denna konstantinska relation mellan kyrka och stat uppkom emellertid den kyrkorättsliga paradox och antinomi som sträcker sig ända till vår tid: ”Hur skulle de strukturer, läronormer och kyrkliga regler (kanon) som utvecklats enligt tron ur kyrkans egna utgångspunkter passa ihop med den romerska rättens regler?”¹⁰⁵ Kanon och romersk rätt hör dock inte till de centrala elementen då det gäller att idag förstå rätten, men för att förstå dagens situation bör man ta sig en titt på bägge begreppens rötter *om man ska kunna bedöma den nutida kyrkans bestämmelser om tron och dess läronormer som endast dess egna angelägenheter* i relation till de grundläggande strukturer som växer fram ur kyrkans egna utgångspunkter, den kyrka som Kristus grundat. Man brukar förstå det så att Luthers kyrka försökte återställa det kyrkliga livet på den apostoliska undervisningens grund. Men har utvecklingen lett till att de kyrkliga bestämmelserna måste formuleras enligt de spelregler som samhället gjort upp, det vill säga underkasta sig dem?

Den kanoniska rättens tradition

Man kan i och för sig hävda att vissa element av kyrklig rätt är lika gamla som kyrkan själv.¹⁰⁶ Redan om urförsamlingen vet man att församlingens inre liv krävde vissa arrangemang. Katolska kyrkan utvecklades under århundradena till en självständig enhet med egen rättsapparat och rättsskipning och ur dess egna normer uppkom den kanoniska rätten. Med den kanoniska rätten har man förstått både den västra och den östra kyrkans kyrkorätt. Kyrkorättens kanon innehöll bestämmelser om kyrkans lära och praktiska liv (t.ex. den liturgiska kalendern och förvaltandet av sakramenten) samt om kyrkans förvaltning och understödandet av fattiga.¹⁰⁷ Den kanoniska rätten var både oföränderlig gudomlig rätt och föränderlig mänsklig rätt. Med *ius divinum* avsågs antingen regler tagna direkt från Bibeln eller regler som grundade sig på Bibelns ord. De regler som togs eller härleddes från andra

¹⁰² Letto-Vanamo 1995, 23–24. Pihlajamäki & Mäkinen & Varkemaa 2007, 8 konstaterar att rättshistorien på medeltiden koncentrerade sig uttryckligen på den sofistikerade rätten eller den kanoniska och den romerska rätten. Den moderna europeiska rätten har senare utvecklats från dessa. Se också Liljenstrand 1851 (Om Kanoniska Rättens inflytande på Sveriges Lagstiftning).

¹⁰³ Bl.a. Kvist 2008, 43–48 analyserar förhållandet mellan romersk rätt och kanonisk rätt.

¹⁰⁴ Kemppinen 1989, 103 nämner som ett exempel på kyrkorättens ”rättshistoriska” bakgrund ”kandidat i de båda rätterna” som motsvarade den nuvarande juris licenciat. Kemppinen konstaterar att ”[D]e båda rätterna är inte civil- och offentlig rätt, utan allmän rätt (*ius civile*) och kanonisk rätt (*ius canonicum*).”

¹⁰⁵ Kvist 2008, 37. Ett eget intressant kapitel i kristenhetens historia då det gäller förhållandet mellan kyrka och stat utgör det bysantinska rikets kyrklighet. Det är dock inte möjligt att här gå närmare in på detta. Se Kvist 2008, 38–43.

¹⁰⁶ Letto-Vanamo 1995, 79.

¹⁰⁷ Se bl.a. utredningen av den kanoniska rätten under medeltiden t.ex. Pihlajamäki & Mäkinen & Varkemaa 2007, 77–106.

rättskällor var å sin sida mänsklig rätt.¹⁰⁸ Det är svårt att i detalj få grepp om innehållet i den kanoniska rätten eftersom den är så omfattande och därtill varierar med tiden.

Den kanoniska rättens allmänkyrkliga författningar tillämpades på hela katolska kyrkans område. Katolska kyrkan hade dessutom författningar som tillämpades endast i enskilda kyrkoprovinsier.¹⁰⁹ De grundade sig på den lokalt stiftade kyrkorätten. Samlingen *Corpus Iuris Canonici*, som innehåller den universala kanoniska kyrkorätten eller egentligen två olika författningar, uppkom på 1100–1400-talen. Grunden för den var samlingen *Decretum Magistri Gratiani* från 1100-talet.¹¹⁰ Denna samling hade sammanställts av kyrkomötesbeslut (canones) och påvarnas dekretalbrev (decretales epistolae). Dekretalerna hade godkänts som rättsligt giltiga normer.¹¹¹ Den andra författningen inom *Corpus Iuris Canonici* var en samling dekretaler (*Decretalium collectiones*), som bestod av beslut som togs av kyrkomöten (laterankoncilier) ledda av fyra påvar efter år 1215 och av påvarnas brev.¹¹²

Dekretalrätten spred sig också till Sverige på 1100–1200-talen. Katolska kyrkan betonade den kanoniska rättens bestämmelser i synnerhet visavi kyrkans ämbete, eftersom det tryggade kyrkans oberoende av den samhällseliga makten.¹¹³ Största delen av den kanoniska rättens enskilda bestämmelser gällde de uppgifter som enligt den katolska uppfattningen tillkommer kyrkans ämbete.¹¹⁴ Enligt kyrkans undervisning var ämbetet ett av Kristus instiftat sakrament och till sin natur hierarkiskt, indelat i sju vigningsgrader.¹¹⁵ Reformationen genomförde senare de korrigeringar som ansågs nödvändiga.¹¹⁶ När det gällde kyrkans ämbete kunde man inte godta den katolska uppfattningen om ämbetet som ett sakrament och inte heller påvekyrkans hierarki med ett ”andligt stånd”, eftersom man menade att de

¹⁰⁸ Tomas av Aquino (1225–1274) delade i sitt delvis ofullbordade huvudverk *Summa Theologica* (1266–1273) lagarna i fyra grupper: eviga, naturliga, mänskliga och gudomliga.

¹⁰⁹ Den partikulära kanoniska rätten bestod av provinsial- och synodalstatuter (t.ex. i Sverige av ärkebiskopens av Uppsala bestämmelser om Åbo stift samt biskopens av Åbo bestämmelser).

¹¹⁰ Denna av Gratianus sammanställda samling kallades också *Decretum* och *Decreta*.

¹¹¹ *Decretum* bestod av tre delar: Del I innehöll rättsregler (*distinctiones*), som indelades i *canones*. Del II innehöll ämnen (*causae*), som innehöll frågor (*questiones*) och också de omfattade *canones*. (Ämne XXXIII, fråga 3, behandlade dock ånger (*de poenitentia*), och indelades i rättsregler.) Del III behandlade vigslar och konsekration och bestod av rättsregler. T.ex. Mäkinen 2007, 93–101; Knuutila 2009, 168.

¹¹² De här tidigare samlingarna var Gregorius IX:s *Decretales D. Gregorii Papae IX* eller *Liber Extra* eller *Gregoriana* från år 1234, Bonifatius VIII:s *Liber Sextus* från år 1298, Clemens V:s och Johannes XXII:s *Liber septimus* eller *Constitutiones Clementinae* från år 1317 samt Johannes XXII:s *Extravagantes Ioannis XXII* och *Extravagantes communes*, som samlades som icke-fastställda till år 1484. De sist nämnda och *Liber septimus* fick inte samma normativa ställning som *Liber Extra* och *Liber Sextus*. T.ex. Mäkinen 2007, 101–102; Knuutila 2009, 169.

¹¹³ Kyrkan höll fast vid rätten att själv döma sina anställda också för samhällseliga brott, vid skattefrihet och samhällseliga plikter samt vid sin rätt att ta emot donationer. T.ex. Knuutila 2009, 169–170.

¹¹⁴ T.ex. Knuutila 2010 (Edilex 2010/25. www.edilex.fi/lakikirjasto/7258). Knuutilas iakttagelse om hur det kyrkliga ämbetet reglerades i den kanoniska rätten är ur avhandlingens synvinkel av betydelse för kontinuitetsprincipen. Kyrkorätten försvann inte till den här delen i och med reformationen utan man var tvungen att under ett övergångsskede, på vissa ställen ganska länge, tillämpa den kanoniska rättens bestämmelser också i lutherska kyrkor.

¹¹⁵ Vigningsgraderna delades enligt den kanoniska rätten i två grupper. I den lägre graden (*ordines minores*) var de: akolyt (medhjälpare i mässan), exorcist (utdrivare av onda andra), lector (en som läser heliga texter och undervisar), ostiar (dörrvakt). I den högre graden: diakon (predikouppdrag), presbyter eller sacerdos/sacerdotium (präst) och biskop. Knuutila 2007, 529, not 11.

¹¹⁶ Enligt Laasonen 2011a, 19 väjdade Luther till den gammalkyrkliga traditionen som kyrkans förenade factor då han ville bevara kyrkan osplittrad. Han sökte grunder för kyrkans enhet där och denna kyrkans självförståelse förblev inte endast vid princip utan gav uttryck på olika sätt åt lutherdomens struktur och tradition.

stod i strid med Bibeln.¹¹⁷ Den kanoniska rättens bestämmelser hade juridiserat kyrkan på så sätt att de bestämde om alla delar av det kyrkliga livet. Den kanoniska rättens bestämmelser hade också påverkat relationerna mellan kyrka och stat. Kyrkans ämbete fick som en central institution i den kyrkliga verksamheten samhällets godkännande.¹¹⁸

Samhällsfilosofiska faktorer har också kunnat leda till uppfattningar om kyrkorätten som står i strid med kyrkans rättsuppfattning. Medeltidens skolastiska naturrätt, så som Tomas Aquino (1225–1274) uppfattade den, fullföljde Skaparens stora världsordning. Naturrätten (lex naturalis) åsidosatte den stiftade lagens (lex humana) bestämmelser, om dessa till sitt innehåll var orättfärdiga eller oskäligen (lex iniusta non est lex).¹¹⁹

Det handboksmässiga i 1571 års kyrkoordning är av intresse i en analys av regleringen av det som hör till kyrkans lära och utgör endast kyrkans egna ärenden. Trots att den till sin form var en kyrkoordning utfärdad av regenten, kan man i den finna begynnelsen till en reglering av kyrkans egna angelägenheter i den lutherska kyrkan i Sverige. Ändå hade man redan tidigare i katolska kyrkans kanoniska rätt länge ansett de självklart att kyrkan beslutar om sina egna angelägenheter. När man i reformationen på grund av den auktoritet som tillskrevs Guds ord vände sig emot den kanoniska rättens mänskliga läror och bestämmelser, ledde det i Sverige efter reformationen till en situation, där kyrkan inte hade ett eget regelverk att använda för att besluta om sina egna angelägenheter. Stiftens cirkulär hade visserligen använts i detta syfte för att komplettera och delvis också för att ersätta lagstiftning. Däremot uppstod en praxis att också kyrkans interna ordning skulle bestämmas av regenten. Det var ändå Laurentius Petri som hade gjort kyrkoordningen och man kunde därför se en skynt av det senare finländska kyrkolagssystemet i det faktum att det från kyrkligt håll framställdes ett förslag till en kyrklig författning som sedan godkändes från statlig sida.

Den reformatoriska uppfattningen om reglering som gäller kyrkan

För att kunna beskriva reformatorernas uppfattning om kyrkorätt och hur de ansåg att kyrkans egna angelägenheter ska regleras måste jag ge en kort bakgrundsteckning av det kyrkliga livet vid tiden för reformationen. När lutherdomen föddes kände man inte till begreppet ”stat” i dess nuvarande betydelse, utan den katolska uppfattningen delade in kristenheten i det andliga och det världsliga regementet. Enligt Luther fanns det tre ”kristna stånd” i stället för ecclesian. De som levde i de två andra stånden (politia och economia) erkände och hörde i varje fall formellt till det egentliga andliga ståndet, dvs. ecclesia.¹²⁰ Det andliga ståndet hade skattefrihet och egen kanonisk rätt. Luther ansåg att den här ståndsindelningen var fel.¹²¹ Enligt honom fanns det flera ”stånd”. I Lilla katekesen ger

¹¹⁷ Haikola 1967, 46.

¹¹⁸ Enligt Knuutila 2009, 78 bidrog det prästämbetets andliga status till att befästa ämbetsinnehavarnas och genom dem kyrkans ställning i Sverige med början från 1200-talet. Se även Knuutila 2010, 18–19 där han påvisar hur omfattningen av regleringen som gäller prästämbetet i författningarna relativt sett minskat från 93 % i 1571 års kyrkoordning till 11,5 % (1993KL)+26 % (1993KO). I 1869KL och 1964KL var motsvarande andel 68 %.

¹¹⁹ Siltala 2001, 155.

¹²⁰ Haikola 1967, 63. Så var det på Luthers tid. WA 6, 410, 2.

¹²¹ Ämbetskommittén 1976, 6 konstaterade att reformatorerna uttryckligen förkastade den på deras tid etablerade katolska läran om att de som vigts till kyrkan ämbete (sacerdotes) hade ett ”prästmopol” och att de skulle ha utgjort ett högre andligt stånd. Enligt Raunio 1999, 65–69, tog Bismarck avstånd från tanken på en kristen stat och kom i denna fråga nära princip av Sohms ställning. Enligt Sohm var det världsliga och det

han i sin hustavla några bibelord *för alla heliga stånd*; han uppmanar dem alla att sköta sitt ämbete och sina tjänsteåligganden. Luther menade att samhället eller staten med sina institutioner och ämbeten var en del av den ”utgivande kärlekens ordning” som Gud hade skapat. Till dess uppgifter hörde att se efter människors behov, trygga vars och ens levebröd, sjukvård, utbildning osv.¹²² Vid tiden för reformationen var uppfattningen om kunskap ännu ihopkopplad med den teologiska kunskapen om världen och världsbilden var överlag jämfört med dagens situation mer kyrko- och prästcenterad.

Furstarna hörde utan tvekan till det världsliga regementet, men det begreppet kan inte direkt likställas med begreppet ”stat” i vår tid.¹²³ Inte heller det i grunden andliga begreppet ”världen” motsvarar dagens begrepp ”stat”.

Martin Luther kom med en ”ny” bibelsyn som förnekade de krav på överhöghet som den romerska påven och den av honom ledda juridiska kyrkoinstitutionen ställde. Den förnekade också förhållandet mellan kyrkan och den världsliga makten. Påvens krav på överhöghet byggde inte juridiskt på någon ”gudomlig rätt”. Det visade Luther genom att hänvisa till Bibeln och förnuftet.¹²⁴ Kyrkans eller det andliga ståndets makt var enligt Luther endast *ordets makt*, som verkade bara genom tron, invärtes. Kyrkans hela väsen och verksamhet anpassade sig efter Ordets eget väsen. Rättesnöret för kyrkans verksamhet och organisation fick inte vara något annat än Guds ord, lag och evangelium.¹²⁵ När de reformatoriska kyrkorna gjorde de av reformationen påkallade korrigeringarna blev det i viss mån oklart vilken relationen var mellan den lutherska uppfattningen av kyrkorätt och katolska kyrkans rättsgrund.¹²⁶ I Tyskland fortsatte furstarna att genomföra reformationen. Följden blev ett underskott när det gäller kyrkorätt och uppfattningen om den.¹²⁷

Reformationens krav gällde det missbruk som uppdagades i den katolska läran och trospraxisen. Framför allt var det fråga om den kanoniska rättens teologiska karaktär och om ”frälsningsordningen”.¹²⁸ Av politiska skäl blev man i reformationen tvingad till politiska arrangemang som gäller kyrkan och dess förvaltning i stället för att man skulle ha klargjort de kyrkorättsliga grunderna. Dessa arrangemang som gäller förhållandet mellan kyrka och stat genomfördes av härskarna och var religionspolitiska lösningar som påverkade utformningen av uppfattningen av kyrkorätten. När de lutherska nationalkyrkorna hade uppkommit var det svårt att mera klarlägga vad kyrkorätten i en luthersk kontext ska betyda i förhållande till den kanoniska rätten. Inom reformationen var det också inom kyrkorätten från början fråga om förändringskrav som gällde detaljer, men de politiska arrangemangen fick följder som man inte från början hade eftersträvat eller krävt vad

andliga, kyrkan och staten, varandra uteslutande storheter. Wichern och hans anhängare menade i sin tur att samhället bör förnyas i kristen anda.

¹²² Raunio 1999, 90.

¹²³ Brotherus 1923, 5: ”Den världsliga makten skall enligt både den katolska och den protestantiska uppfattningen tjäna den gudomliga sanningen.”

¹²⁴ Haikola 1967, 45.

¹²⁵ Haikola 1967, 57. Haikola betonar att ”kyrkans *egentliga* och unika uppgift är att förkunna och sprida Ordet samt att genom det väcka tro och kärlek. ’Tota vita et substantia Ecclesiae est in verbo dei.’ (WA 7, 721, 12).” (Kursivering i originalet)

¹²⁶ Arffman 1993, 18: ”Han [Luther] ansåg att deras [juristernas] metoder och råd till inflytelserika världsliga och andliga ledare var felaktiga och mot Guds vilja.” Också Luthers uppfattning om kyrkorätt var ganska dystert. Kyrkorätten behövde genomgå en omfattande reningsprocess.

¹²⁷ Bl.a. Träskman 1990, 507, fäster vikt vid detta: ”Utan en reglerad kyrkorätt kunde kyrkorna dock inte klara sig och därför kom i praktiken den kanoniska rätten att tillämpas också på luthersk mark långt in i modern tid.”

¹²⁸ Knuutila 2012, 5.

beträffar rättsuppfattningarna som gällde kyrkorna. Man kunde inte ens tillämpa tvåregementsläran, utan följden blev bl.a. att det yttre regleringsansvaret för kyrkan tillföll fursten. Detta bidrog till att fördunkla betydelsen av kyrkans bekännelsegrund i denna reglering.¹²⁹ De världsliga härskarna kunde utnyttja ”läran om det egna regementet” bland annat genom att intervensera i kyrkans ekonomi. När furstarnas/kungarnas makt växte uppfattade man regementsläran så att man glömde Guds betydelse som härskare också över det världsliga regementet. Reformatorerna var så koncentrerade på sina strävanden att stå emot katolska kyrkans världsliga maktutövning att de inte insåg eller kunde förhindra att kyrkan som ett resultat av de ändringar som genomfördes blev underställd världslig reglering. Betydelsen av kyrkans bekännelse blev endast formell eller bristfällig i fråga om uppfattningen av innehållet.

Den kanoniska rättens kyrkorättsliga tradition bryts

Trots betoningen av bibelordets auktoritet försvagades den för katolska kyrkan typiska kopplingen till *ius divinum* när de lutherska kyrkorna skiljdes från katolska kyrkan. I stället kom uppfattningen om kyrkorätt att innehålla en underkastelse under samhällelig rätt.¹³⁰ Det här är i viss mån motstridigt eftersom det i den lutherska uppfattningen av läran dock finns en koppling till *ius divinum* bland annat i dekalogen¹³¹, i prästernas på Bibeln grundade rätt att gifta sig, vilket också överensstämmer med CA:s apologi, (”Motståndarna yrka, att vi för dem skola uppvisa något bud, som bjuder präster att taga sig hustrur, liksom vore prästerna icke människor.”)¹³² samt i församlingens gudomliga rätt att viga nya präster om biskoparna vägrar, vilket också återfinns i bekännelseskriterierna.¹³³ När den kanoniska rätten och den gamla kyrkans tradition blev åsidosatta har man då det gäller uppfattningen om kyrkorätt, trots bekännelseskriteriernas hänvisningar till *ius divinum*, efter olika skeden förstått det så att det handlar om något annat. Kyrkorätten skulle då fullföljas som ett slags teologisk spegling av kyrkans självförståelse. Denna återspeglings ägde rum genom regler, men ändå endast eller i första hand genom lagstiftning.¹³⁴

En politisk konsekvens av reformationen var att en statskyrklig kyrkosyn blev dominerande i Norden.¹³⁵ Genom den kom man att ta till sig nya kyrkorättsliga teorier. Överhetens

¹²⁹ Träskman 1992a, 21. Träskman ”beskylld” Luther för att *ius divinum*-perspektivet på rätten, också på kyrkorätten, blev svårt att gestalta som en följd av regementsläran. Träskman noterar regementslärans betydelse för hur rättsbegreppet formades. Man kan till en viss del försvara Luther då han tydde sig till furstbiskoparnas kåpor, med att man i det skede då den kanoniska rätten småningom förlorade sin ställning i Tysklands evangeliska områden började se furstarnas maktutövning visavi problem i församlingarna som tillfällig och som ett slags nödlösning, inte som något normalt utifrån kyrkans tro. (Kvist 2008, 67–68)

¹³⁰ T.ex. Träskman 1990, 508: ”Denna evangeliska kyrkorätt skall bygga på den kristna bekännelsen och kyrkans historiska tradition. Kyrkans rätt kan inte stå i motsatsförhållande till kyrkans väsen. Därför kan den inte heller utgöra en del av den världsliga rätten.” I vissa senare uttalande har Träskman inte varit till alla delar helt överensstämmande med denna uppfattning. (Seppänen 2007, 113).

¹³¹ Luthers Stora katekes.

¹³² CA:s apologi XXIII:15.

¹³³ Om påvens makt och överhöghet, 72: ”Därför då biskoparna antingen omfatta falsk lära eller vägra att meddela vinning, äro församlingarna nödgade på grund av gudomlig rätt att genom sina i tjänst varande präster viga och förordna åt sig nya.”

¹³⁴ Nilsson 1996, 99.

¹³⁵ Med en statskyrklig kyrkosyn menas i detta sammanhang att kyrkan generellt underställs statlig maktutövning. Om andra nordiska kyrkornas lagstiftning se t.ex. Liljestrand 1851, Matzen & Timm 1891, Larsen 1901 och 1908, Broch 1904, Hjärne 1912, Brunner 1945, Glædemark 1948; Aulén 1953; Hassler 1970; Aarflot 1971

svärd kom till användning då det gällde att övervaka kyrkans yttre angelägenheter. Man ansåg i och för sig inte att det hörde till fursten att blanda sig i andliga frågor, men det ansågs tillåtet för furstarna att främja de reformatoriska målsättningarna då dessa mötte motstånd. Man ansåg att kungarnas främsta plikt var att främja Guds ära. På samma sätt var det ”i högsta grad ovärdigt, om de använde sin makt och myndighet till att understödja avgudatjänst och andra gränslösa skändligheter och mördade de heliga.”¹³⁶ Furstens plikt var att om så krävdes hjälpa att befästa genomförandet av reformationen genom att blanda sig i de kyrkliga styrelsemännens försummelser, eftersom fursten var *praecipuum membrum ecclesiae*. När reformationen mötte motstånd ansåg man att kyrkans mest betydelsefulla medlemmar hade rätt att genomföra kyrkliga reformer (*ius reformandi*).¹³⁷

I de kyrkor som uppkom efter reformationen och som hamnade isär från katolska kyrkan har man i huvudsak förstått kyrkorätten som den (samhälleliga) lagstiftning som berör kyrkan och tolkningen av den. Som ett resultat av reformationen började man känna sig främmande för den uppfattning som rådde i katolska kyrkan, där man med hänvisning till *ius divinum* menade att påven hade en position jämförbar med den gudomliga uppenbarelse som gav honom rätt att utfärda bindande rättsliga normer. Inom reformationen motsatte man sig sådant. Enligt de Schmalkaldiska artiklarna har påvens lära ”där den är som bäst, hämtats från kejserlig, hednisk rätt och handlar om världsliga angelägenheter och rättsförhållanden, såsom de påvliga dekretalerna betyga.”¹³⁸ I de lutherska kyrkorna i Central-europa och Norden ville man inte i sin syn på kyrkorätten identifiera sig med den (påvliga) kanoniska rätten. Resultatet av detta var ett underskott då det gällde att bilda sig en enhetlig kyrkorättslig syn bland annat på tolkningen av författningarna. Dessutom fjärmade man sig från den katolska kyrkans tradition som den kristna kyrkans gemensamma apostoliska tradition, också som en del av kyrkorätten. Utan tvekan berodde detta också på att det fanns olika ecklesiologiska uppfattningar. För Nordens del skedde det en sammanblandning mellan den ecklesiologiska och den samhälleliga synen på samfund.¹³⁹

Också de reformatoriska kyrkorna blev på grund av sin kyrkohistoria tvungna att skapa sig en uppfattning om kyrkorätt under inflytande från den kanoniska rätten.¹⁴⁰ Det hör ihop

och 1999; Roesen 1976; Petré 1990; Espersen 1993 och 1994; Göransson 1993; Ekström 1994, 1999 och 2003, Gullaksen 2000 och Edqvist 2000.

¹³⁶ Om påvens makt och överhöghet, 54: ”Främst åligger det kyrkans förmästa medlemmar, konungar och furstar, att bistå kyrkan och draga försorg om att villfarelserna avskaffas och samvetena komma till frid...” Om detta, t.ex. Arffman 1994a. Luthers uppfattning om bruket av tvångsåtgärder i striden mot falsk lära var inte i tidens kaotiska förhållanden konsekvent. Under åren 1527–1528 var han emot användningen av tvångsåtgärder, senare godkände han och Melancton valfurstendömet försök att kuva döparrörelsen (reformation mot restitution).

¹³⁷ Parvio, M. 1986, 95. Att verkställa *ius reformandi* innebar uttryckligen ett verkställande av reformationens lära och de förändringar som den föranledde. Furstarnas övriga aktivitet uppfyllde däremot inte kriterierna för *ius reformandi*. Begreppet *kristlig överhet* omfattar därmed verksamhet som väktare av båda tavlorna i Guds lag. Kriterierna för *ius reformandi* kan däremot inte kopplas ihop med en konfessionellt neutral statsöverhetsbegrepp. Jfr Juntunen H. 2008 (”Överheten, det är vi”, min översättning).

¹³⁸ Schmalkaldiska artiklarna II:4,14. I denna paragraf uttrycks också ett motstånd mot normering över huvud i stället för rätt lära. ”Vidare lär den i omätlig grad ceremonier med avseende på kyrkobyggnader, kläder, mat, personer och sådant, som är barnlek, fantasi- och narrspel, men i allt detta förekommer ingenting om Kristus, tron och Guds bud.”

¹³⁹ T.ex. skiljdes församlingar och kommuner åt i Finland först i och med Schaumans kyrkolag. I övriga nordiska länder skedde förändringarna ännu senare.

¹⁴⁰ Parvio, M. 1989, 123: ”Man bör fästa uppmärksamhet vid att upprätthålla och främja den kyrkorättsliga forskningen. Det räcker inte att kyrkorätt som ett ämne hör till universitetsteologin eller att man behandlar och forskar om juridiska teman som hör till kyrkorätten. Uppenbarligen skulle det behövas ett kyrkans eget ’center

med avhandlingens tema att påven vid tiden för reformationen enligt den kanoniska rätten hade den på gudomlig rätt baserade högsta och obestridliga läromässiga auktoriteten.¹⁴¹ Reformationen fick därmed som resultat att den kyrkorättsliga traditionen i de reformatorkyrkorna bröts i förhållande till den kanoniska rätten i katolska kyrkan.¹⁴² Udden i reformationens kritik riktade sig mot att den kanoniska rätten och kyrkliga beslut upphöjdes över Bibelns ord, men det ledde också till att relationen till den gamla kyrkans tradition bröts mer än vad man i reformationen egentligen syftade till.¹⁴³ Reformatorerna ville nog höra till den romersk-katolska kyrkan, men de förutsatte att det skulle ske förändringar i den, också i den kanoniska lagen.¹⁴⁴ Följden blev också ett underskott i de reformatorkyrkorna i en situation då den kanoniska rättens brister skulle ha behövts lappas och korrigeras utifrån den reformatorkyrkans teologins perspektiv.¹⁴⁵ Det kyrkliga livet fortsatte dock efter reformationen och då provinskyrkorna bildades höll man sig i bristen på egen kyrkorättsuppfattning och -tradition trots allt ännu också till den kanoniska rätten.

Då förvaltningspraxisen inom reformationskyrkorna stabiliserades och den statliga reglering som gällde kyrkorna tilltog blev man tvungen att inom lutherdomen i kyrkorättsliga frågor som gällde kyrkans författning förlita sig på ett maktpolitiskt beslutsfattande som styrdes av ändamålsenhetsprincipen, eftersom en egen kyrkorättslig grund saknades eller var åtminstone bristfällig. Det skedde för att man saknade eller i varje fall inte hade en tillräckligt utvecklad egen kyrkorättsgrund.¹⁴⁶ Visserligen finns det också i den katolska kyrkans historia exempel på hur ändamålet kunde helga medlen. Att kyrkorätten kom att bli underställd den världsliga regleringen bidrog till att göra kyrkorätten närmast till något som gäller förhållandet mellan kyrka och stat eller reglering av kyrkans organisation. I den andra ytterligheten fanns senare den sohmska kyrkorättsuppfattningen, där kyrkan uppfattades som enbart ett andligt fenomen utan någon kyrkorätt.¹⁴⁷ En följd av en sådan kyrkorättslig ”nolluppfattning” är att kyrkan i praktiken blir helt beroende av den statliga lagstiftarens beslut. Också i en sådan modell kan det vara fråga om att lagstiftaren ger de religiösa samfundet ett utrymme att godkänna interna regler, ett slags ”kyrkorätt” också det.

för kanonisk rätt’ eller något motsvarande, som oberoende av kyrkomötet skulle bedriva regelbundet kyrkorättsligt forsknings- och utredningsarbete.” (Min översättning)

¹⁴¹ Kvist 2008, 50. Enligt Luther blandade man i den kanoniska rätten samman lag och evangelium, eftersom man med den kanoniska rättens bestämmelser fördunklade evangeliet. (I form av samhällelig lag och kanonisk lag strävade lagen till himlen.) Se också Juntunen 1991, 77–87.

¹⁴² Martin Chemnitz, superintendent i Braunschweig och skapare av Endräktsverket, fann sju godtagbara betydelser av traditionen (senare i Bibeln nedskrivna tradition, behandlingen av kanon, den apostoliska trosbekännelsen och den sammanfattade trosregeln, Bibelns rätta tolkning, den av fäderna ärvda enheten samt sed och praxis). Chemnitz 1565–1573 [1971, 223–307].

¹⁴³ Är det samma som en sådan tradition/lära, som inte finns i Bibeln, men som man måste betrakta som lika värdefull (=Chemnitz åttonde tradition).

¹⁴⁴ Kiviranta 1977, 131–132: ”Av de lutherska bekännelseskriterierna och reformatörernas teologi framgår det att intentionen var att låta katoliciteten på riktigt vara bestämmande i kyrkan.” Enligt Kiviranta låg det bakom allt accepterande och avståndstagande som den lutherska reformationen riktade mot den romersk-katolska kyrkan innerst inne en vilja att vara katolsk (Wille zur Katholizität).

¹⁴⁵ Bl.a. Färnström 1932, hänvisar till detta in sin Inledning till kyrkoordning av år 1571, XVII: ”Bristen på detaljerade rättsliga bestämmelser i kyrkoordningen förklaras dels därmed, att den evangeliska kyrkorätten ännu stod på ofullkomlig och outvecklad ståndpunkt, dels att man ännu levde i och sökte tillämpa den ursprungliga reformationens centrala religiösa åskådning, att bägge ämbetena [kyrkan och stat] troget skulle fylla sina plikter och vart och ett akta på sitt eget.”

¹⁴⁶ Se t.ex. Juntunen H. 2000, 209.

¹⁴⁷ Rudolph Sohm 1841–1917.

*Regleringen av strukturer som växer fram
ur kyrkans egna utgångspunkter i Sverige-Finland*

I Sverige hade man från och med 1200-talet börjat nedteckna den kanoniska rättens principer i landskapslagarna.¹⁴⁸ Katolska kyrkans kanoniska rätt hade länge varit mer utvecklad än statens rätt och det var orsaken till att den kanoniska rätten tillämpades i Sverige-Finland förutom på kyrkans förvaltning också på samhällliga frågor. Biskoparna hade år 1276 domsrätt till och med då det gällde vissa fall som gällde lekmän. Först på 1400-talet började man göra en klar skillnad mellan kyrklig och världslig rättsskipning.¹⁴⁹ I samband med kyrkoreduktionen på 1500-talet avskaffades slutgiltigt kyrkans domsrätt över sådant som gick utöver dess förvaltning.¹⁵⁰ Man hade lagt till en kyrkobalk till landskapslagarna, vilken innehöll regler från den kanoniska rätten anpassade till svenska förhållanden. Den kyrkliga och kungliga förvaltningsrätten hade sålunda verkat som parallella system.¹⁵¹

Under medeltiden hörde Sveriges kyrkliga lagstiftning nationellt ihop med landskapslagstiftningen och å andra sidan med den i Europa under 1200–1300-talen sammanställda katolska lagsamlingen *Corpus iuris canonici*, som innehöll omfattande delkällor. Den kanoniska lagstiftningen betonade kyrkans frihet och oberoende.¹⁵² Som ett exempel på landskapslagarna och på det nära sambandet mellan det världsliga och andliga livet i lagstiftningen är det värt att nämna Förordet i Upplandslagens kyrkobalk ("Praefatio"). Förordet ger uttryck för den samhällliga lagstiftningen som gällde kyrkan under övergångsskedet från den katolska tiden till lutherdomen och öppnar perspektiv på bakgrunden till den lagstiftning som reglerade det kyrkliga livet. Den var starkt bunden till sin tids situation, då kyrkan sågs som en del av staten, men ändå på sätt och vis åtskiljd. Upplandslagens åtta balkar bildade en helhet på så sätt att kyrkobalken fanns i den första och i den andra balken fanns regler om kungen. Andra frågor reglerades efter det. Kyrkobalken innehöll bestämmelser av många slag.¹⁵³ I kyrkobalken fanns bestämmelser också om mer "världsliga"

¹⁴⁸ Kekkonen 1999, 13–14. Enligt Kekkonen kom det in i landskapslagarna, i synnerhet de som uppgjordes runt sekelskiftet 1200–1300, regler om centralmaktens (och också kyrkans) stärkta ställning, vilket återspeglar kungens och också kyrkans ambition att kunna kontrollera rättsskipningen. Kekkonen har t.ex. bakom "frederna" sett ekonomiska intressen. Se också Pihlajamäki-Pylkkänen 1996, 10.

¹⁴⁹ Jfr Om påvens makt och överhöghet, 77–78, där man krävde ändringar av domsrätten i sådana frågor, som enligt den kanoniska lagen hörde till kyrklig domstol. Det här gällde i synnerhet frågor som hörde ihop med äktenskap.

¹⁵⁰ Som en exkurs kan konstateras att den historiska utvecklingen ibland innehåller också tragikomiska element. När kyrkans rättsskipning har minskat så att den gällde enbart kyrkans inre angelägenheter har numera samhällets rättsskipning kommit att verka också i den offentligrättsliga kyrkans inre angelägenheter. Denna "outsourcing" av rättsskipningen i fråga om kyrkans egna angelägenheter har ägt rum gradvis. I kyrkolagsrevisionen år 1993 avskaffades domkapitlets domsrätt vid prästers tjänstefel och år 1997 överfördes domkapitlet, som hade verkat i århundraden i den kyrkliga förvaltningen finansierade av staten, till kyrkan. Därtill överfördes år 2004 besvärsträtten som gäller kyrkliga myndigheters beslut nästan helt från domkapitlet till förvaltningsdomstolarna. Det senaste skedet har bestått i att vissa fall som har förbindelse med kyrkliga lärofrågor har behandlats i domstolarna och andra samhällliga rättsinstanser enligt modell från "Kalajokitinget". (T.ex. fallen som gäller pastor Norro och ungdomsarbetsledare Laaksonen).

¹⁵¹ Pihlajamäki-Pylkkänen 1996, 10.

¹⁵² Parvio, M. 1986, 94. Med kyrkans frihet menade man i den kanoniska rätten, enligt Parvio, frihet att välja biskop, prästernas celibat/frihet från släktband, prästerskapets rätt att verka ostört, kyrkans frihet från världsliga domstolar och den kyrkliga egendomens skattefrihet.

¹⁵³ 1. Om kyrkobygge, 2. Om kyrkobol och hus som därtill höra, 3. Om kyrkans skrud, 4. Om kyrkovigning, 5. Om kyrkopräst, 6. Om klockare och klockor, 7. Om tionde, 8. Om själamässor, 9. om vigsel och kyrkotagning, 10. Om offer, 11. Om barns kristnande, 12. Om nattvarden till sjuk man, 13. Om mässfall och förbud, 14. Om själägäva och testamente, 15. Om hjonelag, skyldskapsbrott och hor, 16. Om brytande av helgdag och ålagd

frågor. Upplandslagen tillämpades ännu på 1600-talet.¹⁵⁴ Distinktionen mellan kyrkans egna angelägenheter och så kallade gemensamma frågor var inte särskilt skarp eller det var svårt att i författningarna se kyrkan som en från samhället helt åtskiljd storhet. Motsvarande bestämmelser kan man finna också i andra landskapslagars kyrkobalkar.¹⁵⁵

Som en följd av reformationen genomfördes i Sverige genom Gustaf Vasas försorg principen *cuius regio - eius religio*. Laurentius Petri blev år 1531 Svenska kyrkans första evangeliska ärkebiskop och hans strävan att skapa en evangelisk kyrkoordning kan betraktas som en händelse i den svenska kyrkohistorian med avgörande inverkan på den finländska kyrkans historia och utvecklingen av kyrkolagstiftningen.¹⁵⁶ Gustaf Vasa stadfäste dock inte den kyrkoordning som Laurentius Petri först presenterade vid kyrkomötet i Uppsala år 1539 och senare på de s.k. herredagarna i Arboga år 1546. Då började Laurentius Petri införa kyrkoordningen som delstatuter.¹⁵⁷ Johan III fastställde vid kyrkomötet i Stockholm år 1572 Sveriges första evangeliska kyrkoordning (Laurentius Petris Then Svenska Kyrkoordning).¹⁵⁸

Reformationen ledde ganska paradoxalt till att lutherska kyrkan med hänsyn till sina teologiska principer fick frihet och självständighet i förhållande till katolska kyrkan, men i stället blev den underställd härskarens maktutövning. Ingen sörjde att prästernas celibatstvång avskaffades, men att kyrkans egendom överfördes till staten var däremot otrevligt för kyrkan och fick långtgående verkningar.¹⁵⁹ Till skillnad från den tyska reformationen fick den svenska kyrkoprovinsen biskopar. Stiften blev med sina församlingar förvaltningsområden. Då påven som kyrklig ledare föll bort kom kungens ställning i nyordningen av den kyrkliga makten att betonas.¹⁶⁰ Kungarna blev de som utnämnde biskopar.¹⁶¹ Till exempel i kap 21 (Om sätt til at ordinera En Biskop) en vald biskop gav ed, där han t.ex. lovade ”blifwa stadig wis Guds reena Ord” men också bl.a. ”wil och skal iag, för min rätta Urf-Konung

kyrkobot, 17. Om bannlysningsmål, 18. Om Kyrkogård, 19. Om böter till biskop för edgång, Om brott, som förövas av klerk mot lekman eller av lekman mot klerk, 21. Om dera frid, som följa Guds lekamen, 22. Om nämnder, som biskopen utser till hälften. Holmbäck-Wessén 1979a, 7–32.

¹⁵⁴ Holmbäck-Wessén 1979a, Upplandslagen, 1.

¹⁵⁵ Holmbäck-Wessén 1979b Dalalagen, Västmannalagen, Östgötalagen.

¹⁵⁶ Parvio, M. 1986, 96–98, beskrev bl.a. Laurentius Petris och den tyskfödde ”kyrkoministern” Georg Normans kamp om Svenska kyrkans författning. Den senares mål var att förvandla den svenska reformationskyrkan till en av fursten ledd landskyrka utan biskopar, egen egendom och med begränsad sockenförvaltning, detta i enlighet med den tyska modellen.

¹⁵⁷ Statuterna handlade om skolväsendet, kyrkans kalender, församlingsprästerna och deras uppgifter, kyrkotukt. Bl.a. Vadstenaartiklarna (1552) innehöll bestämmelser om kyrkliga förrättningar, mässan och prästens uppgifter rent allmänt. Se Parvio, M. 1986, 96–97.

¹⁵⁸ Parvio, M. 1986, 97, lyfte fram som huvudkällor för kyrkoordningen Brenz evangeliska kyrkoordning (1553) och Mecklenburgs kyrkoordning (1552) samt möjligtvis kyrkoordningar från Pfalz från mitten av 1500-talet. Parvio anser det vara klart att det i Petris förslag finns inflytande från medeltidens rättspraxis och från inhemska synodalstatuter samt från Upplands kyrkobalk.

¹⁵⁹ T.ex. i Finland avstod staten från att upprätthålla domkapitelinstitutionen först från och med år 1997.

¹⁶⁰ Vid riksdagen i Västerås år 1527 överfördes kyrkans egendom till staten, men kungen garanterade att Guds ord rent ska förkunnas i reformationens anda. Kyrkotukt och kyrklig domsrätt infördes enligt kyrkobalken i Upplandslagen.

¹⁶¹ T.ex. Kvist 2008, 39–40, menar att just biskopsval hörde till de uppgifter som grundar sig på kyrkans egna utgångspunkter, eftersom just biskoparna representerar kyrkans egen struktur. I de lutherska kyrkorna finns det inte en gradskillnad mellan biskops- och kyrkoherdeämbetet, eftersom också biskopen (bara) är en präst, som har anförtrots ett speciellt uppdrag, bl.a. att viga präster. Jfr. Den gemensamma Borgådeklarationen 1995, del IV, som innehåller en text om biskopsämbetet som den apostoliska successionens tjänare och tecknet på det historiska episkopatet.

hafwa och hålla, then Stormächtigste Konung och Herre, Herr Carl den XI, Sweriges, Giöthes och Wändes Konung, Stoorfurste til Finland, Hertig uti Skåne”, o.s.v. och också lojalitet bl.a. till hans efterträdare att ”på det högsta låta mig angelägit wara, at främia och befordra alt hwad som Kongl. May:tt, uti en eller annor mätto, til trogen Tienst och nytta länder, och efter min förmågo, hindra och afwåria Hans Kongl. May:s och thes Rikes Skada och fördärf, samt i tijd tillkänna gifwa, om jag märker något sådant å färde wara” ... o.s.v.¹⁶² Så det uppstod en nationell uppfattning att biskoparna (samt prästerna) med ed var också kungens trogna(ste) tjänare. Kyrkan blev tvungen att verka inom statens ramar, men kyrkan uppfattades ändå principiellt som en självständig storhet. I de svenska kyrkliga förhållandena erkände man i regel inte i andliga frågor någon summus episcopus, ”furstlig överbiskop”. I kyrklig rätt och förvaltning stod dock kungen ovanför biskoparna.¹⁶³

Finland var en del av Sverige ända till år 1809 och den svenska 1571 års kyrkoordning var i över två hundra år den författning som påverkade kyrkan i Sverige-Finland. I kyrkoordningen kan man se en strävan efter att trygga kyrkans självständighet i andliga frågor. Enligt den hade kyrkan en episkopal ledning och frågor som gällde kyrkan avgjordes av det andligaståndet som en synod vid kyrkomötet.

1571 års kyrkoordning fungerade också som en norm för den kyrkliga förvaltningen och definierade relationen mellan kyrkan och överheten.¹⁶⁴ Av Laurentius Petris förord framgår de ledande principerna i kyrkoordningen.¹⁶⁵ Kyrkoordningen försvaras i förordet både mot papister och mot extremreformatorer.¹⁶⁶

¹⁶² Kyrko-Lagen af 1686,[1845], XXI § II.

¹⁶³ Brotherus 1923, bl.a. 335, analyserade noggrant begreppen ”renlärig stat” (t.ex. Sverige på 1600–1700-talen), ”kristlig stat” (t.ex. Finland under autonomins tid) och ”konfessionslös stat” (t.ex. Finland efter RF 1919). Han undersökte också vilka följder de viktiga teorierna om kyrka och stat får (bl.a. 18–19): de s.k. episkopal- (furstens som ”biskop”), territorial- (furstens ställning i kyrkan berodde helt på hans ställning som statsöverhuvud) och kollegialteorierna (i princip samma drag som i territorialteorin, men kyrkan förstods som en från staten skild ”korporation”).

¹⁶⁴ Kansanaho 1954, 29–30. Enligt Kansanaho höll prästerna i Sverige efter reformationen hårt fast vid att kyrkans auktoritet var Guds ord och inte härskarens befallningar. Trots detta kunde man i kyrkan urskilja en ”viss statskyrklig tendens”. Den ansågs inte vara i strid med de kyrkliga självständighetssträvandena. Å andra sidan har bl.a. Heilimo 1958, 19, lyft fram att ”redan vid riksdagen i Västerås år 1527 blev kyrkan beroende av kungens vilja.” Heilimo konstaterar också att det i Sverige-Finlands historia finns exempel på att kyrkans ställning varit beroende av statsmakten.

¹⁶⁵ I förordet till 1571 års kyrkoordning ser man reformationens centrala tyngdpunkter: man vill ha klagöranden i förhållande till den katolska tron utan att man tog avstånd från allt dess innehåll. Bl.a. då det gäller läran om sakramenten finns det en kontinuitet i kyrkans lära (s. 5): ”Ty hwar finner man någon tijd någon så säl, at han allom alt kan göra til nöye? Ther til är ock en stoor part aff menniskiorna så til sinnes, at the ingen ting retzliga kunna gilla eller lijda, vthan thet allena, som sigh rymer med theras tanckar och godtyckio. Hoos the Påueska behåller wel thenna wår Kyrkeordning then skullen at hon icke är Catholisk, therfore at hon offta träder ifrå then Romerska Kyrkion. Men twert om hoos the andra, som lata sig tyckia at the äro the rette och sanskyllige Euangeliske, nemliga the Sacramenterare etc. warder hon wisseliga kallat Papistisk, efter ther vthi behållas några aff the Ceremonier, som hoos the Paweska j bruk waret haffua, och än nu äro.” Se också Knuutila 2012, 12.

¹⁶⁶ Färnström 1932, XV–XVI. Enligt Färnström försvarade Laurentius Petri sin kyrkoordning i förordet gentemot bägge ytterligheter, papister och kalvinister, bl.a. med följande konstaterande om kyrkoordningen: ”drager öffuer eens med god skäl och Gudz ord.” Färnström jämför detta med uttrycket ”med Guds ord och klara förnuftsgrunder” som användes vid riksdagen i Worms. Färnström karakteriserar Laurentius Petris och reformatorernas kyrkorättsliga uppfattningar som teokratiska. Enligt detta är Gud den högsta makthavaren och Guds härskarmakt utsträcker sig till hela kristenheten. Gud regerar delvis med hjälp av svärdet – genom det världsliga regementet – dels genom ordet – det vill säga genom det andliga regementet eller kyrkan. De två regementena finns sida vid sida, men de bör inte sammanblandas.

1571 års kyrkoordning fyllde inte formellt kriterierna för en lag.¹⁶⁷ Den har mer ansetts vara en slags utredning eller undersökning, till och med ”en lärobok i praktisk teologi”, som skapade en grund och principer för kyrkans verksamhet: predikan, liturgi, kyrkliga förrättningar, själavård, fostran och undervisning. Den betonade dessa elements centrala betydelse för den ordning som skulle gälla för kyrkan. Den teologiska karaktären i kyrkoordningen framgår av att en tredjedel handlar om liturgi.¹⁶⁸ Till bestämmelserna i kyrkoordningen hör också de som handlar om själavård och kyrkotukt i folkbildningssyfte. Kyrkoordningens innehållsförteckning uttrycker på ett konkret sätt kopplingen till teologin och kyrkans lära.¹⁶⁹ Vid den här tiden fanns det inte några inomkyrkliga författningar så också bestämmelserna om läran måste ingå i de författningar, lagar och förordningar, som härskaren godkände. Endast i den forskning som gäller kyrkans egna angelägenheter och regleringen av frågor som gäller kyrkans lära finns det skäl att specifikt hänvisa till innehållet i denna gamla kyrkoordning,¹⁷⁰ som har karaktären av en kyrkohandbok. I 1571 års kyrkoordning finner man ”endast kyrkans egna angelägenheter”¹⁷¹, som är av intresse för denna avhandling, redan omkring trehundra år före den tid som är den egentlige tidsperioden som analyseras i denna avhandling. Det intressanta är just att liturgiska frågor har så framträdande plats i kyrkoordningen. Det handlar om direktiv för predikan, kyrkliga förrättningar, mässan, kyrkans offentliga bön, kyrkosången, kalendern, kyrkobyggnaderna, äktenskapet, biskops- och prästämbetet samt sjukstugor. Kyrkoordningen var också

¹⁶⁷ Letto-Vanamo 1995, 96–97, karakteriserar den juridiska naturen i den kungliga lagstiftningen som antingen en viljeytring från härskaren, ett avtal mellan härskaren och ständerna eller härskarens fastställande av ständernas beslut. Se också Knuutila 2012, 12–13.

¹⁶⁸ Färnström 1932, Inledning XIX. Om innehållet i 1571KO, se Färnströms inledning (s. IX–XXXI). I sin inledning har Färnström indelat 1571KO i följande avsnitt: Om läran och predikan, kyrkoordningens liturgiska innehåll, själavård och kyrkodisciplin, om skola och undervisning.

¹⁶⁹ Av de 30 kapitlen i 1571 års kyrkoordning handlar de flesta om teologi och kyrkans lära: 1. Om Predican och Christi läro, 2. Ordning medh predican, 3. Om Döpelsen, 4. Ordning medh Döpelsen, 5. Om nödhooop, 6. Om Barnaqwinnors Kyrkiogång, 7. Om Syndaboot, 8. Om Hemligh Scrifftermål, 9. Om Vppenbara Scrifft, 10. Om Bann, 11. Om HERrans Nattward, 12. Ordning med almennelig bön, 14. Litanien, 15. Ordning med Kyrkesång, 16. Ordning medh helgedagar, 17. Om kyrkior och kyrkio skrud, 18. Ordning medh Ehtenskabet, 19. Om åtskildnat j Ehtenskap, 20. Ordning med the siukas besökning, 21. Ordning med Christelig begraffning, 22. Ordning medh Prester och Predicoemetet, 23. Sett til at ordinera Prester, 24. Ordning med renton j Prestaskiffte, 25 Orsning medh Biscoppar, 26. Biscops wahl, 27. Sett til at ordinera Biscoppar, 28. Om Scholar, 29. Ordning huru läsas skal vti Scholarna, 30. Om Hospitaler och Siukastoffuor.

¹⁷⁰ Färnström 1932, Inledning XVIII–XXV framhåller att de grundläggande uppfattningar om kyrkans lära och predikan som finns i förordet genomsyrar hela innehållet i kyrkoordningen. Enligt Färnström är det ett intressant drag i 1571 års kyrkoordning att den skiljer sig från bl.a. WKO (Württembergiska kyrkoordningen av 1553). Bland skillnaderna nämner Färnström den att trots att bägge kyrkoordningarna betonar predikan och kristen lära på evangeliets bibliska grund och hänvisar till Guds ords auktoritet, så finns det en överraskande skillnad då det gäller tolkningen av Guds ord. WKO lyfter i detta sammanhang fram att de gällande bekännelseskriterierna är bindande, vilket 1571 års kyrkoordning inte gör på samma sätt. Färnström 1932, XVIII–XIX konstaterar angående 1571KO: ”Kyrkoordningen omfattar den ursprungliga reformatorska uppfattningen, att Skriften skall tolka sig själv. [...] Ingenting får undanskymma Skriftens ord, inga utläggningar eller förklaringar av något slag. All förkunnelse skall samlas om det centralt religiösa, syndaförlåtelsen i Kristus. [...] I stället för läromässiga garantier för rätt kristendom betonas vikten av att den personliga utrustningen hos den som skall bära fram detta evangelium är den allra bästa. I sammanhang härmed innehåller kyrkoordningen många goda råd för prästen och predikanten, hur han skall förhålla sig, både hur och när han skall tala och hur han skall leva. De är icke minst viktiga.”

¹⁷¹ Då man jämför 1571KO med dagens författningar om kyrkan kan man hävda att 1571KO:s bestämmelser om ”kyrkans egna angelägenheter” mer centralt innehåller grundläggande strukturer som växer fram ur kyrkans egenaste utgångspunkter.

Sveriges första evangeliska skolordning. Samtidigt kompletterade den handboken då det gällde formulär för präst- och biskopsvigning.¹⁷²

När det gällde kyrkotukten var den allmänna andan i kyrkoordningen dock inte att statens rättigheter skulle utvidgas till det kyrkliga området, utan målsättningen var att statens resurser på detta område skulle kunna användas av kyrkan enligt den av biskoparna valda linjen.¹⁷³ Laurentius Petris förord till kyrkoordningen betonade betydelsen av läran och predikan, vilket är förståeligt då det handlar om ett dokument och en författning som kommit till kort efter reformationen. Den här uppfattningen kommer till uttryck i alla kapitel i kyrkoordningen.

Kyrkoordningen räknade med en stark kungamakt, trots att den starkaste statskyrko-perioden ännu inte hade infallit. Karl IX har betecknats som en närmast kalvinistisk härskare, som ville förnya 1571 års kyrkoordning och ersätta landskapslagarnas kyrkobalkar med Gamla testamentets stränga bestämmelser. Han lyckades år 1608 få ett slut på den officiella användningen av Upplandslagens (1296) kyrkobalk. I Gustav II Adolfs regentförklaring (1611) höll man dock ännu fast vid den gamla kyrkoordningen samtidigt som man betonade betydelsen av Uppsalamötets beslut och den Augsburgska bekännelsen. Det hade dock blivit klart att det fanns behov av en ny kyrkolag. På kyrkligt håll ansåg man att den gamla kyrkoordningen i en tid av stark härskarmakt var ett tryggare alternativ då det gällde regleringen av kyrkans egna angelägenheter. Av den anledningen var biskoparna aktiva att föreslå att en ny författning som byggde på den gamla kyrkoordningen skulle utarbetas, men konflikten om en kyrklig överregering inom prästståndet ledde till att förslaget till ny kyrkoordning, som byggde på 1571KO, fördröjdes. Den kunde därför framläggas för godkännande först år 1626. Då kungen vägrade att trycka kyrkoordningen blev man tvungen att klara sig med den gamla kyrkoordningen samt stiftsstatuter, synodalmötesbestämmelser och cirkulär från domkapitlen.¹⁷⁴

1634 års regeringsform har ansett vara betydande i den bemärkelsen att den upprätthöll den lutherska trosgemenskapen i hela riket och att den gjorde det till ständernas konstitutionella plikt att bekänna en tro som byggde på kyrkans bekännelse.¹⁷⁵ Utan tvekan skapade formuleringen i Sveriges grundlag en religiös trosgemenskap mellan kyrka och stat, vilken länge hade ett inflytande också på uppfattningen om utgångspunkterna för regleringen av kyrkans ärenden.¹⁷⁶

¹⁷² 24 kap. i kyrkoordningen handlade dessutom om avlöningen av präster (Ordning med renton j Prestaskiffte).

¹⁷³ Kansanaho 1954, 30. Laurentius Petri ville fostra *ett folk som fjärrat sig från den kristna undervisningen* i samarbete med en stat som själv betraktade sig som kristen. Att ”ta i bruk statens kraftåtgärder enligt den av biskoparna valda linjen” betydde då statens stöd att fostra *ett folk enligt principen ius reformandi*.

¹⁷⁴ Kansanaho 1954, 30–32; Heilimo 1958, 26–27; Knuutila 2012, 6.

¹⁷⁵ Parvio, M. 1986, 100. 1634 års regeringsform inleddes med en betoning av det ovillkorliga och förpliktande i den konfessionella enheten mellan kyrka och stat: ”Medan enighet i religionen och den rätta gudstjänsten är den kraftigste grundvalen till ett lofligt, samdräktigt och varachtigt regemente, så skall härefter så väl konungar som alle embetsmän och undersåter i riket först och frembst blifva vid Guds rena och klara ord, såsom det i de prophetiske och apostoliske skrifter författat, uti christelige almännelige symbolis, Lutheri catechismo, den oförändrade augsburgiske confession förklarad och i Upsala conciliis samt förre riksens beslut och försäkningar däröver stadgat är.”

¹⁷⁶ I en artikel som ingår i festskriften för 1686 års kyrkolag har Martti Parvio analyserat vilka följder 1663 års religionsplakat, som uppkom på grund av en konflikt om synkretismen, fick för utformningen av den svenska bekännelsen samt raden av allmänlutherska bekännelser ända till Formula concordiae. Parvio, M. 1986, 100–101.

Drottning Kristinas löfte år 1644 satte igång förberedelserna för en ny kyrkoordning och prästerna gavs grundläggande privilegier åren 1647 och 1650.¹⁷⁷ Efter olika vändningar blev det avgörande Västerås-biskopens Olov Laurelius ambition att revidera 1571 års kyrkoordning närmast genom direktiv givna av domkapitlen. Bakom dessa kyrkorättsliga uppfattningar i Sverige på 1600-talet fanns de tyska tankarna om den juridiska maktindelningen i kyrkan.¹⁷⁸ I kyrkan hörde predikan samt förvaltningen av sakramenten och nyckelmakten till prästerskapets interna makt (potestas ecclesiastica interna). Kyrkans externa makt (potestas ecclesiastica externa) hörde däremot till den världsliga makten. Det här genomfördes i enlighet med ett treståndstänkande. Regeringens externa makt handlade om att agera till kristendomens beskydd och utbredning, för att vägleda det andliga ståndet, göra korrigeringar i och ta hand om kyrkliga frågor. Konflikten som hade uppstått mellan kyrkans ledning och Uppsalaprofessorn Jonas Magni ledde till att den världsliga makten och Magnis statskyrkliga uppfattning segrade.¹⁷⁹

Det förslag till ny kyrkolag, som de svenska biskoparna och det lägre prästerskapet hade uppgjort på basis av 1571 års kyrkoordning, blev klart till 1682 års riksdag.¹⁸⁰ Efter att Karl XI hade överlämnat förslaget för granskning till en juridisk tjänstemannakommission kontrollerade man att förslaget var överensstämmande med enväldet, som man redan tidigare hade godkänt. I 1686 års kyrkolag genomfördes ett kyrkorättsligt paradigmskifte då det gäller kyrkans strävan efter självständighet. Ett av förändringens kännetecken var en begränsning av kyrkans egen jurisdiktion.¹⁸¹ I enlighet med enväldsläran avskaffades prästernas consistorium regni, som tidigare funnits. Folkkyrkligheten övergick i statskyrklighet och frågan om kyrkans självständighet hamnade i bakgrunden. Den 3.9 1686 fastställde kungen den karolinska kyrkolagen för kyrkan och det var en lag som kungen hade stiftat utan ständernas medverkan och den kompletterades senare med förordningar. Detta förfarande av en enväldig kung stämde inte överens med ett tänkande som bygger på Luthers kyrkas tro och var inte förenlig med den lutherska kyrkans tro.¹⁸²

Den kyrkliga ledningen hamnade i den världsliga maktens händer och kyrkans förvaltning kom under statens strikta kontroll. Kungen blev kyrkans överhuvud och kronan fick en mer ”påvlig” ställning utan att man hade infört den för katolicismen typiska prästambetshierarkin. Landets härskare blev nu en ledare också i kyrkans andliga ärenden.¹⁸³ 1682 års

¹⁷⁷ Samtidigt blev det möjligt att grunda den kyrkliga överregeringen som ett slags consistorium regni.

¹⁷⁸ Parvio är av den åsikten att detta främst berodde på inflytande från David Paraeus, som var professor i Heidelberg. Parvio, M. 1986, 101–102.

¹⁷⁹ Kyrkans ledning var på en annan linje än överheten och den statskyrkliga uppfattningen.

¹⁸⁰ Pirinen 1985, 43, anser att det moderna kyrkolagsbegreppet uppkom i samband med att den karolinska kyrkolagen år 1682 stiftades. Den gjorde en gränsdragning mellan ständernas och kungens inbördes arbetsfördelning i lagstiftningen. Det innebar en uppdelning mellan allmän lag, som krävde ständernas medverkan, och författningar som uteslutande hörde till kungens lagstiftningsmakt. KL 1686 tolkades som en allmän lag, även om man inte var konsekvent då det gällde den ordning i vilken den skulle stiftas, då ständerna godkände lagen först efter att kungen hade stadfäst den.

¹⁸¹ Parvio, M. 1986, 103.

¹⁸² Att Augsburgska beaktelsen, som Melancton skrev och Luther godkände, till sitt innehåll var de evangeliska församlingarnas eget trosuttryck är i enlighet med Luthers kyrkouppfattning. I CA finns en kyrkosyn, som hörde intimt samman med strukturer som baserade sig på tron och var möjliga att känna med sinnena. (Kvist 2008, 58) Härskarens eller samhällets maktutövning i kyrkans interna angelägenheter var däremot inte en del av trons innehåll. Se också Kvist 2008, 70.

¹⁸³ Kvist 2008, 70 konstaterar att 1686 års kyrkolag var höjdpunkten för statskyrkosystemet. Det var statens världsliga lag för en kyrka och en kyrkoinstitution som tillhörde staten. Kungen hade t.ex. makt att till biskop utnämna en person, som inte ens hade varit uppställd för tjänsten. I dokument kan man hitta anteckningar om

”kungliga kyrkolags” rötter¹⁸⁴ sträckte sig till 1571 års kyrkoordning, men 1686 års kyrkolag betonade statsabsolutismen.¹⁸⁵ Kyrkan blev ett statligt verk och kyrkan saknade självständighet och var underställd statsmakten. Den lag som gällde kyrkan skulle därför *härstamma från staten*.¹⁸⁶ Statens förmyndarskap sträckte sig enligt 1686 års kyrkolag till och med till kyrkans interna och andliga angelägenheter.¹⁸⁷ Som ett exempel på detta kan man nämna 7 § i kyrkolagens första kapitel, som förbjuder biskoparna att ändra på kulturreglerna.¹⁸⁸ 1686 års lag kan därför betecknas som statens lag, med regler som staten ville att kyrkan skulle efterleva.¹⁸⁹ I KL 1686 behandlade man dock på ett omfattande sätt prästämbetet och gudstjänsten som en fråga som hörde ihop med kyrkans ämbete.¹⁹⁰

Dispositionen och strukturen i 1686 års kyrkolag (Kyrkolag och Ordning) påminner i hög grad om 1571 års kyrkoordning. I dispositionen finns det skillnader närmast då det gäller i den mer detaljerade regleringen av prästämbetet och prästerskapet. Innehållet i KL 1686 avviker dock från sin föregångare då det gäller betoningarna. Ett lagförslag ansågs inte kunna stå i strid med regentens envælde, som man hade fastställt tidigare, och därför syns betoningen av kungens envælde.

Det som här behandlats ger en bakgrund till granskningen av den period som avhandlingen egentligen handlar om. KL 1686 blev en grund för lagstiftning om kyrkan och på den grunden började man under autonomins tid att bereda ett nytt förslag till kyrkolag för

”vår biskop”. Historien har en tendens att upprepa sig, om också i nytt format. Se Murtorinne 1972, 36, för en beskrivning hur Tredje Riket genom organisationen Deutsche Christen försökte få Hitlers förtrogne, militärpastor Ludwig Müller vald till rikskyrkoledare i stället för von Bodelschwing. Se också Murtorinne 1969, 200–201. Scholder 1977, 107: ”Zunächts wurde das Jahr 1933 zu einem Triumph der politischen Theologie. Trotz zähen Widerstandes der Behördenkirchen wie vieler Pfarrer war die Wirkung der politischen Umwähzung in Deutschland so stark, dass die Deutschen Christen - die grosse moderne politischen Bewegung in der evangelischen Kirche – mit starker Nachhilfe des Staates die politische Gleichschaltung von Kirche und Staat erreichten. Im September 1933 wurde in Wittenberg Ludwig Müller zum ersten *Reichsbischof* der Deutschen Evangelischen Kirche – der Reichskirche, wie es überall hiess – gewählt.” (Min kursivering)

¹⁸⁴ Parvio, M. 1986, 113. Enligt Parvio var KL 1686 en ren statskyrklig lag, samtidigt både kyrkans och samhällets lag, som alla undersåtar, också de som tillhörde religiösa minoriteter, måste underkasta sig. Det var en renlärig produkt av den lutherska enhetskulturen.

¹⁸⁵ Kansanaho 1954, 41, använder i detta sammanhang ordet statsabsolutism. Jfr Heilimo 1965, 11: ”... kyrkan hade blivit ett statligt verk.” I 1686 års kyrkolag koncentrerades makten i kungens händer. I praktiken innebar det att kungens makt ökade då det gällde utnämning av präster och biskopar.

¹⁸⁶ Jfr med motiveringen till 1869 års kyrkolag, där man betonar att kyrkolagen ”härstammar från kyrkan”. Heilimo 1958, 28. Enligt Parvio, M. 1986, 104, skapade den nya kyrkolagen 1686 slutgiltigt den ”trogemenskap”, som hade varit den svenska statliga protestantismens mål ända från reformationens tid. Parvio definierar att det skedde genom att det svenska samhället och dess kyrka förenades och en renlärig statskyrka föddes.

¹⁸⁷ Se t.ex. Knuutila 2012, 13–14.

¹⁸⁸ Heilimo 1958, 28.

¹⁸⁹ Brotherus 1922, 137. Jfr det statliga förmyndarskapet enligt 1686 års lag med dagens situation, då det finns ett tryck från den statliga lagstiftningen eller den allmänna opinionen, som påminner om förmyndarskap. Se också Heilimo 1958, 29.

¹⁹⁰ Kyrkolagen innehöll homiletisk undervisning, eftersom kyrkans ämbete uppfattades som ett predikoämbete. Fastän lutherdomen tog avstånd från en viss hierarkiskhet i katolska kyrkans prästämbete, kom det dock in i kyrkolagen (kapitel XXIV) bestämmelser om hela hierarkin, dvs. om biskopar, superintendenten, prostar, kyrkoherdar och kaplaner ända till de lägre kyrkotjänarna. I förhållande till katolska kyrkans prästämbete betraktades inte kyrkans ämbete i reformationen eller i 1571KO och 1686KL som något slags ”nytt” prästämbete, utan som det prästämbete som funnits redan i katolska kyrkan och som reformationen hade önskar rensa från vissa ”utväxter”.

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.¹⁹¹ I Sveriges lag av år 1734 sammanfattades allmänna lagstiftningsmässiga principer, som länge var användbara i olika samhällsliga förhållanden. När Finlands autonoma ställning skapades utgjorde den en allmän lagstiftningsmässig grund, på vilken man kunde skapa en nationell lagstiftning och fungera under autonomins tid i Finland.¹⁹²

Betydelsen av 1772 års regeringsform vid övergången till autonomins tid

Då finländarna skiljdes från den svenska statskyrkan måste deras religionsfrihet och kyrkliga förhållanden garanteras och regleras genom lagstiftning. Finland var nu en del av det ryska riket, som bekände sig till den ortodoxa tron. Alexander I gav vid lantdagen i Borgå år 1809 ett högtidligt löfte att hålla *Sveriges grundlagar* i kraft i Finland. Den regeringsform som Gustav III och ständerna hade stadfäst i Stockholm 21.8.1771 betonade enhetskyrkan och 1 § i regeringsformen innehöll också ett löfte om att *kyrkans rätt bör styrkas*:

Enighet i Religionen och then rätta Gudstiensten är then kraftigaste grundvalen til et lofligit, samdrägtigt och varaktigt Regimente; så skall härefter, som tillföre, såväl Konunger, som alle Embetsmän och Undersåtare här i Riket, först och främst blifva vid Guds rena och klara Ord, såsom thet uti the Prophetiska och Apostoliska skrifter författadt, uti Christeliga Symbolis, Lutheri Catechismo, then oförändrande Augsburgiska Confession förklaradt, och i Upsala Concilio, samt förra Rikens Beslut och förklaringar theröfver stadgad är, så at Kyrkones rätt bör styrkas, oskaddan allan Konungsligan rätt, Kronones och all Sveriges Allmoga.¹⁹³

Den ryska kejsaren Alexander I:s deklaration¹⁹⁴ om att de svenska grundlagarna ska förbli i kraft innebar att den ”förstärkning av kyrkans rätt” som det föreskrivits om i 1772 års grundlag i det svenska riket förblev giltig.¹⁹⁵ Senare under autonomins tid skapade man genom 1869 års kyrkolag ett utrymme för kyrkan och dess medlemmar att inom den stat-

¹⁹¹ I 1686 års lag definierades den svenska lutherska kyrkans tro detaljerat. Den svenska protestantismen hade vid Uppsalamötet år 1593 fått en egen tryckt bekännelseskraft, *Confessio Fidei*. Den innehöll de tre gammalkyrkliga bekännelserna samt den oförändrade Augsburgiska bekännelsen. På grund av den lutherska teologisk-ortodoxa utvecklingen på 1600-talet utökades bekännelsegrunden till 1686 års lags detaljerade bekännelseparagraf. Parvio, M. 1986, 107.

¹⁹² Kekkonen 1999, 21. Kekkonen hänvisar till den svenska rättshistorikern Göran Ingers sammanfattning i sex punkter av de väsentliga dragen och betydelsen av 1734 års lag: 1) Lagens indelning i balkar i enlighet med medeltida tradition, 2) Lagen byggde på kasuistisk metod i konkreta fall, 3) Skillnaden mellan landsbygds- och stadslag avskaffades i praktiken, 4) De statsrättsliga bestämmelserna lämnades bort, 5) Lagen innehöll inga bestämmelser om ståndsprivilegier, och 6) det ansågs inte att en allmän lag ska innehålla regler som gäller näringar och yrken och inte heller en reglering av den allmänna förvaltningen (s.k. politiarätt).

¹⁹³ Under § 1 i RF 1772 i den i Helsingfors år 1877 tryckta lagtexten ”Finlands grundlag” står det som en kommentar: ”Jfr K.O. § 14 samt hvad i inledningen anförts rörande den nuvarande giltigheten af denna §.” På sid VII i inledningen står det om § 1 i RF 1772 bl.a. att man då det gäller religionsfriheten ännu är i ett övergångsskede.

¹⁹⁴ Alexanders I:s deklaration vid lantdagen i Borgå i mars 1809 innehöll bl.a. följande: ”... hafwe WI härmed velat bekräfta och stadfästa Landets Religion och grundlagar samt de privilegier och rättigheter hwart och ett Stånd inom berörde StorFurstendöme i synnerhet, och alla dess Inbyggare i gemen, så högre som lägre hittills, enligt Constitution, åtnjutit.” I sin franskspråkiga deklaration försäkrade ännu kejsaren att religionen och grundlagen förblir i kraft, likaså de fri- och rättigheter som ständerna dittills hade åtnjutit. Danielson 1890, 112, Heilimo 1958, 35.

¹⁹⁵ Enligt Brotherus 1923, 69–70 fastställde Alexander I genom sin deklaration i Borgå den 15.3.1809 ”landets religion och grundlagar samt övriga fri- och rättigheter, som ständerna var för sig och invånarna gemensamt åtnjöt enligt svensk grundlag.” Den svenska kungens rättigheter överfördes på den ryska kejsaren i dennes ställning som storfurste av Finland och därmed upphävdes de facto kravet i § 1 i 1772 års regeringsform om att kungen måste vara av evangelisk-luthersk tro.

liga autonomin utöva den evangelisk-lutherska tron och att bekänna den evangelisk-lutherska tron i enlighet med kyrkans bekännelse. Vid den tiden rådde i praktiken ett tvång att höra till kyrkan, antingen den evangelisk-lutherska eller den ortodoxa.¹⁹⁶ Kyrkolagssystemet grundade sig därmed också under autonomins första tid på sätt och vis på en författning, dock på Sveriges gamla grundlag.¹⁹⁷

Lagstiftningsprocessen både då det gäller KL 1686 och KL 1869 dominerades huvudsakligen av världsliga och juridiska synpunkter.¹⁹⁸ Då man i början av autonomins tid förberedde en revision av KL 1686 avvek situationen vad gäller förhållandet mellan kyrka och stat samt regleringen av kyrkans ärenden från den tidigare. I den allmänna motiveringen till kyrkolagskommitténs betänkande kan man framför allt se en strävan att stärka kyrkans självständiga ställning genom ökad lagstiftningsmakt.¹⁹⁹ Man försökte också stöda denna strävan med hjälp av teologiska argument. Kommittébehandlingen av bekännelseparagrafen visade dock att det fanns olika uppfattningar om detta också inom kommittén. I och med att KL 1686 upphävts ville man gå från ett system, där en enväldig kung stiftade lagar som gällde kyrkan, till ett där ständerna medverkat till kyrkolagen och därmed garantera självstyre för kyrkan. Det här kan ses som ett paradigmskifte då det gäller regleringen av kyrkans ärenden. Den stiftade kyrkolagen genomförde dock inte, och den ville inte heller genomföra, en skilsmässa mellan kyrka och stat.²⁰⁰ Strävan var att komma från en statskyrka närmare en folkkyrka. Det var ändå fråga om en statskyrka ända tills religionsfrihetslagen stiftades, eftersom det i praktiken var tvång att höra till den.

Formuleringen av kyrkans egna angelägenheter i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och historien om hur man lagstiftat om dessa frågor hör ihop med den längre kyrkorättsliga historien och kyrkans önskan att säkra åt sig en självständig lagstiftningsmässig ställning i förhållande till staten.

2.2 Autonomins tid – före Schaumans kyrkolagskommitté

Bakgrunden till den kyrkorättsliga uppfattningen vid beredningen av den första kyrkolagen för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Efter reformationen trots dess bibelteologiska målsättningar uppstod att grunden för att kyrkans egen rätt hamnade dels på ”villovägar”.²⁰¹ Skilsmässan från katolicismen och den kanoniska rätten ledde till ett kyrkorättsligt vakuum eller åtminstone underskott, eftersom

¹⁹⁶ Schaumans kyrkolag uteslöt inte möjligheten att skriva ut sig ur den evangelisk-lutherska kyrkan, men då det inte var möjligt att skriva ut sig ur den ortodoxa kyrkan, blev det i praktiken möjligt att skriva ut sig ur den evangelisk-lutherska kyrkan först efter att Finland blivit självständigt i och med 1922 års religionsfrihetslag.

¹⁹⁷ En grundpelare i kyrkolagssystemet i förhållande till staten blev kyrkolagens senare anknytning till republikens författning.

¹⁹⁸ Kvist 2008, 73, konstaterar att detta hände ”på bekostnad av de strukturer som växer fram ur den lutherska kyrkans egna utgångspunkter”.

¹⁹⁹ Se KLF 1863, 109–116.

²⁰⁰ Brotherus 1923, 178–179. Brotherus betonade att staten var kristlig ännu när man stiftade 1869 års kyrkolag, eftersom staten enligt 1772 års regeringsform var lutherskt konfessionell. Det här kan dock ses som ganska teoretiskt trots kejsarens försäkran, eftersom Finland var en (autonom) del av det ryska ortodoxa imperiet. Den stat, som storfurstendömet Finland tillhörde, bekände den ortodoxa tron.

²⁰¹ Mannermaa 1985b, 479–490. (”Hako- tai hakutiet”).

ingen kyrkorätt eller annat system kom att ersätta den kanoniska rätten.²⁰² Efter reformationen gjordes arrangemang som gäller förhållandet mellan kyrka och stat och vilka ledde till statskyrklighet eller till att kyrkan på annat sätt blev underställd den statliga lagstiftningsmakten. Följden blev att den från katolicismen utstötta lutherdomen inte längre var immun mot ombytliga filosofiska och samhällseliga strömningar då det gällde relationen till staten. Samtidigt innebar detta att kyrkan i sin kyrkorättsuppfattning allt mer intimt kopplades ihop med tidens filosofiska riktningar.

Då man analyserat den lutherska kyrkans rättsuppfattning har man hänvisat till Martin Luthers demonstration, då han 10.12.1520 brände Corpus Iuris Canonici. Att bränna den kanoniska läroboken riktade sig uttryckligen mot den felaktiga normativitet som katolska kyrkan och påven hade gett åt vissa bestämmelser i den kanoniska rätten vilka stred mot Bibeln. I denna schismatiska situation kom Luthers agerande dock att tolkas som att han skulle ha varit en ”tidig sohmiker” innan Sohm, det vill säga av den åsikten att all kyrkorätt i kyrkan var emot den lutherska uppfattningen av kyrkan. Rudolph Sohms långt senare²⁰³ anförda motivering till varför kyrkorättsbegreppet är omöjligt innehåller en felaktig tolkning av Luthers demonstration.²⁰⁴ Luther motsatte sig en sådan kyrkorätt som ställdes ovanför och emot Guds ord, vilket han upplevde att var fallet i katolska kyrkan.²⁰⁵ Trots att Luther år 1520 brände de kanoniska lagböckerna i protest kan man inte av det dra slutsatsen att han skulle ha motsatt sig all kyrkorätt.²⁰⁶ Luthers kraftfulla agerande och tolkningen av Guds två regementen ledde i de kaotiska statliga förhållanden, som då rådde, till att uppfattningen om kyrkorätt inskränktes. Så uppkom fursteledda kyrkor och rent av statskyrkor för att representera den lutherska uppfattningen om kyrkan och dess rätt.²⁰⁷

²⁰² Också Träskman har fäst uppmärksamhet vid detta underskott i sina kyrkorättsliga verk, bl.a. i Träskman 1990, 507 och Träskman 1992a, 19.

²⁰³ Här är en kort exkurs om förhållandet mellan de samhällsfilosofiska strömningarna och uppfattningen om kyrkorätt på sin plats. De som under autonomins tid beredde kyrkolagen kände redan till Schleiermachers verksamhet och oklarheterna i hans begrepps användning. De som senare, under självständighetstiden, beredde kyrkolagen har känt till Sohms uppfattning om statens rättsmonopol. Ännu Schauman menade att kyrkorätten hamnat i statens händer av bl.a. historiska skäl. Under inflytande från Schleiermacher hade det tidigare uppstått en av romantiken färgad uppfattning, att kristendomen handlade om sådana andliga frågor, som inte hade något att göra med juridik. På denna filosofiska grund kunde bl.a. Sohm senare bygga sin uppfattning om kyrkorätt och om rätten som en (enbart) statlig angelägenhet: ”Das Kirchenrecht steht mit dem Wesen der Kirche im Widerspruch. Das Wesen der Kirche ist geistlich, das Wesen des Rechts ist weltlich.” (Sohm 1892, 1–3). Det uppkom strävanden att identifiera kyrkorätten med Staatskirchenrecht. Maurer 1976, 109, 298, 324.

²⁰⁴ Rudolph Sohms kyrkorättsuppfattning (1923, 1) har haft ett vitt inflytande. Exempel på det är Verfassung und Ordnung Lutherischen Kirchen 1980, 7 som innehåller ett omnämnande av tvivlen på en luthersk kyrkorätt.

²⁰⁵ Också Arffman 1993, 18, uppfattar Luthers inställning till kyrkorätten så, att den behöver genomgå en grundläggande utrensningssprocess (WA 56, 497, 12–13). Av teserna om avlatshandeln hösten 1517 var en i strid med det Unigenitus-dekretal som påven Clemens VI publicerade år 1343.

²⁰⁶ Också Träskman 1990, 507–510, beskriver det kyrkorättsliga underskott som uppstod i lutherdomen i och med reformationen. Den grunduppfattning som uppstod ledde till samlevnad i en statskyrklig kontext och kan svårigen ses som en kyrkorättslig uppfattning som utgår från kyrkans egna utgångspunkter. Om nutiden konstaterade Träskman (s. 508) med hänvisning till Hans Dombois: ”Målet är en ’ekumenisk kyrkorätt’ beträffande vilken enighet kan nås också om man inte uppnått enighet om bekännelsen. Härvid skall utgångspunkten vara en gudomlig rätt, dvs. en den evangeliska grundsynen härledd bärande rättsidé.” Jfr denna grunduppfattning med Schaumans syn på bekännelseskriteriernas grunduppfattning, vilken ansågs oklar till sitt innehåll då man beredde 1869 års kyrkolag.

²⁰⁷ Haikola 1967, 67, konstaterade att konsistoriesystemet blev ganska vanligt i Tyskland då landsfurstekyrkan trädde i kraft år 1555. Systemet erbjöd enligt Haikola ”ypperliga möjligheter att sammanblanda världsligt och andligt styre och bidrog till att statskyrkan föddes.” (Kursivering i originalet)

I teologen Friedrich Schleiermachers (1768–1834) kyrkoupfattning finns ingen skillnad mellan statens och kyrkans offentliga sfär. Juristen Rudolph Sohm (1841–1917) åstadkom på basis av Schleiermachers tänkande och Luthers uppfattningar förvirring i uppfattningen av kyrkorätten. Enligt Sohm var kyrkan närmast ”ett fenomen från andevärlden”, vars sociologiska gemenskapsform inte behövde någon egen rätt. Enligt det sohmska kyrkorättstänkandet kunde man se kyrkorätten som ett sådant tillägg till rätten som inte hade något inflytande på den rätt som påverkade kyrkan. Luthers angrepp på kurians jurister och på den juridiska kyrkoupfattningen verkar då paradoxal. Han kunde ju inte ha något emot rätt, tvärtom kan hans verksamhet förstås som ett direkt krav på att rätten förverkligas också i kyrkan (den rätta kyrkorätten). Det bör dock ske så att inte evangeliet eller Guds vilja döljs bakom mänskliga beslut och bestämmelser. Han motsatte sig sådan normativ bibeltolkning och sådan läror, som enbart byggde på den tjänsteställning eller makt som personen som framförde dessa innehade.²⁰⁸ Luthers kyrkorättsuppfattning har karaktäriserats som dialektisk²⁰⁹, eftersom han lyfte fram spänningen mellan *ius divinum* och *ius humanum*. Luthers teologiska tänkande har tolkats på olika sätt, men hans kyrkorättsuppfattning, som betonar Ordets auktoritet, kan ses som en följd av kyrkans lära, undervisning, dogmer och Bibeln.²¹⁰ Kristus var en gudomlig lagstiftare och hans lära var gudomlig rätt.²¹¹

I utvecklingen mot nationalstater blev den lutherska tron i synnerhet i Norden en faktor som stärkte statens enhetlighet. Samtidigt innebar det att uppfattningen om kyrkorätten blev ensidig. Den uppfattades närmast som samhällelig rätt som om kyrkorätten skulle ha varit det samma som kyrkoförvaltningsrätt eller ”Staatskirchenrecht”.²¹² Det här berodde främst på det att lagstiftningen hörde till de medel regenten hade till sitt förfogande för att regera, vilket kunde skrivas in i lagen genom en bekännelseparagraf: *cuius regio, eius religio*. Ur kyrkans synvinkel var det i princip inget problem att kyrkans bekännelse fanns i lagen då regenten förband sig med sitt rike till samma trosbekännelse.²¹³ Bekännelseparagrafen hade dock den betydelsen att den som en del av rikets förpliktande lagstiftning fick en normativ karaktär som var förpliktande för alla medborgare.

Då man i en ny politisk situation försökte reglera de kyrkliga förhållandena på 1800-talet var det en barlast för det livliga kyrkorättsliga beredningsarbetet²¹⁴ att det i de samhälls- och rättsfilosofiska tankestrukturer som varit rådande sedan reformationen inte var lätt att finna grunder för en reglering av kyrkoförhållandena som bygger på strukturer som växer fram ur kyrkans egnaste utgångspunkter.²¹⁵ Det statskyrkliga-folkkyrkliga kyrkolagssystem som efter olika skeden skapades i Finland är ett exempel på hur man i ett statskyrkligt

²⁰⁸ Arffman 1993, 19; Arffman 1996; Arffman 2009, 132–135.

²⁰⁹ Wolf 1961, 5–7: (”Paradoxie der Ordnung der Kirche, Dialektische Funktion des Kirchenrechts, Kirchenrecht ist Ordnung des Paradox, Kirchenrecht ist paradoxe Ordnung”). Dombois 1961, 22–30 (”Additiver und dialektischer Kirchenrechtsbegriff”). Jfr Leino 2002a; Leino 2003a.

²¹⁰ Dombois 1961, 22–24, 20–61; Wolf 1961, 69–84.

²¹¹ WA 1: 533: *Christus sine dubio legislator divinus est et doctrina eius ius divinum, id est quod nulla potestas mutare aut dispensare potest*. Arffman 1993, 19.

²¹² Dombois 1961, 1046–1053; Leino 2002a, 101.

²¹³ Detta gäller den historiska situationen för autonomins tid. Under autonomins tid godkände regenten att hans lutherska undersåtar utövade sin tro enligt deras bekännelse.

²¹⁴ Tengströms och Nordströms kyrkolagskommittéers betänkanden samt Schauman 1853, Schauman 1857–59 och kommittébetänkandet Förslag till kyrkolag 1863.

²¹⁵ Kvist 2008.

system i en statsabsolutistisk kontext försökte förena samhällelig lag och kyrkans konfessionella väsen till ett folkkyrkligt koncept.²¹⁶

Historien hade lett till att det i statskyrkligheten och den sohmiska kyrkorättsuppfattningen skedde en förlamning då det gällde uppfattningen om grunderna för kyrkorätten.²¹⁷ Trots att autonomins tid i sig gav möjlighet att klargöra kyrkorättens väsen utgående från dess grunder, var det ändå den strikt statskyrkliga kontexten som bestämde ”marschordningen”. Lagstiftningen om kyrkan utgjorde fortfarande en integrerad del av den statliga rättsordningen. Den statliga lagstiftningen skedde i ståndslandtagen och genom kejsaren.²¹⁸

Tengström, Nordström och Schauman, som beredde kyrkolagen under autonomins tid, hade i praktiken inga förutsättningar att bereda ett förslag till Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland första kyrkolag så att säga från rent bord, fria från de kyrka-stat-förhållanden som historien gett upphov till, från de maktpolitiska konstellationerna och från inflytande från tidens filosofiska strömningar.²¹⁹ Trots att bakgrunden till kyrkolagsreformen var mångfacetterad, fanns det en uppenbar vilja att skapa ett kyrkorättsligt system på de ”strukturer som växer fram ur kyrkans egna utgångspunkter”. Beredarna av den första kyrkolagen, liksom deras efterföljare i senare tiders kommittéer och utskott, blev tvungna att kämpa t.o.m. bland taggiga utväxter som olika idéströmningar hade skapat, då de för att fullfölja kyrkans tro och bekännelse i lagstiftningen försökte komma fram till bästa möjliga form och innehåll för kyrkans rätt.

Kyrkolagsförnyarna var i och för sig medvetna om reformationens andliga arv och framför allt om att den lutherska kyrkan var en kyrka som betonade Guds ords auktoritet. Kyrkans bekännelse hade värdesatts, också av regenterna, som en faktor som stärkte den nationella enheten. Denna målsättning hade dock blivit viktig så till vida att kyrkans rättsliga ställning blivit en central fråga. Hur kunde kyrkans andliga arv anpassas till denna nationellt viktiga utgångspunkt? Samtidigt konkretiserades i den nya situationen dilemmat med kyrkans egna angelägenheter och deras relation till dels samhällets angelägenheter, dels kyrkans eget andliga arv från reformationen. Utvecklingen mot att uppfatta kyrkorätten som en del av den samhälleliga rätten hade dock inte skett i ett ögonblick, utan kyrkorätten hade smält samman med den allmänna uppfattningen om rätt i nordiskt statskyrkotänkande. Denna sammansmältning hade ägt rum i den allmänna rättsfilosofiska teoribildningen.

I den kristna kyrkans historia har begreppen *ius divinum* (instiftad av Gud genom Bibelns ord) och *ius humanum* (nödvändiga mänskliga arrangemang) från första början hört till det

²¹⁶ Pirinen 1989, 107, analyserade kritiskt kyrkolagssystemet betydelse för kyrkans rättsliga ställning. Han uppskattade cyniskt att den varat länge åtminstone delvis därför att det är svårt att ändra kyrkolagen. Han hänvisade också till de uppfattningar som vissa nutida rättslärda (Hidén 1986 och Holopainen T. 1986) framfört att systemet kunde avvecklas också på initiativ från statligt håll. En annan sak är sedan om detta skulle ha varit något positivt eller negativt. (Leino 2002a)

²¹⁷ Bl.a. Sohm 1923, 460–465.

²¹⁸ Man har försökt lokalisera uppkomsten av det moderna kyrkolagsbegreppet i den gränsdragning som ägde rum vid 1682 års riksdag mellan allmän lag, som krävde ständernas medverkan, och bestämmelser som kungen ensam kunde besluta om. Kyrkolagssystemets rötter finns i att ständernas rätt till medverkan förvandlades till synodens rätt att föreslå kyrkolag. Pirinen 1985, 43 konstaterade att det moderna kyrkolagsbegreppet uppkom först då den karolinska kyrkolagen fick sin sista utformning åren 1682–1686 i dragkampen mellan ständerna och kungen. Kungen ”genade” emellertid i sitt lagstiftningsförfarande genom att fastställa lagen innan ständerna erkände kyrkoordningen som lag, vilket skedde först efteråt. Om detta, se också Kvist 2008, 69.

²¹⁹ Se Pirinen 1985, 246–260.

som det inom kyrkorätten varit svårt att jämka samman. Man fick inte blanda dem samman, eftersom *ius humanum* inte fick binda tron eller samvetet. Ändå kunde det som verkade vara *ius humanum* som kyrkliga trosfrågor vara sådant som berörde kyrkorätten. Inom reformationen tog man avstånd från just en sammanblandning av två auktoriteter, ”legitimationer”, eftersom man inte fick göra det oföränderliga till något föränderligt. Den på Guds ord baserade kyrkans lära och dogm skulle i kyrkan bevaras och föras vidare till nästa kristna generation. *Ius humanum* var relativt och föränderligt samt en praxis som hörde till kyrkan och som hade uppstått inom kyrkan, men den kunde förändras av ändamålsenlighetsskäl. Den kunde dock inte stå i strid med *ius divinum* eller utvecklas till att göra det på basis av en lång praxis.

Samhällsfilosofins kraft syntes i en lavin av rationell naturrätt, i vilken mänsko förnuftet blev ett medel för att uppnå kunskap om naturrättens högsta principer. Till det behövdes inte längre kyrkans lära och inte heller *lex naturalis-kristologi*. Samhällsfilosofiskt betydde förnuftets seger statlig beslutsmakt, upplysningstänkande och en rousseausk uppfattning om folkets suveränitet. Senare har det lett till en rättspositivistisk rättsuppfattning, där det inte finns rum för metafysik.²²⁰ I fråga om kyrkan kunde man tillämpa samma regel på den andlighet som kyrkan representerade.

Under autonomins tid var situationen den att 1686 års kyrkolag, som ansågs vara den karolinska kungens författning, skulle efterföljas i ett Finland, där en ortodox kejsare var härskare. Den politiska förändringen möjliggjorde också nationella strävanden. Beredningen av kyrkolagen passade in i dessa då den strävade efter att åstadkomma så stor frihet som möjligt för den evangelisk-lutherska kyrkan att bekänna och utöva den evangelisk-lutherska tron. Det passade också i autonomins tid att betona den lutherska läran i förhållande till den ortodoxa kristenheten. All kyrkolagsberedning under denna tid karaktäriserades av att man lyfte fram den lutherska egenarten.²²¹

Kyrkolagsberedningarna under autonomins tid ledde till de principer för kyrkolagsberedning som den av Schauman ledda kommittén gav uttryck för. Till skillnad från 1686 års kyrkolag skulle den nya kyrkolagens bestämmelser inte bara beröra kyrkan, utan också frågor som hade kyrkligt ursprung (”hwilka icke blott angå kyrkan, utan äfwen kunna tänkas utgå från henne.”).²²² Kort sammanfattat var kyrkolagens centrala principer enligt Schauman lära, rit och kyrkotukt.²²³ Då man analyserar Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tre kyrkolagar och den kyrkosyn som finns i dem och för varje kyrkolags del regleringen av kyrkans egna angelägenheter och kyrkorättsuppfattningen, bör man också komma ihåg dessa tre grundpelare i Schaumans kyrkolag, eftersom de erbjuder ett jämförelseobjekt då man analyserar utvecklingen. På samma sätt bör man fästa uppmärksamhet vid bekännelsens betydelse i den kyrkliga lagstiftningen.

Det forskningsmässiga intresset riktar sig inte bara mot de enskilda paragraferna i Schaumans kyrkolagsförslag utan också mot de motiv och grunder som dessa byggde på.

²²⁰ Man kan dock se Hans Kelsens fiktiva Grundnorm som metafysisk.

²²¹ Med kyrkolagsberedning under autonomins tid menas den av Tengström ledda kommitténs förslag från åren 1825 och 1829, Nordströms kommittéförlag från år 1845 samt slutligen Schaumans kommittéförlag från 1863 kompletterat med ändringsförslag från år 1866. Om i synnerhet Tengströms kommittés arbete, se Björkstrand 1998 och 2007.

²²² KLF 1863, 109.

²²³ Schauman 1847, 23; Pirinen 1985, 248.

Beredningen av Schaumans kyrkolag och senare kyrkolagar i fråga om endast kyrkans egna angelägenheter och andra frågor som inte direkt hör ihop med kyrkans lära ska granskas så till vida att de ger tilläggsinformation om vilken kyrkoupfattning, lära om regleringen av egna angelägenheter och kyrkorätt som lagarna i fråga ger uttryck för. De av Tengström och Nordström ledda kyrkolagskommittéernas arbete och betänkanden skapade en grund för beredningen av Schaumans kyrkolag.²²⁴ Under reformationens jubileumsår 1817, då Finlands kyrka blev självständig från den lutherska kyrkan i Sverige, satte man igång arbetet för att förnya kyrkoordningen. Kejsaren tillsatte en kommitté under ärkebiskop Tengströms ledning för att förnya kyrkolagen samtidigt som han lovade att dess förslag skulle föras till behandling i lantdagen.²²⁵

Innan jag analyserar Schaumans kyrkolagsförslag och dess lantdagsbehandling ska jag beskriva de grundlinjer som fanns i Tengströms och Nordströms kommittéer då de gäller de centrala teman i denna avhandling.

Den av Tengström ledda kyrkolagsberedningen

Efter att Finland uppnått autonomi inom det ryska riket ville den av ärkebiskop Jacob Tengström ledda kyrkolagskommittén åstadkomma en revision av kyrkolagen med sina förslag åren 1825 och 1829.²²⁶ Tengström-kommitténs förslag från år 1825 innehöll ett fullständigt kyrkolagsförslag, men resultatet av kommitténs arbete rann ut i sanden på grund av interna meningsmotsättningar.²²⁷ I kommitténs förslag lyftes sådana frågor fram som senare hade betydelse för grunderna till och innehållet i den kyrkolag som stiftades år 1869.²²⁸ Tengström ville åstadkomma en omfattande förnyelse av det kyrkliga livet genom att för den nya lutherska kyrkoprovinsen i det ryska riket bereda ny kyrkolag, kyrkohandbok, katekes och psalmbok. I den forskning som gjordes på 1950-talet värdesatte man inte tillräckligt Tengström-kommitténs beredning.²²⁹ Kommittén tvingades i början av autonomins tid i sin första kyrkolagsberedning att möta den utmaning som en utvidgning av religionsfriheten innebar mot bakgrunden av det tidigare religionstvånget och statskyrkosynen. Kommittén måste också i förändrade statliga och religionspolitiska förhållanden dra upp en linje som gäller inställningen till medlemskap i kyrkan och dess betydelse samt väga de nationella intressena mot den religiösa övertygelsen hos dem som

²²⁴ Också i Sverige gjordes vid samma tid förslag om revision (1828, 1846 och 1873), men de ledde inte till konkreta lagstiftningsåtgärder. I den finländska kyrkolagsberedningen hade man kontakt till Sverige, fastän man där till slut var tvungen att fortsätta med det statskyrkliga systemet och fungera enligt 1686 års kyrkolag mycket längre, ända in på 1990-talet.

²²⁵ Pirinen 1989, 106. Brotherus 1923, 104, tolkade kyrkolagsberedningen på det sättet att man på J.J. Tengströms initiativ år 1817 tillsatte ”vid sidan av vissa andra kommittéer också en kommitté för att bereda förslag till ny kyrkolag, men efter många vändningar och efter att förändringar hade ägt rum i kommitténs sammansättning blev förslaget klart först år 1845.” Han uppfattade på sätt och vis det arbete som de av Tengström och Nordström ledda kyrkolagskommittéerna gjorde som ett förslag och betänkande.

²²⁶ Björkstrand, 1998, 41, konstaterar att det är svårt att jämföra KL 1686 med kyrkolagsförslaget 1825 på grund av strukturella olikheter. Under Tengströms ledning verkade sammanlagt fyra kommittéer.

²²⁷ Ahla 1953, 12, beskrev ärkebiskop Tengström som en representant för ”den upplysta upplysningsriktningen”, medan däremot av kommittén övriga medlemmar domprosten Gadolin och prosten Sundvall representerade den högkyrkliga renlärigheten. Kommittén granskade 1829 års förslag, men arbetet blev på hälft då Tengström dog år 1832.

²²⁸ Björkstrand (2007) har beskrivit bakgrunden till Tengströms initiativ och kommittéarbete. Han har också jämfört förslagen med samtida kyrkolagsförslag i Ryssland och Sverige samt med Nordströms och Schaumans senare kyrkolagsförslag.

²²⁹ Kansanaho 1954 och Heilimo 1958. Jfr Björkstrand 2007.

togs i samhällelig tjänst i en situation då antalet ortodoxa trosbekännare ökade tiofaldigt i och med att Gamla Finland blev en del av det autonoma Finland.²³⁰

Det förslag som Tengströms kyrkolagskommitté framlade, ”Försök till ny Redaction af Kyrko Lag för Finland”, samt det skilda förslag till prästvalsförordning som hörde samman med det (”Förslag till en ny prestvals förordning i Finland”) blev inte godkända på kommitténs möte den 17.1 1829.²³¹ Kommitténs arbete stannade upp innan Tengströms död (1832) och hamnade till slut i arkivet i Åbo domkapitel.²³²

Tengströms och den av honom ledda kommitténs synpunkter var av betydelse ännu nästan hundra år senare ända till 1922 års religionsfrihetslag.²³³ Det bör räknas till Tengströms förtjänst att han gjorde ett klart förslag om behovet att korrigera bristerna i en 130 år gammal kyrkolag.²³⁴ Utgångspunkten för kommitténs arbete var svår att formulera i de rådande politiska förhållandena, eftersom den som gäller lagstiftningen förutsatte att alla invånare omfattade den lutherska tron. Man var tvungen till en balansgång som gäller i hur hög grad man kunde förutsätta evangelisk tro av Finlands folk (”Tengström utgick ifrån att Finlands folk skall bekänna sig till den `sanna Christna Ewangeliska lära` som grundats i Guds ord och i Lutherska Församlingens Symboliska Skrifter, 1§”²³⁵).²³⁶ Att värna om trosbekännelsen i kyrkans undervisningsverksamhet blev viktigt. Däremot borde man tillåta religionsfrihet i annan undervisningsverksamhet (”språk- och övningslärare”). När det gäller samvetsfriheten har Björkstrand i sin forskning om Tengström även noterat Tengström-kommitténs uppfattning av det onyttiga och osakliga i fråga om att tvinga till en religiös övertygelse:

Stände det föröfrigt alle Landets Inwånare äfwensom dess både högre och lägre så Civile som Militaire tjenstemän fritt, att utan allt Samwets twång och med bibehållande af alla sina medborgerliga rättigheter omfatta och bekänna Christeliga Troslära hwar och en för sin del anser wara med den Hel. Skrift enligt sin öfvertygelse mest öfverensstämmande. (3 §).²³⁷

Redan i den av Tengström ledda kommittén strävade man efter att frigöra sig från konventionellplakatet.²³⁸ I 1686 års kyrkolag föreskrevs det att alla i konungariket bör bekänna endast och enbart den lära och tro som baserade sig på Guds ord och fanns nedskrivna i bekännelseskriterierna. Tengströms formulering i 1825 års kyrkolagsförslag utgick från att Finlands folk bekänner sig till den evangeliska tron (”Finlands folk bekänner sig till den evangeliska lära som är grundad i den heliga skrift.”) Rubriken för kyrkolagsförslaget

²³⁰ Björkstrand 1999, 6.

²³¹ Heilimo 1958, 46–47. Enligt Heilimo blev förslagen som gäller förhållandet mellan kyrka och stat och som gäller kyrkans författning sådana som de blev, fastän det hade varit möjligt att nå enighet om principerna för religionsfrihet. Hela förslaget förföll dock.

²³² Pirinen 1989, 106.

²³³ Björkstrand 1999, 10: ”Det är tydligt att Jacob Tengströms intresse för en utvidgad religionsfrihet ingalunda bara var ett uttryck för servilitet gentemot den ryske kejsaren. Det vilade på en fast övertygelse om att det inte var möjligt att med våld och strikta dekret påtvinga människor övertygelser de inte kunde omfatta. - - - I själva verket intar han i detta avseende en position som fick en konkret utformning först i religionsfrihetslagen av år 1922.”

²³⁴ Björkstrand 1999, 7 och Protocoller 1818, 81–84.

²³⁵ Björkstrand 1999, 7.

²³⁶ Den här balansgången blev senare ett centralt element i folkkyrkokonceptet, då man i kyrkoupfattningen blev tvungen att balansera i spänningen mellan kyrkans bekännelsegrund och folkets uppfattningar. (Jfr t.ex. Kansanaho 1979, 11–12).

²³⁷ Björkstrand 1999, 7.

²³⁸ Björkstrand 1999, 9.

första kapitel visade dock att plikten att efterfölja Bibeln och de lutherska bekännelse-skrifterna gällde endast den lutherska kyrkans medlemmar ("Om den inom den Evangeliska Församlingen i Finland antagna Christeliga Lära").²³⁹ Som den upplysningsteolog han var drev Tengström som ärkebiskop i kommittén en tolerant linje, enligt vilken den evangelisk-lutherska religionen borde berövas elelr borde avstå frivilligt från sin ställning som statskyrka.²⁴⁰

Det visade sig bli svårt att formulera bekännelseparagrafen i kyrkolagsförslaget.²⁴¹ Det berodde enligt Ingman bl.a. på att det i Tengström-kommittén fanns å ena sida strikt ortodoxa, å andra sidan representerade bl.a. Tengström själv ett "synsätt, där renlärighetens kantigheter på grund av inflytande från neologin hade blivit lite väl utslätade." Det var få av kommitténs medlemmar som var nöjda med Tengströms förslag år 1825.²⁴²

Bland annat på grund av sina goda relationer till kejsaren påverkade Tengström attityderna så de blev positiva till kyrkolagen och han bidrog vidare till förnyelsen av kyrkliga böcker och till att viktig historisk kunskap dokumenterades.

Nordström-kommitténs förslag till kyrkolag

Juristen J.J. Nordströms kyrkolagsförslag blev klart år 1845. Det följde långt den svenska kyrkolagsberedningen.²⁴³ Nordström hade fått i uppdrag att ensam göra ett förslag, som i kommitténs namn trycktes genom senatens försorg och överlämnades för att offentligt granskas. I förslaget betonades prästerskapets centrala ställning i det kyrkliga beslutsfattandet. I Nordström-kommitténs förslag kan man också urskilja en oro för att beslutsfattandet om frågor som gäller kyrkans lära överförs till personer som saknar teologisk kunskap.²⁴⁴ Utmärkande för Nordströms kyrkolagsberedning var också en försiktighet vad gäller ändringsförslag²⁴⁵ och förslaget hade närmast karaktären av en kodifiering av rådande lagstiftning. Under Nikolaj I såg det inte heller ut som att lantdagen i Finland skulle sammankallas.

²³⁹ Björkstrand 1999, 9. Jfr beredningen av den första grundlagen i republiken Finland, då det vid sidan av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland också förekom benämningen *Finska folkets allmänna kyrka* (1919 Ld. Prop. N:o 1).

²⁴⁰ Om detta se t.ex Murtorinne 1986, 11–16 och Murtorinne 1992, 69–70.

²⁴¹ "Finlands Folk bekänner sig till den Christna Evangeliska Lära, som är grundad i den Heliga Skrift, och i Lutherska Församlingens Symboliska Böcker, samt medelst *Upsala Mötes beslut af år 1593*, närmare bestämd och förklarad är." (Min kursivering. Förslaget innehöll också Uppsala mötes beslut.)

²⁴² Ingman 1916, 35. Ingman hade redan 1911 konstaterat att Tengström själv hade påpekat att förslaget inte var avsett att presenteras för regeringen och allmänheten som ett förslag till kyrkolag utan snarare som en förteckning över de frågor som det borde lagstiftas om i en kyrkolag.

²⁴³ Man har antagit att Nordström började skriva kommittébetänkandet av ekonomiska skäl. Han var i behov av pengar och gjorde sitt arbete i alltför stor brådska. Bl.a. Schauman berömde betänkandets historiska översikt och stödde sig på den i sin egen beredning. Ahla 1953, 12–14.

²⁴⁴ Kommittébetänkandet kritiserades hårt för klerikal gammalmodighet. Se Ahla 1953, 15 not 39. Ahla 1953, 15, konstaterade bl.a. att de bestämmelseförslag som gällde enskild andakt i stort sett var på samma linje som det problematiska konventikelplakatet (Kunglig förordning 12.1 1726). *Då förbjöds väckelserörelserna att ordna religiösa sammankomster annorstädes än i församlingen och i dess utrymmen.*

²⁴⁵ Pirinen 1989, 106–107, hänvisar till det positiva mottagande som Nordströms kyrkolagsförslag fick när det gäller utredningen av kyrkolagsbestämmelsernas bibliska rötter och gammalkyrkliga källor. Så jurist han var förstod Nordström att kyrkolagen sprang fram ur en teologisk grund. Som representant för den historiska skolan ansåg han det dock också viktigt med den nordiska rättsordningens tradition.

Kommitténs förslag karaktäriserades på sin tid bl.a. som enastående i sin klerikalism och kommittén fick i uppdrag att fortsätta sitt arbete. Senare avstannade dess arbete i praktiken helt och hållet.

Den betoning av prästämbetets betydelse och av församlingscentreringen i kyrkosynen som fanns i Nordström-kommittén kommer fram i följande definition i betänkandet: ”Med församlingen förstår hon gemenskapen af alla, som genom samma tro äro förbundna. Det är sjelfva kyrkan: den uppenbarar sig genom gemensamma lära, gudstjenst och kyrklig tukt; den anställer för dessa ändamål lärare och ordnar sin inre förvaltning. Läroämbetet är således en tjänst i och med församlingen, icke öfver henne.”²⁴⁶

I Nordströms förslag kan man också urskilja ett försök att komma bort från den ”kyrko-handboksmässighet” som fanns i 1571 års kyrkoordning.²⁴⁷ Nordström-kommitténs förslag innehåller därför i fråga om författningsformen en strävan att hålla kyrkans egna teologiska och framför allt liturgiska frågor utanför kyrkolagen. I det kodifieringsarbete som gjordes på den schaumanska kyrkolagens grund skedde i det här avseendet en överföring från kyrkolag till kyrkoordning först på 1990-talet. Nordström-kommittén ville göra skillnad mellan lag och inomkyrklig lagstiftning och var i den här frågan nästan 150 år före sin tid.²⁴⁸ I Nordströmkommitténs förslag kan man också se kyrkopolitisk realpolitik: genom försiktiga ändringsförslag var det mer sannolikt att få igenom kyrkolagen. I det här fallet visade historien dock sin oberäknelighet. Samhällspolitiska konjunkurer och bevakningen av nationella/kyrkliga intressen möjliggjorde senare på basis av Schaumankommitténs arbete mera omfattande ändringar än vad man hade kunnat förutse i Nordströmkommittén. I sitt betänkande formulerade Nordströmkommittén sin realistiska försiktighetspolitik på följande sätt:

Det gifves institutioner och lagar, om hvilka allmänna satsar aldrig leda till bildandet af ett stadgadt omdöme. Deras sanna väsende måste fattas af deras historia. Man måste förstå den idé, som genomlöper deras lif I tiderne, för att kunna skilja utväxten från den äkta rotens grenar, och tillfälliga opinioners inympningar från den organiska bildningens. Man pröfvar då säkrast, om detta lif ännu är välgörande för den tid, som är. Man finner då säkrast den punkt, der utväxten skall bortskäras, för att lifvet åter må få lefva med frihet. Lifsprocesserne göra ef sprang. Förfarenhet I det förflutna, erfarenhet om det närvarande: de inlägga I lagarne framtidens sacra grund, ty lagarne, har någon sagt, skola ej vara vådliga försök på samhällskroppen: de skola endast ordna och allmångöra erfarenhetens läror.²⁴⁹

Nordström lyckade bättre än Tengström att i sin kommitté få de andra medlemmarnas godkännande för sin formulering av bekännelseparagrafen. Däremot riktade sig den ”enorma storm av förargelse”, som betänkandet gav upphov till, i synnerhet mot bekännelseparagrafen.²⁵⁰ I många utlåtanden krävdes att kyrkolagens första paragraf skulle formuleras i enligt

²⁴⁶ KLF 1845, 420.

²⁴⁷ Pirinen 1989, 106–107. Enligt Nordströms uppfattning av lag måste man ur kyrkolagen ta bort sådana bestämmelser och uppmaningar som hör till handboken.

²⁴⁸ Pirinen 1989, 107. Lagen skulle ha innehållit en allmän norm och andra författningar (förordning) en närmare reglering av hur denna norm skulle tillämpas i enskilda fall.

²⁴⁹ KLF 1845, 432. Den säkraste grunden för lagen var enligt kommittén kännedom om det förflutna och erfarenhet av nutiden. Kommittén linje var sålunda rätt ”paasikivisk”. Då det gäller ”experiment på samhällskroppen”, jfr den nordströmska kommitténs inflytande på den schaumanska kommittén uppfattning. KLF 1863, 244.

²⁵⁰ Ingman 1916, 36. Nordströmkommitténs bekännelseparagraf löd så här: ”Den uti Storfurstendömet Finland herrskande evangelisk-Lutherska kyrkan bekänner den rena evangeliska läran, sådan som den grundad i den

het med motsvarande paragraf i 1686 års kyrkolag. När Kyrkolagskommittén fortsatte sitt arbete år 1854 fanns det, på grund av skillnaderna i uppfattning, inte något förslag som skulle ha haft allmänt understöd. Den av Schauman ledda kommittén fick därför, såvida den inte ville godkänna 1686 års kyrkolags bekännelseparagraf, försöka göra ett eget förslag.²⁵¹

Den teologiska intentionen i kyrkans lagstiftningsautonomi

Den beredning som Tengströms och Nordströms kommittéer gjorde var försiktiga trevanden i den nya politiska situationen för att få klarhet i hur stort det nationella och kyrkliga handlingsutrymmet var.²⁵² Man kan förundra sig över varför Nordström-kommittén inte mera konsekvent fortsatte på den grund som Tengström-kommittén lagt, utan i stället skapade egna principer, som sedan blev föremål för hård kritik. Den första kommittén leddes av en ärkebiskop, som framgångsrikt hade skött de samhälleliga kontakterna till kejsaren och som kunde skapa grunderna för stiftandet av kyrkolag på basis av de utredningar kommittén hade gjort.

För att förstå det förlamningstillstånd som rådde då det gällde att formulera bekännelseparagrafen i Finlands första kyrkolag måste man ta hänsyn till den historiska kontexten. De som kämpade för innehållet i bekännelseparagrafen oroade sig på grund av den statskyrkliga bakgrunden för vad för slag religion kyrkans medlemmar, i praktiken alla finländare, genom lagstiftning ålades att efterfölja. Det var inte enbart fråga om konfessionen utan också fråga om den nationella identiteten. Då autonomins tid började var erövrarens kristna trosbekännelse en annan och man var rädd för en konfessionell assimilation.

I sina strävanden efter att finna en äkta kyrkorätt var de som skapade den första kyrkolagen beroende av sin tids uppfattningar.²⁵³ Det var t.ex. enligt Schaumankommittén möjligt att förespråka statlig lagstiftningsrätt i kyrkliga frågor endast med historiska och positivt statsrättsliga skäl, men inte med dogmatiska och allmänt statsrättsliga skäl.²⁵⁴ Schaumankommitténs kyrkolagsberedning skedde ännu i en statskyrkokontext. Folkkyrkouppfatt-

Heliga Skrift, genom den oförändrade Augsburgiska Bekännelsen förklarad är och *genom Upsala Kyrkomötes beslut af år 1593 antagen blifvit*". (Min kursivering. Uppsala mötes beslut ingick också i det här förslaget.)

²⁵¹ Ingman 1916, 37, påpekar att Kyrko Lags Comiténs Protocoller och också till en början Schauman godkände formuleringen av bekännelseparagrafen i 1686 års kyrkolag. Schauman gjorde först senare en omformulering av paragrafen.

²⁵² Enligt Ahla 1953, 7, uttryckte [Svenska] kyrkans första kyrkolag, 1571KO, den livsåskådning som rådde i tiden efter reformationen, medan KL 1686 återigen var en lagstiftningsprodukt från enväldets tid med starkt statskyrkliga och hierarkiska principer. 1869KL har däremot "påverkats av den pietistiska rörelsen, den nyvaknade kulturliberalismen och den tyska protestantismens strävanden efter en friare kyrklig ordning på synodal grund, vilka starkt verkade i början av förra århundradet [1800-talet]." Ahla konstaterar att av dessa kyrkolagar var den första och den tredje (1571KO och 1869KL) resultatet av en mans arbete (Laurentius Petri, Schauman).

²⁵³ Om denna bakgrund, se Kansanaho 1954, Heilimo 1958, Pirinen 1985, Björkstrand 1998, 2007, Leino 2002a, Kvist 2008.

²⁵⁴ KLF 1863, 134–135: "Det kan wisseligen icke nekas, att staten, i följd af den utveckling förhållandena efter reformationen erhöilo i den lutherska kyrkan, de facto kom och nu mera i många länder är i åtnjutande af en verklig lagstiftningsrätt i kyrkans frågor, men aldrig kan statens rätt i detta afseende påstås vara grundadt i det rätta förhållandet mellan stat och kyrka, eller höra till begreppet af statshögheten, och den kan således endast med historiska och positivt statsrättsliga, men ej med dogmatiska eller allmänt statsrättsliga skäl försvaras."

ningen var inte av betydelse i hans kyrkouppfattning.²⁵⁵ Kauko Pirinen har noterat att Schauman redan i sin doktorsavhandling tog avstånd från Schleiermachers kyrkouppfattning. I stället såg han kyrkan mer i enlighet med den lutherska ortodoxins coetus vocatorum-läran som en gemenskap av dem som den Helige Ande genom Guds ord och dopet har kallat att bli delaktiga i Guds rike och som genom att läsa Guds ord och ta del av nattvarden lever i den sanna tron och för ett heligt liv och som fostras till detta.²⁵⁶ Schaumans kyrkouppfattning kan betraktas som kristologisk: i 1853 års kyrkorättsliga handbok finns en indelning i den osynliga och den synliga församlingen, två kyrkor som går in i varandra och där de troendes gemenskap utgör kyrkans kärna.²⁵⁷ I Schaumans uppfattning ända från hans doktorsavhandling var grunderna för den kyrkliga författningen sådana funktioner som grundade sig på gudomlig förordning: lära, kult och kyrkotukt.²⁵⁸ Man kan således se att han i den rådande statskyrkokontexten strävade efter att förstärka kyrkorätten utgående från *ius divinum*. Å andra sidan blev grunden för systematiken i det senare kyrkolagsberedningsarbetet inte Bibeln, utan Augustana och när det gällde att uppfatta bekännelsen dess ”grundbegrepp”.²⁵⁹

I kyrkolagsberedningen under autonomins tid kan man ända från början se en intention att på olika sätt skapa en lagstiftningsautonomi i den finländska lutherska kyrkoprovinsen. Då en politisk risk förelåg att medborgarna skulle bli ortodoxa ville man skapa en skyddad ställning för den lutherska bekännelsen och läran samt genomföra kult- och religionsfrihet inom de statliga ramarna. Under den statliga absolutismens tid i Sverige hade möjligheterna till detta varit små både på riks- och lokalplanet. Historien erbjöd dock under autonomins tid de politiska möjligheterna att också uppnå autonomi i religionsutövningen.²⁶⁰ Lagberedningen med sin motivering gjordes med tanke på ett kyrkomöte som skulle ha större maktbefogenheter och lagstiftningsrätt. Man måste dock komma ihåg att en betydelsefull förändring i fråga om kyrkomötets uppgift som lagstiftare ägde rum då lagen godkändes.²⁶¹ Därför är det inte möjligt att direkt ur lagberedningsarbetet på den här punkten få fram den egentliga kyrkolagsstiftarens (lantdagen) vilja.

²⁵⁵ Pirinen 1985, 264. Samma tolkning gjorde redan Brotherus 1923, 137: ”Kyrkolagskommittén förutsatte uttryckligen att den evangelisk-lutherska kyrkan skulle fortsätta att vara vårt lands statskyrka.”

²⁵⁶ Pirinen 1985, 246.

²⁵⁷ Schauman 1853, 2–3: ”Kyrkans begrepp är således gifwet med sjelfwa christendomen; och Christus sjelf är på en gång kyrkans stiftare och styresman. Men detta är Christus derigenom, att han genom sin Ande werkar i menskligheten; och derföre kan kyrkan också med rätta sägas wara en produkt af den Helige Andes verksamhet.” . . . ”Kyrkan är närmast något **inre, andligt**. . . . Men på andra sidan är det klart, att kyrkan, såsom en trons och det ur tron uppkomna lifwets gemenskap, också måste träda inom det **yttres** område.” (Fet stil i originalet) Jfr Kahl 1894.

²⁵⁸ Schauman 1847, 23.

²⁵⁹ Pirinen 1985, 248.

²⁶⁰ Ahla 1953, 6–7, ansåg att Schaumans kyrkolagsförslag ”skapade alldeles nya grunder för den lutherska kyrkans författning och för dess religiösa liv.” Ahla konstaterade att på 1950-talet hade erfarenheten visat att ”också de som borde vara införstådda i dem tenderar att glömma bort vår kyrkolags frisinnade äktlutherska grunder.” Enligt Ahla var det särskilt bland juristerna som man dåligt kände till den lutherska kyrkans grunder och kyrkolagens viktigaste principer. Utav tvekan hörde också många teologer till denna skara.

²⁶¹ Se Leino 2002a, avsnitt 4.3.3. Enligt Ahla 1953, 6, låter en samvetsgrann lagtolkare och lagskipare inte bli att bekanta sig med dokumenten från lagberedningen. När det gäller Schaumans kyrkolag påpekade Ahla att det är viktigt att komma ihåg att Schauman inte fick igenom sina åsikter på alla punkter.

2.3 Schaumankommitténs förslag

Den av F.L. Schauman ledda kyrkolagskommittén började sitt arbete i en situation då de nordströmska idéerna hade varit i kraftig motvind. Samtidigt var den allmäneuropeiska trenden i det nationalkyrkliga tänkandet att på basis av principer grundade på det allmänna prästadömet försöka öka lekmännens medverkan i det kyrkliga beslutsfattandet.²⁶² Det handlade också om ett starkt inflytande från den pietistiska rörelsen och delvis också om den feedback Nordströms kommitté fått. I motiveringen till Schaumans kyrkolagsförslag hänvisas mer till kyrkans bekännelse än till Bibeln. Schauman byggde sitt kyrkolagsförslags kyrkorättsliga systematik på Augustanas grund.²⁶³ I Schaumans teologiska uppfattningar kom också hans av den s.k. förmedlingsteologin färgade grunduppfattning fram.²⁶⁴ Det här syns framför allt i hans inställning till formuleringen av kyrkans bekännelseparagraf.

I inledningen och i den historiska översikten hänvisades redan till den mångskiftande beredningen av den kyrkolag som ville ge en mer självständig ställning för den evangelisk-lutherska kyrkan. Det lagsystem som skapades under autonomins tid för en samhälls-anpassad kyrka justerades till sina grunder så att det har kunnat vara i kraft ända till vår tid. Systemets kärna var att ge livsutrymme för kyrkan, ett berättigande att sköta sina egna angelägenheter.

Efter att ha granskat de allmänna målsättningarna och motiveringen för kommitténs kyrkolagsberedning övergår jag nu till de förslag som är mest centrala för avhandlingen. Det handlar framför allt om de förslag till bestämmelser som gäller definitionen av endast kyrkans egna angelägenheter, såsom bekännelseparagrafen, den ed som ingår i ordinationen samt kyrkomötet och dess uppgifter. En forskning som gäller endast kyrkans egna angelägenheter kan dock inte begränsas till en analys av enbart dessa bestämmelser även om de utgör kärnan i forskningsobjektet. En analys av beredningen av tre olika kyrkolagar och i synnerhet av några bestämmelser i dessa är därför också nödvändig.

I bilagorna 2–4 kan man finna motiveringen till Schaumankommitténs förslag till tre olika bestämmelser i deras ursprungliga språkdräkt.²⁶⁵ Dessa bestämmelser, som alltså ingår i samma författning, blev det nya lagsystemets centrala del, men de är också viktiga med tanke på min forskningsuppgift. Till sammanhanget hör också bestämmelserna om kyrkans högsta styrelse, en fråga som ända från början visade sig vara knepig på grund av den känsliga situationen. Kommittén ansåg det också viktigt med tanke på kyrkans själv-

²⁶² Pirinen 1985, 262–264. Då Schaumans kyrkolag stiftades var det dock i detta skede inte fråga om en allmän demokratisering av kyrkans förvaltning.

²⁶³ Pirinen 1985, 248. Pirinen skriver att enligt Schaumans systematik ”kommer man från de troendes gemenskap (CA 7) till ordets och sakramentens ämbete (CA 5) och till en rätt kyrkoordning, till vilken hör kallelse av tjänsteinnehavare (CA 14).”

²⁶⁴ Vikström 1976, 104, konstaterar: ”Han skulle alltså kunna räknas till de 1800-talsteologer som strävade att förmedla mellan biblisk tro och modern vetenskaplig ande under anknytning till Schleiermacher men också till äldre teologisk tradition, och till den vid århundradets början framväxande väckelserörelsen.” Också Björkstrand 2007, 208, hänvisar till Schaumans förmedlingsteologiska position.

²⁶⁵ Motiveringen gäller förslagen till bestämmelserna om endast kyrkans egna angelägenheter (KLF 1863, 3 kap. 8 §), kyrkans bekännelse (KLF 1863, 1 kap. 1 och 2 §) och kyrkomötet (KLF 1863, 25 kap. 6 §).

ständighet att upphäva konventikelplakatet. I den inledande meningen i 1869 års kyrkolag upphävdes plakatet slutligen.²⁶⁶

2.3.1 Kommitténs förslag i 1863 års betänkande (KLF 1863)

Den allmänna motiveringen till kommitténs förslag

I sammanfattningen av betänkandets förslag konstaterade kommittén att ”lagarna ej skola vara vådliga försök på samhällskroppen”²⁶⁷, vilket ledde till att kommittén inte föreslog några andra omfattande ändringar i lagstiftningen om kyrkan²⁶⁸ än att kyrkomötet skulle få lagstiftningsrätt och fungera som ett representativt kyrkligt organ.²⁶⁹ Kommittén försiktighetslinje²⁷⁰ syns i att den drog sig för att föreslå en egen kyrkostyrelse, även om den ansåg en sådan nödvändig. Kommittén ansåg det nödvändigt att åtminstone tills vidare i den kyrkliga förvaltningen bevara den episkopala och konsistoriala strukturen. I kyrkans författning representerade, enligt kommittén, kyrkostämman och kyrkorådet det presbyteriska elementet på församlingsplanet och till detta element ville man lägga ett synodalt element (kyrkomötet). På det sättet skulle kyrkans författning framdeles vara en kombination av den presbyterisk-synodala och den episkopal-konsistoriala strukturen.²⁷¹

De bestämmelser som ingick i kapitlen 2 och 3 i förslagets motivering hade rubriken ”kyrkotjänst”, och i dem fanns förslag till bestämmelser om de tjänster och befattningar som skötte kyrkans heliga handlingar.²⁷² Bestämmelserna om kyrkans förvaltning kom först efter detta. Motiveringen grundade sig till den här delen mera på kyrkans tradition och inte så mycket på Bibeln och bekännelsen.²⁷³ Då det gällde att gestalta kyrkans författning betraktades församlingen dock som grundenheten.²⁷⁴ Enligt kyrkolagsförslaget byggde kyrkan på en fri gemenskap, inte på en sådan tvångsgemenskap där kyrkotukten användes felaktigt.²⁷⁵ Kommittén gjorde också klart vad som var skillnaden mellan ”rätt

²⁶⁶ KLF 1863, 138–142. ”Komitén har nemligen icke kunnat annat än anse det förbud, der göres mot andakts-sammankomster, wara ett band på bekännelse- och kultfriheten hos den lutherska kyrkans egna medlemmar.” (Min kursivering)

²⁶⁷ KLF 1863, 244.

²⁶⁸ Kommittén använder här (s. 244) uttrycket ”kyrkans nuvarande författning”, varmed kommittén närmast avsåg bestämmelserna om kyrkans struktur.

²⁶⁹ Kyrkomöten hade förekommit även tidigare i den kristna kyrkans historia, men nu ville man utöka kyrkans självständighet vid skapandet av lagstiftningen som gäller Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

²⁷⁰ Det är skäl att notera att den schaumanska kommittén inte enbart agerade utifrån kyrkorättsliga motiv utan också samhälleliga faktorer påverkade agendan. I förslagen fanns dock mycket som innebar ”en förstärkning av kyrkorätten”. Förfaringssättet speglade kommitténs kyrkouppläggning, som på basis av försiktighetslinjen kan beskrivas som statskyrkligt färgad.

²⁷¹ Ahla 1953, 31. Mellan 1869 års kyrkolag och Ahlas artikel hade kyrkans författning kompletterats med grundandet av kyrkostyrelsen, biskopsmötet och förstärkta biskopsmötet (1944), med att lekmännen deltar i biskopsval (1949) och med gemensamma prosteri- och stiftsmöten för präster och lekmän (1950). Detta element i kyrkans författning har även dess förstärkts (stiftsfullmäktige 2004).

²⁷² Till den här delen är den kyrkolag som föddes ur Schaumans kyrkolagsförslag sakramentalrätt och till den del som gäller förvaltningen är den organisationsrätt. (Pirinen 1985, 249)

²⁷³ Här har man med tradition antagligen närmast menat historiska skäl.

²⁷⁴ KLF 1863, 114–115.

²⁷⁵ KLF 1863, 128: ”... Ju allmännare och ju högre upp i samhället sådan slapphet och likgiltighet blir utbredd bland kyrkans medlemmar, desto mera fåfängt blir bemötandet hos kyrkans trogne och allvarlige medlemmar, att häri åstadkomma rättelse. Hwad de, genomträngda af ett sannt och warmt nit för befrämjandet af en sann och lefwande kristendom, fordra, betraktas såsom utbrott af fanatism eller som ett nyhetsmakeri, äfwen då det

och fel” användning av kyrkotukten. Kommittén förkastade både det större och det mindre bannet.²⁷⁶ I 1869 års kyrkolag genomfördes dock inte kommitténs förslag fullt ut utan det mindre bannet blev kvar som något som domkapitlen bestämde över.

Då det gäller att analysera begreppet kyrkans egna angelägenheter och dess innehåll bör man noggrannare se på inte bara de förslag (3 kap. 8 §) som gäller *endast kyrkans egna angelägenheter* utan också de förslag som gäller bekännelse och ordination (1 kap., 1 § och 2 §, 14 kap. 12 §) samt förslaget som gäller kyrkomötets uppgifter (25 kap. 6 §). Betänkandets motivering innehåller intressanta uttalanden, som gäller de paragraffförslag (KLF 3:8, KLF 1:1, KLF 1:2 och KLF 25:6) som är av intresse i denna avhandling.

Utgångspunkten för förslaget var *kyrkans enskilda medlemmars kultfrihet, liksom deras frihet att som själavårdare använda den präst de önskade*.²⁷⁷ Dessutom hörde förslaget ihop med kyrkans organisationsfrihet eller kyrkans rätt att som ett självständigt organiserat samfund ordna och upprätthålla sin egen ledning och sköta sina egna angelägenheter. Kommittén ansåg att också som en statskyrka hör det till kyrkans organisationsfrihet att kyrkan inte är ett statligt verk.

Enligt kommitténs motivering, där den betonar kyrkan som en trosgemenskap, är kyrkan helt och hållet underställd sin gudomlige Herres och grundares ande då den i överensstämmelse med hans Heliga Ord sköter sina egna angelägenheter.²⁷⁸ Det här borde dock enligt kommittén ske så att också en mänsklig ordning är nödvändig inom kyrkan. Enligt kommitténs motivering borde man ha som mål att precis som inom alla andra samhällsinstitutioner efterfölja samhällets regler även inom kyrkan. Till den här delen var motiveringen paradoxal och innehöll svårbegripliga element. Den här ambivalensen i den praktiska tillämpningen kunde också innebära ett omöjligt ideal²⁷⁹, enligt vilket kyrkan, även om den helt och hållet är underställd sin gudomlige Herre och grundare, skulle vara tvungen att följa ”samhällets spelregler”, även om de var i strid med kyrkans egna principer. Det var utan tvekan så att man från den kristna stat som fanns vid den tid kommittén verkade inte förväntade sig sådana spelregler som skulle skapa konflikt med de teologiska utgångspunkterna för kyrkans verksamhet. Konflikten vid denna tid gällde mera spänningen mellan den nationella frihetslängtan och imperiets intressen än inomkyrkliga och kyrkopolitiska eller samhälleliga spänningar. I viss mån kom dock inomkyrkliga åsikts-

ingenting annat, är, än ett widhållande af den gamla, rena evangeliska kristendomen. Att under sådana förhållanden tvångslagarna gwarstår, hjälper icke det minsta till kyrkans upprättelse.”

²⁷⁶ Halmesmaas (1976, 326) definitioner av bannet: ”Bann, *mindre*: disciplinsform, som innebar tidsbundet avhållande av kyrkliga rättigheter. *Det större bannet* innebar avhållande av rättigheter tills bättring hade gjorts och det innebar också förlust av flera världsliga rättigheter.” (Min översättning) Se också Pirinen 1985, 250, 266.

²⁷⁷ I fråga samvetsfrihet för kyrkans anställda och medlemmar har detta ansetts vara centralt. I gudstjänsten och i de kyrkliga förrättningarna finns också en själavårdsaspekt.

²⁷⁸ KLF 1863, 134.

²⁷⁹ Brotherus 1923, 127, tolkade begreppet enighet så som det kom till uttryck i 1869 års kyrkolag på följande sätt: ”*Enigheten gäller innehållet, den kristna trons och kärlekens enighet*. Den är inte den yttre bekännelsens och de kyrkliga sedernas enighet, som utan enighet i innehållet är värdelös och bara döljer, men inte ersätter bristen på det sistnämnda. Staten kan å sin sida åstadkomma endast yttre enighet med sina tvångslagar.” (Min kursivering) Enligt den här uppfattningen kan alltså kyrkan inte ha framgång genom att kräva ett godkännande av kyrkans ordning i en situation där den ordning som kyrkan har fattat beslut om och förutsatt att dess medlemmar ska efterfölja upplevs av många som att den tvingar till något som man upplever att strider mot det gena av Bibeln bundna samvetet.

skillnader fram i kommittén arbete, t.ex. då det gällde formuleringen av förslaget till be-
kännelseparagraf.

Kommittén granskade också statens överhöghet över kyrkan och konstaterade att experter-
na hade haft olika uppfattningar om den.²⁸⁰ Enligt kommittén verkade den rådande uppfatt-
ningen bland de kyrkorättsligt lärda, både teologerna och juristerna, vara behovet att er-
känna kyrkans självständighet och att ge kyrkan lagstiftningsrätt i kyrkans egna ange-
lägenheter.²⁸¹ Det var, enligt kommittén, i statens intresse att få kunskap om sådana be-
stämmelser, som kyrkan godkände för sig själv.

Kyrkan var för sin del tvungen att till regenten överlämna för godkännande den kyrkolag
som den hade stiftat. Om lagen innehöll något som stod i strid med viktiga statliga intres-
sen kunde regenten förhindra att lagen trädde i kraft. Staten borde dock inte ha rätt att delta
i stiftandet av kyrkolagen eller att bedöma den kyrkliga och andliga målsättningen med
dess bestämmelser. Enligt kommittén borde staten använda sin *place regium*-rätt till att
eliminera kyrkans möjlighet att använda sin självständighet felaktigt genom att stifta en
sådan lag som stred mot statens eller dess medborgares rättigheter eller som var skadlig
med tanke på statens välfärd.²⁸² I det här sammanhanget bör man ta hänsyn till den poli-
tiska situationen med enväldet. Kommittén betraktade det som ett faktum att staten i
många av de länder där lutherdomen blivit den dominerande religionen använde lagstift-
ningsmakt också i kyrkliga frågor. Kommittén ansåg att det inte var motiverat att denna
statliga rätt härleddes ur förhållandet mellan stat och kyrka eller att det omfattades av be-
greppet statshöghet.²⁸³ Man kan säga att Schaumans kommitté i detta fall ”inte var så långt
borta” från begreppet kanonisk rätt.²⁸⁴

Kommittén menade att man hamnat i en situation där staten hade lagstiftningsmakt i
kyrkliga angelägenheter mest av historiska och positivt statsrättsliga skäl.²⁸⁵ Varken
dogmatiska eller allmänna statsrättsliga grunder eller skäl krävde, enligt kommittén, att den
här ordningen fortsatte. Kommittén konstaterade att man frångått detta system i många av
de lutherska delstaterna i Tyskland och i Ungern, där statsledningen bekände sig till den
katolska läran. Kommittén menade ändå att det var möjligt (närmast av ovan nämnda

²⁸⁰ I förslaget finns ett klart avståndstagande från uppfattningarna i KL 1686. Brotherus 1922, 217, konstate-
rade att reformationen i Sverige, dock inte på samma sätt som i Tyskland, ledde till ett starkt statskyrkosystem.
Den världsliga makten tog hand om kyrkans högsta förvaltning, varvid ett tryggande av den evangeliska läran
blev den ledande principen i den svenska religionslagstiftningen. Custodia utriusque tabulae-läran (att den
världsliga maktens uppgift är att beskydda bägge tavlorna) fanns dock kvar i de senare folkkyrkliga skedena
och förändrades inom kyrkan till en allmän strävan att hjälpa kyrkan utan någon uppfattning om innehållet i
dessa tavlor eller om den önskan att främja och skydda reformationen och dess lära som custodia utriusque
tabulae-läran uttrycker.

²⁸¹ Kaira 1944, 86 hänvisade till KLF 1863 enligt vilket man med kyrkolag bör förstå den helhet av
bestämmelser med vilken kyrkan ordnar de metoder och organ som den som ett yttre samfund använder för att
fullfölja sitt innersta väsen. Därför borde man ta med endast sådana bestämmelser som inte bara angår kyrkan
utan som också kan anses ha sitt ursprung i kyrkan. Enligt Kairas tolkning var sådana frågor *de som gällde
kyrkans egna organ samt förhållandet mellan kyrkan och dess medlemmar*. Utanför kyrkan lämnades då frågor
som gällde förhållandet mellan kyrka och stat och kyrkans ställning samt s.k. blandfrågor (äktenskap,
fattigvård, ed) och de detaljerade bestämmelserna om avlöningen av präster.

²⁸² Under autonomins tid ville man således att kyrkan själv skulle pröva de andliga värdena i den kyrkliga
lagstiftningen.

²⁸³ Jfr Juntunen H. 2008 (Överheten, det är vi).

²⁸⁴ Jfr på den här punkten den kyrkorättsliga situationen i det s.k. ramlagssystemet (lag om Svenska kyrkan, lag
om ortodoxa kyrkan).

²⁸⁵ KLF 1863, 136–137.

historiska skäl) att staten vid sidan av kyrkans egen lagstiftningsrätt fortsättningsvis skulle ha kontrollen över kyrkans högsta organisation. Kommittén medgav att detta skulle innebära att förnyelsen blev halvvägs, men ansåg det motiverat närmast av försiktighetsskäl medveten om att möjligheten att stifta egna lagar var det primära målet ur kyrkans synvinkel.

Kommittén menade att det var berättigat att kräva egen lagstiftning och självständighet, eftersom det kunde motiveras med att det var förutsättningen för att en samhällelig institution skulle utvecklas. Kyrkans självständiga ställning i förhållande till staten måste ses som ett uttryckligt livsvillkor för kyrkan, *eftersom kyrkan representerade den gudomliga ordningen i världen*. Det här var viktigt för kyrkan då den önskade innesluta hela det mänskliga livet i sitt verksamhetsområde. Både statlig byråkrati och kyrklig absolutism ansågs vara skadliga för staten.²⁸⁶

Kommittén lyfte i sin motivering också fram den svenska och tyska ”nylutherdomen”, som av klerikala skäl motsatte sig att lekmännens deltagande ökade, något som kommittén föreslog skulle ske i samband med inrättandet av kyrkomötet.²⁸⁷ Enligt kommittén byggde ett dylikt ifrågasättande av ökad representativitet på samma grund som ett ifrågasättande av tanken på lekmannadeltagande i beslutsfattandet, något som ingick i den reformatoriska uppfattningen. Rötterna till denna uppfattning fanns enligt kommittén i en sådan princip om nationell suveränitet, som ville hålla kvar statskyrkosystemet trots att just det ofta möjliggjorde en statlig hierarki. Det här kunde i sin tur betyda underkastelse under världslig överhöghet och därtill underkastelse i andliga frågor.

Kommittén ansåg att många reformatorer hade försvarat en sådan kyrklig självständighet och motsatt sig statlig makt över kyrkan som det nu var fråga om i samband med uppgörandet av kyrkolagen. Också Luther hade utgått från att regementena skulle hållas åtskilda, i motsats till hur det var under den gammaltestamentliga judiska tiden. Man borde hålla regementena åtskilda för att kunna bevara rätt evangelium och rätt lag. I kommitténs motivering fäster man sig vid hur fokuserat på lärofrågor förslaget är. Det ansågs farligt att blanda ihop regementena, och att bevara rätt evangelium var en ögonsten, som måste bevaras från en sådan kyrklig författning som kunde riskera det. *Reformatorernas grundläggande tankar hade bara inte förverkligats*. I reformationen ville man förändra den andliga makten och prästernas ställning så att prästens maktbefogenheter igen skulle gälla andliga, inte världsliga frågor. Å andra sidan hade det också gått så att den världsliga makten på fel grunder utsträckt sina maktbefogenheter att gälla kyrkan. Kyrkan hade sedan endast blivit ett hjul i det statliga maskineriet. Påven hade bara bytts ut mot en världslig regent. Kommittén ansåg det inte vara möjligt att i detta sammanhang gå igenom alla orsaker som lett till detta.²⁸⁸ I stället hänvisade man till några respekterade remissinstanser i de här frågorna. Man kan här förklara kommitténs tystnad också med att kyrkans egna angelägenheter så nära hör ihop med den evangelisk-lutherska tros läran.

²⁸⁶ KLF 1863, 136.

²⁸⁷ KLF 1863, 136. Kommittén ansåg ”nylutherdomen” vara en klerikalism som motsatte sig lekmanndeltagande. Jfr Simojoki A. 2011, 212–214. Simojoki tolkar att ”nyluthersdomens” rötter kan finnas i lutherska beaktelsens försvarskamp mot Friedrich Wilhelm III:s försök att tvinga luteranerna och calvinisterna till en och samma kyrka (den preussiska unionskyrkan). Enligt Simojoki syns dessa frontlinjer också i Schauman-kommitténs motivering till beaktelseparagraffförslaget.

²⁸⁸ KLF 1863, 136: ”Det war, såsom i det föregående blifwit antydt, tidernas verkliga eller förmenta kraf, som härtill föranledde; men att wisa detta och att framställa de olika teorier, enligt hvilka man welat såsom i och för sig berättigadt förswara det sålunda faktiskt grundade förhållandet, är icke här stället.”

Kommittén hänvisade till två av sin tids jurister (lärare i modern kyrkorätt), som ansåg att kyrkans självbestämmanderätt var utomordentligt viktig. Professor Richter från Berlin menade att protestantismens princip förutsatte att kyrkan själv hade den avgörande rösten då det gällde lära, liturgi och kyrkans författning.²⁸⁹ Därför var kyrkans representativitet central i kyrkolagstiftningen. *Denna protestantiska princip borde man nu ärligen genomföra.* Det var ett rättmätigt krav ur den lutherska kyrkans synvinkel. Professor Jacobsson från Königsberg å sin sida ansåg det vara nödvändigt att noggrant skilja åt kyrkans och statens rättigheter och skyldigheter.²⁹⁰ En naturlig följd av detta var att man gjorde slut på den statliga överhögheten och gav kyrkan autonomi i dess egna angelägenheter.

Dessutom hänvisade man till professor Bluntschils uppfattning om att staten och kyrkan båda var självständiga organismer. Staten överskred sina naturliga befogenheter då den började styra över kyrkan. Den höll sig dock inom gränserna för sina egna befogenheter om den bara använde sig av övervakningsrätt i förhållande till kyrkan. Denna övervakning borde begränsa sig till den yttre delen av kyrkan. Det handlar om frågor där det fanns beröringspunkter mellan kyrkan och den statliga verksamheten. Staten hade en skyldighet att erkänna kyrkan självständighet, inte bara i fråga om tros- och samvetsfrågor och kulten, utan också i fråga om kyrkans författning²⁹¹ på så sätt att dessa var kyrkans egna angelägenheter och rätt. Detta trädde dock i kraft och fick sin auktoritet endast om staten fastställde det och ändringarna godkändes från statens sida.²⁹² Staten borde analysera de önskemål om förändringar som kyrkan framställde utan att den själv blandade sig i ärendet. Den borde bara analysera ärendet för att se om staten behövde använda sin vetorätt, vilket var aktuellt om staten inte kunde godkänna ändringen eller om ändringen var i strid med den allmänna välfärden.²⁹³

Förutom att uppnå en självständig ställning för kyrkan ville kommittén också förnya församlingarnas självstyre. Kommittén ansåg att sådana rent kyrkliga ärenden som tidigare hört till kyrkostämman åter skulle ges till den att besluta om. Samtidigt som kommittén arbetade bereddes också lagstiftningen om hur kommunalförvaltningen skulle organiseras på landsbygden. Enligt kommittén borde kyrkorådets ställning regleras genom kyrkolag. Kommittén betraktade kyrkorådet närmast som ett till sin natur rådgivande, administrativt och verkställande utskott. Tidigare hade kyrkorådet närmast haft hand om frågor som gäller kyrkotukt.²⁹⁴

²⁸⁹ Richter 1858, 3–4, 31–32.

²⁹⁰ KLF 1863, 137.

²⁹¹ Det verkar som om Bluntschils uppfattning av kyrkans författning mest handlade om förvaltningsstrukturer och därmed i någon mån avvek från hur t.ex. Schauman förstod kyrkans författning som ett mer teologiskt begrepp. T.ex. Schauman 1853, 3–6.

²⁹² Jfr Toivo Holopainens klara karaktärisering, 1986, 375: ”Den evangelisk-lutherska kyrkans ställning i Finland är mångtydig. – Också kyrkans ställning är därför till syvende och sist beroende av folkets godkännande. Till folket bör man då räkna både de medborgare som hör till den evangelisk-lutherska kyrkan och de som inte gör det.” I den senaste tidens massutskrivningar kan man höra denna godkännandets röst. Ur kyrkans synvinkel kan alternativet dock inte vara att man går med på en kompromiss om huruvida den teologiskt definierat vill vara en kyrka.

²⁹³ Bluntschils uppfattning kan betraktas som delvis tidsbunden. I dagens situation handlar det om överstatliga gemenskaper och om internationella människorättsfördrag vilkas bestämmelser har harmoniserats med den nationella lagstiftningen.

²⁹⁴ Ahla 1953, 30–31, KLF 1863, 187–190. Enligt Ahlas iakttagelser kan man i kommitténs planer för kyrkorådet se inflytande från ”den reformerta kyrkans” presbyterer. Kommitténs linje var ju att öka

När det gällde äktenskapslagstiftningen ansåg kommittén att det var viktigt att staten inte stiftade en sådan lag, där bestämmelserna om hur man ingår och upplöser äktenskap skulle stå i strid med kyrkans lära. I varje fall ville man undvika att kyrkan ”genom tvånget att viga erkänner ett sådant äktenskap som kyrkan utgående från sin egen synvinkel inte kan erkänna som ett sådant.”²⁹⁵

Paragrafförslag av intresse

Avhandlingens fokus ligger på lagstiftning om allt som gällde endast kyrkans egna angelägenheter.

Kommitténs förslag till 3 kap. 8 § i kyrkolagen löd i sin helhet på följande sätt:

Den högsta styrelsen öfver kyrkan i hela landet, så widt den afser kyrkans förvaltning, tillkommer landets regering, och utöfwas på sätt derom särskildt stadgad är. Rättigheten att *stifta lag i allt som rör blott kyrkans egna angelägenheter*, utöfwas af kyrkan sjelf genom dess representanter på kyrkomötet; dock så att stadfästet af de wid kyrkomöten beslutna lagar tillkommer regenten. I frågor, som angå kyrkans förhållande till staten äfwensom till kyrkosamfund af annan trosbekännelse, i hwilka lagstiftande makten tillkommer regenten och landets ständer, ifall kyrkomötet alltid först sitt utlåtande afgifwa. Alla frågor, hwilka wid kyrkomöten till afgörande förekomma, skola förut wid prestmöten i stiften förberedas.²⁹⁶ (Min kursivering)

I förslaget finns uttrycket ”den högsta styrelsen öfver kyrkan”. Förslaget innebar att kyrkolagen skulle stiftas av kyrkomötet i linje med hur ståndslantdagen fungerade. Regenten skulle dock ha rätt att fastställa de lagar som kyrkomötet godkänt eller att låta bli. Det var inte i ordalydelsen fråga om kyrkolag (även om det i praktiken var det), utan om *lagstiftning i allt som gällde endast kyrkans egna angelägenheter*.²⁹⁷ I samma paragrafförslag hade man också tagit in ett förslag om lagstiftning i frågor som gällde kyrkans förhållande till staten eller till religionssamfund med en annan bekännelse. I de här frågorna ansåg man att lagstiftningsrätten tillhörde regenten och ständerna. Kyrkan ansågs dock ha rätt att uttala sig i sådana frågor. Då det gäller kyrkomötets lagstiftningsuppgift är det intressant att notera att den centrala teologiska utgångspunkten i beredningen uttrycks i formuleringen att de frågor som kommer för avgörande till kyrkomötet *ska beredas av kyrkans ämbete*, vilket i detta fall innebär av synodalmötena i stiftens. *Förslaget gav här starkt uttryck för det teologiska innehållets betydelse för uppgörandet av kyrkolagen, för man tänkte sig att det var uttryckligen prästerna som var insatta i kyrkans lära samt i hur kyr-*

lekmannainflytandet tväremot den katolska uppfattningen att det i princip endast var präster som skulle delta i skötsel av kyrkliga angelägenheter.

²⁹⁵ Ungefär 150 år senare har liknande betoningar och frågeställningar varit uppe i diskussionen.

²⁹⁶ KLF 1863, 4.

²⁹⁷ Ahla 1953, 21, menade att det var en av kommitténs viktigaste uppgifter att definiera vad som menades med kyrkolag. Målsättningen var att ta med i kyrkolagen inte bara sådana verkliga lagbestämmelser som berör kyrkan utan som också kan anses ha sitt ursprung i den. I praktiken innebar det, enligt Ahla, i jämförelse med 1686 års kyrkolag att sådana bestämmelser lämnades utanför lagen som inte hade karaktären av lag samt sådana som inte gällde kyrkan eller om de gällde kyrkan inte ansågs ha sitt ursprung i kyrkan (således kan sådana bestämmelser som gäller kyrkans förhållande till staten och som uttrycker statens erkännande av den lutherska kyrkan och de därav föranledda förpliktelseerna gentemot denna kyrka inte anses ha sitt ursprung i kyrkan). Kommittén ansåg dock att de bestämmelser där kyrkan erkände staten och som gällde kyrkans förpliktelser gentemot staten nog hörde till kyrkolagen (KLF 1863, 109–113: ”hwilka uttala kyrkans erkännande av och pligter mot staten”).

kan uppfattar sig själv.²⁹⁸ Den här punkten i förslaget kan man betrakta som klerikal. Ingen kommittémedlem lämnade avvikande åsikt till 3 kap. 8 § i kyrkolagsförslaget.

Kommitténs detaljerade motivering till sitt förslag till 3 kap. 8 § finns som bilaga 2.²⁹⁹ Kommittén konstaterade att den i denna paragraf ”förslagit en högst viktig förändring i den finska kyrkans författning”. I motiveringen till detta paragrafförslag hänvisades till två andra paragrafförslag, där man motiverade ändringen. Det handlade enligt kommittén om den enskilda kyrkomedlemmens kulturfrihet och frihet att välja en präst som man litade på.³⁰⁰

Dessutom handlade det om kyrkans organisationsfrihet. Enligt kommittén skulle kyrkan vara kyrka också som statskyrka. Den kunde inte uppfattas som något annat, dvs. som en del av staten eller dess förvaltning så att kyrkan skulle ha stått under den statliga makten utan en självständig ställning. Kyrkan skulle mer vara en fri gemenskap som är underställd sin gudomlige Herre och grundare och ”i öfwerensstämmelse med” Hans Ord ”ordnar och förvaltar sina angelägenheter”. I denna egenskap erkänner dock kyrkan samtidigt, enligt kommittén att den till sin yttre ställning som en del av samhället är underställd statens bevakning eller granskning på samma sätt som andra i samhället verkande gemenskaper.³⁰¹

Kommittén betonade att då det gällde denna statliga granskning hade de kyrkorättsligt lärda kommit till en allt starkare uppfattning om att ”rättigheten till kyrkolagstiftning i allt hwad som rör kyrkan i och för sig tillkommer kyrkan sjelf och icke staten”. Staten hade dock rätt att få kunskap om de lagar som stiftades om kyrkan och att godkänna dem. Om det fanns något i dessa lagar som stod i strid med statens verkliga intressen kunde den hindra att de trädde ikraft. Staten skulle dock inte ha rätt att delta i stiftandet av lagarna eller i bedömandet av deras kyrkliga ändamålsenlighet.³⁰² Enligt kommittén hade man om denna princip använt den kyrkorättsliga termen *placet regium*.³⁰³

I sitt betänkande använde kommittén 6–7 sidor för att motivera sina förslag i fråga om **kyrkans bekännelse**.³⁰⁴ (Motiveringen bifogas som bilaga 3). Paragrafförslaget som gällde bekännelsen formulerades så att Augsburgska bekännelsen omnämndes liksom i 1686KL, men formuleringarna skiljde sig från 1686KL. För att utifrån bekännelsen kunna definiera den lutherska kyrkans och trons väsen bör man, enligt kommittén, gå tillbaka till den tid då denna tro först kom till uttryck. Kommittén hade således en klar målsättning att på riktigt

²⁹⁸ T.ex. KLF 1863, 237: ”Widare ligger deri, att bland dessa lemmar de, hwilka innehafwa läroämbetet, i och för embetets skull för kyrkan äro af den wigt och betydelse, att wid en kyrklig representation särskilt afseende bör fästas wid dem.”

²⁹⁹ KLF 1863, 134–137.

³⁰⁰ Kommitténs hänvisningar torde gälla 2 kap. 2 § och bekännelseparagrafen.

³⁰¹ Vad denna bevakning bestod av definierades inte desto noggrannare, men av andra sammanhang framgår det att det handlade om en granskning eller bevakning av ganska allmän natur.

³⁰² Se motiveringen till KLF 1863, kap. III § 8, s. 134: ”... ja att denne enbart har rätt att erhålla kännedom af de lagar kyrkan för sig stiftar och att gifwa dem sitt godkännande, eller derest de skulle innehålla något som wore stridande mot statens sanna intressen, wägra dem sin sanktion, men icke någon rätt att deltaga i det egentliga stiftandet af dessa lagar eller bedöma deras kyrkliga ändamålsenlighet.”

³⁰³ Nödvändigheten av ett *placet regium*-arrangemang motiverades med den mänskliga svaghet (eller frestelse) som också förekom i kyrkan och som kunde leda till att lagstiftningsrätten användes till sådant som stred emot medborgarnas rättigheter eller som var tvivelaktigt eller direkt farligt med tanke på statens välfärd. Jfr med dagens grundlagsprincip att inte använda en grundläggande rättighet för att förhindra någon annans grundläggande fri- och rättigheter (rättigheterna ska vägas mot varandra).

³⁰⁴ KLF 1863, 116–122.

försöka förstå vad reformationen handlade om. Den konstaterade att med undantag av Konkordieformeln så uppkom kyrkans bekännelseskrifter vid denna tid genom reformatorernas försorg.³⁰⁵ *Om kyrkan ville hålla fast vid sitt ursprung måste det som reformatorerna i den lutherska kyrkans begynnelsekedade uttalade om den evangeliska tron vara i kraft också i framtiden.*³⁰⁶ Kommittén ansåg dock inte att kyrkan skapat en ”så avslutad gestaltning af det kristna lifwet” genom sin bekännelse eller historia att det inte skulle kunna ske någon utveckling. Kommittén ville lyfta fram att alla reformer som kyrkan av utvecklingen leds till måste ha ”wissa identiska grundbestämningar”. *Dessa grundbestämningar, som bildar den evangeliska kyrkans väsentliga kärna, finns enligt kommittén i bekännelseskrifterna.* Kommittén betonade vidare att det att ”helt och hållet afskaffa några av dessa symboler, utan att sätta andra i stället, i hwilka samma grundbestämningar, ehuru med afseende å den i kyrkan skedda utvecklingen i annan form affattade, skulle återfinnas, wore i sanning ej något framskridande, utan twärtom ett tillbakagående.”³⁰⁷

Om något enskilt lands kyrka till någon del avstod från de bekännelseskrifter som den lutherska kyrkan omfattat, skulle detta enligt kommittén innebära att den kyrkans gemenskap med den evangeliska kyrkan som helhet skulle brytas.³⁰⁸ På den här punkten bör man notera det tidsbundna i denna uppfattning och också fråga sig, om kommittén var tillräckligt exakt i sina formuleringar. Det kan inte bara vara fråga om de evangeliska kyrkorna som helhet, utan också och uttryckligen om den kristna kyrkan som helhet. Kommitténs målsättning var att förstå reformationen, som för sin del ville förnya den katolska kyrkan som en kristen kyrka. Trots att kommittén ville finna det som i reformationen ledde till det evangelisk-lutherska, försökte kommittén inte i enlighet med sina egna definitioner att komma utöver det som reformationen själv betraktade som sitt mål. En annan sak är sedan det, hur kommittén lyckades i detta. Att lyfta fram gamla bekännelseskrifter från 1500- och 1600-talen, som hade fötts i en kontext av religionskrig, kunde leda till uppfattningen att kyrkolagstiftarna i det sena 1800-talet hade känslolband till dessa politiska konflikter, som hade getts en fasad av religionskrig. Målet var ju ändå att skapa ett innehåll för den paragraf som i Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland kyrkolag uttryckte kyrkans bekännelse.

När det gäller *Formula concordiae* konstaterade kommittén att den var uppgjord av reformatorerna, även om den inte hade erkänts av alla lutherska kyrkor. Enligt kommittén var det utan tvekan så att *Formula concordiae* innebar ett framsteg då det gällde att utifrån reformationens principer uttrycka bekännelseskrifternas dogmatiska innehåll. Det var först den som närmare definierade de trossatser där lutherdomen skiljde sig från den reformerta

³⁰⁵ KLF 1863, 117: ”Nu äro den lutherska kyrkans symboliska böcker, med undantag af formula concordiae, af reformatorerna sjelfwa i kyrkans namn uttalade vittnesbörd om reformationens förhållande dels till den romersk-katolska kyrkan, dels till åtskilliga swärmiska, anarkiska och naturalistiska riktningar; de äro ett uttryck af det medwetande, som reformationen hade om den evangeliska kyrkans wäsende.”

³⁰⁶ KLF 1863, 117: Det som sålunda wid reformationens början af reformatorerna i kyrkans namn blifwit uttaladt, såsom *den evangeliska trons bekännelse, måste för den följande tiden i kyrkan, så länge den will bewara ett fortfarande sammanhang med sitt eget ursprung, hafwa ett fortfarande anseende.*” (Min kursivering) Den här åsikten av kommittén måste betraktas som en viktig motivering. Det handlar om kyrkans ursprung och universalkyrkan.

³⁰⁷ KLF 1863, 117. Schauman och hans kommitté ansåg med andra ord, trots en strävan efter flexibla ”grundbestämningar” i fråga om bekännelsen, att *även en tillbakagång* visavi regleringen och tolkningen av den samma var fullt möjlig.

³⁰⁸ Under den här tiden hade bekännelserna nog ett symbolvärde, men inte bara som ett ideal utan också konstituerande betydelse.

läran. På det här sättet klargjordes i bekännelseskriterierna kyrkans lära inte bara i förhållande till den katolska utan också till den reformerta läran.

Kommittén ansåg att man kunde motivera att endast hålla sig till den Augsburgska bekännelsen med historiska orsaker, som berodde på det finländska prästerskapet.³⁰⁹ Enligt kommitténs beskrivning nämndes endast de profetiska böckerna och de apostoliska skrifterna som kyrkans enda norm vid Uppsala provinsialmöte år 1572 (Konkordieformeln skapades först år 1577). På grund av den liturgiska oron och splittringen fanns det behov att precisera vad man i Sverige-Finland menade med den lutherska läran. I Uppsala bestämde man sedan år 1593 att den Augsburgska bekännelsen skulle vara kyrkans enda bekännelseskrift.³¹⁰ Senare under 1600-talet godkändes också de andra skrifterna i Konkordieboken som kyrkans bekännelseskriter. Det räckte dock först till år 1663 innan detta formellt sanktionerades genom ett plakat.³¹¹

Kommittén stannade därför för ett förslag, som den ansåg att innehöll alla Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland gällande bekännelseskriter.³¹² En förändring som gäller detta var utslutet också därför ”att den heliga skrift är den ursprungliga källan till all kristlig sanning, och den enda oswikliga normen för all kristlig lära”.³¹³ En sådan förändring skulle enligt kommittén också ha stått i strid med grundbestämmelserna i bekännelseskriterierna. Hela kyrkans väsen skulle annars ha upphävts.

På grund av rådande splittring vid denna tid var det inte enligt kommittén lägligt att formulera en ny bekännelse.³¹⁴ Kommitténs uppfattning om att det överhuvudtaget, i alla fall i teorin, hade varit möjligt att skapa en ny bekännelse, är intressant. Det vittnar om en intern förvirring om hur man ska uppfatta kyrkans bekännelse. Var det fråga om att försöka skapa konfessionell klarhet för kyrkan då det efter reformationen uppstått förvirring om bekännelsen? Eller menade kommittén faktiskt att den över huvud taget, förutsatt att det hade rätt allmän enighet om det, hade kunnat skapa en ny bekännelse? Det var eventuellt ändamåls-

³⁰⁹ KLF 1863, 118: ”Men såsom ett särskilt skäl för den finska kyrkan att hålla sig blott till den augsburgiska bekännelsen anföres det historiska faktum, att i den svenska och finska kyrkan wid Upsala möte 1593 antogs blott nämnde bekännelseskriter, och att då de öfriga infördes år 1663, en stark opposition mot deras antagande, särdeles mot formula concordiae, gjordes just af det finska presterskapet.”

³¹⁰ KLF 1863, 118: ”Att den ensamt som sådan bestämdes, hade sin grund deri, att det ewangeliska medvetendet då ännu ej hunnit winna sin fullkomliga seger öfwer de mot detsamma stående riktningarna. *Men säkert är, att äfwen de öfriga symboliska böckerna tacito consensu erkändes och begagnades.* På riksdagen 1611 omnämns de redan alla, äfwen konkordieformeln, såsom uttryckande statens uppfattning af ewangeliska läran;” (Min kursivering) Parvio, M. 1993, 172, gjorde en politiskt grundad förklaring till åtgärderna: ”Efter Johan III:s död (1572) var situationen rätt eldfängd, då hans son, Polens kung, den katolska motreformationen gjorde kraftfulla försök att verka i landet.” Pirinen 1998, 27, gjorde bedömningen, att trots att den svenska kyrkorättsliga tolkningen av bekännelseskriteriernas juridiska giltighet inte längre är bindande för oss, så finns det ändå en historisk koppling.

³¹¹ Inte ens bland det finska prästerskapet var motståndet den här gången utbrett. Det var nästan enbart biskop Terserus som var emot och det på grund av Formula concordiae, eftersom den innehöll ”grundbestämmelser” som om de togs med i bekännelseskriterierna kunde leda till felaktig tolkning av enskilda ställen i skrifterna.

³¹² KLF 1863, 119. Enligt kommittén skulle ett utelämnande av någon bekännelseskriter ha inneburit att ”grundbestämmelserna” av den lutherska läran inte hade kommit till uttryck.

³¹³ KLF 1863, 119. (Min kursivering)

³¹⁴ KLF 1863, 120. Man kan alltså säga att kommittén på den här punkten höll sig till en rätt konfessionell uppfattning, även om tanken på bekännelseskriteriernas ”grundbestämmelser” innehöll tolkningsmöjligheter. Kommittén hänvisning till ”splittring” handlar om olika teologiska uppfattningar. Denna splittring har kunnat påverka också i olika uppfattningar om Bibelns normativitet i kyrkans liv efter kommitténs dagar.

enligt för kommittén att i den allmänna motiveringen framhålla att en ändring av bekännelsen var oöverkomligt svår att genomföra utan att man hade ansett det var fråga om grundandet av en ny kyrka.

Av intresse är också den motivering, med vilken man ville ta avstånd från den konfessionella ”renlärigheten” i 1686 års kyrkolag:

Af det sätt, hwarpå bekännelsen till de symboliska böckerna i 1686 års kyrkolag finnes uttryckt och som äfwen ingår i presten, kunde man emedletid finna stöd för den hyperorthodoxa konfessionalism, hwilken anser det höra till ett rätt fasthållande af den ewangelisk-lutherska kyrkans bekännelse, att owillkorligen gilla hwarje enskilt sats äfwen i symbolernas argumentation, och hwilken derföre will såsom willfarelse, ja såsom affall från den lutherska läran stämpla hwarje den minsta afwikle från dessa böcker, äfwen om den icke står i något nödwändigt samband med de symboliska böckernas grunduppfattning af den bibliska läran, och hwilken *ftela konfessionalism otwifwelaktigt leder derhän, att många unga män afhållas från att åtaga sig predikoembetet i den lutherska kyrkan, och att andra, som redan mottagit detta embete, se sig nödfakade att från detsamma skiljas, ehuru de dock troget fasthålla den ewangelisk-lutherska kyrkans wäsentliga trosbekännelse, och att kyrkan sålunda beröfwes många för dess tjenst måhända utmärkta gåfwor och krafter.*³¹⁵ (Min kursivering)

Ur forskningens synpunkt är det intressant att konstatera att kommittén år 1863 oroade sig för kyrkans eventuellt för hårda konfessionella attityd som ett hinder för att unga män skulle söka sig till prästämbetet.

Kommitténs förslag till bestämmelser om kyrkans bekännelse³¹⁶ var följande:

§ 1

Den ewangelisk-lutherska kyrkan i Finland erkänner Guds heliga ord, uppenbarat i gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, såsom det enda rättesnöret, hwarefter alla lärar och lärare i kyrkan böra anses och bedömmas, samt bekänner sig till grunduppfattningar af den i nämnde heliga skrifter framställda läran, som finnes uttalad i den äldsta kyrkans tre hufvudsymbola, samt efter kyrkoreformationen i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och öfriga den lutherska kyrkans i den så kallade konkordieboken upptagna bekännelseskriterier.

§ 2

Kyrkans heliga handlingar skola i öfverensstämmelse med denna bekännelse förwaltas; och böra derföre också de kyrkans böcker, såsom kyrkohandbok, psalm- och ewangeliebok samt katekes, hwilka till offentligt bruk wid dessa handlingar i församlingarna antagas, i enlighet med densamma affattade wara.

Det centrala här är kopplingen till Bibeln. För att förstå ordalydelsen bör den jämföras med tidigare författningar och författningsförslag. Därför ska jag ge en kort överblick av det som sägs om bekännelsen i 1571KO och 1686KL samt i Tengström- och Nordström-kommittéernas förslag.

1571KO innehöll ingen egentlig bekännelseparagraf, utan kyrkans lära reglerades genom bestämmelser som gällde predikan.³¹⁷ Kyrkoordningen var dock starkt ämbesteologisk

³¹⁵ KLF1863, 120.

³¹⁶ Schaumans personliga frisinnade uppfattning (alla bekännelseskriterier skulle omnämnas, men kyrkan skulle endast bekänna sig till deras grunduppfattningar) fick majoritet i kommittén, men förändrades av granskningskommittén och fick följande ordalydelse: ”... samt bekänner sig till grundbestämningar I den uppfattning af nämnde heliga skrifers lära, som fines uttalad I ...”. I det förslag som slutligen avgavs till lantdagen hade detta ändrats till den form det har i 1869KL, kap. 1, § 1. Ahla 1953, 22.

³¹⁷ Färnstöm 1932, XVIII: ”När det gäller läran, företräder kyrkoordningen en ståndpunkt, som är märklig nog och som skiljer den från många samtida kyrkoordningar. Detta framträder klart och tydligt vid en jämförelse mellan den svenska kyrkoordningen och WKO [den Württembergiska kyrkoordningen 1553]. Så betona båda i

genom att den inriktade sig på kyrkans andliga, i synnerhet liturgiska, verksamhet. Dess text har ansetts vara mer en teologisk utredning än en strikt lagtext.³¹⁸ I början av det första kapitlet i 1686 års kyrkolag fanns bestämmelserna om ”then rätta Christeliga Läran”. Det här utgjorde ”höjdpunkten i den lutherska ortodoxin i Sverige”.³¹⁹ Bestämmelserna innehöll hänvisningar till Bibeln och bekännelseskriterierna samt en för sin tid typisk detaljerad beskrivning av hur den rätta kristna läran skulle levas och tillämpas i praktiken.³²⁰

Det förslag till bestämmelse om kyrkans bekännelse som *Tengströmkommittén* gjorde år 1825 innehåller också en bekännelseparagraf.³²¹ Något omnämnande av Bibeln som den yttersta normen för kyrkans lära finns inte i förslaget. Kommitténs förslag från år 1829 innehåller dock ett i viss mån mer detaljerat förslag till bekännelseparagraf. I förslaget användes ordet ”församling” om kyrkan. Det här kan ses som ett uttryck för den fokusering på församlingen som fanns i kommitténs ecklesiologiska uppfattning. Det som är av speciellt intresse i förslaget är strävan att trygga en religionsutövning i enlighet med kyrkans bekännelse samt den koppling till kejsaren och rikets lagstiftning som kommer till uttryck.³²²

Nordströmkommittén tog in bestämmelserna om kyrkans bekännelse i förslagets första kapitel. Enligt förslagstexten var det i bekännelsen fråga om den ”rena” läran.³²³ Inte heller i detta förslag finns något omnämnande av Bibeln som den yttersta normen för kyrkans lära.

kapitlet om predikan och kristlig lära med styrka evangeliets bibliska grund och hänvisa till Guds ord som högsta auktoritet, men när det gäller tolkningen av detta Guds ord, spåras en märklig skillnad. *WKO skjutet fram gällande bekännelseskriterier såsom bindande, men i den svenska kyrkoordningen nämnas dylika ej.* ”Wil man ock tå korteligha weta hwad Euangelium är, och huru man thet rett predika skal, Så kan han ingen få som thet bätter, bådhe medh ord och exempel, således lærer, än wår Herre Jesus Christus sielff. Kyrkoordningen omfattar den ursprungliga reformatoriska uppfattningen, att Skriften skall tolka sig själv.” Färnström hänvisade till förordet i 1571KO. (Min kursivering)

³¹⁸ Parvio, M. 1989, 119.

³¹⁹ Parvio, M. 1989, 119. I rubrikerna i KL 1686 hade man bevarat benämningen kyrkoordningen, trots att det var fråga om en statlig lag.

³²⁰ ”Uti wart Konungarijke och des underliggande Länder, skola alle bekänna sig, enbart och allena til then Christeliga Lära och Troo, som är grundad uti Guds heliga Ord, thet Gamla och Nya Testamentets prophetiske och Apostoliske Skrifter, och författd uti the tre hufwud Symbolis, Apostolico, Nic æno och athanasiano, jemwål uti then oföranrade Augsburgiske Bekännelsen, af åhr 1530, wedertagen I Upsala Concilio, 1593, samt uti hela, så kallade, Libro Concordiæ förklarad...”

³²¹ KLF 1825, kap. 1, § 1: ”Finlands Folck bekänner sig till den Christna Evangeliska Lära, som är grundad i den Heliga Skrift, och i Lutherska Församlingens Symboliska Böcker, samt medelst Upsala Mötes Beslut af år 1593, närmare bestämd och förklarad är.”

³²² KLF 1829, 1 luvun 1 §: ”Finlands Inwånare i gemen, bekänna sig, såsom Medlemmar af den Ewangelisk Lutherska Kyrkan, till den Christerliga Tros-Lära, som är grundad i den Heliga Skrift, och i nämnde Församlings Symboliska Böcker närmare bestämd och förklarad; om hwars ostörda bekännelse och framtida fria utöfning i enlighet med Landets Lagar och Kyrko Förfatningar, ej mindre wår Höge Broder och Företrädare, Glorwyrdigst i Åminelse Kejs. Alexander I wid Landtdagen i Borgå d. 15/27 mars 1809 än Wij wid vårt anträde till Regeringen d. 12/24 Dec. 1825 Finlands Folck försäkrat, och Wij dem härmedelst än ytterligare i Näder försäkra.” I början av autonomins tid var det av politiska orsaker klokt att hänvisa till kejsaren. (Min kursivering)

³²³ KLF 1845, kap. 1, § 1: ”Den uti Storfurstendömet Finland herrskande ewangelisk-Lutherska kyrkan bekänner den rena ewangeliska läran, sådan som den, grundad i den Heliga Skrift, genom den oförändrade Augsburgiska Bekännelsen förklarad är och genom Upsala Kyrkomötets beslut af år 1593 antagen blifwit.”

I *Schaumankommittén* var prosten Bergh av annan åsikt om innehållet i bekännelseparagrafen. Han ansåg att *ordalydelsen var oklar* i kommitténs förslag och att det därför blev oklart vad paragrafen betydde i förhållande till Bibeln som Guds ord och bekännelse-skrifterna.³²⁴ När granskningskommittén senare bedömde kommitténs arbete lämnades det tre avvikande åsikter till kommitténs fåtaliga ändringsförslag i fråga om bekännelseparagrafen. Dessa ledde också till förändringar av ordalydelsen i bekännelseparagrafen.³²⁵ Det är i detta sammanhang intressant att notera prosten Berghs avvikande åsikt vad gäller oklarheten i paragrafförslaget. Saken fick en större betydelse för hela kyrkolagssystemet.³²⁶

När det gäller en teologisk analys av begreppen folkkyrka – bekännelsekyrka kan definitionen av bekännelseparagrafen i Schaumans kyrkolag ses som ett slags kyrkokamp om kyrkosynen i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Ändringen av bekännelseparagrafen i enlighet med Schauman-kommitténs ordalydelse ("bekännelsens grunduppfattning") ledde till motstånd från väckelserörelserna. Den pietistiska och den evangeliska väckelserörelsen samarbetade i detta arbete. De krafter som verkade för en förändring av bekännelseparagrafen har man upptäckt "en upplysningsbaserad gammalrationalism, neologin, den württembergiska pietistiska spekulativen (=Becks biblicism), Schaumans version av förmedlingsteologi och kulturliberalismen."³²⁷

I kapitlet "Om predican och Christi läro" i 1571 års kyrkoordning betonades evangeliets bibliska grund och hänvisades till Guds ord som den högsta auktoriteten.³²⁸ 1686 års kyrkolag å sin sida inleddes högtidligt:

Uti vårt Konungarijke och des underliggande Länder, skola alle bekänna sig, endast och allena, til then Christelige Lära och Troo, som är grundad uti Guds heliga Ord, thet Gamla och Nya Testamentets prophetiske och Apostoliske Skriffter, och författad uti the tre Hufvud Symbolis, Apostolico, Nicæno och Athanasiano, jämväl uti then oförändrade Augsburgiske bekännelsen af åhr 1530, *wedertagen i Upsala Concilio 1593*³²⁹, samt uti hela, så kallade, Libro Concordiæ förklarad; och alle the som uti ...

³²⁴ KLF 1863, s. 255/resevationer af prosten Bergh: "Den på mig wid begrundandet af denna § alltid ånyo sig trängande owissheten om meningen i densamma, *rörande förhållandet emellan Bibeln, såsom Guds ord, och Symboliska böckerna, såsom dess förklaring*, aftwingar mig den önskan, att bestämningen af detta förhållande måtte här bringas till den klarhet, att allt godtycklighet i denna bestämning måtte förebyggas. Detta anspråk på tydlighet är ju berättigadt wid all annan lagstiftning; mycket mera här." (Min kursivering)

³²⁵ Se avsnitt 2.4.2.

³²⁶ Ordförande Schaumans, biskop Frosterus och kontraktsprosten Europæus avvikande åsikter gällde inte sådant som är viktigt i denna avhandling.

³²⁷ Kiviranta 2002, 116–117.

³²⁸ I 1571KO (t.ex. Färnström 1932, 26): "---Thet är wist ingen ringa ting retteliga predica Euangelium, vthan här hörer fast mera tl än säya så. Ja, Effter all then helga Scrifft, både thet gamla och thet nyia Testamentet dragher sigh härtill, vil wara aff nödenne, at then man är genom wäl öffuat j Scrifftenne, som för en godh och rettsinnigh Euangelisk Predicare skal kunna reknat warda, föruthan så mongahanda annor förfarenheet, dygder och gåffuor som här til höra." Färnström 1932, XVIII, hänvisar till "en märklig skillnad" mellan 1571KO och WKO (= Württembergs kyrkoordning av år 1553). WKO anser att bekännelse-skrifterna är bindande, vilket KO inte nämner. Det här behöver dock inte nödvändigtvis betyda att 1571KOs inställning till bekännelse-skrifterna inte skulle ha varit densamma som WKO:s.

³²⁹ Det har gjorts olika bedömningar av det faktum att nämnda Uppsalabeslut av år 1593 har utelämnats ur 1869 års kyrkolag. Bl.a. Parvio, M. 1989, 120, anser att det hade varit motiverat att bevara det, eftersom "detta beslut i många avseenden är teologiskt starkt, i synnerhet om man hänför den lutherska kyrkorätten ämbets-teologiskt till 1571KO." Efter att Parvio väckt denna fråga har det blivit oklart, huruvida det faktum att den inte lades till 1993KL kan bero på det ämbetsbeslut som gjordes år 1986, även om det i motiveringen till beslutet konstaterades att kyrkans lära inte hade ändrats. Det skulle då ha varit mer motiverat att av de orsaker som Parvio nämner bevara den lagstiftningsmässiga kopplingen till den lutherska bekännelse-traditionen.

Det har också framförts olika uppfattningar om huruvida ändringen av bekännelseparagrafens ordalydelse i fråga om *orden tron och läran* i 1869 års kyrkolag innebar mer än en semantisk ändring av deras betydelse med tanke på kyrkans bekännelse. Man har ansett att ordalydelsen i bekännelseparagrafen i 1869 års kyrkolag var bl.a. en kompromiss mellan en liberal och en pietetistisk uppfattning.³³⁰ Beroende på synvinkeln kan man också hitta andra förklaringar. Se inflytelser från tysk och annan teologi i samtiden. I lagstiftningsprocessen av års 1869 kyrkolag kan man också hitta en tysk perspektiv eller en annan teologisk synvinkel.³³¹ Där kunde man också hitta en förklaring för kyrkans konfessionella förvirring, som senare förekommit. Om inriktningen som fick kraft av prost Berghs reservation och krävde förklaring till bekännelseparagrafen kan identifieras som ”nyluteransk”, kan man säga att den representerade s.k. ”quia”- principen som synvinkel om kyrkans bekännelse. Bekännelseskriterierna var enligt detta trons och livets högsta auktoritet, då (”quia”) de var eniga med Bibeln. Schauman och ”de beckiska” utom detta tyckte att bekännelseskriteriernas ”grunduppfattningar” betydde det att bekännelseskriteriernas auktoritet var beroende (enligt quatenus-principen) av *i vissa mån* bekännelseskriterierna *i verkligheten* var eniga med Bibeln.³³² Denna värderingsgrund behöver inte i sig betyda att bekännelseskriteriernas auktoritet skulle förminska, om inte förvisas brister på deras enighet med Bibeln. Bekännelseskriterierna själv betonar sin enighet med Bibeln.³³³

Det om man borde för det att kyrkans lära och tro är nämnda i kyrkolagen (eller i kyrkoordningen) skilda för sig ge mera än semantiskt betydelse än betydelse eller bindande i kyrkans lära kan man inte åtminstone med kyrkopolitiska attityder fatta beslut om. Mera centralt i den här frågan är vad är betydelseinnehållen av dessa begrepp och deras tillhörighet varandra. Det måste uppfattas i kontext med kyrkans universala verklighet och i kontext med kyrkosyn som var försvunnen men hittades i reformationen.

I 14 kap. 12 § i kyrkolagsförslaget fanns ett förslag till *den ed som ingår i prästvigningen och dess koppling till kyrkans bekännelse*. Kommitténs förslag följde ordalydelsen i förslaget till bekännelseparagraf och löd på följande sätt:

Wid ordinationen, som förrättas i den ordning handboken säger, skola de som till prestembetet inwagas, följande ed aflägga: Jag N.N. lofwar och swär wid Gud och hans heliga ewangelium, att jag wid utöfningen af prestembetet i Guds församling, det jag nu står färdig att emottaga, troget och oförfalskad skall hålla mig till Guds heliga ord, uppenbaradt i gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, samt till den grunduppfattning af den i nämnda heliga skrifter framställda läran, som finnes uttalad i den äldsta kyrkans tre hufwudsymbola och efter kyrkoreformationen i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och den lutherska kyrkans öfriga i den så kallade konkordieboken intagna bekännelseskriter, så att jag hwarken uppenbarligen förkunnar och ortsprider eller hemligen främjar och hyllar deremot stridande läror. Jag skall och med all flit och trohet winnlägga mig om att mine åhörare uti Guds ord rätt underwisa och de heliga sakramenterna efter Kristi instiftelse förwalta, samt gudaktighetens öfning uti inbördes kärlek, och i allo måtto god, fridsam och ärbär umgängelse med lära och föresyn styrka och främja. Desslikes will och skall jag kyrkans lag och gällande stadgar troget efterlefwa och handhafwa; hwad mig i embetet åligger sorgfälligt fullgöra,

³³⁰ Juva 1976b, 98.

³³¹ Simojoki A. 2011, 212 tolkar Fredrik Wilhelm III:s i Tyskland strävan att slå ihop luteranerna och calvinisterna som kampen för kyrkan, kyrkans Bibeln, kyrkans bekännelse, kyrkans rätt och författning samt kyrkans gudtjänst och dess frihet. I Finland ”nyluterinismen” var att hålla sig i kyrkans bekännelse mot dem (de beckiska präster), som stödde ändringen från bekännelseböcker till några svävande ”grunduppfattningar”.

³³² Simojoki A. 2011, 214.

³³³ Enligt CA XXI: ” Detta är i huvudsak sammanfattningen av vår lära, varav framgår, att den icke innehåller något, som står i strid med den heliga Skrift eller den allmänliga kyrkan eller den romerska kyrkan, så långt denna är känd genom de gamla författarna.

mina förmän skyldig hörsamhet, mina medtjenare broderlig wälwilja, mina åhörare beredwillig tjenst och all billighet bewisa. Detta allt will och skall jag redligen efterkomma, som en rättskaffens prest-man egnar och anstår, så att jag därför swara kan inför Gud och menniskor, utan allt påfund och arga list. Så sannt mig Gud hjelpe till lif och själ.³³⁴

Till grund för sitt förslag framförde kommittén endast en kort motivering till formuleringen av prästeden. Däri ingick inte en trohetsed, som skulle avläggas i domkapitlen.³³⁵

När det gällde det *kyrkomöte som skulle inrättas och dess uppgifter* var förslaget följande:

Allmänt kyrkomöte tillkommer att stifta, förändra och förklara kyrkolag, dock så att kyrkomötets beslut skall regeringens godkännande underställas; att antaga ny psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning, att afgifwa utlåtande i de frågor hwilka af regeringen till det samma öfwerlemnas, angående den evangelisk-lutherska kyrkans förhållande till staten och till andra kristna eller icke kristna religionssamfund i landet, äfwensom rörande de så kallade blandade angelägenheterna, samt att framställningar och önsknings i frågor af omförmälte beskaffenhet hos regeringen anmäla. Kyrkomötet eger också utse de män, hwilka skola utarbete förslag till ändring af kyrkolag, psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning. Innan sådana förslag kyrkomötet till antagande föreläggas, skola församlingarna och presterskapet deröfwer sitt utlåtande afgifwa.³³⁶

I motiveringen till förslaget³³⁷ framfördes synpunkter på att kyrkomötet *skulle stifta kyrkolag, ändra och förklara kyrkolag*, dock så att kyrkomötets beslut skulle underkastas regeringens godkännande. Kyrkomötet skulle besluta om antagande av ny psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning. Det är dock skäl att notera att det i dessa beslut inte var fråga om att kyrkomötet skulle godkänna nya dogmer, utan böckerna och översättningen skulle godkännas i enlighet med kyrkans lära. Kommittén föreslog inte att kyrkomötet skulle få i uppgift att besluta om kyrkans lära. När det talas om att kyrkomötets kyrkolagsförklaring ska underkastas regeringen var det inte fråga om att man skulle göra sig beroende av den tolkning som från statligt håll gjordes angående kyrkans lära.³³⁸

Enligt förslaget hörde det till kyrkomötets uppgifter att ge utlåtande om frågor som regeringen bitt kyrkomötet uttala sig om och som gällde den evangelisk-lutherska kyrkans förhållande till staten och till andra kristna trossamfund, samt så kallade blandade angelägenheter. Kyrkomötet skulle också välja de personer som beredde teologiska frågor och kyrkolagsförslag för kyrkomötet. I dessa frågor skulle dock församlingarna och presterskapet ha rätt att bli hörda. Till den del det handlade om förklaring av stiftad kyrkolag och om att underställa frågan regeringens godkännande kan man anse att förslaget i viss mån står i strid med kyrkans självständighetssträvan. Åtminstone är det tolkningsbart på vilket sätt förklaring och tolkning förhåller sig till varandra och hur långt man kan tolka eller förklara mot kyrkolagens ordalydelse.

³³⁴ KLF 1863, 26–27.

³³⁵ KLF 1863, 166: "Här är ett nytt formulär för presteden föreskrifwit; deri ingår icke trohetseden, den komittén ansett lämpligare kunna afläggas inför domkapitlet wid prestbrefwets emottagande, såsom i § 13 föreskrifwes."

³³⁶ KLF 1863, 25 kap. 6 §. I enlighet med tidens sed uttrycks här till och med könet på de personer som väljs till beredare.

³³⁷ Motiveringen finns i bilaga 3.

³³⁸ Förklaringen av kyrkolagens bestämmelser om kyrkans lära var alltså kyrkans interna angelägenhet som hörde till beaktelsen.

Ingen av kommitténs medlemmar lämnade avvikande åsikt till förslaget som gäller 25 kap. 6 §.

Det är också skäl att särskilt notera att förslaget till 7 § i kyrkolagens 25 kapitel talar om kravet på kvalificerad majoritet ($\frac{3}{4}$ av de avgivna rösterna) i kyrkolagsfrågor. I praktiken innebar försvårandet av stiftandet av kyrkolag genom denna majoritetsbestämmelse bl.a. att det först var det tredje kyrkomötet efter att kyrkolagen stiftats – kyrkomötet hölls år 1895 – som överlämnade ändringsförslag i kyrkolagen till lantdagen. Dessa gällde bl.a. en språklig precisering av 456 § i enlighet med kejsrerlig förordning. Kravet på kvalificerad majoritet hade ingått i kyrkolagarna ända sedan Schaumans kyrkolag som en förutsättning för ett godkännande av kyrkolagsförslaget. I Schaumankommitténs förslag motiveras kravet i allmänna ordalag med att ändringsbehovet kräver att det är tillräckligt många som önskar det.³³⁹ Man skrev dock inte in något krav på total enighet då det gäller stiftande eller ändring av kyrkolag. Det skedde utan tvekan av den orsaken att kyrkolagen vid den här tiden inte ansågs innehålla något som kunde innebära en förändring av kyrkans lära.

Som en motivering till detta krav på kvalificerad majoritet kan man i varje fall indirekt betrakta behovet att skydda sig mot plötsliga kyrkolagsändringar.³⁴⁰

Av övriga förslag av kommittén av intresse för denna avhandling kan nämnas det som gäller kyrkotukt i KLF kap. 13, 3 §, kan anses beröra den här avhandlingens ämne.³⁴¹ För denna del hänvisar jag till avsnitt 3.3.2, där det finns en skild analys av hur kyrkotuktsbestämmelserna, som i Schaumans ”trepelarkyrkolag” (läran, kyrkotukten, riten) utgjorde den ena pelaren, så småningom avskaffades ur kyrkolagen.³⁴² Hur bestämmelserna om kyrkans förvaltning förändrades analyseras skilt i avsnitt 3.3.2.

I ståndslantdagen gick kyrkolagen igenom en mångskiftande behandling i utskott och godkändes av ständerna.³⁴³ Lantdagens lagutskott hade redan i sitt utlåtande 10.2.1864 ställt sig positivt till de centrala principerna i kyrkolagen samt till de lösningar som gjorts i fråga om kyrkolagens område och struktur.³⁴⁴ Utskottet nämnde sex viktiga frågor, där Schaumankommitténs förslag avvek från 1686 års kyrkolag och de ändringar som gjorts i den: 1) utvidgningen av religionsfriheten, 2) definieringen av kyrkans bekännelse i kyrkolagen, 3) avskaffandet av sockentvånget, 4) upphävandet av konventikelplakatet, 5) kyrkotuktsfrågorna och 6) bestämmelserna om kyrkomötet.

³³⁹ KLF 1863, 244: ”Detta komiténs förslag har sin grund däri, att komiténs ansett det vara betänkligt att widtaga förändringar af det bestående, då meningarna om behöfligheten af dem icke äro mera stadgade, än att antalet af dem, som önska densamma, enbart med en eller annan röst öfwerstiga dera, som önska bibehålla det förut bestående.” Jfr med de ”experiment” som Nordströms kommitté fruktade. KLF 1845, 432.

³⁴⁰ Senare ansåg Pirinen 1989, 111, att nödvändigheten av kvalificerad majoritet närmast var en kyrkopolitisk fråga.

³⁴¹ KLF 1863, 153–163.

³⁴² Halmesmaa 1976, 1978 och 1989. Trots att man kan anse kyrkotukten hör ihop med kyrkans lära, är det av forskningsekonomiska orsaker skäl att i stället för en mer omfattande analys av kyrkotukten hänvisa till Halmesmaas forskning.

³⁴³ För en beskrivning av detta, se t.ex. Pirinen 1985, 162–260.

³⁴⁴ Ld. 1863–64, Dok. I, 539–576.

2.3.2 Granskningskommitténs förslag år 1866 (KLFG 1866)

Den allmänna motiveringen till granskningskommitténs förslag

På grund av den respons som Schaumankommitténs betänkande fått ansåg den speciellt tillsatta granskningskommittén att det var befogat att göra några ändringar i kommitténs förslag. I ett följebrev till kejsaren i maj 1866 meddelade man att det inte fanns någon orsak att ändra de principer som man i förslaget eller i dess motivering ansett vara värda att stöda med tanke på vad en kyrkolag borde innehålla.³⁴⁵ Man fäste kejsarens uppmärksamhet vid fyra olika slags förändringar:

- 1) Vissa preciseringar av ordalydelsen i bekännelseparagrafen.
- 2) Sättet att tillämpa kyrkotukt i XIII kap. 3 §.
- 3) Bestämmelserna om pastoralexamen.
- 4) Bestämmelserna om besättande av prästtjänst (församlingens rätt att på vissa villkor få den präst man önskade).³⁴⁶

Kyrkomötets rätt att stifta en lag om allt som gäller endast kyrkans egna angelägenheter

Granskningskommittén ansåg det inte vara nödvändigt att föreslå ändringar i 1863 års betänkande då det gällde *förslaget till en paragraf om endast kyrkans egna angelägenheter*. Granskningskommittén ansåg att de principer som framförts om hur kyrkolagens innehåll bestäms i stor sett var godtagbara. Ingen innehållslig förändring ägde därför rum i det här skedet.

Kyrkans bekännelse

Avvikande från Schaumankommitténs förslag föreslog granskningskommittén i fråga om 1 kap. 1 § om *kyrkans bekännelse* nu en smärre stilistisk ändring:

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland erkänner Guds heliga ord, uppenbaradt i gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, såsom det enda rättesnöret, hwarefter *alla läror* i kyrkan böra anses och bedömmas, samt bekänner sig till *grundbestämningarna i den uppfattning af nämnde heliga skrifers lära*, som finnes uttalad i den äldsta kyrkans tre hufwudsymbola, samt efter kyrkoreformationen i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och öfriga den lutherska kyrkans i den så kallade konkordieboken upptagna bekännelseskrifter.³⁴⁷

Det här förslaget skiljde sig i viss mån från Schauman-kommitténs ursprungliga förslag. Man hade tagit bort hänvisningarna till lärare och då det gällde uttrycket grunduppfattning hade man omstiliserat texten ("grundbestämningarna i den uppfattning af nämnde heliga skrifers lära" i stället för "den grunduppfattning af den i nämnde heliga skrifter framställda läran"). I detta sammanhang kan noteras att i Schauman-kommitténs förslag

³⁴⁵ KLFG 1866, s. 2: "... att inga anmärkningar blifvit gjorda mot de principer, hvilka i kyrkolagsförslaget blifvit hyllade och i motiverna till detsamma uttalade med afseende å hvad som i en kyrkolag bör ingå, icke heller mot anordningen af de deri upptagna ämnena, utan att de gjorda anmärkningarne endast röra innehållet af enskilda § § i förslaget och med dem i sammanhang stående anmärkningar. Och det är egentligen blott fyra viktigare och mera omfattande momenter i förslaget, mot hvilka talrika anmärkningar af större betydelse blifvit gjorda...".

³⁴⁶ Förslag till ändringar **Kyrkolagsförslaget**, jemte **Motiver** och **Reservationer**, i underdånighet afgifne af för sådant ändamål i nåder nedsatt komité 1866, 2–3. (Fet stil i originalet)

³⁴⁷ KLFG 1866, s. 5. (Kursivering i originalet)

bekänner sig kyrkan till den *grunduppfattning* av läran som är framställd i Bibeln och som finns uttalad i de tre trosbekännelserna medan kyrkan i granskningskommitténs förslag bekänner sig *endast* till *grundbestämningarna i den uppfattning* av Bibelns lära som finns uttalad i de tre trosbekännelserna. Bägge kommittéerna ansåg det dock vara självklart att kyrkans lära finns i Bibeln.

Inga ändringar föreslogs i 1 kap. 2 § som innehöll förslag till bestämmelser om att kyrkans heliga handlingar, kyrkohandboken, psalmboken, evangelieboken och katekesen skall vara i överensstämmelse med bekännelsen.

I jämförelse med 1863 års kommittéförslag var granskningskommitténs förslag enligt dess egen uppfattning närmast stilistiska preciseringar.³⁴⁸ Kommittén höll ännu fast vid bekännelseparagrafens uttryck ”grundbestämningar”. Prosten Bergh hade i den tidigare kommittén kritiserat paragrafens ordalydelse för att vara oklar. Nu anmälde teol.dr. C.G. von Essen, domprosten A.G. Borg och ärkebiskop E. Bergenheim avvikande åsikt mot granskningskommitténs formulering.³⁴⁹

Enligt von Essen innehöll förslaget till bekännelseparagraf svagheter. Han konstaterade bl.a. följande:

Genom erkännandet af Guds ord såsom `det enda rättesnöret, hvarefter alla läror i kyrkan böra anses och bedömmas`, har *Skriften tillerkänts des normativa auktoritet* gentemot alla mänskliga läror. Genom denna bestämning förebygges å ena sidan bokstafstvånget liksom å den andra all godtycklighet i lärandet. Genom intagandet af dessa konkordieformeln's begynnelseord framstår och denna bestämnings fullkomliga öfverensstämmelse med symboliska böckernas tydligt uttalade grundsats. Men då §:n derjemte yrkar ovilkörig förpligtelse till `grundbestämningarna` i kyrkoläran, innebär detta en inskränkning i den heliga skrifts absoluta auktoritet, på samma gång som kyrkoläran begränsas inom ganska ovissa och obestämda rämärken. Vid bedömandet af afvikelse från kyrkans lära blir det, enligt denna lagbestämning, dock inte den heliga skrift, utan kyrkostyrelsens pröfning huruvida den afvikande meningen beträffar en grund- eller bi-bestämning i symboliska böckerna, som i sista instansen afgör frågan.³⁵⁰ Är det nu en af kyrkolärans ”grundbestämningar”, mot hvilken kritiken är riktad, så är denna utan vidare hemfallen åt förkastelsens dom, vore den ock understödd med huru starka bevis som helst ur Guds ord, hvilket dock, enligt §:ens lydelse, erkännes såsom `det enda rättesnöret, hvarefter alla läror i kyrkan böra anses och bedömmas`. Hvad §:en med ena handen gifver, tager den sålunda tillbaka med den andra. *Forskningsfriheten inskränkes endast till bibestämningarne i kyrkoläran; `grundbestämningarna` äro dömda till ett evigt stillastående, i afseende å dem kan ingen utveckling mer komma i fråga.*³⁵¹ (Min kursivering)

Det här citatet från *von Essens avvikande åsikt* visar att han var skarpsynt då det gällde betydelsen för kyrkans undervisning av hur bekännelseparagrafen formulerades. Om det handlade om att endast hålla sig till vissa grunduppfattningar, krävdes det att dessa tolkades. Det skedde i så fall genom någons försorg och det skedde alltid genom utövande av

³⁴⁸ KLF 1866, s. 2: ”1) det sätt, hvarpå i förslagens kap. 1 § 1 den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse till den nämnda kyrkas symboliska böcker framställda läran finnes uttryckt, genom hvilket sätt denna bekännelse icke nödvändigt behöfver omfatta varje enskilt sats i de symboliska böckerna, utan endast den *grunduppfattning* af den heliga skrifts lära, som finnes uttalad i dessa böcker, såsom varande den lutherska kyrkans bekännelseskrifter.” (Min kursivering).

³⁴⁹ KLF 1866, 61–67/ von Essen, 67–74/ Borg och 84–86/ Bergenheim.

³⁵⁰ Formuleringen av 1869 års kyrkolag ger anledning att fråga, om man har senare börjat tolka bekännelseparagraferna som om de endast innehöll grundprinciper eller grunduppfattningar? Man bör då också fråga om von Essen träffade rätt i var och hur tolkningarna görs. Har skrifternas normativa auktoritet upphävt efter att bekännelseparagrafen ursprungligen antogs?

³⁵¹ KLF 1866, 61–62.

makt och på någons bekostnad. Enligt von Essen fanns det också tolkningsmån då det gällde hur man skulle förstå forskningsfriheten. Han menade att risken med en flexibel tolkning av bekännelsen var också att tolkningen av grunduppfattningarna på ett visst sätt ”cementerades”. C.G. von Essens omfattande avvikande åsikt till kyrkolagsförslaget innehöll också annat som var viktigt, men för min uppgift är det mest centrala just det oklara i ordet ”grundbestämning” i bekännelseparagrafen.

Borg fäste i sin avvikande åsikt uppmärksamhet vid samma problem som von Essen:

Förslaget går nemligen ut på intet mera eller mindre, än ett omedelbart upphäfvande af bekännelse-innehållet, sådant det är, utan att sätta något i dess ställe; det förutsätter hos kyrkan ett behof att reducera sitt bekännelse-innehåll till några vissa allmänna *grundbestämningar*, utan att dock förmå hvarken uppvisa skälen till denna *förutsättning eller närmare kunna utreda huru dessa grundbestämningar i vår närvarande tid borde gestalta sig. Det antas således för gifvet, att kyrkan både kan och bör hjälpa sig fram någon tid åtminstone utan någon viss bekännelseform, måhända för alltid. Knappast torde det behöfva anmärkas, huru stort misstaget i ett sådant antagande är*, och huru alla tillgöranden i sådant syfte som kyrkolagsförslagets endast måste tjena till paralysera kyrkan i dess innersta livsverksamhet. Underbarast synes mig dock härvid vara, att man icke ens ville besinna det, att den finska kyrkans ställning till den evangelisk-lutherska öfverhufvud, eller rättare till hela den stora återstoden af denna kyrka, som ännu icke ansett sig behöfva afskala bekännelsen ända till sådana allmänna grundbestämningar, eller antagandet af en sådan bekännelseparagraf icke mera kunde vara densamma som därförinnan. Sådant hade dock inte bordt vara ganska lätt att inse, och dervid lika lätt att erinra sig hvad i förslaget egna motiver pag. 235 blifvit erkändt, nemligen *att all förändring af kyrkans bekännelse måste bero icke blott af ett kyrkomöte inom en viss landskyrka*, utan af en hel gemensam synod för evangelisk-lutherska kyrkan öfverhufvud, så framt man ej åsyftar någon separation för denna landskyrka från allmänna eller gemensamma.³⁵² (Min kursivering)

Borgs avvikande åsikt fäste uppmärksamhet vid inte bara förslaget oklara ordalydelse utan också den ”processuala” sidan av ärendets behandling, dvs. Kyrkomötet av en viss landkyrkas befogenheter att definiera bekännelseskriteriernas grundbestämning.³⁵³

Också ärkebiskop Bergenheim fäste i sin avvikande åsikt uppmärksamhet vid den föreslagna bekännelseparagrafens ordalydelse. Han meddelade att han som kommitténs ordförande stött den ursprungliga formuleringen av förslaget, eftersom den var klarare än ordalydelsen i 1686 års kyrkolag. Han betonade dock att det inte hade varit meningen att med den föreslagna ordalydelsen förändra kyrkans bekännelse. Många hade dock krävt en precisering av ordalydelsen för att garantera att paragrafen inte tolkades så att den tog bort hänvisningen till Guds ord som den högsta normen för kristen lära och tro. Därför hade ärkebiskopen kommit att stanna för en bättre och annorlunda formulering.³⁵⁴

Enligt Bergenheim kunde bekännelseparagrafen formuleras enligt von Essens och Borgs önskemål eller sedan på följande sätt:

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristliga lära och tro, som är grundad i Guds heliga ord, det gamla och nya Testamentets profetiska och apostoliska skrifter, korteligen uttalad i den äldsta kristna kyrkans tre hufvudsymboler och utförligare framställd i den oförändrade augsburgiska bekännelsen, och öfriga den lutherska kyrkans i den såkallade konkordieboken intagne bekännelseskriterier, och fasthåller dessa sina bekännelseskriteriers tydliga och öppna afgifna förklaring,

³⁵² KLFG 1866, 69–70.

³⁵³ I Borgs hänvisning till den lutherska kyrkofamiljen kan man se tidsbundenheten, eftersom den dogmatiska bredden blivit allt större i de lutherska kyrkorna, i varje fall i Europa.

³⁵⁴ KLFG 1866, 84–85. Ärkebiskopens utlåtande om betydelsen av bekännelseändringen är ett viktigt uttryck för den tidens kyrkliga tänkande och tolkningen av bekännelsens betydelse och grund.

att Guds i den heliga skrift uppenbarade ord utgör enda rättesnöret, hvarefter såväl de sjelfve, som alla lärar och lärare i kyrkan skola anses och bedömmas.³⁵⁵

Man kan i detta sammanhang få en uppfattning av de olika vändningar som diskussionen om ordalydelsen fick i processen att skapa en kyrkolag. En närmare analys av de uppfattningar som framfördes t.ex. vid synodalmöten, i granskningskommittén, i de olika ständerna och utskotten visar att det redan vid den tid då den första kyrkolagen stiftades fanns olika kyrko- och bibelsyner.³⁵⁶

Man kan säga att debatten om formuleringen av bekännelseparagrafen slutade på något sätt med en kompromiss.³⁵⁷ Man bör dock ta i beaktande att paragrafens slutliga ordalydelse nästan ordagrant baserade sig på Borgs förslag, som han formulerade i granskningskommittén. Ärkebiskop Bergenheim och von Essen hade anslutit sig till Borgs avvikande åsikt även om deras motivering i viss mån skilde sig från Borgs, som hade blivit i minoritet.³⁵⁸ Den eventuella harmoni eller disharmoni som fanns bakom den slutligt godkända och som kompromiss betraktade ordalydelsen innehåller intressanta drag. Vilken kyrko-, bekännelse- och bibelsyn återspeglas i kyrkolagens bekännelseparagraf och i uppfattningarna hos dem som godkände lagen?

Prosten Bergh ansåg alltså att paragrafförslaget och dess hänvisning till ”grundbestämningen” var oklar. Också i motiveringen till kyrkolagskommitténs förslag betonades ett fasthållande vid den lutherska kyrkans bekännelse, trots att man i texten talade om grundbestämmelserna:

Twärtom anser komitén möjligheten att ändra symbolerna wara gifwen i den af dem sjelfwa så tydligt uttalade grundsatsen, att den heliga skrift är den ursprungliga källan till all kristlig sanning, och den enda oswikliga normen för all kristlig lära.³⁵⁹

Att helt och hållet afskaffa några af dessa symboler, utan att sätta andra i stället, i hvilka samma grundbestämningar, ehuru med afsende å den i kyrkan skedda utvecklingen i annan form affattade, skulle återfinnas, wore i sanning ej något framåtskridande, utan twärtom ett tillbakagående.³⁶⁰

Enligt kommittén (1863) innebar också sådana förändringar som stod i strid med de gammalkyrkliga symboler och den evangeliska läran en tillbakagång i utvecklingen. Däremot är det uppenbart att kommittén rent principiellt ansåg det möjligt att förändra bekännelseskriterierna, även om den inte ansåg att tidpunkten för det var lämplig.

Att en sådan förändring likväl icke får stå i en principiell motsägelse till de nu gällande symbolernas grundbestämningar, så framt ej kyrkans väsende skall upphäfwas, följer af hwad som ofwanföre blifwit anmärkt. En förändring af dem hade endast att med strängt fasthållande af de gifna till kyrkans

³⁵⁵ I detta förslag finns nog innehållsmässiga likheter med det förslag till bekännelseparagraf som behandlades vid 1867 års lantdag. Dock i paragrafförslaget såsom Borg skrev det (s. 74) bekände kyrkan sig (endast) till den kristliga tro, som det blev stiftat i kyrkolagen.

³⁵⁶ Se t.ex. Pirinen 1985, 162–237.

³⁵⁷ Juva 1976, 98.

³⁵⁸ Pirinen 1985, 198–199. Se också Murtorinne 1986, 147. Murtorinne konstaterar att von Essen, i motsats till Borg, menade att man genom att kräva ett fasthållande vid bekännelseskriteriernas grundbestämningar begränsade kyrkans rättesnöres, Bibelns auktoritet. Som en konsekvent biblicist höll sedan von Essen fast vid Bibelns primära auktoritet och vid sin antihierarkiska uppfattning att kyrkans ledning inte skulle få tolka vad som i olika sammanhang var bekännelseskriteriernas grund- och bibestämningar. (Förslag till ändringar af kyrkolagen 1866, 61–64)

³⁵⁹ KLF 1863, 119–120.

³⁶⁰ KLF 1863, 117.

wäsende hörande principerna framställa lärorna i en kortare och med den kyrkliga utvecklingen mera öfwerensstämmande form, samt att tillägga bestämningar mot de willfarelser, stridande mot den evangeliska lärans wäsende, hwilka efter affattandet af våra nu gällande symboliska böcker uppstått inom kyrkan. Men då den närwarande tiden, i anseende till den jäsning och splittring, som öfwer allt röjer sig på det religiösa gebitet, icke är egnad att företaga någon ny symbol-bildning, så har kyrkan blott att bibehålla sina gamla symboler, och derwid endast noga fasthålla åtskilnaden mellan de i dem förekommande hufwudbestämningarna, i hwilka kyrkan uttalat sin *grunduppfattning* af den heliga skrifts lära, och de bibelstämningar samt den argumentation och polemik, genom hwilken dessa ådagaläggas.³⁶¹ (Min kursivering)

På den här punkten fick dock kommittén möta uppfattningen att bekännelsen har en mer varaktig karaktär.³⁶² Det är dock skäl att notera att kommittén (1863) var av den åsikten att också i en sådan situation har Bibeln ”förkörsrätt” framför kyrkans bekännelse:

Twärtom anser komitén möjligheten att ändra symbolerna wara gifwen i den af dem sjelfwa så tydligt uttalade grundsatsen, att den heliga skrift är den ursprungliga källan till all kristlig sanning, och den enda oswickliga normen för all kristlig lära.³⁶³

Kommittén (1863) betonade uttryckligen Guds ords auktoritet som rättesnöret för all lära, även om den i samma sammanhang använde det kontroversiella uttrycket ”grunduppfattning”:

För att förekomma den nu omtalade mot kyrkans egen princip stridande uppfattningen af dess bekännelse till sina bekännelseskriter, har komitén föreslagit den i § 1 förekommande ordalydelsen, enligt hwilken det först heter, att den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland erkänner Guds heliga ord såsom det enda rättesnöret, hwarefter alla läror och lärare böra anses och bedömas (konkordieformelns begynnelseord), och sedan att denna kyrka bekänner sig till den grunduppfattning af den i skriften framställda läran, som finnes uttalad i den äldre kyrkans tre hufwudsymbola och efter kyrko-reformationen i den lutherska kyrkans symboliska böcker.³⁶⁴ (Min kursivering)

När man försökte komma till klarhet om termen ”grunduppfattning”, som hade skapat oenighet, försökte man finna uttryck, som skulle ha löst problemet.³⁶⁵ I granskningskommittén representerade Ingman den schaumanska åsikten och han betecknade de ”symbolister” som i Calovius anda representerade en formell ortodoxi som representanter för en svunnen tid. Det intressanta är att den tidens moderna bibelteologi ansågs kräva att Bibeln gavs den högsta domsrätten i teologiska frågor. Konflikten verkade därför fokuseras kring huruvida Bibeln var underställd bekännelseskriterna eller tvärtom. I granskningskommittén bytte von Essen i praktiken läger, något som förargade Schaman, då von Essen blev alltmer kritisk mot ordet ”grunduppfattning” och ansåg ordet ”uppfattning” vara bättre. Borg å sin sida ansåg det inte vara möjligt att kyrkans bekännelse i varje ny tid skulle omformuleras i bibelforskningens eller undervisningsfrihetens namn eller att statliga organ skulle ändra på kyrkans bekännelse i kyrkolagarna. I granskningskommittén vann Schaumans åsikt³⁶⁶, men en paragraf i enlighet med Borgs avvikande åsikt kom till slut in i

³⁶¹ KLF 1863, 119–120.

³⁶² T.ex. Borg 1866, 74: ”... den ewigt bestående sanningen, att all vår bekännelse nu och alltid är och bör vara underordnad det gudomliga ordet.”

³⁶³ KLF 1863, 119–120.

³⁶⁴ KLF 1863, 121.

³⁶⁵ Pirinen 1985, 117, hänvisade till Vasa allmänna prosterimötes ställningstagande till bekännelseparagrafen. Vid mötet formulerades under ledning av kyrkoherde Lars Stenbäck från Storkyro ett uttalande som karaktäriserade konflikten om bekännelseparagrafen som ett tomt ordkrig. För husfridens skull kunde man dock godkänna en formulering som liknade den karolinska kyrkolagens bekännelseparagraf.

³⁶⁶ Enligt KLF 1866, 2, förenade sig granskningskommittén i sin motivering med kyrkolagskommitténs motivering och förklarade att syftet var att ” denna bekännelse icke nödvändigt behöfver omfatta hvarje enskilt

kyrkolagen. Slutresultat blev på så sätt motsägelsefullt att ordalydelsen i 1869 års kyrkolag fick formen: ”Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland *bekänner sig till den kristliga tro, hvilken grundad i Guds heliga ord...*”.

I det förslag som Borg gjorde och som godkändes hade ordet ”lära” här lämnats bort. Som bekännelsens grund angavs ändå Guds ord. Bekännelseparagrafen räknade dessutom upp bekännelseskriterierna³⁶⁷, där denna tro är uttryckt. I bekännelseparagrafen tog man också in en tolkningsprincip som finns i Konkordieformeln: ”och fasthåller såsom bekännelsens högsta lag den I dessa bekännelseskriterier klart uttryckta orubbliga sanningen att Guds heliga ord är enda rättesnöret, hwarefter all lära i kyrkan skall anses och bedömmas”. I den ordalydelse som till slut godkändes bands därmed inte bara tron och läran utan också bekännelsen till Bibeln.

Bekännelseparagrafen i 1869 års kyrkolag fick ingen sådan ordalydelse att det bara skulle ha varit fråga om bekännelseskriteriernas ”grunduppfattning”. Detta har man inte senare helt begripit.³⁶⁸

Prästen vid ordinationen

Då det gäller 14 kap. 12 §, föreslog 1866 års granskningskommitté att man i prästeden skulle göra samma ändringar som i bekännelseparagrafen i 1 kap. 1 §. Ny ordalydelse hade den efter sin granskning formulerat paragrafen på följande sätt:

Vid ordinationen, som förrättas i den ordning handboken säger, skola de som till prestebetet invigas, följande ed aflägga: Jag N.N. lofvar och svär vid Gud och hans heliga evangelium, att jag vid utöfningen af predikoembetet i Guds församling, det jag nu står färdig att emottaga, troget och oförfalskad skall hålla mig till Guds heliga ord, uppenbaradt i gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, samt till *grundbestämningarna i den uppfattning af nämnde heliga skrifterns lära, som finnes uttalad i den äldsta kyrkans tre hufvudsymbola, och efter kyrkoreformationen i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och den lutherska kyrkans öfriga i den så kallade konkordieboken intagna bekännelse-skrifter...*³⁶⁹

Kyrkomötet och dess uppgifter

Granskningskommittén ansåg det inte nödvändigt att föreslå ändringar i bestämmelserna om kyrkomötets uppgifter och ställning (KLF 25:6). Kommittén motiverade dock sina preciseringsförslag som gäller 3 § i samma kapitel till stor del med hänvisning till bekännelsen.³⁷⁰

sats i de symboliska böckerna, utan endast den grunduppfattning af den heliga skrifterns lära, som finnes uttalad i dessa böcker, såsom varande den lutherska kyrkans bekännelseskriterier.”

³⁶⁷ I uppräknningen av bekännelseskriterier nämns inte Uppsalamötes beslut 1593. Martti Parvios förslag att lägga till det i samband med att 1993 års kyrkolag bereddes innebar antagligen en rent historisk komplettering av uppräknningen.

³⁶⁸ Som senare framgår skiljer sig inte bekännelseparagrafen i 1964KL och 1993KL/KJ i sin ordalydelse från detta. Jfr dock 1997 års kyrkolagskommentar (hänvisar bl.a. till Träskman 1989a, 149–166), där det stod *trots detta* (s. 249) att ”termen **kyrkans bekännelse** inte betyder bekännelseskriteriernas hela innehåll, utan *deras mest centrala tankar*, som det dock inte råder enighet om i den lutherska teologin.” (Fet stil i originalet, min kursivering).

³⁶⁹ KLF 1866, 14.

³⁷⁰ KLF 1866, 50–59.

Kyrkotukten

Något som berör vårt ämne var också behandlingen av bestämmelserna om kyrkotukt (KLF, kap. 13, 3 §).³⁷¹ Granskningskommittén uttalade sig på följande sätt om detta:

2) det sätt, hvarpå enligt förslaget kap. XIII § 3 kyrkotukten komme att utöfvas, och enligt hvilket ej blott det större bannet, eller uteslutandet från församlingens gemenskap, utan ock det mindre, eller uteslutandet från rättigheten att begå Herrans heliga nattvard, icke vidare borde såsom kyrkotukts-medel begagnas;³⁷²

2.3.3 Förslaget vid lantdagsbehandlingen år 1867

Den allmänna motiveringen till det förslag som lämnades till lantdagen

Efter granskningsförslagen bereddes ett förslag till ståndslanddagen år 1867.³⁷³ Förslaget omfattade paragrafer till 25 olika kapitel och de indelades i sex avdelningar (allmänt om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, om kyrkans heliga handlingar, om kyrkans ämbeten och om att handha de heliga handlingarna, om kyrkans egendom, om handhavandet av enskilda församlingars kyrkliga ärenden och om kyrkostyrelsen).

På basis av granskningskommitténs förslag avgavs kyrkolagsförslaget till senaten, som skulle bereda förslaget till framläggning för lantdagen.³⁷⁴ Det lagförslag som Schaumankommittén av år 1863 framställde hade en ”modern”, dvs. Kapitelvis löpande, numrering av paragraferna. I förslaget till lantdagen hade man däremot löpande paragrafnumrering i hela lagen, som därför kom att omfatta 461 paragrafer.

I fråga om de fyra bestämmelser som är föremål för särskild granskning i denna avhandling gjordes några betydande ändringar i den framställning som hade avgetts till lantdagen år 1867.

Ensamrätt att föreslå lag i allt som rör endast kyrkans egna angelägenheter

Bestämmelserna om kyrkans egna angelägenheter hade nu flyttats till 3 kap. 14 §. Nu handlade förslaget inte längre om stiftande av kyrkolag, utan om *ensamrätt att föreslå* ändringar i ärenden, som gällde *endast*³⁷⁵ *kyrkans egna angelägenheter*. Bland förslagen fanns också en bestämmelse om högsta styrelsen över kyrkan, som senare skapade problem och avskaffades i samband med kyrkolagsrevisionen på 1990-talet. Nu fick förslaget följande form³⁷⁶:

Den högsta styrelsen över kyrkan i hela landet tillkommer landets regering, och utövas på sätt derom särskilt stadgadt är. Rättigheten att föreslå [1863 års kommitté: stifta] lag i allt som rör blott kyrkans

³⁷¹ KLF 1866, 38–39. För denna del hänvisar jag till avsnitt 3.3.2, där det finns en skild analys kyrkotuktsbestämmelserna.

³⁷² KLF 1866, 2.

³⁷³ Förslag till kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i storfurstendömet Finland. Åtföljande Hans Kejsrerliga Majestäts nådiga proposition i ämnet till Finlands ständer vid landtdagen år 1867.

³⁷⁴ Heilimo 1958, 71 noterade att kommitténs förslag var ett av de mest omfattande lagförslagen som senaten beredde.

³⁷⁵ Se bl.a. Leino 2002a, 177–190 för en förvaltningsrättslig analys av *endast* kyrkans egna angelägenheter.

³⁷⁶ Kommitténs (1863) alternativa förslag finns inom klammer.

egna angelägenheter utövas af kyrkan Self, genom dess representanter på kyrkomöte; men prövningen och stadfästelsen af de vid kyrkomöten föreslagna [1863 års kommitté: beslutna] lagar tillkommer Kejsaren och landets ständer vid lantdag. [1863 års kommitté: regenten]. I frågor, som angå kyrkans förhållande till staten ävensom till kyrkosamfund af annan trosbekännelse, skall kyrkomötet alltid sitt utlåtande afgifna. Alla frågor, hvilka vid kyrkomöten till afgörande förekomma, skola förut vid prestmöten i stiftet förberedas.

Skillnaden i förhållande till förslaget från 1863 års kommitté är att ständerna nu föreslogs få förslagsrätt, inte rätt att stifta kyrkolag. Den som stiftar kyrkolagen blev nu ståndslandtdagen, inte kyrkomötet. Dessutom gjordes vissa stilistiska ändringar.

Den kyrkolag som trädde i kraft den 1 juli 1870 motsvarade på den här punkten det förslag som gavs till ståndslandtdagen.

Kyrkans bekännelse

När det gällde kyrkans bekännelse hade tre avvikande åsikter lämnats till granskningskommitténs förslag år 1866. I det förslag som lämnades till ståndslandtdagen hade ordalydelsen i bekännelseparagrafen igen ändrats. De avvikande åsikter som hade lämnats hade på så sätt ändå haft verkan. Ordet ”grunduppfattning”, som kritiserats för att vara oklart, togs bort. Bekännelseparagrafen (Om kyrkans bekännelse 1 § och 2 §) fick nu följande formulering:

1 §

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den krisliga tro, som, grundad i Guds heliga ord, det gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, är uttalad i den äldsta kyrkans tre hufvudsymboler samt i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och öfriga den lutherska kyrkans i den såkallade konkordieboken upptagna bekännelseskrifter, och fasthåller såsom bekännelsens högsta lag den i dessa bekännelseskrifter klart uttryckta orubbliga sanningen, att Guds heliga ord är enda rättesnöret, hvarefter all lära i kyrkan skall anses och bedömas.

Till 2 §, som hör ihop med den egentliga bekännelseparagrafen, hade granskningskommittén inte föreslagit några ändringar och den togs in i förslaget till ståndslandtdagen enligt den schaumanska kommitténs ursprungliga förslag.

2 §

Kyrkans heliga handlingar skola i öfverensstämmelse med denna bekännelse förvaltas; och böra derföre också de kyrkans böcker, såsom kyrkohandbok, psalm- och evangeliibok samt katekes, hvilka till offentligt bruk wid dessa handlingar i församlingarna antagas, i enlighet med densamma affattade vara.

Den kyrkolag som trädde i kraft den 1 juli 1870 motsvarade på dessa punkter det förslag som avgetts till ståndslandtdagen.

Prästen vid ordinationen

Kommitténs förslag till 12 § i kapitel 14 ingick nu i förslagets 118 §. Nu hade förslaget om eden vid ordinationen i enlighet med innehållet i kyrkans bekännelseparagraf följande ordalydelse:

Vid ordinationen, som förrättas i den ordning handboken säger, skola de, som till prestembetet invigas, följande ed aflägga: Jag N.N. lofvar och svär vid Gud och hans heliga evangelium, att jag vid utföningen af predikoembetet i Guds församlig, det jag nu står färdig att emottaga, troget och oförfalskad skall hålla mig till den kristliga tro, som, grundad i Guds heliga ord, det gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, är uttalad i den äldsta kyrkans tre hufvudsymboler samt i

den oförändrade augsburgiska bekännelsen och öfriga den lutherska kyrkans i den såkallade konkor-dieboken upptagna bekännelseskriterier, så att jag hvarken uppenbarligen förkunnar och utsprider eller hemligen främjar och hyllar emot denna tro stridande läror. Jag skall ock med all flit och trohet vinnlägga mig om att mine åhörare uti Guds ord rätt underwisa och de heliga sakramenterna efter Kristi instiftelse förvalta, samt gudaktighetens öfning uti inbördes kärlek, och en i allo måtto god, fridsam och ärbar umgängelse med lära och föresyn styrka och främja. Desslikes vill och skall jag kyrkans lag och gällande stadgar troget efterlefva och handhafva; hvad mig i embetet åligger sorg-fälligt fullgöra, mina förmän skyldig hörsamhet, mina medtjenare broderlig välvilja, mina åhörare be-redvillig tjenst och all billighet bevisa. Detta allt vill och skall jag redligen efterkomma, som en rättskaffens prestman egnar och anstår, så att jag därför svara kan inför Gud och menniskor, utan allt påfund och arga list. Så sannt mig Gud hjelpe till lif och själ.

I den kyrkolag som trädde i kraft fick paragrafen, som nu var nummer 117, ett innehåll som motsvarade förslaget.

Kyrkomötets uppgifter

Bestämmelserna om kyrkomötets uppgifter fanns i förslagets 25 kap. 457 §. Inte heller i det ingick något förslag om att kyrkomötet skulle ha som uppgift att besluta om kyrkans lära.³⁷⁷

I förslaget hade 457 § fått följande ordalydelse:

Allmänt kyrkomöte tillkommer att föreslå [1863 års kommitté: stifta förändring] ny samt förändring och förklaring af gällande kyrkolag; hvarefter kyrkomötets förslag [1863 års kommitté: beslut] Kejsarens och ständernas pröfning och godkännande underställas [1863 års kommitté: regeringens]; att antaga ny psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning, att afgifva utlåtande i de frågor hvilka af regeringen till detsamma öfverlemnas, angående den evangelisk-lutherska kyrkans förhållande till staten och till andra kristna eller icke kristna religionssamfund i landet, äfvensom rörande de så kallade blandade angelägenheterna, samt att framställningar och önsknningar i frågor af omförmälta beskaffenhet hos regeringen anmäla. Kyrkomötet äger också utse de män, hvilka skola utarbета förslag till förändring af kyrkolag, psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning. Innan sådana förslag kyrkomötet föreläggas, skola församlingarna och presterskapet deröfver sitt utlåtande afgifva.

I förslaget gavs kyrkomötet i uppgift att föreslå, inte stifta, kyrkolag och den som stiftade lagen var ståndslantdagen, inte kyrkomötet. Dessutom gjordes vissa stilistiska ändringar.

Kyrkolagen för den evangelisk-lutherska församlingen i Storfurstendömet Finland trädde med sina bekännelseparagrafer i kraft den 1.7.1870. Samtidigt fick bestämmelserna om förslagsrätt vid stiftande av kyrkolag och om kyrkomötets uppgifter sin slutgiltiga ordalydelse i enlighet med det förslag som hade avgetts.

2.4 Kriterierna för regleringen av endast kyrkans egna angelägenheter

Av den historiska bakgrunden har man kunnat se hur den lagstiftning som gäller Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, också den som gäller kyrkans egna angelägenheter,

³⁷⁷ Först år 1973 gjordes en ändring i 1964 års kyrkolag, i 529 §, enligt vilken kyrkomötet hade som uppgift att i enlighet med vad i kyrkolagen eller annars är föreskrivet, bl.a. behandla ärenden, som gäller kyrkans lära och arbete samt kyrkans lagstiftning, förvaltning och ekonomi (13.7.1973/607). Om detta, se närmare avsnitt 3.3.3.

blivit en del av samhällets rättsordning. När det gäller kriterierna för endast kyrkans egna angelägenheter kan man i motiveringen särskilja två olika slags element.

I beredningen av 1869 års kyrkolag lyfte kommittébetänkandena fram kyrkans interna grunder ("gäller kyrkan, har sitt ursprung i kyrkan"). Också de genomgick en behandling i ståndslantdagen. Å andra sidan var man senare efter självständigheten tvungen att i republikens första författning (RF 1919) definiera den största folkkyrkans ställning i förhållande till staten samt kyrkolagens väsen och område ("organisation och förvaltning"). Då blev också dessa i författningen nämnda motiv kriterier för kyrkolagstiftningen.

Jag ska nu analysera dessa två olika utgångspunkter som kriterier och motivering för kyrkolagen samt deras betydelse ur kyrkorättsligt perspektiv. Huruvida kyrkolagen primärt ska förstås som en på teologi grundad "lagstiftningsmässig formulering" av kyrkan som en tros gemenskap eller som en "lagstiftningsmässigt obrytbar ring" som samhället skapat genom lagstiftning och som begränsar kyrkan och också dess religionsfrihet – det är kyrkorättsligt av central betydelse. Uppfattningen om det uttrycker också den kyrkosyn som finns i tiden. Man kan också se distinktionen som en skillnad mellan kyrkans egen självförståelse och en uppfattning som fötts utanför kyrkan. Det är också av intresse hur den allmänna rättsuppfattningen påverkat uppfattningen om kyrkorätt samt hur man har förstått kyrkorätten i förhållande till allmän rätt och till kyrkans teologiska grund.

2.4.1 Med ursprung i kyrkan – kriterier i regleringen av endast kyrkans egna angelägenheter

Till den av Schauman ledda kyrkolagskommitténs definition av endast kyrkans egna angelägenheter hörde *kriteriet med ursprung i kyrkan*, dvs. Att ärendet skulle ha sitt ursprung i kyrkan och över huvud röra kyrkan.³⁷⁸ Trots att kyrkolagen genomgick en omfattande beredning kan man säga att de här kriterierna *närmast har växt fram ur kyrkans egna teologiska utgångspunkter*. I princip kunde det också finnas ärenden, som har sitt ursprung i kyrkan, men som inte rör den. Att lagstifta om sådana ärenden i kyrkolagen skulle inte vara lagstiftning om endast kyrkans egna angelägenheter trots att de har sitt ursprung i kyrkan. Kyrkan kunde dock ta initiativ också i frågor som inte bara var dess egna angelägenheter och inte bara rörde kyrkan. Det här skedde i så fall inom annan lagstiftning än kyrkolagen. Trots att kyrkan t.ex. tagit initiativ till att stifta kyrkliga lagar (bl.a. kyrkans pensionslagar) och deras innehåll i varje fall i viss mån kan anses ha sitt ursprung i kyrkan så har man inte betraktat dem som bestämmelser om endast kyrkans egna angelägenheter.³⁷⁹ De har därför inte på grund av sitt materiella innehåll hört till kyrkolagens område trots att de har gällt kyrkan och varit tillämplbara endast i kyrkan.

Man kan med fog fråga sig *vilka kyrkliga angelägenheter, vilken kyrkas angelägenheter* eller *vilka angelägenheter med sitt ursprung i kyrkan själv* det handlar om. Av beredningen av Schaumans kyrkolag och dess bekännelseparagraf³⁸⁰ framgår det att målet var att genomföra ett lagsystem för finländska kristna och för en i Finland verkande kristen kyrka med utgångspunkt i historia som statskyrka av den lutherska kyrkan i Sverige. Beredarna

³⁷⁸ KLF 1863, 134: " ... att rättigheten till kyrkolagstiftning i allt hwad som rör kyrkan i och för sig tillkommer kyrkan sjelf och icke staten ..."

³⁷⁹ T.ex. måste samhället ha en i det stora hela liknande pensionslagstiftning på arbetslivets olika områden.

³⁸⁰ KLF 1863, 116–122. Speciellt på s. 120 har man betonat kyrkans apostoliska element.

menade att deras kyrka verkade på den grund som apostlarna lade för kyrkan då de spred evangelium i världen. Arvingarna till samma kyrkas tro hade i samband med reformationen ställt krav på sin egen romerska kyrka för att korrigera vissa missbruk som kommit in i dess lära och liv. De som beredde Schaumans kyrkolag utförde dock sin uppgift utifrån de religionspolitiska utgångspunkter som historien skapat för förhållandet mellan kyrka och stat. De gjorde ett förslag till lagstiftning för kyrkan utan att framför direkta reformationskrav på sin egen kyrkas lära och liv.³⁸¹

2.4.2 Författningens kriterier för endast kyrkans egna angelägenheter och i regleringen av kyrkolagens område

Kyrkans författning och förvaltning som kriterier

Från det att regeringsformen antagits blev det faktum att de av kyrkans egna angelägenheter som det föreskrivs om i kyrkolagen hör till begreppet kyrkans författning och förvaltning ett *statsförfattningsrättsligt kriterium* (och sålunda med sitt ursprung utanför kyrkan). När Finland hade blivit självständigt var det bråttom att stifta en regeringsform för republiken. Med tanke på min forskningsuppgift blir det då spännande att bedöma dessa två kriterier, d.v.s. på vilket sätt ärenden som gäller kyrkans författning och förvaltning kan karaktäriseras som ärenden som gäller kyrkan och som har sitt ursprung i kyrkan och som är endast kyrkans egna angelägenheter samt hur dess helt olika kriterier förhåller sig till varandra. Som en utgångspunkt kan man räkna med att kyrkans författning och förvaltning måste ha varit överensstämmande med den lagstiftning som fanns före regeringsformen, eftersom kyrkolagstiftningen redan i ungefär femtio år hade förutsatts gälla sådant som rör kyrkan, som har sitt ursprung i kyrkan och som är endast kyrkans egna angelägenheter. Kyrkolagen hade under denna tid funnits som en författning. En statsförfattningsrättslig analys kunde för sin del mer betona hur en tidigare stiftad kyrkolag hade fogat sig till att uttrycka kyrkans författning och förvaltning. För att bedöma hur kriterierna förhåller sig till varandra är det skäl att analysera hur de statsförfattningsrättsliga kriterierna uppstod.

Definitionen av kyrkolagen som något som gäller kyrkans författning (organisation, jfr fotnot 50) och förvaltning – den definitionen finns i 1919 års regeringsform, 83 §, och senare även i 2000 års grundlag, 76 § – kan vägas mot kyrkolagens egna kriterier. I princip kan man bedöma definitionen av kyrkolagens område genom att ställa de två bredvid eller mot varandra: grundlagens kriterium ”kyrkans organisation [författning] och förvaltning” mot kyrkolagens definitioner ”endast kyrkans egna angelägenheter” och ”det som rör kyrkan och har sitt ursprung i kyrkan själv”. Av kyrkolagens kriterier härstammar det första från formuleringarna i kyrkolagen och det senare (endast) från beredningen av kyrkolagen.

De som gjorde upp regeringsformen var medvetna om kyrkolagens speciella karaktär och ställning och om dess egna principer och bestämmelser om vilket verksamhetsområde den täcker. Kan man tänka sig att de som gjorde upp regeringsformen genom sina formuleringar ville begränsa det verksamhetsområde som kyrkolagen ursprungligen definierade för sig? Det verkar inte finnas något som tyder på det i lagstiftningshistorien. Å andra sidan

³⁸¹ KLF, 1863, 136, betonar den dogmatiska grunden för att regementena inte ska blandas som finns i Luthers tänkande.

har man inte alltid varit helt konsekvent då det gäller kyrkolagens område.³⁸² Man kan ändå se det som att strävan varit att tolka begreppet endast kyrkans egna angelägenheter utgående från den lagstiftningsautonomi som kyrkan ursprungligen tillerkänts.³⁸³

Utformningen av paragrafen om kyrkolagen i 1919 års regeringsform

När Finland hade blivit självständigt var det bråttom att stifta en regeringsform för republiken. Den 14 april 1919 lämnade riksdagsman Heikki Ritavuori och 32 andra riksdagsledamöter ett *förslag till regeringsform för Finland*.³⁸⁴ Förslaget innehöll ingen egentlig motivering till de paragrafer som gäller Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och som finns i kap. IX ”Religionssamfund”, 80 §:

Den evangelisk-lutherska kyrkan är det finska folkets allmänna kyrka. Om denna kyrkas organisation och förvaltning stadgas i dess kyrkolag.

Angående andra bestående trossamfund gäller vad om dem är eller varder stadgat.

Nya trossamfund må grundas med iakttagande av vad därom i lag stadgas.

Detta riksdagsförslag togs in i *regeringens proposition till Regeringsform för Finland*, avgivet till Riksdagen (1919 års riksmöte, Nr. 17), med den skillnaden att i stället för ”dess kyrkolag” stod det ”kyrkolagen”. Ingen motivering gavs till denna förändring, men orsaken var säkert den att kyrkolagen inte utgående från regeringsformen kunde betraktas som kyrkans kyrkolag. Enligt propositionen var dock den evangelisk-lutherska kyrkan ”det finska folkets allmänna kyrka”.

I grundlagsutskottets betänkande nr 2, som skrevs med anledning av regeringens proposition, hade 82 § fått följande ordalydelse:

Om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation [författning] och förvaltning stadgas i kyrkolagen.

Angående andra bestående trossamfund gäller vad om dem är eller varder stadgat.

Nya trossamfund må grundas med iakttagande av vad därom i lag stadgas.

Grundlagsutskottet gav en kort motivering till ändringen: ”Utskottet har föreslagit sina förändringar i paragrafen utgående från den uppfattningen att det inte finns orsak att i regeringsformen betona Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland särställning i vårt land.”

Det gjordes motförslag till grundlagsutskottets betänkande. I motförslag IV föreslogs att 1 mom. I 82 § skulle få följande ordalydelse:

Den evangelisk-lutherska kyrkan är det finska folkets allmänna kyrka. Om denna kyrkas organisation och förvaltning stadgas i kyrkolagen.

Som motivering gjorde motförslagens upphovsmän³⁸⁵ följande uttalande: ”I betraktande av den centrala betydelse, som den evangelisk-lutherska kyrkan haft och förmodligen även

³⁸² Leino 2002a, 180–185.

³⁸³ Kyrkans självstyrelse har baserat sig på 83 § i regeringsformen och 76 § i grundlagen. Jfr Kvist 2008, 77.

³⁸⁴ 1919 Rd. Prop. nr 1 började så här: ”Emedan det, sedan Finland blivit en oavhängig, suverän stat, funnits nödigt att utveckla och befästa landets konstitution genom nya grundlagsstadganden, vilka tillförsäkra regeringsmakten nödig kraft och fasthet, utvidga folkrepresentationens befogenhet samt trygga medborgarnas rätt och lagbundna frihet, fastställas härigenom...”

³⁸⁵ Motförslag IV gavs av E.N. Setälä, R. Erich, Wilh. Malmivaara och Juho Torppa.

framgent kommer att äga i det finska folkets religiösa liv, och med hänsyn till den särställning, vilken tillkommer densamma framom andra religiösa samfund, synes oss det i 1 mom. 80 § av regeringens proposition använda uttryckssättet vara fullt på sin plats.”³⁸⁶

I *stora utskottets* betänkande nr 12 gjordes inga ändringar av innehållet i 83 §. Regeringsformen fick paragrafen därmed den ovan nämnda ordalydelsen.

Historien om hur 83 § i regeringsformen kom till är på så sätt intressant att *endast kyrkans egna angelägenheter* i en författningssamfund förvandlades till *kyrkans organisation [författning] och förvaltning*. Att de principer (rör kyrkan – har sitt ursprung i kyrkan själv) som ingick i 1869 års kyrkolag beaktades vid formuleringen av 83 § i regeringsformen ledde till att Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i själva verket med statsförfattningens uttryck erhöll en särställning, även om grundlagsutskottet i sitt betänkande uttryckligen inte ville betona denna särställning.

Ledamöterna Ritavuoris m.fl. förslag till formulering av regeringsformens paragrafs om kyrkan och kyrkolagen ändrades inte sedermera och dess innehåll varken precisades eller motiverades.

76 § i 2000 års grundlag

I RP 1/1998 motiverades innehållet i 76 §, som gäller kyrkolagen, på följande sätt:

Denna paragraf gäller kyrkolagen samt lagstiftningsordningen och initiativrätten i fråga om den. I 1 mom. Finns en grundläggande bestämmelse om kyrkolagens innehåll. Momentet anger att bestämmelser om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation [borde alltså egentligen heta författning] och förvaltning finns i kyrkolagen. Momentet motsvarar 83 § 1 mom. I den gällande regeringsformen.

Också angående 76 § 2 mom. Konstateras i motiveringen till RP 1/1998 att det gamla kyrkolagssystemet bevaras, enligt vilket det i kyrkolagen uttömmande föreskrivs om initiativrätten till stiftande och ändring av kyrkolagen.

När den nya grundlagen stiftades ville man i beredningen av lagen betona att 31 § 2 mom. I riksdagsordningen – momentet handlar om hur kyrkolag stiftas – var för otydligt. Av den anledningen konstaterades i regeringens proposition 1/1998 att genom att endast hänvisa till kyrkolagen i allmänhet avvek man från de allmänna bestämmelserna om hur lagförslag anhängiggörs. Riksdagsordningens bestämmelse ansågs inte vara tillräcklig för att i kyrkolagen ha rätt att lagstifta om kyrkomötets ensamrätt att föreslå kyrkolag.

Det gäller även att beakta att konstaterandet om kyrkans ensamrätt *att föreslå kyrkolag och förbudet att göra ändringar i kyrkomötets förslag* ingår *endast i regeringens proposition till grundlagen och inte i själva grundlagen*.³⁸⁷ Därför är gällande kyrkolags bestämmelse om stiftandet av kyrkolag synnerligen viktig.³⁸⁸

³⁸⁶ Man kan fråga sig om den särställning som Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har i dagens situation blivit något negativt, så att den som enda religionssamfund förväntas anpassa sin lagstiftning till samhällets lagstiftning.

³⁸⁷ I detaljmotiveringen till 76 § i RP 1/1998 heter det sålunda: ”I praktiken överlämnas kyrkomötets förslag till riksdagen i form av en regeringsproposition. När propositionen avläts är det dock inte möjligt att göra materiella ändringar i kyrkomötets förslag. Riksdagen kan antingen godkänna eller förkasta propositionen.”

³⁸⁸ Närmare om detta i avsnitt 3.4.3. (Kyrkolagsändringar, kommittéarbete och övriga beredningar efter 1993 års lag).

Till den del som kyrkolagen inte innehåller avvikande bestämmelser om lagstiftningsordningen tillämpas också på kyrkolagen vedertagen lagstiftningsordning och allmänna bestämmelser om behandling av lagförslag vilka ingår i regeringsformen och riksdagens arbetsordning.

I 76 § i Finlands grundlag (11.6.1999/731) föreskrivs följande om kyrkolagen:

I kyrkolagen finns bestämmelser om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation [författning] och förvaltning.

Angående lagstiftningsordningen för kyrkolagen och rätten att ta initiativ som angår den gäller det som särskilt bestäms i kyrkolagen.³⁸⁹

Ordalydelsen om kyrkolagen som Heikki Ritavuori m.fl. ursprungligen skapade om kyrkolagens tillämpningsområde, ”kyrkans organisation [författning] och förvaltning”, har sålunda bevarats ograverad i två av Finlands statsförfattningar i nästan ett sekel.

Kraven på lagnivå i 2000 års grundlag

Då det gäller grundlagens primat är den centrala bestämmelsen grundlagens 106 §, som säger att om tillämpningen av en lagbestämmelse uppenbart är i strid med grundlagen bör domstol ge prioritet åt vad som står i grundlagen. Det här gäller vilken lag som ska ges företräde i domstol vid en tillämpningssituation och det är inte tänkt som ett rättsnöre för definierandet av kyrkolagens område utan handlar om lagtolkningen i domstolarna.³⁹⁰

Inte heller 80 § i grundlagen, som handlar om delegering av lagstiftningsbehörighet, kan direkt tillämpas på problem som gäller tolkningen av kyrkolagens tillämpningsområde. Enligt det ”minimikrav på lagnivå” som ingår i grundlagen ska man med lag reglera grunderna för individens rättigheter och skyldigheter samt sådana ärenden som annars enligt grundlagen hör till lagens tillämpningsområde. Det här kravet verkar överensstämmande med de innehållsliga kriterier för kyrkolagen som 76 § i grundlagen talar om. Kyrkans författning och förvaltning är områden på vilka man kan tillämpa grunderna för individers rättigheter och skyldigheter. Grundlagen dock varken nämner eller specificerar lagar i sitt krav på lagnivå. Därmed uppfylls kravet på lagnivå när det gäller endast kyrkans egna angelägenheter också med lagstiftning som hör till kyrkolagens tillämpningsområde. Mer svårtolkat utgående från kyrkolagssystemet är kravet på lagnivå i 80 § i grundlagen till den del det gäller ”frågor som enligt grundlagen i övrigt hör till området för lag.” Som sådana ”i övrigt till området för lag” hörande frågor som rör kyrkan har man räknat frågor som gäller de grundläggande fri- och rättigheterna och där det har funnits behov att avvika från de grundläggande fri- och rättigheterna³⁹¹ utgående från kyrkans lära. När det gäller begränsningen av de grundläggande fri- och rättigheterna har det dock varit en princip i grundrättighetssystemet att man inte ens med lag kan begränsa de grundläggande fri- och rättigheternas kärna.

³⁸⁹ I beredningarna av den nya kyrkolagen skulle det vara nödvändigt att komplettera förslaget enligt kommissionens intention så att det finns i förslaget förbjudet att ändra innehållet av kyrkomötets kyrkolagförslag.

³⁹⁰ Sålunda skulle domstolarna kunna blanda sig i eventuella konflikter som uppstår inom den kyrkliga förvaltningen och som gäller de grundläggande fri- och rättigheterna då det gäller tillämpningen av en lag (även t.ex. då det gäller att tvinga någon att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning).

³⁹¹ Se t.ex. motiveringen i Vasa förvaltningsdomstols beslut 27.8.2004 (04/0253/3) (”En förutsättning för att kunna avvika från nämnda bestämmelser på lagnivå är att det finns en bestämmelse på lagnivå i kyrkolagen som grundar sig på kyrkans beaktelse.”)

Den religions- och samvetsfrihet som 11 § i grundlagen föreskriver är också en grundläggande rättighet som berör kyrkan. Till religions- och samvetsfriheten hör rätten att bekänna och utöva en religion, rätten att uttrycka en övertygelse och rätten att höra eller inte höra till ett religionssamfund. Ingen har heller skyldighet att delta i religionsutövning som strider mot ens samvete.³⁹² Trots att 11 § i grundlagen inte innehåller någon bestämmelse om möjligheten att avvika från denna rättighet genom lag finns det enligt den allmänna uppfattningen inom rättskipningen dock inget skydd för ett sådant åberopande av de egna rättigheterna som skulle förhindra att andra människors grundläggande fri- och rättigheter fullföljs.

I fråga om systemet med de grundläggande fri- och rättigheterna har det när det gäller rättskipningen som berör kyrkan utformats en tolkning som gäller en situation då den grundläggande rättigheten till religions- och samvetsfrihet hamnar i konflikt med någon annan grundläggande rättighet (det här gäller uttryckligen jämställdhet mellan könen). Enligt denna tolkning innebär religionsfriheten i ett sådant fall enbart rätten att utträda ur det religionssamfund som vederbörande uttryckligen skulle vilja höra till i det att han eller hon förbinder sig till religionssamfundets lärogrund. I praktiken har denna konflikt i fråga om de grundläggande fri- och rättigheterna mellan olika personer uppstått därför att religionssamfundet i enlighet med sin inre ordning har förändrat *tolkningen av sin lära*. Om kyrkan ändrar sin lära, bekännelse eller tolkningen av dem är det inte fråga om att en ändring inte kunde göras. I stället kan man fråga sig om kyrkan efter det längre är samma kyrka. Således är det inte endast en juridisk fråga utan ett teologisk och kyrkorättsligt dilemma. Då man i en konfessionell kontext avgör en sådan fråga enbart juridiskt kan tolkningen av den frihet som följer av en grundläggande rättighet leda till dess motsats, nämligen att man är tvungen att avstå från sin frihet.

Det här har lett till tryck på att tömma religions- och samvetsfrihetens kärna genom lagtolkning. Vid religionsutövning, gudstjänst som förrättas tillsammans av flera präster, har man genom att vädja till jämlikheten mellan könen samtidigt i praktiken förhindrat vissa präster från att utöva sin religion i enlighet med sin övertygelse. I vissa fall har detta t.o.m. lett till att prästen och lekmannen i fråga har straffats disciplinärt eller brotträttsligt. En dylik tolkning av grundlagen har dessutom lett till att *betydelsen av kyrkans bekännelsegrund har uttunnats*, eftersom det handlar om religionsutövning inom samma bekännelse.³⁹³ En dylik tolkning av grundlagen kan anses strida mot principerna även för systemet med de grundläggande fri- och rättigheterna om och då en minoritet, som verkar i enlighet med kyrkans bekännelse, i praktiken lämnas helt utan det skydd av de grundläggande fri- och rättigheterna. I själva verket behandlar den här tolkningen kyrkans medlemmar olika genom att gynna tvångsåtgärder mot personer vars samveten i enlighet med beaktelsen är bundna till Bibeln.³⁹⁴

³⁹² Också motiveringen till KLF 1863, s. 124, visar att kommittén förstod betydelsen av religiös övertygelse: ”Ingenting är i en så hög grad hjertats, en övertygelsens och samvetets sak, som den religiösa tron. För att denna i sanning skall finnas till, fordrar den hjertats fria böjelse; förhåller det sig annorledes, innebär den en förfärlig lögn.”

³⁹³ Enligt motiveringen till beslutet om kyrkans ämbete år 1986 ändrades inte kyrkans lära och kyrkans tidigare uppfattning om kyrkans ämbete har i olika sammanhang konstaterats vara i överensstämmelse med kyrkans tro och bekännelse.

³⁹⁴ Det konfessionella underskottet har varit tydligt i rättskipningen som gäller religionsfrihetsfrågor. Varken i nationella domstolar eller i människorättsinstanser har det ens varit möjligt att ta hänsyn till innehållet i olika

Samhällets allmänna lagar innehåller numera bestämmelser, som förbjuder vissa handlingar, försummelse och beteenden som diskriminering. På grund av de förändringar som ägt rum i samhället har sådant som tidigare var förbjudet nu legaliserats. Värderingarna som samhället skapar för sig baserar sig inte nödvändigtvis på kyrkans lärouttågningar. Å andra sidan stiftar samhället kyrkolagen som har innehållit hänvisningar till kyrkans bekännelse som fästar sig i Bibeln.³⁹⁵

Att den allmänna lagstiftningen utvidgas till att reglera sådana frågor som gäller endast kyrkans egna angelägenheter och därtill också sådana angelägenheter som hör ihop med kyrkans lära är en kyrkorättsligt viktig fråga.³⁹⁶ I rättskipningen³⁹⁷ och också annars har det framförts den uppfattningen att för att i kyrkans förvaltning kunna avvika från en grundläggande rättighet enligt allmän lag krävs det en bestämmelse på lagnivå om att avvikelser grundar sig på kyrkans lära. Trots att ett sådant krav verkar juridiskt rimligt och berättigat är frågan dock inte lika enkel då den ses ur en kontext med anknytning till kyrkans bekännelse och kyrkans ämbete som då den ses enbart ur ett författningsrättsligt eller tjänstemannarättsligt perspektiv.

Juridiskt sett verkar innehållet i kyrkolagens och kyrkoordningens första paragrafer vara en tillräcklig reglering av kyrkans lära. Här uttrycks den tro som kyrkan bekänner, nämligen en på Bibeln grundad kristen tro, som uttrycks i de kyrkliga bekännelseskriterier som omnämns i dessa paragrafer. Dessutom lyfter man fram att Bibeln är rättesnöret, auktoriteten, för läran. Kommittén för revision av kyrkolagen ansåg att det ur kyrkans synvinkel är bäst att det inte finns någon utförlig förklaring av bekännelsen i en lag som ett statligt lagstiftningsorgan stiftar.³⁹⁸

Det har dock visat sig vara teologiskt svårt att definiera kyrkans lära genom att hänvisa till bekännelseskriterierna. Inte ens teologiska faktorer förutsätter att kyrkan stiftar eller föreslår en lag om sin egen lära på något annat sätt än genom att rent allmänt hänvisa till kyrkans bekännelseskriterier, som uttrycker kyrkans på Bibeln grundade tro och lära. Den lutherska kyrkans tro har i kyrkans tolkningstradition ansetts vara något som det råder enighet om och som inte kan förändras ens med kvalificerad majoritet. Å andra sidan har kyrkans lära med därtill hörande ändringsförbud eller åtminstone kravet på kvalificerad majoritet även lett till en tendens att betrakta frågor som gäller läran som sådana som inte gäller läran, utan som ”praktiska frågor” eller ”bönestunder” eller så har man skapat nya ”metaregler för tolkningen av kyrkans lära”.³⁹⁹

bekännelser. Bestämmelserna i internationella avtalstexter är på den här punkten till sitt innehåll oprecisa och allmänna.

³⁹⁵ Ett exempel är partnerskapslagen. Då åsiktsmångfalden inom kyrkan ökat har det blivit svårare att säga vems åsikt som ska betraktas som den ”rätta”. Jfr t.ex. ställningstaganden som gäller upplåtandet av kyrkliga verksamhetsutrymmen åt muslimer och åt sådana som verkar i enlighet med lutherska kyrkans bekännelse.

³⁹⁶ Här handlar det om kyrkorätt i dess ”egentliga betydelse”. Martti Simojokis definition av kyrkorättens ”vedertagna betydelse” passar bättre som definition på kyrkoförvaltningsrätt.

³⁹⁷ T.ex. Vasa förvaltningsdomstol 27.8.2004 (04/0253/3).

³⁹⁸ Enligt bl.a. RK 1988, I, 9 är kyrkans bekännelser kyrkans interna angelägenhet. Den kan inte förändras med lag. Enligt kommittén innehåller kyrkolagens bekännelseparagraf inte själva bekännelsen, utan den omnämner endast kyrkans bekännelseskriterier och Bibeln som det enda rättesnöret varefter all lära i kyrkan ska bedömas och granskas. Enligt kommittén fanns det vissa teologiska problem som gäller det sätt på vilket kyrkolagen hänvisar till bekännelsen. Ett sådant teologiskt problem var bekännelsens placering i författningarna.

³⁹⁹ T.ex. genom att tillämpa skillnaden mellan lag och evangelium, som hör till rättfärdiggörelseläran, på könet hos innehavaren av kyrkans ämbete.

Man har inom kyrkan – åtminstone ända fram till kyrkolagsändringen och ändringen av kyrkomötets uppgifter år 1973 – ansett att det är förbjudet att ändra kyrkans lära. På liknande sätt har man förhållit sig till en ändring av tolkningen av kyrkans lära. Det skulle stå i konflikt med den tro som uttrycks i kyrkolagens bekännelseparagraf och därmed vara omöjligt att göra ett sådant majoritetsbeslut där kyrkans lära tolkas i strid med Bibeln. Kyrkan bör enligt sin egen lära bevara den apostoliska tron och föra den vidare till nya kristna generationer i kyrkan.⁴⁰⁰

Ärenden med sitt ursprung utanför kyrkan själv som kyrkans egna angelägenheter

Kyrkomötet har enligt kyrkolagens bestämmelser haft ensamrätt att föreslå kyrkolag. Trots att ett visst ärende har initierats genom en motion i kyrkomötet och sedan godkänts av kyrkomötet betyder det inte att detta ärende alla gånger fyller kravet på att ärendet ska ha sitt ursprung i kyrkan själv. Det kan hända att ärendet tidigare varit uppe i det samhälleliga beslutsfattandet och det har sedan uppstått ett tryck på kyrkan att på den här punkten harmonisera sina författningar med samhällets.

Kravet på att ett ärende skall ha sitt ursprung i kyrkan själv kan ifrågasättas om de samhälleliga reformkraven är avgörande och primära då det gäller att få kyrkan att gå med på en ändring av kyrkolagen eller dess tolkning av läran. Ur begreppslig synpunkt är det redan problematiskt om kriteriet på att ett ärende skall ha sitt ursprung i kyrkan själv formellt uppfylls då kyrkomötet som ett resultat av direkt eller indirekt påtryckning utifrån ändrar kyrkolagen på ett sådant sätt som står i strid med kyrkans egen lärogrund.

Redan i början av 1970-talet, dvs. Före 1993 års kyrkolag, förekom det påtryckningar från samhällets sida då det gällde vissa söckenhelger. Kyrkomötet föreslog därför att tre söckenhelger ska flyttas.⁴⁰¹ Två av dem återfick senare sin ursprungliga plats.⁴⁰² Trots att bestämmelserna om detta återfanns i kyrkolagen handlade det också om en fråga av betydelse för samhällsekonomin. Att två av helgerna senare återfick sin ursprungliga plats innebar att kyrkans teologiska behov respekterades.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Enligt detta bör en behandling av frågor som gäller kyrkans tro innebära beredning och publicering av *uttalanden som är i enlighet med kyrkans lära*. Då borde det inte spela någon roll vilket förvaltningsorgan eller vilken tjänsteinnehavare som konstaterar detta, eftersom kyrkans lära och bekännelse är lika förpliktande för alla kyrkans medlemmar och förvaltningsorgan.

⁴⁰¹ Kyrkolagsändringen 475/1972. Kansanaho 1991, 519: "Kyrkan gav avkall på sina egna principer för att bevara sitt förhållande till de samhälleliga beslutsfattarna. Där gjorde kyrkan ett fel, så hette det." (Min översättning)

⁴⁰² Kyrkolagsändringen som återgav två söckenhelger deras ursprungliga plats trädde i kraft i början av 1992. Detta hängde ihop med en författningsrättslig "schism" då president Koivisto i samband med att han stadfäste lagen flyttade dess ikraftträdande framåt med sex år. Det var i KL1964 – efter ändringen 1972 - så att Kristi uppenbarelse dag/Trettondagen firades lördagen mellan den 6 och den 12 januari, Kristi himmelfärds dag lördagen före närmast föregående bönsöndag och pingstens beredelsedag lördagen före pingst. Efter kyrkolagändringen blev det så att både trettondagen och Kristi himmelfärds dag återfick sina ursprungliga platser medan pingstens beredelsedag upphörde att vara en högtidsdag.

⁴⁰³ Här kan också nämnas ett annat fall. President Paasikivi stoppade i tiden ett förslag som hade inneburit att fränskilda inte kunde få kyrklig vigsel. I det här fallet kan man anse att ärendet hade sitt ursprung i kyrkan men fick sitt slut i staten. Redan tidigare hade marskalk Mannerheim önskat att militären fick sin egen biskop, vilket inom kyrkan till en början ansågs vara opassande. Efter att titeln "fältbiskop" skapats gick också kyrkan med på att omnämna fältbiskopen i kyrkolagen – av allt att döma på grund av respekt för marskalkens person.

Ärendet som gällde kyrkans ämbete uppkom inom den kyrkliga förvaltningen utgående från de kvinnliga teologernas behov, men i behandlingen av det kunde man dock se påtryckning utifrån det samhälleliga jämställdhetstänkandet.⁴⁰⁴

På senare tid har frågor som gäller registrerat partnerskap och bikthemligheten fått sitt ursprung i samhället och hamnat på kyrkans agenda.⁴⁰⁵ Vartdera ärendet innehåller visserligen sådant som till sin natur är kyrkans egna angelägenheter.

Det som under senare årtionden blivit en motpol till kriteriet om ursprung i kyrkan har blivit mångsidigare och är inte så mycket påtryckning från samhällets sida, utan mer en fråga om en allmän opinion som media för fram. Media kan betraktas som ”ansiktslös” i den bemärkelsen att den inte är partibunden i sitt förhållande till kyrkan.⁴⁰⁶ De frågor som gäller kyrkan kan i allmänna medier anpassas efter den dominerande kyrkopolitiska riktningen. De kyrkopolitiska konstellationerna inom kyrkan kan leda till att de som vill driva igenom vissa reformer förlitar sig på de dominerande medierna⁴⁰⁷ för att använda dessa för att få igenom det man vill genomföra i kyrkan.⁴⁰⁸ Det är också intressant att notera att kyrkliga medier börjat förhålla sig alltmer negativt till kyrkans bekännelseetrogna minoriteter.⁴⁰⁹ Det är också möjligt att man inifrån kyrkan börjar söka utomstående hjälp då det gäller att gå in för nytolkningar av Bibelns och kyrkans lära.⁴¹⁰

2.4.3 Betoningen av lagstiftningskriteriernas betydelse i kyrkolagen och kyrkorätten

På grund av kyrkans offentlighetsrättsliga ställning har synen på kyrkorätt varit beroende inte bara av förändringarna i synen på allmän rätt utan också av de lagstiftningskriterier som gäller den särskilda lag som stiftas för kyrkan. De har i sin tur varit beroende av interna kyrkliga omständigheter eller av det utrymme statsförfattningen skapat för kyrkan. Arrangemangen har visat sig vara långlivade, men man har betonat olika delar av deras innehåll beroende på om man har velat understryka kyrkans ställning och karaktär som en

⁴⁰⁴ Kyrkomötets protokoll från beslutet i november 1986. När jämställdhetslagen stiftades betonade man dock i lagens motivering att man inte tar ställning till kvinnoprästfrågan inom kyrkan. Den här motiveringen har senare tolkats så att tillämpningen av jämställdhetslagen ska ske i ”dess fulla kraft” utan några begränsningar i kyrkan efter att kvinnoprästbeslutet tagits. Jämställdhetslagen tillämpas dock inte på grund av denna bestämmelse om begränsning på den verksamhet som hör ihop med religionsutövning inom kyrkan. Motiveringen har dock på den här punkten förlorat sin betydelse efter att kvinnoprästbeslutet fattats.

⁴⁰⁵ Beroende på åsiktsskillnader kan nästan vilket som helst ärende som förekommer i samhället förklaras ha sitt ursprung i kyrkan, ifall det finns åtminstone någon samhälls kyrkligt orienterad person som talar för saken. Då kan perspektivet lätt bli att kyrkan uppfattas som bromsare.

⁴⁰⁶ Trots att denna ansiktslöshet inte är partipolitisk kan den till sin natur vara mer kyrkopolitisk genom att tjäna vissa kyrkliga åsiktsriktningars intressen.

⁴⁰⁷ De dominerande medierna är vissa TV- och radiokanaler samt Helsingin Sanomat och andra dags- och veckotidningar med stor upplaga.

⁴⁰⁸ Efter debatten i TV i oktober 2010, som ledde till en utskrivningsvåg inom kyrkan, försökte man från ledningens sida i kyrkan via media vädja till ökat valdeltagande i det kommande församlingsvalet just för att få igenom sådana reformer som man vill ha. Jfr KLF 1863, 234 (”såsom en okristlig och okyrklig demokrati”) och Pirinen 1985, 252.

⁴⁰⁹ T.ex. har personer som är aktiva i kyrkliga väckelserörelser stämplats som ”sektarister” utan att biskoparna eller andra kyrkliga aktörer skulle ha rättat till dessa uppfattningar.

⁴¹⁰ För en analys av luthersk etik, se Vainio 2006b, 182–203.

trosgemenskap eller som ett offentligträttsligt sociologiskt samfund, som i grundlagen getts en speciell samhällelig ställning.

Kyrkans lagstiftningsmässiga autonomi handlar om huruvida man ser kyrkorätten och kyrkans rätt utgående från strukturer som växer fram ur eller det som i högsta grad är kyrkans mest säregna utgångspunkter utgående från den lagstiftning som gäller kyrkan. Om det förstnämnda synsättet varit den primära utgångspunkten i en kyrkorättslig definition har en analys av det som gäller kyrkan och är dess egna angelägenheter närmast handlat om att förstå kyrkorätten utgående från principen om ursprung i kyrkan. Om däremot förvaltningsstrukturer eller betoningar från utomkyrklig samhällsfilosofi har varit det som definierat grunderna för regleringen av kyrkliga ärenden, har kyrkans författning kommit att handla om att uppfylla kriterierna på ett offentligträttsligt samfund och det viktigaste med kyrkans förvaltning att den är ändamålsenlig. I så fall har det dock hänt att man inte närmare definierat vilka utgångspunkter ändamålsenlighetsprincipen ska ha.

De rättsteoretiska beskrivningarna av kyrkorätten, i vilka kyrkorättsbegreppet inte tar hänsyn till principen om ursprung i kyrkan, går i sista hand tillbaka på en rättspositivistisk uppfattning av kyrkan och den rätt som gäller kyrkan. Då blir garanten för att rätt kyrkorätt föds en förtröstan på att en tre fjärdedels majoritet i kyrkomötet har godkänt en kyrkolagsändring. Den här utgångspunkten ger inte stöd eller uppfyller dock nödvändigtvis inte kriteriet på ursprung i kyrkan om något ärende som gäller kyrkans lära kommer upp på föredragningslistan och det ”beror på något annat än evangeliet”.⁴¹¹ Att utgå från absolut majoritet som en avgörande faktor för ”rätt kyrkorätt” är i sin rättspositivistiska utgångspunkt problematiskt till den del det handlar om kyrkans lära. I princip kan man föreslå och stifta sådan kyrkolag som står i strid med kyrkans egna teologiska grunder och tillämpa den i en rättspositivistisk-rättsrealistisk anda och genomföra detta som en form av samhälleliga tvångsåtgärder. I en sådan uppfattning om kyrkorätt skulle kyrkorätten i praktiken inskränkas till ”enbart” samhällelig lagstiftning eller till kyrkoförvaltningsrätt som en del av allmän förvaltningsrätt. I så fall skulle nog kyrkans karaktär av offentligträttsligt samfund komma till uttryck, men när det gäller dess karaktär som en trosgemenskap skulle innehållet bli bristfälligt. Syftet med kyrkolagssystemet var från början att skapa de lagstiftningsmässiga ramar som kyrkan behövde för att utöva verksamhet i enlighet med sin bekännelse. Också det här systemet kunde fel använt verka emot sina syften.

Man kan också uttrycka det så att kriterierna för lagstiftningen om kyrkan kyrkorättsligt handlar om frågan: kyrkolag eller lag om kyrkan?⁴¹² Om syftet med lagstiftningen om endast kyrkans egna angelägenheter är att ge ett på statsförfattningen grundat skydd för kyrkan att på lagnivå reglera de ärenden som är absolut omistliga för kyrkan handlar det om att kyrkan getts en möjlighet att skydda sig mot en utifrån kommande och förpliktande eller tvingande reglering. Om man däremot förstår det hela mer omfattande och syftet endast är att ge kyrkan möjlighet att organisera sina strukturer som en intern del av den allmänna förvaltningen, räcker det med en av samhället stiftad lag som fungerar som ramlag för kyrkan. I så fall handlar inte behovet av kyrklig lagstiftning om något som direkt berör kyrkan och dess medlemmars trosliv. Då är det också samhället som avgör sitt behov och sin vilja att med allmän lagstiftning styra och begränsa kyrkans religiösa liv. Därför handlar det också om vad man ursprungligen menade och eftersträvade då man

⁴¹¹ Teinonen 1964, 26.

⁴¹² Leino 2002a.

skapade kyrkolagssystemet och hur man har tolkat och önskat tillämpa ordningen sedan dess.

3 Kyrkans lära som endast kyrkans egen angelägenhet i kyrkolagstiftningen

Dogmerna är inte skuld till religionskrigen, utan människors sätt att hantera dogmerna, deras oförmåga att förstå, att krig och partisöndring icke är rätta sättet att föra den religiösa övertygelsens talan.

Gert Borgenstierna 1965, 30

3.1 Kyrkans lära och endast kyrkans egna angelägenheter

3.1.1 Kyrkans bekännelse – innehållet i kyrkans lära

Jag försöker beskriva Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland uppfattning av den uppenbarelse som getts åt den kristna kyrkan och hur den i praktiken tolkas och förvaltas. För vårt ämne är det intressanta uttryckligen hur man i kyrkolagen har uppfattat och tolkat sådana ”endast kyrkans egna angelägenheter” i kyrkans apostoliska undervisning om kyrkans lära och i det kyrkans liv som ska utgå från denna undervisning. Jag frågar om man har förstått detta på samma sätt som reformatörerna och så som de kommer till uttryck i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrifter.

Helheten av kyrkans dogmer (Guds uppenbarade sanning) är kyrkans dogm, som kyrkan vill att man ska tro.⁴¹³ Det är därför relevant att jämföra kyrkans dogm med den uppfattning av kyrkans lära som kommer till uttryck i Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tre kyrkolagar. Kyrkans författning, som kommer till uttryck i kyrkolagen och kyrkoordningen, återspeglar och förmedlar kyrkans dogm i kyrkans liv. Gert Borgenstierna fann även en juridisk dimension i ordet dogm.⁴¹⁴

Av gammalt har Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland lära närmast ansetts bestå av katekesen och Augsburgska bekännelsen.⁴¹⁵ Det finns därmed en koppling mellan kyrkans lära och kyrkans bekännelse, vilken utgörs av bekännelseskrifternas helhet. Varken katekesen eller Augustana var ämnade att grunda en ny religion, utan syftade till att (på nytt) finna, definiera och också försvara den gemensamma katolska universalkyrkans tro och äkta lära. Kyrkans lära bör granskas utifrån kyrkans förkunnelse och undervisning, även om det är så att begreppet kyrkans lära aldrig varit fullständigt teologiskt enhetligt.⁴¹⁶ I Augsburg

⁴¹³ Teinonen 1999, 76. Jfr Huovinen 1988. Huovinen 1990, 273: ”Användningen av begreppet har blivit den att dogmi [på finska] innebär en enskild lärosats som kyrkan tror på eller som den har godkänt medan (kyrkans) dogm [på finska dogma] åter innebär helheten av den kristna traditionen som dessa dogmer utgör.”

⁴¹⁴ Borgenstierna 1950, 31: ”I grekiskt språkbruk före kristendomens framträdande betydde ordet dogm både något juridiskt, ett officiellt dekret, och något filosofiskt, ett axiom, som varje bevisföring måste bygga på, men som själv inte behövde bevisas. Den grundläggande betydelsen av ordet dogm skulle med andra ord vara någonting som är släkt med en fundamental lärosats, en absolut sanning om ett bestämt förhållande. Dogmen är släkt med postulatet: jag utgår från en sats, som utsäger det och det, och jag anser att denna sats är sanning.”

⁴¹⁵ Som en skillnad till begreppet kyrkans lära har kyrkosynen eller ecklesiologin betraktats som en del av dogmatiken. Att reflektera över den andliga betydelsen av kyrka och församling handlar om kyrkosyn, ecklesiologi. Fastän ecklesiologin är ett viktigt sätt att se på kyrkan inom teologin, handlar en ecklesiologisk reflektion om att internt i kyrkan klargöra kyrkans natur och betydelse.

⁴¹⁶ Juntunen H. 1991, 50, hänvisar till de utredningar som gjorts av den norska statskyrkans kommittéer (NOU 1975:30 och NOU 1985): ”Kyrkans yttre organisering har till uppgift att trygga att evangelium rätt förkunnas

presenterade vissa teologer en tolkning av evangeliets lära, en helhetstro för kyrkan i 21 artiklar.⁴¹⁷ Denna trosbekännelse väckte motstånd i den katolska kyrkan, men fick också starkt understöd bland de kristna i katolska kyrkan vilket ledde till att de som stödde förändringar lämnade den katolska kyrkan. En speciell passus om Bibeln togs dock inte in i den lutherska kyrkans bekännelseskriterier, trots att kyrkans lära då och också senare betraktats som Bibelns egen lära.⁴¹⁸

Kyrkans existens som kyrka förutsätter en lära, som uttrycks som en bekännelse. Bekännelsens två sidor är syndabekännelse och trosbekännelse. Det finns en koppling mellan Bibeln, läran och bekännelsen.⁴¹⁹ Den gamla kyrkans bekännelser föddes för att bekänna kyrkans tro och för att klargöra begrepp i kampen mot villoläror. Läran har också uppfattats som innehållet i kyrkans undervisning.⁴²⁰ Det erbjudande om reform av kyrkans lära som gjordes i Augsburg år 1530 blev inte godkänt av den katolska kyrkan. Enligt kyrkans bekännelseparagraf har Augsburgska bekännelsen med dess mer omfattande utläggningar vid sidan av katekesen kommit att utgöra den bindande lärogrunden för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.⁴²¹ Kyrkans lära, bekännelse och tro grundar sig alltså på Guds ord också enligt kyrkolagstiftningen. I den lutherska ortodoxin blev pura doctrina, som grundar sig på artikel 7 i Augustana, kyrkans kännetecken. Kristi lära som

och sakramenten förvaltas. För att särskilja mellan rätt och fel lära krävs ett visst förfaringsätt. *Rätt förkunnelse stämmer överens med bekännelsens helhetsuppfattning.* Kyrkans svåra men oundvikliga läromässiga skyldighet är att se till att det *centrala elementet i kyrkans lärotradition* kommer till uttryck i evangeliets förkunnande för dagens människa.” (Min kursivering) Det har, åtminstone i den norska statskyrkan, varit fråga om *tolkningen* av bekännelsens helhetsuppfattning och det centrala elementet i kyrkans lärotradition. Juntunen betonar dock att det enligt de norska utredningarna inte är så att rättfärdiggörelse av tro allena på Kristus skulle vara detsamma som ”kyrkans lära” även om det är det bibliska budskapets kärna. Ett viktigt kriterium i olika lärotolkningar har varit att budskapet om Kristus inte ska fjärras från kärnpunkten i läran. Jfr Martikainen 1986, Träskman 1989a och b.

⁴¹⁷ Kiviranta 1977, 124. På basis av *notae ecclesiae*-läran bevaras i den lutherska kyrkan partikularkyrkans gemenskap med Kristi sanna kyrka och universalkyrkan. Kiviranta hänvisar (s. 125) till Hans Dombois (1974, 38) definition av den lutherska kyrkan. Här följer en del av den: ”- - Die Partikularkirche als Mittelbegriff bezieht also ihre Legitimität und Kraft von beiden Seiten. Sie macht gegenüber der lokalen Gemeinde das Recht der universalen Kirche geltend, alles da, was diese Gemeinde vermöge ihrer Lokalität und Aktualität nicht selbst wahrnehmen und darstellen kann. Sie kann das aber nur dann und in dem Maße, in dem sie selbst in der Gemeinschaft der universalen Kirche rückgebunden und verantwortlich ist.”

⁴¹⁸ Av reformatorerna ifrågasatte knappast någon Bibelns karaktär av uppenbarelse eller dess auktoritet. Därför behövde detta inte särskilt nämnas utan det uppfattades som en självklar del av kyrkans lära, som ett uppenbarelsens ord givet av Gud till mänsklighetens frälsning.

⁴¹⁹ I 1993 års kyrkolag innehåller bekännelseparagrafen (KL 1:1) en bestämmelse om den kristna *tro*, som Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner. I början av kyrkoordningen har man å sin sida bestämt att *kyrkan bekänner sig till den kristna tro som grundar sig* på Guds heliga ord. I bägge författningarna omnämns de bekännelseskriterier som hör till kyrkans bekännelse. I kyrkoordningen finns dessutom en ”högsta norm”, som tidigare fanns i kyrkolagen, enligt vilken *all lära i kyrkan* ska prövas och bedömas enligt Guds heliga ord. (Min kursivering) Kyrkans tro, bekännelse och lära hör alltså ihop rent terminologiskt också på författningsnivå.

⁴²⁰ Teinonen 1991, 90 hänvisade till att det står i början av Augustanas första artikla: *Ecclesiae magno consensu apud nos docent.* Enligt Teinonen är kyrkans lära (lat. *doctrina*), d.v.s. tron (lat. *fides*), det som man lär och förkunnar i kyrkan, har givits till kyrkan, och för kyrkan är det livsviktigt att bevara den rätta apostoliska och katolska tron.

⁴²¹ Jfr Hannu Juntunens (1991, 49–63) analys av begreppet bekännelse när han till norska kyrkan riktar frågan: statens eller kyrkans bekännelse? Trots att analysen egentligen handlar om bekännelsebegreppet i en statskyrka innehåller den intressanta iakttagelser om den kyrkliga bekännelsens betydelse, innehåll och beständighet. Juntunen refererar bl.a. den norska diskussionen om det bindande i bekännelsen som fördes mellan Frede Castberg och biskop Eivind Berggrav (s. 61–62), där det på grund av erfarenheter av Quislingregimen fördes fram att en prästs bekännelseskylldighet i första hand grundar sig på annat än på statlig lagstiftning.

kyrkans lära fördes år 1938 ner på gräsrotsnivå då artiklarna 1–21 i CA togs in i psalm-, evangelie- och bönboken.⁴²²

Omfattningen av den lutherska kyrkans bekännelseskrifter definierades i den år 1580 godkända Konkordieboken (*Liber concordiae*). Den lutherska kyrkan ville inte vara en ny kyrka, utan ville verka på den gamla allmänna kyrkans läromässiga grund. Den gamla kyrkans bekännelser, så som de användes i den västliga kyrkans liturgi och undervisning, blev därför en del av den lutherska kyrkans bekännelse. De ifrågasattes inte. I enlighet med Luthers uppfattning togs de tre mest använda bekännelserna från den gamla kyrkan, de så kallade ekumeniska huvudbekännelserna, år 1580 in i de lutherska bekännelseskrifterna. De bekännelser som användes i östkyrkan fanns inte med här.⁴²³

Carl Axel Aurelius definierar i sin analys av bekännelseskrifterna deras karaktär så att redan den gamla kyrkans bekännelsegrund vittnar om att utformningen av läran och församlingslivet hör ihop. Aurelius analyserar bekännelseskrifterna och delar in dem i tre grupper: tros-/dopbekännelser, katekeser och bekännelseskrifter.⁴²⁴ Trosbekännelserna är den samlade församlingens offentliga lovsång. Katekeserna är muntlig undervisning av kristen tro och kristet liv, omgärdade av bön, fasta och kärleksgärningar i syfte att skapa myndiga och medvetna kristna. Som egentliga bekännelseskrifter räknar Aurelius Augsburgska bekännelsen och dess apologi, Schmalkaldiska artiklarna och Konkordieformeln.⁴²⁵ I sin analys av Augsburgska bekännelsen skiljer Aurelius mellan fyra perspektiv. Enligt honom sammanfattar artiklarna i CA det som sker och utformningen av läran (*aticulus*) är en återspeglning av praxis (*usus*). Läran omfattar därmed allt det som orden ”trösta, lära, varna och uppmana” innehåller. I artiklarna gjorde också reformatorerna en skillnad mellan artiklar och åsikter (*opiniones*). Augsburgska bekännelsen är inte heller en programförklaring, utan reformatorerna redogör för det som sker ”ibland oss”. För det fjärde kan CA inte heller betraktas som en alltomfattande dokumentering (även om anklagelsepunkterna var över 400) av tro och lära på de evangeliska områdena.⁴²⁶

De lutherska bekännelseskrifterna hävdar att ”våra kyrkor lära endrättigt” (CA 1). Det som lärs och förkunnas (= läran eller tron) är givet åt kyrkan i Guds uppenbarelse. Kyrkans livsviktiga uppgift är att *bevara* den rätta tron, dvs. det Guds Ord i Bibeln som fötts av den helige Andes inspiration och getts som apostolisk tradition av Kristus och den helige Ande.⁴²⁷ Enligt bekännelseskrifterna är Bibelns budskap enhetligt, klarförståeligt och dess

⁴²² Parvio, E. 2008, 15. Dock hade det i verkligheten varit så redan tidigare.

⁴²³ Pirinen 1998, 15–27. I de lutherska specialbekännelserna hänvisar man till den gamla kyrkans bekännelser framför allt då det gäller treenighetsläran och kristologin (den apostoliska trosbekännelsen i grekisk ordalydelse ev. redan ca 200), den nicensk-konstantinopolitanska trosbekännelsen (Nicea 325, Konstantinopel 381 och Chalcedon 451), den athanasianska trosbekännelsen från 500-talets Spanien). Östkyrkan kände inte den athanasianska bekännelsen, men i Schmalkaldiska artiklarna har Luther hänvisat till den.

⁴²⁴ Aurelius 2003, 9–19.

⁴²⁵ Aurelius 2003, 12: ”De är verkligen texter, tillkomna i bestämda historiska situationer i syfte att tydliggöra och/eller värna den egna identiteten, d.v.s. allt det som sker i församlingens gudstjänst, i predikan, undervisning, själavård, liturgi etc. i tider då denna varit mer eller mindre oklar och ifrågasatt.”

⁴²⁶ Aurelius 2003, 13–16.

⁴²⁷ Teinonen 1991, 90–92. Enligt Teinonens tolkning har kyrkolagarnas bekännelseparagrafer varit bundna vid Guds ord. Normen för all lära är: ”Vi tro, lära och bekänna, att den enda regel och norm, varefter alla lärar såväl som lärare böra prövas och bedömas, endast är Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, såsom det står skrivet: ’Ditt ord är mina fötters lykta och ett ljus på min stig’, Psalt. 119. Och den helige Paulus skriver: ’Om och en ängel komme från himmelen och predikade annorlunda, så skall han vara förbannad’, Gal. 1.’” (Konkordieformeln)

oklara delar bör tolkas med hjälp av de klara. I Mose lag är det dock endast den moraliska lagen som binder de kristna. I tolkningarna bör man hålla sig till apostlarnas ord, inte till deras exempel. Den normativa Bibeln har sin egen norm, dvs. Kristus. Därför finns det i den lutherska läran i stället för en allmän ”bibliskhet” en bibliskhet som öppnar sig utifrån rättfärdiggörelsen där reformationens formalprincip (formell princip: endast Bibeln) och materialprincip (materiell princip: rättfärdiggörelse av tro) intimt hör samman.⁴²⁸

Augsburgska bekännelsens apologi, som skrevs av Philipp Melancton, tar i samband med behandlingen av kyrkans ämbete ställning till de bestämmelser som sedan gammalt är i kraft i kyrkan (traditiones veteres). Att följa dem leder inte till rättfärdiggörelse, men man ville dock tolka dylika bestämmelser och seder på bästa möjliga sätt samt bevara ordning och reda i församlingen.⁴²⁹ Katolska kyrkans lära och ordning om predikoämbetet ifrågasattes egentligen inte, men inom reformationen höll det dock på att uppstå en uppfattning om kristendomen enligt vilken man i praktiken avvek från den katolska mässan, och en kristen började betraktas som en person som verkligen levde av Guds ord.⁴³⁰ Det här innebar, om inte en helt ny uppfattning om kyrkan, åtminstone en klarläggning av kyrkosynen så att Guds ord fick en central plats.⁴³¹

I kyrkolagarna är formuleringarna som gäller kyrkans tro tagna ur Konkordieformeln. Det centrala i dessa formuleringar är att Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter är det enda rättesnöre efter vilket all lära och alla lärare ska prövas och bedömas.⁴³² Det apostoliska är här tydligt, eftersom det ansetts som ytterst viktigt att profeteras och apostlarnas lära av gammalt, ett kriterium på lära i kontinuitet, ska bevaras i kyrkan. Kyrkans tre gamla bekännelser (den apostoliska, nicenska och athanasianska), vilka bygger på Guds ord, ska enligt formuleringarna värna kyrkans apostoliska tro. Artiklarna i Augsburgska bekännelsen och dess apologi uttrycker en kristen tro i enlighet med Guds ord och enligt Bibelns klara och oemotsägliga vittnesbörd.⁴³³ Liksom Konkordieformeln betonar också Schmalkaldiska artiklarna den apostoliska läran. Schmalkaldiska artiklarnas syfte var att upprepa och mer grundligt förklara vissa punkter i den Augsburgska bekännel-

⁴²⁸ Bl.a. Teinonen menade att Bibeln bör läsas utgående från rättfärdiggörelseläran så att den lutherska tolkningstraditionen, dvs. bekännelseskriterierna, hör ihop med uttolkningen av Bibeln. Teinonen 1991, 91. Aurelius 2003, 12, menar att redan reformatörerna använde ordet ”lära” i samband med gudstjänsten.

⁴²⁹ Arffman 1994b, 215.

⁴³⁰ Arffman 1994b, 216–217. Se även Laasonen 2011, 19–22, där han försöker visa att lutheranerna definierar sin egen katolicitet utgående från den äldsta kyrkan. Han betonar vidare (s. 44–46) att den lutherska kyrkan anser att kyrkans lärare och heliga ända från den äldsta kyrkans fäder utgör en del av den egna traditionen.

⁴³¹ Arffman 1994b, 217, konstaterar att *ecclesia militans* (den kämpande kyrkan) under medeltiden allmänt hade uppfattats som en bild av den triumferande himmelska kyrkan (*ecclesia triumphans*). I reformationen tog man avstånd från detta imagotänkande. Man skulle endast betrakta den kämpande kyrkan som ett vittnesbörd (testimonium) om den triumferande kyrkan. Att denna dubbelhet förvanskades till en nidsbild, där kyrkan endast är en i tiden verkande ”himmelsk kyrka”, har i kyrkans historia lett till främlingskap och i värsta fall till att en sekulariserad eller när det gäller regementena bortblandad ”himmelsk kyrka” förtrycker den kämpande kyrkan.

⁴³² Detta syns också i den gällande kyrkolagstiftningen: ”Kyrkan fasthåller som sitt högsta rättesnöre den i dessa bekännelseskriter uttryckta principen, att all lära i kyrkan skall prövas och bedömas enligt Guds heliga ord.” (KO 1:1). Ingen människas teologiska budskap, oberoende av hennes lärdomsgrad eller tjänsteställning, kan jämföras med Bibeln. Bibeln har här upphöjts till en normativ bestämmelse och rättesnöre.

⁴³³ *Sola scriptura*-principen syns bl.a. i förordet till Konkordieformeln: ”Vi tro, lära och bekänna, att den enda regel och norm, varefter alla läror såväl som lärare böra prövas och bedömas, endast är Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter.” Luther vände sig bl.a. mot det att den rätta tolkningen av Bibeln skulle finnas någon annanstans. Enligt Luther behövdes varken påven eller något annat kyrkligt läroämbete eller någon synod för att tolka Bibeln. Bibeln var tydlig i sig själv (*claritas scripturae*) och kunde förklara sig själv (*scriptura sui ipsius interpretens*). Se också Juntunen S, 2004, 32.

sen. På samma sätt har man velat betona vikten av att skilja rätt lära från fel genom hänvisningar till Stora och Lilla katekesen.⁴³⁴ Genom att också nämna bekännelseskriterierna i den av samhället stiftade kyrkolagen har man positiverat att den lutherska kyrkans lära grundar sig på Guds ord. För att garantera att kyrkan i enlighet med sin bekännelse fungerar som en *communio sanctorum* och litar på Guds ord och bygger sin verksamhet på det har man tagit med detta också i samhällets lagstiftning. Att en kristen tro uppkommer och bevaras är dock inte enligt Bibeln och bekännelseskriterierna något som kan regleras med lag, utan Guds heliga Andes verk.

Den athanasianska bekännelsen har betraktats mer som ett läromässigt avgränsande dokument än som en liturgisk text.⁴³⁵ Den här karaktäriseringen beskriver svårigheten i att definiera innehållet i kyrkans lära. Förutom läromässig gränsdragning finns det också liturgiskt material i bekännelseskriterierna. Då en dogm som Guds uppenbarade sanning framställs av kyrkan som något man ska tro på, betyder *fides dogma* återigen att tro på läran. På den här punkten mötte reformationen det katolska dogma *ecclesiae*, där skillnaden mellan den gamla kyrkans trosbekännelser och kyrkans tro kom fram, vilket ledde till reformationskrav på att återvända till den gamla tron.⁴³⁶ Lutherska specialbekännelser är vid sidan av Augsburgska bekännelsen (CA)⁴³⁷ dessutom dess apologi, Schmalkaldiska artiklarna, tillägget till CA ur Om påvens makt och överhöghet, Martin Luthers katekeser, Konkordieformeln, Konkordieboken och dess bilaga Förteckning över vittnesbörd (*Catalogos testimoniorum*) samt Uppsala kyrkomötesbeslut från år 1593.⁴³⁸

De lutherska bekännelseskriterierna finns uppräknade i *bilaga 1*.

Under reformationen godkändes i Konkordieformeln en ”samfällad, klar, vederbörlig och slutgiltig upprepning och förklaring av några artiklar i Augsburgska bekännelsen”, om vilka någon tid bland en del teologer strider stått, vilka härmed med ledning av Guds ord och vår kristna läras huvudinnehåll biläggas och till de stridande parternas förlikning avgöras.⁴³⁹

Efter att Schaumans kyrkolag stiftades uppkom inga egentliga oklarheter då det gäller tolkningen av den tro som bekännelseparagrafen i Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland kyrkolag uttrycker och som bygger på den lutherska kyrkans bekännelseskriterier. Därför

⁴³⁴ Kvist 2004, 219.

⁴³⁵ Pirinen 1998, 16.

⁴³⁶ Teinonen 1999, 76 och 235.

⁴³⁷ Gerhardsson–Persson 1985, 137: ”Gång på gång har vi sett att CA intar en särställning bland den mängd av bekännelseskriterier, som blev till som en följd av reformationen.”

⁴³⁸ Uppsala mötes beslut var i kraft också i Finland, men föll bort i 1869 års kyrkolag. Om orsakerna till detta, se KLF 1863, 118–119. Pirinen (1998, 27) förklarade detta på följande sätt: ”Enligt den i Sverige omfattade kyrkorättsliga tolkningen har bekännelseskriterierna där status som lag i deras svenska version och i den ordning, som de förekommer i den upplaga som R.R. Broocman år 1730 redigerade i kraft av kungligt privilegium. Detta kan inte längre anses beröra oss, ty då Uppsala mötes beslut lämnades bort från kyrkolagen i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, bröts formellt anslutningen till Sveriges bekännelsekyrkostradition. En historisk koppling förekommer däremot naturligtvis.” (Min kursivering och översättning) Pirinen undersöker frågan ur kyrkohistoriskt perspektiv. Om en av riksdagen godkänd lag i Finland med namns nämmande räknar upp vissa lutherska bekännelseskriterier, gäller dessa nämnda kyrka. Om Uppsala mötes beslut inte omnämns, gäller det inte Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Det var antagligen det som Pirinen ville säga. Uppsala mötes beslut förändrar inte de övriga bekännelseskriteriernas innehåll. Det kan också förstås som ett slags ”nationell verkställighetsorder”, som man knappast ens i Sverige längre fungerar efter. Jfr Parvio, M. 1989, 120.

⁴³⁹ Underrubrik till Konkordieformeln (1577).

fanns det inget behov att få klarhet i tolkningen av bekännelseskrifternas innehåll. Så sent som år 1973 blev det möjligt för kyrkomötet att behandla frågor som gäller kyrkans lära. Före och också efter det har lärofrågor diskuterats bl.a. i biskopsmötet och enskilda biskopar har framfört sina åsikter i lärofrågor och domkapitlen har behandlat klagomål som gäller prästers undervisning.⁴⁴⁰

Kyrkans lära om Bibeln och kyrkans bibelteologi

Kyrkans bekännelseskrifter lär att

- Guds ord är *ius divinum*, dvs. grunden för kyrkans rätt. (Schmalkaldiska artiklarna, fjärde artikeln/påvedömet)
- Bibeln har uppstått genom Guds Andes verkan. (Konkordieformeln, *Solida declaratio*, 11,12)
- Bibelns ord ljuger inte. (Stora katekesen: femte delen, Om altarets sakrament, 76)
- Bibeln är den enda domaren, regeln och rättesnöret, varefter all lära och alla lärare ska prövas. (Konkordieformeln 1, 7)
- Reformationen genomfördes på basis av trosartiklar som grundar sig på Guds ord. (*Solida declaratio*, 1, 3)
- Guds ords relation till andra texter (trosbekännelserna, trosvittnesbörd och trosförklaringar) är bara uttryck för hur lärare i Guds kyrka i olika tider har förstått och tolkat den heliga Bibeln för omstridda trosartiklars del och hur den bibelstridiga läran har förkastats och fördömts. (Konkordieformeln, *Sammanfattning*, 8)
- Guds ord är inte bedrägligt eller talar osanning. (Konkordieformeln, 7, 13)

Hur tolkas Bibeln idag? Bekännelseskrifternas lära om Bibeln prövas i dagens forskning, som har lyft fram tidigare kända eller nya perspektiv⁴⁴¹:

- Exegetikens område har utvidgats
- Nya metoder ger upphov till nya frågor
- Bibeln tolkas som litteratur
- Retorikens betydelse
- Bibelns text uppfattas som ett fönster mot den sociala situation som fanns då texten föddes
- En postmodern Bibel?
- Forskarens ansvar och de vetenskapliga spelreglernas randvillkor
- Användarna av den mångfacetterade och – kulturella universitetsforskningen.

Det har redan länge varit en central tyngdpunkt i den historisk-kritiska bibelforskningen att betona att Bibeln är mångfacetterad och att argumentera mot dess enhetlighet. Några

⁴⁴⁰ T.ex. behandlade domkapitlet i Helsingfors stift i slutet av 1990-talet en klagan som gällde pastor Antti Kylliäinen bok "Kaikki pääsevät taivaaseen" (Alla kommer till himlen). Behandlingen ledde inte till något annat än att domkapitlet bad biskop Huovinen diskutera med honom. Här handlade det inte om enbart biskopens tillsyn, eftersom *domkapitlet* enligt KL 5:3,2 avgör om en präst som avviker från kyrkans bekännelse och lära ska kunna verka som präst. Också utövandet av biskopens tillsyn kunde innebära att biskopen *ingriper* i en undervisning som bjärt strider mot kyrkans lära. Detta torde biskopen kunna göra också utan att domkapitlet ber honom göra det.

⁴⁴¹ Merenlahti & Thurén 2004, 90–107.

hundra års forskning har i kyrkan lett till en situation, då det inte är lätt för en vanlig präst att predika om Bibeln som helt enkelt varande Guds ord. Denna svårighet har ytterligare accentuerats då den historisk-kritiska forskningen i verkligheten efter upplysningen har stött ihop med vetenskapsfilosofin.⁴⁴²

Fast Bibeln *inte* är en lagbok, har man i kyrkan länge ansett det klart att Bibeln är *norma normans*, bekännelseskriifterna *norma normata*. Då Bibeln innehaft status som normgivande norm har den ordning och den lagstiftning som gäller kyrkan tvingats att böja sig för dess krav. Om bekännelseskriifterna har uppfattats som normerad norm, så har grunden för dess normering varit den normgivande normen. I 1869 års kyrkolag tog man in från bekännelseskriifterna ”bekännelseskriifternas högsta lag och klart uttryckta orubbliga sanning om Guds heliga ord som rättesnöret, varefter all lära i församlingen ska prövas och bedömas.” Också den nuvarande kyrkolagen och kyrkoordningen baserar den kyrkliga prövningen och bedömningen av läran på samma bekännelse, varvid också den högsta normen för prövning och bedömning av all lära i kyrkan, och tolkning av den, är Bibeln som Guds ord. Sammeli Juntunen betonar att kyrkan behöver en gemensam, offentlig och bindande lära samt prövning och bedömning av all lära och alla lärare. Detta för att kyrkan ska bevara sin identitet och frihet som Kristi gemenskap.⁴⁴³

I kyrkans bekännelse har det varit fråga om tolkningen av kyrkans tro, men man har inte ansett sig kunna skapa någon annan grund än att också tolkningen måste vara ”normerad av den normgivande normen”.⁴⁴⁴ Även om man inte i vetenskapssamfundet gjort det, har man inom kyrkan ansett att det strider mot kyrkans högsta rättesnöre också att *tolka* kyrkans lära i strid med kyrkans högsta (normativa) rättesnöre.⁴⁴⁵ Personer som står nära vetenskapssamfundet har också offentligt kunnat träda fram med kritiska uttalanden om kyrkans lära och bibelteologi. Det här har skapat förvirring bland kyrkans medlemmar om hur innehållet i kyrkans lära ska förstås.

Sammeli Juntunen har analyserat hur kyrkans bibelteologi ser ut. Enligt honom finns det brister i kyrkans bibelteologi.⁴⁴⁶ Hans medicin mot den gamla Adams åkomma som plågar den ”berusade bonden” är att man ger stöd från tre håll samtidigt: bakifrån, från vänster och från höger. De här tre stöden, genom vilka Guds Ande leder sin kyrka att förbli i Kristus, är enligt Juntunens uppfattning om bibelteologi:

- Bibeln, som tillkommit inspirerad av den helige Ande i samband med att kanon utformades,

⁴⁴² Keskitalo 2004, 77, som hänvisar till Robert Jensons åsikter. Se också Sundkvist 2010, 189: Vad som händer då ordet berör?” (Min översättning)

⁴⁴³ Juntunen S. i sitt föredrag vid synodalmötet i Helsingfors stift 5.10.2004. ”Enligt sola scriptura-principen är Bibeln verktyget för att bedöma fides quae, dvs. trons rätta innehåll.”

⁴⁴⁴ Jfr med Luthers uppfattningar i bl.a. Om kyrkans babyloniska fångenskap (WA 6,6, 497–573). Påven och kyrkomötet kan och får inte skapa nya lärosatser för kyrkan.

⁴⁴⁵ ”Prövning och bedömning av all lära i församlingen” kan också anses innebära ett förbud mot att tolka kyrkans lära i strid med Bibeln, i varje fall om tolkningen hänför sig till kyrkans lära.

⁴⁴⁶ Juntunen, S. 2010 (”Kirkon raamattuteologiasta ja sen puutteesta”). Enligt Mika Aspinen (2010), lärare i bibelteologi och hermeneutik vid Kyrkans utbildningscentral, är de omstridda frågorna om Bibeln inte bara teologiska, utan ofta handlar det om kyrkopolitik och olika gruppers behov av att definiera gränser. Aspinen efterlyser en ”dynamisk tolkning”, som kommer till uttryck då olika synpunkter möts. Enligt Aspinen är ”det något mycket lutherskt i att det strikt taget inte finns någon bibelteologi i vår kyrka (jotakin kovin luterilaista on siinä, ettei meidän kirkossamme ole tiukasti sanoittua raamattudogmia)”.

- trosbekännelserna, som den helige Ande fött i kyrkan för att rätt leda bibeltolkningen, och
- den apostoliska traditionen och episkopatet som övervakar den.⁴⁴⁷

Av erfarenhet borde man uppenbarligen förutsätta i fråga om det tredje kriteriet en tradition som är sunt biblisk och överensstämmande med kyrkans lära och att den övervakas i de två första punkternas anda.

Tuomo Mannermaa har lyft fram betydelsen av att i diskussionen om Bibeln begreppsligt skilja mellan bibelteologi och kyrkans lära.⁴⁴⁸ Enligt Mannermaa är de stora kyrkosamfundens formella trosuppfattningar grovt taget gemensamma.⁴⁴⁹ Enligt honom utgör kyrkans *hela normativa läromässiga element* (min kursivering) dogm eller kyrkans lära och den gamla kyrkans trinitariska och kristologiska avgöranden utgör dogmer. Grunden för en dogms *normativitet* är Bibelns *normativitet*.

Enligt Mannermaa gör teologerna sitt jobb då de gör upp med kyrkans lära genom att ”tolka och kreativt förnya” den. Kyrkans lära eller dogm utgör det tak under vilket olika teologiska strömningar verkar och de kan vara i konflikt med varandra.⁴⁵⁰ En teologisk riktning förblir enligt Mannermaa ”under det tak som kyrkans lära utgör om den vill ta [kyrkans] denna lära i betraktande.” Här måste man dock fråga sig när det gäller kyrkans lära, vad *partikularkyrkans participation betyder i förhållande till universalkyrkan*.⁴⁵¹ Frågan är *vilken kyrkas lära det sist och slutligen är fråga om?* Dessutom måste man fråga sig var gränserna går mellan en nytolkning och det som Mannermaa kallar en kreativ förnyelse av kyrkans lära?⁴⁵² Mannermaa menar att uppgiften för kyrkans läroämbete är att avvisa en sådan teologisk riktning⁴⁵³ trostolkning som vill förändra *helhetsbetydelsen* av kyrkans tro.⁴⁵⁴

⁴⁴⁷ Juntunen, S. 2010, 274–275. Jfr med Ruokanens 1986, 79 karaktäristik av Luther som om han rör sig i en pneumatologisk hermeneutisk cirkel: ”Anden allena förstår nämligen Bibeln rätt och i enlighet med Guds sinnelag.” Ruokanen konstaterar även att ”(s)ålunda förstår bara den som **har en verklig och en på erfarenhet baserad tro född av Anden** den egentliga innebörden i Bibelns texter. Härigenom utesluter Luther all konstgjord eller teoretisk ”besser-wissser” bibeltolkning.” (Fet stil i originalet).

⁴⁴⁸ Mannermaa 1992, 171–172. Sammeli Juntunen har återigen (2010) kompletterat agendan genom att vid sidan av bibelteologi också efterlysa en *kyrklig* bibelteologi.

⁴⁴⁹ Grunden för kyrkans lära är enligt Mannermaa Bibeln förstådd utifrån den hermeneutiska nyckel, som utgörs av den gamla kyrkans trosbekännelser och andra bekännelser som ger en förklaring av dem.

⁴⁵⁰ Enligt Kiviranta 1977, 124, analyseras kyrkans lära i CA och dess apologi utifrån kyrkans förkunnelse och undervisning, inte utifrån ”teologiska strömningar”. ”I Augsburg presenterades kyrkans lärobekännelse, inte teologiska tolkningar eller åsikter.” Enligt honom betraktas kyrkans lära i CA just utifrån den kyrkliga förkunnelsens synvinkel och det handlar inte om teologisk uniformitet, som aldrig har förekommit i kyrkan.

⁴⁵¹ Kiviranta 1977, 123–125.

⁴⁵² Jfr Vihavainen 2009, 255: ”Hur mycket har man inte i historien kunnat se att man försöker trumfa igenom politiskt gångbara begrepp i stället för termer som är helt adekvata i det vardagliga samtalet och deras vardagliga innehåll. Samtidigt uppstår en bindning sålunda att användarna av dessa begrepp hamnar att i sitt tal samtidigt ta med ett paket med av andra färdigt tuggade åsikter som inte nödvändigtvis har något att göra med den sak som är under behandling.”

⁴⁵³ Hur en pluralistisk kyrkas trosuppfattningar polariseras visar chefredaktörens artikel i tidningen Kirkko ja kaupunki 24.3 2010 med anledning av ärkebiskopsvalet: ”... Igen lite förenklat: Det finns två klart från varandra skiljande uppfattningar i kyrkan. På den ena sidan håller man hårt fast vid det ”oförfälskade Guds ord” som uppenbarats i Bibeln och vid kyrkans oföränderliga tro och lära. På den andra sidan ser man både Bibeln och kyrkans lära som ett uttryck för hur människor, som var bundna till sin egen tids föreställningar, uttryckte sin förståelse av Gud och människans förhållande till honom. Grovt uttryckt handlade det i ärkebiskopsvalet om en kamp mellan dessa båda synsätt. Det senare tog en knapp seger.” Det är klart att en så här

Enligt Mannermaas definition uppstår heresi eller villolära när man tar ett element i den helhet som kyrkans lära utgör, bryter loss den ur trons helhet och skapar en helhetstolkning av den kristna tron utifrån denna ena trossats, som nu har gjorts till den innehållsliga kärnan i den nya tron.⁴⁵⁵ Enligt Mannermaa sker en förändring av helhetsstrukturen i tron då en heresi uppkommer. Det handlar om en sådan ”läromässig lösning där inte bara en detalj i trons helhet utan själva helheten och dess inre betydelse förändras.”⁴⁵⁶ Mannermaa hävdar vidare att heresi uppstår ”vanligtvis då någon närmast filosofisk grundlösning har upphöjts till trons absoluta innehåll.”⁴⁵⁷ Enligt Luther fullföljs ”pura doctrina” genom det förkunnelsens ämbete som instiftats genom Kristi missionsbefallning och vars auktoritet är den Heliga Skrift.⁴⁵⁸ Evangelium utan blandad lag i sig innehåller dynamik.

Den lutherska kyrkans bekännelseskriterier ger uttryck för vad man inom reformationen ansåg vara de viktigaste, rentav livsviktiga, frågorna för kyrkan. Till exempel i Augsburgska bekännelsen räknas 27 viktiga grupper av frågor upp, som man ville få klarhet i eller ändra i katolska kyrkan och dess undervisning. Gemensamt för dessa frågor är att de hänför sig till kyrkans undervisning, lära.⁴⁵⁹ Andra viktiga frågor som enligt reformato-

klar skillnad i synen på Bibeln får återverkningar på kyrkoupfattningen, kyrkans ordning och förståelsen av kyrkorätten och dess innehåll.

⁴⁵⁴ Mannermaa konstaterar (1992,172–173): ”Om kyrkans ledning inte aktivt värnar om en sådan dialog uppkommer förr eller senare en situation då en i kyrkan verksam teologisk fraktion och riktning är tvungen att ta åt sig läroämbetets uppgifter, dvs. den måste kräva renhet i kyrkans lära.” Mannermaa tar inte ställning till hur övervakning av läran och värnandet om dialog ska skötas så att inte övervakandet av läran blir enbart dialog. Det förstnämnda är biskopens primära uppgift (Jfr fallet Kylläinen). Man kan också fråga när en tros-tolkning vill ändra helhetstolkningen. Hur ska man i denna teologiska kontext förstå att helheten är summan av delarna?

⁴⁵⁵ Mannermaa 1992, 172–173. Se bl.a. Träskman 1989a, 149–155.

⁴⁵⁶ Man kan då också fråga om inte ett sådan kyrkligt beslut som gäller kyrkans lära och som förändrar tidigare lära och som man i ordningens och lydandens namn kräver att folk skall efterfölja (annars hotas man av uppsägning eller rekommenderas att man ansluter sig till något annat samfund) kommer nära Mannermaas definition?

⁴⁵⁷ Mannermaa 1992, 172. Man kan med fog fråga om inte ett samhällsfilosofiskt jämställdhetsideal har lyfts upp som en närmast filosofisk grundlösning till trons absoluta innehåll och kommit fram t.ex. i konflikterna om kyrkans ämbete. Principen om åtskillnaden mellan lag och evangelium har tidigare ansett höra ihop med rättfärdiggörelsen. Om den lösgörs från sin kontext och hänförs till helt andra sammanhang kan man fråga sig om det inte uppstår en helhetstolkning där den kristna tron och en luthersk tolkning av den får en ny tolkning utifrån ”trons absoluta kriterium”. T.ex. Malk 2011, 9–12 konstaterar att en explicit tillämpning av distinktionen mellan tro och kärlek på den etiska diskussionen började först efter vissa samhälleliga förändringar. Om man enligt honom håller tro och kärlek åtskilda blandas inte etiken in i frågan om människans frälsning. Ur etisk synvinkel är det av betydelse att en distinktion mellan tro och kärlek inte förutsätter att kärleken eller lagen är föränderlig. Jfr t.ex. Martikainen 1986, 116–121 och Vainio 2006b, 181–201.

⁴⁵⁸ Wolf 1961, 632–633. (”Es gründet im Missionsbefehl Christi und ist das Amt der ”rechten” Verkündigung (pura doctrina). Seine Autorität ist die Heilige Schrift. Die Lehrgewalt (potestas magisterii) folgt aus ihr, mißt sich an ihr und ist ihr allein verpflichtet.”)

⁴⁵⁹ Eero Parvio skriver i tidningen *Sanansaattaja* 18.3.2010 om reformationen och kyrkans bekännelse: ”Den kristna partikularkyrkan, men samtidigt hela den allmänliga kyrkan, är kallad att i sina medlemmars liv leva det kyrkliga liv som Kristus och hans apostlar uppenbarar. Luther skrev katekeserna som en praktisk hjälp för kyrkan. I en statskyrklig situation lästes reformatorens kyrkliga reformprogram för kejsaren vid riksdagen i Augsburg. Splittringen i kyrkan kan endast övervinnas på den grund som en *gemensam bibeltolkning eller bekännelsen* utgör. Redan i de elementäraste frågorna leder en ”var mans bibeltolkning” lätt in i en återvändsgränd. Man förlorar Guds bilden och de oföretterliga perspektiven på Kristi person som finns i den gamla kyrkans bekännelser. Förnuftsstrons grundfel är förnekandet av Kristi jungfrufödelse och gudomlighet.” (Min kursivering och översättning) Vihavainen 2009, 19–20 konstaterar att ännu under 1800-talet var dygden en norm och inte tillfredsställelsen av individens begär. I sista hand var Gud idealet. Senare var Gud inte längre nödvändigtvis Bibelns Gud då allt bredare befolkningslager fjärmades från kristendomen, utan eftersträvarsvärd blev uppfattningen om en allmän och bindande moralag under vilken individen lyder.

terna inte var oklara eller som man var överens om med katolska kyrkan fanns det inget behov av att räkna upp i CA eller andra bekännelseskriterier. Därför kan man i princip anse att kyrkans lärogrund som en väsentlig del också omfattar det som man läromässigt var överens med katolska kyrkan om.⁴⁶⁰ Det talas också om vad det är nödvändigt att vara överens om.

3.1.2 Betydelsen av rätt lära

I både Gamla och Nya testamentet är läran något livsviktigt för församlingen.⁴⁶¹ Kyrkans bekännelseskriterier betonar betydelsen av rätt lära. Genom att understryka Bibelns betydelse betraktar de Bibelns lära som Guds egen lära och kyrkans lära som Bibelns lära. Bibeln är enligt dem ”den enda domaren, regeln och rättesnöret, varmed alla läror skola såsom med en probersten prövas och bedömas, om de äro goda eller onda, rätta eller orätta.” Andra texter (trosbekännelserna och andra skrifter) har enligt Konkordieformeln inte samma domarställning som Bibeln. De är ”endast trosvittnesbörd och -förklaringar, som visa, huru med avseende på omstridda frågor den heliga Skrift tolkats och förklarats i Guds kyrka under olika tider av de då levande och huru mot densamma stridande läror förkastats och fördömts.”⁴⁶²

Reformationen ville klargöra hur den katolska kyrkans lära och praxis hörde ihop. Rätt lära och praxis i enlighet med den hörde på så sätt ihop att de enligt den reformatoriska uppfattningen hade bevarats i varje fall i någon del av kyrkan. De stod att finna i kyrkans helhetshistoria.⁴⁶³ Det här innebar också att en introduktion av en okänd lära eller praxis – också en lärotolkning – dvs. en innovation föregicks av att tron förvanskades för att man avvek från ordet.⁴⁶⁴ Kyrkan hade dock rätt att med förtröstan på Guds ord och dess verkan hålla fast vid en sådan praxis som kyrkan alltid och överallt hade följt i enlighet med Guds ord (som gäller t.ex. förhållandet mellan lära och praxis, men också kyrkans lära och därmed sammanhängande praxis samt tolkning av läran).⁴⁶⁵ Augsburgska bekännelsen uttrycker långt vad som är de livsviktiga läromässiga frågorna för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland genom att CA antas som norm.

Professor Miikka Ruokanen beskrev i ett föredrag vid synodalmötet i Lappo stift 29.9.2010 den paradox som hör ihop med kyrkans lära: ”I Europa och Nordamerika håller kyrkorna som känt på att förlora medlemmar och sin ställning. Det här går hand i hand med en ovlja

⁴⁶⁰ Det här gäller i synnerhet då man i begreppsdefinitionen går tillbaka till reformationen. Praxis och teologisk reflexion i de reformatoriska partikularkyrkorna har under århundradena lett till att man inom de olika kyrkorna ser olika på t.o.m. utgångspunkterna för lärogrunden.

⁴⁶¹ Om betydelsen av kyrkans undervisning, se Kvist 1992, 159: ”Det är ju för denna kyrka [Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland] inte fråga om något annat än att slå vakt om det apostoliska vittnesbördet i den katolska kyrkan och göra det levande i varje tid. Dess röst kan inte vara någon annan än Kristi röst, som fåren, de heliga troende, följer. Enligt CA ljuder eller borde denna röst ljuda i varje ordinerad tjänares förkunnelse.”

⁴⁶² Konkordieformeln, Sammanfattning, 6–8, enligt vilken all lära bör bedömas och uppkomna tvister på ett kristligt sätt förklaras och lösas: ”1. Vi tro, lära och bekänna, att den enda regel och norm, varefter alla läror såväl som lärare böra prövas och bedömas, endast är Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter...”

⁴⁶³ Arffman 1993, 173–180, Arffman 1994b, 218.

⁴⁶⁴ Jfr Arffman 1994b, 218.

⁴⁶⁵ Barndopet kunde dock accepteras, eftersom det inte stred mot Guds ord och man hade alltid tillämpat det i kyrkan.

att hålla fast vid läran och med teologisk liberalism: **ju mer läran föraktas dess dunklare blir evangeliet**; ju liberalare kyrka, dess snabbare sjunker medlemstalet. Det är ofrånkomligt att det här också kommer att synas i vår finländska situation.⁴⁶⁶ (Fet stil i originalet)

Att värna om kyrkans rätta lära har även ansetts vara en uppgift för kyrkans tidiga lagstiftning.⁴⁶⁷ Kyrkoordningskommittén ansåg att bekännelsen ur ett rättsligt perspektiv har ”den betydelsen att all lagstiftning om kyrkans angelägenheter bör ske i överensstämmelse med bekännelsen eller i varje fall så att den inte strider mot bekännelsen.”⁴⁶⁸ Att värna kyrkans rätta lära betyder att det är församlingens uppgift att bevara dogmat och föra det vidare. Det betyder också att rätt och fel församling (ecclesia vera – ecclesia falsa) ställs mot varandra. Vissa exempel klagor detta:

- Den rena evangeliska läran är kyrkans kännetecken (CA VII och CA:s apologi VII, 5).
- ”För en grundlig och varaktig enighet i kyrkan erfordras framför allt att man har en enhälligt antagen, sammanfattande begreppsmässig formel, i vilken den lära, som de sant kristna kyrkorna bekänna sig till, är given som ett kort sammandrag av Guds ord, liksom den gamla kyrkan för samma ändamål haft sina särskilda symbola.” (Konkordieformeln, Solida declaratio, De compendiarie doctrinae forma, 1)
- Biskoparna bör vara eniga när det gäller läran (Schmalkaldiska artiklarna, fjärde artikeln, 9).⁴⁶⁹
- Om den sunda läran undertrycks kommer svärmandar att uppstå (CA:s apologi XXI, 43).⁴⁷⁰
- En falsk lärare vanäras Guds namn (Stora katekesen, Första bönen, 41).
- En lärare bör hålla sig borta från falsk lära även med risk för att stämplas som schismatiker (Om påvens makt och överhöghet, Från historien, 41–42).
- Djävulen tål inte rätt undervisning och rätt tro (Stora katekesen, Tredje bönen, 62).⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Ruokanen 2010, 11. (Min översättning) Jfr Helsingin Sanomat 17.10.2010: (”Ärkebiskopen: TV-programmets bild av kyrkan är inte sann.”) Ville man förändra bilden av kyrkan och därmed också kyrkan så att den är pluralistisk också till sina värderingar? I samma dags tidning deltog ledande anställda i kyrkans och kyrkliga organisationers fostrande arbete i diskussionen genom att bl.a. lyfta fram att personer som känner sexuell dragning till andra av samma kön deltar i kyrkans barnarbete. HS 17.10.2010: ”Homosexualitet är inte synd och ingen behöver botas från det.” I sin predikan på självständighetsdagen lyfte dock biskop Repo fram betydelsen av att lyssna till Kristi röst i en pluralistisk kyrka.

⁴⁶⁷ Mäkinen 2007, 80. Enligt Mäkinen ”var det i samslingen av Bibelns kanoniska skrifter fråga om den däri uttryckta ’trons regel’ (lat. regula fidei) och dess bevarande i den apostoliska kyrkan. Det var även fråga om kontinuiteten i kyrkans (speciellt biskoparnas) undervisning och förkunnelse.

⁴⁶⁸ KOKom 1979, 110. Enligt kommittén är detta oberoende av vilken myndighet som utfärdar de rättsliga normerna. Också statens lagstiftningsorgan är bundna av kyrkans grundnorm då de lagstiftar om kyrkans angelägenheter.

⁴⁶⁹ Med konsensus förstår artikeln inte det att biskoparna i alla frågor bör vara av samma åsikt eller att det på ett felaktigt sätt är underkastade kollegialiteten.

⁴⁷⁰ ”... De möda sig icke att låta folket lära känna huvudstyckena av kyrkans lära. De försvara uppenbara missbruk med en förut icke känd eller brukad grymhet. De tåla icke några skickliga lärare i kyrkan. Rättsinniga män kunna lätt avgöra, varthän de syfta med detta. Men på detta sätt tillgodose de varken rikets eller kyrkans bästa. Ty sedan de rätta lärarna röjts ur vägen och den sunda läran undertrycks, komma svärmandar att uppstå. Och dem äro motståndarna ur stånd att hålla tillbaka, då de med sina gudlösa lärar bringa förvirring i kyrkan och vända upp och ned på hela den kyrkliga ordningen, vilken vi för vår del i synnerlig grad önska bevara.”

Nödvändig strävan att stärka enheten

Som Hans-Olof Kvist i sin analys visar har regenterna ända sedan Konstantinos velat utnyttja den kristna tron för att stärka den statliga enheten.⁴⁷² Då Finland var en del av Sverige var den lutherska läran ett användbart element för att stärka den nationella identiteten och öka kungens makt.

I förståelsen av kyrkans ordning och kyrkans enhet finns det på statligt håll en ”nedärvd” uppfattning att enhet innebär att man lydigt följer kyrkans ordning alldeles som om kyrkans läromässiga enhällighet endast var något formellt och ytligt. Ändå är till exempel Augsburgska bekännelsen i sig själv ett tecken på kyrkans trosenliga synlighet.⁴⁷³ I Augsburgska bekännelsen är det centrala vid sidan av kyrkans synliga del kyrkans viktiga trossanningar, Gud, arvsynden, Guds Son, rättfärdiggörelse, den heliga Andes verk genom Ordet och sakramenten. De ger uttryck för tron och definierar kyrkans väsen och hur den ter sig utåt.⁴⁷⁴

Viktigt ur avhandlingens perspektiv är Kvists konstaterande att det inte behövs någon kyrkolag eller någon till paragrafer bunden kyrkoordning för att förstå kyrkan på detta sätt.⁴⁷⁵ Utgångspunkterna i Augsburgska bekännelsen är också de allmänna och gemensamma trosenliga utgångspunkterna för världens lutherska församlingar och kyrkor. Därför är det berättigat att känna ett visst motstånd mot att det skulle finnas något ecklesiologiskt behov att skapa något slags rättslig normering om dessa kyrkans centrala trossanningar. Åtminstone är det svårt att motivera ett sådant behov utifrån ”strukturer som växer fram ur kyrkans egnaste utgångspunkter”. *Därför handlar det vid lagstiftning om kyrkans lära åtminstone delvis om behov som uppkommit på grund av förändringar inom den offentliga rätten i en konfessionslös stat.*⁴⁷⁶

Ur statens synvinkel kan det uppstå en situation då vissa bestämmelser i kyrkolagen upplevs som föråldrade eller opassande för den samhällseliga lagstiftningen. Den samhällseliga utvecklingen skulle då kräva att man på grund av förändrade värderingar ingrep i kyrkolagstiftningens ordalydelse. Om kyrkomötet i en sådan situation skulle vara ovillig att ändra kyrkolagen i enlighet med den samhällseliga lagstiftningen kunde en sådan situation uppstå att vissa bestämmelser i kyrkolagen stod i strid med den allmänna lag som samhället stiftat. Om kyrkolagen inte då ändrades på förslag av kyrkomötet, skulle kyrkolagens bestämmelser formellt vara i kraft.⁴⁷⁷ K.R. Brotherus framför på 1920-talet en sådan tolkning att i en dylik tvistesituation kan kyrkolagen inte vara en ”sådan kyrkans ’rätt’, som statlig myndighet kunde ge sin tjänstehjälpt åt att upprätthålla, vilket är fallet i normal-situationer.”⁴⁷⁸ Brotherus har lyft fram ett intressant perspektiv då han drog slutsatsen att

⁴⁷¹ ”... Ty ingen kan tro, med vilken iver djävulen motsätter och uppreser sig emot detta, alldenstund han icke kan lida, att någon lär eller tror rätt... Han rustar sig med allt som står till hans förfogande samt tager världen och vårt eget kött till hjälp.”

⁴⁷² Kvist 2008, 15–77.

⁴⁷³ Kvist 2008, 59.

⁴⁷⁴ Kvist 2008, 60.

⁴⁷⁵ Kvist 2008, 74.

⁴⁷⁶ Kvist 2008, 76.

⁴⁷⁷ Brotherus 1923, 160; Kvist 2008, 72.

⁴⁷⁸ Brotherus 1923, 160: ”För att upprätthålla en sådan intern kyrklig rätt skulle kyrkan vara begränsad att använda endast sådana metoder som den själv har tillgång till.” Brotherus ser och erkänner m.a.o. här kyrkorättens dubbla natur. Jfr Leino 2003, 99–119.

även om vissa av kyrkolagens bestämmelser skulle *förlora sin ställning som samhällelig lag* kunde de även som ”föräldrade” anses vara *en ordningsstadga som binder kyrkan själv*.⁴⁷⁹ I så fall skulle en rättslig norm ha uppstått som lag, men enligt statens önskemål ”omvandlats” till ordningsstadga. Ända sedan Schaumans kyrkolag och redan tidigare i bekännelseparagrafen och också andra paragrafer har man lagstiftat om kyrkans lära. Numera kan man också lagstifta på ”ordningsstadgenivå” i kyrkoordningen. Om Brotherus berättigande av att kyrkolagen omvandlas till ”ordningsstadga” kan anses vara legitimt kunde kyrkolagens lagnivå innebära att kyrkan får ett skydd på ”ordningsstadgenivå” när det gäller lagstiftning om läromässiga frågor. Ecklesiologiskt kan man fortsätta Brotherus reflektioner genom att tänka sig en situation då kyrkolagen som stiftad norm motsvarar kyrkans lära. Då borde den redan som ”ordningsstadga” ha en primär ställning som en rättslig norm för att trygga kyrkans samt dess arbetstagares och medlemmars religionsfrihet med tanke på kyrkans lagstiftningsautonomi.⁴⁸⁰

I den samhällelige lagstiftningen har det sedan 1920-talet skett ändringar, också sådana som skapat spänningar i förhållande till kyrkolagen. I praktiken har man kunnat försöka uppnå en harmoni mellan kyrkolag och allmän lag även i frågor som gäller kyrkans lära genom att man inte har behövt uppfatta en kyrkolag i enlighet med kyrkans lära som en ordningsstadga som binder kyrkan själv. I stället för en sådan uppfattning har en kyrkans ordning, som är i enlighet med kyrkans lära, kunnat förstås som kyrkolag så att den med majoritetsbeslut kan legitimeras som en samhällelig ”ordningsstadga” i stället för som ”kyrkans interna ordningsstadga”, dvs. ändras så att den får karaktären av en allmän lag. På så sätt har en kyrkolag som tidigare uppfattats som en ordning i enlighet med kyrkans lära upphört att vara förpliktande inom kyrkan. Enligt kyrkans lära och bekännelse är *kyrkans enhet en enhet och en endräkt* (Ecclesiæ magno concensus apud nos docent) *om kyrkans undervisning*.⁴⁸¹

3.1.3 Kyrkan är *communio sanctorum*

Augsburgska bekännelsens apologi säger: ”Det är nämligen nödvändigt att förstå vad det är, som i grunden gör oss till medlemmar av kyrkan.”⁴⁸² Om vi bestämma kyrkan endast såsom ett yttre rike av gudfruktiga och ogudaktiga, så skulle man icke förstå att Kristi rike består i hjärtats rättfärdighet och förlänandet av den helige Ande, utan man skulle mena att det består i blott iakttagandet av vissa gudstjänstbruk och ceremonier. Vidare – vad vore det för skillnad mellan lagens folk och kyrkan, om den senare vore ett yttre rike?”⁴⁸³ Kyrkans bekännelseskrifter lyfter fram en ganska aktuell fråga som gäller kyrkosynen. Kyrkan är inte en yttre instans som skapats genom lagstiftning, utan som *communio sanctorum* Kristi rike, hjärtat rättfärdighet och den helige Andes gåva.

⁴⁷⁹ Brotherus 1923, 151; Kvist 2008, 71–72.

⁴⁸⁰ Leino 2003b, 213.

⁴⁸¹ Jfr Müller 2005, 64–77. Magno concensu docent ... Zum Konsensusbegriff nach evangelischem Verständnis.

⁴⁸² I bekännelseskrifter *på finska* står här till: ”... nimittäin sen eläviä jäseniä” och motsvarande *latinska texten* är: ”Necesse est enim intelligi, quae est res principaliter *efficiat nos membra et viva membra ecclesiae*.”

⁴⁸³ CA:s apologi VII och VIII, 13–14. ”Men Paulus skiljer på det sättet kyrkan från lagens folk, att han säger, att kyrkan är ett andligt folk, d.v.s. icke blott genom borgerliga ordningar skild från hedningarna, utan det sanna gudsfolket.”

Enligt Augsburgska bekännelsens apologi är kyrkan dock inte en sådan gemenskap, som bara bygger på yttre ting och ordningar, som andra gemenskaper, utan den är först och främst en trons och den helige Andes gemenskap i våra hjärtan.⁴⁸⁴ De yttre tecken som gör att man enligt den Augsburgska bekännelsen (VII) känner kyrkan som de heligas gemenskap är att evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas.⁴⁸⁵

Liksom urkyrkan fäste sig Luthers och reformationens kyrka vid heliga ting födda av Guds ord och som en gemenskap i ömsesidig kärlek vid Kristusgemenskapen. Dessa gemenskaper fungerade väl, trots att de inte var avhängiga av yttre faktorer eller på en lagstiftning som gällde dem.

I en av kyrkans bekännelseskrifter, Stora katekesen, skriver Martin Luther i sin förklaring av tredje trosartikelns trosbekännelsen om den heliga kristna kyrkan också använder benämningen *communio sanctorum*, ”de heligas gemenskap”.⁴⁸⁶ *Communio sanctorum* betyder både en gemenskap av heliga människor *och gemenskap med heliga ting* (ordet och sakramenten). Luther förklarar det på följande sätt:

Jag tror, att det på jorden finnes en liten hop eller församling av idel heliga under ett huvud, Kristus, kallad tillsamman genom den Helige Ande, i en tro, ett sinne och en kunskap, utrustad med mångahanda gåvor, dock endräktig i kärleken, utan partier och splittring. Av denna församling är också jag en del eller lem, med delaktighet i och rätt till alla de gåvor, som den äger. Till densamma har jag blivit förd och därmed införlivad av den Helige Ande, därigenom att jag har hört och alltjämt hör Guds ord, vilket är förutsättningen för att komma in.⁴⁸⁷

Det här är den kyrka som Luther i trosbekännelsen sade sig tro på. Enligt de första paragraferna i de första kapitlen i kyrkolagen och kyrkoordningen bekänner Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland den kristna tro som uttrycks i den gamla kyrkans tre trosbekännelser samt i de lutherska bekännelseskifterna. Också den bestämmelse som ingår i kyrkolagen kallar denna kristna tro en på Bibeln grundad tro.⁴⁸⁸ I trosbekännelsen återigen uttrycker man tro på den kyrka, som också Luther trodde på.

Enligt den här kyrkosynen bär Kristus de heliga, vilka i tro börjar bära varandra i olika livssammanhang.⁴⁸⁹ I *communio sanctorum* är det enligt Luther inte fråga om en tro som formats av kärlek utan om en kärlek som formats av tron. I Luthers kyrka, *communio sanctorum*, ”är de syndiga vackra, eftersom de är älskade. De är inte älskade för att de är

⁴⁸⁴ CA:s apologi VII och VIII, 5.

⁴⁸⁵ Kvist 1989, 40, har uttryckt CA:s uppfattning om *congregatio sanctorum* på följande sätt: ”Där evangeliet rent förkunnas och sakramenten *udelas i enlighet med Guds ord*, dvs. där *villkoren för den sanna kyrkans enhet* är uppfyllda, där måste det – om överhuvudtaget någonstans – också finnas en skara av människor, som Gud helgar, en skara av troende människor.” (Min kursivering)

⁴⁸⁶ Stora katekesen, tredje trosartikelns, 47.

⁴⁸⁷ Stora katekesen, tredje trosartikelns, 51–52.

⁴⁸⁸ 1993KL 1:1: ”Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristna tro som, grundande sig på Bibeln...”

⁴⁸⁹ Junttila 1989, 160: ”De heligas gemenskap (*congregatio sanctorum*) delar denna Guds kärleks verkliga men dolda och som sådan i dunklet gömda natur. Den bygger på den Kristusgemenskap (*unio*) som föds i tro. Av detta följer att all Kristi frälsningsgodhet i tron är gemensam (*gemein*). Därför råder den djupaste gemenskap (*communio*). Denna gemenskap, som bygger på Kristusgemenskapen, kommer till uttryck i ömsesidig kärlek i livssammanhang, där de av Kristus burna heliga utifrån sin tro delar varandras existentiella livsöde. Som en trosgemenskap är de heligas gemenskap *eo ipso* en kärlekens gemenskap.” (Kursivering i originalet, min översättning). Junttila understryker att redan Augustinus betonade kärlekens förenande betydelse för de heligas gemenskap.

vackra.”⁴⁹⁰ Att kyrkan är *communio sanctorum* innebär inte att kyrkans medlemmar är så heliga att de vore utan synd, utan heligheten hos *communio sanctorum* är Kristi helighet i de kristna. De kristnas helighet kan sålunda inte grunda sig på de kristnas syndfrihet utan i *communio sanctorum* får de kristna del av Kristi renhet och syndfrihet genom evangeliets rena förkunnelse och sakramentens rätta förvaltning.

3.2 Kyrkans lära i 1869 års kyrkolag

3.2.1 De centrala bestämmelserna om kyrkans lära

I den lagstiftning som gäller ett samfund som lever enligt sin bekännelse är det svårt att särskilja de bestämmelser som i egenskap av endast kyrkans egna angelägenheter gäller kyrkans lära. Det är i stor utsträckning en definitionsfråga hur intim koppling till kyrkans lära man här ska förutsätta. I avhandlingen har jag fokuserat på de bestämmelser som tidigare behandlats, eftersom deras koppling till kyrkans lära är direkt.

Som en utgångspunkt för analysen om dessa frågor kan man ha de så kallade tre pelarna i Schaumans kyrkolag: lära, rit och kyrkotukt.⁴⁹¹ Man bör då konstatera att också riten och kyrkotukten har kopplingar till läran. Schaumans kyrkolag kan anses vara lärocentrerad. En lag var vid den tid då Schaumans kyrkolag stiftades den enda författningsform som man hade att tillgå. Frågan är dock också *på vilket sätt* kyrkans lära syns i kyrkolagens bestämmelser. Man kan konstatera om beredningen av kyrkolagen och om slutresultatet att man varken i Schaumans kyrkolag eller i senare kyrkolagar formulerade lärosatser i lagparagrafens form. Lagarna kan i stället bedömas utgående från hur det som föreskrivs i dem överensstämmer eller avviker från kyrkans lära och utgående från hur viktigt deras innehåll är med beaktande av kyrkans lära. Det som mest direkt rör kyrkans lära i kyrkolagen är bekännelseparagrafen. Kyrkans lära återfinns i Bibeln och bekännelseskrifterna utgör en tolkning av kyrkans lära. I kyrkolagstiftningen framställs kyrkans författning sådan som kyrkolagstiftaren har tolkat och uppfattat den utgående från kyrkans lära. Kyrkan samt dess församlingar och medlemmar har rätt att pröva huruvida denna tolkning och uppfattning överensstämmer med Bibeln och kyrkans lära. Rättesnöret vid prövningen är detsamma som vid prövningen av all lära i kyrkan.

Schauman och hans kommitté ville ha ett kyrkomöte med rätt att stifta kyrkolag utan lantdagens medverkan. De ansåg att en sådan kyrkolag inte behöver innehålla närmare bestämmelser om själva trossatserna. Då man lagstiftade om frågor som gäller kyrkan trodde man att man skulle komma till en sådan ordalydelse som inte stred mot kyrkans lära. De innehöll då tolkning av kyrkans lära, men utgångspunkten för tolkningen var att bestämmelserna höll sig till kyrkans lära. Problemet med 1869 års kyrkolag blev därför hur man kunde förhindra att kyrkomötet godkände en kyrkolagstiftning som stred mot kyrkans lära. I princip finns samma problem kvar i kyrkolagen också efter att man ändrat paragrafen om kyrkomötets uppgifter, eftersom också kyrkomötet enligt kyrkans tradition är bundet vid Bibeln som norm och rättesnöre i sin tolkning av kyrkans lära.

⁴⁹⁰ WA 1, 365.

⁴⁹¹ Pirinen 1985, 248.

Bestämmelserna om kyrkomötets uppgifter förblev desamma i Schaumankommittén. I inget skede av beredningen kom frågan om att besluta om frågor som gäller kyrkans lära upp på agendan, utom då det gällde att godkänna viktiga kyrkliga böcker och att ansvara för att dessa överensstämde med kyrkans bekännelse.

Trots att jag redan i andra kapitlet har beskrivit arbetet i Schaumans kyrkolagskommitté och det som sedan följde, är det skäl att kort hänvisa till den ordalydelse som paragraferna slutligen fick.

I 14 § i 1869 års kyrkolag, *paragrafen om endast kyrkans egna angelägenheter*, blev det viktiga innehållet att rätten att *föreslå lag som gäller det som endast är kyrkans egna angelägenheter* endast tillkommer kyrkan själv genom sina kyrkomötesombud. Granskning och stadfästelse av de lagar som kyrkomötet föreslår tillkommer kejsaren och ständslantdagen. Om ärenden som gäller kyrkans förhållande till staten eller till ett annat trossamfund bör kyrkomötet alltid avge utlåtande.

Bestämmelserna om kyrkans bekännelse i paragraferna 1 och 2 i 1869 års kyrkolag fick sin slutliga ordalydelse så att man inte längre talade om bekännelsens grunduppfattningar. Enligt ordalydelsen i bekännelseparagrafen kan man säga att Guds ord också juridiskt fick normativ karaktär i frågor som gäller kyrkans lära⁴⁹² ("... och fasthåller som bekännelsens högsta lag den i dessa bekännelseskrifter klart uttryckta orubbliga sanningen att Guds heliga ord är enda rättesnöret, hvarefter all lära i kyrkan skall anses och bedömas"). Genom den föreslagna ordalydelsen, som talade om grunduppfattningar, ville man inte nödvändigtvis tänka sig en begränsning utan göra det lättare för uttolkarna att tillämpa friare tolkningar.⁴⁹³ En sådan ordalydelse hade kunnat upplevas som att det blev lättare att göra tolkningar, men för kyrkans teologiska identitets del hade det också kunnat leda till en begränsning av bekännelsen. Jag har tidigare i avhandlingen beskrivit den process som ledde till att paragrafen fick den ordalydelse den fick.

Om kyrkomötet föreskrevs följande:

Allmänt kyrkomöte tillkommer att föreslå ny samt förändring och förklaring af gällande kyrkolag; hvarefter kyrkomötets förslag Kejsarens och ständernas pröfning och godkännande underställas; att antaga ny psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning, att afgifva utlåtande i de frågor hvilka af regeringen till detsamma öfverlemnas, angående den evangelisk-lutherska kyrkans förhållande till staten och till andra kristna eller icke kristna religionssamfund i landet, äfvensom rörande de så kallade blandade angelägenheterna, samt att framställningar och önskingar i frågor af omförmälta beskaffenhet hos regeringen anmäla. Kyrkomötet äger också utse de män, hvilka skola utarbete förslag till förändring af kyrkolag, psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöversättning. Innan sådana förslag kyrkomötet föreläggas, skola församlingarna och presterskapet deröfver sitt utlåtande afgifva.⁴⁹⁴

Enligt kyrkolagens bestämmelser blev kyrkomötet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland närmast en instans som föreslår kyrkolag och fastställer att kyrkliga böcker följer kyrkans lära.⁴⁹⁵

⁴⁹² Jfr med Martti Simojokis uppfattning om Bibelns betydelse som rättslig källa. Dessutom är upplevelsen av det normativa i Guds ord beroende av ens religiösa uppfattning.

⁴⁹³ Se Murtorinne 1986, 147.

⁴⁹⁴ 1869KL 455 §.

⁴⁹⁵ R. och S.A. Teinonen 1975, 130–132, skriver: "Koncilium (på latin concilium) eller synod (på grekiska synodos) är ett kyrkomöte, där kyrkan ledd av den Helige Ande och inom gudstjänstens ramar behandlar frågor som gäller hela kyrkan (de ekumeniska koncilierna) eller frågor som hör till en viss del av kyrkan

3.2.2 Lagstiftning om andra frågor som rör kyrkans lära

Bestämmelserna om kyrkotukt

Också bestämmelserna om kyrkotukt handlar om kyrkans lära. Visserligen gäller de inte direkt lärofrågor, men bestämmelserna om kyrkotukt måste vara överensstämmande med kyrkans lära. Bestämmelserna om kyrkotukt i tre kyrkolagar utgör en helhet som hjälper oss att klarare jämföra hur bestämmelserna om kyrkans lärogrund förändrats från 1860-talet till 2000-talet.⁴⁹⁶

Schaumans uppfattning om kyrkotukten i hans skrifter var att den hörde till kyrkans "livsfunktioner", även om man var tvungen att hänvisa till den också i bestämmelser som gällde förvaltningen.⁴⁹⁷ Det utmärkande för Schaumans uppfattning om kyrkotukt var att den anknöts till teologin och till kyrkans lära. Hans uppfattning om kyrkotukt hade sin egen plats i hans kyrkorättsliga tänkande. I hans kyrkorättsliga systematik⁴⁹⁸ var inre kyrkorätt de lagar som gällde kyrkan själv ("... inre, som framställer de lagar, hvilka bestämma kyrkans rättsförhållanden inom henne sjelf"). Schauman delade in den "inre kyrkorätten" i två delar: "läran om kyrkans elementer" och "läran om kyrkans styrelse". Den förra delen ("elementer") delade han in i fyra delar: "läran om kyrkans medlemskap", "läran om kyrkans livsfunktioner", "läran om de kyrkliga embetena" och "läran om kyrkans egendom".⁴⁹⁹ Läran om kyrkans livsfunktioner innehåller de tre delar som kallas för "grundpelarna" i Schaumans kyrkolag: "läran, kulten och disciplinen, eller den kyrkliga uppfostran."⁵⁰⁰ Det utmärkande för Schaumans uppfattning om kyrkans författning var en djup teologisk dimension, som visserligen var färgad av hans (förmedlings)teologiska tolkningar.⁵⁰¹

Till kyrkans livsfunktioner i Schaumans kyrkorättsliga tänkande hörde läran och kulten. Den inre kyrkorättens hela systematik var hos Schauman präglad av lärofrågor såsom läran om kyrkans medlemskap, läran om kyrkans livsfunktioner, läran om de kyrkliga embetena, läran om kyrkans egendom och läran om kyrkans styrelse. Till den "yttre kyrkorätten" räknade han åter de lagar som reglerade kyrkans förhållande till andra samfund. Man kan fortfarande betrakta Schaumans beskrivning av kyrkorättens två karaktärer som korrekt. "Med afseende å den olika beskaffenheten af de rättsförhållanden, hvilka utgöra kyrko-

(partikularkoncilier, möten för en del av kyrkan eller ett stift)." Kyrkomötet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kan anses vara ett exempel på det sistnämnda.

⁴⁹⁶ För en mer detaljerad analys av detta, se Halmesmää 1962, 1963, 1976, 1978 och 1980.

⁴⁹⁷ Schauman 1853, 495. Schaumans uppfattning avvek på denna punkt i viss mån från bl.a. Richters kyrkorättsliga systematisering (s. 495, not 179): "... Sälunda förekommer t.ex. hos RICHTER (a.a.) allt hwad till kyrkotukten hörer icke i den bok, som handlar om det kyrkliga lifwet, utan i den, som handlar om kyrkans förvaltning, hwilken upptar ämnen hörande till kyrkostyrelsen (se ovan pag. 32). Men till följe af kyrkotuktens begrepp bör den betraktas i sammanhang med kyrkans livsfunktioner, ehuru med afseende å den ordning, enligt hwilken den handhafwes, en del bestämningar derom förekomma äfwen i läran om kyrkostyrelsen."

⁴⁹⁸ Schauman 1853, 34.

⁴⁹⁹ Utgående från denna systematik satte Schauman upp sitt kyrkorättsliga arbetes disposition: "I) om kyrkans medlemmar; II) om kyrkans livsfunktioner; III) om de kyrkliga embetena; IV) om kyrkans egendom; V) om kyrkostyrelsen; VI) om vår kyrkas förhållande till staten och till andra kyrkor."

⁵⁰⁰ Pirinen 1985, 248 konstaterar att Schauman i sin doktorsavhandling (Schauman 1843, 23) definierar grunderna för kyrkans författning som "de på gudomlig ordning baserade funktionerna lära, kult och kyrkotukt." Jfr KOKom 1979 och 1993KL/KO.

⁵⁰¹ Senare har man alltmer ansett att kyrkans författning i första hand handlar om förvaltningsmässiga element och kopplingen till den teologiska dimensionen har blivit mera indirekt.

rättens **föremål**, är kyrkorätten antingen **inre**, då den bestämmer kyrkans rättsförhållanden inom henne sjelf, eller **yttre**, då den bestämmer kyrkans förhållanden till andra samfund.⁵⁰² (Fet stil i originalet)

Bestämmelserna om kyrkotukt i 1869 års kyrkolag

Bestämmelserna om kyrkotukt ingår i paragraferna 100–105 i den andra delen av 1869 års kyrkolag. Denna del handlar om församlingens heliga handlingar. Bestämmelserna syftar till att bygga upp församlingen och att stöda den enskilda kristnas andliga mognad och församlingens tillväxt i gemenskap. De egentliga subjekten för denna verksamhet var Kristus och den helige Ande. Kyrkan var här Herrens tjänare och arbetet utfördes genom ordet och sakramenten. Kyrkotukten hörde ihop med ordets förkunnelse och själavården, inte med kyrkans domsmakt eller förvaltning.⁵⁰³ Tjänstefel gjorda av präster och kantorer behandlades i 1869 års kyrkolag helt skilt från kyrkotukten.

Systematiken i bestämmelserna om kyrkotukt i 1869 års kyrkolag var följande:

100 § räknade upp de företeelser som omfattas av kyrkotukten (”lastbar vandel eller villfarande lära eller försummande av sin kristliga kallelse s plikter”) samt bestämmelser om när man bör skrida till åtgärder (”förargelse i församlingen åstadkomma”) och vem som ska agera (”församlingens prästerskap och kyrkoråd”).

101 § särskilde sådana fall som inte hade och som hade behandlats rättsligt. Det verkar ha varit ett ideal ”att varje person som åstadkommit offentlig förargelse skulle bli föremål för själavård”.⁵⁰⁴ Den som utövade kyrkotukt hade dock inte som uppgift att föranstalta något egentligt förhör om huruvida brott hade begåtts. I den här bemärkelsen kan systemet inte jämföras med det disciplinförfarande som ingår i 23 kap. i den nuvarande kyrkolagen och som innehåller ett system med undersökningsombud och disciplinombud. Undersökningsåtgärder hörde inte till kyrkotuktens karaktär, utan kyrkotukten togs i bruk då någon i församlingen förhärdades till offentlig synd och last. Det handlade alltså om något som var allmänt iakttaget och som man hade tillförlitlig kunskap om. Det var inte prästen som skulle undersöka angivelserna.⁵⁰⁵ 101 § i kyrkolagen byggde sina metoder och straff på fem steg eller grader, som i enlighet med den förvaltningsrättsliga proportionalitetsprincipen⁵⁰⁶ var följande:

Steg I: I 1869 års kyrkolag var det från början en varning av kyrkoherden, men den togs bort genom en ändring år 1933. Först i och med denna ändring började man använda själavård *för att betona kyrkotuktens själavårdsmässiga karaktär* (93 §, 94 §). Man ville bort från ”brott och straff”-principen.

⁵⁰² Schauman 1853, 17.

⁵⁰³ Simojoki, M. 1957, 127.

⁵⁰⁴ Simojoki, M. 1957, 127.

⁵⁰⁵ Genom en kyrkolagsändring 22.12.1933 avskaffades möjligheten att dra någon inför rätta för brottet, eftersom ”kyrkotukten både till sitt syfte och sina metoder är något helt annat än bestraffning i enlighet med brottsbalken.”

⁵⁰⁶ Se Laakso & Suviranta & Tarukannel 2006, 329–333 och Uotila & Laakso & Pohjolainen & Vuorinen 1989, 54–55.

Steg II var en varning av kyrkoherden ”i närvaro av två eller tre för kristligt allvar kända församlingsmedlemmar”. (Matt. 18:16)⁵⁰⁷

I steg III gav kyrkorådet en varning i församlingens namn.⁵⁰⁸

I steg IV meddelade kyrkorådet att vederbörande förlorat

- rättigheten att vara vittne vid dop,
- sin kyrkliga rösträtt, samt
- rätten att bli vald till sådana uppdrag som enligt kyrkolagen uteslutande är i kyrkostämmans eller kyrkorådets makt att besluta om och att bli vald till ombud vid kyrkomöte.

I steg V kunde man uteslutas från Herrens nattvard. Från början fick domkapitlet enligt 1869 års kyrkolag rätt att bestämma att en person för viss tid var ”oskicklig att Herrens nattvard begå”.⁵⁰⁹

§ 102 handlade om kristna föräldrars underlåtenhet gentemot sina barn i ärenden som hör till församlinglivet.

§ 103 innehöll en hänvisning till brott, för vilka man inte hade ställts inför rätta, eftersom det inte hade bestämts om straff för dem i allmän lag, samt om underlåtenhet att fullgöra kristna plikter (”förakt för Guds ord och gudaktighetens övning”).

§ 104 innehöll en bestämmelse om brott mot kyrkans bekännelse. Kommittén påpekade att det inte handlade om religionstvång. Det var fråga om att kyrkan försvarade sig mot dem som ville splittra kyrkan.⁵¹⁰

§ 105 innehöll den s.k. bromsparagrafen, som bestämde om maximistrafpen i vissa fall. Man fick inte hårdare straff än varning om man uteblivit från läsförhör, hindrat någon från att delta i läsförhör eller skriftskola, gjort sig skyldig till oordning under gudstjänst eller hållit andaktssammankomster under tid då sådana inte fick hållas.⁵¹¹

Fram till år 1933 gjordes förslag i kyrkomötet som gällde kyrkotukten, närmast i syfte att *göra den striktare*.⁵¹²

⁵⁰⁷ KL 1686 innehöll en motsvarande bestämmelse.

⁵⁰⁸ Enligt 1686 års kyrkolag bör man före det mindre bannet ge tre varningar: kyrkoherden privat, kyrkoherden i närvaro av 2–3 vittnen eller 3 församlingsmedlemmar samt biskopens och domkapitlets varning. I de prästerliga privilegierna år 1723 fastställdes att kyrkotukten hör till kyrkorådets behörighet.

⁵⁰⁹ Detta s.k. mindre bannet ingick inte i Schaumankommitténs ursprungliga förslag. Detta ”emedan kyrkan icke har rätt, att använda sådana tuktmiddel, hvilka sårande gripa in i den syndandes personliga förhållande till Frälsaren.” (Förslag till kyrkolag 1863, 154).

⁵¹⁰ Meningen med 104 § i KL 1869 var alltså att värna sig mot dem som ville splittra kyrkan men *inte* mot dem som ville hålla fast vid kyrkans bekännelse.

⁵¹¹ KLF 1863 föreskrev om plikt för staten att hjälpa till med att hålla ordning.

⁵¹² Halmesmaa 1976, 9. Halmesmaa konstaterar i sin undersökning att ännu i 1964 års kyrkolag fanns ett kapitel om kyrkotukt, men den tillämpades ytterst sällan eller aldrig. Se också Brotherus 1923, 183. Brotherus konstaterar att efter KL 1869 var [den kristna] statens hårda attityd paradoxal då det gällde kyrkans önskemål om en effektivisering av kyrkotukten. ”Staten hade svårt att utlämna sina medborgare till av staten oberoende myndigheters förgottfinnande, om man får uttrycka det så. Ändå handlade det om en kyrka, som staten förhöll sig positiv till och under vars inflytande staten önskade, enligt sin egen lagstiftning, att medborgarna skulle

Kyrkans förvaltningsstruktur enligt Schaumans kyrkolag och regleringen av denna struktur

Det finländska kyrkolagssystemet kom till under exceptionella förhållanden, där det var viktigt att betona den nationella identiteten. Folkets evangelisk-lutherska tro var definitivt ett element som gav uttryck för nationella särdrag. Att få till stånd en kyrklig synod, som man på bred bas kunde besluta om de bestämmelser som gällde kyrkan och om kyrkliga ärenden, främjade dessa strävanden och i synnerhet de tyska strömningarna inom den kyrkorättsliga teoribildningen stödde strävandena att få en synod.⁵¹³ Det var viktigt att också lekmän som förbundit sig till kyrkans tro skulle vara med i synoden. En viktig motivering i beredningen av Schaumans kyrkolag var att få med lekmännen i beslutsfattandet om kyrkan.⁵¹⁴ Schauman hade redan tidigare motiverat att lekmännen ska få vara med i helhetskyrkans beslutsfattande med att lekmännen redan på församlingsnivå hade deltagit i skötseln av kyrkliga ärenden.⁵¹⁵ Det handlade inte om en aktivering av lekmännen i kyrklig verksamhet på samma sätt som hundra år senare. Schauman, som levde i en kristen stat, noterade i sitt beredningsarbete också ”farorna med en demokratisering” av kyrkans förvaltning.⁵¹⁶ Det fanns behov att få till stånd ett representativt organ för kyrkan varvid utgångspunkten blev ett kyrkomöte bestående av präster och lekmän. I Tyskland utvecklades en evangelisk kyrkorättslig teori enligt vilken det konsistorala och synodala elementet kompletterade varandra i kyrkan.

I tidigare forskning har man presenterat de element som influerade det schaumanska kyrkolagssystemet.⁵¹⁷ Det historiska arvet byggde på det nordiska statskyrkosystemet och det konsistorala elementet passade väl ihop med denna förvaltningskultur. Den episkopala betoningen hade tidigare lyfts fram i utvecklingen av kyrkolagstiftningen i Sverige-Finland genom att man kämpat för kyrkans självständighet i förhållande till den enväldiga kungamakten. Till skillnad från Tyskland hade man i den nordiska lutherdomen bevarat

förbli.” Genom religionsfrihetslagen blev det senare möjligt att utträda ur kyrkan som ett alternativ till att omfatta bekännelsen.

⁵¹³ KLF 1863, 136: ”Det bör också anmärkas, att öfwerallt, der man inom den lutherska kyrkan under senaste tider börjat yrka på kyrkans sjelftyrelse och särskilt på en representativ kyrkoförfattning, detta yrkande utgått icke från några hierarkiska sträf wanden, utan twärtom från en liflig önskan, att få äfwen lekmannelementet verksamt för kyrkan.”

⁵¹⁴ KLF 1863, 135–136: ”Endast hierarkien kan wara för staten farlig, emedan den, såsom en kyrklig absolutism, icke will tåla någon annan makt jemte sig. Men farhågan för en sådan hierarkisk makt borde wara förekommen genom det inflytande, som öfwer allt i komiténs förslag och särskilt wid kyrkomötets sammansättning blifwit lekmannelementet tillerkändt...”

⁵¹⁵ Tidskrift för Finska kyrkan 1858, nr 4, 231: ”Införandet af en sådan synod är också hos oss derigenom lättadt, att här, liksom i Sverige, i de enskilda församlingarna redan förut lekmännens rätt att deltaga i handhafvandet af kyrkans angelägenheter, ej mindre i sockenstämma än i kyrkoråd, är vida mera erkänd än i de flesta lutherska länder i Tyskland...”

⁵¹⁶ Enligt Pirinen 1985, 158, var garantin för att otroende inte skulle komma med och besluta om kyrkans ärenden de krav som sattes upp för lekmannamedlemmarna i kyrkorådet och kyrkomötet. I 1900-talets demokratiutveckling såg man inte denna fara, och dörrarna öppnades för att uppnå röstnings- och beslutandeaktivitet, och man fäste inte längre lika stor uppmärksamhet vid de aktivas syn på kyrkans lära. Pirinen 1985, 133, framhåller också att rätten för församlingar att använda gamla böcker efter att nya godkänts är ett skydd mot majoritetsvälde i känsliga ärenden.

⁵¹⁷ Pirinen 1985 ger en mångfacetterad bild av den kontinentala kyrkorättsliga idétraditionen vid Schaumans tid samt om den statliga situation i vilken Schauman fick i uppdrag att bearbeta det beredningsarbete som Tengström och Nordström tidigare hade gjort för att åstadkomma en kyrkolag för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Se också Kansanaho 1976, Heilimo 1958 och Leino 2002a.

biskopsämbetet som ett element i kyrkans författning. Den reformatoriska uppfattningen om biskopsämbetet hade man inom lutherdomen i allmänhet dock inte anammat.⁵¹⁸

Den tyska juristen Emil Herrmann framförde år 1862 sin uppfattning om organiseringen av den kyrkliga förvaltningen. Det synodala uttryckte församlingarnas behov och som dess motpol krävdes en fortsättning av konsistorial ämbetspraxis, vilket gav systemet kontinuitet och stabilitet.⁵¹⁹ Herrmanns teori om den kyrkliga förvaltningen utgick ifrån att man inte fick tolka maktindelningen mellan det synodala och det konsistoriala elementet utifrån konstitutionella maktindelningsprinciper. Det rådde balans mellan de båda elementen, men i en krissituation skulle den kyrkliga makten i sista hand finnas hos synoden. Ur denna dualism utvecklades sedan den ”nationella kyrkorättsliga dualismen”, då det episkopala elementet på grund av kyrkans dubbla natur (en andlig gemenskap – en institution i samhället) måste infogas i det synodal-konsistoriala systemet. Genom att infoga det schaumanska episkopala elementet i systemet ville man visserligen inte uppnå en sådan klerikalism som Nordströms kommitté hade kritiserats för⁵²⁰, men man ansåg att det på grund av kyrkans lärogrund var viktigt att kyrkans ämbete fick en sådan ledande ställning i kyrkans struktur att det garanterade att det andliga innehållet bevarades i kyrkans förvaltning.

Av motiveringen till kyrkolagsförslaget framgår det att Schauman medvetet ville avvisa den kritik som han väntade från hierarkiskt håll om att lekmännen hade bristande kunskaper om den kristna tron, samtidigt som han var medveten om farorna med en demokratisering av kyrkans förvaltning.⁵²¹ Det system som tagits i bruk i den skotska kyrkan gav stöd åt den synodala modellen. Enligt Schauman var dock kyrkomötet inte ett förvaltningsorgan, utan närmast en synod som stiftade kyrkolag på basis av den beredning som av kyrkan tillsatta kommittéer gjort, samtidigt som det också fastställde kyrkliga böcker och gav utlåtanden.

Det är viktigt att i detta sammanhang se till den historiska kontexten, eftersom *kyrkolags-systemets innehåll samtidigt slog fast och definierade vissa gränser för dess utveckling*. Då utgick man ifrån att dessa man respekterade Guds ord som ”örubblig sanning” när det gällde att bedöma lärosatser *och också kyrkans förvaltningsstrukturer*. Det var inte meningen att synoden ska besluta om ärenden som gäller kyrkans lära annat än att den i samband med att den godkände kyrkliga böcker granskade att dessa följde kyrkans lära. Kyrkomötet skulle också vara kyrkans eget organ i den bemärkelsen att grunden för allt beslutsfattande skulle vara att man höll fast vid kyrkans lärogrund. En självklar utgångspunkt var att prästerna genom sin utbildning kände och förband sig till kyrkans lära och att lekmännen förpliktades att lära sig detta. Trots att man i beredningsskedet var oense om ordalydelsen i bekännelseparagrafen var den rådande utgångspunkten dock att Bibeln var ”kyrkans bok”, som hade normativ betydelse för kyrkan och dess medlemmar.⁵²² Trots att

⁵¹⁸ Paarma 2006, 82–83.

⁵¹⁹ Pirinen 1985, 257–258.

⁵²⁰ Heilimo 1958, 47–49.

⁵²¹ Pirinen 1985, 133. Enligt Pirinen 1985, 251, utformades visserligen kyrkans författning enligt den presbyterisk-synodala och episkopal-konsistoriala modellen. Redan på Schaumans tid stödde vissa en författning enligt modell från den skotska frikyrkan, där en presbyterisk-synodal författning på ett för en reformert kyrka typiskt sätt hade genomförts.

⁵²² R. och S.A. Teinonen 1975, 226, definierar det på följande sätt: ”Som en del av kyrkans apostoliska tradition är Bibeln (i synnerhet NT) *kyrkans bok*, som rätt förstås endast i kyrkan, dvs. i Kristi kropp, vars själ är den helige Ande. Som Guds ord och som kyrkans tidigaste apostoliska tradition är *Bibeln på ett bestående sätt riktgivande eller normativ för kyrkan*.” (Min kursivering)

det fanns olika uppfattningar om innehållet i bekännelseskrifterna, var den lutherska uppfattningen ändå att Guds ord är klart. I kyrkomötet och i annat kyrklig beslutsfattande var det präster och lekmän som fattade beslut.

Schaumans uppfattning var att endast lokalförsamlingen fanns i Bibeln och därför måste kyrkoordningen skapas utgående från den.⁵²³ Grunden för församlingsmedlemmarnas beslutsfattande var deras andliga prästerskap. De ärenden som hörde ihop med läran och kulten och gällde hela kyrkan ansåg man att hörde till helhetskyrkan att besluta om. Däremot hörde det till församlingarnas grundläggande rättigheter att få bestämma om sina egna tjänare.⁵²⁴ Förvaltningsorganen på församlingsnivå i Schaumans kyrkolag (Femte avdelningen: Om de enskilda kyrkoförsamlingarnas vård om sina kyrkliga angelägenheter) var kyrkostämman (§ 306–329), kyrkorådet (§ 330–347) och kyrkovärden (§ 348–355).

Systematiken i Schaumans kyrkolag kan karaktäriseras som församlingscentrerad. Efter bestämmelserna om kyrkans bekännelse, medlemmar och författning kommer kyrkans heliga handlingar samt kyrkliga ämbeten för förvaltandet av kyrkans heliga handlingar och först efter det sådant som gäller församlingens egendom och förvaltning. Till sist kommer bestämmelserna om kyrkostyrelsen, dvs. den högsta förvaltningsnivån. Till kyrkans författning hörde att dess medlemmar var fördelade på kyrkoförsamlingar, vars yttre område utgjordes av socknen. I den schaumanska församlingscentreringen var det alltså fråga om en parokial församlingsstruktur.

Enligt 1869 års kyrkolag sammankom *kyrkostämman* för att förhandla och besluta om skötseln av gemensamma ärenden. Sådana gemensamma ärenden var bl.a. befrämjandet av kristendomskunskap, ordningen för gudstjänster, val av medlemmar till kyrkorådet, förvaltandet och användandet av kyrkomedel, beslut om församlingens byggnader, beslut om kyrkliga avgifter, bänkfördelningen i kyrkan, gravställen och avgifterna för dessa, avlöning av präster och kyrkotjänare, val av präst, klockare och organist samt ärenden som gällde församlingsindelning. De som ägde jordegendom eller annan lägenhet på landet eller gård i staden samt ”alla de hushåll i församlingen, för hvilka prestaflöning utgöres” och som inte ”är annans lagstadda tjenstehjon” hade rätt att delta i kyrkostämman. Vid användning av rösträtten fanns det ett tak på en sjättedel av hela församlingens röstmängd.

Kyrkorådet skulle verka i fyraårsperioder i varje församling för att ”handhava den kristliga sedevärden och kyrkotukten”, handha kyrkans egendom, välja kyrkoväktare och ”annan lägre kyrkobetjäning”, verkställa kyrkostämmans beslut, göra förslag och framställningar till kyrkostämman. Kyrkoherden var ordförande för både kyrkorådet och kyrkostämman.⁵²⁵

⁵²³ På den här punkten uppfyller Schaumans kyrkorättsuppfattning inte helt kraven i kyrkorättens s.k. ekvivalensprincip (t.ex. Dombois 1974, 197) om förhållandet mellan universalkyrkan och lokalförsamlingen. Kyrkoordningen borde skapas utgående från universalkyrkans förhållande till partikularkyrkan och lokalförsamlingen.

⁵²⁴ Pirinen 1985, 106, ansåg att Schaumans ämbetsuppfattning på så sätt var icke-konstitutiv, att ämbetet inte fanns före församlingen. Ämbetet var dock nödvändigt, men det var en tjänaruppgift. Man kan visserligen betrakta Pirinens tolkning som inkonsekvent då man tar hänsyn till Schaumans uppfattning om prästämbetet och biskopsämbetet i kyrkans struktur. Pirinen har också (s. 147) lyft fram att Schaumans uppfattning om kyrkans ämbete var konstitutivt på så sätt att Gud insatt ämbetet och vill att kyrkan tillsätter vissa personer att sköta det.

⁵²⁵ Det här kan ses som ett uttryck för en episkopal kyrkosyn. På den här punkten har utvecklingen gått mot lekmanaledda förvaltningsorgan.

Kyrkovårdarna fanns till för den ”närmaste vården om kyrkans egendom”. I 349 § i 1869 års kyrkolag ingår följande: ”Församlingen äger på kyrkostämman kyrkovård välja bland tre av kyrkorådet på förslag uppförde församlingens välbetrodda medlemmar.” Uppdraget var tidbestämt (minst fyra år).

Bestämmelser om kyrkans medlemmar och anställda

På grund av att kyrkans lära är ett vittomfattande begrepp är det inte möjligt att här gå in på allt som berör kyrkans dogm. Medlemskap i kyrkan hör dock så intimt ihop med kyrkans lära att det finns orsak att analysera vissa element som hör ihop med det. På den här punkten gjordes ändringar i 1964 års och 1993 års kyrkolag och 1993 års kyrkoordning, men de analyseras senare i sitt kronologiska sammanhang.

Bestämmelserna om kyrkans medlemmar hör ihop med kyrkans författning, kyrkosynen och genom dem också med kyrkans lära.

I paragraferna i andra kapitlet av 1869 års kyrkolag finns bestämmelser om församlingens medlemmar.⁵²⁶ Om deras skyldighet i förhållande till kyrkans lära och bekännelse bestäms i 5 och 6 § följande:

5 §. Kyrkans medlemmar äro pligtige att föra en kristligt-sedlig wandel, flitigt deltaga i den offentliga gudstjensten och äfwen för öfrigt begagna sig af kyrkans nådemedel, låta wid ingåendet af äktenskap detsamma af kyrkan på föreskrifwet sätt helgas äfwensom sina barn döpas, kristligen uppforstras samt enligt den evangelisk-lutherska kyrkans grundsatser i kristendomen underwisas.

6 §. Finnes medlem af evangelisk-lutherska kyrkan willfarande meningar hysa, skall kyrkan, på sätt i kap. XII säges, genom grundlig underwisning och kärleksfull förmaning söka honom om hans willfarelse öfwertyga. Låter han ej sig deraf till rätta föras, utan framhårdar i sin willfarelse och önskar att på grund af sin öfwertygelse från denna kyrkas gemenskap sig skilja och till annat kyrkosamfund öfwergå, skall han ej derifrån af kyrkan hindras.

Mellan dessa paragrafer 5 och 6 och paragraferna 100–105 om kyrkotukt kan man alltså hitta en samhörighet.

3.2.3 Kyrkolagsändringar och kommittéarbete efter 1869 års kyrkolag

Kommittéarbete från och med år 1948

Före kodifieringen av 1964 års kyrkolag gjordes talrika ändringar i 1869 års kyrkolag.⁵²⁷ Man hade varit tvungen att t.o.m. lägga till hela kapitel under årens lopp. Den nya kyrkolagens kodifieringsarbete gjordes åren 1953–1964 och i det sammanhanget föreslogs också att kyrkolagen helt och hållet ska förnyas. De innehållsmässiga förändringarna blev ändå till slut ganska få och den nya 1964 års kyrkolag byggde fortfarande ganska långt på den systematik som Schaumans kyrkolag skapat.

⁵²⁶ I den finska versionen av denna lag talas om ”församlingen och dess medlemmar”, i den svenska däremot om ”kyrkan och dess medlemmar”.

⁵²⁷ Leino 2002a, 353–355. Ingår där som bilaga 2a som en beskrivning av ändringarna av 1869 års kyrkolag 1869–1963.

Innan jag analyserar 1964 års kyrkolag närmare ska vi se på det omfattande beredningsarbete som gjordes i kyrkolagskommittéerna och som har varit viktigt också för den senare utvecklingen. Därtill ska jag se på kyrkomötesbehandlingen av kyrkolagsförslagen. Särskild uppmärksamhet riktas mot beredningen av bestämmelserna om sådana kyrkans egna angelägenheter som berör kyrkans lära.⁵²⁸ Paragrafförslag som gäller kyrkans lära finns i betänkandena och ändringsförslagen närmast i kapitlen om bekännelse, medlemmar och författning, kyrkans heliga handlingar, kristlig fostran och undervisning, bikt, Herrens nattvard, vigning till äktenskap, kyrkotukt och prästämbete. Förutom ändringsförslag till paragrafer i dessa kapitel föreslogs också en revision av andra enskilda paragrafer. Här handlar det dock om sådant som bara indirekt är av intresse för denna avhandling.

1953 års och 1958 års kyrkomöten tillsatte kommittéer för en revision respektive granskning av kyrkolagen.⁵²⁹ Även de utskott som kyrkomötena 1958 och 1963 tillsatte för revision och granskning av kyrkolagen lämnade sina betänkanden.

1948 års kyrkomöte

Kyrkomötet tillsatte en kyrkolagskommitté, som fick 29 olika uppgifter som gällde ändring, komplettering och precisering av kyrkolagen. Bland dessa fanns också de för vårt ämne intressanta *initiativen för en revision av kyrkomötets arbetsformer*. Kommittén kunde bygga på de redogörelser som olika kommittéer hade gjort och *avgav sitt betänkande sommaren 1952*. I betänkandet fanns förslag som gäller de uppgifter som kommittén hade fått och när det gäller kyrkomötet föreslogs att det skulle samlas vart tredje år och vara samlat i en månad. I fråga om kyrkomötets uppgifter föreslog kommittén inga ändringar när det gäller behandlingen av ärenden som gäller kyrkans lära.

1953 års kyrkomöte

Kyrkomötet tillsatte en kommitté för att utarbeta ett *förslag till revision av kyrkolagen (RK 1957)*. Kommitténs arbete *begränsades så att det som gällde läran och bekännelsen, principerna för förhållandet mellan kyrka och stat, den episkopala ordningen och lokalförsamlingarnas självstyre skulle lämnas oförändrade*. Kommittén skulle ge kyrkolagen en enhetlig disposition, komplettera och klargöra oklara punkter och förnya kyrkolagstexten språkligt.

Revisionskommitténs betänkande år 1957 (RK 1957)

Betänkandet blev klart år 1957 och det ingrep inte i svårlösta teologiska frågor. Huvudintresset fästes vid att kyrkolagen skulle fås i en lättläst, systematisk form, eftersom 1869 års kyrkolag hade blivit svårförståelig på grund av de strykningar, tillägg och ändringar som under årtionden hade gjorts i den. *Bestämmelser tagna från den allmänna lagstiftningen föreslogs i synnerhet då det gällde församlingens ekonomiförvaltning, men också i andra sammanhang*.

1958 års kyrkomöte

⁵²⁸ I betänkande nr 1 från Granskningskommittén för kyrkans författning, som det XX ordinarie kyrkomötet hade tillsatt, finns en sammanfattning av kommittéerna och deras beredningar (1973, 5–7).

⁵²⁹ Förkortningarna från Grönblom 1994, 1998, 2002 och Träskman 1967.

Vid kyrkomötets plenum blev revisionskommitténs betänkande föremål för kritik. Man kritiserade *kyrkolagsförslagets omfattning* och gjorde bedömningen att kommittén på vissa punkter överskridit sina befogenheter. I diskussionen förutsatte man att *en stor mängd detaljerade bestämmelser skulle lösgras från kyrkolagen och ges som bestämmelser av lägre rang*. Kyrkomötets utskott för revision av kyrkolagen ansåg att i varje fall de rättsbestämmelser som hörde till kyrkolagens område borde ingå i samma lag. Kyrkomötet tog ställning till många detaljer i lagförslaget och beslöt att revisionsarbetet skulle fortsätta i en granskningskommitté, vars uppgift begränsades tydligare än förr.

Granskningskommitténs betänkande år 1962 (GK 1962)

När granskningskommitténs betänkande var klart var *den allmänna uppfattningen att kyrkolagen var i behov av en grundlig totalrevision*. Undersökningen ”Kyrkan i det föränderliga samhället” (Waris-kommitténs betänkande år 1962), som kyrkomötet hade beställt, hade också föreslagit åtgärder för en revision av kyrkolagstiftningen. Dessutom hade flera synodalmöten och stiftsmöten i sina utlåtanden föreslagit att kyrkolagen ska uppdelas i två delar.

1963 års kyrkomöte

Enligt utskottet för en granskning av kyrkolagen skulle den kyrkliga lagstiftningen alltid bygga på kristendomens egna grunder. Utskottet konstaterade att *annars går det lätt så att grunder som är främmande för kyrkans liv bestämmer innehållet i kyrkans lag*.⁵³⁰ Utskottet konstaterade också att det i den gällande lagen fanns många bestämmelser om kyrkans heliga handlingar. Enligt utskottet var kyrkolagen dock inte till sitt materiella innehåll föråldrad och utgjorde inte ett hinder för arbetet för evangeliet och begränsade inte kyrkans frihet.⁵³¹ Kyrkomötet godkände flera ändringsförslag som gäller kyrkolagen och som lades till revisionsförslaget. Kyrkomötet godkände efter ett mer än tio år långt beredningsarbete en reviderad kyrkolag med klara röstsiffror.

Riksdagsbehandlingen av 1964 års kyrkolag

Riksdagens lag- och ekonomiutskott ansåg att lagförslaget innehöll flera betydande förbättringar av den kyrkliga lagstiftningen. *Utskottet skulle dock ha önskat att revisionen på vissa punkter hade gått längre*. Utskotten i kyrkomötet och riksdagen var således av olika åsikt. I behandlingen i riksdagens plenum användes skarpa talturer. Ett framfört klämförslag⁵³² godkändes dock inte. Klämman stöddes av 50 riksdagsledamöter, medan 80 ville förkasta den. Av de riksdagsledamöter som hörde till kyrkan verkar en stor del ha varit ”statskyrkopositivt” inriktade, eftersom

⁵³⁰ Det här ställningstagandet kan inte betraktas som tidsbundet, utan här har utskottet deklarerat en kyrkorättslig princip om innehållet i det kyrkliga beslutsfattandet, dvs. att det finns frågor som endast kyrkan utifrån sina egna motiv ska bestämma om.

⁵³¹ Detta konstaterande kan ses som ett erkännande till 1869 års kyrkolag och dess förmåga att bestå trots alla förändringar som tiden fört med sig.

⁵³² ”Genom att godkänna kyrkolagen förutsätter riksdagen att den helhetsrevision av kyrkolagen som är på gång förverkligas i snabb ordning på ett sätt som motsvarar de samhällsförändringar som ägt rum.” (Min kursivering)

de ansåg att *samhällsförändringarna var primära motiv vid en förnyelse av kyrkan och dess lagstiftning.*

Vid en granskning av betänkandena för 1964 års kyrkolag är det ur forskningssynpunkt intressant att notera den vägledning som det XXII ordinarie kyrkomötet år 1953 gav till revisionskommittén att *bestämmelserna om kyrkans lära och bekännelse är sådant som den inte får röra.* Andra orörbara principer var de som styrde förhållandet mellan kyrka och stat samt de uppgifter som enligt då gällande kyrkans författning tillkom kyrkomötet, förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen. Man såg inte heller något behov att röra biskoparnas andliga ledarställning, stiftens och stiftsledningens relativa självständighet samt lokalförsamlingarnas självstyre.

Behandlingen av klämförslaget i riksdagen i samband med stiftandet av 1964 års kyrkolag belyser den spänning som fanns mellan den samhälleliga och den kyrkliga uppfattningen. I riksdagsbehandlingen handlade det om beslutsrätt om endast kyrkans egna angelägenheter, dvs. om förhållandet mellan kyrkolagssystemet och den samhälleliga reformandan då det gällde vem som skall få besluta om kyrkans egna angelägenheter. *Det var fråga om innehållet i riksdagens regleringsmakt över kyrkan och om dess omfattning i förhållande till kyrkolagstiftningen.* Det klämförslag som inte blev godkänt ville man använda som ett verktyg för att kartlägga maktfördelningen.

Det är också viktigt att notera att kyrkomötesutskottet var medvetet om att *också kyrkorättsliga ärenden har en principiell bakgrund och att de därför är oskiljbara från centrala religiösa och teologiska problem.* Därför ansåg utskottet att den planerade revisionen borde begränsas så att man *undvek* svårlösta och omfattande teologiska problem, *som det kunde råda oenighet om* (t.ex. frågor om kyrkans ämbete, kyrkotukt m.m.). Senare utredningar höll inte längre lika strikt fast vid dessa principiella markeringar. I vilket fall som helst ville man i detta skede närmast klargöra kyrkolagen som helhet, ta bort betydelselösa bestämmelser samt komplettera och klargöra oklara punkter.⁵³³

Revisionskommittén föreslog som 14 § i kyrkolagen en särskild bestämmelse, där man helt kort hade konstaterat att kyrkans högsta styrelse är en fråga för rikets regering. Kommittén konstaterade dock att det inte annars fanns någon anledning att ändra ordalydelsen, trots att den inte helt motsvarade den roll landets regering hade i den kyrkliga förvaltningen efter att kyrkostyrelsen hade grundats år 1944. I förslagets 16 § ingick dock det som i 14 § i gällande lag sades om kyrkans rätt att föreslå ny kyrkolag.

I fråga om bekännelseparagrafen nöjde sig kommittén med att konstatera att man hade föreslagit en språklig korrigerings av paragrafens senare del. Denna korrigerings skulle inte ha förändrat paragrafens innehåll. När det gällde bestämmelserna om prästämbetet och prästtjänsten föreslog kommittén inga ändringar. Så föreslogs också bestämmelsen om prästeden förbli oförändrad.

När det gäller bestämmelserna om kyrkomötet och dess uppgifter gjordes en distinktion mellan *kyrkomötets befogenhet och uppgifter* (§ 518) och ärendenas behandlingsordning. *Inte heller nu ingick i förslaget att kyrkomötet skulle besluta om ärenden som gällde kyrkans lära.*

⁵³³ Kyrkolagsbetänkande av kommittén för revision av kyrkolagen, som tillsattes av XVII ordinarie kyrkomötet år 1957, 80–81.

Något som gällde kyrkans lära i revisionskommitténs förslag var bestämmelserna om kyrkotukt i kapitel 12. Dessa grundades sig på principerna i en utredning om kyrkotukten som biskop Martti Simojoki, som var medlem i kommittén, hade gjort och som togs in som en bilaga i kommittébetänkandet.⁵³⁴ *Enligt Simojoki hörde kyrkotukten intimt ihop med kyrkosynen.* Katolska kyrkans hierarkiska prästmakt baserade sig enligt detta på uppfattningen att endast prästerskapet innehade nyckelmakten, dvs. makten att lösa och binda. I katolska kyrkan hade den andliga och administrativa makten samt domsrätten getts till prästerskapet. Enligt den lutherska bekännelsen utövades nyckelmakten i namn av ecclesia abscondita, medan kyrkans allmänna ordning och förvaltning närmast sköttes enligt ändamålsenlighetsprincipen.

Revisionskommittén och Simojokis uppfattning att kyrkans allmänna förvaltning och organisation närmast sköttes enligt ändamålsenlighetsprincipen förutsatte att gränserna för denna princip definierades. Enligt Simojoki *handlade det om kyrkorätt i ordets vedertagna bemärkelse då kyrkoorganisationen genom sina egna organ skötte sina ärenden.*⁵³⁵

Enligt Simojoki handlade det vid användandet av nyckelmakten [kyrkorättsligt] om *en grund som stod över kyrkan*⁵³⁶, om en rättighet som hörde till budskapet om Kristus att i samband med förkunnandet av evangelium lösa och binda. Simojoki gjorde följande sammanfattning: ”Användningen av evangeliets binde- och lösnyckel hör under dessa förhållanden enligt den lutherska läran icke till den egentliga kyrkorättens område. Om autonom och heteronom kyrkorätt identifieras (den katolska kyrkan, Calvin) förväxlas bruket av binde- och lösnyckeln eller identifieras med olika straff, varav följer att förkunnandet av evangelium skymmes under lagen.”⁵³⁷ Simojoki betonar att Luther ville göra skillnad mellan kyrkotukt å ena sidan och pedagogiska och juridiska synpunkter å den andra, trots att detta i den kyrka som bär hans namn inte efter reformationen lyckats. Man kan ta mottot för paragraffförslagen som gäller kyrkotukt ur Simojokis betänkande: ”Församlingen skall i första hand på annat sätt än genom kyrkotukt fylla sin uppgift, men den behöver också kyrkotukten i själavårdens tjänst och för att skydda sig själv.”⁵³⁸ I Simojokis begrepps-uppfattning av kyrkotukten fanns *kyrkans behov att skydda sig själv*. Den har senare fått liten betydelse, vilket kan ses som ett uttryck för att kyrkosynen förändrats.

De kyrkorättsliga benämningar som Simojoki använder är intressanta för vårt ämne. Enligt honom var ärenden som gällde kyrkans allmänna ordning och förvaltning kyrkorätt i ordets *vedertagna* bemärkelse. Användningen av nyckelmakten byggde däremot på *en grund*

⁵³⁴ RK 1957, 134–147: Synpunkter i fråga om kyrkotuktens förnyande.

⁵³⁵ Observera Simojokis definition av kyrkorätt i dess vedertagna bemärkelse. ”Vedertagen kyrkorätt” kunde man kalla *kyrkoförvaltningsrätt*. Simojokis karaktärisering ger uttryck för den tidens uppfattning om kyrkorätt och att man började uppfatta vedertagen kyrkorätt som all kyrkorätt.

⁵³⁶ RK 1957, 134. Man kan förstå det så att Simojoki hänvisade till *ius divinum*. Jfr kyrkans överpositiva rätt/värdegrund, Leino 2002a, 2003a och 2005a.

⁵³⁷ Simojoki 1957, 132. Simojoki antog att *orsaken till kyrkotuktens förnedringstillstånd var att en viss kyrkosyn hade lett till att straffperspektivet kommit att dominera i kyrkotukten*. Det kan naturligtvis också vara så att det kyrkotuktens förnedringstillstånd som Simojoki nämner berodde på *dess missbruk*. Man kan dock anta att förnedringstillståndet berodde på en långsam förändring i kyrkosynen och att kyrkotuktens betydelse för kyrkan underskattades. I detta sammanhang är det viktigt att konstatera att Simojoki i samband med kyrkotukten använde principen om skillnaden mellan lag och evangelium, men till skillnad från vissa senare utredningar, *handlade det här om förkunnande av evangelium*.

⁵³⁸ RK 1957, 137. Man kan fråga sig om det kyrkotuktens förfall som Simojoki talar om senare har försvunnit genom att man börjat använda kyrkotukten i själavårdens tjänst?

ovanför kyrkan.⁵³⁹ Trots att den enligt Simojoki inte hörde till kyrkorättens område i dess vedertagna betydelse, betydde det inte att kyrkorättsbegreppet i hans verklighet inte skulle ha omfattat mer än ärenden som gäller *kyrkans allmänna organisation och förvaltning*. Kyrkorätt i vidare bemärkelse, omfattande kyrkans teologiska värderingar och bekännelsegrund, bör betraktas som egentlig kyrkorätt, medan det som Simojoki kallade vedertagen kyrkorätt egentligen var *kyrkoförvaltningsrätt*. Också den var en del av kyrkorätten och förpliktades av bekännelsegrunden.

År 1958 tillsatte kyrkomötet en granskningskommitté, som i sitt betänkande år 1962 föreslog vissa ändringar i det förslag som revisionskommittén avgett år 1957.⁵⁴⁰ I enlighet med den uppgift granskningskommittén fått ville den att alla bestämmelser som hörde till kyrkolagens område skulle ingå i kyrkolagen. Kommittén ansåg att det var viktigt att utveckla kyrkolagen utgående från gällande kyrkolag. I motsats till revisionskommittén kunde granskningskommittén inte ta in en mer omfattande teologisk motivering i sitt betänkande. Den menade dock att det är viktigt då man reviderar kyrkolagen enligt helt nya riktlinjer *att de teologiska och juridiska utredningarna är grundliga*.⁵⁴¹

När det gäller bekännelseparagrafen föreslog granskningskommittén att ”evangelie- och bönboken” skulle ersättas med ”kyrkohandboken”. *Kommittén ansåg att koralboken och mässmelodierna inte var ärenden som hörde till kyrkans bekännelse*. Bestämmelsen om kyrkans högsta styrelse föreslogs nu, i enlighet med utskottets åsikt, ingå i 15 §, där också bestämmelsen om förslagsrätt till kyrkolag som gäller kyrkans egna angelägenheter ingick. I förslaget till bestämmelse om prästeden föreslog kommittén vissa justeringar, bl.a. att ordet ”prästämbete” skulle ersättas med ”predikoämbete”.

Granskningskommitténs betänkande tog också ställning till det betänkande (3.10.1961) som kvinnoprästkommittén, som tillsatts av 1958 års kyrkomöte, producerat.⁵⁴² På den här punkten var kommittén oenig och dess ställningstagande ingick inte i granskningskommittén förslag. I 88 § i förslaget tog man i stället ställning närmast till förstärkta biskopsmötets förslag nr. 1 (Om rätten till prästämbete för lekmän som avlagt högre högskoleexamen). Inte heller nu föreslogs att kyrkomötet skulle få till uppgift att behandla frågor som gällde kyrkans lära. När det gäller bestämmelserna om kyrkotukt innehöll förslaget fem olika regler. Bl.a. föreslogs sådana sanktioner som förlust av rätten att vara fadder, förlust av kyrklig rösträtt och valbarhet ifall det var allmänt känt att en församlingsmedlem framhärdat i synd och last.⁵⁴³

⁵³⁹ Det är viktigt att notera att Simojoki uppfattar kyrkorätten som ett vidare begrepp än vad som annars är vanligt. I annat fall skulle ett väsentligt element i kyrkorätten försvinna.

⁵⁴⁰ Granskningskommitténs betänkande Nr. 1, 1962, 111–112.

⁵⁴¹ RK 1962 noterade (s. 112) de utredningar om kyrkolagens ledande principer som i viss utsträckning gjorts hos oss och Erik Wolfs och Hans Dombos böcker i kyrkorätt. Kommittén slutsats var följande: ”Då en sådan grundlig vetenskaplig analys ännu saknas hos oss i Finland, verkar det vara ett svårt och alltför riskfyllt uppdrag att skriva en kyrkolag på helt nya grunder.” Någon sådan utredning har inte heller gjorts tills vidare.

⁵⁴² Behandlingen av frågan om prästens kön började alltså i Finland efter att Svenska kyrkan, efter statlig påtryckning, ändrat sin inställning i frågan. I Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland genomfördes ändringen först efter nästan tre decennier, enligt många mening alltför sent.

⁵⁴³ Enligt förslaget kunde samma sanktioner tillgripas om förälder eller vårdnadshavare försummade sina förpliktelser, om församlingsmedlem visade förakt för Guds ord och kristlig vandel, om någon försummade de kristna plikterna i församlingen eller om någon gynnade eller lockade andra till en lära som avvek från kyrkans bekännelse. De här bestämmelserna intogs också i 1964 års kyrkolag och fanns kvar ända till 1993 års kyrkolag. Om kyrkotuktsbegreppet, se Halmesmaa 1976, 1978.

På grund av alla utlåtanden som inkom avgav granskningskommittén ännu ett betänkande nr. 2. I det höll kommittén fast vid det tidigare lagförslagets systematik och ansåg att den nya kyrkolagen av praktiska skäl var bättre än den nya disposition som bl.a. berodde på kyrkostyrelsens många ändringsförslag. Med tanke på vårt ämne finns det inget behov att i övrigt kommentera ändringsförslagen.

Förändringarna i Schaumans kyrkolag före 1964 års kyrkolag

Under ca 100 år fram till 1964 års kyrkolag förändrades bestämmelserna om församlingens förvaltning i kyrkolagens femte del i viss mån i och med att förvaltningen utvecklades. I denna förändringsprocess ser man att *lekmännens betydelse ökade i församlingens beslutsfattande*. Det här skedde för att kravet på demokrati ökade och riktades mot den kyrkliga förvaltningen.⁵⁴⁴

Vid sidan av kyrkomötet och domkapitlen skulle olika förvaltningsorgan använda sin beslutsrätt i kyrkans gemensamma ärenden. En förändrad kyrkosyn innebar att bestämmelserna om kyrkostyrelsen, förstärkta biskopsmötet och biskopsmötet togs in i kyrkolagen 27.4 1944. Det här innebar en viss omfördelning av kyrkomötets uppgifter. Å ena sidan innebar det en ökning av det synodala elementet i kyrkans förvaltning, men också att det episkopala elementet förstärktes i kyrkans förvaltningssystem. Kyrkostyrelsens roll i kyrkans förvaltning har senare förstärkts, vilket har betydelse för den kyrkliga förvaltningens profil är en annan än i den schaumanska kyrkolagen med dess fokusering på församlingen.

Genom en ändring av kyrkolagen 12.3 1954 skapades ett nytt förvaltningsorgan, kyrkofullmäktige, som övertog en del av kyrkostämmans uppgifter. Redan innan de kyrkliga samfälligheterna inrättades också ett gemensamt kyrkofullmäktige vid sidan av församlingarna kyrkofullmäktigen när stads- och landsförsamlingar slogs ihop. Församlingen beslöt om antalet medlemmar i fullmäktige så att antalet delvis var beroende av församlingens medlemsantal. För beslut i vissa ärenden krävdes absolut majoritet i kyrkofullmäktige. Kyrkostämman valde medlemmar i kyrkofullmäktige för fyra år. Kyrkoherden var ordförande också för kyrkofullmäktige.

I samband med kyrkolagsändringen som gäller kyrkofullmäktige bestämdes också om en av kyrkofullmäktige utsedd *kyrkoförvaltningsnämnd* som skulle sköta församlingens egen- dom. *Kyrkoråden* – på finska ändrades samtidigt benämningen *kirkkoraati* till *kirkkoneuvosto* – igen skulle ”bistå prästerskapet i den allmänna ledningen av den andliga verksamheten och det missionsfrämjande arbetet”. De övriga medlemmarna i kyrkorådet valde kyrkostämman för fyra år. Genom en ändring av kyrkolagen 12.3.1954 krävdes av dem som valdes till medlemmar i kyrkorådet att de skulle vara ”medlemmar av församlingen och kända för sin gudighet och kristliga vandel”. Dessutom innehöll 337 § bestämmelser

⁵⁴⁴ Enligt Sorsa, 2010, 77 har kyrkans förhållande till demokrati varit i grunden positivt. Däremot har det varit svårare att i kyrkan genomföra en sådan demokrati som utövas i samhället. Simojoki M. 1982, 99 betonade att man i ärenden *circa sacra* kan fatta beslut efter omröstning, men i ärenden *in sacris* krävs enhällighet i beslutsfattandet. Enligt Simojokis uppfattning kommer synoden genom den Helige Andes inflytande fram till en sådan enhällighet. I detta framgår synodens karaktär av gudstjänst. Om enhällighet inte kan uppnås, är ärendet inte moget för beslut. Eftersom kyrkan endast kan ha endast en ”evangeliets läras” krävs enhällighet i ärenden *in sacris*. Jfr Antila 2011b, 354. Vid en granskning av tolkningssvårigheterna som uppstått under fyra årtiondens behandling av frågan om kvalificerad majoritet i kyrkomötet då beslut har fattats om kyrkans tro och lära ställer Antila en ännu ”mera djupgående fråga”: *har kyrkomötet över huvud rätt att ändra kyrkans lära – ens med kvalificerad majoritet?*

om att det var kyrkorådsmedlemmarnas plikt att värna om församlingens kristliga sedlighet.

3.2.4 Tolkningen av bestämmelserna i 1869 års kyrkolag och ändringarna av dem

Kyrkorättslig granskning av regleringen

Brotherus ansåg att stiftandet av 1869 års kyrkolag var en vändpunkt, eftersom man var tvungen att bygga kyrkans nya ställning i tre riktningar, ”så totalt hade kyrkan redan till det yttre smultit samman med staten”.⁵⁴⁵ Man var tvungen att göra en skillnad mellan frågor som hörde till kyrkans interna lagstiftning och sådana som hörde till den statliga lagstiftningen. Kyrkans interna självständighet krävde att man skapade ett sådant organ, som kunde fatta beslut för kyrkans räkning. Trots att man inte önskade skilja kyrkan från staten, måste man få nya bestämmelser om förhållandet mellan kyrka och stat.⁵⁴⁶ 1869 års kyrkolag var också till det yttre en samhällelig lag, som innehöll flera bestämmelser som inte gällde kyrkan, men också sådana bestämmelser om kyrkan som inte kunde anses härstamma från kyrkan.⁵⁴⁷ Från en ”renlärig” stat gick man nu över till en ”kristen” stat, men fortfarande handlade det om att man bekymrade sig om religiösa ärenden utgående från en kristen sanningsuppfattning. Först när man genom Republiken Finlands första regeringsform gick över till en ”konfessionslös” stat innebar detta en klar förändring i förhållande till tanken både på en ”renlärig” och på en ”kristen” stat.⁵⁴⁸

Det är viktigt att i en granskning av bestämmelserna i 1869 års kyrkolag, ändringarna av dem och olika beredningar och utredningar som gäller dem i synnerhet fästa uppmärksamhet vid vissa bestämmelser och deras speciella drag.

I beredningen av och innehållet i Schaumans kyrkolag noterar man i fråga om författningens dogmatiska innehåll en önskan att vara noggrann då det gäller bekännelseparagrafen. I de olika vändningarna i reformationens historia ville man finna en sådan bekännelsegrund som klart uttryckte den lutherska kyrkans tro så som den framkommit i Svenska kyrkan och i finländska ögon. En speciell utmaning för formuleringen av bekännelseparagrafen var den statskyrkliga utgångspunkten samt tvånget för alla medborgare att tillhöra den lutherska kyrkan. Annars ansåg man att ordalydelsen i den gamla bekännelseparagrafen gav uttryck för kyrkans bekännelse. När man ville lösgöra sig från den gamla ordalydelsen berodde det mer på en vilja att ändra på uppfattningen att den kristna tron hos folket eller i varje fall hos en stor majoritet hörde ihop med religionstvång enligt en viss bekännelse. I beredningen av bekännelseparagrafen, då olika uppfattningar framfördes, erkände man dock behovet att klart uttrycka bekännelsen. Samtidigt var man medveten om den osäker-

⁵⁴⁵ Brotherus 1923, 136.

⁵⁴⁶ Brotherus 1923, 136–137.

⁵⁴⁷ Brotherus 1923, 137.

⁵⁴⁸ Brotherus 1923, 214–215: ”Då en religiös enhällighet de facto saknades måste statens uppträdande som en ’konfessionell’ stat med nödtvång möta internt motstånd. Kampen mot statens religiösa strävanden kunde i sådana förhållanden aldrig upphöra.” Man kan också vända på Brotherus uppfattning: statens ”konfessionslöshet” har förstärkts på 2000-talet. Därför är det ingen överraskning att fasthållandet vid kyrkans bekännelse blivit svagare och att det i samhället uppstått ett motstånd mot kyrkans bekännelse. Kyrkans medlemmar utgör ju en majoritet av medborgarna.

hetskänsla som hade uppstått om man i paragrafen endast hade talat om bekännelsens grunduppfattningar. Beredningsarbetet gav uttryck för den rådande bibeltroheten i kyrkans bibelteologi. Denna positiva inställning till bekännelsen återspeglas i andra paragrafförslag som gällde kyrkans lära. Det allvar med vilket kommittén helt enligt tidsandan förhöll sig till bestämmelserna om kyrkotukt visar att kyrkan ville skydda sig själv läromässigt. Denna tendens sträckte sig långt in i tiden efter att 1869 års kyrkolag hade stiftats.

Vid en jämförelse av bekännelseparagrafen i 1869 års och 1686 års kyrkolagar har man sett en klar skillnad. Martti Simojoki konstaterade på 1960-talet att kyrkolagens 1 § inte säger att kyrkan bekänner en på den heliga Bibeln grundad och i den lutherska kyrkans bekännelseskriterier formulerad ”lära”, utan en på Bibeln baserad och i bekännelseskriterierna formulerad ”tro”. Han ansåg att ordalydelsen inte var en tillfällighet, eftersom kyrkan inte bekände en lära om Kristus, utan en tro på Kristus. Läran var sedan en tolkning av denna tro.⁵⁴⁹ Enligt Simojoki är läran därför nödvändig, men ändå endast en tolkning. Också inom de riktningar som betonar den lutherska bekännelsen ansåg man att den förändring som Simojoki talar om hade ägt rum i bekännelseparagrafen i 1869 års kyrkolag. Enligt den uppfattningen skedde det en avgörande förändring då kyrkan avstod från formuleringen av bekännelseparagrafen i 1686 års kyrkolag. Enligt den gamla ordalydelsen bekände kyrkan den *tro och lära*, som var grundad i Guds heliga ord och hade behandlats i den gamla kyrkans tre bekännelser och de lutherska bekännelseskriterierna sedan 1500-talet. Dessutom ingick ett omnämnande av Uppsalamötets beslut år 1593. Enligt den här uppfattningen tillät den Evangelisk-lutherska folkkyrkan i Finland i praktiken redan i 1869 års kyrkolag att det vid sidan av den lutherska läran också förekom andra lärouttuntningar i kyrkan. Genom ordalydelsen i bekännelseparagrafen uttunnades dess förpliktande karaktär.⁵⁵⁰

Simojokis konstaterande om ändringen av ordalydelsen är riktigt och inte heller de synpunkter som de mer bekännelseinriktade förde fram kan helt förnekas, i all synnerhet om man tar hänsyn till den senare utvecklingen. När det gäller den ”kamp mellan lära och tro” som Simojoki lyfter fram är det dock delvis fråga om semantik. Av de lutherska bekännelseskriterierna, som bekännelseparagrafen i 1869 års kyrkolag hänvisar till, framgår förhållandet mellan lära och tro. Inte heller gör den berörda bekännelseparagrafen någon sådan distinktion mellan de båda begreppen att man inte kunde se det som att de pekar åt samma håll, dvs. på tron på Kristus. Med tanke på de bekännelseinriktade riktningarnas slutsatser är det avgörande inte när det ”mångfacetterade” i kyrkans bekännelse anses ha börjat, utan att se den rörelse som ägt rum. Huruvida kyrkan eller någon av dessa ämbetsinnehavare håller sig till bekännelsen, så som har utlovats, är inte något som kan garanteras genom lag stiftad av samhället eller ens genom samhällseliga tvångsåtgärder.⁵⁵¹ Det är visserligen möjligt att avstå från en lära – och också från en tro – vilka är i överensstämmelse med bekännelseskriterierna och inte ens en av samhället stiftad lag om kyrkan och formuleringen av bekännelseparagrafen i den är någon garanti för att kyrkan håller fast vid bekännelsen, om den inre viljan saknas. Egentligen är det *enligt kyrkans lära Guds Heliga Ande som* i hörsamhet mot Guds ord verkar tron i överensstämmelse med läran.

⁵⁴⁹ Simojoki M. 1964, 88.

⁵⁵⁰ Närhi 2010, 1, 3.

⁵⁵¹ Närhi 2010: ”Vid den tiden var kyrkan en statskyrka. Alla var tvungna att höra till kyrkan... Om det är tvång att tillhöra kyrkan blir en självklar konsekvens av det att kyrkan och församlingen inte längre är trosgemenskap.” (Min översättning)

Tyngdpunkten i den ecklesiologiska kyrkosynen i 1869 års kyrkolag låg på dess församlingscentrering. Det innebar också att regleringen av församlingens grunduppgifter, gudstjänsten och de kyrkliga förrättningarna, var relaterad till kyrkans läromässiga grund. Efter att kyrkostyrelsen hade grundats på 1940-talet började regleringen och den kyrkliga maktindelningen alltmer flyttas till de högre nivåerna i den kyrkliga förvaltningen. När det gäller skötseln av prästerskapets ärenden hade stiftens betydelse varit stabil i och med att domkapitlet var bundna till den statliga ministeriestrukturen. I Schaumans kyrkolag var folkkyrkan ett verksamhetsmässigt ideal, där kyrkans mål var att kalla hela folket till "Guds nådesfamn".⁵⁵²

Också när det gäller kyrkans författning har man ansett att en förändring ägde rum i och med Schaumans kyrkolag. 1869 års kyrkolag skapades och godkändes i den ideologiska liberalismens brytningstid. Alla de centrala element där kyrkans nya författning avvek från det gamla statskyrkliga systemet (som den bildade klassen tagit till sig) handlade om liberala frågeställningar.⁵⁵³ Mikko Juva har forskat om liberalismens brytningstid och i enlighet med sin senare kyrkosyn konstaterar han att "väckelserörelserna hade erövrat kyrkan, men samtidigt märkte kyrkan att den hade förlorat en stor del av den bildade klassen".⁵⁵⁴ Liberalerna och pietisterna drog åt samma håll då de ville uppluckra banden mellan kyrka och stat. När det sedan gällde relationerna mellan kyrkan och församlingsmedlemmarna upphörde intresset för samarbete.⁵⁵⁵

Konflikten mellan liberaler och pietister⁵⁵⁶ kulminerade i frågan om trosbekännelsen och kyrkotukten. Schaumankommittén hade i båda frågorna intagit en mer liberal hållning. Juva poängterade att prästerskapet när det gällde bekännelsen inte nöjde sig med den *liberala uppfattningen* att hela Bibeln förklarades som enda rättesnöre för kyrkans tro och sedan bekände man sig till "den grunduppfattning" som kom till uttryck i den gamla kyrkans och reformationstidens bekännelser. Juva betraktade slutresultatet som en kompromiss, där man inte gick tillbaka till 1686 års kyrkolags "entydiga bekännelseparagraf, utan kyrkan bekände sig till den *tro*, som baserar sig på Bibeln och är formulerad i bekännelse-skrifterna."⁵⁵⁷ Likväl ansåg Brotherus att kyrkans bekännelse och således även läran bevarades oförändrade i bekännelseparagrafen 1869 års kyrkolag, då en ändring av kyrkans bekännelse hade förutsatt också en ändring av landets regeringsform. Och detta skedde inte då den nya kyrkolagen med dess bekännelseparagraf stiftades.⁵⁵⁸

⁵⁵² Toiviainen 1989, 116.

⁵⁵³ Juva 1976b, 95.

⁵⁵⁴ Se Kiviranta 2009, 212–219. Här berättas om den kyrkliga valreformen och om den (Mikko Juvas) s.k. Quinquagesima-kretsens verksamhet och program. Den ville försvaga väckelserörelsernas inflytande i kyrkan.

⁵⁵⁵ Juva 1976b, 98, beskriver kyrkans förändrade författning utgående från tidens samhällliga, andliga och kyrkliga situation. Beskrivningen öppnar intressanta perspektiv också på regleringen av kyrkans lärogrund, men också på Juvas eget "själslandskap". Till det hörde också möjligtvis som ett slags "programförklaring" att i liberalismens anda återge den bildade klassen den makt i kyrkan som väckelserörelserna hade "kapat" åt sig. Jfr Kiviranta 2009, 252, 215–219.

⁵⁵⁶ Enligt Juva 1976b, 98, var "pietisterna" närmast de väckelserörelser som "hade uppstått som en reaktion på sekulariseringen under nyttans tidevarv och som krävde en återgång till tidigare generationers enkla tro och disciplinerade kristna liv."

⁵⁵⁷ Juva 1976b, 98, lyfter också fram att det "konservativa prästerskapet" och bondeståndet inte ansåg att det var tillräckligt med den Schauman-kommitténs förslag om kyrkotukt. Se också M. Simojoki 1957, 129.

⁵⁵⁸ Brotherus 1930, 457: "Men det vore orätt att härav draga den slutsatsen, att läran numera blivit kyrkans i den bemärkelse att kyrkan skulle behärskat densamma såsom en sina medlemmars lära. Uttrycket får sin förklaring av den nya friare ställning, som kyrkan fått, men det kunde icke upphäva den plikt för staten, som

Också i hur kyrkomötets sammansättning förändrades kan man se en kamp mellan den liberala och den ”pietistiska” uppfattningen. Schaumankommittén föreslog lika många präst- och lekmannaombud till kyrkomötet. Att i kyrkolagen slutligen bestäms att förhållandet mellan antalet lekmän och präster i kyrkomötet ska vara 3:2 var en seger för en mer liberal uppfattning som förhöll sig negativt till en prästdominans. Det visade sig sedan att lekmännen under kyrkomötets första årtionden var mer konservativa än prästerna i ärenden som gällde kyrkans bekännelse.⁵⁵⁹

Ur ecklesiologisk synpunkt är det skäl att komma ihåg att granskningsutskottet vid 1963 års kyrkomöte – då var ännu 1869 års kyrkolag i kraft – konstaterade att den kyrkliga lagstiftningen alltid bör basera sig på kristendomens egna grundvalar. Utskottet konstaterade att *annars går det lätt så att motiv som är främmande för kyrkans liv bestämmer innehållet i kyrkans lag*. Utskottet konstaterade vidare att den gällande kyrkolagen innehåller en omfattande reglering av kyrkans heliga handlingar. Enligt utskottet var kyrkolagen dock inte till sitt materiella innehåll föråldrad och den utgjorde inte ett hinder för arbetet för evangeliet och den begränsade inte kyrkans frihet. Kyrkomötets och granskningsutskottets åsikt kan ses som uttryck för att kyrkans ombud insåg betydelsen av kyrkans lära i den kyrkliga lagstiftningen.

Den ”spänning på makronivå” som dagens pluralistiska samhälle skapar för kyrkans inre liv och vissa lärosatser syntes alltså redan på 1860-talet på ”mikronivå” som ett pluralistiskt tryck på statskyrkligheten. Juva karakteriserade detta ”tryck i en ångpanna” som ett förändringskrav som gäller det rådande systemet. I praktiken innebar det att den s.k. kyrkliga riktningen, som betonade kyrkans karaktär av bekännelsekyrka, ville bevara kyrkans ordning som den var. Det innebar att den *samhälleliga ordningen* borde förändras så att den blev mer tillåtande. Den av teologen Beck inspirerade riktning som Juva kallar ”biblicistisk” var beredd att mjuka upp *kyrkans egna bestämmelser*, eftersom man ansåg att kyrkan hade en ”oförytterlig folkuppfostringsuppgift”.⁵⁶⁰

Också i dagens kyrka handlar det i regleringen analogiskt sett om samma ”regementen” på så sätt att då samhället blir allt mer pluralistiskt blir frågan huruvida det är den samhälleliga regleringen eller regleringen av kyrkans interna liv som ska liberaliseras. I Juvas beskrivning av konstellationerna⁵⁶¹ verkar det i dagens kyrka ha skett en förändring så till vida att i stället för en folkkyrka som utgår från Wichern och som betonar uppgiften som folkets fostrare har kyrkan i allt högre grad börjat uppfattas som en (*hela*) *folkets kyrka*. Har konstellationen ändå vänts upp och ner så att förändringen närmast skett på grund av det önskemål om ”hjälp i folkuppfostran” som riktats mot kyrkan från samhällets sida och att man med det har önskat utplåna den rest av en ”luthersk bekännelsekyrka” som Juva beskriver? Kan man se det som ett inflytande från Becks teologi att man i kyrkan på

fanns uttalad i RF. *En ändring av bekännelsen skulle icke rättsligt ha kunnat företagas* ens i den lagstiftningsordning, som var gällande för KL:s övriga innehåll, *utan skulle samtidigt ha krävt en ändring av landets regeringsform.*” (Min kursivering)

⁵⁵⁹ Juva 1976b, 99, 102. Samma utveckling kan skönjas i lekmännens ökade inflytande i församlingsförvaltningen, även om Juva i enlighet med sin uppfattning konstaterar (s. 100): ”Kyrkolagens bestämmelser om kvalificerad majoritet, stiftsförvaltningens prästdominans samt de omfattande befogenheter som lagen gav kyrkoherdarna garanterade dock att skötseln av kyrkans ärenden tryggt förblev i prästerskapets händer.” Genom en revision av stiftsförvaltningen år 2004 beslöt kyrkomötet att av medlemmarna i domkapitlet skall fem av sju vara präster jämfört med det föreslagna 4:3.

⁵⁶⁰ Juva 1976b, 101.

⁵⁶¹ Juva 1976b, 102.

och efter Juvas tid förringar eller förnekar betydelsen av kyrkans (gamla) tradition? Det verkar ändå ha varit möjligt utifrån detta synsätt att genom olika tolkningar skapa nya traditioner utan att den traditionella och konfessionella uppfattningen om kyrkans bekännelse hindrade det.

Schaumans uppfattning av kyrkorätten ledde till att de kyrkorättsliga utgångspunkterna skrevs ner i bestämmelserna. Det centrala elementet i den kyrkliga förvaltningen blev i bakgrunden, trots att kyrkomötets tillblivelse var en nyckelfråga. I uppfattningen av kyrkorätten skedde en gradvis förändring mot det som Martti Simojoki på 1950-talet kallade ”vedertagen kyrkorätt”.⁵⁶²

3.3 Kyrkans lära i 1964 års kyrkolag

Karaktärisering av 1964 års kyrkolagskodifiering

Då Schaumans kyrkolag hade varit i kraft nästan ett århundrade hade de senaste tio åren ägnats åt beredning av en helhetsrevision i olika kyrkolagskommittéer. När den nya kyrkolagen trädde i kraft år 1965 var beredningen av nästa kyrkolag dock redan i gång.

Olli Heilimo konstaterade i början av sin kommentarbok att den kyrkolag som trädde i kraft i början av år 1965 inte i sak var en ny lag, eftersom den till sitt innehåll inte innehöll några stora förändringar i förhållande till 1869 års kyrkolag och de ändringar som senare hade gjorts i den. Den nya kyrkolagen var ett resultat av en kodifiering och motsvarade 1960-talets behov då det gällde inre ordning och språkdräkt.⁵⁶³ Formellt kunde den anses vara bättre än 1869 års kyrkolag redan på grund av den senares ålder. Jämfört med Schaumans kyrkolag kan man inte notera några större skillnader i systematiken i 1964 års kyrkolag.⁵⁶⁴ Regleringen av församlingstjänsterna blev mångsidigare och bestämmelserna om församlingens ekonomi flyttades längre fram till 21 kap. Bestämmelserna om kyrkliga samfälligheter togs in i kyrkolagen först år 1975.

3.3.1 Regleringen av frågor som gäller kyrkans lära

Endast kyrkans egna angelägenheter

15 § i 1964 års kyrkolag fick följande ordalydelse:

Högsta styrelsen över kyrkan i hela landet tillkommer rikets regering och utövas på sätt därom är särskilt stadgat.

Rättigheten att föreslå lag i allt, som rör blott kyrkans egna angelägenheter, så ock ny kyrkolag samt ändring, förklaring och upphävande av gällande kyrkolag utövas av kyrkan själv genom dess ombud på kyrkomöte, men prövningen och stadfästelsen av de vid kyrkomöte föreslagna lagarna tillkommer republikens president och riksdagen.

⁵⁶² Simojoki M. 1957, 134.

⁵⁶³ Heilimo 1967, 10.

⁵⁶⁴ Heilimo konstaterade i sin kommentarbok (1967, 11) att det är nödvändigt att ge en beskrivning av kyrkolagstiftningen och innehållet i kyrkolagen eftersom ”kyrkan utgår från både teologiska och juridiska grundvalar och kyrkolagens bestämmelser alltid måste ses utgående från båda dessa utgångspunkter.” (Min översättning)

I frågor, som angå kyrkans förhållande till staten eller till något religionssamfund, skall kyrkomöte, såframt icke annat följer av 488 § 1 mom. 9 punkten, alltid avge utlåtande.⁵⁶⁵

Om kyrkomötets rättigheter och uppgifter bestäms närmare i 529 §.

Kyrkans bekännelse

1 § i 1964 års kyrkolag fick följande ordalydelse:

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristliga tro, som grundad i Guds heliga ord, det Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, är uttalad i den äldsta kyrkans tre huvudsymboler samt i den oförändrade Augsburgska bekännelsen och övriga den lutherska kyrkans i den så kallade Konkordieboken upptagna bekännelseskrifter, och fasthåller såsom bekännelsens högsta lag den i dessa bekännelseskrifter klart uttryckta orubbliga sanningen, att Guds heliga ord är enda rättesnöret, varefter all lära i kyrkan skall prövas och bedömas.

Ed vid ordinationen

96 § i 1964 års kyrkolag fick följande ordalydelse:

Vid ordinationen, som skall förrättas, på sätt i kyrkohandboken föreskrives, skola de, som vigas till prästämbetet, avlägga följande ed:

Jag N.N. lovar och svär vid Gud den allsmåktige och allvetande, att jag vid utövningen av prediko-ämbetet i Guds församling, det jag nu står färdigt att mottaga, troget och oförfalskat skall hålla mig till Guds heliga ord, uppenbart i Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, samt till den evangelisk-lutherska kyrkans därpå grundade bekännelse, så att jag varken offentligt förkunnar och utsprider eller hemligt främjar och hyllar däremot stridande läror. Jag vill ock med all flit och trohet vinnlägga mig om att mina åhörare uti Guds ord rätt undervisa och de heliga sakramenten enligt Kristi instiftelse förvalta samt gudaktighetens övning uti inbördes kärlek och en i allo måtto god, fridsam och ärbär umgängelse med lära och föresyn styrka och främja. Desslikes vill jag kyrkans lag och gällande stadgar troget efterleva och handhava, vad mig i ämbetet åligger sorgfälligt fullgöra, mina förmän skyldig hörsamhet, mina medtjänare broderlig välvilja, mina åhörare beredvillig tjänst och all billighet bevisa. Allt detta vill jag redligt efterkomma såsom en rättsskaffens präst ägnar och anstår, så att jag kan svara därför inför Gud och människor. Härtill förhjälpste mig Gud.

Kyrkomötet och dess uppgifter

Paragrafen om kyrkomötets uppgifter hade utvidgats jämfört med ordalydelsen i 1869 års kyrkolag och i 529 § i 1964 års kyrkolag fått följande ordalydelse:

På kyrkomöte ankommer

- 1) att antaga ny bibelöversättning, katekes, psalmbok jämte koraler, kyrkohandbok och mässmelodier samt förordna om deras tagande i bruk,
- 2) att uppgöra förslag till ny kyrkolag samt ändring, förklaring och upphävande av kyrkolag, på sätt i 15 § stadgas,
- 3) att avgiva utlåtande i frågor, som av rikets regering hänskjutas till kyrkomötet och vilka angå kyrkans förhållande till staten eller till andra kristna eller icke-kristna trossamfund eller ock i 508 § 2 mom. avsedda så kallade blandade angelägenheter, ävensom att ingå till regeringen med framställningar och önskemål i frågor av sagda beskaffenhet,
- 4) att uppgöra förslag om inrättande eller ändring av stift, på sätt i 18 § stadgas,
- 5) att handlägga framställningar av förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen,
- 6) att giva förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen uppdrag i ärenden, som ankomma på dem,

⁵⁶⁵ Genom kyrkolagsändringen 607/1973 reviderades 15 § 3 mom.

- 7) att välja lekmannaedamöter och suppleanter för dem till förstärkta biskopsmötet för fem kalenderår i sänder, samt
- 8) att utse de personer, vilka äga bereda på kyrkomöte ankommande ärenden.

Inte heller enligt 1964 års kyrkolag hörde det till kyrkomötets uppgifter att behandla ärenden som gällde kyrkans lära, med undantag av att dock fastställa att de kyrkliga böcker som godkändes följde kyrkans lära. Kyrkomötets uppgift var att avge utlåtanden om de frågor som rikets regering skickade till kyrkomötet och som gällde kyrkans förhållande till staten eller till annat kristet eller icke-kristet trossamfund. Detsamma gällde de blandade angelägenheter som 508 § 2 mom. avser. Dessutom skulle kyrkomötet avge utlåtanden och komma med önskemål till regeringen.

Till *förstärkta biskopsmötets* uppgifter hörde återigen enligt bl.a. 488 § (9 punkten) att *avge utlåtanden, göra framställningar och uttala önskemål till rikets regering i frågor angående religionsundervisning, äktenskap, de i kyrkans tjänst anställdas lön, pension eller övriga ekonomiska förmåner eller den kyrkliga beskattningen*, när dessa frågor ansågs vara brådskande men inte av särskild vikt för kyrkan. Om *biskopsmötet* bestämdes i 482 § att det ska en gång om året eller, om ärendets viktighet så krävde, oftare sammankomma för att överlägga i ärenden angående stiftens förvaltning och vård. *Biskopsmötet* hade enligt bestämmelserna i paragrafen *ingen som helst makt över domkapitlen och det fick inte heller fatta några beslut som var bindande för biskopen eller domkapitlet* i sådana ärenden som i andra paragrafer getts åt biskoparna och domkapitlen. Ingetdera av dessa organ hade således i kyrkolagstiftningen getts fullmakt att behandla ärenden som gällde kyrkans lära. Betoningarna i ordalydelsen (”äger icke fatta för biskop eller domkapitel bindande beslut”) uttrycker i sin kategoriskhet det förhållande som enligt tidens kyrkosyn skulle råda mellan domkapitel och biskopsmöte.

3.3.2 Regleringen av andra ärenden som hänför sig till kyrkans lära

Bestämmelserna om kyrkotukt

Angående kyrkotukt hänvisar jag till analysen i 3.2.2. om bestämmelserna i 1869 års kyrkolag. I 1964 års kyrkolag innehåller paragraferna 77–81 bestämmelser om kyrkotukt. Definitionen av kyrkotukt är här tudelad. Den kyrkotukt som riktas mot den enskilde församlingsmedlemmen *definieras som själavårdande till sin karaktär*. Kyrkotuktens syfte var att *församlingsmedlemmen skulle vägledas till att efterleva sin kristna kallelse och kyrkans lära*. För församlingen var kyrkotukten däremot ämnad att *skydda den och samtidigt dess medlemmar från inflytanden som åstadkom förargelse*.⁵⁶⁶

I den paragraf (77 §) som definierar kyrkotukten förutsätts också att prästen innan kyrkotukt tillgrips ska vidtala vederbörande allvarligt med Guds ord och att prästen påminner vederbörande om hans eller hennes *skyldigheter som kyrkans medlem*. I följande paragraf (78 §) åläggs kyrkoherden att varna församlingsmedlem, om vilket det är *allmän känt* att han eller hon framhärdat i synd och last. Varningen ska ges i närvaro av två eller tre för kristligt allvar kända församlingsmedlemmar. Om vederbörande inte rättar sig efter detta ska kyrkorådet ge en varning. Om vederbörande fortfarande framhärdar åligger det kyrkorådet att skrida till ”förkunnelseåtgärder”, dvs. förklara vederbörande förlustig vissa rättig-

⁵⁶⁶ Heilimo 1967, 97.

heter. Det handlar om rätten att vara fadder eller kyrklig rösträtt och valbarhet. Kyrkorådets beslut ska dock underställas domkapitlets prövning och avgörande.⁵⁶⁷ 79 § föreskriver om föräldrars eller förmyndares försummelse att befordra barnet till dop eller att ge barnet kristlig uppfostran och undervisning. Följderna är de samma som i 78 §. I 1964 års kyrkolag finns i 80 § också samma sanktioner om en församlingsmedlem offentligt gett uttryck för förakt för Guds ord eller för kristligt leverne eller om han eller hon försummat inom familjen åvilande kristliga plikter. Irrlära sanktionerades fortfarande för församlingsmedlemmarnas del i 81 §.⁵⁶⁸

Pekka Halmesmaa, som forskat om kyrkotukten, har i festskriften till biskop Erkki Kansanaho skrivit om förhållandet mellan enskild själavård och kyrkotukt.⁵⁶⁹ Han analyserar de faktorer som ledde till att kyrkotukten försumrades i kyrkan. Enligt honom betraktades kyrkotukten som tvång. Halmesmaa kritiserar att Simojoki⁵⁷⁰ inte omnämner att både själavården och kyrkotukten tjäna Guds lag.⁵⁷¹ Strävan att se hela samhället som kristet anses ha lett till kyrkotuktens förfall. Enligt Halmesmaa var kyrkotukten bara en av folkkyrkans svagare beståndsdelar. De övriga var bl.a. risken att läran uttunnas, bristen på församlingskontakt, lekmännens svaga deltagande och sekulariseringen av förvaltningsorganen.⁵⁷² Enligt Halmesmaa var kyrkotukten speciellt viktig i den dåvarande situationen för att skydda församlingen och läran och undervisningen kunde inte skyddas och garanteras på annat sätt.⁵⁷³

Regleringen av kyrkans förvaltning

Under nästan hundra år fram till 1964 års kyrkolag hade bestämmelserna i lagens femte del om församlingsförvaltningen i viss mån modifierats. I utvecklingen av den kyrkliga förvaltningen ser man hur lekmännens deltagande i beslutsfattandet i församlingen ökade.

År 1954 hade man tagit med i kyrkolagen bestämmelser om kyrkofullmäktige och samtidigt också om kyrkoförvaltningsnämnder, som kyrkofullmäktige utsåg och som ansvarade för skötseln av församlingens egendom. Genom en kyrkolagsändring 30.12 1948 hade man på helhetskyrkans nivå inrättat kyrkans centralfond, vars medel bl.a. används för att ekonomiskt stöda svaga församlingar. Centralförvaltningen hade kompletterats med biskopsmötet och förstärkta biskopsmötet.

I 1964 års kyrkolag förblev församlingens förvaltningsorgan de samma som de som hade utformats i och med ändringarna av kyrkolagen år 1954. Församlingsmedlemmarnas ”direktkanal”, kyrkostämman, ändrades till sin karaktär så att den blev ett valmöte. Dess

⁵⁶⁷ Enligt ordalydelsen i lagen hade domkapitlet också möjlighet att ändra kyrkorådets beslut. Också kyrkorådet kunde återställa de rättigheter som tagits bort på basis av enskild bikt.

⁵⁶⁸ Som ett bakgrundsfaktum kan man konstatera att bestämmelserna i kyrkolagen om kyrkotukten var sådana då de straffrättsliga bestämmelserna i de samhälleliga lagarna tillämpades i rättegångarna mot författaren Hannu Salama.

⁵⁶⁹ Halmesmaa 1980, 293–309.

⁵⁷⁰ Simojoki 1956, 254.

⁵⁷¹ Halmesmaa 1980, 295: ”Vid utövande av kyrkotukt är tyngdpunkten på lagen, nyckelmakten och Guds helighet. Man kan inte säga att kyrkotukten *endast* baserar sig på Guds lag och själavården *endast* på evangelium.” (Kursivering i originalet)

⁵⁷² Halmesmaa 1980, 296. Av de olägenheter som Halmesmaa nämner är det endast lekmännens svaga deltagande som man har försökt åtgärda genom att uppmuntra till högre valdeltagande. Enligt Halmesmaa hade det varit ”både viktigt och möjligt att skärpa disciplinen”. I 1993 års kyrkolag genomfördes detta dock inte.

⁵⁷³ Halmesmaa 1980, 297.

uppgift blev att välja medlemmar till kyrkorådet och kyrkofullmäktige samt att välja ordinarie präst, kantor-organist, kantor och organist. Rösträtt vid kyrkostämma hade varje konfirmerad församlingsmedlem från början av det år som följer näst efter det då han eller hon fyllt 21 år. Utan rösträtt var dock bl.a. de som saknade medborgerligt förtroende eller var ovärdiga att nyttjas i landets tjänst samt de som förlorat rösträtten på basis av bestämmelserna om kyrkotukt. För valbarhet till kyrkligt förtroendeorgan krävdes att man var *känd för gudsfruktan och kristligt nit*⁵⁷⁴ samt att man var minst 25 år och hade rösträtt i församlingen.

Församlingens kyrkofullmäktige övertog kyrkostämmans beslutsrätt. Bestämmelserna om kyrkoförvaltningsnämnden blev på så sätt mångsidigare att också församlingar som hade helt gemensam ekonomi endast hade en gemensam kyrkoförvaltningsnämnd.

Stiftsmötena inrättades genom en ändring av kyrkolagen 6.4 1950. Under sin nästan femtioåriga verksamhetstid⁵⁷⁵ blev deras viktigaste uppgifter att behandla stiftsmötesmotioner, verksamhetsberättelser från stiftets kommittéer samt att till kyrkomötet presentera den person från stiftet i fråga som är på förslag till medlem i kyrkostyrelsen.

Så som redan tidigare framkommit var *kyrkorådets* uppgift att ”tillsammans med församlingens präster handhava den allmänna ledningen av det andliga arbetet i församlingen och av arbetet för främjande av missionsintresset”. De övriga medlemmarna, vid sidan av kyrkoherden och ordinarie präster, valdes av kyrkostämman för fyra år. Genom en kyrkolagsändring 1954 hade bestämts i 333 § att minst sex av lekmannamedlemmarna i kyrkorådet ska uppfylla behörighetskravet att ”vara församlingsmedlemmar kända för gudsfruktan och kristligt nit”.⁵⁷⁶ Dessutom innehöll 337 § bestämmelser om att det var kyrkorådsmedlemmarnas plikt att värna om församlingens kristliga sedlighet.

Reglering som gäller kyrkans medlemmar och anställda

I bestämmelserna i 1964 års kyrkolag förvandlades församlingsmedlemmarna till kyrkans medlemmar. Lagens 5 § motsvarade dock ganska långt 5 § i Schaumans kyrkolag. Däremot har det i 6 § skett en klar innehållsmässig stympning. Man ville inte längre framstå som en statskyrka som tvingar folk att höra till den.

5 §. Kyrkans medlemmar äga föra en kristligt-sedlig vandel, flitigt delta i den allmänna gudstjänsten och även i övrigt begagna sig av kyrkans nådemedel, låta vid ingåendet av äktenskap det samma på föreskrivet sätt helgas ävensom sina barn döpas, kristligen uppfostras och i kristendomen enligt kyrkans bekännelse undervisas, så ock att befordra annat på den Heliga Skrift och kyrkans bekännelse grundat, såväl i denna lag föreskrivet som fritt arbete för främjande av levande kristendom och utbredande av Guds ord.

6 §. Önskar medlem av kyrkan skilja sig från dess gemenskap, skall sakens allvar klarläggas för honom, på sätt i 69 § stadgas. Vill han likväl skilja sig, må han ej därifrån hindras.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Jfr med bestämmelserna i 1993KL där det räcker att man är känd för kristligt nit.

⁵⁷⁵ Från och med början av 2004 ersattes de av stiftsfullmäktige. Syftet var att stärka demokratin inom beslutsfattandet i stiftet.

⁵⁷⁶ Detta ändrades i 1993 års kyrkolag så att man nu talar om (KL 7:3) ”en för kristen övertygelse känd konfirmerad medlem av församlingen”.

⁵⁷⁷ 1964KL, § 69: ”Dem, som hysa religiösa tvivel eller från kyrkans bekännelse avvikande läromeningar, eller vilka blivit främmande för levande kristendom, så ock dem, vilka önska skilja sig från kyrkans gemenskap, må präst med förståelse och kärlek söka leda till kännedom om Guds ord.”

Vid en jämförelse av författningstexterna med varandra kan man se att fasthållandet vid medlemskap i kyrkan i viss mån försvagats.⁵⁷⁸ Redan i denna kyrkolag från 1960-talet kan man se hur kyrkotuktsbegreppet delvis förändrats.⁵⁷⁹ Ordalydelsen i 6 § i 1964 års kyrkolag uttrycker religionsfrihetsprincipen tydligare än i Schaumans kyrkolag. Det ansågs inte längre önskvärt att försöka hindra utträde ur kyrkan.⁵⁸⁰

3.3.3 Kyrkolagsändringar och kommittéarbete efter 1964 års kyrkolag

Innan kyrkolagsrevisionen år 1993 gjordes flera ändringar i 1964 års kyrkolag.⁵⁸¹ När det gäller enskilda bestämmelser om frågor som rör kyrkans lära (i kapitlen Kyrkans bestämmelser, medlemmar och författning, Kyrkans heliga handlingar och Prästämbetet) gjordes endast mindre ändringar av ordalydelsen. Ändringarna gäller mest sådant som inte hör till ämnet för denna avhandling, som bestämmelserna om andra tjänsteinnehavares (än präster) uppgifter eller om förvaltningsorgan. Beredningsarbetet som gäller dessa ändringar gjordes huvudsakligen i flera olika kommittéer. Dessa kommittéers förslag ska senare analyseras.

Lagändringar, kommittéarbeten och praxis före 1993 års kyrkolag

Redan innan 1964 års kyrkolag hade godkänts hade kyrkomötet hunnit tillsätta tre kommittéer för att undersöka och bereda en fortsättning av kyrkolagsrevisionen. En särskild kyrkolagskommitté hade fått i uppgift att bereda fjorton olika ärenden. Dessutom tillsattes två andra kommittéer för att undersöka situationen för församlingar med gemensam ekonomi samt en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning. Den senare kommittén skulle också klargöra huruvida det var möjligt att ur kyrkolagen ta bort sådana bestämmelser som var av mindre vikt. Denna kommitté skulle dessutom granska grunderna för kyrkomötets, förstärkta biskopsmötets och kyrkostyrelsens organisation och verksamhet. Också dessa frågeställningar har kopplingar till kyrkans författning och kyrkans lära.

De ändringar som gällde kyrkliga samfälligheter kom in i kyrkolagen först år 1975 (633/1975). Församlingar som fanns inom samma kommun blev nu tvungna att enligt kyrkolagen grunda kyrkliga samfälligheter åtminstone med tanke på kyrkoskatten, fördelningen av skatte- och andra intäkter, avgifter till centralfonden och församlingarnas ekonomi, bokföring och revision.⁵⁸²

269 § i kyrkolagen, som gällde kyrklig rösträtt, ändrades två gånger (30.12 1969/900 och 13.7 1973/607). Åldersgränsen för rösträtt blev nu 18 år.

⁵⁷⁸ Seppo Häkkinens doktorsavhandling analyserar hur man förbundit sig till medlemskap i kyrkan från 1960-talet till 2000-talet.

⁵⁷⁹ Se närmare tidigare i avsnitt Bestämmelserna om kyrkotukt.

⁵⁸⁰ Efter att religionsfrihetslagen (6.6 2003/453) trätt i kraft har det blivit ännu lättare att utträda ur kyrkan genom Internet.

⁵⁸¹ Leino 2002a, 356–358. I bilaga 2b finns en förteckning över kyrkolagsändringarna i 1964 års kyrkolag från åren 1965–1993.

⁵⁸² Från och med början av år 1975 trädde också kyrkans tjänste- och arbetsavtalssystem i kraft. De byggde på modellen från den kommunala sektorn så att man efter förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare ingick kollektivavtal.

Kommittén för revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning (1967)

Kommittén som under Martti Simojokis ledning utredde en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning avgav sitt betänkande den 18.5 1967. Kommittén konstaterade att den inte fått till uppgift att förbereda en totalrevision av lagstiftningen, utan endast att göra vissa förberedelser angående några väsentliga frågor med tanke på en senare totalrevision av kyrkolagen. *Kommitténs åsikt var att då kyrkans uppgift förblev oförändrad krävde förändrade historiska och samhällseliga förhållanden att lagstiftningen reviderades.* Kommittén menade att en bestående grundval för en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning är att *de rättsliga bestämmelser som gäller kyrkan ska utgå från kyrkans egen livsgrund, dess tro och bekännelse.* Här var kommittén alltså på samma linje som den av Schauman ledda kyrkolagskommittén. *Viktig var också kommitténs uppfattning av olika ärendens viktighetsordning: kyrkans egen livsgrund, tro och bekännelse är det primära. Ändringar i lagstiftningen görs när omständigheterna förändras endast på villkor som överensstämmer med kyrkans egen livsgrund.* Enligt kommittén måste allt kyrkligt liv, också kyrkans lagstiftning, tjäna fullgörandet av kyrkans uppgift. Av denna anledning måste, enligt kommittén, teologiska synpunkter ha en ytterst viktig betydelse när en ny kyrkolagsstiftning skapades. Enligt kommitténs motivering *öppnar sig den teologiska frågeställningen angående kyrkans lagstiftning och författning inte enbart utgående från läran om kyrkan, utan den hör ihop med den kristna trons huvudpunkter, läran om Kristus och frälsningen.* Kommittén menade att detta klart visade att *kyrkans lära och bekännelse intimt hörde ihop med kyrkans lagstiftning och författning* och att man vid behandlingen av frågor som gäller kyrkolagen alltid måste klargöra deras teologiska innehåll.⁵⁸³

Kommitténs markeringar som gäller den betydelse kyrkosynen och kyrkans lära har för kyrkolagsstiftningen är viktiga. Det är dock skäl att också påpeka att kommittén inte ansåg det som sin uppgift att i detalj räkna upp de teologiska problem som hörde ihop med kyrkans lagstiftning och författning. Kommittén fäste dock redan år 1967 uppmärksamhet vid att en analys av frågan försvårades av att det inte fanns någon konsensus bland lutherska teologer om hur man ska tänka om vissa teologiska problem. *Kommittén ansåg det därför nödvändigt med tanke på en revision av den lagstiftning som gällde kyrkan att den teologiska forskningen och kyrkliga debatten i vårt land kunde leda till konsensus i varje fall i huvudsakerna. Det vore då lättare att skapa en ny kyrkolag utgående från grunderna för själva troslivet.* Kommittén betonade att om man blev tvungen att utföra denna uppgift *utan en teologisk grunduppfattning, kommer arbetets resultat inte att vara hållbart.*

Kommittén föreslog att kyrkomötet skulle sammankallas vartannat år och att det skulle ha 100 ombud, så att 3/5 var lekmän och 2/5 präster. Det är värt att notera att varken kommittén eller någon av dess sakkunniga föreslog att behandling av frågor angående kyrkans lära skulle läggas till kyrkomötets uppgifter, trots att en del sakkunniga förde fram att kyrkomötets uppgifter skulle utökas då förstärkta biskopsmötet eventuellt skulle avskaffas. I bilagorna till kommitténs betänkande analyserade biskop Eino Sormunen och professor Lauri Haikola kyrkoordningens karaktär och ställning i historiens ljus. Rötterna

⁵⁸³ Betänkande av revisionskommittén för kyrkans lagstiftning och förvaltning 1967, 8. Det är särskilt viktigt att notera att kyrkomötet år 1968 var överens med kommittén då det gällde nödvändigheten av teologisk analys och det brådskande behovet av en totalrevision.

till professor Kauko Pirinens på 1980-talet utgivna bok om Schaumans kyrkolag finns i hans utlåtande, som också ingår som bilaga i betänkandet, där han klargör bakgrunden till Schaumans kyrkolag.

Kommittén som tillsatts för att utreda frågor rörande en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning hade fått en mångfacetterad och omfattande uppgift att bl.a. klarlägga grunderna för kyrkans lagstiftning och förvaltning. Det gällde att vid sidan av kyrkans olika förvaltningsorgan och församlingarnas autonomi bl.a. utreda en uppdelning av kyrkolagen i två delar samt hur ofta kyrkomötet skulle sammankallas.

Revisionsutskottet för kyrkans lagstiftning och förvaltning vid 1968 års kyrkomöte konstaterade i sitt betänkande nr 6, som är överensstämmande med kommitténs motivering, att man i samband med behandlingen av frågor som gäller kyrkolagen bör klarlägga kyrkans uppgift utgående från kyrkosynen och frälsningsläran. Utskottet förutsatte också att man skulle utreda huruvida [de nuvarande] strukturerna främjade eller hindrade kyrkan att utföra sin grundläggande uppgift. Utskottet ansåg att det var viktigt att vid sidan av att ta hänsyn till samhällsvetenskaplig forskning också utföra tillräcklig teologisk och annan forskning för att skapa de grundläggande principerna för en revision av kyrkolagen. Enligt både kommittén och utskottet handlade det inte om ett revisionsbehov som enbart berodde på den samhälleliga förändring som ägt rum.

Med tanke på utgångspunkten i denna avhandling verkar det som om utredningen om den ”teologiska grunduppfattning”⁵⁸⁴ som kommittén (1967) efterlyste och som kyrkomötet 1968 fattade beslut om nog gjordes, men senare hade man vid sidan av ”grundkunskap” också behövt *annan kompletterande teologisk kunskap om kyrkans lära*. Det gäller i synnerhet då man år 1973 fattade beslut om att utvidga kyrkomötets uppgifter till att också gälla behandlingen av lärofrågor, då man år 1986 beslöt om ändringen av kyrkans predikoämbete samt vid totalrevisionen av kyrkolagen år 1993.⁵⁸⁵

Kyrkans Kyrka och stat-kommitté (1970)

År 1970 tillsatte förstärkta biskopsmötet *Kyrka och stat-kommittén*. Dess uppfattning kan ses som en ny markering då det gäller endast kyrkans egna angelägenheter. Kommittén ansåg att bestämmelserna om det andliga arbetet inte hörde hemma i kyrkolagen.⁵⁸⁶ De frågor som kyrkolagen menade med endast kyrkans egna angelägenheter var, enligt kommittén, de som gällde kyrkans författning och förvaltning. Dessa var begreppsligt något annat än de bestämmelser om det andliga arbetet som kommittén ville lyfta bort ur kyrkolagen.

Den här av kyrkan tillsatta kommittén hade samma namn som den senare parlamentariska kyrka och stat-kommittén. Den kyrkliga kommittén granskade nio olika frågor som gällde

⁵⁸⁴ Angående begreppet ”grunduppfattning” kan man jämföra med de alternativa ordalydelser som framkom då man behandlade bekännelseparagrafen i Schaumans kyrkolag.

⁵⁸⁵ Bl.a. Antila 2011b, 350–351. Även de utredningar som gjordes inför seminarierna i Ilkko var enligt en del av deltagarna bristfälliga. Då man enligt beskrivningen av samtiden inte fann bibliska grunder för kvinno- präster ersatte man de bibliska grunderna med andra grunder i brådskan att uppnå målet. Kiviranta 2009, 254. I fråga om kyrkolagsrevisionen år 1993 se bl.a. Heikkilä 1992, 6–11.

⁵⁸⁶ Den här linjedragningen genomfördes i princip sedermera då kyrkolagen delades 1993. Bl.a. bestämmelserna om det andliga arbetet i KO 2 ger uttryck för kyrkans lära. På grundval av detta kan sålunda den här reformen anses ha lett till en konflikt i fråga om kravet på lagnivå i fråga om kyrkans lära. En dylik reglering kan på basis av delegeringsbestämmelsen i KL – som ju grundar sig på grundlagen – även ske i KO.

förhållandet mellan kyrka och stat samt dessutom några juridiska och ekonomiska synpunkter på en skilsmässa mellan kyrka och stat. Det som är intressant för vårt ämne hör ihop med kommitténs granskning av kyrkans lagstiftning. Kommittén ansåg att man borde överväga att skärpa gränsen mellan kyrkolag och allmän lag så att *man ur kyrkolagen tog bort allt som inte gällde kyrkans egna angelägenheter. Bestämmelserna om dessa frågor skulle enligt kommittén utfärdas av staten.* Dessutom borde kyrkolagens område krympas så att den endast omfattar bestämmelser om kyrkans författning och förvaltning, vilka enligt RF 83 § 1 mom. hörde till kyrkolagen. Vilka skulle då dessa kyrkans egna angelägenheter angående *författning* och förvaltning ha varit? Ärenden som gällde kyrkans andliga arbete skulle uppenbarligen ha hamnat utanför kyrkolagen. Till dessa hörde, enligt kommittén, framför allt bestämmelserna om kyrkans heliga handlingar, som kommittén ansåg att kunde ingå i kyrkohandboken.⁵⁸⁷

De ärenden som skulle ha lämnats utanför kyrkan skulle kyrkans egna organ ha beslutat om utan att staten alls blandade sig i. De viktigaste bestämmelserna skulle ha utfärdats av kyrkomötet på samma sätt som det beslöt om kyrkliga böcker (enligt dåvarande KL 529 § 1 mom. 1 punkten). Mindre viktiga bestämmelser skulle ha utfärdats av förstärkta biskopsmötet.⁵⁸⁸ Kommittén ansåg det också viktigt att kyrkolagen innehöll endast sådana bestämmelser som var viktiga och av grundläggande natur. Kyrkans egna organ kunde mycket väl utfärda mer detaljerade bestämmelser om t.ex. prästval och biskopsvisitationer. Enligt kommittén berodde många frågor som gällde kyrkans ekonomi inte på förhållandet mellan kyrka och stat, utan var kyrkans egna angelägenheter. Ändå hade dessa bestämmelser funnits i den allmänna lagen, inte i kyrkolagen.⁵⁸⁹ Kommitténs markeringar har hamnat i skymundan för senare gjorda beslut. Den kyrkliga kyrka och stat-kommitténs tolkningar av bl.a. endast kyrkans egna angelägenheter avvek från den allmänna uppfattningen och betonade en mera ”författningsrättslig” definition. Strävan var att minska kyrkolagens område och innehåll bl.a. genom att föreslå att de direkta bestämmelserna om kyrkans andliga arbete flyttades bort från kyrkolagen.⁵⁹⁰

Kommittén för granskning av kyrkans författning (KFGK om 1973)

Denna kommitté⁵⁹¹, som tillsattes av kyrkomötet i november 1968, granskade i sitt betänkande år 1973 grunderna för kyrkans författning utgående från kyrkans natur, treenighetsläran, kristologin, rättfärdiggörelseläran, eskatologin samt termen ”en helig allmännelig” (katolsk/apostolisk) om kyrkan. Kommittén ansåg att kyrkans uppgift var kopplad till den ekumeniska diskussionen om kyrkan, till kyrkans missiologiska karaktär, till bekännelsen till en öppen tro samt till kyrkans existens i världen men inte av världen. Kommitténs infallsvinkel var därmed klart teologisk.

⁵⁸⁷ Man kan jämföra detta med vissa tidigare uppfattningar (bl.a. Nordström-kommittén).

⁵⁸⁸ Kyrka och stat 1970, 20.

⁵⁸⁹ Som exempel på sådana lagar nämner kommittén kyrkans lönelag. Begreppet kyrklig lag kom i bruk senare. Se Leino 2002a, 211–216.

⁵⁹⁰ Jfr med de ”kyrkohandsboksmässiga” författningarna och kyrkolagsberedningarna (1571KO1) i kyrkolagstiftningens historia. Senare vid kyrkolagsrevisionen år 1993 flyttades bestämmelserna om kyrkliga författningar till kyrkoordningens andra kapitel.

⁵⁹¹ Det är skäl att konstatera kommitténs sammansättning: Martti Simojoki (ordf.), Mikko Juva, Paavo Kortekangas, Heimo Lampi och John Vikström och som sekreterare Seppo Löytty.

Kommittén gjorde bedömningen att det schaumanska kyrkolagssystemet på sin tid motsvarade både väckelserörelsernas och det gryende frisinnetns tänkesätt. Senare hade 1964 års kyrkolag fått en språkdräkt som underlättade användningen av kyrkolagen. Kommittén menade att 1964 års kyrkolag borde revideras så att man uppnådde största möjliga systematik, men att det inte fick ske på innehållets bekostnad. Enligt kommittén var svagheterna i kyrkolagens systematik *inte så farliga som det att lagparagrafernas innehåll skulle förändras obemärkt*.⁵⁹² I sin bedömning av 1964 års kyrkolag konstaterade kommittén att man inte alltid hade tagit hänsyn till hur den var skriven. ”Dessa bestämmelser framställs vanligen i en sådan följd av timliga händelser, i vilken den som använder lagen behöver dem.”⁵⁹³ Enligt kommittén borde man i den kommande kyrkolagen fästa uppmärksamhet vid innehållets disposition. Kommittén ansåg att systematiken i kyrkolagen i det här avseendet var betydelsefull också ur kyrkosynens perspektiv. I kommitténs betänkande finns ett intressant ställningstagande till frågan om författningsnivå och ett uttalande om den teologiska karaktären i kyrkans författning:

Kyrkolagen kritiserar ofta för att i samma lag intagits bestämmelser, som berör frågor av helt olika karaktär... Å andra sidan har påpekats att RF 83 § torde förutsätta endast en kyrkolag, som är bestämd i ordningen om kyrkolagstiftning. Vid dess stiftande har det ansetts vara viktigt, att om kyrkans heliga handlingar och t.ex. om kyrkans och församlingens förvaltning stadgas i samma bestämmelse, emedan på detta sätt ej uppstår missuppfattning om i vilket förhållande kyrkans organisationsform står till kyrkans *bekännelse och uppgift. Om man beaktar den teologiska karaktären i kyrkans organisationsform, kan denna bestämmelse ej till sitt innehåll lämnas åt riksdagen att fritt besluta om*.⁵⁹⁴ (Min kursivering)

Kommittén fattade också ett principbeslut om att dela upp kyrkolagen i kyrkolag och kyrkoordning. Kommittén stödde sig på ett utlåtande av professor Lauri Haikola till kommittén för en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning. I det hade Haikola utförligt motiverat en dylik revision utifrån *dogmatiska utgångspunkter*. Enligt granskningskommittén krävdes det en detaljerad analys för att klarlägga bakgrunden, eftersom man hade erfarenhet av att man ville försvara gamla bestämmelser med principiella synpunkter också då det inte fanns anledning till det.⁵⁹⁵

Granskningskommittén konstaterade att den inte ännu kunde använda de resultat som den ämbetskommitté som tillsattes av 1968 års kyrkomöte kommit till. Granskningskommittén utgick dock själv ifrån att skötseln av predikoämbete krävde till sitt stöd en sådan förvaltning, som garanterade att evangeliet rent predikades och sakramenten rätt förvaltades (Augsburgska bekännelsen VII). Enligt kommittén kan i själva verket också *grunderna för kyrkans förvaltning* härledas ur förkunnelsen av evangeliet.⁵⁹⁶ Av detta följde att prediko-

⁵⁹² Här måste man fråga om man vid ändringen av kyrkolagen år 1973 gjorde det möjligt att *de facto* ändra kyrkans lära, med avsikt eller omedvetet, då man ändrade lagens innehåll angående kyrkomötets uppgifter. Kommittén fäste inte uppmärksamhet vid detta.

⁵⁹³ KFGKom 1973, 16.

⁵⁹⁴ KFGKom 1973, 16–17.

⁵⁹⁵ KFGKom:s 1973 exempel på felaktigt försvar av felaktiga gamla bestämmelser omfattade bl.a. kyrklig rösträtt enligt förmögenhet, sättet på vilket representativiteten hade genomförts i kyrkans förvaltning och ojämlikheten mellan de anställda. Exempelen är träffande, men huvudregeln som betonade kontinuitet och kommitténs ordval i betänkandet kan dock lätt leda till uppfattningen att allt kan ändras då omständigheterna förändras.

⁵⁹⁶ KFGKom 1973, 24–25. ”Enligt den lutherska bekännelsen är kyrkans ordning både gudomlig (*iure Divino*) och mänsklig (*iure humano*). Till den förstnämnda hör evangelii predikan och sakramentens förvaltning för vilka på grund av Guds bestämmelse i kyrkan finns ett ämbete- Ämbetets uppgift är att draga försorg om evangelii predikans offentlighet, kontinuitet och ordning. *Som evangelii tjänare bör ämbetet ej underställas*

ämbetet måste vara representerat på alla nivåer i den kyrkliga förvaltningen. *Det räckte enligt kommittén inte som motivering att prästen är teolog eller tjänsteman, utan att han som ordinerad till predikoämbetet förkunnade ordet och förvaltade sakramenten och därmed var ansvarig för att den uppgift som getts åt apostlarna fullgjordes också i vår tid.*

Granskningskommittén gjorde i sitt betänkande en distinktion mellan det särskilda predikoämbetet och det allmänna andliga prästadömet.⁵⁹⁷ Kommittén menade dock att de inte utesluter varandra. Kommittén konstaterade vidare att varje kristen hade rättighet och skyldighet att delta i skötseln av församlingens ärenden, t.ex. val av anställda.⁵⁹⁸ Kommittén ansåg att det var viktigt att detta garanterades i kyrkans författning. *Vid anställning var den primära principen kyrkans uppgift och församlingens behov, inte innehavarens rättigheter.* Kommittén konstaterade också följande: ”Samhällets utveckling med demokratins krav har framtingat ett klarläggande av det kyrkliga ämbetes karaktär utgående från dess grunder.”⁵⁹⁹ Granskningskommittén hänvisade här till ämbetskommitténs arbete, eftersom man i analysen av predikoämbetets karaktär utgående från dess grundvalar inte kom till den konsensus som man hade önskat.⁶⁰⁰ Kommittén: ”Förespråkarna för demokratiska reformer klagar att i kyrkan ofta demokrati och kristokrati, Kristi högsta herravälde, på ett felaktigt sätt har ställts mot varandra. Evangeliets ledarställning i kyrkan är dock icke bunden vid någon viss typ av förvaltningssystem, utan den kan förverkligas i alla olika system. I alla händelser är Bibeln och kyrkans bekännelse högsta norm för kyrkans verksamhet.”⁶⁰¹

Granskningskommittén behandlar i sitt betänkande frågan om den kyrkliga demokratins karaktär och gränser.⁶⁰² Det finns anledning att citera betänkandet ganska utförligt:

Till demokratin hör icke blott de formella rättigheterna att deltaga i fattandet av beslut, utan även faktiska möjligheter att få sin röst hörd. Till demokratin ansluter sig dessutom problem om maktutövningens antagbarhet, maktutövnarnas övervakning och systemets effektivitet. Nämda synpunkter åstadkommer att demokratins tillämpning i allmänhet är bristfällig... Trots det finns ur demo-

något annat än Guds ord. Övriga frågor, som rör kyrkans liv och verksamhet kan skötas rationellt. (Augsburgska bekännelsen VII).” (Min kursivering)

⁵⁹⁷ Jfr dock Teinonen 1975, 33 som konstaterade att ”sacerdotium commune” (det allmänna prästadömet, på finska ”yhteinen pappuus”) endast finns hos dem som har en särskild kallelse (gr. ekkletoi), dvs. hos dem som utgör kyrkan (ekklesia), medan ”sacerdotium universale” (på finska ”yleinen pappuus”, på svenska närmast ”skapelsens prästämbete”) finns hos alla människor. Denna begreppsdistinktion har anknytningspunkter till ekklesiologiska åsiktsdifferenser då man har dryftat och beslutat om konfirmationen som förutsättning för rösträtt och könsfrågan i samband med prästämbetet.

⁵⁹⁸ I praktiken hade alla röstberättigade församlingsmedlemmar kunnat delta endast i val av kyrkoherde. Också Toiviainen 1989, 117, fäste i sin kritik av 1973 års kyrkolagsrevision uppmärksamhet vid att den inte tog hänsyn till granskningskommitténs strävan att stärka medlemskapet i kyrkan.

⁵⁹⁹ Man kan med fog fråga om den distinktion som kommittén här förutsätter också fungerar i senare behandling av kyrkans författning. Vad innebär samhällsutvecklingen med dess krav på demokrati samt å andra sidan ett klagörande av det kyrkliga ämbetets karaktär utgående från dess grundvalar?

⁶⁰⁰ I Kivirantas postumt utgivna memoarbok 2009 beskrivs de växlande skedena i ämbetskommitténs arbete och den vidare behandlingen av det. Hans beskrivning av händelserna avviker på vissa punkter från tidigare beskrivningar.

⁶⁰¹ KFGKom 1973, 26.

⁶⁰² Se bl.a. Müller 2005, 133: ”Die Erfahrungen des Kirchenkampfes hatten gezeigt, daß die Schutzwirkung des formalen Staatskirchenrechts, ob nun durch die Verfassung, die Gesetzgebung oder durch Verträge gekennzeichnet ist, letztlich nur in einem demokratischen Staatswesen sich entfalten kann, das die Religionsfreiheit nicht nur individuell, sondern auch institutionell garantiert.” Senare tiders erfarenhet tyder däremot på att en demokratisk kyrkosyn mer handlar om en institutionell förståelse av religionsfrihetsbegreppet än en individuell.

kratins synpunkt många problematiska punkter. I sista hand beror detta på, att Kristus är församlingens herre och huvud (kristokrati)... Den lutherska uppfattningen om Bibeln som den högsta regeln för kyrkans tro och liv grundar sig därpå att det ursprungliga och tillförlitliga budskapet om Kristus står att finna i Bibelns skrifter. *För Bibelns tolkning åter är kyrkans bekännelse normgivande.* Enligt luthersk uppfattning kan man icke medge att Kristus genom ämbetet vore i väsentligare grad närvarande i församlingen än genom det andliga prästadömet. Ämbetet och det andliga prästadömet hör på samma sätt till kyrkan. Ämbetet har dock uppgifter, som icke kan härledas ur det andliga prästadömet. Härefter ligger, ur demokratins synvinkel sett, en begränsning... Det demokratiska tillvägagångssättet att besluta i olika ärenden enligt de röstberättigades prövning, lämpar sig för användning i kyrkan men också det har sin begränsning. *I frågor rörande kyrkans lära kan man knappast besluta i samma ordning som angående förvaltnings- och funktionella frågor. Man bör också fråga sig, vilket värde man bör tillmäta kyrkomötenas och andra representativa organs majoritetsbeslut om dogmers form eller tolkning. Sådana beslut har fattats under kyrkans hela historia, men de innehåller svåra problem. Man kunde tänka sig, att något avgörande i viktiga lärofrågor skulle fattas, så framt idet icke stor enighet uppnåddes.*⁶⁰³ Kyrkans historia innehåller också exempel på händelser då en liten minoritet i stöd av sin tro vägrat godkänna majoritetens beslut och en senare utveckling har givit den rätt.⁶⁰⁴ Då man håller i minnet att även i våra dagars kyrka beslutfattandet i första hand bör vara en religiös angelägenhet, är det möjligt att finna de gränser, som kyrkans speciella karaktär i denna punkt drar för demokratins förverkligande. Förverkligandet av demokratin i kyrkan förutsätter på detta sätt utom kyrkomedlemmarnas likvärdighet vid fattandet av beslut även hos samma kyrkas medlemmar *lydnad* mot Bibelns budskap och inför den Helige Andes ledning.⁶⁰⁵ (Min kursivering)

Granskningskommittén behandlade i sitt betänkande också andra frågor som är av intresse för vårt ämne. Man kan notera dess uppfattning om kyrkans författning och demokratin. Det här kommittébetänkandet från början av 1970-talet baserade sig på övertygelsen *att det inte var möjligt för kyrkan att skapa en ordning utan att man punkt för punkt fördjupade sig i kyrkans tro, dess dogm, som borde vara avgörande även för kyrkans verksamhet.* Kommittén lyfte fram kyrkans teologi som ett centralt element i totalrevisionen av kyrkolagen.⁶⁰⁶ Den motivering kommittén lyfter fram i sin definition av demokratin inom kyrkan ger uttryck för uppfattningar som har betecknats som lutherska. Man har dock inte hållit helt konsekvent hållit fast vid dessa.

Det är skäl att notera att kommitténs betänkande är daterat först 14.6.1973 medan redan i regeringens proposition nr 40/1973 rd. föreslogs ett tillägg till kyrkomötets uppgifter i KL 529 § att det också ska behandla frågor som rör kyrkans lära. Detta kronologiska faktum är förvånande. Ändringen motiverades i lagberedningsarbetet närmast med att man ville *betona kyrkomötets roll som ett beslutsfattande organ.* Man hade tydligen inte skilt för sig särdeles grundlure utrett denna för hela kyrkolagssystemet viktiga principiella fråga, trots att olika kommittéer och kyrkomötesutskott hade betonat betydelsen av att klargöra de teologiska grunderna och granskningskommittén, som arbetade samtidigt, hade kommit till följande slutsats som upprepas på grund av dess vikt:

⁶⁰³ Stor enighet innebär magna concensus (i praktiken enhällighet, vilket inte är det samma som den kvalificerade majoritet som kyrkolagen föreskriver och som man förutsätter i beslut om lärofrågor). Det verkar som om det här nytänkandet också passar ihop med att man förklarar att svårlösta lärofrågor inte är lärofrågor över huvud. T.ex. Müller 2005, 64.

⁶⁰⁴ Den här synpunkten var inte direkt uppe då kyrkomötet år 1986 fattade beslut om en ändring av ämbets-synen. Den senare utvecklingen verkar förneka den helt och hållet, då tolkningen av religions- och samvets-friheten för den bekännelsestroga minoriteten i kyrkan i praktiken lett till att denna minoritets några jämbör-diga rättigheter i praktiken förnekas.

⁶⁰⁵ KFGKom 1973, 26–27. Observera kommitténs ambivalens: kyrkomedlemmarnas likvärdighet och *samma kyrkomedlemmars lydnad mot Bibelns budskap och den Helige Andes ledning.* De här två sakerna hade enligt kommittén en koppling till varandra.

⁶⁰⁶ KFGKom 1973, 36–37.

I frågor rörande kyrkans lära kan man knappast besluta i samma ordning som angående förvaltnings- och funktionella frågor. Man bör också fråga sig, vilket värde man bör tillmäta kyrkomötenas och andra representativa organs majoritetsbeslut om dogmers form eller tolkning. Sådana beslut har fattats under kyrkans hela historia, men de innehåller svåra problem. Man kunde tänka sig, att något avgörande i viktiga lärofrågor icke skulle fattas, så framt icke stor enighet uppnåddes. Kyrkans historia innehåller också exempel på händelser då en liten minoritet i stöd av sin tro vägrat godkänna majoritetens beslut och en senare utveckling har givit den rätt. Då man håller i minnet att även i våra dagars kyrka beslutfattandet i första hand bör vara en religiös angelägenhet, är det möjligt att finna de gränser, som kyrkans speciella karaktär i denna punkt drar för demokratins förverkligande. (Min kursivering)⁶⁰⁷

Efter att granskningskommittén avgett sitt betänkande uppstod en intressant diskussion i tidningen Kotimaa ("Från folkkyrka till kyrka").⁶⁰⁸ Kommitténs ordförande Martti Simojoki svarade i nummer 74/1973 på den tvådelade artikel som Kotimaa publicerat den 11 och 14 september 1973. Enligt Simojoki var folkkyrkan "inte någon religiös-etisk, världsåskådningsmässig eller politisk arena som ville alla människors gemensamma väl, utan ett verksamhetsfält (på finska työmaa) för Guds heliga evangelium mitt bland folket och för folket. Bestämmanderätten i den tillhör evangeliet, som genom Guds ord och sakramenten kallar, samlar och upprätthåller en, helig, allmänlig och apostolisk församling." (Min översättning) Simojoki lyfte också fram att en sakramentalistisk kyrkosyn tar avstånd från folkkyrkotanken. Han önskade att man kunde finna en sådan definition av folkkyrkan att "arbetsgruppen, som han värdesatte och som bestod av en yngre generation lärda teologer intresserade av ecklesiologiska frågor, kan förstå de målsättningar som man har i åtanke då man talar om folkkyrkan." (Min översättning) Den arbetsgrupp som Simojoki syftar på och som enligt honom hade kommit med det "hittills tyngst vägande uttalandet" om betänkandet bestod av Risto Cantell, Juhani Forsberg, Eero Huovinen, Simo Kiviranta, Mikael Lehtonen, Tuomo Mannermaa och Simo S. Salo.

Man kan hävda att rubriken för artikeln i Kotimaa 23.10.1973 var mottot för denna arbetsgrupps uttalande: "Låt kyrkan vara kyrka".⁶⁰⁹ Arbetsgruppen ansåg i den "Från folkkyrka till kyrka"-debatt som uppstod att den enda och tillräckliga förklaringen av dess programmatiska tolkning var att Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland till sitt väsen och sin bekännelse är en kyrka. "Detta att vara kyrka måste dock skiljas från det att leva som kyrka, dvs. från fullföljandet av kyrkans väsen. Kort uttryckt finns det i princip möjlighet att i konkreta reformer gå åt två håll. Det ena går i den riktning där kyrkans väsen alltmer kan fullföljas, det andra i den riktning där kyrkans liv bestäms av andra faktorer än dess väsen. Från den senaste tiden har vi tillräckligt med exempel på en förstärkning av strävanden åt vardera hållet." (Min översättning)

⁶⁰⁷ KFGKom 1973, 27. "Svåra problem" kunde också vara följder av tvingande mot samvetet. Detta konstaterade kommittén inte men det skulle ha varit omöjligt tänka så att man kunde "kräva ordning" i lärofrågor mot samvetet som är enligt Bibeln och kyrkans bekännelse.

⁶⁰⁸ Efter att betänkandet hade avgetts 14.6 1973 konstaterades det i Kotimaa att bevarandet av friheten att förkunna var grunden för revisionen av kyrkans förvaltning. Enligt tidningen talade bl.a. orsaker som berodde på den samhällsliga utvecklingen för en totalrevision av kyrkolagen. Kommittén ansåg, enligt tidningen, att sådana orsaker var att representativiteten var dålig på de högre nivåerna i förvaltningen och ojämlikheten mellan olika arbetstagare i församlingen.

⁶⁰⁹ I artikeln angavs följande vara medlemmar av arbetsgruppen: Risto Cantell, Juhani Forsberg, Eero Huovinen, Tuomo Mannermaa och Simo S. Salo. Mellanrubrikerna i artikeln vittnar om dess apologetiska innehåll: "I riktning mot ett fullföljande av kyrkans väsen; Strävanden till en ny statskyrka; Vad representerar de förtroendevalda?" I en artikel av arbetsgruppen i Kotimaa 11.9.1973, "Från folkkyrka till kyrka I" anges Simo Kiviranta som gruppens sammankallare. Som författare till del II, publicerad i Kotimaa 14.9.1973, anges arbetsgruppens medlemmar. (Min översättning).

Arbetsgruppen ansåg vidare att ”dagens ’nystatskyrkliga’ program följde en linje, som man av gammalt hade kallat nyprotestantism eller kulturprotestantism och där religionen uppfattades som en del av kulturen. Denna protestantism var i själva verket inte intresserad av vad det betyder att vara kyrka, utan endast av ’religiös vård’ av personer i behov av religiositet.” Arbetsgruppens beskrivning av denna ”nystatskyrklighet” är intressant. En religiös gemenskap kan komma att organiseras och styras på samma sätt som andra samhällliga institutioner. I nystatskyrkligheten var kyrkan därför en betydande faktor ur samhällets synvinkel. Då man tog hänsyn till dess verkliga inflytande också som institution, kunde man inte låta den leva sitt eget liv. I denna situation var det, enligt arbetsgruppen, ”inte bara fråga om att kontrollera lagligheten i kyrkliga beslut, något som naturligtvis alltid är en uppgift för staten, utan också om att övervaka och styra de interna beslutsprocesserna i kyrkan.”⁶¹⁰ Arbetsgruppens uttalande byggde på teologisk argumentation och är aktuellt ännu nästan fyra årtionden senare.

I artikeln ”Från folkkyrka till kyrka I” fördes dessutom fram att ”Betänkande nr 1 utarbetat av kommittén för granskning av kyrkans författning inte anslöt sig till det nyprotestantiska alternativet, som byggde på allmänreligiös grund, utan dokumentet innehöll uppenbarelse-teologi, som byggde på den gamla kyrkans och reformationens uppfattningar.”⁶¹¹

Bla. biskop Erkki Kansanaho analyserade efter detta känsliga frågor som berörde folkkyrkan. Han ansåg bl.a. att det var möjligt att av egen vilja utträda ur kyrkan, men han ifrågasatte om någon kunde uteslutas ur kyrkan. Han konstaterade att uteslutning ur den kyrkliga gemenskapen ansågs strida mot den evangeliska uppfattningen, men att man stället hade betonat kyrkotuktens betydelse.⁶¹² Till folkkyrkans fördelar räknade Kansanaho möjligheten att fritt, omfattande och effektivt förkunna evangelium. Han ansåg att folkkyrkan var ett medel för att medvetandegöra folket om evangeliet samt för att fostra, vägleda och hjälpa folket. Till folkkyrkans nackdelar räknade han risken att nöja sig med yttre och officiella former, ett kristet namn och *kyrkans författning* samt med att enbart utföra bestämda uppgifter och plikter.⁶¹³ (Min kursivering)

Bibelsyn och bibelbruk (1973)

Som en exkurs på denna plats i avhandlingen tar jag fram några synpunkter som ingår i betänkandet *Bibel och bibelbruk* (1973), som hade utarbetats av en av Svenska kyrkans biskopsmöte 1964 tillsatt kommission. Dessa synpunkter kunde givetvis inte ha något inflytande på de åsikter kommittén för granskning av kyrkans författning framförde i Finland år 1973, utan först senare. Indirekt kan man skönja en inverkan på hur man uppfattade innehållet av begreppet kyrkans författning i Kyrkoordningskommittén (1979) och senare och särskilt hur man senare behandlade kyrkans ämbete.

⁶¹⁰ Kotimaa 23.10.1973 (”Låt kyrkan vara kyrka”/R. Cantell, J. Forsberg, E. Huovinen, T. Mannermaa och S. Salo).

⁶¹¹ ”Från folkkyrka till kyrka” I och II innehöll mycket argumentation till stöd för granskningskommitténs grundläggande linje.

⁶¹² Kansanaho 1979, 10–12. Han konstaterade dock att kyrkotukten med tiden hade förvandlats så att den närmast var en form av själavård. Utifrån en folkkyrkouppfattning såg han skeptiskt på frågan. ”Svårigheten är bara den att man inte längre kan utöva en sådan själavård. Det här torde vara en av folkkyrkans största brister, om inte direkt ett handikapp, som allmänt kan konstateras.”

⁶¹³ Kansanaho, 1979, 12: ”Folkkyrkan godkänner alltför mycket, accepterar lätt folks åsikter och försöker uppfylla deras krav också då det inte är nödvändigt. Däremot är den inte lika snar att förkunna sanningen och tjäna på riktigt.” Jfr Teinonen 1964, 26.

Kommissionen under ledning av biskop Gert Borgenstierna försökte hitta en utväg ur den teologiska konfliktsituation som hade uppstått i Svenska kyrkan efter 1958 års beslut om kyrkans prästämbete, ett beslut som staten starkt hade påverkat.⁶¹⁴ Kommissionen konstaterade på sid 43: ”Eftersom den kris som plågat kyrkan under senare tid har sin rot i en kollision mellan värderingar som präglar vår tids samhälle som helhet och kyrkans syn på vad som är förpliktande i bibeln, är det väsentligt att kyrkan har en bibelsyn som kan ge vägledning om vilka sociala värderingar den skall stå för. Dessa värderingar måste sedan kyrkan med konsekvens tillämpa både på sig själv och samhället.” Kommissionen framförde i sitt betänkande bl.a. olika åsikter om samhällsbundenhet beroende på olika bibelsyn och den historialisk-kritiska bibelforskningen. Kommissionen utredde också innehållet i begreppet biblisk etik och uppfattningen om samhället i Bibeln samt därav föranledda behov att ändra tolkningen av bestämmelserna i Bibeln om kyrkans ordning. Även den uppfattning som då rådde om kvinnans ställning i samhället ledde till ett behov att ändra denna tolkning.⁶¹⁵

Svenska kyrkans beslut om prästämbetet ledde till ett behov att sätta frågan om kvinnans ställning i kyrkan in i ett större sammanhang vilket också framgår av kommissionens betänkande. (”Det synes oss vara nödvändigt att denna fråga ställs in i ett större sammanhang, där många aktuella frågor hör hemma, bl.a. den stora lekmanfrågan, och tas upp utifrån fundamentala överväganden.” s. 127). Denna linjedragning baserade sig på 1960-talets diskussion om de kristnas sociala ansvar och på förändringen av kvinnans ställning i det moderna samhället, vilka enligt kommissionens åsikt ledde till ett trovärdighetsproblem, om man inte i kyrkan och dess inre beslutbefattande kan revidera kyrkans författning så att den motsvarar den uppfattning om rättvisa som råder i samhället. Detta gällde i synnerhet frågan om kvinnornas ställning i arbetslivet.⁶¹⁶ Kommissionen var nog i och för sig medveten om problemet visavi bibelordet och en radikal tolkning av det som detta ledde till.⁶¹⁷

Hur kom kommissionen då fram till att en ny uppfattning behövdes i frågan om kyrkans ordning? Kommissionen konstaterade (sidan 123): ”Efter denna exegetiska interpretation av de kontroversiella textställena övergår vi till att ställa den hermeneutiska frågan om och i så fall på vad det sätt dessa utsagor bör reglera den nutida kyrkan.” Kommissionens argumentation utgick från att man gick över från att traditionellt tolka exegetiskt de bibelställen som gäller kyrkans ordning till en bredare hermeneutisk frågeställning.⁶¹⁸ Kommissionen

⁶¹⁴ Bibelsyn och bibelbruk 1973, 21–80.

⁶¹⁵ Bibelsyn och bibelbruk 1973, 111–129. ”Ett konkret förbud för kvinnor att undervisa i den kristna församlingen måste naturligtvis i varje tid uppfattas som en angivelse av vissa restriktioner och begränsningar för kvinnans arbetsmöjligheter.” Jfr Borgenstierna 1950, 31: ”Dogmen är släkt med postulatet: jag utgår från en sats, som utsäger det och det, och jag anser att denna sats är sanning.”

⁶¹⁶ Bibelsyn och bibelbruk 1973, 111–129. ”Men det kan inte förnekas, att den avgörande beslutsprocessen [i kvinnoprästfrågan] drevs fram under stark påtryckning från statsmakterna, inte heller att det avgörande argumentet från dessas sida utgjordes av en sekulär likställighetsidé: det gällde helt enkelt att tillse, att behörighetslagen blev konsekvent tillämpad inom yrkeslivet.” s. 124).

⁶¹⁷ Bibelsyn och bibelbruk 1973, 124–125 (”Att den yttre ordningen för evangeliets vidareförande utgjorde något så perifert och oväsentligt, att den - också i strid mot klara bibelord - utan vidare kunde omformas efter mönster givna i det borgerliga samhället, föreföll icke tillräckligt styrkt.”).

⁶¹⁸ Se Grondins 1994, 39 referat av Luthers exegetiska sola scriptura ståndpunkt och dess ställning under olika historiska skeden av begreppet hermeneutik: ”In doing so, we need to avoid presenting the history of hermeneutics as a teleological process, which, starting in antiquity and proceeding through the Reformation and Romanticism, was brought to consummation in philosophical hermeneutics. This is the way hermeneutic history has in fact often been presented, beginning with Diltheys's path-breaking essay ”The Rise of

blev således tvungen att göra en linjedragning för sin syn på kyrkans ordning utifrån ett avgörande som redan skett i fråga om prästämbetet: ”Kravet på en sådan nygestaltning av kyrkans yttre ordning har aktualiserats också genom kyrka-stat-frågan, 1970-talets speciella problem.” (s. 128). I stället för förkunnelsens innehåll kom frågeställningen att utgöras av förkunnandets trovärdighet: ”Vårt exempel utgörs av en ordning, som fått sin grundläggande form redan i urkristen tid och som till vissa delar också påbjuds av auktoritativa föreskrifter i NT, men som måste överges eftersom den inom ramen för en annan samhällsordning blivit orättfärdig och ligger i vägen för ett klart och äkta Kristus-budskap.” (s. 129).⁶¹⁹ Huruvida också kvinnor utöver män fullgör prästuppgiften uppfattades således i kommissionen som en fråga om Kristus-budskapets äkthet.⁶²⁰

Ändringen år 1973 av kyrkomötets uppgifter som gäller frågor om kyrkans lära

Regeringspropositionen (nr 40/1973) om en ändring av 529 § i kyrkolagen som gäller kyrkomötets uppgifter hade en kort motivering:

En olägenhet har också varit att behörigheten mellan förstärkta biskopsmötet och kyrkomötet fördelats så, att kyrkomötet icke haft möjlighet att besluta om kyrkans budget, ehuru det ankommit på mötet att besluta om många frågor, vilka väsentligt inverkar på kyrkans ekonomi. --- Kyrkomötets behörighet borde ökas inom det ekonomiska området och förvaltningen bland annat så, att kyrkomötet skulle besluta om kyrkans budget och utse huvudparten av kyrkostyrelsens medlemmar samt övervaka dess verksamhet. Inom lagstiftningens område borde till kyrkomötets uppgifter höra även att utfärda närmare bestämmelser om kyrkolagens verkställighet, försåvitt icke denna rätt anförtrotts kyrkostyrelsen eller biskopsmötet. *Ägnat att betona kyrkomötets natur av kyrkans högsta beslutande organ skulle även vara ett stadgande, enligt vilket kyrkomötet skulle behandla frågor som förutsätter principiellt ställningstagande till kyrkans tro och lära eller vilket grundar sig på dem.* (Min kursivering)

Samtidigt ändrades också 534 § så att behandlingen av frågor om läran krävde kvalificerad majoritet.

Det verkar uppenbart att den förstärkning av kyrkomötets natur som beslutsfattande organ, som omnämns i regeringspropositionen, när det gäller kyrkans tro och lära inte byggde på en tillräcklig teologisk beredning, vilket de kommittéer som arbetat med frågan hade önskat. I den utdragna kommittéberedningen hade man inte hänvisat till ett dylikt ändringsbehov.⁶²¹ Att kyrkomötet fick ansvar för läromässiga frågor skedde således nästan utan någon som helst beredning på basis av vissa entusiastiska uttalanden på 1971 års kyrko-

Hermeneutics” and then radicalized by Gadamer and overviews influenced by him. It always follows something like this pattern: During antiquity and the patristic period, there were at first fragmentary hermeneutics rules. Then Luther and Reformation theologians fashioned a systematic hermeneutics, which first became a universal theory of understanding in Schleiermacher. Dilthey broadened this hermeneutics into a universal methodology of the human sciences, and Heidegger located hermeneutic inquiry on the still more fundamental ground of human facility. Gadamer ultimately reformulated universal hermeneutics as a theory of the ineluctable historicity and linguisticity of our experience. Universal hermeneutics, finally, was extended into such fields as critique of ideology, theology, literary theory, theory of science, and practical philosophy.” (s. 3).

⁶¹⁹ Jfr medlemmen Petrén (s. 158): ”Att hävda evangeliets egenart och Guds suveränitet är alltså för mig viktigare än att styrka kyrkans trovärdighet inför ett tankesätt som ändå inte har behov av evangeliet.”

⁶²⁰ Erik Petrén som lämnade avvikande åsikt till kommittébetänkandet (s. 153–158) tog avstånd bl.a. från vissa av kommitténs linjedragningar som gäller Bibelns etik, och framhöll att frågan om kyrkans ämbete är en sanningsfråga, inte en etisk fråga. (”Dels är frågan enligt det synsätt jag ovan redovisat inte en etisk fråga utan en sanningsfråga, och i en sådan kan etiska argument enligt mitt sätt att se inte falla utslaget.”).

⁶²¹ Jfr Borgs reservation i GrKom 1866 om bekännelseparagraf.

möte.⁶²² Vare sig när kyrkolagssystemet föddes eller senare förutsatte man att kyrkomötet ska behandla och framför allt inte fatta beslut i frågor om kyrkans lära. Enligt allmän uppfattning kan inte ens kyrkomötet i en luthersk kyrka besluta om en ny lära i kyrkan.⁶²³ Den här ändringen har fått vittgående följd. Man kan också fråga sig vad man ursprungligen tänkte sig att ändringen skulle betyda. Det att kyrkomötet behandlar frågor om kyrkans lära betyder inte i sig att det har beslutanderätt att ändra kyrkans lära.⁶²⁴ Å andra sidan intog man också en bestämmelse om kvalificerad majoritet vid behandlingen av lärofrågor, vilket tyder på att man tänkte sig att kyrkomötet ska fatta slutliga beslut.⁶²⁵

Jaakko Antila har analyserat bestämmelserna och uppfattningarna om kvalificerad majoritet för kyrkomötets del, och i sin analys kommit till att den av biskop Erkki Kansanaho vid 1971 års kyrkomöte plenum föreslagna kyrkomötesbehandlingen av den nya punkten om kyrkomötets uppgift och den ”precisering” den fick i förvaltningsutskottet inte medförde en sådan bestämmelse i kyrkolagen, för vars tolkning en enhetlig tolkningslinje stod att finna.⁶²⁶

529 § i kyrkolagen ändrades genom lag 607/1973 och i 2 mom. intogs en ny 2 punkt:

⁶²² Träskman 1991, 174–175. (”Till exempel kördes kyrkomötets i princip betydelsefulla ansvar att principiellt fatta beslut i lärofrågor in i kyrkolagen nästan utan beredning. Det behövdes inte mera än några entusiastiska inlägg i kyrkomötets session i november 1971 för att få till stånd det här tillägget i lagen.”)

⁶²³ KFGKom 1973 konstaterade uttryckligen (s. 36): ”Kommitténs betänkande grundar sig på den övertygelsen, att det icke är möjligt för kyrkan att uppgöra sin författning, utan att man punkt för punkt grundar sig på kyrkans tro, dess dogma, som även bör få bestämma kyrkans verksamhet.” Jfr Huovinen 1988, 5: ”För det andra vill denna boks titel [Levande dogma] betona att dogmat i sig självt är levande. Då menar jag inte bara analysen av Luthers tanke, särskilt i den mittersta delen av denna samling, att dogmats eget syfte i sista hand är att försöka karaktärisera Guds dolda närvaro mitt i den mänskliga verkligheten. Bakom detta finns en mer omfattande uppfattning, som är gemensam för den klassiska kristna trosuppfattning som är gemensam för de stora kyrkorna, att den tradition som förmedlats genom historien är en levande, realistisk tradition, som har bestående betydelse inte bara för kyrkorna utan också för hela vår kultur.”

⁶²⁴ Se bl.a. Antilas 2011b, 354 hänvisning till Martti Simojokis öppningstal vid kyrkomötet våren 1976 (Kyrkomötet uttryckte år 1976 sin principiella åsikt om kvinnliga präster och förhållandet till kyrkans lära), där Simojoki konstaterade: ”... Trots vårt kyrkomötes representativitet kan dess beslutanderätt inte sträcka sig till att ändra kyrkans lära och bekännelse, utan bara till att tolka dessa.” (Kyrkomötets protokoll våren 1976, 2). Simojoki gör alltså skillnad mellan *ändring* och *tolkning* av kyrkans lära och bekännelse.

⁶²⁵ Juva 1976a, 213–219, förklarade ”kyrkans parlament” för 1971 års urtima kyrkomötes del på bl.a. följande sätt: ”Kyrkans förvaltningskommitté ledd av biskop Erkki Kansanaho hade gjort upp två alternativa förslag, som den kallade förslag A och förslag B... Förslag B innehöll den väsentliga förändringen att kyrkomötet skulle samlas varje år. Då kunde man till det överföra de flesta av förstärkta biskopsmötets uppgifter varvid förstärkta biskopsmötet skulle bli överflödigt och avskaffas... Den 16 november presenterades kyrkans förvaltningsutskotts betänkande för behandling i plenum. Utskottet, som leddes av justitierådet Johannes Leivonen, hade gjort sitt betänkande utifrån alternativ B... Kyrkomötet skulle sammanträda två gånger per år, i maj och november, samt vid viktiga ärenden också därutöver... När alla paragrafer som var föremål för ändringsförslag hade behandlats, remitterades ärendet till utskottet och när inte heller dess andra betänkande helt tillfredsställde mötet, remitterades det ännu en gång för justeringar. Vid den avgörande omröstningen godkändes ändringarna i kyrkolagen enhälligt med 135 röster. Revisionen av kyrkans centralförvaltning och av kyrkomötet hade avgjorts.” *Det verkar dock som att Homeros hade slumrat då den centrala principen i den schaumanska kyrkolagen bröts i kyrkomötet, då kyrkomötet som ursprungligen hade inrättats närmast för att föreslå kyrkolag med ett lagförslag och på svaga grunder hade förändrats till ett ”kyrkans parlament”, men knappast ändå för att skapa ny lära.*

⁶²⁶ Antila 2011b, 350–353. Den av Kansanaho föreslagna nya punkten skulle ha lytt ”behandla frågor som förutsätter ställningstaganden som gäller kyrkans tro och lära samt vidta åtgärder med anledning av dem.” Förvaltningsutskottet föreslog för sin del ett tillägg i enlighet med den av riksdagen godkända ordalydelsen (eller principiella ställningstaganden *utifrån dem*). (Min kursivering). (Kyrkomötets protokoll 1971, 154 och 291 samt bilaga VI B 1 a, 32 till nämnda kyrkomötes protokoll)

Kyrkomötet handlägger, på sätt i denna lag eller särskilt stadgas, frågor, som angår kyrkans lära och arbete samt kyrkans lagstiftning, förvaltning och ekonomi.

På kyrkomötet ankommer sålunda:

2) att handlägga frågor vilka förutsätta principiella ståndpunktstaganden, som gälla kyrkans tro och lära eller grundar sig härpå, samt att vidtaga åtgärder i anledning härav;

Tillägget till 529 § i kyrkolagen (i 1993KL 20 kap. 7 § 2 mom. 2 punkten) betydde att kyrkomötet kan *behandla* frågor, som förutsätter principiella ståndpunktstaganden som rör kyrkans tro eller lära samt vidta åtgärder med anledning av dessa. För att vara konsekvent i förhållande till tankar som den schaumanska kommittén hade om inrättandet av ett kyrkomöte borde ändringen kopplas till bestämmelsen i nuvarande 1993KL 2 kap. 2 § 4 mom. om att kyrkan har rätt att avge utlåtande om samhällseliga frågor som med hänsyn till kyrkans lära och uppgift är viktiga. *Detta borde inte innebära annat än att kyrkomötet som sitt principiella ståndpunktstagande kan uttrycka (endast) det som kyrkan har lärt och lär.* Denna bestämmelse kan inte ge fullmakt att formulera någon ny lära eftersom ett sådant tillstånd skulle vara emot kyrkans egna grundvalar.⁶²⁷ Det tillägg som samtidigt gjordes med dess krav på kvalificerad majoritet betonade betydelsen av ett dylikt ståndpunktstagande, men kunde samtidigt leda till (den felaktiga) uppfattningen att man genom att uppnå kvalificerad majoritet kunde bestämma om ny lära i kyrkan. I själva verket kunde det gå på det sättet. I princip och i praktiken kunde detta ske t.o.m. utan administrativa beslut, om innehållet i kyrkans undervisning förändrades i praktiken och ingen ingrep för att rätta till detta.

I praktiken har ändringen av kyrkolagen 607/1973 inte medfört någon klarläggning av behandlingen av ärenden som gäller kyrkans lära, utan snarare föranlett en fördunkling i uppfattningen av kyrkans lärogrund i fråga om vad som ska anses som kyrkomötets och vad som kyrkans ståndpunkt. I förståelsen av läromässigheten har man råkat i svåra tolkningar i fråga om gränsdragningen mellan uttalandet av principer och slutsatser som direkt gäller kyrkans praxis.⁶²⁸ Redan vid kyrkomötet 1976 kom den nya punkten i kyrkolagen om kyrkomötets uppgift i anslutning till läran att bli tillämpad genom att kyrkomötet med enkel majoritet uttryckte som sin (principiella) ståndpunkt att det på grundval av kyrkans tro och lära i princip var möjligt att öppna prästämbetet för kvinnor. Problemet med den av kyrkomötet godkända bestämmelsen i kyrkolagen i anslutning till uppgifter med anknytning till läran ligger i att gränsdragningen mellan kyrkans lära och dess tolkning inte är oproblematiske. I reformationen var det fråga om kravet på upphävande av katolska kyrkans och dess lednings tolkning av kyrkans lära i strid med Bibeln. Tolkningen av läran hade medfört slutsatser i kyrkans praxis som stod i strid med Bibeln och den tolkning som står att läsa i den. Även lutherska kyrkans bekännelseskriter utgör tolkning av kyrkans lära på Bibelns grundval. Kan kyrkan över huvud taget godkänna att dess lära ändras eller att dess lära tolkas i strid med Bibeln och kyrkans tradition utan att detta innebar att kyrkans be-kännelse förvandlas till något annat än vad den tidigare varit?

⁶²⁷ Jfr med Luthers uppfattning om kyrkomötet som ett "halmkyrkomöte".

⁶²⁸ Antila 2011b, 351–352. Senare vid behandlingen av Leuenberg-konkordin, BEM-dokumentet och Borgå-deklarationen blev man vid bedömningen av deras läromässiga karaktär tvungen att avväga mellan behandling med kvalificerad och enkel majoritet. Men var det hösten 2010 i kyrkomötet fråga om kyrkans eller kyrkomötets ståndpunkt och medförde beslutet slutsatser som gäller kyrkans praxis?

Ändring av kyrkans löneordning

Genom lag 967/1974 gjordes på grund av de kyrkliga lagar som gällde *kyrkans tjänste- och arbetsavtalsordning* ett tillägg i kyrkolagens 529 § om kyrkomötets uppgifter. Det nya tredje momentet lyder:

Vid behandlingen av ärende, som gäller förordnande av medlemmar i kyrkans avtalsdelegation och suppleanter för dessa eller fastställande av reglemente för avtalsdelegationen, deltaga i handläggningen och i fattandet av beslut endast de ombud vid kyrkomötet, i fråga om vilka villkoren i anställningsförhållandet icke beröras av kyrkans tjänstekollektivavtal.

Trots att kyrkans tidigare mångfacetterade lönesystem inte kan anses ha varit särskilt lyckat⁶²⁹, fanns det en osäkerhet inom kyrkan om det var möjligt att skapa en för kyrkan passande löneordning genom ett system som likt det kommunala byggde på kollektivavtal slutna mellan en avtalsdelegation och en facklig organisation.⁶³⁰ Till ordningen hörde också strejkrätt, visserligen så att den för prästernas del var begränsad.

Genom att man i skötseln av personalens tjänsteförhållanden övergick till ett kollektivavtalssystem skedde ett paradigmskifte i inställningen till kyrkans arbete. I det betonades en arbetsrättslig konstellation med arbetsgivare och arbetstagare med sina respektive rättigheter och skyldigheter. När dessa rättigheter och skyldigheter blev centrala hade det inte längre samma ovillkorliga betydelse att man förband sig till församlingens lärogrund, vilket man tidigare hade förutsatt. Enligt arbetsmarknadstänkandet uppfattades kyrkan och församlingen som arbetsgivare gentemot vilka uppfyllandet av arbets- och tjänstemannarättsliga plikter var primärt. Kyrkan och församlingen var arbetsgivare och det primära var att de arbetsrättsliga och tjänstemannarättsliga plikterna uppfylldes. Arbetets innehåll eller att förbinda sig till kyrkans uppgift var inte arbetsmarknadsfrågor.

Den parlamentariska Kyrka och stat-kommittén (1977)

Statsrådet tillsatte 13.4.1972 en kommitté, som fick till uppgift att klargöra, vilka förändringar samhällsutvecklingen hade åstadkommit och sannolikt inom en snar framtid skulle åstadkomma i Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland och Ortodoxa kyrkans i Finland ställning och verksamhet. Kommittén skulle vidare göra de förslag den ansåg vara nödvändiga till en av dessa förändringar förorsakad ny ordning för den evangelisk-lutherska kyrkans och den ortodoxa kyrkans förhållande till staten samt i lagstiftningen om dessa.

Kommittén avgav sitt omfattande betänkande (Kommittébetänkande 1977:21) 2.6.1977. Det granskade sammanlagt 34 frågor angående nämnda kyrkors ställning, verksamhet samt förhållande till staten och den lagstiftning som gällde kyrkorna. De mest intressanta markeringarna finns framför allt i kapitel II (Bakgrunden till förhållandet mellan kyrkorna och staten), IV (Religiösa samfund och religion i lagstiftningen), V (Religionsfriheten som en

⁶²⁹ I kyrkans lönelagar bestämdes fyra yrkesgruppers avlöning genom lagstiftning och övrigas genom tjänste- och löneregler som församlingarna bestämde.

⁶³⁰ Jukka Malmivaara, som var kyrkomötesombud år 1975 då beslutet fattades och senare blev biskop, nämnde detta för mig. Många anställda och medlemmar i kyrkan hade upplevt det teologiskt främmande att kyrkan och dess egna anställda skulle ha haft något slags intressekonflikt som en facklig organisation och ett kyrkligt organ skulle behöva förhandla om. Ordningen har senare blivit en del av den kyrkliga förvaltningen utan motargument.

grundrättighet), VI (Religionsutövning), X (Kyrkornas allmänna ställning i lagstiftningen), XI (Ordning för stiftande av kyrkolag och dess tillämpningsområde), XII (Kyrkornas interna bestämmelser) samt XIX (Vissa administrativa band).

Kommittébetänkandet innehöll inget sammanhängande helhetsförslag om hur relationerna mellan kyrkorna och staten borde organiseras, utan i de trettio olika ärendena gjorde kommittén särskilda motiverade förslag. Kommittébetänkandet var till sin karaktär ett principbetänkande, vars syfte var att dra upp riktlinjerna och skapa förutsättningarna för de lagstiftningsförslag som eventuellt senare skulle göras.⁶³¹

Också de första kapitlen i betänkandet är av intresse för vårt ämne, men de innehåller ändå mest beskrivning av utvecklingen och statistiska uppgifter. Kapitlen V–XXXIV innehåller utredningar av konkreta sakfrågor och motiverade ställningstaganden.

Granskningen av religionsfriheten som en grundrättighet samt religionsutövning i kapitel V och VI handlar mest om en förklaring av 8 och 9 § i RF samt av internationella avtal. Man konstaterar att regeringsformens grundbestämmelse om religionsfriheten är snäva, men man anser ändå att de på rätt sätt garanterar de grundläggande beståndsdelarna i religionsfriheten: samvetsfrihet och rätt att fritt utöva sin religion. Man menade att en noggrannare reglering här hör hemma i religionsfrihetslagen. När det gäller religionsutövning konstaterar kommittén att rådande religionsfrihetsbestämmelser garanterar rätten till religionsutövning såväl för enskilda medborgare som för trossamfund. Man konstaterar att religionsutövning kan vara privat eller offentlig och att inget annat begränsar denna rätt än att verksamheten inte får bryta mot lag eller god sed. Kommittén övervägde också om det fanns anledning att i religionsfrihetslagen ge ett mer detaljerat innehåll åt begreppet religionsutövning eller om lagen på den här punkten var tillräckligt klar. Samtidigt övervägde man om förbudet mot att kränka lag och god sed var ett tillräckligt noggrant och entydigt uttryck. Kommittén ansåg det inte vara nödvändigt att föreslå en mer detaljerad reglering av dessa begrepp. Kommittén gjorde bedömningen att det i praktiken inte var möjligt att nå enighet om vad religionsutövning eller de bestämmelser som rörde den i detalj ska innehålla. Enligt kommittén var innehållet i religionsutövningen inte oföränderlig, utan formades och bestämdes i enlighet med tidens strömningar och andra särskilda förutsättningar.⁶³²

Kommittén framförde också som sin tolkning följande: ”Begreppet ’god sed’, som lagts till som en grund för att begränsa religionsutövningen, hör enligt kommitténs uppfattning närmast ihop med att en individs egen religionsutövning inte får kränka en annan persons religionsfrihet.” Kommittén ansåg dock att all religionsutövning omfattade principen om att respektera ömsesidigheten av friheter och rättigheter. Trots att begreppet ”god sed” enligt kommittén inte var helt entydigt ansåg den att den hänvisning till god sed som finns i lagen inte riskerar religionsfriheten.

⁶³¹ Man har senare kunnat konstatera att kommitténs förslag i ganska omfattande grad kom att genomföras.

⁶³² Kommitténs betänkande 1977:21, 52. Begreppet religionsutövning har nu på 2010-talet blivit omstritt. Bl.a. har domkapitlet i Uleåborgs stift i ett utlåtande till förvaltningsdomstolen i ett besvärssärende konstaterat att en präst som förrättar gudstjänst inte ägnar sig åt religionsutövning, utan närmast skapar förutsättningar för andras religionsutövning. Jfr Betänkande nr 1 utarbetat av kommittén för granskning av kyrkans författning, 1973, 25: ”Motiveringen är inte den att prästen är teolog eller tjänsteman, utan att han vigd till predikoämbetet förkunnar ordet och förvaltar sakramenten, samt ansvarar för att det av apostlarna givna uppdraget förverkligas även i vår tid.”

Lagstiftningsmässiga begränsningar utgår och bör, enligt kommittén, utgå från statens skyldighet att svara för säkerheten för sina medborgare och den allmänna ordningen i samhället. Därför får religionsfriheten inte missbrukas till att uppmuntra till brott eller lagstridiga handlingar.⁶³³ I sin granskning av kyrkornas allmänna ställning i lagstiftningen (kapitel X) ansåg kommittén att kyrkornas offentligträttsliga ställning bör bevaras.⁶³⁴

När det gäller betänkandets kapitel XI (Ordning för stiftande av kyrkolag och dess tillämpningsområde) ansåg kommittén att det var viktigt att innehållet i RF 83 § bevaras i grundlagen. Bestämmelserna angående kyrkans författning och förvaltning skulle således fortsättningsvis ingå i kyrkolagen. Man skulle dock dela in bestämmelserna så att endast de bestämmelser som i en särskild utredning hade konstaterats kräva lagnivå togs in i lagen.⁶³⁵

Det var främst fråga om bestämmelser angående förhållandet mellan kyrka och stat, kyrkans ställning i samhället samt de bestämmelser som förutsattes i RF 83 §. Resten skulle lämnas åt kyrkans egna författningar. Kommittén förutsatte också att alla riksdagsledamöter skulle ha rätt att stifta kyrkolag⁶³⁶ och att ständernas specialrättigheter skulle upphävas. Kommittén gjorde en principiell markering i frågan om kyrkans rätt att utfärda egna författningar genom att i kapitel XII och XIII konstatera att kyrkan ska få rätt att utfärda egna interna författningar i enlighet med kyrkolagen i sådana frågor som rör kyrkan och som det inte var nödvändigt att föreskriva om i den allmänna lagstiftningen. Samtidigt ansåg man det vara motiverat att de centrala bestämmelserna om ekonomin togs med i lagen och att kyrkans egna organ fick rätt att avge detaljerade bestämmelser. Kyrkans tjänste- och arbetsavtalssystem ansågs motiverat.⁶³⁷

Kyrkoordningskommittén (KOKom) 1979

I den begreppsanalys som ingår i denna avhandling analyserades redan det kommittéarbete och den därmed sammanhängande beredning av kyrkolagen som gäller begreppet kyrkans författning. *Kommittén för granskning av författning* avgav sitt betänkande år 1973. Den analyserade begreppet kyrkans författning både ur kyrkosyns- (ecklesiologiskt) och frälsningsuppfattningsperspektiv (soteriologiskt) och fäste uppmärksamhet vid kyrkans

⁶³³ På den här punkten innehöll jämställdhetslagen den begränsningen, att den inte tillämpas på verksamhet som hör till religionsutövningen i den evangelisk-lutherska kyrkan.

⁶³⁴ Numera kräver 22 § i 2000 års grundlag att det allmänna (som kyrkorna i kraft av sin offentligträttsliga ställning representerar) ska garantera de mänskliga och de grundläggande fri- och rättigheterna. Detta har visat sig vara svårt framför allt då det gäller kyrkans bekännelsetrogna minoritet och dess religions- och samvetsfrihet. På den här punkten kan man t.o.m. misstänka att man inte brytt sig om kravet att inte röra vid den grundläggande rättighetens kärna. Se t.ex. Hautamäki 2011, 82: ”Enligt en etablerad uppfattning har de grundläggande fri- och rättigheterna en viss kärna eller ett visst kärninnehåll, som absolut inte får röras.” (Min översättning) Hautamäki hänvisar till Tuula Linnas artikel i Lakimieslehti 2004, 622–638 och till Veli-Pekka Viljanens artikel om begränsning av de grundläggande fri- och rättigheterna, 1999, 157–186, särskilt s. 174.

⁶³⁵ Jfr 80 § i grundlagen, enligt vilken bestämmelser om grunderna för individens rättigheter och skyldigheter samt om frågor som enligt grundlagen i övrigt hör till området för lag skall utfärdas genom lag. Det nya kravet på lagnivå blev aktuellt i och med kodifieringsarbetet som gäller 1993 års kyrkolag. I 1964 års kyrkolag var allting reglering på lagnivå, medan i 1993 års kyrkolag en stor del av bestämmelserna flyttades till kyrkans egna författningar. Senare har 2000 års grundlag krävt att lagnivån utökas.

⁶³⁶ Trots att man ansåg det svårt att motivera varför endast de riksdagsledamöter som hörde till kyrkan ska ha rätt att delta i stiftandets av kyrkolag, kan den ordningen ses som *ett uttryck för en annan kyrkosyn* än den, enligt vilken numera också de riksdagsledamöter som inte hör till kyrkan (ecclesia large dicta) stiftar lagar om endast kyrkans egna angelägenheter.

⁶³⁷ Att kyrkolagen i samband med 1993 års kyrkolagsrevision uppdelades i olika författningar skedde huvudsakligen i enlighet med Kyrka och stat-kommitténs allmänna linje.

missionariska karaktär. Kyrkomötet tillsatte efter detta år 1974 en ny kommitté, kyrkoordningskommittén. Dess uppgift var att *fortsätta det arbete som kommittén för granskning av kyrkans författning hade gjort och särskilt fästa uppmärksamhet vid en allsidig teologisk och sociologisk analys av kyrkans karaktär som folkkyrka.*⁶³⁸

I praktiken baserade den senare kommittén långt på sitt arbete den tidigare kommitténs arbete. Eftersom dess betänkande kom senare så har det starkare påverkat hur man numera uppfattar kyrkans författning. Därför analyseras betänkandet och vissa av dess markeringar samt dess uppfattning om kyrkan, ”läran” om endast kyrkans egna angelägenheter och kyrkorätt.

I inledningskapitlet analyserades redan preliminärt vissa av kommitténs markeringar angående begreppet kyrkans författning. Forskningsuppgiften förutsätter dock att jag beskriver och analyserar kommitténs betänkande mer noggrant.

Kyrkoordningskommittén (KoKom 1979) definierade de ledande principerna och målsättningarna för sitt eget arbete och betänkande på följande sätt:

- Kyrkoordningskommittén förklarade att den *höll med kommittén för granskning av kyrkans författning (1973)* när det gällde *de teologiska grunderna* för en definition av kyrkans väsen och uppgift.
- Till väsentliga delar höll den också med den tidigare kommitténs (1973) bedömning av kyrkans dåvarande (1979) situation, gällande kyrkolag och behovet av en kommande revision. Samtidigt höll man med om huvudpunkterna i förslagen i den tidigare kommitténs betänkande.
- Enligt kyrkoordningskommittén var *kyrkans författning ett ecklesiologiskt begrepp*, dvs. den hör ihop med kyrkosynen.

Kommittén lyfte endast fram de huvudpunkter i tolkningen av den evangelisk-lutherska *kyrkosynen och kristendomsförståelsen* som har direkt betydelse för kyrkans författning. Kommittén definierade sedan skilt de viktigaste principerna för kyrkans ordning. Enligt kommittén ger kyrkan i sin författning uttryck för sin uppfattning om sitt eget väsen och sin uppgift. Varje översyn av kyrkans författning måste därför på nytt försöka ange vad det är som konstituerar kyrkans identitet som en trosgemenskap, dvs. vad det är som gör kyrkan till kyrka, alltså konstituerar den.⁶³⁹

Här noterar man kommitténs formulering: *varje översyn av kyrkans författning*. Kunde man tänka att ordalydelsen har gjort att man ha kunnat få uppfattningen att kommittén ansåg att kyrkans författning till sitt innersta väsen på sätt och vis kan jämföras med regeringsformen eller lagstiftningen? Det betyder att den som en sådan konstitution för kyrkan kan principiellt ändras fritt i enlighet med människors behov och synsätt. Då uppstår frågan vilket förhållandet är mellan kyrkans bestående/väsentliga strukturens teologiska väsen och de yttre strukturer som i olika tider skapas? Trots att kommittén deklarerade att den höll fast vid kyrkans teologiska utgångspunkter frågar man sig om dessa utgångspunkter

⁶³⁸ De finska och svenska namnen på kommittéerna visar på svårigheten att definiera begreppen kyrkans ordning och konstitution, t.ex. på finska (kirkkojärjestys – kirkon järjestysmuoto) och på svenska (kyrkoordning – kyrkans författning). Kyrkoordningen har efter år 1993 samma namn som den av kyrkomötet godkända författningen.

⁶³⁹ KOKom 1979, 12.

verkligen betydde något, om kyrkans struktur, konstitution (bara) är en godkänd ordning, som man fritt kan modifiera eller tolka utgående från den ledande principen om tro och kärlek? Kyrkoordningskommittén använde omväxlande begreppen kyrkans författning – kyrkans ordning. Vilken betydelse har det att kommittén trots att den först definierade huvudpunkterna i kyrkosynen och den kristna tron, ändå skilt uttryckte de ledande principerna för kyrkans författning/ kyrkans ordning? Att dessa principer lyftes fram som de ledande uttryckligen när det gällde kyrkans författning kan ses som kommitténs begreppstolkning.

Kyrkoordningskommittén hänvisade till den tidigare kommittén (kommittén för granskning av kyrkans författning). Kyrkoordningskommittén behandlade de teologiska utgångspunkterna och betraktade kyrkan som ”de heligas samfund, en gemenskap av alla dem som genom tron på Jesus Kristus har mottagit Guds rättfärdighet och frälsning”. Som ”Kristi kropp” är kyrkan en andlig organism, som är mer än sina medlemmars summa och primär i förhållande till dem. Kyrkan är universell, samtidigt en osynlig Andens gemenskap och en till det yttre synlig enhet. Till den yttre gemenskapen hör både de verkliga medlemmarna och de som är kristna endast till namnet (*ecclesia proprie dicta* – *ecclesia large dicta*). Skillnaden mellan den inre och yttre kyrkan är dock endast principiell. I praktiken hålls de samman, vilket betyder att den sanna kristna gemenskapen står att finna i den yttre församlingen på samma sätt som tron måste hålla sig till yttre tecken och till det yttre ordet.⁶⁴⁰

Går det att hålla samman bägge sorterna av kyrkans medlemmar (”verkliga kristna” och ”kristna endast till namnet”) i en folkkyrka som söker sig en allt vidare bekännelse om *ecclesia large dicta* börjar diktera hela kyrkans inriktning?⁶⁴¹ Hur ska man förstå kommitténs formulering om ”att den sanna kristna gemenskapen skall sökas i den yttre församlingen”?⁶⁴² Det att åtskillnaden, enligt kommittén ”mellan inre kyrka och yttre kan göras endast principiellt” betyder att *ecclesia proprie dicta* och *ecclesia large dicta* bör hållas ihop och den kristna gemenskapen bör sökas i den yttre församlingen. Kommitténs beskrivning av hur man bör söka *sann* kristen gemenskap ger uttryck för att kyrkan inte skulle vara ”i egentlig mening ... de heligas och sant troendes samfund” (CA VIII), där det visserligen är tillåtet att bruka sakramenten förvaltade av ogudaktiga eftersom skrymtare och ogudaktiga blandar sig med de sant troende och heliga. Om kyrkans verkliga gemenskap enligt kommitténs markering på något sätt bör sökas ”utanför” *congregatio sanctorum*, kan man fråga sig om inte kyrkans gemenskap (enhet) och ordning då lätt kunde tolkas så att de baseras (endast) på strukturer och yttre ordning?⁶⁴³

⁶⁴⁰ KOKom 1979, 12.

⁶⁴¹ KOKom 1979, 12. Det vore intressant att analysera hur kommitténs konstaterande om behov att söka en verklig kristen gemenskap från den yttre församlingen eventuellt realiserar om *ecclesia proprie dicta* börjar pröva den yttre församlingens ”gränser” och kyrkans teologiska kännetecken. Blir man då tvungen att söka en kristen gemenskap utanför den yttre församlingen i den övertygelsen att den verkliga kristna gemenskapen finns i de gudstjänstgemenskaper som fungerar enligt kyrkans bekännelse och där det råder enighet om vad evangeliets lära och om hur sakramentens förvaltande.

⁶⁴² KOKom 1979, 12.

⁶⁴³ CA:s apologi VII och VIII: 1 och 5: ” Den sjunde artikeln av vår bekännelse, där vi sagt, att kyrkan är de heligas samfund, ha motståndarna förkastat. De ha tillfogat ett långt tal om att de ogudaktiga icke äro att avskilja från kyrkan, enär Johannes liknar kyrkan vid en loge, i vilken vete och agnar samlats tillhoppa, och då Kristus liknat den vid en not, i vilken det finns goda och dåliga fiskar....Men kyrkan är *icke blott en gemenskap i yttre ting och ordningar såsom andra världsliga samfund*, utan den är i grunden en trons och den Helige Andes gemenskap i våra hjärtan, ...”. (Min kursivering)

Enligt kyrkoordningskommittén är ordet och sakramenten *kyrkans konstitutiva element och dess särskilda kännetecken*. För kyrkans sanna enhet är det därför nödvändigt, men också tillräckligt att det råder enighet i fråga om ”evangelii lära och förvaltningen av sakramenten” (CA VII).

Kyrkans medlemmar utför sin prästgärning i det allmänna prästadömet genom att förkunna Guds härliga gärningar och genom att offra sig själva, m.a.o. genom att utge sig själva i offrande tjänst för sina medmänniskor. Detta ”kyrkans medlemmars prästadöme” ger emellertid inte fullmakt att offentligt utöva makt och utföra offentligt därtill hörande förrättningar i församlingens namn. Till det krävs en kallelse till det ämbete som Kristus för detta ändamål har instiftat (CA V).

Gud utövar andlig makt (det andliga regementet) i kyrkan genom sitt ord. Minister ecclesiae är primärt ett tjänarämbete. Dess makt i andliga frågor är helt och hållet ordets makt. Den världsliga makten (världsliga regementet) som reglerar människornas yttre omständigheter utövar Gud genom sin lag. De tjänsteinnehavare som verkar inom det världsliga regementet är oberoende av kyrkan ansvariga för att fullfölja denna lag, som samtidigt är uppenbarad också i Bibeln.

Guds frälsningsgärning vill befria och återställa (hela) den fallna skapelsen. Kyrkan är redskapet för detta. Kyrkans strävan och mål i dess samhällsinriktade arbete är att samhället ska motsvara Guds ursprungliga skaparvilja, för vilken kärlekens lag är ett uttryck.⁶⁴⁴ Kommittén ansåg att de ledande principerna i kyrkans organisation och författning är att skapa yttre strukturella förutsättningar och garantier för att kyrkans väsen och uppgift kan fullgöras, varigenom författningen samtidigt blir ett uttryck för kyrkans självförståelse.⁶⁴⁵

I sin definition av kyrkans författning utgick kyrkoordningskommittén från den relation som den enskilda partikularkyrkans (ecclesia particularis) författning och organisation hade till evangeliets rätta förkunnelse och sakramentens rätta förvaltning. Dessutom ville den ”skapa vissa yttre förutsättningar för förverkligandet av gemenskapen och för fullgörandet av kyrkans missionariska och tjänande uppgift i världen”. Kommittén använde här ordet ”vissa” (”vissa yttre förutsättningar”). Vilka dessa förutsättningar är – det förklaras inte närmare i kommitténs betänkande.⁶⁴⁶

Kommittén konstaterade att tro och kärlek är de ledande principerna för kyrkans författning.⁶⁴⁷ Detta betydde enligt kommittén att en luthersk kyrkas organisation får ett drag av fasthet, eftersom den bestämdes av omsorgen om evangeliets rena förkunnelse och sakramentens rätta förvaltning inom kyrkan. I fråga om denna ”trons fasthet” verkar det som om kommittén ansåg predikan av ett rent evangelium som något enkelt och självklart, vilket

⁶⁴⁴ KOKom 1979, 13. Man bör notera att kommittén har beskrivit kyrkans mål så att kyrkan i sin egen kallelse ska anpassa sig till en samhällsutveckling som lösgjort sig från Guds ursprungliga skaparvilja, som uppenbar sig i Guds ord.

⁶⁴⁵ Det gäller här att ha klart för sig vad kyrkans verkliga väsen och uppgift är. Enligt kommittén ger författningen samtidigt uttryck för hur kyrkan förstår sig själv. Då har kyrkans bekännelse en central betydelse, för just i bekännelsen uttrycker kyrkan hur den förstår sig själv. Varken ecklesiologin eller kyrkans författning kan vara åtskild från kyrkans bekännelse, för då skulle kyrkans författning ge uttryck för en annan kyrka än den som den i sin bekännelse har sagt sig vara.

⁶⁴⁶ KOKom 1979, 13. Det som menas med ordet ”vissa” kan dock inte vara något annat än vad man enligt kyrkans bekännelse kan förutsätta.

⁶⁴⁷ KOKom 1979, 13.

kyrkans historia visar att inte är fallet. *Att hålla sig till Guds ord måste höra till trons fasthet*, trots att det från organisationens perspektiv inte alltid varit så. Kommittén ansåg att *de oföränderliga elementen i kyrkans ordning begränsade sig till det som är nödvändigt för kyrkans väsentliga struktur*. Det ger samtidigt möjlighet att mycket fritt göra upp de organisatoriska formerna för kyrkans liv och verksamhet (CA VII). Kommittén omnämnde inte att trohet mot det apostoliska är ett kriterium för begränsningen av dessa element. Lauri Haikola hade i ett tidigare utlåtande⁶⁴⁸ analyserat grunderna för en ny ordning för kyrkan och församlingarna. Han noterade: ”Inga andra faktorer än *Guds ord*, tro och kärlek får vara definierande för uppgörandet av en kyrkoordning. Av dessa två (tro och kärlek) principer representerar tron kravet på *absoluthet och oeftergivlighet*. Tron är endast bunden till *Guds ord och dess sanning*. Härav följer att kyrkan i all sin verksamhet – alltså också i uppgörande av en kyrkoordning – *måste hålla fast vid Guds ords sanning och i allt försöka ge uttryck för en ren lära (pura doctrina)*.”⁶⁴⁹ Det är möjligt att tron som den ledande principen (dess absoluthet och oeftergivlighet) för kyrkans författning, som Haikola lyfter fram, inte tillräckligt påverkat valet av ordalydelse i kyrkoordningskommitténs betänkande och därmed inte heller i de beslut som därefter tagits angående kyrkans författning och de tolkningar som senare har gjorts av dessa.

Enligt kommitténs ovan nämnda tolkning var det i kraft av denna frihet möjligt att anpassa kyrkans organisation till den historiska och sociala situationen. Denna anpassning måste dock vara i harmoni med kyrkans väsen, för det är inte möjligt att anpassa kyrkan till vilken som helst historisk och social situation.⁶⁵⁰ Enligt de ledande principer som kommittén drog upp för kyrkans ordning blev det tillräckligt med frihet för att kunna ta hänsyn till kärleken och rättvisans krav inom kyrkans förvaltning, ekonomi och verksamhet samt framför allt utrymme åt den Helige Andes nyskapande verksamhet inom kyrkan. Kommittén ansåg att en av de viktigaste egenskaperna i kyrkans förvaltning och organisation var att erbjuda möjligheter till innovationer, till fortgående förnyelse.⁶⁵¹

Här måste man kritiskt fråga om kommittén definierade kyrkans författning på ett motstridigt sätt så att den å ena sidan ansåg att kyrkan och samhället har som mål att ”motsvara Guds skaparvilja”, men å andra sidan höll fast vid sin frihet att under ”vissa” förutsättningar tolka vad det skulle betyda genom att definiera ”de nödvändiga och oföränderliga elementen i kyrkans väsentliga struktur” i enlighet med rådande behov ”genom att ta hänsyn till kärleken och rättvisan”. I extremfall kunde det leda till att samhällets juridiska myndigheter bestämmer vad som menas med ”de väsentliga strukturerna” och ”kärleken och rättvisan”. Men kärlek och rättvisa är verktyg i kyrkans bekännelse just för att kunna frigöra sig från de mest extrema alternativ att de bestäms utanför kyrkan. En överbetoning av kärleken i kyrkan kan leda till ett orättvist agerande i strid med denna princip som man har lyft upp till den ledande principen.

Kyrkoordningskommittén ansåg att det hörde till kyrkans apostolicitet att partikularkyrkans författning bygger på den kyrkas bekännelse i vilken Guds ord väcker tro och kommer till människorna framför allt så att det skrivna ordet, Skriften, utläggs med hjälp av den Helige Ande, varvid bekännelsen och läran fungerar som yttre norm. Partikularkyrkans författning måste bygga på denna kyrkas bekännelse samtidigt som den framhåller

⁶⁴⁸ Haikola 1967, 61.

⁶⁴⁹ Haikola 1967, 61. (Min kursivering)

⁶⁵⁰ Se t.ex. Murtorinne 1972, 47.

⁶⁵¹ KOKom 1979, 13.

Skriftens överordnade och normerande funktion i förhållande till bekännelsen. Därmed värnar kyrkoordningen partikularkyrkans apostolicitet, vilken består däri att den bygger på ”apostlarnas och profeternas grundval”.⁶⁵²

Kyrkoordningskommittén definierade kyrkans katolicitet kvantitativt och kvalitativt. Enligt kommittén har Kristi kyrka i sin historiska och sociala verklighet tagit gestalt i partikularkyrkor och församlingar. Varje partikularkyrka bör i sin ordning ge uttryck för denna till sitt väsen hörande katolicitet och de plikter som hör till den. Enligt kommittén innehåller den lutherska uppfattningen om kyrkans helighet att den organiserade kyrkan inte bara kan betraktas som en världslig ram för den ”sanna kyrkan”, utan den bör i sig själv visa de tecken som kännetecknar Kristi kyrka.

Enligt kommitténs kyrkosyn är lokalförsamlingen kyrkans grundenhet. Församlingarna är inte på ett kongregationalistiskt sätt åtskilda, utan de erkänner sin samhörighet genom att höra till en helhet, stiftet, och till partikularkyrkan (*ecclesia particularis*). Enligt kyrkoordningskommittén förmedlar och uttrycker stiftet och partikularkyrkan sambandet med Kristi universella kyrka. Kommittén konstaterade att detta sker ”genom att definiera den universella kyrkans consensus i fråga om tron och genom att övervaka att denna consensus iakttages i förkunnelsen och sakramentsförvaltningen inom lokalförsamlingarna. Detta innebär att såväl partikularkyrkan som stiftet skall förete kyrkans kännetecken och sålunda utgöra manifestationer av den universella kyrkan.”⁶⁵³ *Den här markeringen bör ses som ett viktigt ställningstagande av kommittén.* Av detta följer en avsevärd självbestämmanderätt för lokalförsamlingarna när det gäller förvaltning, ekonomi och verksamhet, medan det som gäller förkunnelse, undervisning och sakramentsförvaltning inte hör till lokalförsamlingen att besluta om. Enligt kommittén medförde det inbördes ansvaret mellan församlingarna och de överordnade enheterna inskränkningar i självbestämmanderätten.

Kommitténs markering i fråga om lokalförsamlingen ger uttryck för en uppfattning som på basis av tolkningen av bekännelseskriifterna har varit förhärskande i kyrkan. Uppfattningen innehåller dock spänningar eftersom läran om Bibeln som kyrkans högsta rättesnöre innebär att församlingen i sin förkunnelse, undervisning och sakramentsförvaltning är knuten till detta högsta rättesnöre, men också till den universella kyrkans consensus i fråga om tron och dess tolkning av kyrkans tradition.⁶⁵⁴

Kyrkoordningskommittén menade också (s. 14) att den lutherska uppfattningen är att maktutövningen och beslutsprocessen inom kyrkan bygger på uttrycket i CA VII: ”Men kyrkan är de heliga samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas.”⁶⁵⁵ Kyrkoordningskommittén konstaterade att kyrkan är ett samfund, dvs. en social gemenskap av människor, och för den behövs ”vissa ordnande strukturer och följaktligen

⁶⁵² Här är KOKom 1979 och Kiviranta 1977, 188 överens.

⁶⁵³ KOKom 1979, 14. Den universella kyrkans trosenhet och övervakningen av lokalförsamlingarnas förkunnelse och sakramentsförvaltning borde säkert betyda att partikularkyrkans beslutsfattande överensstämmer med den universella kyrkans.

⁶⁵⁴ KOKom 1979, 14, ger uttryck för kommitténs uppfattning om hur kyrkans kännetecken genomsyrar hela kyrkan: ”Detta innebär att såväl partikularkyrkan som stiftet skall förete kyrkans kännetecken och sålunda utgöra manifestationer av den universella kyrkan.”

⁶⁵⁵ En ständig teologisk fråga är inom vilka gränser man kan bedöma om evangelium ”rent” förkunnas och vad det sist och slutligen betyder att sakramenten ”rätt” förvaltas. Handlar det endast om att rent tekniskt agera rätt eller talar de läromässigt inriktade bekännelseskriifterna om den kristna trons omfattande, helhetsmässiga och djupa innehåll?

en viss beslutsprocess”. På basis av det allmänna prästadömet betyder det enligt kommittén jämställdhet och likvärdig makt.⁶⁵⁶ Till denna makt hör ”en befogenhet och skyldighet att ordna samfundets liv och verksamhet så att Guds kärleksvilja blir förverkligad”. Här handlar det alltså om kyrkan som en social sammanslutning av människor.⁶⁵⁷

Kyrkoordningskommittén konstaterade vidare att kyrkans kännetecken enligt CA VII är två funktioner: att rent förkunna evangelium och rätt förvalta sakramenten, vilket är andligt maktutövning i kyrkan. Enligt kommittén hör också denna makt till kyrkan som helhet, men kyrkan har genom ordinationen överlämnat den åt det kyrkliga ämbetets innehavare. Den andliga makten skall dock utövas i överensstämmelse med kyrkans consensus i fråga om tron. Församlingarna måste också få präster enligt concensus om tron.⁶⁵⁸ En sådan definition av kyrkan leder, enligt kommittén, till att representationen får en speciell innebörd. Kyrkan är närvarande⁶⁵⁹ då evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas i ”de heligas samfund”. Kommittén hänvisar i detta sammanhang till att kyrkan är närvarande när kyrkans ämbete och kyrkans medlemmar kommer samman *för att fatta beslut på kyrkans vägnar*.

De här tankarna utgör kommitténs tolkning av Augsburgska bekännelsens uttalande om kyrkans teologiska kännetecken. I en ren förkunnelse av evangelium och en rätt förvaltning av sakramenten handlar det om annat än vid ett förvaltningsmässigt beslutsfattande och det, i vilket inbördes förhållande prästerskapet och lekmännen står då dessa beslut fattas. När det gäller beslut bör man dock förutsätta att deras innehåll står i rätt förhållande till kyrkans teologiska väsen. Kommittén gjorde en aning annan bedömning genom att förklara att det (endast) utifrån denna dubbelhet var möjligt att representera kyrkan. Kyrkans författning måste därför innehålla detta dubbla perspektiv på det allmänna prästadömet och ämbetet och det måste genomföras på alla förvaltningsnivåer i kyrkan. Schaumankommittén utgick också från detta då det gällde sammansättningen av synoden, men kyrkoordningskommitténs betoningar går längre när det gäller *kyrkans närvaro* genom att den tillämnar de kännetecken som CA VII omnämner på det förvaltningsmässiga beslutsfattandet. Om man för det här ännu lite längre kan man hävda att kyrkans representation i beslutsfattandet innebär att den Helige Ande ger sitt godkännande/legitimering till *alla* fattade *förvaltningsmässiga* beslut.

Kyrkoordningskommitté 1979 betonade dock också att ”den lutherska kyrkosynen varken bygger på ämbets- eller lekmannaprincipen och inte heller på en kombination av dem, utan på uppfattningen att *båda är bundna av den gudomliga rätten*.” I den meningen ansåg kommittén att följande slogan var berättigat: Kyrkan är varken demokrati eller aristokrati utan Guds herravälde i kyrkan.⁶⁶⁰ Kommittén konstaterade dessutom följande: ”De kristnas allmänna prästadöme innebär att församlingen som helhet har ansvaret för kyrkans grund-

⁶⁵⁶ KOKom 1979, 14.

⁶⁵⁷ Kommitténs uppfattning betyder dock inte nödvändigtvis ett sådant ”filter”, enligt vilket Guds vilja i en sociologisk gemenskap innebär ”kärlek” utan koppling till kyrkans teologiska väsen, där både lag och evangelium hör till kyrkans verklighet.

⁶⁵⁸ Det handlar då om kyrkans karaktär av trosgemenskap (Leino 2003a). Man bör dock fråga sig vad som händer om denna ”till hela kyrkan hörande andliga makt” i praktiken inte används i överensstämmelse med den enhälliga tron.

⁶⁵⁹ Obs att KOKom betonar *kyrkans* närvaro i stället för Kristi närvaro.

⁶⁶⁰ KOKom 1979, 28.(Min kursivering) Kommittén ger här uttryck för kyrkans bibelteologiska uppfattning. Det är också en kyrkorättslig sanning att Bibeln utgör grundvalen för kyrkans rätt.

läggande funktioner, förkunnelsen av Ordet och förvaltningen av sakramenten, dvs. de funktioner genom vilka den andliga makten utövas inom kyrkan.”⁶⁶¹

Präster är i sin ämbetsutövning ansvariga inför överordnade stiftsmyndigheter, men enligt kyrkoordningsskommittén fråntas detta inte församlingen rätten och skyldigheten att övervaka prästernas ämbetsutövning och vid behov anföra kritik hos nämnda myndigheter (biskop och domkapitel). Prästernas ämbetshierarki utgör därför inte på denna punkt något hinder för ett fullföljande av det allmänna prästadömet. Ett tillämpande av principen om förhållandet mellan ämbetsstrukturen och den representationsstrukturen på helhetskyrkans nivå väcker frågan om förhållandet mellan kyrkomötets och biskopsmötets befogenhet.⁶⁶²

Kyrkoordningsskommittén höll sig till den schaumanska linjen då den konstaterade att kyrkomötet hade en primär funktion i den kyrkliga lagstiftningen. Det var enligt kommittén inte problematiskt att ge kyrkomötet ansvar för kyrkans verksamhet och ekonomi. Det är speciellt intressant att notera följande åsikt (år 1979):

Det som utgör ett problem är dess skyldigheter och rättigheter med avseende på frågor som ligger inom området för kyrkans förkunnelse, undervisning, själavård och sakramentsförvaltning.⁶⁶³ Att kyrkomötet såsom det organ vilket representerar hela partikularkyrkan fastslår de kriterier enligt vilka nämnda funktioner skall fullgöras inom kyrkan – vilket sker genom att definiera kyrkans bekännelsegrund – är uppenbart.⁶⁶⁴ Den konkreta tillämpningen av bekännelsen i kyrkans undervisning, gudstjänstliv och förrättningar och i principiella ståndpunktstaganden, som förutsätter en tolkning av kyrkans tro och lära, är däremot en uppgift och en rättighet, som inte utan vidare tillkommer kyrkomötet ensam. Det principiella ansvar inför universalkyrkan som tillkommer biskopsämbetet med rätt och skyldighet att utöva läroämbetet och döma i lärofrågor talar för att biskopsmötet bör ha ett icke ringa medinflytande, när dylika ärenden avgörs inom kyrkan.⁶⁶⁵ (Min kursivering)

Kyrkoordningsskommittén var med andra ord inte utan förbehåll av den åsikten att kyrkomötet ska besluta om kyrkans lära. Den ansåg nog att det hörde till kyrkomötet att besluta om ”kriterier”, vilket i sig kunde betyda att i varje fall i viss mån ta ställning till tolkningsfrågor.⁶⁶⁶ Å andra sidan ansåg kommittén att frågor om kyrkans lära också hör till biskoparna och biskopsmötet.

⁶⁶¹ KOKom 1979, 12. Jfr detta med CA VII: ”Men kyrkan är de heligas samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas.” Se även KOKom 1979, 14 där det betonas att ”[d]en andliga makten skall dock utövas i överensstämmelse med kyrkans consensus i fråga om tron.”

⁶⁶² KJKom 1979, 15–16.

⁶⁶³ Här bör det påpekas att kyrkoordningsskommittén framförde denna åsikt i sitt betänkande år 1979. Redan år 1973 hade kyrkolagen ändrats så att kyrkomötet kan behandla sådana frågor som här nämns (kyrkolagsändring av 529 §, 607/1973).

⁶⁶⁴ Det är dock klart att varken beslut om kriterier eller tolkning av läran kan innebära att kyrkans lära förändras och det får inte ske i strid med kyrkans bekännelse. Bekännelsen i sin tur tar hänsyn till universalkyrkan och kyrkans hela historia. (S. Juntunen 2010)

⁶⁶⁵ KOKom 1979, 15 f utredde hur man i kyrkans författning kombinerar förvaltningens episkopala och synodala element så att det samtidigt blir rum också för det konsistoriala elementet. En viktigare fråga är dock, vilken betydelse principen *Bibeln är kyrkans högsta rättesnöre* har vid beslut i frågor som gäller läran och inte i vilken omfattning vilket förvaltningsorgan får påverka de tolkningar av läran som görs. Biskoparna har enligt bekännelseskriterierna inte bara ”ett principiellt ansvar med tanke på den universella kyrkan” om innehållet i undervisningen utan de borde ha ett *verkligt ansvar för övervakningen av läran*. Om biskopen inte utövar sin tillsyn då det gäller övervakningen av läran är ansvaret enligt bekännelseskriterierna i sista hand församlingarnas.

⁶⁶⁶ Man bör också ta i betraktande att KOKom:s (1979) betänkande färdigställdes först efter kyrkolagsändringen år 1973.

Det är skäl att notera att frågan om förhållandet mellan lokalförsamlingen och universalkyrkan är av avgörande betydelse för all teoribildning om kyrkan, också för forskningen om kyrkans författning, kyrkans ordning och kyrkorätten. Enligt kommittén förmedlar och uttrycker partikularkyrkan (*ecclesia particularis*) sitt förhållande till Kristi universella kyrka genom att definiera den universella kyrkans *consensus* i fråga om tron.⁶⁶⁷ Partikularkyrkan övervakar också att denna enhälliga och gemensamma tro följs i lokalförsamlingarnas förkunnelse och sakramentsförvaltning.⁶⁶⁸ Man kan fråga sig vad denna partikularkyrkans förmedlingsuppgift betyder i praktiken? Förmedlar inte församlingen som en grundenhet kyrkans teologiska universalitet till partikularkyrkan? Partikularkyrkan kan inte med hårda medel kräva att de ”spelregler” som den själv satt upp ska iaktas enligt en dylik definition av kyrkans ordning om den ”partikularkyrkans *consensus* i fråga om tron” som kommittén talar om inte uppnås och universalkyrkans enhälliga och gemensamma tro inte ”iakttages i förkunnelsen och sakramentsförvaltningen inom lokalförsamlingarna.”⁶⁶⁹ Inte ens med önskan om att ”övervaka den enhälliga och gemensamma tron” kan man sålunda tvinga hela kyrkans prästerskap och församlingsmedlemmar att agera som om det fanns någon magna *consensus* i en kyrklig lärofråga. Med tanke på kyrkans författning blir frågan schismatisk om kyrkomötet eller biskopsmötet har beslutat i ärendet med klar majoritet.

Enligt den kyrkorättsliga ekvivalensprincipen finns universalkyrkan som helhet före sina delar i konstellationen universalkyrka – partikularkyrka – lokalförsamling. Lokalförsamlingen är däremot grundenheten för all kristen verksamhet. Partikularkyrkans ställning blir här sekundär.⁶⁷⁰ Man bör fästa intresse vid en sådan författning i partikularkyrkan som bygger på universalkyrkans och den konkreta församlingens existentiella identitet. Den borde inte vara ett lån från utomkyrkliga gemenskaper. Då kyrkans *operare* dikterar kyrkoordningen kan modeller som verkar härstamma från kyrkans väsen men som är lånade från samhället och som var tänkta att tjäna evangeliet i verkligheten fjärma kyrkan från sitt sanna väsen. Kyrkans *operare* kan ta skada om man inte fäster tillräcklig uppmärksamhet vid dess *esse*.⁶⁷¹ Kyrkans lära är därmed av central betydelse som ett råmärke för ändamålsenligheten i kyrkans ordning. Kommittén ansåg att författningens nödvändiga och bestående element hänför sig till det för kyrkan konstitutiva, dvs. evangeliets förkunnelse och förvaltningen av sakramenten.⁶⁷²

Det verkar som om kommittén ganska fritt har gestaltat begreppet väsentlig struktur och skapat en grund för anpassning. Enligt CA V har kyrkans ämbete instiftats ”för att vi skola få denna tro”, dvs. den är minsann en väsentlig struktur, som man inte enligt kommitténs definition kan röra med ändamålsenlighetsprinciper. Vid kyrkomötet år 1986 uppstod dock oenighet om detta. Man måste också konstatera att kommittén ansåg att ändamålsenlighetsprincipen endast kan tillämpas på förvaltningen. ”Den kyrkliga förvaltningen omfattar inte

⁶⁶⁷ Begreppet *consensus* hör också ihop med begreppet magna *consensus*.

⁶⁶⁸ KOKom 1979, 13. Detta innebär att såväl partikularkyrkan som stiftet skall förete kyrkans kännetecken och sålunda utgöra manifestationer av den universella kyrkan. Se också Kiviranta 1977, 118.

⁶⁶⁹ KOKom 1979, 14. Uppfyller partikularkyrkan inte denna övervakningsplikt om den tvingar *ecclesia proprie dicta* att mot sitt samvete följa en annan ordning än den som ”den universella kyrkans trosenhet (*consensus*)” förutsätter?

⁶⁷⁰ Bl.a. Sasse 1975, Dombois 1974, 197 (en analys av förhållandet mellan lokalförsamling och kyrkan i den östliga och västliga kyrkan).

⁶⁷¹ Kiviranta 1977, 119.

⁶⁷² KOKom 1979, 25. Jfr med CA VII.

kyrkans egentliga arbete, dvs. ordets förkunnelse, förvaltning av sakramenten och över huvud inte den verksamhet som utgår från de uppgifter som bygger på kyrkans bekännelse.⁶⁷³

I kyrkoordningskommitténs definition av kyrkans författning är utgångspunkten att kristen tro inte nödvändigtvis behöver stå i strid med statens rättsordning.⁶⁷⁴ Trots denna utgångspunkt säger kyrkans bekännelse att det är omöjligt att som rättsligt normverk för kyrkan, inte heller för kyrkans förvaltning, godkänna något som strider mot kyrkans väsen. Trots att det s.k. världsliga regementet – ett Guds regemente också det – uppfyller Guds syften kan det överskrida sina fullmakter om den vill bestämma över det andliga regementets liv.⁶⁷⁵

Den lutherska bekännelsen uppställer (CA VII) enighet om evangelii lära och sakramentsförvaltningen ("... consertire de doctrina evangelii et de administratione sacramentorum") som en förutsättning för kyrklig gemenskap. Den lutherska bekännelsen förutsätter ett gudomligt instiftat ämbete, som sköter församlingen just genom att handha ordets förkunnelse och sakramenten (läran och konstitutionen). Det handlar alltså om en undervisningens och det sakramentala livets gemenskap som omsätts i kyrklig praxis, men det förutsätts inte att det finns en enhetlig och endimensionell författning och en central hierarkisk ledning. Konstitutionen skulle således *inte vara kyrkans ordning i betydelsen av en "ordningsregel", utan den skulle ge uttryck för en författning grundad på Nya testamentet och enligt den apostoliska kyrkans föredöme.*

I analysen av begreppet kyrkans författning verkar det som om dess dubbla karaktär har blivit bristfälligt behandlad. Kyrkans författning är såväl ett gudomligt och oföränderligt institutum som en mänskligt-historiskt institutum. Om kyrkan inte har klart för sig vad det betyder att vara ett gudomligt och oföränderligt institutum blir det alltmer sannolikt att den förändras och blir lik sin tids institutioner.⁶⁷⁶ Läran och konstitutionen är ett väsentligt begreppspar för kyrkan och den kyrkliga gemenskapen, eftersom det inte finns något annat sätt att konkret realisera sambandet mellan lära och sakrament. Konstitutionen är kyrkans väsentliga författning grundad på Nya testamentet och enligt den apostoliska kyrkans föredöme.⁶⁷⁷

I Kyrkoordningskommitténs begreppsdefinition verkar det som om det för konstitutionens del skett en reduktion i riktning mot kyrkans ordning.⁶⁷⁸ Kan det vara så att denna smala

⁶⁷³ KOKom 1979, 34. Enligt kommittén är således inte ordets förkunnelse, förvaltning av sakramenten och över huvud all sådan verksamhet som utgår från de uppgifter som bygger på kyrkans bekännelse – prästämbetet är en sådan – en del av kyrkans förvaltning. En logisk slutsats av kommittébetänkandet är att allt detta därför inte ska organiseras enligt ändamålsenlighetsprincipen.

⁶⁷⁴ KOKom 1979, 25 och också Träskman 1990, 509.

⁶⁷⁵ T.ex. i den ordning som 1686 års kyrkolag skapade är det möjligt att regementen blandas. Som exempel på sammanblandning i senare tider kan man nämna vissa rättssaker på 2000-talet där världslig domstol dömt i frågor som gäller kyrkans lära.

⁶⁷⁶ Kiviranta 1977, 122.

⁶⁷⁷ Kiviranta 1977, 122. I kyrkans författning bör man därför särskilja mellan ett gudomligt och oföränderligt institutum och ett mänskligt-historiskt institutum. De som följer Luthers tankar vill kanske uttrycka det så att man inte får sammanblanda dessa två institutum.

⁶⁷⁸ Jfr KOKom 1979, 13, rubriken (på finska) 2.2: Kirkon järjestyksen (konstituution) johtavat periaatteet/ Kirkon järjestyksen luonne ja tehtävät – på svenska: 2.2. Kyrkoförfattningens ledande principer/ Författningens karaktär och uppgift. Författningen är kunde på finska förstås med andra ord enligt kommittén (bara) kyrkans ordning, vars ”uppgift är att skapa yttre strukturella förutsättningar och garantier för förverkligandet av kyrkans

definition har orsakat att kraven för denna ordning i de former den fått ska efterföljas som en lag.⁶⁷⁹ Augsburgska bekännelsens mångfacetterade beskrivning av kyrkans förvaltning och livsformer ("nedärvda människobud eller religiösa bruk eller yttre, av människor föreskrivna former för gudsydkan", CA VII) får dock inte innebära pluralism då det gäller den rena förkunnelsen av evangelium och den rätta förvaltningen av sakramenten, emedan det för kyrkans sanna enhet är nog att vara ense i fråga om evangeliets lära och förvaltningen av sakramenten. Denna begreppsförvirring och mångfacettering kan i värsta fall t.o.m. bli ett hinder för förkunnelsen av evangelium och förvaltningen av sakramenten i enlighet med CA VII. Det demokratiska förfarandet i kyrkan stöder nödvändigtvis varken kyrkans enhet eller förmågan att göra åtskillnad mellan vad som gäller teologin och kyrkans lära och vad som inte gör det.⁶⁸⁰

Kyrkolagskommittén föreslog att man ska inta bestämmelser om medlemskap i kyrkan i kyrkolagen. Medlemskap bygger på dopet och till det hör att man i en bestämd ålder godkänner kyrkans bekännelse (konfirmation) och att alla får en kristen undervisning (i enlighet med kyrkans lära).⁶⁸¹ De som vigs till präster lovar dessutom att verka i enlighet med kyrkans bekännelse.

Ändringen av kyrkans ämbete år 1986

Den 6 november 1986, då 1964 års kyrkolag ännu var i kraft, godkände kyrkomötet med kvalificerad majoritet – rösterna föll 87–21 – konstitutionsutskottets betänkande, som innehöll förslag om att följande paragrafer i kyrkolagen skulle ändras: 87 §, 140 §, 158 § 1 mom., 159 § 2 och 3 mom., 161 § 1 och 2 mom., 168 § 1 mom. samt 249 § 2 mom. Dessa paragrafändringar innebar att kyrkolagen gjorde det möjligt att öppna prästämbetet för kvinnor.⁶⁸² Samtidigt uppmanade kyrkomötet biskopsmötet att följa med vilka problem detta beslut eventuellt skulle föra med sig samt vid behov skrida till åtgärder ifall inte biskopsmötet ansåg det bäst att ärendet avgörs av i fråga varande biskop och domkapitel. Vidare uppmanade kyrkomötet kyrkans avtalsdelegation att försöka uppnå en sådan lösning att den personliga lönen inte sjunker för en lektor, vars tjänst med hennes samtycke omvandlas till en extraordinarie prästtjänst. Dessutom godkände kyrkomötet i samband med ändringen en kläm, som senare kom att förorsaka konflikt.⁶⁸³

väsen och uppgift". Fortsättningen av texten skapar mer oklarhet, då det sägs om kyrkoförfattningen och dess uppgift att den *samtidigt ger uttryck för kyrkans självförståelse*. Jfr också Kortekangas 1978, 6–7, där författaren vill lista det som hör till kyrkolagen (bestämmelserna om kyrkans författning, förvaltning och ekonomi) samt det som hör till kyrkoordningen, varvid "grunden för kyrkoordningen bör vara en definition av kyrkans bekännelse."

⁶⁷⁹ Man kan då fråga om man kräver att kyrkans ordning ska efterföljas – av prästerna utifrån deras ämbetsplikt och av övriga kyrkobesökare med hot om straffrättsliga påföljder – är det då fråga om en rättslig norm eller om ny lära eller en paradigmatskt ny tolkning av läran?

⁶⁸⁰ T.ex. Small 2005, 50: "Liberation from democratic captivity requires the restoration of the ministry of the whole people of God. Expanded and extended attention to matters of Christian faith and life is needed throughout the churches to broaden and deepen the *sensus fidei*, the individual Christian's understanding of the faith. This can then lead to a genuine *sensus fidelium*, the harmony of the faithful on theological and moral issues that is genuinely inclusive and that strengthens the unity of the church rather than settling for the victory cry of momentary majority." (Kursivering i originalet)

⁶⁸¹ Kansanaho 1985, 36. Jfr Leino 2003a, 186–188.

⁶⁸² Kyrkomötets protokoll 6.11.1986 (§ 34). Jfr också konstitutionsutskottets betänkande 2/1976.

⁶⁸³ Klämman, som godkändes nästan enhälligt med rösterna 85–9, löd på följande sätt: "Även de av kyrkans medlemmar och tjänsteinnehavare, som förhåller sig negativt till att prästämbetet öppnas för kvinnor, skall fortfarande i vår kyrka ha handlingsfrihet och möjlighet att bli vigda och utsedda till olika tjänster inom

Kyrkomötet hösten 1986 (konstitutionsutskottet) hade fått ett utlåtande (1/1986) från biskopsmötet samma höst. I det föreslog biskopsmötet för kyrkomötet att det skulle besluta om att *öppna*⁶⁸⁴ prästämbetet för kvinnor och samtidigt

- 1) konstatera, att den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland inte ändrar sin läromässiga grund⁶⁸⁵; den i kyrkolagens 1 § uttryckta bibel- och bekännelseprincipen förblir sålunda i kraft, och
- 2) anta den av biskopsmötet uttryckta principen, enligt vilken även de medlemmar av kyrkan och tjänsteinnehavare inom kyrkan, som förhåller sig negativt till ett prästämbetets öppnande för kvinnor, alltjämt bör ha *full handlingsfrihet i vår kyrka*⁶⁸⁶ och *möjlighet att bli ordinerade och utnämnda* till olika tjänster inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. (Min kursivering)

Kyrkomötets beslut år 1986 om att *öppna* prästämbetet för kvinnor byggde på konstitutionsutskottets betänkande och en ändring av kyrkolagen (1964KL 87 §, ”*En man eller kvinna som skall ordinerats till prästämbetet...*”). I konstitutionsutskottets betänkande ansågs att *Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland traditionella ämbetssyn inte ändrades* i och med att prästämbetet öppnades för kvinnor.⁶⁸⁷ Enligt betänkandet rörde ändringen endast det yttre ordnandet av kyrkans ämbete. Trots att ämbetet är instiftat av Gud (*ius divinum*) hör frågan om innehavarens kön till den mänskliga ordningen (*ius humanum*). Enligt betänkandet är följderna av ämbetets konstitutiva karaktär inte att kvinnan skulle vara utestängd från ämbetet. Ämbetssynen förändrades enligt detta inte av att man också godkänner kvinnor som innehavare av ämbetet.⁶⁸⁸

Konstitutionsutskottet menade att det var viktigt att personer med olika åsikt i frågan respekterade den andra sidans övertygelse. Detta var viktigt med tanke på trovärdigheten i

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Alla medlemmar och tjänsteinnehavare i kyrkan bär tillsammans ansvar för att de svårigheter som ändringen förorsakar [skall] övervinnas genom ömsesidigt samarbete och genom att slå vakt om kyrkans enhet.”

⁶⁸⁴ Kyrkomötet fattade beslut år 1986 att godkänna konstitutionsutskottets betänkande om att *öppna* prästämbetet för kvinnor. Det handlade alltså om att prästämbetet *öppnades* för personer som tidigare inte hade haft möjlighet att inneha detta ämbete. Till historiens tragikomiska drag hör att *samma beslut* efter drygt två decennier kom att innebära att prästämbetet i praktiken helt *stängdes* för vissa sådana personer som utan detta beslut hade kunnat få det. Det fattade beslutet har således också påverkat uppfattningen av en persons lämplighet att vara präst och i praktiken kan denna *åstramade lämplighetsprövning endast tillämpas på personer av manligt kön som utan detta beslut av kyrkomötet åtminstone i princip hade varit behöriga för det.*

⁶⁸⁵ Att ”lärogrunden” inte ändras lämnar öppet för tolkningar som gäller i vilket förhållande detta står till det att läran ändå på någon punkt ändras. Det handlar också delvis om det hur detta utlåtande, förslaget och betänkandet tolkade bibel- och bekännelseprincipen. Vilket var innehållet i denna princip i praktiken i biskopsmötets utlåtande och utskottets betänkande? Betänkandet svarar inte heller på om godkännandet av utskottets betänkande innebär en ny tolkning av bibel- och bekännelseprincipen.

⁶⁸⁶ I detta skede handlade det ännu om att ha ”full frihet att verka”, senare år 2008 fick det endast röra sig om ”tankeverksamhet”. Inskränkningen skedde från den verksamhetsfrihet som klämman talade om efter biskopsmötets redogörelse till ett enbart principiellt tillstånd att inneha den ”traditionella åsikten” om kyrkans prästämbete, dvs. inneha åsikten som åtminstone *inte* innehöll ändringen av kyrkans lära.

⁶⁸⁷ Jfr motiveringen år 1986 om att ”kyrkans traditionella ämbetssyn” inte ändrats med att de som senare kom att stöda den tidigare uppfattningen har kallats anhängare av kyrkans traditionella ämbetssyn. Knuutila 2012, 17.

⁶⁸⁸ Konstitutionsutskottet reflekterade också över det ekumeniska perspektivet. Man ansåg att beslutet inte har betydelse för relationerna till den ortodoxa och romersk-katolska kyrkan, eftersom dessa inte över huvud erkände den lutherska kyrkans ämbete. Kyrkans ämbete utgjorde en svår ekumenisk fråga. Man frågade sig också om en enskild luthersk kyrka på ett avgörande sätt kan påverka de ekumeniska relationerna då en majoritet av lutheranerna redan hade öppnat sitt ämbete för kvinnor.

kyrkans vittnesbörd. Kyrkans huvuduppgift att förkunna evangelium och förvalta sakramenten, fick inte komma i skuggan av en konflikt om prästens kön. Utskottet övervägde också nödvändigheten av en särskild samvettsklausul, dess författningsnivå och innehåll. Enligt utskottet ville man med detta garantera en möjlighet att verka i kyrkan för dem, som av samvetsskäl inte kunde godkänna att prästämbetet öppnades för kvinnor. Enligt utskottet löpte en kyrka, där ämbetsinnehavarna inte erkände andras ämbete⁶⁸⁹, risk att falla sönder både i princip och i praktiken.⁶⁹⁰ Enligt utskottet var det omöjligt att ha en sådan samvettsklausul som gav både förespråkare och motståndare till att prästämbetet öppnades för kvinnor rätt att vägra förrätta gemensam gudstjänst.⁶⁹¹ Utskottet påpekade att kyrkolagen inte annars heller kände till en situation där en präst kunde vägra att utföra uppgifter som hörde till hans tjänst. Utskottets slutsats var att besvärliga situationer i första hand skulle hanteras pastoralt, inte genom lagstiftning.⁶⁹²

På grund av kvinnoprästbeslutet godkände Prästförbundet i Finlands kyrka den 18.3 1987 s.k. trafikregler. Syftet var att försöka uppnå försonlighet och undvika att situationen tillspetsades. Enligt reglerna kan en innehavare av prästämbete inte vägra utföra administrativa ämbetsuppgifter och normala ämbetsåligganden. Men en präst hade ändå enligt reglerna rätt att vägra gudstjänstssamarbete, om han ansåg att han på grund av sin övertygelse inte kunde förrätta gudstjänst tillsammans med en annan. Genom arbetsfördelning borde man i sådana fall se till att gudstjänstsuppgifterna fördelades möjligtst jämlikt. Enligt Prästförbundets regler beslöt kyrkoherden om huruvida en besökande präst kunde delta i församlingens gudstjänstsuppgifter. Besökaren ska underkasta sig kyrkoherdens beslut eller

⁶⁸⁹ Motiveringen till att motsätta sig en samvettsklausul kan **också** anses vara inkonsekvent eftersom ämbetssynen ju inte borde ha ändrats från vad den var före kyrkomötets beslut år 1986.

⁶⁹⁰ Senare domstolsutslag och utredningar och redogörelser om ”praktiska problem” som föregått dem har visat att de som agerat i enlighet med kyrkomötets majoritet i praktiken inte har godkänt kristenhetens s.k. traditionella ämbetssyn. Plikten att värna den kyrkliga enheten förstods senare, i strid med ordalydelsen i klämman, som en plikt som endast gällde kyrkans bekännelsetrogna minoritet. De som röstade med kyrkomötesmajoriteten och som senare agerat i enlighet med det kan inte enligt de tolkningar som gjorts av konstitutionsutskottets uppfattning ha gjort sig skyldiga till att ha *försummat att upprätthålla den kyrkliga enheten*. Jfr KOKom 1979, 14: Partikularkyrkan bör uttrycka den *universella kyrkans* consensus.

⁶⁹¹ Vid kyrkomötet år 1986 bad jag konstitutionsutskottet att överväga att ta in en bestämmelse om prästeden, att den kunde sväras också av sådana personer som stöder den s.k. traditionella ämbetssynen. Detta byggde på kyrkomötets beslut att kyrkans lära inte ändrades. Det hade därför varit möjligt att besluta om ett sådant klagörande. Kyrkomötesbeslutet med dess kläm ger åtminstone i teorin fortfarande möjlighet att i kyrkolagen inta en bestämmelse om att de som håller sig till den s.k. traditionella ämbetssynen inte omfattar en uppfattning som står i strid med kyrkans lära och bekännelse och att de ”därför inte på grund av sina åsikter utgör en laglös eller förtryckt grupp i vår kyrka”. Så uttryckte sig kyrkomötesombudet Tapani Vuorela i sitt anförande på kyrkomötet 6.11.1986.

⁶⁹² I praktiken har det tjugo år senare lett till att samvetsfrågor har avgjorts i allmän domstol som diskriminerings- och brottsärenden. Det *ologiska* i att se det som ett *diskrimineringsärende* visar följande exempel. Pastor X och lektor Y arbetade i samma församling före år 1986 och hade inga som helst problem att samarbeta. Om *samma personer* fortfarande år 2009 arbetar i samma församling, men pastor X och den år 1988 prästvigda lektor Y inte kan förrätta gudstjänst tillsammans eller annars samarbeta i prästsuppgifter på grund av X:s samvetsskäl, *beror detta på det teologiska beslut som kyrkan fattat och inte på att X vill diskriminera Y på grund av hennes kön. Till begreppet diskriminering hör att diskrimineringen sker i personrelationer. Samhällets definition av diskrimineringsbegreppet* förutsätter i sig inte en avsikt att diskriminera. I fallet med personerna X och Y har det skett en förändring först efter kyrkomötesbeslutet. Personerna är de samma. X vägrar inte i första hand att utföra ämbetsuppgifter utan att göra det på villkor som strider mot hans samvete, som är bundet av Bibeln och kyrkans lära, och *hans vägran att utföra vissa ämbetsuppgifter beror inte på något annat än det teologiska beslut som kyrkomötet fattat*

väja.⁶⁹³ Prästförbundets beslut innehöll också direktiv om församlingsmedlemmarnas rätt att använda den präst de önskar vid kyrkliga förrättningar och om hur prästvigningar bör anordnas.

I samband med beslutet om kyrkans ämbete blev man tvungen att möta frågan om förhållandet mellan kyrkans lära och tolkningen av den. Det har visserligen tidigare i kyrkans historia uppstått situationer då man varit tvungen att ta ställning till vad som är kyrkans lära i någon särskild fråga. Om det uppstod oklarhet i kyrkan om vad som överensstämmer med Bibeln och kyrkans undervisning blev man tvungen att sammankalla omfattande koncilier. Om tolkningen av kyrkans lära hade ändrats menade man att man oundvikligen måste återgå till kyrkans undervisning.⁶⁹⁴

Kyrkomötets ämbetsbeslut år 1986 hör ihop med Augsburgska bekännelsen så att det rör antingen kyrkans ämbetsyn enligt Augustana V eller de kyrkliga bruk som kallas adiafora i Konkordieformeln. Augustana XIV och XV talar om kyrkans ordning⁶⁹⁵ och om kyrkliga bruk och detta kan ansluta sig till frågan om kyrkans predikoämbete åtminstone till hur den kyrkliga ordningen upprätthållits efter ämbetsbeslutet.

Artikel V i Augustana säger följande om kyrkans ämbete: ”För att vi skola få denna tro, har evangelieförkunnelsens och sakramentsförvaltningens ämbete inrättats.” Om de ”kyrkliga bruk” som Augustana omnämner, vilka kallas adiafora, säger Konkordieformeln (X, 3) att man enligt den rätta, sanna läran och bekännelsen enhälligt tror, lär och bekänner ”att de ceremonier och kyrkliga bruk, som varken påbjudas eller förbjudas i Guds ord, utan införts blott för prydnads och ordnings skull, i och för sig icke är någon gudstjänst eller någon del av en sådan. Matt. 15. Fåfängt dyrka de mig med människobud.”

När ämbetsbeslutet förklarades vara en praktisk fråga kan det alltså utgående från kyrkans bekännelse ses som något som är adiafora, som hör till den lag som kan ändras med majoritetsbeslut i kyrkomötet. Argumenten mot en sådan ändring hävdade att predikoämbetet instiftats för att man ska kunna få den rättfärdiggörande tron som ett undervisande och sakramentsförvaltande ämbete. Därför hörde ärendet i varje fall till det oföränderliga evangeliets ”korg”.⁶⁹⁶ Ändringen motiverades med läran om ”kärlekens korg” men att lösgöra den från sitt sammanhang och tillämpa den på ämbetsfrågan ansågs vara alltför godtyck-

⁶⁹³ Jfr med situationen två årtionden senare i Hyvinge församling i samband med SLEY:s kyrkhelg år 2007. Också då var besökaren förmodligen villig att väja om den möjligheten hade getts. Den kvinnliga pastor som utan hans vetskap dök upp för att assistera vid nattvarden försvann dock innan han hann väja. Ärendet fördes till tingsrätten och på tre olika rättsnivåer dömdes han till böter samt till att betala rättegångskostnaderna för att ha agerat i strid med de mänskliga rättigheterna, dvs. för diskriminering.

⁶⁹⁴ Också när det gäller praxis som Bibeln godkänner har det varit viktigt att den följer kyrkans lära (reformationen godkände barndop, eftersom man konstaterade att denna tradition inte stred mot Bibeln). När det gäller ämbetsbeslutet finner man ingen sådan praxis.

⁶⁹⁵ Enligt CA XIV undervisar församlingarna om kyrkans ordning att ingen utan vederbörlig kallelse bör i kyrkan predika offentligen eller förvalta sakramenten. Enligt CA XV bör av kyrkans religiösa bruk de bibehållas, som utan synd kunna behållas och som främja lugn och god ordning i kyrkan, såsom vissa helgdagar, högtider och dylikt. Dessutom varnas i CA XV för att samvetena icke betungas av sådana ting genom föreställningen, att slik gudskyrd är nödvändig till saligheten. Vidare påminns om nedärva människobud, som införts i syfte att försona Gud, att förtjäna nåd och tillfyllstgöra för synderna, strida mot evangelium och mot läran om tron.

⁶⁹⁶ Hänvisningen till ”korgar” syftar på en på 1980-talet framförd teologisk tolkning av lagens och kärlekens korgar, föränderlig och oföränderlig etik (Tuomo Mannermaa, Eeva Martikainen). Jfr med Luthers uppfattning om förhållandet mellan kärlek och lära. När djävulen blir avslöjad när han vill svärta ner och förvränga läran börjar han gråta och tala om kärlek.

ligt.⁶⁹⁷ Genom att hänvisa till kärlekens teologi kunde man i princip förbigå Bibeln och förändra kyrkans lära nästan i hur hög grad som helst.⁶⁹⁸

Den centrala frågan i denna ändring blev den på vilket sätt frågan om ämbetsinnehavarens kön förhöll sig till kyrkans lära och vilken betydelse som bör ges till frågan om kyrkans lära över huvud kan ändras.

På basis av Augustana V rådde det enighet om att *kyrkans ämbete är en del av kyrkans lära*. Oenigheten gällde däremot om ämbetsläran förändrats eller inte som en följd av det beslut som fattats.⁶⁹⁹ Det avgörande här var om också frågan om könets innehavare av predikoämbetet hörde till kyrkans bekännelse och kyrkans lära. De som menade att en ändring hade ägt rum baserade sin uppfattning på att kyrkan enligt CA VII är de heliga samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och *sakramenten rätt förvaltas*. Att bedöma situationen teologiskt är komplicerat, men det är möjligt att tillspetsat fråga om en rätt förvaltning av sakramenten också innefattar att förvaltaren (befullmäktigad av Guds ord) är en *rätt förvaltare*⁷⁰⁰, varvid man med ”rätt” förvaltare inte bara skulle mena att han t.ex. är tillräckligt from eller något annat som har att göra med personens andliga liv. Eller handlar det vid rätt förvaltning av sakramenten bara om hur *själva förrättningen går till?*⁷⁰¹

Biskop John Vikström konstaterade i sin sammanfattning av seminarierna i Ilkko – dessa hade behandlat ämbetsfrågan – att de som förespråkade kvinnliga präster inte kunde ange bibliska grunder till stöd för detta och att de som motsatte sig inte kunde ange någon motivering till hur man i den *samhälleliga situationen då* hade kunnat låta bli att genomföra denna ändring.⁷⁰² Enligt vittnen från seminarierna hade man också hävdats att om ändringen inte kan genomföras på biblisk grund, måste den genomföras på annat sätt.⁷⁰³

Grunduppfattningarna i ämbetsfrågan har inte just ändrats sedan 1970- och 1980-talet⁷⁰⁴, då den svenska biskopen Martin Lindström framförde sina ”teser” om kvinnoprästerna ur

⁶⁹⁷ T.ex. Kiviranta 2009, 250–268. Jfr Vainio 2006, 181–201.

⁶⁹⁸ Aurelius 2003, 13–14, hänvisar till att redan reformatorerna använde ordet ”lära” i samband med gudstjänsten. ”Läran inbegriper allt det som kan anges med ord som ’tröstar, lär, varnar och förmanar’, d.v.s. det ena ledet i den dialog mellan Gud och människa som gudstjänsten upprättar.”

⁶⁹⁹ T.ex. Huovinen 1988, 144–145.

⁷⁰⁰ I samband med reformationen hänvisades till att en nattvard utdelad av en oduglig otroende präst ändå är giltig. Reformatorerna vill ändå inget annat än att nattvarden skulle utdelas av dugliga präster och också på annat sätt utföras rätt.

⁷⁰¹ I kyrkan torde det ändå råda enighet om att kyrkans ämbete är instiftat konstitutivt. Oenigheten har därför gällt huruvida det i grunden är i enlighet med en funktionell ämbetssyn och därmed närmare reformationens ämbetssyn och en form av närmande till det allmänna prästadömet att inte fästa uppmärksamhet vid prästens kön.

⁷⁰² Kiviranta 2009, 250–268. TT 1983, 1–93 (rapporterna från Ilkko).

⁷⁰³ T.ex. i Kiviranta 2009, 254.

⁷⁰⁴ Se diskussionen mellan ärkebiskop John Vikström och TD Timo Junkkaala om kvinnoprästrådan i TT 2007–2010. Bägge har för sin del kommit till att ”det handlar om större ting”. När John Vikström antog utmaningen och gick med i diskussionen med dem som strikt håller fast vid bibliska motiv i denna fråga skedde det i en situation, då de kyrkliga förberedelserna i praktiken redan hade passerat fasen med teologisk diskussionen. I TT 4/2007, 357, noterar han i sin vinterkrigsanalogi att situationen påminner om konstellationen då diplomatin misslyckats och det är dags för vapnen att tala. Analogin beskriver säkert bra den rådande situationen, men i själva verket det hände väl så att ”man lät vapnen tala i kyrkan redan innan diplomatin” (biskopsmötes utredningar och tolkningar bl.a. om begreppet indirekt diskriminering).

Bibeln och bekännelsens synvinkel.⁷⁰⁵ Lindströms bibeltolkning angående bl.a. kvinnans samhälleliga ställning och rätt att tala i församlingen, talförbudets syfte, Herrens bud och kyrkans ordning har upprepats i den finländska diskussionen också efter att beslutet fattades år 1986.⁷⁰⁶ På motsvarande sätt har biskoparna Bo Giertz och Bertil Gärtners bibeltolkningar stått som grund för uppfattningen att man med denna ändring gjorde ett felaktigt ingrepp i kyrkans lära.⁷⁰⁷

Vid behandlingen av ämbetsfrågan på 1980-talet lyftes en ny teologisk grund fram, dvs. den s.k. teologin om kärlekens korg. I den utsträcktes distinktionen mellan lag och evangelium, som hör till rättfärdiggörelseläran, till att också gälla frågan om kyrkans ämbete. ”Distinktionen mellan lag och evangelium är enligt alla betydande lutherska teologer en fundamentalteologisk lärosats, som på ett genomgående sätt bestämmer också andra lärosatser, såsom läran om uppenbarelsen, bibelsynen, rättfärdiggörelseläran och kyrkosynen samt etiken. Man kan inte förstå den lutherska läran utan att känna till distinktionen mellan lag och evangelium, eftersom denna distinktion hör till själva lärans innehåll.” Vidare: ”Kyrkans ämbete hör till evangeliet och förmedlar evangelium. Det hör med andra ord till trons område, som kyrkan inte har rätt att förändra. Förbuden som gäller kvinnor förmedlar däremot på inget sätt evangelium och hör inte till trons område, utan de hör till kärlekens område, vars författningar är föränderliga.”⁷⁰⁸ Trots att denna förändring i fråga om ämbetsteologin utgjorde en argumentationsgrund vid genomdrivandet kvarstod dock misstanken att det hela vara bestämt från början.⁷⁰⁹

⁷⁰⁵ Lindström 1980.

⁷⁰⁶ Bl.a. J. 2007, 357–364, och 2009, 264–265. I sin födelsedasintervju (HBL 1.10.2011) framhöll Vikström att Lutherstiftelsens kvinnoprästmotstånd inte baserade sig på en annan ämbetssyn utan på en annan kvinnosyn.

⁷⁰⁷ Också Teinonen 1975 framförde teser om kvinnoprästfrågan och försökte samtidigt svara på frågor som vad är kyrkan, kyrkans förnyelse, det gemensamma prästadömet, prästämbetet, kvinnopräster och kvinnans ämbete. Också i Sverige först i början av 1950-talet skrev Hjalmar Lindroth en bok om kyrkans ämbete, där han mycket klart uttryckte att i första början vid församlingarnas sammanträdande och nattvardsfirande borde ämbetsinnehavare vara män. ”Sålunda kan man icke undgå att finna att det är mer än en tillfällig händelse, när vi i Nya testamentet å ena sidan möta sammanstämmiga utsagor om de båda könen olika funktioner, och när vi å andra sidan kunnat konstatera att urkyrkans verkliga ämbetsbärare genomgående voro män: de av Jesus utsända och befullmäktigade apostlarna, de församlingsgrundande missionärerna och eldarna för de lokala meningheterna.” (Lindroth 1951, 66). Den senare mera hermeneutiska synvinkeln betrakta frågan har inte ansett denna synvinkel vara relevant.

⁷⁰⁸ Martikainen 1986, 105, 113. (Min översättning) Jfr Kvist 1986, 78–79: ”Frågorna är mångahanda och man lägger på basen av dem lätt märke till att frågan om den kristna kärlekstankens innehåll i luthersk tolkning har många tankemässiga kopplingar. I själva verket möjliggörs en luthersk förståelse av den kristna kärlekstanken bara när den behandlas i sakligt samband med Augsburgska bekännelsens centrala trosinnehåll och den åtskillnad mellan lag och evangelium, som detta förutsätter och som är utmärkande för den evangelisk-lutherska tolkningen av den kristna tron.” Se också Kvist 2008, 52–53: ”Luthers i princip kritiska inställning till bibeltolkningen angående katolska kyrkans nyckelmakt och påvens andliga och världsliga övermakt i den kanoniska rätten baserade sig på hans uppfattning om Ordet, närmare bestämt om en rätt åtskillnad mellan lag och evangelium, världsligt och andligt regemente. Luthers lösning bör sättas i samband med hans uppfattning om rättfärdiggörelsen, som inte tillät att någon lag, lika lite den kanoniska som den världsliga lagen, sammanblandas med evangelium. Luthers inställning till (den katolska) kyrkans kanoniska rätt och den världsliga rätten bestäms sålunda av kyrkans egentliga – och egna – utgångspunkter.” (Sista citatets översättning min).

⁷⁰⁹ I den av Gert Borgenstierna ledda kommissionen Bibelsyn och Bibelbruk år 1973 hade man i Sverige funnit en ”hermeneutisk nyckel” till tolkningen av lutherdomen. Den passade också i läset, där man ansåg att inte heller Luther hade tagit ställning till om kvinnorna kunde sköta kyrkans särskilda ämbete. Då även den åsikt som stod att läsa i boken Von den Konziliis und Kirchen (WA 50, 509–653) kunde förstås som tidsbundet. (Det

Å andra sidan motiverades giltigheten i denna ändring med att frågan hade karaktären av adiafora, dvs. genom att man gjorde en åtskillnad mellan betydelsen av själva ämbetet och dess innehavares kön. Till detta hör också frågan om förändringar som har skett i de apostoliska kyrkorna under deras historia. Hurudana ändringar är möjliga eller nödvändiga utan att kyrkan förlorar sin katolicitet?⁷¹⁰ Man har också granskat saken omvänt: vilka förändringar är nödvändiga för att kyrkan skall bevara sin katolicitet? I samband med sådana överväganden har man hänvisat till lutherska kyrkans svar till denna del i slutet av CA: ”Det är nödvändigt att fasthålla vid det förnämsta stycket i evangelium, nämligen att vinna nåden [utan egen förtjänst] genom tron på Kristus, icke på grund av underkastelse under yttre regler eller på grund av former av gudsdyrkan, som människor inrättat.”⁷¹¹ Av anvisningarna i den augsburgska bekännelsen har man dragit den slutsatsen att ”för att kunna hålla fast vid sitt oförändrade väsen och sin oförändrade uppgift som förmedlare av Kristi evangelium måste kyrkan se hur världen har förändrats och *den måste även förändra sitt eget väsen*”.⁷¹² Här är det dock svårt att med ”vardagsförnuft” begripa, hur kyrkan borde förändra sitt väsen, då det ju i reformationen var fråga om att återfinna kyrkans eget vilsegångna väsen. Slutsatsen berättar dock för sin del om den på 1970-talet förstärkta uppfattningen att också kyrkan måste tillägna sig de förändringar i åsikterna som hade skett i samhället. Det kan förvisso vara ett misstag att ”förklara kyrkans avgöranden om praxis som läromässiga”.⁷¹³ Det vore dock i varje fall inte något mindre misstag om man förändrade kyrkans lära eller dess tolkning med att förklara det som ett avgörande rörande endast kyrkans praxis.⁷¹⁴

I kyrkans bekännelseskriterier lyfter man dock fram också sådana frågor som visserligen är adiafora men som förpliktar till oeftergivlighet i vissa tillfällen.⁷¹⁵ Enligt sammanfattningen i Konkordieformeln är det möjligt *i fråga om kyrkliga bruk som är adiafora* att de kristna ”tro, lära och bekänna att i tider av förföljelse, då en klar trosbekännelse kräves av oss, man icke i sådana ting [adiafora] bör ge vika för motståndarna”. Något senare heter det på samma ställe⁷¹⁶: ”Ty i ett sådant fall är det icke längre fråga om likgiltiga ting, utan om evangeliets sanning, om den kristna friheten och om avvärjande av att avgudereri uppenbart stadfästes och att de i tron svaga taga anstöt. I detta stycke ha vi icke att göra någon eftergift, utan böra avgiva en klar bekännelse och tåligt fördraga, vad Gud pålägger oss och tillstodder sitt ords fiender att göra mot oss.”

är dock sant, att den heliga Anden på denna punkt har uteslutit kvinnor, barn och olärda och utser endast kunniga män till detta ämbete (utom i nödfall)”, s. 159.

⁷¹⁰ Detta har dryftats av t.ex. Laasonen 2011a, 51–54. Jfr Laasonens 2011a, 23 inkomplexens i anslutning till *uppskattningen av kyrkans katolicitet eller definitionen av den officiella ståndpunktendå kyrkans katolicitet ska uppskattas utifrån ett tjänsteutslag gjort av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*. Analogt Toiviainen 2011, 347.

⁷¹¹ Laasonen 2011a, 52 och CA XXVIII Om den andliga makten, 52.

⁷¹² Laasonen 2011a, 53. (Min kursivering)

⁷¹³ Laasonen 2011a, 53.

⁷¹⁴ T.ex. Antila 2011b, 354.

⁷¹⁵ Konkordieformeln, Sammanfattning, X, 4.

⁷¹⁶ Konkordieformeln, Sammanfattning, X, 4. Se dock t.ex. Aurelius 2003, 9–16, som förklarar Augsburska bekännelsens karaktär genom att bl.a. anse det som ett politiskt dokument. Han karakteriserar den (s. 9) på följande sätt: ”Såväl enhetsintresse som särintressen gjordes gällande och bröts mot varandra i Augsburg. Allt detta är viktigt att uppmärksamma, för att förstå avsikten med riksdagen, dess förlopp och resultat – men det förklarar inte meningen i det som sägs.” Han tillade ändå: ”För att komma åt meningen, måste vi betrakta Augsburska bekännelsen som ett *den gudstjänstfirande församlingens dokument*. Sådana kan vara av olika slag.” (Min kursivering)

Man bör notera att detta uttalande om den rätta, sanna läran och bekännelsen hörde ihop med en situation där oenigheten (endast) gällde adiafora ting. Reformationen var, om möjligt, ännu mer strikt i sin inställning i sådana frågor, som inte bara var adiafora utan gällde de soteriologiska punkterna i kyrkans lära.⁷¹⁷

Mer än tjugo efter ändringen i kyrkans ämbetsfråga kan man konstatera att det motive-ringsunderskott som framkom på seminarierna i Ilkko fortfarande finns på vardera sidan.⁷¹⁸ Eftersom ändringen nu är gjord, är det ingen idé att längre kräva någon motivering till hur det kunde vara möjligt i dagens situation att låta bli att göra denna ändring. Sedan beslutet år 1986 har de kvinnliga pastorernas andel av prästerskapet kraftigt ökat och hösten 2010 fick Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland sin första kvinnliga biskop.

I motiveringen på senare tid för en ändring av prästämbetet har man nog godkänt Bibeln som rättesnöre i prövningen av kyrkans lära. Men samtidigt har man understrukt att man inte får betona vissa bibelställen och glida över andra.⁷¹⁹ Som motivering för ändringen av prästämbetet har man t.o.m. anfört uppgiftens primära karaktär i jämförelse med innehavarens egenskaper⁷²⁰ och att kyrkans kvinnouppfattning har ändrats till följd av ändringar i samhället. Mannen blev herre över kvinnan till följd av syndafallen och man hamnade i en patriarkalisk ordning, som man senare har lösgjort sig från och därför har man också i kyrkan enligt likställhetskraven låtit kvinnorna delta i förtroendeuppgifter och prästämbetet.⁷²¹

Uppfattningen att kyrkans kvinnosyn borde ha ändrats är i någon mån ensidig. Det är förvisso sant att kvinnornas deltagande i arbetet och beslutfattandet i församlingen och i kyrkan under tidigare århundraden har varit mindre än männens. Patriarkalismen, som har påverkat kvinnans ställning i samhället, kan mycket väl vara orsaken till detta. Men har

⁷¹⁷ Enligt CA V har kyrkans ämbete instiftats för att människor skall få den rättfärdiggörande tron. Frågan ansluter sig alltså till ämbetet som har en soteriologisk dimension.

⁷¹⁸ Man kan också reflektera över om det hade funnits behov att innan beslutet fattades göra en mer omfattande analys av kyrkans ämbete. Jfr också med Iversen 1995, 165, som analyserar diakonatets historia och i det sammanhanget *orsakerna till varför diakonatet i kyrkan fick en underordnad ställning i förhållande till prästämbetet*. I den statskyrkliga hierarkin ville man inte att diakonatet skulle omfatta ledarskap och därför placerades diakonatet (utan ledarskap) i sjukhus, fattigvård och klosterdiakoni. Iversen förklarar de historiska orsakerna på följande sätt: ”Med statskirkens hierarkisering, territorialisering, formalisering og præsteliggørelse af kirkens tjenester trænges diakonerne (og med dem de kvindlige ledere!) ud: de locale presbytere bliver lokale præster under de stiftvis ansvarige biskoppers ledelse, mens der efterhånden bogstaveligt talt ikke længere er plads till diakonatet i kirkens tjeneste. Det var en del af prisen, da kirken skulle tilpasses Romerstaten.” Denna hierarkiska dimension i prästämbetet och diakonatet har eventuellt haft betydelse för att dessa ämbeten inte kunnat behandlas utifrån vilka uppgifter som hör till dem, utan utifrån den makt som ingår i dem. Se också Lindroth 1951, 308, som granskade kyrkans olika ämbeten från prästämbetets synvinkel: ”... enär sakramentens och nycklarnas verkan på intet sätt är beroende av det mänskliga redskapet, utan allenast på Guds nåd, så följer därav, att det icke föreligger något verkligt behov att dubblera prästämbetet och vid sidan av det nuvarande prästämbetet inrätta ett kvinnligt prästämbete.” Se också om kyrkans ämbeten i ett vidare perspektiv Repo 2010, 15–23.

⁷¹⁹ Björkstrand 2008, 74. Jfr Vikström J. 2007, 357–364, 2009, 264–265 och 2010, 266–275. Även de som har en mera konservativ inställning till Bibeln har argumenterat med att förnyarna betonar vissa bibelställen och glider över andra.

⁷²⁰ Björkstrand 2008, 76. ”I CA gör man en klar åtskillnad mellan ämbete och person.” Odugligheten hos den som delar ut Ordet och sakramenten gör inte det som man delar ut odugligt. I bekännelseskriterierna har man knappast dock försvarat Ordets och sakramentens verkan med deras utdelares oduglighet. I dem har man snarare betonat de kristnas frihet att ta emot Guds gåvor utan att behöva pröva prästens oduglighet och själstillstånd, d.v.s. fria från sådant som man inte kan se eller veta.

⁷²¹ Björkstrand 2008, 78–79. Jfr Vikström J. 2007, 357–364

kvinnans ställning i samhället bestämts enligt kyrkans synpunkter, rätta eller falska, eller med utgångspunkt i andra mänskliga faktorer (t.ex. ”den starkares rätt”)? I familjemönster orsakade syndafallet nog det nämnda underordningsförhållandet mellan man och kvinna, som dock i Nya testamentet blev fastställt med ömsesidiga plikter. Det är dock också möjligt att man både i samhället och i kyrkans undervisning har inskränkt emancipationen av kvinnans ställning mera än vad Bibeln och Nya testamentet lär. I fråga om kvinnans underordning har det i Nya testamentet förutom familjemönstret endast hänvisats till några begränsade uppgifter i församlingen. Då kvinnans ställning i samhället ur historisk synvinkel visat sig vara patriarkalisk och man rättat till det utifrån jämställdhet, har man i kyrkan försökt följa samma modell utan att bekymra sig om de strukturer som framspringer ur kyrkans egna egenartade utgångspunkter d.v.s. hur Nya testamentet ser jämställdheten mellan man och kvinna. Dessa skulle i sig vara intressanta ämnen för en undersökning.

Kyrkans syn på mannens och kvinnans jämställdhet inför Gud har man kunnat läsa om i Nya testamentet så länge den kristna kyrkan funnits. Till denna jämställdhet har hört arbetsfördelningen i familjen och också i kyrkan. Det har i och för sig stått i strid med denna nytestamentliga uppfattning att inte den kristna synen på könen inbördes relation ens när kristendomen varit statsreligion har genomförts i de världsliga samhällsordningarna annat än gradvis. I prästämbetet har det i kyrkans historia varit fråga om ett särskilt ämbete, som Kristus instiftat i församlingen. Den betydelse som förändringen i kvinnornas samhälleliga ställning tilldelats och dess likställande med prästämbete ser till denna del ut som ”ett hopp över regementsgränsen”.

Om dagens situation kan man konstatera att förändringen i varje fall lett till den ”praktiska frågan” hur kyrkomötets beslut ska kunna verkställas utan att någon diskrimineras så att alla kyrkomedlemmars samvetsfrihet respekteras och ingen blir diskriminerad på grund av sitt kön. Om det handlar om adiafora, borde man då inte i alla fall försöka agera enligt bekännelseskriaternas råd? I en situation då en del av kyrkans medlemmar har ansett att beslutet är en ogiltig ändring av kyrkans predikoämbete och lära, borde man ha tagit kyrkans bekännelse på allvar eftersom konstellationen med dess schismatiska karaktär påminner om reformationens begynnelsekedde. Man bör också fråga sig om oenigheten i tolkningen av kyrkans ämbete har lett till en överreaktion i kyrkans myndighetsutövning gentemot dem som håller sig till kyrkans traditionella tolkning. Har kyrkans egna utredningar vilselett samhälleliga och rättsliga beslutsfattare så att man låtit förstå att kyrkan ”enstämmigt” gått in för en *teologisk* lösning, medan man i verkligheten inte har kommit till någon teologisk lösning och kyrkans tidigare teologiska enstämmighet har förvandlats till flerstämmighet?

3.3.4 Tolkning av bestämmelserna i 1964 års kyrkolag

En kyrkorättslig analys av regleringen

Vid en analys av bestämmelserna i 1964 års kyrkolag, de ändringar som gjorts i den samt beredningar och utredningar om dessa fäster man uppmärksamhet vid vissa dogmatiska, ecklesiologiska och kyrkorättsliga särdrag.

I beredningen av 1964 års kyrkolag ser man samma strävan som i beredningen av Schaumans kyrkolag, dvs. när det gäller det dogmatiska innehållet var det viktigt att lyfta

fram kyrkans bekännelse. Man kan inte i beredningen av kyrkolagen finna någon strävan att frångå troheten mot Bibeln. 1957 års kommitté fördjupade sig i problem som gällde kyrkotukten, även om begreppet vid denna tid började smälta ihop med begreppet själavård. Denna utveckling fortsatte efter 1964 års kyrkolag och förstärktes i beredningen av nästa kyrkolag vilket ledde till att bestämmelsen om kyrkotukt togs bort ur kyrkolagen.

I kyrkans förståelse av ecklesiologin utvidgades tyngdpunkten i regleringen i viss mån till att gälla församlingarna och fokuserade på den för flera församlingar gemensamma ekonomiförvaltningen och på kyrkans växande centralförvaltning. Stiftets betydelse var fortfarande central i skötseln av prästären och det skedde inga förändringar i fråga om stiftsförvaltningen, som var en del av den statliga förvaltningen. I 1964 års kyrkolag kan man se att den folkkyrklighet som infördes i bestämmelserna i Schaumans kyrkolag befast sin ställning och den ses som ett funktionellt ideal. Fortfarande syns målsättningen vara att kalla hela folket till evangeliet. Kommittén för granskning av kyrkans författning (1973) betonade kyrkans, dess församlingars och enskilda församlingsmedlemmars missionsansvar. Man borde enligt kommittén fästa vikt vid varje kyrkomedlems personliga missionsansvar i kyrkans andliga arbete, förvaltning och ekonomiförvaltning. Kyrkan måste för att vara kyrka både genom sin förkunnelse och genom sin övriga verksamhet lika väl som i sin författning vittna om och utbreda evangeliet.⁷²²

Kommittén för revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning (1967), som leddes av Martti Simojoki, ansåg att kyrkans uppgift alltid förblir densamma, medan den kyrkliga lagstiftningen bör förnyas då de samhällsliga förhållandena förändras. De centrala och bestående principerna för en förnyelse av kyrkans lagstiftning och förvaltning är enligt kommittén att de rättsliga bestämmelser som gäller kyrkan ska utgå från kyrkans egen livsgrund, dess tro och bekännelse. På den här punkten var kommittén på samma linje som den av Schauman ledda kyrkolagskommittén. *Kommitténs prioritering är viktig. Kyrkans egen livsgrund, tro och bekännelse är oeftergivliga. Ändringar i lagstiftningen fick göras, då omständigheterna förändrades, endast på kyrkans egen livsgrunds villkor.* Enligt kommittén bör allting i kyrkan, också dess lagstiftning, tjäna syftet att kyrkan ska kunna fullfölja sin uppgift. Av denna anledning menade kommittén att teologiska synpunkter var av utomordentlig betydelse vid uppgörande av ny kyrkolag. Enligt kommitténs motivering öppnade sig inte den teologiska frågeställningen angående kyrkans lagstiftning och författning endast utifrån ecklesiologin utan den hade samband med den kristna trons huvudpunkter, läran om Kristus och frälsningen. Detta visade, enligt kommittén, tydligt att *kyrkans lära och bekännelse intimt hörde ihop med kyrkans lagstiftning och författning* och att man vid en behandling av frågor om kyrkolagen alltid *bör klargöra deras teologiska innehåll.*

Granskningskommitténs betänkande (1973) betonade i sin teologiska analys av kyrkans författning kyrkosynens relation till universalkyrkan och att kyrkans författning bör ha en apostolisk grund.

⁷²² KFGKom 1973, 24. I ledaren i tidningen Kotimaa 7.9.1973 ("En byggnad utan ritningar") karaktäriserades kommitténs betänkande på följande sätt: "Det sägs att det behövs både teologi och demokrati – hur mycket av vardera, det har man ingen aning om. En ordentlig dos statskyrklighet, en ännu större dos folkkyrklighet, en smula bekännelse- och föreningskyrklighet, ett stort fat väckelserörelser och en rejäl dos beskattningsrätt – där finns ingredienserna till en ny kyrka. Den nya kyrkan bör formas utgående från principen om "endast Bibeln"; på vilket sätt är traditionen, kyrkans allmänna, protestantismens och den finländska traditionen med i detta? Det framgår inte klart av betänkandet." (Min översättning)

Man kan fråga sig om man senare med tillräckligt allvar försökte ta fram uppgifter om den ”teologiska grundsynen”, vilket Kommittén för revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning hade förutsatt i sitt betänkande 1967 och kyrkomötet i sitt beslut 1968. Det här gäller särskilt kyrkomötets formulering av beslutet år 1973 att kyrkomötet även ska behandla dogmatiska frågor och att den teologiska diskussionen om ämbetsfrågan under seminarierna i Ilkko på 1980-talet inte förde fram till en teologisk samsyn. Också i samband med att kyrkolagen i sin helhet reviderades år 1993 framfördes önskemål om att göra ytterligare teologiska utredningar.

I uppfattningen om kyrkorätt förstärktes kyrkorättens karaktär av vedertagen kyrkorätt som något som närmast beskriver och tillämpar organisationsrätt. I framför allt Heilimos forskning om kyrkorätt betonades dock betydelsen av kyrkans bekännelse.

3.4 Kyrkans lära i 1993 års kyrkolag

3.4.1 1993 års kyrkolagsreform och kritiken mot den

I nummer 2/1989 av Teologisk Tidskrift presenterade Johannes Leivonen i egenskap av ordförande för Kommittén för revision av kyrkolagen förslaget till kyrkolag.⁷²³ I artikeln presenterades de förändringar som genomförandet av propositionen kommer att medföra i relationerna mellan kyrkan och staten, i synnerhet vid utfärdandet av kyrkliga författningar, i kyrkans förvaltning och i rättskipningen som gäller kyrkliga angelägenheter. Enligt Leivonen hörde de två uppgifter som kommittén erhållit, nämligen att uppdelna den dåvarande kyrkolagen i en ny kyrkolag och i kompletterande inomkyrkliga författningar och att utforma innehållet i dessa författningar, intimt ihop. Hänförandet av bestämmelser till kyrkolagen eller till inomkyrkliga författningar berodde förutom på vilken angelägenhet bestämmelsen i fråga gällde, även på vad som föreslogs om varje angelägenhet. Ur forskningens synvinkel anslöt sig kommitténs uppdrag bl.a. till frågan om vilken författningsnivå bestämmelserna hade. Vad gäller innehållet i de angelägenheter som skulle regleras, innehöll varken planerna eller genomförandet dramatiska omvärderingar.

Professor Kauko Pirinen uppskattade att *Kommittén för revision av kyrkolagen* (1988) förhöll sig relativt fritt till sina instruktioner.⁷²⁴ Den godtog emellertid inte uppfattningen om kyrkans egen av staten oberoende lagstiftningsmakt. Utgående från denna linjedragning delade kommittén upp innehållet i författningarna så att angelägenheter som gäller den andliga verksamheten enligt kommittén hörde till det som ska regleras inom kyrkan. Detta medförde för sin del att kyrkolagen svällde ut och kom att utsträcka sig till annat än enbart frågor om relationerna mellan kyrkan och staten. På denna punkt avvek kommittén dessutom enligt Pirinens iakttagelse från det utlåtande som gavs om betänkandet från kyrkomötets Kyrka och stat-kommitté.

Ur forskningens synvinkel är det värt att notera Pirinens anmärkning om *åsidosättandet av de utredningar om teologiska motiv för kyrkoordningen som gjorts i förhandsberedningen* av 1993 års kyrkolag. Pirinens kritik gällde visserligen speciellt kommitténs förslag att från kyrkolagen utelämnas dåvarande 15 § i kyrkolagen, där kyrkan erkände att kyrkans högsta

⁷²³ Leivonen 1989, 97–100.

⁷²⁴ Pirinen 1989, 110.

styre tillkommer statsmakten och som även innehöll omnämmandet av kyrkolagstiftningsordningen och kyrkans rätt att avge utlåtanden i s.k. blandade angelägenheter. Pirinen lade på denna punkt märke till att avlägsnandet av den här paragrafen ledde till en ytterst öppen fullmakt för staten. Det framgick enligt Pirinen således inte av kyrkolagen vilka tänkbara rättigheter staten hade gentemot kyrkan. Pirinen hänvisade till förhållandet mellan stiftandet av s.k. kyrkliga lagar och motiveringen till stiftandet av Schaumans kyrkolag.⁷²⁵ Även om Pirinens oro i det avseendet har visat sig vara överdimensionerad, stämmer det ändå att principiella och strukturella ändringar på grund av en bristfällig eller annars dålig motivering lätt kan leda till nytolkningar.⁷²⁶

Det är också värt att notera Pirinens iakttagelse om kyrkliga högtidsdagar och placeringen av bestämmelserna om dem i författningarna. Enligt honom var just kyrkliga högtidsdagar om något *en andlig angelägenhet*.⁷²⁷ Svårigheten med att bibehålla dem i den av riksdagen stiftade kyrkolagen var enligt honom att en betydande del av riksdagsledamöterna betraktade kyrkliga högtidsdagar närmast som lediga dagar och förstod inte att de hade något annat innehåll. Kyrkliga högtidsdagar som en andlig angelägenhet innebar i Pirinens tankegångar en likhet med begreppet kyrkans egna angelägenheter. För en betydande del av riksdagens medlemmar förblev dylika frågor enligt Pirinens iakttagelse främmande som andliga frågor, vilket innebar att reglerandet av sådana angelägenheter blev problematiskt i ett forum vars utgångspunkt inte var andlig.

Pirinen definierade termen ”blandade angelägenheter” som ett gammalt kyrkorättsligt begrepp. Med dessa angelägenheter hade man avsett kyrkomötets propositionsrätt och rätt att avge utlåtande till rikets myndigheter i vissa angelägenheter. Pirinen upptäckte även avvikelser mellan utelämnade och ersatta formuleringar. Ordalydelsen i kommitténs förslag (KLF 2:1,3) hade blivit: ”viktiga samhällseliga frågor med tanke på kyrkans *lära och uppgift*”. Ur forskningens synvinkel är det viktigt att begreppet *kyrkans lära* inbegreps och förekom på denna punkt i författningsberedningen i 1993 års kyrkolag (KL 2:2,4). Vad denna kyrkans lära var för något, det förklarade kommittén dock inte noggrannare i den detaljerade motiveringen till sitt betänkande. I betänkande konstaterades enbart att ”[D]å kyrkostyrelsens uppgift är att bereda ärenden för kyrkomötet (KO 23:2,1 k.), bör kyrkostyrelsen ta hand om beredningen av utlåtandet även då det åligger kyrkomötet att avge det. Om ärendet gällde *kyrkans tro eller lära* kunde kyrkostyrelsen be biskopsmötet göra ett förslag till utlåtande.” Det rådde dock inget tvång att vända sig till biskopsmötet.

Pirinens iakttagelse var noggrann också i förhållande till Gunnar Träskmans avvikande åsikt så till vida att man i kommitténs förslag i vissa fall kunde lita mera på det rättsskydd staten gav än på det som kyrkan gav.⁷²⁸ Pirinen förhöll sig över huvud taget ganska

⁷²⁵ Pirinen 1989, 110. Bl.a. lönelag för evangelisk-lutherska kyrkan, lag om de evangelisk-lutherska församlingarnas boställen och fonder, lagarna om tjänste- och arbetskollektivavtalssystemen och om pensioner samt lag om kyrkans centralfond är allmänna kyrkliga lagar. Pirinen fäste uppmärksamhet vid att motiveringen till att dessa angelägenheter utelämnades från Schaumans kyrkolag inte hade gällt på långa tider. Den viktigaste motiveringen hade varit att avlöningen av prästerna inte hade reglerats genom lagar, utan genom lokala ”avtal”.

⁷²⁶ I beredningarna för den fjärde kyrkolagen borde därför tilläggas i kyrkolagförslaget det som finns i 1993KL 2:2: ”Republikens president och riksdagen har till uppgift att pröva och stadfästa kyrkomötets förslag.”

⁷²⁷ På denna punkt kunde man säga att Pirinen i sin uppfattning kom nära Schauman, som hade önskat ett ett andligt organ skulle stifta kyrkolagen.

⁷²⁸ Det kan i och för sig finnas goda grunder för en dylik uppfattning. En domstol som består av sina yrkesdomare varseblir ändå inte nödvändigtvis de kyrkliga angelägenheternas kyrkopolitiska mål, t.ex. den målin-

skeptiskt till möjligheten att i kyrkolagen stipulera fullständigt om relationerna mellan staten och kyrkan, eftersom gränsdragningen mellan kyrkans och statens behörighet uppstått genom historiska förhållanden.⁷²⁹ Pirinen betraktade förslaget till kyrkolag som siktade på att dela upp kyrkolagen i likhet med 1964 års kyrkolag närmast som en kodifiering av den tidigare kyrkolagen. Detta sade han sig konstatera utan att bagatellisera, eftersom ”kodifieringsprincipen i uppdelningen av kyrkolagen innehöll en viktig kyrkorättslig lösning med inverkan på relationerna mellan staten och kyrkan”. Frågan om kravet på tre fjärdedels majoritet av rösterna vid stiftandet av kyrkolag och huruvida detta var en broms eller en garanti för stabil utveckling betraktade Pirinen som ett *kyrkopolitiskt* ställningstagande. I forskningen bör till detta ställningstagande av Pirinen tilläggas att *till den del som det är fråga om regleringen av enbart kyrkans egna angelägenheter i anslutning till kyrkans lära, är frågan också och uttryckligen kyrkorättslig och sträcker sig ända till dess grunder.*

Kalevi Toiviainens kritik av kyrkolagsreformen riktade sig bl.a. mot att man avstod från att förstärka kyrkomedlemskapet.⁷³⁰ Man ville inte bevara kravet på kyrkomedlemmarnas levnadssätt i kyrkolagen och inte heller den vägen förstärka kyrkans missionära ansvar. Detta konstaterande är betydelsefullt med tanke på kyrkouppfattningen.

Uppdelningen av kyrkolagen och dess verkningar

Flera kommittéer hade utrett uppdelningen av kyrkolagen i två olika författningar.⁷³¹ Kyrkomötet godkände år 1980 de allmänna riktlinjerna för arbetet i Kommittén för revision av kyrkolagen, som hade föreslagits i ett betänkande avgivet av kyrkoordningskommittén 10.10.1979, och hade getts en preciserande komplettering i de synpunkter och ställningstaganden som framförts av kyrkomötets konstitutionsutskott i dess betänkande nr 4/1980, samt i ett utlåtande avgivet av kyrkomötet 9.11.1979 om Kyrka och statkommitténs betänkande.⁷³²

Kommittén för revision av kyrkolagen konstaterade i den inledande delen av sitt betänkande⁷³³ att frågan om man ens allmänt taget kan avskilja delar från kyrkolagen för att regleras i författningar som utfärdats av kyrkans egna organ, och om dylika normer kan bli rättsligt bindande, redan hade dryftats och fått sin lösning. I själva verket hade det enligt kommitténs iakttagelser funnits rättsnormer som gäller kyrkan och som hör till kyrkolagens område redan i tidigare författningar på två författningsnivåer, i kyrkolagen och i författningar utfärdade av kyrkans myndigheter utan medverkan av statliga lagstiftningsorgan. Kommittén för revision av kyrkolagen ansåg det viktigt att se till att en

riktade beredningen av ärendena, som i sin ensidighet och således varande vilseledande kan komma att utgöra en motivering för avgöranden i rättskipning och slutligen ett rättskraftigt beslut.

⁷²⁹ Pirinen 1989, 111.

⁷³⁰ Toiviainen 1989, 117.

⁷³¹ Bl.a. den parlamentariska Kyrka och stat-kommittén år 1977 och KOKom 1979. Som sådan hade idén om en kyrkoordning eller en annan författning av lägre rang än lag framförts redan tidigare. 1571 års kyrkoordning var inte heller en lag. I ett utlåtande som Veli Merikoski år 1967 gav till kommittén som tillsatts för revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning finns kyrkoförordning som en författning, som dock inte genomfördes (Bilaga IV B till 1968 års kyrkomötesprotokoll).

⁷³² RK:s 1989 sekreterare, vicehäradshövding Ilkka Holopainen (1989, 101–103) riktade kritik mot att uppdraget för Kommittén för revision av kyrkolagen ”hade många ansikten”, vilket försvårade kommitténs arbete.

⁷³³ RK 1989 (I och II).

bestämmelse som krävde lagnivå inte hänfördes till kyrkoordningen eller någon annan författning på en lägre nivå än kyrkolagen.⁷³⁴ Kommittén konstaterade att dylika normerande bestämmelser hade utfärdats redan länge och att kommittén inte hade någon orsak att betvivla deras bindande karaktär. Kommittén konstaterade även att det varit kyrkans strävan att i möjligaste mån själv besluta om sina angelägenheter utan att statsmakten ensidigt ingrep i den rättsordning som framspringer ur kyrkans egna grunder.

En kyrkolag med status av lag, som godkändes på förslag av kyrkans egna organ, ansågs på 1800-talet bättre trygga kyrkans oavhängighet än författningar som en härskare av främmande konfession hade makt att utfärda.⁷³⁵ Kommittén konstaterade senare att det förekommit betoningar enligt vilka *det i kyrkolagens innehåll ingår material som framspringer ur kyrkans egen tro och eget liv, vars reglerande inte alls borde underligga statliga tjänsteorgans avgörande*.⁷³⁶ Därför hade en kyrkoordning som fastställs inom kyrkan nu blivit behövlig. I och för sig utgör inte författningsnivån någon lösning på frågan om bestämmelsernas materiella innehåll eller deras rätta förhållande som förankring i kyrkans teologiska grundval i kyrkans författning. Om kyrkan inte själv vill förankras i dess egen bekännelse eller om viljan är svag eller om kyrkan t.o.m. vill lösgöra sig helt och hållet från den, saknar frågan om författningsnivå betydelse. I och för sig kan bestämmelser med högre författningsnivå eller som är svårare att ändra i någon mån kompensera brister i viljeläget, men kan ändå inte ersätta dem helt.

Enligt kommittén för revision av kyrkolagen ansåg lutherska kyrkan det ändå inte betänkligt ur religiös eller teologisk synvinkel att statsmakten godkände författningar som gäller kyrkans yttre ställning och ordning och som inte berör kyrkans bekännelse eller kyrkans arbete på dess grundval.⁷³⁷ Kommittén specificerade dock inte i detta sammanhang vad den menade med sådana angelägenheter som avser kyrkans yttre ställning och ordning, som gällde kyrkans bekännelse och kyrkans arbete på dess grundval och därför sorterade utanför statsmaktens jurisdiktion.⁷³⁸ Med tanke på min forskningsuppgift blev det således något bristfälligt uttryckt vilka dessa angelägenheter som ingår i annat än betänkandets principiella plan och i praktiska förslag enligt kommittén var.

Den rudimentära *linjedragningen för regleringen i kyrkolagen* i kommitténs kyrkolagsförslag var reducerad i sina utgångspunkter. Det var i praktiken en krävande uppgift att dela upp en omfattande kyrkolag (sammanlagt 548 paragrafer) i tre med avseende på innehållet olika författningar. I kyrkolagsförslaget ansåg man att framför allt bestämmelser om förhållandet mellan kyrkan och staten samt om kyrkans författning och förvaltning, som en-

⁷³⁴ Jfr kravet på lagnivå som följde av grundlagen 2000.

⁷³⁵ Läget med tanke på lagnivå och skyddet av kyrkans oavhängighet är numera förändrat. I stället för ”en härskare av främmande konfession” har man fått en religiöst neutral statsmakt och en av denna företrädna samhällsideologi samt övernationella rättsordningar och system av människorättskonventioner som bygger på en allmän humanism.

⁷³⁶ Parvio M. 1989, 123 fann kyrkolagsreformen mycket betydelsefull för kyrkan och såg den t.o.m. som någonting som framspringer ur teologiska motiv. Därför borde man ha framskridit försiktigt och eftertänksamt i ärendet. I KLF 1989 var man tvungen att kodifiera kyrkolagen som relativt kortfattad och något som ger ”konstitutionella” ramar gentemot staten, medan KOF 1989 för sin del innehöll de mera detaljerade ”andliga” bestämmelserna. Parvio ansåg det viktigt att fråga vad man vann genom att skilja åt KL och KO.

⁷³⁷ RK 1988 I, 3. Denna ordning bör utan tvekan råda, om kyrkan har ställningen av offentligt samfund.

⁷³⁸ RK stödde sig i sitt förslag till skilda författningar i många punkter på KOKom:s utredningar och de synsätt om begreppet kyrkans författning som framförts i dess betänkande (bl.a. hänvisningarna i RK 1988 I, 5 till KOKom 1979, 37, 45 och 47).

ligt RF 83 § 1 mom sorterade under kyrkolagen, hörde till kyrkolagen.⁷³⁹ Under kyrkolagen sorterade också bestämmelser om kyrkolagstiftningsordningen⁷⁴⁰ samt den administrativa och språkliga uppdelningen av kyrkan. De på 1970-talet omstridda bestämmelserna om kyrkliga högtidsdagar föreslogs också hänföras till kyrkolagen. Bestämmelserna om rättskyddet för kyrkans medlemmar och församlingarnas tjänsteinnehavare hörde enligt kommittén till kyrkolagen, i likhet med bestämmelserna om församlingsmedlemmarnas rätt till att yrka på ändring av beslut av församlingens tjänsteorgan.

Ett särskilt problem för kommittén beredde införlivandet av kyrkans bekännelseparagraf i författningarna. I kyrkolagsförslaget föreslogs den ändå i sin helhet placerad som paragraf 1 i första kapitlet. Även bestämmelserna som ger fullmakt att utfärda kyrkoordningen och valordningen för kyrkan ansågs sortera under kyrkolagen i likhet med befullmäktigandena av kyrkomötet, kyrkostyrelsen och biskopsmötet att avge verkställighetsbestämmelser eller noggrannare bestämmelser i enskilda frågor. Enligt kommittén måste man på en del punkter inkludera i kyrkolagen även andra bemyndigande klausuler, vilka beträffande en noggrannare definierad angelägenhet upprepade vad som i kyrkolagen bestämts om det allmänna bemyndigandet (klausulerna som styr kyrkoordningen och valordningen för kyrkan).

En författningsnivå under kyrkolagen utgjordes på förslag av kommittén av de inomkyrkliga författningarna kyrkoordningen och valordningen för kyrkan på samma nivå.⁷⁴¹ Meningen med namnet på dessa författningar var att uttrycka deras innehåll. Enligt kommitténs karaktärisering innehöll kyrkoordningen ”bestämmelserna om kyrkans verksamhet och kyrkans inre angelägenheter”.⁷⁴² Dessutom var det enligt kommittén meningen att i kyrkoordningen ta med sådana bestämmelser om detaljerna i kyrkans och församlingarnas författning som gäller verkställighet eller tillämpning och som därför ska lämnas utanför kyrkolagen.⁷⁴³ Dessutom innehöll den dåvarande kyrkolagen enligt kommittén rikligt med bestämmelser om tjänster och tjänsteinnehavare som snarare sorterade under kyrkoordningen, samt bestämmelser om gudstjänster, kyrkliga förrättningar, tjänster och församlingens förvaltning och verksamhet. Detta medförde enligt kommittén, *i synnerhet i kyrkolagens uppdelningsskede*, ett behov att godkänna även kyrkoordningen genom kvalificerad majoritet i likhet med kyrkolagen.⁷⁴⁴

Kommittén gjorde en linjedragning för uppdelningsprincipen som gäller de bestämmelser som skulle ingå i valordningen för kyrkan sålunda att det i kyrkolagen skulle stipuleras om

⁷³⁹ RF 83 § innehöll dock inget omnämnande av relationerna mellan staten och kyrkan.

⁷⁴⁰ På denna punkt kan behovet att klarare hänvisa till ändringsförbudet som gäller innehållet vid behandlingen av kyrkolagen och som framträder i beredningen av den fjärde kyrkolagen, tjäna som exempel.

⁷⁴¹ För godkännande av kyrkoordningen blev kravet kvalificerad majoritet medan valordningen för kyrkan däremot stället kunde godkännas med enkel majoritet.

⁷⁴² RK 1988 I, 7.

⁷⁴³ Det är i och för sig svårt att definiera vilka saker hörde till det centrala begreppet ”detaljerna i kyrkans författning” i kommitténs betänkande, även om kommittén förutsatte att detaljerna gäller verkställighet eller tillämpning. Skulle t.ex. kyrkomötets beslut år 1986 att öppna prästämbetet för kvinnor ha varit en dylik till kyrkans författning hörande angelägenhet som gäller verkställighet eller tillämpning, då könet på innehavaren av prästämbetet enligt konstitutionsutskottet inte hörde till kyrkans lära?

⁷⁴⁴ Man kunde även läsa in i kommitténs motivering att så behöver det inte vara framledes. I så fall skulle angelägenheter i kyrkoordningen rörande kyrkans lära, angelägenheter som har avgjorts med majoritetsbeslut, utgöra ett särskilt kyrkorättsligt problem.

val som behandlas i valordningen endast till de delar som fordrar lagnivå och om övriga angelägenheter med anknytning till valen i valordningen för kyrkan.⁷⁴⁵

Kravet på kvalificerad majoritet vid stiftandet av kyrkolagen föranledde redan i sig kommittén att inte just föreslå innehållsliga ändringar i den tidigare kyrkolagen. Enligt sitt uppdrag försökte kommittén hänföra gällande föreskrifter i kyrkolagen till kyrkolagen och författningar på lägre nivå. Man kan dock iaktta en viss taktikering i kommitténs förslag åtminstone så till vida att kommittén valde två olika författningar av lägre nivå än kyrkolagen. Nu blev det möjligt att oförhindrad av kravet på kvalificerad majoritet få föreskrifterna i ärenden som skulle hänföras till valordningen godkända med enkel majoritet.⁷⁴⁶

I totalrevisionen av kyrkolagen år 1993 delades kyrkolagen (1054/1993) upp i tre författningar: kyrkolagen, kyrkoordningen och valordningen för kyrkan. Samtidigt övergick man i kyrkolagstiftningen från löpande paragrafnumrering till löpande paragrafnumrering kapitelvis.

Kommittén fäste också uppmärksamhet vid att kyrkolagen, som skulle stiftas på kyrkomötets initiativ, eller det normmaterial som skulle utfärdas genom försorg av kyrkans egna myndigheter redan enligt 1964 års kyrkolag var uppdelade⁷⁴⁷ i två grupper, kyrkolagen och verkställighetsbestämmelser. Vissa ärenden som gäller kyrkans ekonomi hade redan tidigare reglerats genom andra lagar än kyrkolagen.⁷⁴⁸

3.4.2 De centrala bestämmelserna i lagstiftningen om kyrkans lära

Endast kyrkans egna angelägenheter

Kommittén för revision av kyrkolagen konstaterade att bestämmelsen i 14 § av 1869 års kyrkolag om endast [blott] kyrkans egna angelägenheter hade bevarats oförändrad. Den hade dock i 15 § av 1964 års kyrkolag fått en ordalydelse som byggde på den ordalydelse som formulerats i 1958 års kyrkomötes utskott.⁷⁴⁹ Avsikten var att, under det att man bevarade formuleringarna i 14 och 455 § i 1869 års kyrkolag förena båda dessa paragrafers innehåll, och det var meningen att bibehålla den ursprungliga ordalydelsen.

⁷⁴⁵ I valordningen för kyrkan intogs bestämmelserna om församlingsval och prästval samt om val av ombud till kyrkomötet, medlemmar i stiftsmötet, biskop, prästassessor och kontraktsprost.

⁷⁴⁶ RK 1988 ansåg, att tillräcklig enighet inte uppnåts om att tillåta [politiska osv.] deviser för kandidatlistorna vid församlingsval, och upptog inte i sina förslag någon föreskrift eller bestämmelse som skulle tillåta sådana. Kyrkomötets utskott för revision av kyrkolagen inkluderade dock i sitt betänkande nr 1/1991, 246 att det skulle ingå i KVO 2:32 § 2 moment att en ”beteckning” skulle vara tillåten för kandidatlistorna. Enligt utskottet hade det konstaterats i samband med flera församlingsval att frånvaron av deviser försvårat valförrättningen och möjligen försvagat valdeltagandet. Ur avhandlingens synvinkel är ändringen betydelsefull med tanke på det i kyrkolagstiftningen uttryckta kyrkobegreppet. Genom bestämmelsen avsåg man dels att i demokratisk anda öka aktiviteten vid församlingsval, dels bidra till valets öppenhet. Åtminstone i den sistnämnda strävan åstadkom man inte nödvändigtvis sådana ”beteckningar” i kandidatlistornas deviser, som hade bringat klarhet om kandidatlistans egentliga syftemål.

⁷⁴⁷ Normfördelningen i två grupper hade möjliggjorts av ändringen av kyrkolagens 529 § genom lagen 607/1973, varefter verkställighetsbestämmelser kunde utfärdas.

⁷⁴⁸ RK 1988 I, 2. Kommittén utredde bl.a. normeringen som gäller kyrkans ekonomi i sin motivering till kap. 2 § 1 och i den allmänna motiveringen till 16 kap. i KLF 1989.

⁷⁴⁹ Betänkande nr 1, s. 2 av det av 1958 års kyrkomöte tillsatta Utskottet för revision av kyrkolagen.

Kommittén för revision av kyrkolagen fördjupade sig i begreppet kyrkolag i formell och materiell mening och konstaterade att kommittén inte avsåg att utvidga fältet för kyrkolagen allmänt och inte heller fältet kyrkolagen för de allmänna lagars del som gällde kyrkans ekonomi.⁷⁵⁰

Enligt kommittén för revision av kyrkolagen var fältet för kyrkolagen etablerat, varför det inte fanns anledning att i kommitténs förslag särskilt fördjupa sig i ”allt som gäller endast kyrkans egna angelägenheter”, medan det å andra sidan inte heller var fråga om en helt ny kyrkolag eller ändring av den gällande. Kommitténs utgångspunkt var att det om kyrkans egna angelägenheter stipulerats och stipuleras i kyrkolagen samt i kyrkans egna författningar avgivna av kyrkans egna förvaltningsorgan med stöd av kyrkolagen. I sitt förslag till kyrkolag återgick kommittén således vad gäller ordalydelsen⁷⁵¹ i 1964KL 15:2 till den ordalydelse som var uppe vid 1958 års kyrkomöte, som den ansåg bättre motsvarade ordalydelsen i 1869 års kyrkolag och som även varit i kraft vid stadfästandet av Finlands regeringsform.

2 § av kapitel 2 i 1993 års kyrkolag kom att som del av förslaget ingå med följande innehåll om kyrkans egna angelägenheter:

2 §
Stiftande av kyrkolag. Utlåtanden och framställningar

Kyrkan har ensamrätt att föreslå kyrkolag i allt som rör endast kyrkans egna angelägenheter, även ändrande och upphävande av kyrkolag. Kyrkans förslag framställs av kyrkomötet. Republikens president och riksdagen har till uppgift att pröva och stadfästa kyrkomötets förslag. Kyrkomötet har även rätt att göra framställningar om annan lagstiftning som gäller kyrkan.

När bestämmelser utfärdas i frågor som gäller kyrkans förhållande till staten eller till andra religions-samfund skall kyrkan ges tillfälle att avge utlåtande.

Kyrkan har rätt att göra framställningar till statliga myndigheter och att avge utlåtanden till dessa i samhällreliga frågor som är av vikt utgående från kyrkans lära och uppgift.

Genom ändringen av kyrkolagen 771/ 1996 tillades visserligen senare till KL 2:2 ett nytt moment 2 enligt följande: ”Vid prövning av kyrkomötets förslag som gäller kyrkolag kan ett sådant lagstiftningstekniskt fel i förslaget som inte påverkar innehållet rättas. Kyrkomötet skall ge ett utlåtande i ärendet innan rättelsen görs.”

Dessutom ändrades ännu senare genom ändringen av kyrkolagen 236/2006 KL 2:2,2 till att lyda: ”Vid prövning av kyrkomötets förslag som gäller kyrkolag kan ett sådant lagstiftningstekniskt fel i förslaget som inte påverkar innehållet rättas. Kyrkostyrelsen skall ge ett utlåtande i ärendet innan rättelsen görs.”⁷⁵²

⁷⁵⁰ Ur avhandlingens synvinkel är det viktigt att märka, att RK 1988 I, 27 även konstaterade: ”Eftersom det är viktigt, att nämnda gräns blir noga reglerad (se KOKom, s. 34 och 76–77), bör möjligheten av en särskild allmän lag omnämnas på varje ställe i kyrkolagen, till vilket någon allmän lag ansluter sig.” I praktiken har man i den allmänna lagstiftningen emellertid inte till alla delar följt denna princip, t.ex. har tillämpningen av dessa lagar på kyrkan kunnat vara oklar eller det kan ha rätt omedvetenhet om den. Leino 2002a, 190–192.

⁷⁵¹ ”Rättigheten att föreslå lag i allt, som rör endast kyrkans egna angelägenheter ...”.

⁷⁵² ”Kyrkans rätt att föreslå” beträffande dessa angelägenheter av teknisk karaktär kom således att utövas av kyrkostyrelsen.

Kyrkans bekännelse

Det viktiga uppdraget för kommittén för revision av kyrkolagen var uppdelandet av kyrkolagen i flera olika författningar. Uppdragets svårighet konkretiserades genast i början av kyrkolagen vid bekännelseparagrafen. Det förekom olika synsätt huruvida kyrkans bekännelseparagraf hörde till kyrkolagen eller en inomkyrklig författning.⁷⁵³ Kommittén ansåg det i varje fall nödvändigt att den av regeringsformens 83 § förutsatta bestämmelsen om evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse hänfördes till kyrkolagen för att identifiera kyrkan. Kommittén studerade dock i sitt betänkande även eventuella texter med kyrkolagsföreskrifter med ett kortare omnämnande av bekännelsen, varvid de noggrannare bestämmelserna om kyrkans bekännelse hade ingått i kyrkoordningen.

I fråga om behovet att inkludera bestämmelserna om kyrkans uppgift i kyrkolagen hänvisade kommittén för revision av kyrkolagen till utredning av KOKom 1979, enligt vilken *det var otillräckligt att i fråga om kyrkans uppgifter endast hänvisa till kyrkoordningen*, där uppgifterna skulle identifieras noggrannare. Enligt KOKom har ”kyrkolagens föreskrifter om uppgifterna en annan karaktär än föreskrifterna om kyrkans bekännelse”.⁷⁵⁴ Utgångspunkten för kommittéerna var att *staten utan att ingripa i kyrkans egentliga liv (endast) erkände i lagen de uppgiftsområden inom vilka kyrkan verkade i samhället*. Kommittéerna ansåg därför att det var statens sak att avgöra om staten tillerkänner något samfund en offentligrättslig ställning. Detta framfördes som en viktig motivering för ett samfunds lagstadgade uppgiftsbestämning ur statens synvinkel. Kommittén för revision av kyrkolagen delade därför kyrkoordningens kommitténs ståndpunkt.⁷⁵⁵

1993 års kyrkolag kom att innehålla även bestämmelserna om kyrkans uppgift. I motiveringen från kommittén för en revision av kyrkolagen ingick en hänvisning till att paragrafen enligt kommittén ska ge uttryck för kyrkans väsen enligt artikel VII i Augsburgska bekännelsen. Kommitténs motivering angav dess strävan att följa kyrkans bekännelse vad gäller kyrkans författning. Det var enligt kommittén fråga om *de uppgifter som under alla omständigheter kunde anses centrala, grundade på bekännelsen och härledda ur den, och som kyrkan inte kunde avstå från*.⁷⁵⁶ Revisionskommittén gjorde således i paragrafen om kyrkans uppgift en linjedragning om att binda sig vid kyrkans bekännelse.⁷⁵⁷ Detta är betydelsefullt vid bedömningen av kyrkans uppgift i föränderliga samhälleliga relationer och situationer. I den av kommittén framförda motiveringen konstaterades även att den norm som allmänt taget gestaltar kyrkans uppgift, till vilken det även hänvisades i kyrkoordningens bestämmelser om den enskilda församlingsmedlemmen och lokalförsamlingens skyldigheter, angav enligt kommittén klart en hurdan kyrka dess medlemmar tillhör. *På kommitténs vägnar kunde detta besvaras med att kyrkans medlemmar enligt kyrkolagens föreskrift tillhör – man kunde t.o.m. säga: har rätt att tillhöra – en sådan kyrka, som även i*

⁷⁵³ RK 1989 I, 17–24 (Bekännelseparagrafens bakgrund och uppkomst, bekännelseparagrafens ordalydelse, bekännelseparagrafens plats som rättsligt problem).

⁷⁵⁴ KOKom 1979, 35.

⁷⁵⁵ KOKom 1979, 35: ”Genom att kyrkans uppgifter nämns i den av riksdagen antagna kyrkolagen erkänner staten kyrkans frihet att verka för fullföljandet av sina syften.” Se även RK 1988 I, 23–24.

⁷⁵⁶ RK 1988 I, 12.

⁷⁵⁷ CA VII Kyrkan: ”Vidare lära de, att en helig kyrka skall äga bestånd till evärdelig tid. Men kyrkan är de heligas samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas. Och för kyrkans sanna enhet är det nog att vara ense i fråga om evangelii lära och förvaltningen av sakramenten. Och det är icke nödvändigt, att nedärvida människobud eller religiösa bruk eller yttre, av människor föreskrivna former för gudskyran överallt äro lika. Paulus säger ju: 'En tro, ett dop, en Gud, som är allas Fader etc.'”

*sin uppgiftsbestämning har bundit sig vid kyrkans bekännelse och därigenom den teologiska och doktrinära definitionen i Augsburgska bekännelsens artikel om vad kyrkan är.*⁷⁵⁸

Kyrkorättsligt och med tanke på kyrkobergreppet har detta konstaterande av kommittén stor betydelse.

Utgångspunkten för *kommittén för revision av kyrkolagen* vid stiftandet av kyrkolagens bekännelseparagraf och paragrafen om kyrkans uppgift var således att Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland medvetet hade velat bevara den i reformationen uttryckta viljan att binda sig vid kyrkans bekännelse eller i varje fall förutsatte att detta var kyrkans strävan och mål.⁷⁵⁹ Formuleringen av ordalydelsen i kyrkolagens bekännelseparagraf mötte emellertid även kritik. Även om förslaget till principparagraf i stort sett ansågs följa texten i 1964KL, fanns det orsak att kommentera förslaget för vissa språkliga korrigeringars del. De allmänkyrkliga bekännelserna ansågs inte som begrepp motsvara ”den äldsta kyrkans tre huvudbekännelser”. Man ondgjorde sig också över att orden ”*klart uttryckta orubbliga sanningen*” utlämnats och ersatts: ”Den nya formuleringen är teologiskt uttunnad och urvattnad, vilket inte torde kunna motiveras med modernt språkbruk, som betänkandet gör.”⁷⁶⁰ Professor Martti Parvio frågade sig även: ”Varför har man inte tagit med den enda inhemska trosbekännelsen, Upsala mötes (1593) beslut, som varit vår bekännelseskrift i nästan 200 år ända till Schaumans KL”. Enligt Parvio var ”Upsala mötes beslut i många avseenden teologiskt starkt, i synnerhet i och med att den anslöt den lutherska kyrkorätten ämbetsteologiskt till 1571 års KO”.⁷⁶¹ I den sistnämnda kommentaren av Parvio fästes uppmärksamheten vid begreppet ”den lutherska kyrkorätten” samt dess relation över huvud taget till lutherdomens arv och rötter, i detta fall särskilt för den av Parvio nämnda ämbetsteologins del. Relevant på denna punkt med tanke på 1571KO är den omfattande, handboksmässiga lagstiftningen om kyrkans ämbete i nämnda kyrkoordning. I det skedet hade CA och andra bekännelseskrifter legat även tidsmässigt nära. Även om Parvio inte omnämmer saken i sin artikel, behandlades denna kyrkorättsliga dimension uppenbarligen i varje fall inte djupgående i Ilkko I och II⁷⁶² och deras teologiska utredningar, som kan tolkas dels som ofullbordade.

Kommittén gick slutligen in för att föreslå en bekännelseparagraf i kyrkolagen och dessutom en uppgiftsparagraf för kyrkan med följande innehåll:

1 §
Bekännelsen

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristna tro, som grundad grundad i Guds heliga ord, det Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, är uttalad i de

⁷⁵⁸ Se även Leino 2003a, 185–189 och 308 (Kyrkans, dess medlemmars och medarbetares rättigheter av grundläggande karaktär).

⁷⁵⁹ Se dock RK 1988 I, 17: ”1 §. Kyrkans bekännelse är en kyrkans inre angelägenhet. Den kan inte ändras genom lag. Kyrkans bekännelseparagraf innehåller inte själva bekännelsen, utan i paragrafen omnämns endast kyrkans bekännelseskrifter och principen om Bibeln som enda rättesnöre, enligt vilken all lära i kyrkan skall prövas och bedömas.” Kommittén tog inte egentlig ställning till om kyrkans bekännelse ska uppfattas som ett ideal eller om den har för kyrkan normativt innehåll, dvs. om bekännelsen utöver ideal utgör verklighet. Enligt författaren till denna undersökning kan kommitténs synsätt närmast karaktäriseras som ett ”normativt ideal”.

⁷⁶⁰ Parvio M 1989, 120.

⁷⁶¹ Parvio M. 1989, 120.

⁷⁶² Ilkko I ja II var de som kvinnoprästdebatter ordnade seminarierna i församlingarnas kurscentrum nära Tammerfors 15–17.4.1980 och 2–4.11.1982.

tre allmänkyrkliga trosbekännelserna samt i den oförändrade Augsburgska bekännelsen och i de övriga bekännelseskrifter för den lutherska kyrkan vilka har intagits i den lutherska kyrkans så kallade Konkordiebok. Kyrkan fasthåller såsom bekännelsens högsta lag den i dessa bekännelseskrifter uttryckta sanningen, att Guds heliga ord är det enda rättesnöre, enligt vilket all lära i kyrkan skall prövas och bedömas.

2 §

Uppgift

Kyrkans uppgift är att i enlighet med sin bekännelse förkunna Guds ord och förvalta sakramenten samt också i övrigt verka för att det kristna budskapet skall utbredas och förverkligas.

I betänkandet från *kyrkomötets utskott för revision* av kyrkolagen fattades ett principbeslut om att dela upp bekännelseparagrafen i kyrkolagen och kyrkoordningen. Enligt utskottets detaljmotivering⁷⁶³ angavs den tro som kyrkan bekänner i kyrkolagens bekännelseparagraf. Paragrafens innehåll angav att det var fråga om den kyrka som avses även i 83 § 1 mom. i Finlands regeringsform. Kyrkoordningen skulle innehålla en noggrannare definition av bekännelsens innehåll. *Utskottet ville att de tre med tanke på kyrkans väsen mest centrala principerna ska komma till uttryck: skriftprincipen, förbindelsen till den gamla kyrkans tre trosbekännelser och förbindelsen till de lutherska bekännelseskrifterna.* Utskottet ville att den definition som ingick i den då gällande kyrkolagen och förslaget från kommittén för revision av kyrkolagen ("den kristna tro som grundar sig på Guds heliga ord, det Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter") skulle ersättas med formuleringen "den på bibeln grundade kristna tron". Utskottet ansåg att innehållet i bekännelsen på detta sätt inte skulle ha ändrats.⁷⁶⁴ Enligt utskottet motsvarade formuleringen "den gamla kyrkans tre bekännelser" uttrycket i den nya översättningen av bekännelseskrifterna. Bekännelseparagrafen i 1964 års kyrkolag skulle enligt utskottet i sak som sådan införas i 1 § i kapitel 1 av kyrkoordningen. Utskottet utgick från att den uppdelning av bekännelseparagrafen som anslöt sig till uppdelningen av kyrkolagen inte skulle ändra innehållet i det som kyrkan angav om sin bekännelse. Utskottet betraktade kyrkans bekännelse som en inomkyrklig angelägenhet, varför dess egentliga detaljerade inordning i kyrkoordningen var motiverad.

Förslaget till bestämmelser från *Utskottet för revision av kyrkolagen* var följande och detta kom också att bli kyrkomötets beslut och slutligen även ingå i 1993 års kyrkolag och kyrkoordning:

KLF 1:1

Bekännelsen

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristna tro som, grundande sig på Bibeln, är uttalad i den äldsta kyrkans tre bekännelser samt i de lutherska bekännelseskrifterna. Kyrkans bekännelse uttrycks närmare i kyrkoordningen.

KLF 1:2

Uppgift

⁷⁶³ RU 1.

⁷⁶⁴ Således tolkade utskottet (och även kyrkomötet) saken så att kyrkans bekännelse och den kristna tron grundar sig på Bibeln.

I enlighet med sin bekännelse förkunnar kyrkan Guds ord och förvaltar sakramenten samt verkar också i övrigt för att utbreda det kristna budskapet och förverkliga kärleken till nästan.

KOF 1 Kyrkans bekännelse och medlemmar

KOF 1:1

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristna tro som grundar sig på Guds heliga ord, det Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, och som är uttalad i den gamla kyrkans tre bekännelser samt i den oförändrade Augsburgska bekännelsen och i de övriga bekännelseskrifter för den lutherska kyrkan som intagits i Konkordieboken. Kyrkan fasthåller som sitt högsta rättesnöre den i dessa bekännelseskrifter uttryckta principen, att all lära i kyrkan skall prövas och bedömas enligt Guds heliga ord.

KOF 1:2

De böcker som skall användas i kyrkans heliga handlingar och i undervisningen skall vara i enlighet med bekännelsen.

Förslaget som gäller paragrafen om kyrkans uppgift hade också blivit föremål för kritik. Förslaget om en särskild paragraf om uppgiften antogs ha uppstått utifrån de av riksdagen förerskrivna uppgifterna för vissa institutioner. Som ett problem ansågs härvidlag att man i samma sammanhang skulle underlåta att dryfta i kyrkan vad evangelierna uttalar på denna punkt (Matt 28:18–20; Mark 16:15).⁷⁶⁵ Ordet och sakramenten kunde inte på det i förslaget formulerade sättet utgöra ett objekt, utan borde i enlighet med CA VII utgöra det subjekt som skapade kyrkan. Förvaltandet av ordet och sakramenten måste framspringa ur kyrkans väsen.

Eden/löftet som ingår i ordinationen

Kommittén för revision av kyrkolagen utgick i sitt lagstiftningsförslag som gäller prästämbetet från att den syn på prästämbetet som man gått in för i kyrkolagen (år 1988) inte hade ändrats.⁷⁶⁶ Således användes uttrycken prästämbete och prästtjänst i förslaget. Innehavaren av prästämbetet hade rätt att utföra kyrkliga förrättningar som faststälts som prästens uppgifter. I kommittébetänkandet konstaterades att prästens uppgifter räknats upp i 1964 års kyrkolags 85 och 86 §, i 85 § de uppgifter som tillkom enbart prästen, som endast i nödfall kan handhas av annan medlem av församlingen. I sistnämnda paragraf räknades upp de uppgifter för prästämbetet, som även andra församlingsmedlemmar hade "rätt och skyldighet att delta i".⁷⁶⁷ *Enligt detta hade åtminstone ett "nödprästadöme" utifrån det allmänna prästadömet enligt kyrkolagen stått öppet för alla kyrkomedlemmar redan före ändringen som angick kyrkans predikoämbete år 1986.*

Kommittén ville bibehålla i kapitel 5 av kyrkolagen endast de bestämmelser som fordrade lagnivå och gällde alla prästvigda. Således föreslogs att en betydande del av föreskrifterna som gäller prästvigning i 87–98 § i 1964 års kyrkolag skulle överföras till kyrkoordningen

⁷⁶⁵ Toiviainen 1989, 118.

⁷⁶⁶ Inom kyrkan har framförts också den åsikten att beslutet 1986, trots kyrkomötets motivering, även påverkade kyrkans lära om predikoämbetet.

⁷⁶⁷ RK II, 17.

eller kyrkohandboken i enlighet med förslaget från kyrkoordningsskommittén, medan lagen föreslogs innehålla endast en grundläggande föreskrift.⁷⁶⁸

Kommittén för revision av kyrkolagen konstaterade att bestämmelserna om tjänsteed och domared hade förändrats, men föreslog ändå i sitt betänkande som en motsvarighet till KL 96 §⁷⁶⁹ i KO 6:7 följande bestämmelse:

Vid ordinationen skall den som vigs till prästämbetet avlägga följande prästed:

Jag N.N. lovar och svär inför Gud den allvetande, att jag vid utövandet av prästämbetet, som jag nu står redo att motta, vill hålla mig till Guds heliga ord och den evangelisk-lutherska kyrkans därpå grundade bekännelse. Jag skall inte offentligt förkunna eller utsprida eller hemligt främja eller hylla läror som strider däremot. Jag vill även rätt förkunna Guds ord och förvalta de heliga sakramenten enligt Kristi instiftelse. Jag vill efterleva kyrkans lag och ordning samt villigt tjäna församlingen och ordets åhörare. Allt detta vill jag efterkomma, så att jag kan svara därför inför Gud och människor. Härtill förhjulpe mig Gud.

Utskottet för revision av kyrkolagen ersatte för sin del prästeden med ett *löfte* som prästen avger. I bestämmelsen om detta hade orden ”och svär” strukits. De av utskottet föreslagna texterna kom att ingå i 1993 års kyrkoordning.

KO 5:6

Vid ordinationen skall den som vigs till prästämbetet avge följande löfte:

Jag N.N. lovar inför Gud den allvetande, att jag vid utövandet av prästämbetet, som jag nu står redo att motta, vill hålla mig till Guds heliga ord och den evangelisk-lutherska kyrkans därpå grundade bekännelse. Jag skall inte offentligt förkunna eller utsprida eller hemligt främja eller hylla läror som strider däremot. Jag vill även rätt förkunna Guds ord och förvalta de heliga sakramenten enligt Kristi instiftelse. Jag vill efterleva kyrkans lag och ordning samt villigt tjäna församlingen och ordets åhörare. Allt detta vill jag efterkomma, så att jag kan svara därför inför Gud och människor. Härtill förhjulpe mig Gud.

Den som prästvigts lovar strikt taget att förbinda sig vid Guds ord och den därmed överensstämmande läran – *samt att även vara villig att följa kyrkans lag och ordning*. Utgångspunkten för förbindelsen är att underkastelsen under Guds ord och dess lära, men enligt samma lära är även kyrkans bekännelse, kyrkans lag och ordning underkastade denna.

Vid senare tvister i anslutning till den tidigare prästeden eller efter år 1993 prästeden har man framhållit prästens skyldighet att efterleva kyrkans lag och ordning. Det har dock fått mindre uppmärksamhet att de som prästvigts hade och har också svurit eller lovat att hålla sig till Guds ord och kyrkans därpå grundade bekännelse samt därtill svurit eller lovat att inte förkunna eller utsprida eller hemligt främja eller hylla läror som strider däremot. De som svär eller lovar har naturligtvis när de lovat att efterleva kyrkans lag och ordning utgått från att dessa två element (Bibel/bekännelse –lag/ordning) , som utgör föremål för eden eller löftet, inte står i strid med varandra, eftersom man i sådant fall i lutherska kyrkan har betraktat det föregående löftet som exklusivt i förhållande till det senare. De som i en schismatisk situation vägrar utföra uppgifter som är att anse som tjänstemannarättsliga för en präst är därför utsatta för sin kyrkas åtgärder. Då måste man även väga kyrkans uppfattning om tillståndet för sin bibelteologi.

⁷⁶⁸ KOKom 1979, 46–47 och RK 1988 I, 49–57.

⁷⁶⁹ RK II, 20–21.

Diskursen i Teologisk Tidsskrift om kyrkans katolicism förklarar i sig kyrkans inre schismatiska situation i det att ordinanderna förbinder sig till kyrkans ordning. Kaarlo Arffman har i sina skrivelser påvisat reformationens uppfattning om kyrkans katolicitet, till vilken även Pentti Laasonen och Kalevi Toiviainen har velat förena sig.⁷⁷⁰ Fastän man inte på nytt ville lyfta fram den av den Evangelisk-lutherska kyrkan år 1986 valda vägen på agendan, har Arffman påmint om den ologiskhet, som har ingått i den senare anknytningen till den lutherska kyrkans arv från reformationen och kyrkans uppfattning om kyrkans katolicitet samt lutherdomens framtidsutsikter.⁷⁷¹ Laasonen har för sin del under diskursens lopp betonat totaliteten i kyrkans katolicitet. Han anser dock att det inte skulle utgöra en sådan inskränning i kyrkans katolicitet och således inte att ”man skulle halka på ett bananskal” om man tolkade reformationen så att kyrkans flerhundraåriga bibeltolkning och praxis i prästämbetet borde korrigeras som ”ohållbar ur kristlig synvinkel och såsom stridande mot den kristliga människosynen.”⁷⁷²

Professor Martti Parvio fäste uppmärksamhet vid att prästeden (KOF 1989 6:7) i revisionen krympte med nästan en tredjedel från ”den högtidliga formulering (KL 96 §) som försätter den som prästvigs [i nuläget] i ämbesteologiskt trångmål och tvingar honom att reflektera över vilken stor uppgift som förestår honom”.⁷⁷³ Enligt Parvio bröt man genom revisionen mot Scriptura-principen, eftersom förslaget endast talade om att hålla sig ”till Guds heliga ord”.⁷⁷⁴ Man saknade även den tidigare ”karga lapidariteten” i eds-, senare löftesformuläret i stället för den renodlade formen.⁷⁷⁵

Kyrkomötet och dess uppgifter

Kommittén för revision av kyrkolagen föreslog som kyrkolagens 21 kapitel 8 § bestämmelser om kyrkomötets uppgifter. I de föreslagna uppgifterna för kyrkomötet fram-

⁷⁷⁰ Arffman 2011, 466–468. Laasonen 2011a, 11 ger uttryck för en tolkning om att reformationen och den ortodoxa tidens lutherdom skulle ha avvärjt ”den fördärvade påvemakten”, men inte kyrkans katolicitet. Toiviainen 2011, 343 är för sin del bekymrad över de lutherska kyrkornas snabba tillbakagång och att lutherdomen glider in i en ”allmänprotestantisk religionsgröt”. Han tycker att medvetenheten om olikheten mellan luthersk och reformert trosuppfattning har blivit dunklare redan i upplysningstidens rationalism, som senare för sin del skapade förutsättningar för den preussiska unionskyrkan.

⁷⁷¹ Arffman 2011, 467 påminner om Luthers och den reformerta kyrkans rätta katolicitet samt principen om ”alltid och överallt” som hör därtill. Arffman 2011, 466–467 påminner också om att reformationsmotståndare ansåg att enbart denna princip inte var tillräcklig, utan att kyrkans rätta katolicitet var att lyssna på läroämbetet och kyrkomötet, dvs. en heteronomitet för (underkastelse till) den officiella tolkningen. Sålunda skulle man inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i tjänsteavgörandet från år 1986 uttryckligen ha avvikit från reformationens uppfattningar, då kyrkans prästämbete ”alltid och överallt” under en lång tid hade uppfattats som ett ämbete endast för män. Kyrkomötets beslut har också utmanat reformationens uppfattning om kyrkans katolicitet. Dock hörde det enligt Arffman 2011, 467 till Luthers tro på Marias eviga jungfrulighet också en uppfattning om att man hade förstått ”alltid och överallt” på det sättet. Dock kunde man bibehålla barndopet inom kyrkan, även om man inte fann en bestämmelse härom i Bibeln, då man ”alltid och överallt” hade handlat enligt det, utan att förstå det skulle stå i strid med Bibeln.

⁷⁷² Laasonen 2011b, 553.

⁷⁷³ Parvio M 1989, 120.

⁷⁷⁴ Enligt Parvio på motsvarande ställe i den då gällande 1964KL fanns bekännelseparagrafens bibelprincip med: till Guds heliga ord, uppenbarat i Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter. Ändringsförslaget kunde därför tolkas som en uppluckring av bibelprincipen.

⁷⁷⁵ Förslaget ansågs innebära en uppluckring eller blivit urvattnad även så till vida att den ”ärbara umgängelsen”, det pliktskyldiga uppfyllandet av tjänsteäligganden, lydningen till överordnade samt solidariteten mot kolleger och församlingsbor ingick i bästa fall latent i formuläret. Denna uppluckring hindrade dock senare inte, att man tolkade det som försummelse av tjänsteäligganden, att de som hade samvetsbetänkligheter i fråga om den ändring som gjorts i prästämbetet avhöll sig från gemensamma förrättningar.

trädde att de utformades på ett mera mångfaldigt sätt, samt att både kyrkoordningen och valordningen för kyrkan ska godkännas på basis av författningsdelegering.

Kyrkomötet föreslog efter de preciseringar som Utskottet för revision av kyrkolagen gjort⁷⁷⁶ följande bestämmelse i (1993 års) kyrkolag på denna punkt:

KL 20:7

Kyrkomötets uppgifter

Kyrkomötet handlägger ärenden som angår kyrkans lära och arbete samt kyrkans lagstiftning, förvaltning och ekonomi.

På kyrkomötet ankommer

- 1) att godkänna och förordna om ibruktagande av bibelöversättning, den kristna läran, psalmbok, kyrkohandbok och mässmelodier,
- 2) att handlägga frågor vilka förutsätter principiella ståndpunktstaganden som rör kyrkans tro och lära eller som grundar sig härpå. samt att vidta åtgärder med anledning av dessa,
- 3) att uppgöra förslag till stiftande, ändring eller upphävande av kyrkolag,
- 4) att godkänna kyrkoordningen,
- 5) att godkänna valordningen för kyrkan;⁷⁷⁷

Kommittén för revision av kyrkolagen omformulerade inte förslaget till bestämmelse om kyrkomötets uppgifter i anslutning till kyrkans lära. Den kom i stället att ingå i 1993 års kyrkolag med samma innehåll som det tillägg till kyrkolagen som gjordes år 1973.

Ärkebiskop emeritus John Vikström studerade senare kyrkomötets inflytande och betydelse i kyrkans förvaltning, och reflekterade därvid över de i en organisation behövliga ”galenpannornas och visas” betydelse, dvs. kyrkomötets roll som den som skapar, underhåller och utvecklar strukturerna i kyrkans förvaltning.⁷⁷⁸ Så intog han också en central roll i utvecklingsarbetet bl.a. som ordförande för Kyrkoordningskommittén (KOKom 1979) och kyrkomötet. Således är hans beskrivning av de centrala betoningarna i kommitténs betänkande och dess inverkan på kyrkans förvaltning av särskilt intresse. Kommittén avsåg att besvara frågan om vilkets slags kyrka vi borde ha under de kommande årtiondena. Om kyrkan kunde fortsätta som en folkkyrka, hurdan borde den vara? En annan tyngdpunkt låg i att föreslå riktlinjer och principer i en ”grundlig” revision av kyrkolagen. Som ordförande för kommittén redogjorde Vikström för kommitténs uppfattning om kyrkan, dess betydelse som Kristi församling, som på samma gång var föremål för tro och en empirisk verklighet.⁷⁷⁹ I anslutning till folkkyrko-problematiken hade kommittén konstaterat att det rörde

⁷⁷⁶RU 1991 I, 101.

⁷⁷⁷KL 20:7,2 innehåller dessutom nio andra punkter (30.12.2003/1274).

⁷⁷⁸Vikström 2004, 105–111. Vid distinktionen mellan ”galenpannor och visa” tycks ”treenigheten” vackla så till vida att i beskrivningen fattas de i kyrkans trosgemenskapsverklighet behövliga troende kyrkomedlemmar, som inte heller betraktar innovationer som självändamål och som inte ser det som sin skyldighet att följa med de ”galna erövrarna” för att skapa deras nya ordning, inrätta den eller en därmed förenlig förvaltning. ”Galenpannorna” är enligt Vikström de som föreslår nya, okonventionella och hittills oprövade lösningsförslag, dvs. de som ger världen innovationer och på det sättet för den framåt. ”De visa” är för sin del de som använder sitt förnuft, sin prövningsförmåga och sitt omdöme, som följer efter dessa galna erövrare och nybyggare för att skapa ordning, inrätta och genomföra en förvaltning på de nya områdena. Problemet med ett sådant tänkande kan dock vara att finna dessa ”tillräckligt visa”, som inte är med på att genomföra ”vilka galenskaper som helst”. Enligt Vikström är ordning en god sak, men ingen sammanslutning lever av enbart ordning. (2004, 106).

⁷⁷⁹Vikström 2004, 109.

sig om ett empiriskt-sociologiskt begrepp. Kommittén hade i och för sig studerat kyrkotypen ur en teologisk, sociologisk och funktionell synvinkel då den menade att den utgjorde den rätta och ändamålsenliga formen för att realisera Kristi kyrka i våra förhållanden. Kommittén hade ansett folkkyrkomodellen möjlig under de kommande årtiondena, eftersom Kristi församlings kännetecken kunde komma till uttryck också i den.⁷⁸⁰ Enligt ordförandens karaktärisering hade kommitténs förslag varit reformistiska, inte revolutionerande eller ens status quo.

Vad hade då kommittén menat med denna reformistiska utveckling? Enligt Vikström hade man med förändringens riktning menat att ”vår kyrka borde utvecklas till ett större andligt, administrativt och ekonomiskt oberoende, till ett medvetnare medlemskap och ett bättre fullföljande av kyrkans samfundskaraktär”.⁷⁸¹ Till de viktigaste uppgifterna för kyrkoordningen hörde enligt kommittén att skapa strukturella garantier för sådana önskvärda utvecklingsmål och att således styra in utvecklingen på en bestämd bana.

Kommitténs uppfattning om ett reformistiskt utvecklande väcker utifrån beskrivningen frågor om ”reformationens” verkliga karaktär. Vad innebar det egentligen att ”utvecklas till ett större mentalt, administrativt och ekonomiskt oberoende” eller ”en bättre samfundskaraktär”? Innebar medvetenheten om medlemskapet t.ex. likhet i förhållande till de visioner som framträdde vid församlingsvalen 2010?⁷⁸² Eller har utvecklingen efter årtionden drivit förbi den av kommittén skisserade utvecklingsriktningen och det mentala, administrativa oberoendet? Om det har gått så, skulle man kanske behöva omvärdera kommitténs över 30 år gamla uppskattning om det möjliga i att folkkyrkan kunde fortsätta som Kristi församling. Kommittén ansåg år 1979 att ”kyrkoordningen och den därpå grundade förvaltningen kan ges en styrande uppgift. Vid utarbetandet av kyrkoordningen var det alltså inte enbart fråga om hurdan kyrkan är, utan också om hurdan man *vill* att kyrkan ska vara.”⁷⁸³ Även om kommittén inte siktade på någon ”idealkyrka vid horisonten”, kan frågan ändå ställas om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland med dagens konflikter utgör den riktning för utvecklingen som kommittén utifrån sin reformistiska utvecklingsuppfattning faktiskt redan år 1979 styrde kyrkan i?⁷⁸⁴ Detta antyddes av den optimistiskt sinnade avslutningen på en av ordföranden tjugo år efter kommittébetänkandet författad skrift:

Kyrkoordningskommitténs inflytande och betydelse i kyrkans förvaltning kan ha varit större annorstädes än i det konkreta lagstiftningsarbetet. Ja dristar mig nämligen att tänka att kommittén när den dryftade frågan om framtidens kyrka sammanfattade och analyserade några av den epokens teologiska och övriga idéer på ett sätt som skapade förutsättningar för de kommande årtiondenas överväganden och linjedragningar som gäller såväl vår kyrkas andliga och funktionella profil som den ständiga utvecklingen av dess förvaltning på olika nivåer.⁷⁸⁵

⁷⁸⁰ Däremot betraktade kommittén inte folkkyrkan som sådan ”som den ideala och normativa och heliga kyrkotypen”.

⁷⁸¹ Vikström 2004, 109 och hans presentation av KOKom:s 1979 betänkande i diskussionsprotokollet från kyrkomötet våren 1980 (s. 106).

⁷⁸² I offentligheten försökte man bidra till ökat valdeltagande med uppmaningar att komma och förändra kyrkan enligt väljarens önskemål. Beträffande en sådan uppmaning kan dess lämplighet ifrågasättas med tanke på karaktären hos ett kyrkligt val. Kyrkans lära drar en gräns för förändringar i kyrkan.

⁷⁸³ Vikström 2004, 109.

⁷⁸⁴ Vikström 2004, 109.

⁷⁸⁵ Vikström 2004, 111. (Min översättning)

3.4.3 Lagstiftningen som gäller övriga endast kyrkans egna angelägenheter med anknytning till kyrkans lära

Kyrkotukten

Kommittén för revision av kyrkolagen konstaterade år 1988 att sammanförandet av förslagen till bestämmelser angående själavård, diakoni och missionsarbete till ett enda kapitel i kyrkoordningen innebär ett principiellt ställningstagande till kyrkotuktinstitutionen.⁷⁸⁶ Kyrkotukten hade enligt 1964 års kyrkolags 77 § själavårdande karaktär, men enligt 78 § även straffkaraktär. *Enligt kommittén hade kyrkotukten i folkkyrkosituationen orsakat problem.*⁷⁸⁷ Under senare årtionden hade den knappt alls tillämpats. Kommittén motiverade förslaget att avskaffa kyrkotukten med den i de lutherska bekännelseskriterierna uttalade principen om bruket av nyckelmakten.⁷⁸⁸ Därmed hade avsetts förkunnelsen av evangeliet (Schmalkaldiska artiklarna III:4). Enligt kommittén bedrev man i församlingen kyrkotukt och därtill hörande själavård då lag och evangelium förkunnades. Kommittén föreslog således att församlingen skulle fråntas möjligheten att vidta sådana kyrkotuktsåtgärder som inbegrep ett sonande av förbrytelse genom att lida straff. Efter att kyrkomötet godkänt förslaget och 1993 års kyrkolag godkännts avskaffades kyrkotukten från kyrkolagen. Av de tre pelarna i Schaumans kyrkolag (läran, riten och kyrkotukten) hade således en blivit avlägsnad från kyrkolagen.⁷⁸⁹ Som rubrik för kapitel 4 i den samtidigt godkända kyrkoordningen bibehölls kyrkotukten visserligen ännu, men dess koncept i tidigare bemärkelse ändrades till sitt innehåll.

I 1993 års kyrkoordning (4:2) infördes i stället för kyrkotukten bestämmelser av närmast själavårdande karaktär:

Den som genom sitt leverne förorsakar förargelse och försummar sina plikter som kyrkans medlem skall av en präst vägledas att iakttä en kristlig livsföring.

Kyrkoherden skall tillrättvisa de medlemmar av kyrkan som undervisar mot kyrkans bekännelse.

Det att bestämmelserna om kyrkotukt inskränktes, ändrades eller helt avskaffades helt från kyrkolagstiftningen återspeglar *förutom nya tider även en annorlunda kyrka och kyrko-uppfattning*. Utvecklingen har gått vidare även efter stiftandet av 1993 års kyrkolag. Vissa exempel från kyrklig lagskipning antyder t.o.m. att ”kyrkotukt” i praktiken likställts med disciplinära åtgärder mot dem som förhåller sig konservativt till kyrkans lära. Denna förändring av inställningen i kyrkan har skett med ett i varje fall tyst medgivande från kyrkoledningens sida. Det är således möjligt att kyrkotuktens koncept konfessionellt betraktat har förvandlats, eller åtminstone håller på att förvandlas på ett sätt t.o.m. till det motsatta i relation till sitt ursprungliga syfte. ”Kyrkotukten” har börjat utformas uttryckligen till tvingandet av dem som håller fast vid kyrkans bekännelse att underkasta sig kyrkans ordning. Det som man enligt kyrkans bekännelsegrund hade behov att skydda sig emot har t.ex. med hjälp av kyrkotukt således blivit eller håller på att bli ett skyddsobjekt.

⁷⁸⁶ RK II, 178.

⁷⁸⁷ Man kan säga att man i 1993 års kyrkolagstiftning velat lösa det av kyrkotukten orsakade problemet så, att ”läran om kyrkotukten” fick ge vika för ”läran om folkkyrkan”. Frågan kan också ses som en förändring av kyrkoupfattningen till denna del.

⁷⁸⁸ Jfr den diskussion som sedan våren 2010 förts i offentligheten om bikten och röjandet av bikthemligheten.

⁷⁸⁹ RK II, 178–179.

Lagstiftningen om kyrkans förvaltning

Under ca 100 års tid fram till 1964 års kyrkolag hade bestämmelserna i kyrkolagens femte del varit föremål för omskrivning för att utveckla förvaltningen. Då man studerar ett längre tidsspann, framträder en av idén om demokrati driven ökad lekmannaandel i beslutsfattningen i kyrka och församling klart i utvecklandet av kyrkans förvaltning.

1993 års kyrkolag, kyrkoordning och valordning för kyrkan innehöll också några ändringar som inverkade på församlingsförvaltningen. Enligt KL 8:3 förutsatte rösträtten vid församlingsval inte längre konfirmation. För valbarhetens del blev ordalydelsen ”en för kristen övertygelse känd” konfirmerad och röstberättigad medlem av församlingen som inte står under förmynderskap.

När man studerar hur kyrkans förvaltning förändrats sedan Schaumans tidevarv fram till våra dagar kan man iakttä att kyrkolagsystemet innehållit element som man utgått från då man format kyrkans förvaltningsstruktur under de därpå följande årtiondena. Vid den senare utgestaltningen av den kyrkliga förvaltningen betonades den kyrkorättsliga trialismen⁷⁹⁰ på ett annat sätt än vad det från början var fråga om. Eftersom synoden ursprungligen inte skulle behandla lärofrågor, utan enbart frågor som gäller kyrkans yttre ordning, blev systemet i detta avseende delvis överkört. Uttryckligen detta drag skulle utgöra en skillnad från den reformerta synoden.⁷⁹¹ Om man har kunnat kritisera åsidosättandet av lekmannainslaget som stridande mot den apostoliska andan, kunde det enligt samma synsätt säkert sägas om sådant bruk av majoritetsmakt som skjuter åt sidan kyrkans egen bekännelsegrund. Enligt schaumanskt tänkande var deltagandet av ett medvetet kristet lekmannainslag motiverat då man var medveten om gränserna för beslutsfattandet. Sedermera har realistiska reflektioner över kyrkans vardagsliv (”det ges tillfällen ej blott i det borgerliga, utan äfven i det kyrkliga samfundslifvet, då representationens och majoritetens väg är den bästa, ja stundom den enda möjliga att komma till mål man önskar”)⁷⁹² blivit föremål för en utvidgad nytolkning. Kyrkans situation och målsättningar har ändrats radikalt sedan Schaumans dagar. Även om Schauman själv företrädde en förmedlingsteologi och ansåg beträffande lagstiftningen om kyrkans bekännelse att dess grundkoncept skulle regleras i kyrkolagen, skulle knappast heller hans realistiska reflektioner om representationens och majoritetens väg ha utsträckt sig till genomgripande ändringar av kyrkobergreppet eller läran och dess tolkningar. På Schaumans tid samlades ständerna till lantdagen som fyra olika stånd och i det offentliga livet var inte kvinnans ställning egentligen på agendan ens i samhällseliga ärenden.

⁷⁹⁰ Pirinen 1985, 258.

⁷⁹¹ Tidskrift för Finska kyrkan 1858, 227–231 och Pirinen 1985, 133. Genom ändringen av kyrkolagen år 1973 kan kyrkomötet i detta avseende anses ha rört sig åtminstone ett steg i riktning mot en reformert kyrkoupplattning. Den senare utvecklingen har lett bl.a. till Borgåavtalet, där det har skett utbyte av ståndpunkter mellan fördragsparterna för det kyrkliga ämbetets del.

⁷⁹² Tidskrift för Finska kyrkan 1858, 229: ”... Hvad den förra anmärkningen angår, så kunna vi icke neka, att mycken vansklighet och många faror ofta äro förenade med de så kallade majoriteterna. Men vi måste på andra sidan medgifva, att det ges tillfällen ej blott i det borgerliga, utan äfven i det kyrkliga samfundslifvet, då representationens och majoritetens väg är den bästa, ja stundom den enda möjliga att komma till mål man önskar...”

Motiveringen för ändringarna som gäller rösträtten

En för forskningsuppgiften viktig ändring med principiell betydelse i 1964 års kyrkolag gjordes i 1993 års kyrkolagsrevision. Enligt kyrkolagens 269 § tillkom rösträtt vid kyrkostämman varje konfirmerad medlem av församlingen som före valårets början fyllt 18 år. Kommittén för revision av kyrkolagen föreslog en bestämmelse till KLF 9 kapitel 3 §, enligt vilken alla personer som fyllt 18 år före valårets början som antecknats som närvarande medlemmar av församlingen hade lika rösträtt vid valet. Det gjordes således en ändring beträffande rösträtten i kyrkolagen som medförde att konfirmation inte längre förutsattes för rösträtt. Kommittén motiverade ändringen med att det gjorts flera motioner om saken, vilka inte lett till någon ändring. Enligt motiveringen hade man ”i kommittén dock ansett att *eftersom församlingarna tar emot kyrkoskatt från dessa medlemmar*, bör de även ges rätt att delta i församlingens verksamhet genom att inneha rösträtt. Det är inte fråga om någon talrik skara. Det måste ses som positivt att även okonfirmerade församlingsmedlemmar blir intresserade av dess angelägenheter och röstar vid valen”.⁷⁹³ (Min kursivering)

Kommittémedlemmen Gunnar Träskman kritiserade revisionen i ett föredrag han höll i Danmark år 1992: ”I Finland skall nu den kyrkliga rösträtten lösgras från kravet på konfirmation. Eftersom konfirmationen är ett villkor för deltagandet i Herrens heliga nattvard finner jag denna lösgörelse vara stridande mot kyrkans grundvalar.”⁷⁹⁴ Träskmans ståndpunkt var kyrkorättsligt motiverad. Förslaget från kommittén för revision av kyrkolagen utgick från viljan att avlägsna ett hinder för rösträtt för de myndiga medlemmar som inte var konfirmerade.⁷⁹⁵ Det inträffade dock på denna punkt ett språng som kan karaktäriseras som ett paradigmskifte i kyrkosynen hos kommittén för revision av kyrkolagen och kyrkomötet i riktning mot att uppfatta folkkyrkans natur av en trosgemenskap som ”ett sociologiskt samfund av skattebetalare”. Denna ändring förstärkte i varje fall uppfattningen om kyrkan som en producent av andlig service som motprestation för kyrkoskattepengar. Valbarhet förutsatte dock försättningsvis konfirmation. Gudsfruktan fick dock ge vika och ersattes av att vara känd för kristen övertygelse.⁷⁹⁶ Var resultatet enligt de teologiska synpunkterna i Kommittén för revision av kyrkolagen att *ecclesia proprie dicta* för att uppnå verklig kristen gemenskap måste acceptera det endast nominella, den yttre gemenskapen (*ecclesia large dicta*)?⁷⁹⁷

⁷⁹³ RK I, 41. Två årtionden senare har det ansetts positivt att man inbjuder folk att rösta, om inte från ”vägar och stigar” så från köpcentrens gångar, och församlingsvalen och röstningen har förts till anstalter och hem för att maximera deltagandet. Man har delat denna oro med RK, ”eftersom församlingarna tar emot kyrkoskatt av dessa medlemmar, bör de även ges rätt att delta i församlingens verksamhet genom att inneha rösträtt”. Det är inte längre viktigt om medlemmarna är bekanta med församlingens lära eller verksamhet eller ens vilka ståndpunkter kandidaterna företräder. Har det, att man är känd för kristen övertygelse, blivit ett begrepp som lätt kunde anpassas till kyrkans ordning genom des ledande principer, tron och kärleken?

⁷⁹⁴ Träskman 1992a, 33.

⁷⁹⁵ Utifrån den praxis för beslut av rättskipningskaraktär som uppstått beträffande kyrkliga angelägenheter kan man t.o.m. fråga sig om det ännu vore möjligt att reflektera över detta slags angelägenheter så att de inte utgjorde frågor om jämlikhet?

⁷⁹⁶ Återspeglar nämnda förändring i kyrkoupfattningen en fördunklad uppfattning om gudsfruktan? Betonningen i de förtroendevaldas valbarhet ligger inte längre i innebörden av det första budet, utan i hur församlingsmedlemmen har gjort sin övertygelse känd. Eftersom konfirmation inte förutsätts, torde även en annan övertygelse duga än den som man offentligt bekänner sig till i konfirmationen.

⁷⁹⁷ KOKom 1979, 12.

Kyrkans medlemmar och medarbetare

Lagstiftningen om kyrkans medlemmar ansluter sig till kyrkans författning, kyrkoupfattningen och därigenom också till kyrkans lära. I kapitel 2 av undersökningen var syftet att följa med hur behandlingen av kyrkans egna angelägenheter utvecklats i kyrkolagstiftningen. På grund av den stora omfattningen av kyrkans lära har det inte varit möjligt att i denna undersökning studera allt som ansluter sig till det kyrkliga dogmat. Kyrkomedlemskapet anknyter på vissa punkter till kyrkans lära, varför det har funnits anledning att fördjupa sig i vissa därtill anslutna frågor.

I 1993 års kyrkolag och kyrkoordning finns bestämmelserna om kyrkomedlemskap i kyrkolagens första kapitel i anslutning till kyrkans bekännelse och uppgift. I bestämmelserna om medlemmarna i första kapitlet upptogs inte i analogi med det andra kapitlet i tidigare kyrkolagar bestämmelser om medlemmarnas skyldigheter. I stället räknas dessa skyldigheter i korthet upp i KO 1:5:

En medlem av kyrkan skall delta i gudstjänsterna, begagna sig också i övrigt av kyrkans nådemedel och främja förverkligandet av församlingens uppgift.

En medlem av kyrkan bör iakttä en kristlig livsföring, ingå sitt äktenskap på föreskrivet sätt, låta döpa sina barn och sörja för deras kristna fostran.

Vid en jämförelse av hur dessa saker reglerats i tre kyrkolagar⁷⁹⁸ kan en innehållslig uttunning i bestämmelserna för kyrkans medlemmar och medarbetare med avseende på kyrkans bekännelsegrund iaktas trots skillnader i skrivsätt. Ideal och verklighet ser ut att ha drivit längre från varandra i lagstiftningen.

3.4.4 Kyrkolagsändringar, kommittéarbete och övriga beredningar efter 1993 års kyrkolag

Många ändringar har gjorts i 1993 års kyrkolag efter stiftandet av denna lag (1054/1993).⁷⁹⁹ Dessa talrika ändringar i kyrkolagen som gjorts har gällt saker med endast indirekt betydelse ur avhandlingens synvinkel, såsom bestämmelser om kyrkans personal, och även till den delen beträffande annat än ärenden i anslutning till prästämbetet, eller om administrativa organ. Efter studiet av de ändringar som skedde åren 1997 och 2004 redogörs ännu för de senare skeden som ansluter sig till kyrkans ämbetsfråga och utredningen om välsignandet av samkönade parförhållanden m.m. Härvidlag var det dock inte egentligen fråga om att ändra kyrkolagstiftningen, utan om lagtolkning som gäller dessa två ärenden.

Kyrkan tar över hela finansieringen av domkapitlen

Fr.o.m. början av år 1997 övertog kyrkans centralfond hela underhållet av domkapitlen.

⁷⁹⁸ Se avsnitten 3.2.2 (för 1869KL) och 3.3.2. (för 1964KL).

⁷⁹⁹ Leino 2002a, 359–360 sammanfattar i bilaga 2c de ändringar som gjorts i kyrkolagen (1054/1993) under tiden 1.1.1994–31.12.2001. Kyrkolagsändringarna under åren 2002–2004 återfinns i de preciseringar av lagändringar (Lex Nova) som ingår i den av Gunnar Grönblom utgivna mappen Kyrkans lagstiftning III. Dessutom har de senaste ändringarna i kyrkolagstiftningen kunnat kontrolleras på kyrkostyrelsens hemsida www.evl.fi

Ecklesiologiskt sett var det motiverat att avveckla denna ordning, som härstammade från Gustav Vasas statskyrkoera och utgick från skyldigheten att underhålla den utarmade kyrkan. Detta hade även föreslagits av 1977 års Kyrka och stat-kommitté. Som en följd av förändringen uppstod ett behov att justera förhållandet mellan stiftsförvaltningen och kyrkans centralförvaltning efter att domkapitlen upphörde att underlyda undervisningsministeriet. Med kyrkolagsändringarna år 2004 ville man förstärka stiftens självständighet, men i verkligheten innebar förändringen att man blev mera beroende av den ekonomiska styrningen från kyrkans centralförvaltning. Även på grund av den administrativa styrningen har man kunnat iaktta en förstärkt roll för centralförvaltningen i kyrkans förvaltning.

Efter att kyrkan tog över hela kostnadsansvaret för domkapitlen, verkar det av någon anledning att ha uppstått mera inre spänningar i kyrkans förvaltning än under den tid då biskoparna och en del av domkapitlens personal var statsavlönade tjänstemän. Domkapitlens ställning som statliga ämbetsverk kunde vara en balanserande faktor i kyrkans inre liv. De tilltagande kontroverserna och betydelsen av de statliga rättskipningsmyndigheternas nya roll (även behandling av kyrkans läroangelägenheter som första gradens överklagningsinstans) på grund av ändringen av överklagningsystemet fr.o.m. början av år 2004 skulle vara värd en separat undersökning.

Ändringen av besvärssystemet fr.o.m. början av år 2004 och revisionen av stiftsförvaltningen

Det kyrkliga besvärssystemet reviderades fr.o.m. början av år 2004 i stort sett efter en modell från kommunalförvaltningen. Domkapitlen fungerade därefter inte längre som överklagningsmyndigheter annat i ärenden som skulle underställas. Behandlingen av besvär över kyrkliga myndigheters beslut fördes över till förvaltningsdomstolar. Kyrkan avstod på eget initiativ från behandlingen av överklagningsärenden som gällde kyrkans egna angelägenheter.

Fr.o.m. början av år 2004 ändrades stiftsförvaltningen genom inrättandet av stiftsfullmäktige. Av motiveringen till revisionen framgick avsikten att utvidga demokratin, oberoende av om stiftsförvaltningen behövde utökas med ett nytt förvaltningsorgan som sammanträder flera gånger om året, stiftsfullmäktige. De fåtaliga uppgifter som stipulerats för dem hade i och för sig kunnat skötas med en lättare administrativ struktur. Kommittén hade nämligen tidigare föreslagit en lätt stiftsförvaltningsstruktur, nämligen endast att domkapitlet ska utökas med två lekmannamedlemmar för att förstärka lekmannainslaget i beslutsfattandet (lagfarna assessorn var tidigare enda lekmannamedlem), varvid förhållandet mellan präster och lekmän vid beslutsfattandet hade blivit 4–3 i stället för att det blev 5–2.⁸⁰⁰

Den senare behandlingen av problem i anslutning till ämbetsfrågan inom kyrkan

Knappt två årtionden efter den ändring som gjordes i fråga om prästämbetet behandlade kyrkomötet hösten 2003 två initiativ som anslöt sig till praktiska problem som hade uppstått som en följd av att prästämbetet öppnats för kvinnor (stiftsmötesframställning 2/2003 samt ombudsinitiativ 7/2003). Till grund för behandlingen låg ett betänkande från konstitutionsutskottet (4/2003). Kyrkomötet beslöt att låta båda initiativen förfalla, men

⁸⁰⁰ Stiftsförvaltningskommitténs betänkande 1998.

remitterade ärendet till biskopsmötet för prövning vad gäller arbetsledning, utveckling av arbetslag samt arbetarskydd. För ärendets behandling i biskopsmötet redogörs noggrannare i biskopsmötets protokoll (10–11.2.2004).⁸⁰¹

Biskopsmötet beslöt 10.2.2004 (§ 6) enhälligt i enlighet med beredningsutskottets förslag att utse en arbetsgrupp

- 1) för att kartlägga vilka problem som uppstår i fråga om ledning, arbetslag och arbetshygien eller välmående i arbetet i situationer då
 - a) *en person på grund av samvetsövertygelse vägrar eller starkt försöker undvika arbetsuppgifter eller samarbete,*
 - b) *någon av arbetskamraterna eller församlingsborna ständigt och starkt bestrider berättigandet i en eller flera medarbetares yrkesidentitet, eller då*
 - c) *arbetsgivaren ålägger eller pressar till arbetsuppgifter som strider mot medarbetarens egen övertygelse, och*
- 2) föreslå åtgärder för att lösa problemsituationerna eller minimera de skador de medför.

Enligt uppdraget skulle arbetsgruppen således behandla problem som gällde *hela arbetslaget* i anslutning till ledning och arbetarskyddsfrågor. Enligt utgångspunkten var det således motiverat att anta att utredningen skulle beakta *samtliga parter* problem med inverkan på bl.a. arbetshygien och välmående i arbetet.

Uppdraget för arbetsgruppen bestod av tre punkter, av vilka den första avsåg att ge en lägesbeskrivning. Man kan ändå ställa frågan om uppdraget ledde till en förutfattad mening om att en i förhållande till kyrkans beslut i ämbetsfrågan schismatisk *samvetsövertygelse i sig* var något negativt.⁸⁰² I den andra utredningspunkten ingick ett viktigt uppdrag att kartlägga problemsituationen ur kvinnliga pastorers synvinkel. Utgångspunkten i de två första utredningspunkterna var arbetsrättslig och där tog man synbarligen inte i betraktande att prästämbetet är ett teologiskt begrepp. Enligt den tredje punkten skulle man på motsvarande sätt utreda situationen ur deras synvinkel som blir utsatta för tvång eller påtryckning av samvetssskäl.

Arbetsgruppen skulle föreslå åtgärder för att lösa problemsituationer. Som alternativ fanns också att föreslå hur skadorna kunde minimeras i problemsituationer. Arbetsgruppen valde inte ett med avseende på de grundläggande fri- och rättigheterna positivt angreppssätt. Sålunda eftersträvade man inte ens att tillgodose alla parter grundläggande fri- och rättigheter. Den tredje utredningspunkten lämnades i praktiken utanför utredningen.

I bilaga 1 till arbetsgruppens utredning ingick en rekommendation till åtgärder från arbetsgruppen.⁸⁰³ I den befattade man sig särskilt med de spänningar som öppnandet av prästämbetet för kvinnor förorsakat. Enligt rekommendationen kunde den i tillämpliga delar användas även vid behandlingen av andra problem i arbetslaget.

I arbetsgruppens rekommendation konstateras bl.a.

⁸⁰¹ Työn johtaminen, työyhteisöjen kehittäminen ja työturvallisuus. Den av biskopsmötet tillsatta arbetsgruppens betänkande. 2006.

⁸⁰² I olika sammanhang har det framförts och det har varit klart att det finns också de medlemmar och medarbetare i kyrkan vars övertygelse den vid kyrkomötet år 1986 godkända nyordningen i fråga om prästämbetet stred emot.

⁸⁰³ Työn johtaminen, työyhteisöjen kehittäminen ja työturvallisuus. Den av biskopsmötet tillsatta arbetsgruppens betänkande. 2006, bilaga 1, 57–71.

- att kyrkomötet när det beslöt öppna prästämbetet för kvinnor inte beslöt att i lagen inta någon samvetsklausul som hade gjort det möjligt för dem som förhöll sig negativt till kvinnliga präster att vägra utföra vissa arbetsuppgifter, i synnerhet att samarbeta vid altaret,
- att kyrkolagens förpliktelse att fullgöra alla tjänsteuppgifter fortfarande gäller.
- att i alla väjningssätt ingår enligt arbetsgruppen direkt eller indirekt ett undvikande av samarbete och strider således emot intentionen i kyrkomötets beslut.

Även om arbetsgruppens utredning är en rekommendation, innehåller den *arbetsgruppens tolkningar*, som senare kom att utgöra en grund för beslutsfattandet i biskopsmötet och avgöranden av administrativ och rättskipningskaraktär. I arbetsgruppens utredning redogörs för arbetsgruppens syn på kyrkomötets (1986) kläm, hur den ska förstås och hur den kan missförstås.

Enligt arbetsgruppen förpliktar klämman samtliga parter att samarbeta och värna om kyrkans enhet. Kyrkans enhet innebär i detta sammanhang att *i alla avseenden i praktiken godkänna kyrkomötets beslut att öppna prästämbetet för kvinnor, eftersom endast verksamhet i enlighet med detta beslut är att värna om kyrkans enhet.*

Arbetsgruppens syn på kyrkans enhet förutsätter dock uppenbarligen ett godkännande av en sådan tolkning av prästämbetet som en del av kyrkans lära att ämbetsinnehavarens kön hör till den mänskliga ordningen. Enligt denna tolkning är enbart kyrkans ämbete instiftat av Gud. Däremot är det omstritt om kyrkomötets beslut 6.11.1986 förutsatte ett godkännande av en ny lära om eller ens en ny tolkning av prästämbetet, trots att konstitutionsutskottets betänkande godkändes med kvalificerad majoritet. Kyrkomötets majoritet betraktade nämligen inte ärendet som en lärofråga varför man kan fråga sig om det ens kan vara fråga om en nytolkning av läran. Vidare kan man även fråga sig om kyrkomötet med kyrkans enhet kan ha avsett någon annan kyrkans enhet än den som är definierad i kyrkans bekännelseskriter.

Arbetsgruppens ståndpunkt är motstridig även så till vida att kvinnoprästmotståndarna enligt den har åsiktsfrihet och deras övertygelse är i enlighet med kyrkans lära, men det ansågs skada kyrkans enhet att verka i enlighet med den (gällde enligt arbetsgruppen även undervisning).⁸⁰⁴ Det motstridiga ligger i att man inte skulle få lära och verka i enlighet med en övertygelse som står i samklang med kyrkans bekännelse och lära. Evangeliet är enligt kyrkans lära en offentlig och dynamisk sak. Arbetsgruppens hopp i utredningsarbetets motivering till de teologiska begreppen (prästämbetet och kyrkans enhet) från en teologisk argumentation till tjänstemannarättsliga och förvaltningsrättsliga grunder är kyrkorättsligt ohållbart.⁸⁰⁵

Om arbetsgivarens skyldigheter konstaterar arbetsgruppen att den *allmänna arbetslivslagstiftningen förutsätter att arbetstagarna ska behandlas jämlikt.*⁸⁰⁶ Chefens handlande visavi

⁸⁰⁴ Biskopsmötets protokoll 12–13.9.2006, 18.

⁸⁰⁵ Jfr Kavonius 2001, 21 (ett s.k. gycklarhopp). I Kavonius definition hoppar man över de grundläggande fri- och rättigheterna; i arbetsgruppens utredning är det svårt att värja sig för det intrycket att man hoppar över teologin direkt till tjänstemannarätten.

⁸⁰⁶ I arbetsgruppens beredningsarbete tog man egentligen inte ställning till frågan om jämlik behandling även kunde ha andra dimensioner än jämlikheten mellan könen, inte heller till frågan om diskriminering i direkt eller

en kvinnlig präst och en kvinnoprästmotståndare får inte inbegripa vare sig direkt eller indirekt diskriminering.⁸⁰⁷ Tolkningen om indirekt diskriminering, som senare omfattades av biskopsmötet med en rösts majoritet, hade i arbetsgruppens utredning följande ordalydelse:

Som indirekt diskriminering må anses en situation då

- kyrkoherden vid fördelningen av arbetsturer trots jämlikhet de facto avser att fördela arbetsuppgifterna utifrån kön för att undvika t.ex. att en kvinnlig präst och en kvinnoprästmotståndare hamnar i samma gudstjänst.
- man med parternas enhälliga vilja avser att ordna arbetsturerna i enlighet med en kvinnlig prästs eller kvinnoprästmotståndares önskemål utifrån deras kön. Om en medarbetare blir ...⁸⁰⁸

Det verkar dock som om arbetsgruppen inte har lagt märke till att även arbetsgivarens absoluta eller osmidiga inställning till prästens samvetskval kunde innehålla direkt eller indirekt diskriminering som inte kan accepteras enligt 6 och 11 § i grundlagen. Varken en myndighets beslut eller beredningen av ett beslut borde få vara diskriminerande.⁸⁰⁹

Arbetsgruppen konstaterar att församlingsbon enligt KO 2:24 har rätt att för en kyrklig förrättning få välja den präst i sin egen församling som han eller hon önskar.⁸¹⁰

Kyrkans medarbetare har även enligt arbetsgruppen rätt till en åsikt i enlighet med kyrkans lära att kyrkans ämbete tillhör endast män. Därför borde arbetarskyddet och även arbetsgruppens exempelfall också ha omfattat kränkandet av en sådan övertygelse, i synnerhet som kyrkomötets kläm också enligt arbetsgruppens tolkning ålade alla parter att verka i samarbete och att värna om kyrkans enhet.

Arbetsgruppens syn på arbetarskyddet ger lätt ett intryck av en viss grad av förutfattade meningar genom likriktningen av exempelfallen:

Medarbetarens inställning eller övertygelse får inte medföra hälsofarliga följder för en arbetskamrat. En arbetskamrat vägrar eller undviker inte samarbete på grund av sin arbetskamrats övertygelse.⁸¹¹

Trots det kan även de som omfattar det av kyrkan fattade majoritetsbeslutet verka på ett sätt som medför hälsofarliga följder för dem som har en annan övertygelse (den s.k. traditionella ämbetssynen). Arbetsgruppens utredning innehåller dock inte några lösningar

indirekt form de facto kan förekomma i ett arbetslag också i fråga om någon annan grundrättighet än jämlikheten mellan könen.

⁸⁰⁷ I utredningen verkar det som om man har koncentrerat sig på att upptäcka direkt och indirekt diskriminering i arbetslivet enbart i relation till jämlikheten mellan könen i enlighet med allmänna arbetslivslagstiftningen. Diskriminering kan förekomma i församlingen också på andra grunder. Arbetsgruppen lät bl.a. bli att utreda, av vilken anledning övertygelsen om prästämbetet hos en del av kyrkans medlemmar och medarbetare avviker från kyrkomötets beslut (1986), samt om dessa orsaker kan accepteras som grund för att upphäva antagandet om diskriminering och tillåta arrangemang för att fullfölja de grundläggande fri- och rättigheterna också för religions- och samvetsfrihetens del.

⁸⁰⁸ Työn johtaminen, työyhteisöjen kehittäminen ja työturvallisuus. Den av biskopsmötet tillsatta arbetsgruppens betänkande. 2006, bilaga 1, 58–59.

⁸⁰⁹ Jfr Björkstrand 2008, 81: ”Jag klagar min egen ståndpunkt så tydligt som möjligt, men avstår samtidigt från konkreta åtgärder mot dem som har en annan uppfattning eftersom *all erfarenhet vi har vittnar om att man inte kan tvinga någon att överge det som man betraktar som en samvetsövertygelse.*”

⁸¹⁰ Detta anser arbetsgruppen dock inte vara förbjudet, även om också det anknyter till frågan om att ordna arbetsturer. Skillnaden från en arbetsfördelning mellan prästerna är endast den att önskan om en kyrklig förrättning av en manlig präst kommer från någon annan än en tjänsteinnehavare, från kyrkans medlemmar.

⁸¹¹ Utredning från biskopsmötets arbetsgrupp, 61.

på problem ur denna synvinkel.⁸¹² I praktiken ser det ut som om arbetsgruppen anser det vara tillåtet att verka i kyrkan och dess uppgifter endast i enlighet med den tolkning av kyrkans lära enligt vilken könet på innehavaren av prästämbetet hör till den mänskliga ordningen (*ius humanum*).

De pastorala samtalen ser mot bakgrund av utredningsarbetet ut att vara avsedda som ett förstadium till bestraffningen, eftersom slutresultatet är att straffa, om inte den pastorala/mot indoktrineringsförbudet stridande påtryckningen leder till önskat resultat.⁸¹³ De följande med tanke på en sådan situation definierade graderna av bestraffning är:

- att ge en anmärkning (KO 6:3) eller
- att inleda disciplinärt förfarande (KL 23 i fråga om präster och innehavare av en lektors- eller en kantorstjänst).

För övriga tjänsteinnehavare och anställda i arbetsavtalsförhållande kan, beroende på situationen, tillämpas

- anmärkning (tjänsteinnehavare),
- varning (anställda i arbetsavtalsförhållande) eller
- uppsägningsförfarande (KL 6:8 a; Lagen om arbetsavtal 7 och 9 kapitlet).⁸¹⁴

Trots den uppenbara ensidigheten i utredningsarbetet konstateras det ändå att öppnandet av prästämbetet för kvinnor har medfört relativt begränsat med problem i församlingarna.⁸¹⁵

Biskopsmötets arbetsgrupp ansåg att bakgrunden till klämman i kyrkomötet var att man inte kan införa en sådan samvetsklausul i kyrkolagen som ger kvinnoprästmotståndarna en lagenlig möjlighet att vägra utföra sina arbetsuppgifter.⁸¹⁶

Det har framförts olika, också från biskopsmötets utredning avvikande åsikter om kyrkomötets år 1986 fattade beslut.⁸¹⁷ Det centrala borde vara vad som man i en luthersk kyrka har förstått med kyrkans enhet. Enligt den Augsburgska bekännelsen (VII) är det nog för kyrkans sanna enhet att vara ense i fråga om evangeliets lära och förvaltningen av sakramenten.

⁸¹² Jfr Huovinen 2011, 33 (Den förbättrade kvalitetsnivån på biskopsmötets beredningar).

⁸¹³ På basis av mötesprotokollen kan man även konstatera att man i biskopsmötets arbetsgrupp uppenbarligen *inte i alltför hög grad har sökt efter teologiska svar*. I stället låter man världsliga myndigheter avgöra en de facto religiös fråga oberoende av om det är juridiskt rätt eller fel. Beredningsutskottet konstaterar enligt protokollet (september 2006, 52): ”Det är möjligt att det slutliga berättigandet av biskopsmötets rekommendation avgörs vid domstolar genom diverse processer.” (Min översättning)

⁸¹⁴ Utredning från biskopsmötets arbetsgrupp, 62.

⁸¹⁵ Bl.a. domkapitlet i Borgå stift fäster i sitt utlåtande uppmärksamhet vid allvarliga metodiska svagheter i den undersökning som låg till grund för utredningen och som enligt domkapitlet knappast kan betraktas som helt objektiv forskning. Vid en ytlig genomläsning kan man nämligen lätt få intrycket att vissa extrema åsikter och erfarenheter är mycket mer utbredda än vad det insamlade materialet de facto ger vid handen. Att arbetsgruppens utredning vilar på och styrs av en så ensidig och osäker utgångspunkt är enligt domkapitlet att beklaga. Biskopsmötets protokoll september 2006, 78–79.

⁸¹⁶ Björkstrand 2008, 77: ”Konstitutionsutskottet avvisar tanken på en samvetsklausul. Kyrkans enhet framträder i gudstjänsten, där Kristus själv är närvarande i sitt ord och sakramenten. Om de som tjänstgör i en kyrkas ämbete inte erkänner varandras ämbete, splittras kyrkan både i princip och i praktiken.”

⁸¹⁷ Leino 2006, 271–275: ”Innehållet i klämman att stöda kyrkans enhet är förpliktande för kyrkan även om klämman inte ens fanns – på grund av kyrkans bekännelse.” (Min översättning)

De som har varit för ändringen har bedyrat att kyrkans uppfattning om prästämbetet inte ändrades i och med majoritetsbeslutet. Om det alltså inte gällde en ändring av kyrkans lära om prästämbetet, kunde de väl inte heller ha varit fråga om kyrkans sanna enhet och därmed inte heller om att söndra kyrkans enhet genom att handla enligt samvetet. Åt dem som ansåg att den praxis som länge varit rådande i kyrkan var grundad på Bibeln borde därför ha getts rum att utöva sin tro i kyrkan i enlighet med den lutherska bekännelsen. Senare erfarenhet har visat att man för fullföljandet av detta i praktiken hade behövt en reglering på lagnivå.

Det är förstås realism att tänka att det inte längre finns något att göra för att det ska vara tillåtet att vädja till samvetet i den här frågan, eftersom kyrkan i tiden inte godkände den önskade samvetsklausulen som en bestämmelse på lagnivå.⁸¹⁸ Dock är det åtminstone i teorin också möjligt att kyrkomötet misstog sig till den delen att en bestämmelse på lagnivå om skyddande av samvetet på grund av ändringen hade stridit mot kyrkans enhet och därmed skulle ha avstått från samvetsklausulen med felaktiga motiv. Även om kyrkomötet inte heller ansåg detta, kunde åtminstone i teorin även det vara möjligt att kyrkomötet genom sitt beslut ändrade kyrkans lära om prästämbetet och därmed hade det kunnat vara kyrkomötets beslut som skadar kyrkans enhet.⁸¹⁹

Arbetsgruppen tolkade kyrkomötets kläm i en situation som inte motsvarade den tid då klämman godkändes. Vid kyrkomötet 1986 var det inte fråga om vägran att utföra

⁸¹⁸ Björkstrand 2008, 81 konstaterar: "Samhällets lagstiftning om jämställdhet mellan könen och om förbud mot diskriminering får konsekvenser för kyrkan eftersom kyrkan inte på lagnivå slog fast att man av samvetsskäl kan vägra att samarbeta. Vad som krävs om man vill ändra på situationen är att lagstiftningen förändras, vilket förutsätter ett beslut i kyrkomötet med kvalificerad majoritet och ett beslut i riksdagen. Båda alternativen är i praktiken uteslutna. Jag vädjar därför än en gång till dem som har valt den samarbetsvägrande linjen att ompröva sitt beslut. Det här är ingen salighetsfråga."

⁸¹⁹ CA:s apol. VII och VIII, 31: "Vi inse icke tillräckligt, vad motståndarna här åsyfta. Vi tala ju här om den sanna, d.v.s. den andliga enheten, utan vilken det icke kan finnas tro i hjärtat eller en sådan hjärtats rättfärdighet, som gäller inför Gud." (Svenska kyrkans bekännelseskrifter, 180). De som utformade apologin betonade (CA:s apol. VII, VIII/31) att "för denna enhet – säga vi – är icke likhet i mänskliga religiösa bruk, vare sig allmänna eller enskilda, nödvändig, ty trons rättfärdighet är icke bunden vid vissa människostadgar, såsom lagens rättfärdighet var bunden vid den mosaiska ceremoniallagen, utan den nämnda trons rättfärdighet är något, som levandegör hjärtana. Till denna levandegörelse bidraga på intet sätt människostadgar, dessa må avse allmänna eller enskilda förhållanden, och ej heller äro de, i motsats till kyskhet, tålmod, gudsfruktan, kärlek till nästan och över huvud kärlekens gärningar, verkade av den helige Ande." (Svenska kyrkans bekännelseskrifter, 180). Uppfattningen som är uttalad i bekännelseskrifterna stöder inte konstitutionsutskottets motivering år 1986 att kyrkans enhet riskeras, om den mänskliga ordningen efter ändringen inte mera skulle vara "den samma överallt". Enligt konstitutionsutskottet var det i ändringen fråga om en praktisk ordning som bevarade kyrkans lära om prästämbetet. oförändrad Jfr CA:s apol. VII och VIII, 46: " För kyrkans enhet kräva de iakttagandet av samma människostadgar, medan de själva förändrat Kristi ordning vid bruket av nattvarden, ehuru denna förvisso ursprungligen var en allmän ordning." (Svenska kyrkans bekännelseskrifter, 184).

arbetsuppgifter.⁸²⁰ Arbetsgruppen värdade också till biskop Sariolas yttrande att klämman inte skulle ge motståndarna någon lagenlig försäkran att inte hamna i en återvändsgränd.⁸²¹

Arbetsgruppen ansåg att kyrkomötet hade rätt intention när det uttalade i sin kläm att ”alla medarbetare i kyrkan och dess övriga medlemmar är tillsammans ansvariga för att man ska kunna övervinna de svårigheter som ändringen medför genom ömsesidigt samarbete och värnande om kyrkans enhet”⁸²². Kyrkans enhet kan dock inte fullföljas genom att tvångsbinda kyrkans medlemmars samveten. Arbetsgruppens ställningstagande väckte frågan om arbetsgruppen de facto handlade i strid med den av ärkebiskop Vikström i kyrkomötets diskussion om klämman framförda ”kyrkopolitiska reservationen”⁸²³. Kyrkopolitiken kan inte som begrepp begränsas till att det skulle vara tillåtet endast för företrädarna av den s.k. officiella linjen eller dem som är i majoritetsposition att definiera den som ett negativt begrepp. Det kan lika motiverat, också efter att kravet på kvalificerad majoritet har uppfyllts, kallas kyrkopolitik att verka för de godkända målen utan att bry sig om deras rättigheter som i bekännelsehänseende eller annars blivit i minoritet vid beslutsfattandet.⁸²⁴

Biskopsmötets redogörelse september 2006

Arbetsgruppens rapport behandlades av biskopsmötet. Biskopsmötets beredningsutskott konstaterade att begreppet indirekt diskriminering inte definierats särskilt klart i lagstiftningen.⁸²⁵ Lagstiftarens avsikt hade enligt beredningsutskottet varit att kriminalisera även sådana situationer där avsikten med besluten inte var att medvetet ställa medarbetarna i ojämlig ställning, men som i verkligheten ledde till en sådan situation. Särskilt påfallande i beredningen är att konstaterandet av den begreppsliga oklarheten som gäller indirekt diskriminering inte hindrade beredningsutskottet från att gå in för en tolkning i enlighet med arbetsgruppens linjedragning i sitt förslag till biskopsmötet om att definiera ordnandet av prästernas arbetsturer som indirekt diskriminering.

⁸²⁰ Enligt tolkningen av biskopsmötets arbetsgrupp hade kyrkomötet m.a.o. år 1986 velat tvinga dem som innehade prästämbetet i kyrkan att förrätta uppgifterna i anslutning till gudstjänsten t.o.m. mot sitt samvete. Detta tolkningssätt innehöll dock en motstridighet i förhållande till den i klämman uttryckta uppfattningen och den av Prästförbundet därefter givna köränvisningen. Den tolkning som gjordes utifrån den av biskopsmötets arbetsgrupp gjorda beredningen och till slut blev biskopsmötets redogörelse utsträckte senare sitt inflytande genom rättspraxisen *också till församlingens ungdomsarbetare*, som blivit föremål för uppsägningskrav på grund av försummelse i tjänsten.

⁸²¹ Tolkningen av biskopsmötets arbetsgrupp av biskop Sariolas ståndpunkt kan även ge det intrycket att meningen ursprungligen och uttryckligen hade varit att motståndarna skall ”hamna i en återvändsgränd”.

⁸²² Biskopsmötets arbetsgrupp gjorde här en bedömning av kyrkomötets intention. Intentionen var dock ett uppenbart värnande om kyrkans enhet i en situation där uttryckligen motståndarna till ändringen upplevde att enheten höll på att gå förlorad på grund av kyrkomötets beslut.

⁸²³ Biskopsmötets arbetsgrupp hänvisade till ärkebiskop Vikströms konstaterande i kyrkomötet år 1986 att klämman gav olikfärdigt livsutrymme i kyrkan. Var och en kan missbruka sitt livsutrymme, men oftast får missbrukaren själv lida mest av det. Enligt Vikström tolkas klämman fel om den uppfattas som en fullmakt från kyrkomötet att börja *bedriva kyrkopolitik* med hjälp av kvinnoprästfrågan.

⁸²⁴ Jfr Dworkin 2002, 205: ”också minoriteter har rättigheter” och de grundläggande fri- och rättigheterna i Finlands grundlag samt europeiska människorättskonventionen.

⁸²⁵ Enligt 18 § i protokollet från biskopsmötets session i september: ”Indirekt diskriminering kan följa av t.ex. balansering mellan olika *synsätt*. Man kan även fråga sig om biskopsmötets opererande med begreppet indirekt diskriminering, som man själv ansåg vara diffust, de facto ledde till direkt eller indirekt diskriminering ur den konfessionella minoritetens synvinkel, eftersom det även enligt biskopsmötets protokoll (i en definition kvitterad med en rösts majoritet) i grunden och de facto var fråga om ”att förbjuda balansering mellan olika *synsätt*”? Varken biskopsmötet eller någon annan myndighet får enligt grundlagen inte ens i utredningar eller redogörelser göra sig skyldigt till diskriminering av övertygelse. (GL 22 §).

Biskopsmötet gjorde 13.9.2006 enhälligt flera stilistiska och innehållsliga korrigeringar i det av beredningsutskottet utarbetade beslutsförslaget. Biskopsmötet beslöt dock att i stället för en rekommendation avge en redogörelse. Enligt protokollet var mötet fullständigt enhälligt i principiella frågor. Endast en ”stilistisk ändring” var föremål för omröstning: Poutiainen föreslog understödd av [biskop Erik] Vikström att stycket ” *med parternas enhälliga samtycke eftersträvas att ordna arbetsturer enligt en kvinnlig prästs eller kvinnoprästmotståndares önskemål utifrån deras kön eller övertygelse*” stryks från beslutstexten. Vid den förrättade omröstningen understödde tio medlemmar bibehållandet av stycket medan nio var för strykningen.⁸²⁶

Det väckte förvåning hur bestämmelserna i kyrkolagens 21 kapitel tolkades i biskopsmötet med tanke på biskopsmötets uppgifter. Biskopsmötet behandlar bl.a. kyrkans tro, förkunnelse och arbete samt ärenden som gäller skötseln av stiftet. Biskopsmötets roll har varit underhandlande, och dess beslutsmakt har i kyrkolagen inte utsträckt sig utanför de uppgifter som särskilt fastslagits för det. I denna fråga hade biskopsmötets arbete drag av att försöka tolka biskopsmötets kompetens på ett utvidgande sätt.⁸²⁷

Betänkandet som beretts för biskopsmötet och dess behandling i biskopsmötet återspeglade en förändring av kyrkouppfattningen som ägt rum i kyrkan. Biskopsmötets redogörelse och dess beredning utgick från ändringar som genomförts i den samhällseliga lagstiftningen och bestämmelserna i allmänna lagar. Med dessa motiverade man förfaranden i inre kyrkliga ärenden som anslöt sig till läran. Som sakkunniga beträffande hur man ska förhålla sig till de medarbetare i kyrkan som vill hålla sig till kyrkans [förra?] bekännelse använde man sig av personer som behärskade sitt yrke och hade meriterat sig inom den samhällseliga sektorn. Detta garanterade dock inte nödvändigtvis den kyrkorättsliga kunskapsdimensionen hos de sakkunniga, i synnerhet inte i ärenden med anknytning till kyrkans lära.⁸²⁸

För att lösa det praktiska problemet att de som blivit en konfessionell minoritet i kyrkan råkade ut för diskriminering, ville man inte erbjuda någon annan lösningsmodell än att låta vederbörande lida på ett sätt som också beskrivits i bekännelseskrifterna, då de kyrkliga myndigheterna lämnat deras synsätt utan beaktande. Vägarna att söka ändring har visat sig överksamma i det avseendet att det inte nödvändigtvis har varit rätt forum, och det har inte heller funnits annars någon kompetens för att lösa inre konfessionella tvister i kyrkan. Då det gäller prästvigningsspraxis har man hamnat i en återvändsgränd. Med tanke på fullföljande av kyrkans enhet har det uppstått en situation som verkar ohållbar. Många unga män som högaktar kyrkans bekännelse har blivit utan prästvigning då de inte har

⁸²⁶ Det förefaller dock som om den med en rösts majoritet godkända ändringen inte var bara stilistisk utan en principiell del av redogörelsen. (Biskopsmötets protokoll 9–10.2.2010 § 17).

⁸²⁷ Även om beredningarna för nämnda redogörelse och beslutsfattandet som gäller den ger upphov till misstankar angående beredningens oväld, konstateras det i sammandraget till biskopsmötets historik: ”En av de viktigaste roller som biskopsmötet under årtiondenas gång ville förverkliga gällde uppbyggandet och bevarandet av den kyrkliga enheten. Det försökte höra båda berörda parter och söka en jämkande lösning i ärenden, där synsätten kunde avvika från varandra t.o.m. betydligt. Denna linje framträdde starkt i frågorna om kvinnliga präster och genomförandet av partnerskapslagen, som i slutet av seklet åstadkom stora åsiktsskillnader. I dessa ärenden som innehöll stora åsiktsskillnader ville biskopsmötet höra företrädare för olika meningar och verka jämlikt i förhållande till dem.” Nieminen 2008, 295–296.

⁸²⁸ Kyrkorätten sålunda uppfattad att den omfattar även kyrkans teologiska dimension i stället för enbart organisations- eller tjänstemannarätten. Problemen i arbetslaget gällde i detta fall det teologiska begreppet präst-ämbete, medan arbetsgruppens och sedermera biskopsmötets åtgärder, med stöd av tjänstemannarättsliga experter, i grunden avsåg endast *verksamheten som präst i administrativ mening* ...

kunnat godkänna samvigning med kvinnor. Biskoparna har å sin sida utgått från att särvigningar inte ordnas. För att fullfölja kyrkans enhet vore det bra med ”ansiktstvättvatten” på bägge sidor.⁸²⁹

Det vore alltså i enlighet med grund- och människorättsprinciperna att i en situation där rättigheterna kommer i konflikt med varandra försöka tillgodose alla parter grundläggande fri- och rättigheter så att man inte kränker någons grundläggande eller mänskliga rättigheter. En alternativ lösning i domstolspraxis i fråga om mänskliga rättigheter har också varit att skapa alternativa arrangemang.⁸³⁰ Å andra sidan har man ansett att man vid konflikter som uppstått inom ett religionssamfund borde försöka finna en lösning som ”tål” de olika sidornas synsätt.⁸³¹ När man i biskopsmötet ville definiera väjningsrätten som indirekt diskriminering och således förbjuden, hade det enligt europeiska människorättskommissionens syn varit möjligt att för denna del lösa den för kyrkan ömtåliga frågan genom t.ex. ett danskt valgmenighed-system eller på något annat sätt.⁸³² Detta hade gjort det möjligt att med gott samvete verka inom kyrkan för dem som blivit en konfessionell minoritet. Detta förfaringsätt hade också varit i linje med de kyrkliga väckelserörelsernas historia. I en sekulariserad eller ”mångfacetterad” kyrka kunde en lösning av valgmenighedskarakter eller åtminstone personligt församlingsbyte erbjuda en möjlighet att handha övertygelsesrelaterade skillnader med anknytning till bekännelsen för att kunna utöva religion med gott samvete, vilket borde utgöra ett självklart mål i kyrkan. I praktiken skulle begreppet ”indirekt diskriminering” av kyrkopolitiska orsaker också kunna tillämpas utanför personrelationen och gälla församlingens utrymmen. En del församlingar har inte velat upplåta församlingens utrymmen till kyrkliga organisationer som råkat i konfessionell minoritet i kyrkan i fråga om kyrkans ämbetsfråga för förrättande av luthersk gudstjänst genom manliga präster, trots att man i dessa organisationers gudstjänster inte ens behöver ordna arbetsturer.

⁸²⁹ Jag tackar avtalsdirektören emeritus Jouni Veinio för begreppet ”ansiktstvättvatten”. Med begreppet menade han en hedersam reträttväg för en fackorganisation då dess för stora krav avvisats av arbetsgivarsidan.

⁸³⁰ För människorättskommissionens utslag se Leino 2003a, 200, fotnot 510.

⁸³¹ Människorättskommissionens fall Serif mot Grekland 14.12.1999 (Religionsfrihet, relativitetsprincip). Europeiska människorättsdomstolen ansåg i fallet bl.a. att konfliktorsaken inte skulle avlägsnas inom religions-samfundet genom att eliminera det ena synsättet, utan genom att säkerställa att de konkurrerande grupperna tålde varandra.

⁸³² I den nordiska liberala statskyrkan i Danmark har man för länge sedan utan att belasta samvetena funnit en lösning även på dylika frågor genom valgmenighed-systemet. En *valgmenighed* är en särskild församling *bestående av minst 50 medlemmar av den danska folkkyrkan och godkänd av ministeriet*, vars medlemmar betalar själva lönen för sin präst och församlingens övriga utgifter. Till skillnad från frikyrkor som inte tillhör folkkyrkan står valgmenighederne med sina präster biskopens och prostens övervakning. Valgmenighed-möjligheten infördes i lagen i Danmark 15.5.1868, dvs. ungefär samtidigt som Schaumans kyrkolag trädde i kraft. Espersen 1993, 64: ”Valgmenighedens udgifter afholdes af menighedens medlemmer, der til gengæld ikke betaler kirkeskat. En valgmenighed står under tilsyn af provsten for det provsti, hvor valgmenigheden har sit hjemsted, og af stiftets biskop samt under overtilsyn af Kirkeministriet.” Se även den noggrannare presentationen av systemet ibid. 132–135. Se om valgmenighed också Roesen 1976, 254–255 och Leino 2005b, 8. Ett finländskt arrangemang kan medföra svårigheter på denna punkt då man låtit situationen t.ex. beträffande Lutherstiftelsen driva därhän, att man för att prästviga nya präster för stiftelsens gudstjänstgemenskaper varit tvungen att anlita Missionsprovinsens i Finland verksamma biskop. Jr Miikka Ruokanen i Kainuun Sanomat 4.1.2012 (”Piispaehdokas Ruokanen väläyttää Luther-säätiölle omaa hiippakuntaa”).

Utredningarna och beslutsfattandet i fråga om vigsel och kyrklig välsignelse av samkönade

Biskopsmötet tillsatte vid sin session 13–14.9.2005 en arbetsgrupp som fick i uppdrag att före 30.11.2006 utarbeta ett förslag till biskopsmötets utredning om de teologiska och juridiska synpunkterna som ansluter sig till följderna av registreringen av partnerskapslagen i kyrkan.⁸³³ En av arbetsgruppens slutsatser var att inget juridiskt hinder fanns i nuläget för en medarbetare i kyrkan att ingå registrerat partnerskap. Med stöd av sin religiösa autonomi kunde kyrkan om den så ville slå fast en norm som hindrar den som ingått registrerat partnerskap att inneha en kyrklig tjänst. Arbetsgruppen föreslog inte att biskopsmötet skall vidta åtgärder för att åstadkomma ett dylikt tjänsteförbud i kyrkolagen. Ett initiativ med sikte på detta hade nyligen förkastats av kyrkomötet och det kunde inte antas att kyrkomötet ändrat ståndpunkt i saken.⁸³⁴ Arbetsgruppen konstaterade även att man i fråga om kyrkomedlemmar som ingått registrerat partnerskap samt deras barn kunde hålla sedvanliga kyrkliga förrättningar (dop, konfirmation, välsignelse av hem, jordfästning o.s.v.).⁸³⁵ De skall bemötas på normalt sätt inom kyrkans själavård och övriga verksamhet. Homosexuella är välkomna att delta i kyrkans verksamhet på alla nivåer.

Domkapitlet i Esbo stift fick hösten 2008 ta emot flera klagomål som gällde pastor Liisa Tuoviniens förfaringssätt då hon förrättade en kyrklig välsignelse av två kvinnor som levde i registrerat partnerskap och därvid använt ett fritt formulär, som innehöll element från en kyrklig vigsel, vilket man kunde se på SubTV. Majoriteten av domkapitlets medlemmar hade dock betraktat det skedda som en bönestund och inte funnit någon anledning att vidta åtgärder.

Biskopsmötet offentliggjorde knappt två år senare i februari 2010 sin utredning.⁸³⁶ Enligt den avviker en utvidgning av äktenskapet i fråga om kön från den människouppfattning som traditionellt har legat till grund för uppfattningen om äktenskapet i kyrkan och även i samhällets lagstiftning. I stället kunde man enligt biskopsmötet hålla en bönestund vid vilken man inte använder de delar som hör till vigseln eller välsignelsen av äktenskap, såsom t.ex. frågorna, löftena, utbytet av ringar, välsignelsen av förbundet (i kyrkohandboken används begreppen stadfästelse av äkten skapet och välsignelse av makarna). I kyrkohandboken ingår visserligen olika böneformulär, men dock inga sådana som till sitt

⁸³³ Till medlemmar i arbetsgruppen kallades Mikko Hoikka (ordf.) och Juha Pahkala, Niilo Pesonen, Pirjo Vahtola samt chefen för familjerådgivningscentralen, psykologen Paula Juolasmaa. Till sekreterare kallades Antti Saarelma och till ständige sakkunniga Kalervo Salo och Matti Mäkinen. Arbetsgruppen antog namnet Arbetsgruppen för partnerskapslagen. Tiotals sakkunniga har deltagit i arbetet. Dessutom ordnades två seminarier vars inledningar och kommentarer publicerades i Kyrkans forskningscentrals publikationsserie. Arbetsgruppen överlämnade sitt omfattande och grundliga betänkande till biskopsmötet 16.3.2009.

⁸³⁴ Se t.ex. Leino 2003b. Se även Hirvonen 2005, 163–167.

⁸³⁵ Arbetsgruppen föreslog inte att biskopsmötet vidtar åtgärder för att utarbeta ett nytt kyrkligt formulär för välsignelse av dem som ingått registrerat partnerskap. Motiveringen var såväl teologisk som pragmatisk. Ett formulär borde enligt arbetsgruppen motiveras med kyrkans lära och det kunde inte antas att kyrkomötets ståndpunkt heller i detta ärende hade ändrats. Arbetsgruppen föreslog att biskopsmötet vidtar åtgärder för att åstadkomma en pastoral anvisning för sådana situationer där kyrkans medarbetare ombes att välsigna ett registrerat partnerskap.

⁸³⁶ Den av biskopsmötet tillsatta Arbetsgruppen för parrelationer överlämnade 16.3.2009 till biskopsmötet sitt betänkande Kyrkan och registrerade partnerskap. Ärendet behandlades i biskopsmötet 9–10.2.2010 (§ 5 i protokollet). Det var fråga om en av kyrkomötet inbegärd utredning, varför biskopsmötet inte var ensam aktör i ärendet.

innehåll strider mot kyrkans lära. Vidare kan man av prästernas ordinationslöfte härleda ett förbud mot att tillämpa kyrkohandbokens formulär i strid med kyrkans lära.

Debatten om kyrkans lära beträffande sexuell inriktning hettade till under våren och sommaren 2010 i anslutning till det könsneutrala äktenskapets betydelse för kyrkans vigselrätt. Professorn i allmän historia Juha Sihvola deltog i diskussionen med iakttagelsen att ”också kyrkans företrädare har vädjat till dessa lagar [förvaltningslagen, jämställdhetslagen och lagen om likabehandling] då de förbjudit särarrangemang för kvinnoprästmotståndarna genom vilka dessa kunde undvika att samarbeta med kvinnliga präster. Om det lagstiftas om ett könsneutralt äktenskap, kommer en vägran att viga ett homosexuellt par att utgöra en sådan diskriminering som en tjänsteman enligt lagen inte får utöva. Så motiverar också Finlands teologiska liberaler sitt synsätt.”⁸³⁷ Fastän Sihvola inte ansåg det vore det i ljuset av domstolarnas avgöranden på senare tid dock konsekvent att förvänta sig att prästerna förrättar alla sådana kyrkliga vigslar som är i enlighet med en könsneutral äktenskapslag.

Kyrkomötet beslöt 12.11.2010 med enkel majoritet med rösterna 78–30 att man i kyrkan kan be för samkönade par. Enligt kyrkomötets presidium rörde det sig inte om ett ärende som hade krävt kvalificerad majoritet. Det bereder vissa svårigheter att förstå att detta beslut inte innehöll ett ställningstagande i enlighet med KL 20:7,2,2 p beträffande kyrkans tro och lära, i synnerhet som biskopsmötet i sitt beslut⁸³⁸ uttryckligen hänvisar till att just detta lagrum har legat till grund för kyrkomötets uppdrag till biskopsmötet. På samma sätt bereder det vissa svårigheter att uppfatta kyrkomötets beslut sålunda att det är tillåtet för kyrkans medlemmar att be för alla – som om de inte hade haft denna rätt redan tidigare.⁸³⁹

Biskopsmötet utfärdade utifrån detta beslut av kyrkomötet och det därtill anslutna betänkandet från konstitutionsutskottet (4/2010) pastoralala anvisningar daterade 9.2.2011. Enligt dessa kan en präst eller en annan av kyrkans anställda leda en bön som kan utformas fritt eller på lämpligt sätt följa befintligt material ur kyrkans bönetradition. Vid denna typ av bön är det inte fråga om välsignelse av ett parförhållande jämställt med äktenskapet. Element som hör till vigseln eller välsignelsen av äktenskap får inte användas (t.ex. frågorna, löftena, utbytet av ringar, stadfästelse, välsignelse av förbundet). Till kyrkans anställdas pastoralala ansvar hör att man är beredd att vara medmänniska, lyssna och stödja varje människa. I mötet med personer som registrerat sitt partnerskap baserar sig bönen på en gemensam överenskommelse och på den kyrkligt anställdas eget övervägande men medför inga nya tjänsteförpliktelser för en kyrkligt anställd eller en församling.⁸⁴⁰

Biskop emeritus Kalevi Toiviainen frågar sig vad det kunde betyda för folkkyrkan om man i Finland följer Sveriges modell att viga människor av samma kön till äktenskap. Han tycker att det med vardagsförnuft är omöjligt att begripa att kön inte är en väsentlig fråga just i äktenskapet. Han frågar också om biskoparna i Finland med sitt ställningstagande i frågan om välsignelse av homosexuella par tänker på samma sätt som biskop Heikka⁸⁴¹ att ”för vigsel av par med samma kön finns det starka teologiska grunder”. Dessa reologiska grunder borde man enligt Toiviainen ha nämnt. Toiviainen anser det vara svårt att god-

⁸³⁷ Juha Sihvola HS 19.8.2010 (”Rohkea kirkko hyväksyisi sukupuolineutraalin liiton”).

⁸³⁸ Biskopsmötets protokoll februari 2010, 29.

⁸³⁹ Antila 2011b, 354.

⁸⁴⁰ Biskopsmötets protokoll februari 2011, s. 16.

⁸⁴¹ HS 21.8.2010 (”Kirkko tahtoo vielä keskustella homoliitoista”).

känna hänvisningen till naturrätten genom att tolka den som en teologisk legitimitet för vigsel av homosexuella par. Toiviainen sätter också en sådan gräns för den teologiska tolkningen att man inte får utplåna teologin genom tolkningen.⁸⁴²

Beredningen av en ersättande kyrkolag för 1993 års kyrkolag

En revision av kyrkolagstiftningen hade planerats under 2010-talet. Kyrkostyrelsen tillsatte i oktober 2005 kommissionen Kyrkolag 2010 för att studera grunderna för kyrkolagstiftningen och fältet för kyrkolagen. Kommissionen avgav sitt betänkande i december 2006⁸⁴³. Den av kyrkostyrelsen i februari tillsatta kodifieringskommissionen för kyrkolagen fortsatte den föregående kommissionens arbete och avgav sitt betänkande i april 2009⁸⁴⁴.

Kommissionen Kyrkolag 2010 granskade grunderna för kyrkolagstiftningen med uppgift att utreda i synnerhet kyrkorättsligt det materiella område för kyrkolagen om vars angelägenheter det fortsättningsvis ska vara nödvändigt att lagstifta i kyrkolagstiftningsordning. Kommissionen skisserade också en grundlösning i frågan på vilken författningsnivå och i vilken lagstiftningsordning man ska lagstifta om den övriga normeringen som gäller kyrkan.

Kommissionen såg sitt arbete som en del av ett mera omfattande kodifieringsprojekt för kyrkolagstiftningen. Behov av kodifiering hade i synnerhet inom kyrkans centralförvaltning upptäckts av flera olika orsaker. Utöver kommissionens uppdrag att utreda kyrkolagens område och grundlagens krav på författningsnivå fanns det också många andra anledningar till kodifiering. Kyrkolagstiftningen hade efter de tre författningar som trätt i kraft från början av år 1994 ändrats i olika sammanhang. Kyrkans förvaltning hade undergått delrevisioner bl.a. i fråga om stifts- och samfällighetsförvaltningen. En helhet bestående av tre författningar hade visat sig svårbemästrad beroende på bl.a. talrika hänvisningsbestämmelser. Man hade varit tvungen att ty sig till verkställighetsorder samt församlingsvisa reglementen och instruktioner. Allt detta hade lett till ökad normering och byråkratisering. Den föreskriftsteknik som man tillägnat sig vid normeringen visade sig som värst i församlingsförvaltningens allmänna föreskrifter i relation till stifts- och kyrknivån, som saknade motsvarande bestämmelser. Totalrevisionen av lagstiftningen om tjänsteförhållanden framskred enligt sin egen tidtabell parallellt med kodifieringsbehoven.⁸⁴⁵

Kommissionen underströk i sitt betänkande behovet att gå igenom alla författningar med särskild uppmärksamhet på frågor om författningsnivå utifrån de principer som det redogjorts för i kommissionens betänkande.⁸⁴⁶

Som kommissionens slutsats om de begrepp som gäller kyrkans författning och förvaltning utformades en för denna undersökning viktig slutsats som motsvarar de iakttagelser som jag framfört ovan:

⁸⁴² Toiviainen 2011, 347.

⁸⁴³ Kirkkolaki 2010. Kommissionens betänkande. 2006.

⁸⁴⁴ Kodifiering av kyrkolagstiftningen. Kommissionens betänkande. 2009.

⁸⁴⁵ Kirkkolaki 2010. Kommissionens betänkande. 2006, 77. Kommissionens analys motsvarar den i denna undersökning relaterade linjedragningen för utvecklingen i lagstiftningen.

⁸⁴⁶ Kirkkolaki 2010. Kommissionens betänkande. 2006, 53–54.

Som en slutsats av det ovanstående [granskningen av konceptet för kyrkans författning och förvaltning utifrån 76 § i grundlagen] kan konstateras att 76 § i grundlagen inte ger någon klar särskild definition av begreppen 'författning och förvaltning'. Dessa bör i stället på ovan relaterat sätt tolkas och bedömas som ett enda begrepp utifrån kyrkans bekännelse, uppgifter och verksamhet och även med beaktande av de definitioner av förvaltning som framspringer ur allmän förvaltningsrätt och allmän förvaltningslag.⁸⁴⁷ (Kursivering i originalet, min översättning)

Ett kyrkorättsligt betydelsefullt ställningstagande ingår i kommissionen syn⁸⁴⁸ på området för kyrkolagen:

Denna kommission har utgått från att det i detta betänkande inte föreslås ändringar till kyrkolagens på grundlagen baserade struktur. I projektplanen har man övervägt om man vid kodifieringsarbetet även borde utreda en sådan teoretisk modell, enligt vilken man inom det nuvarande systemet skulle stifta en separat, mera kortfattad kyrkolag innehållande enbart för kyrkans författning och förvaltning. Dessutom skulle man stifta en allmän lag om Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland innehållande enligt kyrkolagens grunder övriga bestämmelser som förutsätter lagnivå, som nu ingår i den formella kyrkolagen. Framträdandet av en sådan modell har enligt projektpromemorian föranletts av normmaterialets tillväxt och de ständiga ändringarna av kyrkolagstiftningsordningen, trots att det till stor del varit fråga om ärenden som närmast hör till den vanliga lagstiftningens område och harmoniseringen av den kyrkliga lagstiftningen med denna lagstiftning.

Föregående modell kan antas innehålla stora svårigheter. För det första torde en indelning i en kyrkolag och en lag om kyrkan materiellt utgöra en svår uppgift. Det kan visa sig mycket svårt att hålla en förvaltningslag för kyrkan inom principerna för och i enlighet med en kyrkolag, eftersom också politiska synsätt och krafter påverkar stiftandet av den på ett helt annat sätt än nuförtiden vad gäller kyrkolagen.

Kommissionen för kodifiering av kyrkolagstiftningen fick för sin del i uppdrag att till slutet av år 2008 utarbeta ett förslag för kodifieringen av kyrkolagstiftningen enligt riktlinjerna från kommissionen Kyrkolag 2010.

Kommissionen utarbetade en helhetsberedning för kyrkolagstiftning med genomgång av hela föreskriftsmaterialet. Ecclesiologiskt betraktat är den av kommissionen utarbetade dispositionen av kyrkolagen beträffande bestämmelsernas ordningsföljd särskilt intressant ur undersökningens synvinkel. I början av kyrkolagen stod de allmänna föreskrifterna (som gäller bl.a. kyrkans bekännelse⁸⁴⁹) och föreskrifterna om den kyrkliga indelningen. Kyrkliga föreskrifter om val skulle följas av bestämmelser om kyrkans och församlingens ekonomi, prästämbetet och personalen (sistnämnda bestämmelsers innehåll i enlighet med de av kyrkomötet godkända tjänstemannarättsliga bestämmelserna)⁸⁵⁰ Bestämmelserna om församling och samfällighet, stift och kyrkans centralförvaltning skulle enligt berednings-

⁸⁴⁷ Kirkkolaki 2010. Kommissionens betänkande. 2006, 46.

⁸⁴⁸ Kirkkolaki 2010. Kommissionens betänkande. 2006, 78. Jfr Leino 2000 och Leino 2002a, särskilt 336–351).

⁸⁴⁹ Kommissionens förslag till bekännelsen i KL 1:1 "Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristna tro som, grundande sig på Bibeln, är uttalad i den äldsta kyrkans tre bekännelser samt i de lutherska bekännelseskriterierna. Kyrkans bekännelse uttrycks närmare i kyrkoordningen." Det föreslagna KL 1:2 motsvarar den nuvarande lagens ordalydelse. KL 1:5,2 lydde: "Kyrkomötet har också rätt att göra framställningar om den övriga lagstiftningen som gäller kyrkan samt att till statliga myndigheter göra framställningar eller avge utlåtanden om samhällseliga frågor som är viktiga med tanke på kyrkans lära och uppgift."

⁸⁵⁰ Framställningen om tjänstemannarättsliga bestämmelser godkändes vid kyrkomötet hösten 2009 med den behövliga kvalificerade majoriteten, dock godkändes samtidigt följande kläm: "Då kyrkomötet godkänner lagutskottets betänkande uppmanar kyrkomötet kyrkostyrelsen att snarast möjligt för kyrkomötets behandling framställa ett förslag till diskrimineringsförbud som ska inkluderas i kyrkolagen och i vilket det har beaktats vad som har sagts om meningen med och betydelsen av ett sådant förbud i konstitutionsutskottets och lagutskottets utlåtanden." (Min översättning)

förslaget följa först därefter. Betoningarna var således för ordningsföljdens del mera val-, ekonomi- och personalcentrerade än i den tidigare lagstiftningen.⁸⁵¹

I kommissionens förslag till 1 kap. 5 § i kyrkolagen har man strukit den nuvarande kyrkolagens bestämmelse om att det åligger republikens president och riksdagen att granska och stadfästa kyrkomötets förslag. Som motivering för strykningen har kommissionen konstaterat: ”I bestämmelsen har utelämnats det språkligt ålderdomliga uttrycket att republikens president och riksdagen har till uppgift att pröva och stadfästa förslaget till kyrkolag. Bestämmelsen är onödig eftersom den statliga lagstiftningsproceduren regleras i grundlagen.”⁸⁵² I denna undersökning är det skäl att fästa uppmärksamhet vid att det i grundlagen bestäms om statens lagstiftningsförfarande. Med beaktande av bakgrunden till kyrkolagssystemets uppkomst är det motiverat att utarbeta ett förslag till kyrkolag så att den särskilda lagstiftningsordningen för kyrkolagen bevarar den viktiga principen om riksdagens godkännande och stadfästelse genom presidenten uttryckligen i den formen att innehållsrika ändringar inte kan göras, utan det är endast fråga om att godkänna eller förkasta förslaget.⁸⁵³ Under inga omständigheter menade Kommissionen för kodifiering av kyrkolagssystemet att kyrkolagssystemet borde ändras på ett sådant sätt att riksdagen och republikens president kunde ändra innehållet i ett förslag till kyrkolag gjort av kyrkomötet. På grund av detta finns det ett uppenbart behov att precisera bestämmelsens text till denna del. Innehållet i kommissionens betänkande tillhandahåller ett exempel på den noggrannhet som kodifieringsarbetet kräver och att man bör ha tillräckligt med tid för beredningsarbetet före utarbetandet av det slutliga förslaget.

Med tanke på kyrkans tjänstemannarättsliga bestämmelser kan den framtida kyrkolagens bestämmelser vålla bekymmer i fråga om kyrkosynen och synen på kyrkorätten. Det är t.o.m. möjligt att deras innehåll kan återspegla ett åsidosättande av den kyrkorättsliga prövningen och att t.ex. tyngdpunkten i prövningen av frågor om prästämbetet, ett begrepp med anknytning till teologin, i framtiden förflyttar sig ännu mer i riktning mot en mera tjänstemannarättslig uppfattning.⁸⁵⁴ Efter det av kyrkomötet till denna del godkände förslaget till tjänstemannarättsliga bestämmelser är det rimligt att göra en dylik uppskattning.

Kommissionen Kyrkolag 2010 hade uttryckligen i uppdrag att kartlägga kyrkolagens *kyrkorättsliga* området. Även om man inte i det moderna samhället kan betrakta kyrkans överpositiva värdegrund som en statsförfattningsrättsligt bindande positiv rättighet,⁸⁵⁵ har den ändå betydelse med tanken på kyrkans rätt. Det kan inte vara likgiltigt för kyrkan om de rättsliga normerna som gäller kyrkan står i strid med dess ”överpositiva rätt”, Bibeln, kyrkans lära eller kyrkans bekännelse.

⁸⁵¹ Jfr dispositionen i Schaumans kyrkolag samt i 1964 års och 1993 års kyrkolagar (Leino 2002a, bilagorna 3 och 4).

⁸⁵² Kodifiering av kyrkolagstiftningen. Kommissionens betänkande 2009, 47.

⁸⁵³ Kodifiering av kyrkolagstiftningen. Kommissionens betänkande 2009, 47. Det skulle även bidra till att klargöra nämnda problem att komplettera momentet som innehåller s.k. tekniska rättelser med ordet endast eller bara. Den i Schaumans kyrkolag år 1869 nämnda bestämmelsen om underställning kan anses ha innehållit en ursprungligen med tanke på kyrkolagssystemet viktig princip om ändringsförbud. Enligt 76 § 2 mom. i grundlagen gäller om lagstiftningsordningen för kyrkolagen och rätten att ta initiativ som angår kyrkolagen vad som särskilt bestäms om dem i nämnda lag [kyrkolagen]. På grund av detta vore det viktigt att bibehålla en för kyrkan viktig princip i kyrkolagen.

⁸⁵⁴ Prästämbetet är ett teologiskt begrepp som faller utanför tjänstemannarättslig prövning medan prästtjänst är ett begrepp som man delvis kan tillämpa tjänstemannarättslig lagstiftning på i ett offentlighetsrättsligt samfund.

⁸⁵⁵ Leino 2005a, 162–163.

3.4.5 Tolkningen av 1993 års kyrkolagstiftning och ändringarna av den

Den kyrkorättsliga prövningen av lagstiftningen

Den år 1980 tillsatta kommittén för revision av kyrkolagen konstaterade i ingressen till sitt betänkande att man redan tidigare dryftat och löst frågan om man över huvud taget från kyrkolagen kan avskilja delar för lagstiftning genom författningar utfärdade av kyrkans egna instanser, och om dylika normer kan bli rättsligt bindande. Rättsnormer som gäller kyrkan och hör till kyrkolagens område har också ingått i tidigare författningar på två författningsnivåer, i kyrkolagen och i författningar som utfärdats av kyrkliga myndigheter utan att involvera statliga lagstiftningsorgan. I 1993 års kyrkolag ansåg man sig med tillförsikt kunna avstå från att bestämmelser som gällde kyrkan var på lagnivå. Situationen ansågs ha varit en annan vid trygandet av kyrkans självständighet på 1800-talet, även om bestämmelserna om kyrkan också då förutsatte stadfästelse genom en regent av ”främmande konfession”. Senare erfarenhet visade dock att *det i kyrkolagens innehåll ingick material som vilade på kyrkans egen tro och liv, vilket det inte alls borde ankomma på statliga instanser att lagstifta om*. Detta var den mest centrala grunden till behovet av en författning, kyrkoordningen, om vilken man kunde besluta inomkyrkligt. Den viktigaste ändringen i kodifieringsarbetet år 1993 bestod i uppdelningen av kyrkolagens innehåll i en författning som kyrkan själv slutgiltigt kunde besluta om. Uppdelningen av 1993 års kyrkolag kritiserades visserligen också för en överdriven försiktighet vid nämnda uppdelning och för bibehållande av en för omfattande kyrkolag.⁸⁵⁶

Också det förslag som siktade på 1993 års kyrkolag ansågs bygga på de centrala principerna i Schaumans kyrkolag.⁸⁵⁷ Detaljer i lagen hade dock reviderats ända sedan Schamans tidevarv. Även om de protestantiska kyrkornas hierarkiska struktur konstaterades ha en annan uppsyn än de katolska kyrkornas, hade man kunnat iaktta hur ”kyrkoförvaltningen i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland särskilt efter andra världskriget anpassats enligt förväntningarna från ett samhälle som undergick en stark demokratisering”.⁸⁵⁸ I regel kunde reformerna som genomförts i namnet av demokratin inte påvisas ha lättat upp kyrkoförvaltningen. Fr.o.m. år 2004 inverkade demokratiseringen också på stiftsförvaltningens strukturer och kyrkouppfattningen i fråga om domkapitlets ställning. Överföringen av domkapitelinstitutionen till kyrklig helfinansiering fr.o.m. år 1997 gav en möjlighet att också frigöra sig från statsmaktens formella administrativa ledning. I domkapitlets inre förvaltning syntes detta i.o.m. att bestämmelserna om stiftsförvaltningen knöts till helheten av den av kyrkans centralfond upprätthållna kyrkans centralförvaltnings betalningsrörelse och övriga förvaltning.

Paradoxalt nog medförde omvandlingen av den statligt finansierade domkapitelinstitutionen till ett helt inomkyrkligt organ också en strävan efter förenhetligande med övrig offentlig förvaltning i lagstiftning och avgörandep Praxis. Domkapitlets ställning som ett statsfinansierat ämbetsverk och förvaltningsorgan samt som en inomkyrklig besvärinstans kunde t.o.m. bättre än den nuvarande ordningen skapa självständighet i beslutsfattandets kyrkorättsliga linjedragningar, då den särskilda karaktären i biskoparnas ställning betona-

⁸⁵⁶ Bl.a. Heikkilä 1992, 6–11. Av en verklig kyrkolagsrevision förväntade sig Heikkilä en genuinare principfasthet bl.a. genom att den skulle ha satt igång en nyvärdering av relationen mellan stat och kyrka utifrån det låsta läge där man hamnat i slutet på 1970-talet.

⁸⁵⁷ Heikkilä 1992, 7.

⁸⁵⁸ Heikkilä 1992, 6.

des i kyrkans centralförvaltning. Före avgörandet år 1997 var kyrkans centralförvaltning strukturellt mera decentraliserad då biskoparnas och domkapitlens administrativa band till Undervisningsministeriet begränsade kyrkans centralförvaltnings möjligheter att styra.

I linjedragningarna från Kommittén för revision av kyrkolagen (1988) ansåg man det acceptabelt från religiös och teologisk synpunkt att staten godkände författningar som gällde kyrkans yttre ställning och ordning. Kommitténs uppfattning kan läsas i början av betänkandet: ”KL 1 kap 1 § uttrycker kyrkans bekännelse, som reglerar all verksamhet i kyrkan. Kyrkans lära, förkunnelse och verksamhet grundar sig på bekännelsen. Bekännelsen är även vägledande för *tolkningen* av kyrkolagen och de författningar som utfärdas i stöd av denna. När dessa godkänns bör man sträva till att dessa författningar inte står i strid med bekännelsen.”⁸⁵⁹ (Min kursivering) Sådana bestämmelser som man i reformen ville lämna utanför statens jurisdiktion var åtminstone kyrkans prästämbete och kyrkoordningens bestämmelser för kyrkliga förrättningar. Lagstiftningen om kyrkans bekännelse hade kommittén i sitt ursprungliga förslag i stället velat bibehålla som en kyrkolagsangelägenhet. Först i den senare behandlingen av kyrkolagstiftningen spjälktes lagstiftningen om bekännelsen upp för att hänföras till kyrkolagen och kyrkoordningen. Man iakttog m.a.o. samma princip som i lagstiftningen om förvaltningen. Till kyrkolagen hänfördes i princip, i enlighet med regeringsformens krav, bestämmelserna om kyrkans förvaltning, medan det i kyrkoordningen ingick en noggrannare reglering av kyrkans förvaltning.

Redan ett par årtionden före stiftandet av 1993 års kyrkolag hade det i kyrkans kommittéberedningar ingått teologiska överväganden om kyrkan och demokratin. Enligt kommittén för granskning av kyrkans författning (1973) fanns det många problematiska punkter beträffande demokratin.⁸⁶⁰ I sista hand berodde detta på att Kristus enligt den kristna tron är församlingens Herre och dess huvud (kristokrati). Kommittén hänvisade till att ”den lutherska uppfattningen om Bibeln som det högsta rättesnöret för kyrkans lära *och liv* utgick från att det ursprungliga och tillförlitliga budskapet om Kristus stod att finna i Bibelns skrifter”.⁸⁶¹ (Min kursivering) Kyrkans bekännelse utgjorde för sin del den normgivande bibel-tolkningen. Enligt luthersk uppfattning kan man inte medge att Kristus genom det kyrkliga ämbetets förmedling vore väsentligen mera närvarande i församlingen än genom det andliga prästadömetets förmedling. Ämbetet och det andliga prästadömet tillhörde kyrkan på samma sätt. I ämbetet ingick dock uppgifter som inte kunde härledas från det andliga prästadömet. Här fanns en begränsande faktor vad gällde demokratin. ... Demokratins metod att avgöra saker enligt de röstberättigades omdöme kunde tillämpas i kyrkan, men det fanns en gräns även för detta. Ärenden som gäller kyrkans lära kunde enligt kommittén ”knappast avgöras i samma ordning som administrativa och exekutiva frågor”.

Ändringen i 1993 års kyrkolag som gällde strykandet av kravet på konfirmation för att få rösta vid kyrkliga val innebar kyrkorättsligt en principiell reform med anknytning till kyrkans lära. Ändringen återspeglade att kyrkans undervisning fick mindre betydelse och att

⁸⁵⁹ RK I, 17–18. ”Alla bestämmelser i kyrkoordningen skall överensstämma med kyrkans bekännelse.” (RK II, 1).

⁸⁶⁰ Se dock också Juva 1976a, 210 (kyrkomötet 1968). Se också att bl.a. i fråga om kyrkans gudstjänst, kyrkliga förrättningar och bruket av vissa kyrkliga utrymmen har den verkställande makten delats mellan kyrkoherden genom subordinations förpliktelser (KO 9:7/ 16.5.2002/1202).

⁸⁶¹ KFGKom 1973, 26. Dessutom enligt s. 9: ”För att vara kyrka måste den verka så, att Guds uppenbarelse i Jesus Kristus ger sin prägel på allt och verkar genom allt som hör till kyrkan. Detta är även utgångspunkten för förnyelsen av kyrkans organisationsform [författning].”

man på något sätt ringaktade behovet av kristen kunskap vid deltagandet i beslutsfattandet om kyrkan. Därtill uppfattades församlingen därigenom som ett kommunliknande självstyrelsesamfund där det demokratiska beslutsfattandet utgjorde grunden för allting.

I Schaumans kyrkolag och 1964 års kyrkolag var kyrkan till sin karaktär med sina starka och svaga sidor en folkkyrka och ett funktionellt ideal. När 1993 års kyrkolag gällde började uppfattningen om folkkyrkan förändras. Kyrkan som institution började i tilltagande grad anta formen av ett slags norm för evangeliet och själavården. Detta innebar i kyrkoupfattningen en polarisering till en mera alternativ uppfattning än tidigare: kyrkan som Guds folk (laós tou theou) eller folkkyrkan som folkets kyrka (dēmos) i politisk bemärkelse?⁸⁶²

Stråvan i 1993 års kyrkolag var inte att höja profilen för kyrkomedlemskapet, utan kyrkoskattebetalningsprincipen i stället för konfirmation fick betydelse som kriterium för att bruka rösträtten, trots att skriftskolan och konfirmationen blomstrade. Också för kyrklig vigsel avstod man från kravet på att ha gått i skriftskola för den enas del och politiska deviser godkändes i valordningen för kyrkan.⁸⁶³ I bestämmelserna KO 2 om jordfästning av en som inte hör till kyrkan rörde man sig i riktning mot prästerskapets skyldighet att utföra en kyrklig förrättning på begäran, även om kommitténs förslag inte heller genomfördes fullt ut.

I 1993 års kyrkolag blev congregatio fidelium-begreppet i CA VIII åtminstone mera fördunklat jämfört med tidigare kyrkolagar. För det allmänna prästadömet del flyttade underutvecklingen av utökningen av kyrkomedlemskapets förpliktelser och den ringa aktiveringen av deltagandet i det andliga livet tyngdpunkten till att ensidigt uppskatta kyrkomedlemskapets demokratiska rättigheter i strid med kyrkans andliga väsen.

I denna avhandling har avskaffandet av kyrkotukten som begrepp i 1993 års kyrkolag redogjorts för ovan. Detta var en förändring med en klar inverkan på kyrkoupfattningen.

⁸⁶² Toiviainen 1989, 116. Om man ansett den grundläggande utgångspunkten vara att uppsamla folket till att omfattas av Guds nåd, har Guds folk-aspekten dock omvandlats till en diskussion om demokratisering av kyrkan. Som värden i demokratiskt tänkande är tanke-, yttrande-, samvets- och religionsfrihet oförytterliga också för kristendomen, men för den kristna trons del kan demokratin dock inte innebära folkvälde. I kyrkan tillkommer all makt på grund av tron och kyrkoupfattningen Kristi evangelium. Se även Sorsa 2010, 77–78. Enligt Sorsa kunde framväxten av olika teologiska funktionsmodeller iaktas redan på 1960-talet också i diskussionen om demokratin. Inom kyrkan fanns det personer som drev på utvecklingen av den kyrkliga demokratin och ville betona den kyrkliga förvaltningens och verksamhetens offentlighet. De som motsatte sig att samhällets inflytande återpeglade sig på kyrkans inre angelägenheter ansåg att det rådde en trons och verksamhetens kris i kyrkan, som en förstärkning av demokratin inte skulle kunna lösa.

⁸⁶³ Toiviainen 1989, 117 betraktade förslaget i KLF 1989 som ett steg i riktning mot civilreligion.

4 Endast kyrkans egna angelägenheter i ett föränderligt samhälle

4.1 Dynamik och stabilitet

4.1.1 Samhällets omvandling påverkar rätten och kyrkan

Samhällsfilosofin påverkar samhället och dess rätt

Samhällets omvandling påverkar förändringen i synen på den statliga rätten.⁸⁶⁴ Det samhällsfixerade lagsystemet som gäller kyrkan står för sin del i spänning med kyrkans och även kyrkorättens självförståelse.⁸⁶⁵ Synen på kyrkorätten är beroende av det livsutrymme och den uppskattning som staten ger kyrkans teologiska självförståelse.⁸⁶⁶ Av central betydelse är uttryckligen också kyrkans egen vilja i olika skeden av sin historia att fullgöra sin uppgift i trohet mot sin uppgift och den tro som den bekänner. Även om statens och domstolarnas roll i regel varit en hövlig återhållsamhet vid ingripanden i kyrkans inre angelägenheter, har dock beroende på den religionspolitiska situationen behärskaendet av helheten i den samhälleliga lagstiftningen eller intresset att värna om den nationella enheten kunnat leda till att man fyllt det tomrum som uppstått genom svag teologisk självförståelse i kyrkosynen.

I den senaste tidens beredningar och rättskipning som gäller lagstiftningen om kyrkans lära har man kunnat iaktta en paradigmatiske vändning. Ur avhandlingens synvinkel är det intressant om de ändrade uppfattningarna och sedvänjorna i den kyrkorättsliga förståelsen i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland föranletts av att man länkats in i en universell ("religiöst neutral") människouppfattning i enlighet med människorättsfördragen. Det skulle vara i enlighet med kyrkans lärogrund att de avgöranden som gäller kyrkan skulle utgå från den s.k. kristna människouppfattningen.⁸⁶⁷ I den lutherska kyrkan är det centralt även att avgörandena baserar sig på den lutherska kyrkans bekännelse.

Det har dock visat sig vara svårt att definiera den kristna människouppfattningen i relation till annorlunda uppfattningar. Vid utredningen av kyrkans författning konstaterade t.ex. KFGKom 1973 i samband med sin utredning om rättfärdighetsgörelseläran att kyrkans rättsordning inte är att uppfatta som en rätt i ordets vanliga betydelse:

Fastän den kyrkliga lagstiftningens djupaste grunder ansluter sig till frälsningen (necessitas salutis), bestämmes dess praktiska förverkligande på ett avgörande sätt av de behov som dikteras av kärleken till nästan (necessitas fratrum). Kyrkans rättsordning uppfattas då ej heller som rätt i ordets vanliga bemärkelse, utan dess innehåll är kärleken. Kyrkorätten kan icke teologiskt bindas vid frälsningen

⁸⁶⁴ Leino 2003, 74–98.

⁸⁶⁵ Robbers 1997, 474: "Nicht zuletzt deswegen steht die Antwort auf diese Frage – im Wandel des Selbstverständnisses des Kirchenrechts einerseits, des staatlichen Regelungsanspruchs andererseits – in ständiger historischer Entwicklung."

⁸⁶⁶ Kvist 2008, 33. Kvist konstaterar en princip som härstammar ända från Konstantin den stores tid på 300-talet: "När de kristna integreras i statens politiska liv fick deras kyrka samtidigt yttre dimensioner, som inte nödvändigtvis utgick från dess mest egna väsen och de innehållsrika utgångspunkterna för dess tro." (Min översättning)

⁸⁶⁷ CA och CA:s apologi II och IV. Även om kyrkans bekännelseskriterier inte egentligen utgör lagnormer, har de dock enligt KL 1:1 och KO 1:1 en vägledande betydelse för kyrkans andliga och övriga liv.

(necessitas salutis), utan den bestämmas av kärlekens till nästan växande behov (necessitas fratrum). Kyrkorättens själavårdande drag och dess anpassning till olika situationer beror just på detta. I stället för stela rättsbestämmelser behövs i kyrkan en sådan kyrkoordning, som ger svängrum åt den av Anden födda friheten och så främjar kyrkans fortsatta förnyelse och icke bromsar upp den.⁸⁶⁸

Olika uppfattningar och tolkningar om vad som är kristet har visat att det är svårt att fullfölja kyrkorättens själavårdskaraktär i praktiken utan att fastna i stela rättsföreskrifter. Man har t.o.m. vädjat till den samhällseliga lagstiftningen i stället för att ty sig till en sådan kyrkoordning som enligt nämnda kommitté ”skulle ge utrymme för den frihet som Anden föder”.

Bland annat enligt professor Tapio Puolimatkas iakttagelser har den objektiva moralens motiveringsgrund fallit bort från moralens ursprung när den religiösa grunden förlorat sin ställning.⁸⁶⁹ Moralens allmängiltighet och ovillkorlighet är frigjord och kan förkastas – men betänkligt nog kan den även skapas på nytt utifrån annorlunda utgångspunkter. Vad som oroar enligt honom är att i ”moralens utdöende” är att den nya moral som skapas i stället utgår från och är centrerad kring människan.⁸⁷⁰ Den renodlade naturalismens vetenskapsfilosofi hade ryckt undan grunden för människolivets mest betydande dimensioner. Detta har också i människorättskontexten vid förståelsen av de obetingade mänskliga rättigheterna för människovärdets del lett till ett värdevakuum eller en relativism då människan enligt den nya synen förlorar värdet som skapad till Guds avbild.⁸⁷¹ Människorättsfilosofins grund blir då ett darwinistiskt angreppssätt utifrån människans och djurets begreppsliga likvärdighet, då skillnaden mellan människa och djur endast kan iaktas som ”en linje dragen i vatten”. Att vara människa förvandlas till att ständigt förändras med naturen. Det är omöjligt att motivera obetingade mänskliga rättigheter utan tro på att människan är skapad till Guds avbild och att hon är ett av Gud älskat väsen. Utan en religiös utgångspunkt försvinner möjligheten att berättiga ”människans oändliga värde” som grund för mänskliga rättigheter.⁸⁷²

Grunden för frihetsbegreppen i internationella fördrag står att finna i universella människoroppfattningar. Religiösa och övriga övertygelser underlyder samma regler i fördragstexterna. Tolkningarna av fördragen kan således knappast alls skilja mellan olika övertygelser. Nationella grundlagar har harmoniserats med innehållet i universella människorättsfördrag. För religiösa samfund som binds av sin bekännelse har detta visat sig problematiskt, eftersom bekännelsernas betydelse inte kunnat beaktas vid avgörandet av frågor med anknytning till bekännelsernas innehåll och lära.⁸⁷³

I Bibeln hör kristen tro och etik ihop. Detta samband finns inte i universella uppfattningar om mänskliga rättigheter. Enligt Stora katekesen tjänar den kristna etiken Guds yttersta

⁸⁶⁸ KFGKom 1973, 12.

⁸⁶⁹ Puolimatka 2010, 474–476.

⁸⁷⁰ Exempel på en dylik moral står att finna i folkens närhistoria då man i våldets stora skala frigjort sig territoriellt från den från religionen befriade moralens ovillkorlighet.

⁸⁷¹ Jfr HS-ledaren 14.11.2010: ”Kyrkan har inte gett upp sina egna läror utan varseblivit att människoroppfattningen förändras med tiden och att man också under gångna århundraden kunnat anpassa sig till det.” (Min översättning)

⁸⁷² Ett intressant exempel på en ideologiskt åstadkommen ändring i uppfattningen av människovärdet och den marxistiska ideologins inflytande på dagens diskussion om en könsneutral inställning tillhandahölls av docent Juha Ahvio genom hans svar på frågan varför den traditionella uppfattningen av äktenskapet just nu rubbas så kraftigt. <http://tv7.fi/vod/player.html?id=12323> 5.4.2011.

⁸⁷³ T.ex. Leino 2003a, 306–307.

syfte med människan, försoningen och helgelsen. Den kristna etiken i den treenige Gudens plan genomförs på tre nivåer. På den kristna etikens djupnivå (nivå 1) hör den kristna trons centrala innehåll och den kristna etiken i princip ihop. På den kristna etikens grundnivå (nivå 2) klargör Guds bud för den kristne att man som syndare inte kan uppfylla buden, utan måste av Gud motta trosbekännelsens tro som en gåva.⁸⁷⁴ På den kristna etikens vardagsnivå (nivå 3) är det fråga om det yttre uppfyllandet av buden som en gåva medmänskorna till fromma som Gud ger, verkar och vill.⁸⁷⁵

Det nationella grundrättighetssystemet är harmoniserat med internationella människorättsfördrag. De nationella grundläggande fri- och rättigheternas diskrimineringsbegrepp är således inte direkt förenliga med det djupare diskrimineringsbegrepp som ingår i den kristna tron.⁸⁷⁶ I synnerhet i kyrkan kan man vid strävan efter att genomföra kyrkopolitiska mål, då man söker efter rättskipningslösningar, hamna i situationer där dess pris på grund av ”uppnådda fördelar” står i oerhörd disproportion i förhållande till risken att förlora den reella lagstiftningsautonomin. Det innebar ett nederlag för kyrkan då Bibeln, kyrkans lära och bekännelse samt det vid dessa bundna samvetet vid avvägningen hamnar i underläge i förhållande till universella människorättsuppfattningar och allmänna lagar då frågor om kyrkans lära avgörs i världslig rätt.⁸⁷⁷ Att lagstiftningen om kyrkan utgår från frälsningens nödvändighet (necessitas salutis) och att dess praktiska genomförande bestäms utifrån nästankärlekens nödvändighet (necessitas fratrum) kan anses vara omistligt viktigt för kyrkan, oberoende av vad man i samhället förstår med rätt.⁸⁷⁸

Förändringarna i samhällsfilosofin påverkar synen på kyrkan

Betoningarna i samhällets syn när det gäller inställningen till kyrkan kan ha klarlagt behovet att mäta tillståndet i kyrkans teologiska självförståelse och på detta sätt mäta hur den samhällseliga lagstiftningen utsträcker sig förutom till kyrkans administrativa strukturer också till de känsligaste livsfunktionerna i kyrkans inre liv. Från samhällets sida har betoningarna i synsättet även kunnat vara de samhällseliga maktbrukarnas på olika sätt adresse-

⁸⁷⁴ Kvist 2004, 222 på finska: ”Jumalan on siksi lahjoitettava hänelle uskontunnustuksen usko”.

⁸⁷⁵ Kvist 2004, 222–223.

⁸⁷⁶ Bl.a. Leino 2008, 124–126 och 2006a. b och c. Enligt en uppskattning av biskop Mikko Heikka i en artikel i HS 21.8.2010 innebär den moderna naturliga rättens segertåg att värdegrunderna ändras och därmed samhälle-
nas lagstiftning. Grunden för kyrkans rätt har dock länge ansetts vila på Bibeln och kyrkans därpå grundade lära och bekännelse.

⁸⁷⁷ I människorättsbegreppets uppkomsthistoria kan man upptäcka kristendomens eller allmänreligiositetens och den universella humanismens människovärden. I franska revolutionen och den amerikanska självständighetsdeklarationen ljuder de mänskliga rättigheternas stämma. Franska revolutionens politiska mål var dock att bli av med kyrka och religion. Beträffande den amerikanska självständighetsdeklarationen kan man dock väcka frågan: ”Who is the God of the Declaration?” (Derschowitz 2003, 2: ”I have always been intrigued by the Declaration of Independence. Though an important document of liberty, it is a hodgepodge of political, religious, and historical theories. It invokes the laws of nature, as if nature speaks with a single moral voice, and the law of nature’s silent God, rather than Christianity’s God of revelation. It describes rights as ‘unaliedable’ and declares that ‘all men are created equal’). Se även Vihavainens 2009, 256 iakttagelse att man hos oss i jämlikhetstänkandet först under 1960-talets senare hälft från en främmande totalitär ideologi hämtade ett jämlikhetsbegrepp där genomförandet av jämlikheten tryggas med diverse tvångsföreskrifter.

⁸⁷⁸ Leino 2003a, 31–119. Kyrkan kan således inte acceptera att dess rättsuppfattning baserar sig enbart och entydigt på en rättspositivistisk eller rättsrealistisk uppfattning av rätten, inte heller på naturren eller ens en modern sådan.

rade uttryck för hur de kyrkliga synsätten borde betonas.⁸⁷⁹ Synsätten om kyrkopuffattningens innehåll har varierat inom kyrkan, och orsaken har långtifrån alltid varit samhällelig påverkan. Uttryckligen inomkyrkliga kyrkopolitiska och samhällsfilosofiskt färgade synsätt kan redan tidigare ha bidragit till att man framhållit eller dolt behovet av autonomi i kyrkans liv, eller att den upplevts viktig eller mindre viktig. Samhälleliga påverkare och de som står dem nära har också förr utnyttjats när det gällt att påverka kyrkan.⁸⁸⁰ I enstaka fall har det också kunnat hända att synsätten hos kyrkans inre påverkare har varit likriktade med de synsätt som ha varit under utveckling i samhället, varvid de har kunnat erhålla utomkyrklig drivkraft för att genomföra ett inomkyrkligt ändringsprogram.

Simo Kiviranta framförde en intressant datering som gäller begynnelsestiden för teorin om en naturlig och medfödd religion i människan själv. Enligt Kiviranta passerade man i teologins historia en betydande gränspost under F.D.E. Schleiermacher (1768–1834) vid övergången från gammalprotestantism (Altprotestantismus) till s.k. nyprotestantism (Neuprotestantismus). Samtidigt skedde i viss mån en övergång till en av upplysningstiden medförd naturlig religion.⁸⁸¹ Till denna allmänna religion var det möjligt att övergå med vetenskapens medel. En objektiv religion som man tillägnat sig med hjälp av vetenskapen var dock i grunden en subjektiv skapelse som skulle låta alla blommor blomma. Då den blev förädlad, lät den ändå inte alla blommorna blomstra.

Tidningarnas diskussionsspalter och publikationerna har fyllts av synsätt om vad Bibeln betyder för den moderna kyrkan. Är Bibeln för kyrkan en uppenbarelse som grundlagt kyrkan och därför är normativ⁸⁸² och är Bibeln som föremål för universitetens vetenskapliga forskning alltför pluralistisk som norm?⁸⁸³

Den enda objektiva kunskapen enligt den positivistiska vetenskapens ideal har ersatts av en strävan att utföra och rapportera om diverse kvalitativ forskning enligt tidens narrativa svängningar och anda. Det har blivit viktigt att vara medveten om att den konstruktiva världsbilden i kunskapsteorin bygger på att definitionen av kunskapen inte kan skiljas från dess kriterier. Kunskapens sanningsenlighet kan enligt detta vägas endast på kunskapsinterna, kulturella eller pragmatiska grunder. Värdena utformas för sin del genom mänskliga sedvänjor, och Gud vill man på ett eller annat sätt förklara som ett väsen eller en företeelse som människan skapat.⁸⁸⁴ Mot denna filosofiska bakgrund bör även den samhälleliga rätten analogt utgöras av en av människan skapad och stiftad rätt.⁸⁸⁵ Den rätt som gäller kyrkan har också fått sin beskärda del av denna förståelse genom att betoningen i tilltagande grad lagts på att uppfatta kyrkan som ett sociologiskt samfund snarare än ett

⁸⁷⁹ Som ett tidigare exempel kan man anföra ett nedröstat klämförslag i riksdagsbehandlingen av 1964 års kyrkolag. Mera aktuellt har detta tidvis kunnat dyka upp i de tal som undervisningsministern hållit vid kaffebjudningarna i kyrkomötet.

⁸⁸⁰ Vid strävan efter att nå en lösning vid 1986 års kyrkomöte ställde en del riksdagsledamöter upp som kandidater till kyrkomötet, vilka visserligen ”försökte undvika att låta sig provoceras”, även om man blev provocerad. Ett dylikt förfarande kan ses som en ”hjälpåtgärd” gentemot kyrkan, då man i revisionsprogrammen nått ett läge där man inte längre på riktigt vill eller behöver föra en inomkyrklig diskussion och ”diplomaterna redan har rest hem och det har blivit vapnens tur att tala” (jfr Vikström 2007, 357).

⁸⁸¹ Kiviranta 2000, 4.

⁸⁸² Diskussionen om Bibeln på universitetsnivå beskrivs väl av diskussionen mellan två jättar, Tuomo Mannermaa och Heikki Räisänen i TT på 1980-talet som gällde huruvida det är fråga om en diskussion på ”avvägar” eller på ”sökväg”. TT 1985, 479–490 och TT 1986, 30–31. Se även Mannermaa 1992, 203.

⁸⁸³ Koskeniemi 2006, 240–255.

⁸⁸⁴ Kalli & Malinen 2005, 10.

⁸⁸⁵ Se avhandlingens redogörelse för de rådande skolbildningarna beträffande den rättsliga förståelsen.

religionssamfund. Framförallt den alltmer tjänstemannarättsliga karaktären i lagstiftningen om kyrkan har inneburit att en rättslig förståelse i enlighet med detta förstärkts, eftersom den erbjudit snabbare och kraftfullare lösningsmodeller för att lösa även schismatiska situationer med anknytning till kyrkans lära. Samtidigt har dock kyrkan avstått från sina möjligheter att hantera sina svåra inre situationer som en trosgemenskap, vilket värmandet om kyrkans enhet skulle förutsätta.

4.1.2 Kyrkans omvandling påverkar kyrkorätten

Bibelteologin påverkar synen på kyrkan

Hur man läser Bibeln klarlägger kyrkans relation till Bibelns auktoritetsställning. Detta kan inte heller undgå att påverka kyrkouppfattningen. Den lutherska sola scriptura-principen har emellertid tagits upp i olika sammanhang och på samma agenda har frågan gällt om det finns en entydig norm för kristendomen.⁸⁸⁶ Också i de nytestamentliga texternas fragmentariska karaktär är det fråga om variation och spänningar. Den ”fragmentariska” Bibeln har man också läst på olika sätt i kyrkan även när i princip innehållsligt samstämmiga trosbekännelser och kyrkolagar varit i kraft. Ändå har man, när beaktelsens innehåll varit viktigt för kyrkan, läst Bibeln som *trons bok*.⁸⁸⁷ Till det sistnämnda hör att rättfärdigörelseläran i kyrkans beaktelseskifter har uppfattats som kännetecknande för beaktelseskifternas lära om kyrkan. Bibeln är enligt beaktelseskifternas *trons bok* även så till vida att begreppen av tron allena (*sola fide*), av nåden allena (*sola gratia*), av Kristus allena (*solus Christus*), av Bibeln allena (*sola scriptura*) och åt Gud allena äran (*solus Deo gloria*) leder i betoningen av trosrättfärdigheten till att ”man försöker förverkliga den synliga kyrkans ordning på frihetens grundval, dock så att man inte rör vid det som utgår från Guds föreskrift och till sitt innehåll är oföränderligt: Guds ord, sakramenten och prediköambetet.”⁸⁸⁸

I forskningen om kristendomen enligt den redaktionskritiska metoden är det i Nya testamentet fråga om variation. Enligt detta synsätt står ett enhetligt budskap i Nya testamentet inte att finna, men enligt det ska man acceptera Nya testamentets motstridiga karaktär som upphov till meningsskiljaktigheter. ”När man talar om Bibeln som norm, är det en helt central fråga, för vem den sägs vara en norm.”⁸⁸⁹ Då måste man skilja mellan vetenskaplig bibelutläggning, som lever i den akademiska världen och utgår i sin verksamhet från förnuftet, och en bibelteologi som utgår från kyrkans tro. I det senare fallet läser man Bibeln som Kyrkans bok och Guds ord. Kyrkan borde inte glömma hur man läser Nya testamentet som *trons och livets norm*.⁸⁹⁰

Även om *Bibelns sanningsenlighet inte* som sådan *ifrågasattes* i Sverige-Finland *under statskyrkoepoken, kunde en sammanblandning* av regementena leda till en praxis som var skadlig för kyrkans liv. T.ex. kyrkotukten användes i samhällsordningens tjänst. Detta innebar en från kyrkans beaktelse lösgjord obiblisk beaktelse och en förvandling av

⁸⁸⁶ T.ex. Arffman 1993, 179 har dock i sin forskning påvisat att Bibeln allena-principen inte hindrade Luther från att samtidigt även vädja både till kyrkans historia och till kyrkans bibelenliga tradition.

⁸⁸⁷ Koskenniemi 2006, 243–247.

⁸⁸⁸ KFGKom 1973, 12–13.

⁸⁸⁹ T.ex. Koskenniemi 2006, 251.

⁸⁹⁰ Koskenniemi 2006, 252.

den bekännelseenliga trosregeln (regula fidei) till ett slags civilreligiositet under statskyrkans bekännelse tvång.⁸⁹¹

Även om sättet att ordna relationen mellan stat och kyrka och innehållet i den inte nödvändigtvis omedelbart påverkar kyrkans uppfattning om läran, kan systemet ändå ha en t.o.m. stor indirekt betydelse med tanke på kyrkans lära. Under den statliga absolutismens tidevarv förtätades den nationellt enhetliga bekännelsen av luthersk tro, då även staten i lagstiftningen hade bundit sig religöst vid kyrkans lära och bekännelse.⁸⁹² Även om man formellt hade lagstiftat på detta sätt om det statliga och kyrkliga livet, betydde detta dock inte nödvändigtvis i praktiken en samstämmighet med kyrkans lära med tanke på kyrkans liv heller. Under den bekännelsebundna statskyrkans tidevarv avsåg man att även i samhället genomföra den lutherska uppfattningen om den kristna staten och en därmed överensstämmande ordning. Den samhälleliga ordningens och kyrkotuktens koncept förväxlades emellertid, vilket fotstockarna i kyrkorna står som monument för.

Mönstret i den nuvarande folkkyrkan har i stället blivit en strävan efter att förverkliga den samhälleliga ordningen också i kyrkan och överföringen av de i samhället rådande moraluppfattningarna till kyrkans lärouttåg. För kyrkan har de försämrade möjligheterna att i praktiken värna om sin lära blivit ett problem redan därigenom att det i kyrkans historia inte varit lätt att entydigt definiera kyrkans lära. Härvid har problemet inte främst varit samhällets förändring i sig, utan bevarandet av kyrkans teologiska självförståelse i samklang med kyrkans lära och bekännelse. Som ett alternativ till bevarandet har småningom utformats förståelsen av kyrkans lära som idealet för kyrkans lära med lösare band i kyrkans bekännelsegrund till dess apostolicitet.

I det moderna Finland har det ingått statskyrkliga drag i utvecklingen inom folkkyrkan, trots att det inte längre funnits motsvarande administrativa strukturer. Så har skett när kyrkans egna administrativa strukturer blivit mera bestämmande än kyrkans undervisning och lära. Man har sökt bekräftelse för smärtsamma beslut i administrationen som också anknyter till kyrkans lära med hjälp av det världsliga rättsskipningssystemet.⁸⁹³

Bland de kyrkliga väckelserörelserna har den gamla pietismen erbjudit ett ur avhandlingens synvinkel intressant historiskt perspektiv på det kyrkliga livets utveckling. Hanna Salomäki har undersökt de olika kyrkliga väckelserörelsernas medlemmars engagemang och deltagande i väckelserörelserna och även bl.a. dessa rörelser och deras deltagares bibelsyn. Undersökningen förstärkte framför allt uppfattningen om pietismens starka omvandling och att dess väckelserörelsekaraktär försvunnit.⁸⁹⁴ Salomäkis undersökning påvisade bl.a. att bland de kyrkliga väckelserörelserna läste man Bibeln minst inom pietismen och gammallästanismen.⁸⁹⁵ I en radiointervju konstaterade Salomäki dessutom att bl.a. kännedomen om och engagemanget i moraluppfattningen och kyrkans lära står i

⁸⁹¹ Jfr Toiviainen 1989, 117 (medborgarreligion, civil religion). I den moderna versionen försvinner bekännelsen helt. I upptuktelsen under bekännelse tvång i den svensk-finska statskyrkokontexten bevarades bekännelsen formellt, men uppblandningen av politik och religion åstadkom inte trons lydnad.

⁸⁹² T.ex. 1571KO och 1686KL.

⁸⁹³ Jfr Kyrkans bekännelseskriterier. Enligt Konkordieformeln borde alla läror prövas och de uppkomna lärostriderna borde i stället kristligen förklaras. Att gå till tings har inte ansetts lämpligt för det kristliga förklarandet.

⁸⁹⁴ Salomäki 2010, 379. Jfr med Risto Leppänen's undersökning (2010), enligt vilken skillnader i bibelsynen kunde konstateras förutom mellan könen också mellan olika väckelserörelser.

⁸⁹⁵ Salomäki 2010, 215–216. Se också Raittila 1977, 148.

direkt proportion till bibelkunskapen.⁸⁹⁶ Inom pietismen motsvarade medlemmarnas kyrko- och bibeluppfattningar enligt undersökningen *folkets allmänreligiösa uppfattningar*. Uppfattningarna bland pietismens ledare sammanföll med medlemmarnas uppfattningar. Efter- som pietismen haft en central betydelse som väckelsebakgrund för kyrkans medarbetare, har förändringen i kyrkoupfattningen inom kyrkan även korrelerat med hur uppfattningarna förändrats inom pietismen och omvänt.⁸⁹⁷ Pietismens förkyrkligande och omvandling från en proteströrelse har inneburit att man blivit ”salongsfälig”.⁸⁹⁸

Vid utformningen av bekännelseparagrafen i 1869 års kyrkolag åstadkom de präster som närmast räknades som pietister och evangeliska tillsammans att innehållet i kyrkans be- kännelseparagraf ändrades från vad som föreslogs av den av Schauman ledda kyrkolags- kommittén, som förhöll sig mindre strikt till kyrkans bekännelse. Denna historia av fast- ställelsen av bekännelseparagrafens ordalydelse visar på hur begreppen gestaltats mellan en folkkyrka och en bekännelsekyrka, vilket ledde till en förstärkning av folkkyrkoup- pfattningen. Denna folkkyrka fick dock i bekännelseparagrafen av sin kyrkolag en bestäm- melse med drag av en klarare folkkyrkokaraktär i början av kyrkolagen.

I de aktuella lärorelaterade smärtsamma avgörandena i dagens kyrka kan pietismen kon- stateras ha lämnat ”bekännelsefronten” från den första kyrkolagens uppkomsttid och gått över till att jämfört med det ursprungliga mönstret företräda en i förhållande till be- kännelsefrågan ”vidkyrkligare” kyrkosyn. Enligt en uppgift i Salomäkis undersökning ryms också bl.a. allas slutliga frälsning och på sexualetikens område accepterandet av pluralismen i kyrkan i samma ”korg” bland pietismens anhängare. Salomäkis undersökning kan också för sin del förklara och hjälpa att förstå att kyrkomötesdelegater som företräder rörelser som förhåller sig mindre strikt till behovet av bibelläsning i samband med frågan om bönestunden för samkönade vid höstens kyrkomöte 2010 uttalade sig för en mera til- låtande syn. Salomäkis undersökning stöder också det synsätt om förändrade kyrkoup- pättningar och bakgrunden till dem som framförts i denna kyrkorättsliga undersökning på grundval av genomförda utredningar.

Bekännelsernas varaktighet och föränderligheten i synerna på kyrkan

Tidigare i avhandlingen har likheten mellan ordalydelserna och innehållen i tre skilda kyrkolagars bekännelseparagraf och bestämmelser med omedelbar anknytning till kyrkans lära framgått. *Bestämmelsernas innehåll har inte undergått nämnvärda förändringar, men förändringar kan dock iaktas i uppfattningen av kyrkans lära och dess betydelse för kyr- kan under den undersökta perioden.* Ur juridisk synvinkel kan det väcka förvåning att

⁸⁹⁶ Radio Dei 1.12.2010 (Neulaniemi/Salomäki). Salomäki förde fram att uppfattningarna alltid utgår från nå- gonting; om uppfattningarna hos kyrkans medarbetare inte utgår från Bibeln så utgår de från något annat. Vad graden av uppfattningarnas liberalitet beträffar i fråga om samhällsmoral, frågor om liv och död och sexualetik korrelerade i fråga bibelläsning och moraluppfattningar så att ju mindre bibelkunskap och -läsning desto libe- ralare uppfattningar.

⁸⁹⁷ Radio Dei 1.12.2010 (Neulaniemi/Salomäki). Enligt Salomäki framgick i undersökningen för pietisternas del som den enda väckelserörelsen en likhet i synsätt med allmänna finländska synsätt (allmänreligiositet/civil religion).

⁸⁹⁸ Salomäki 2010, 378–381. Jfr hur pietismens ”yngre syster”, den evangeliska rörelsen, som betonat evangeliets befriande karaktär och den lutherska lärans betydelse på grund av kyrkans ämbetsfråga råkat i kyrkligt vanrykte och utsatts för ekonomisk bojkott av det missionsarbete den utför som missionsorganisation, samt även nekandet av församlingens *utrymmen* för anordnande av dessa kyrkliga organisationers alternativa gudstjänster.

tolkningarna av lagens innehåll kan ändras så här starkt medan lagen förblivit oförändrad. Den teologiska uppfattningen är ändå inte frigjord från hur man i kyrkan uppfattar kyrkans lära och dess innehåll. Även om det lagstiftats om kyrkans lära med omnämnande av kyrkans bekännelseskriterier, har detta inte hindrat att man tolkat kyrkans bekännelseskriterier olika under olika tider utifrån rådande kyrkouppfattning. Kyrkans bekännelseskriterier har enligt teologiskt betraktelsesätt inte lästs som en lagbok. Beträktat under ett längre tids-
spann ser statskyrkotänkandets cirkel på ett sätt ut att ha slutit sig. Förändringen har med tanke på betydelsen av kyrkans bekännelse dock inte helt gått i samma riktning. Tidigare hade kyrkans bekännelse en centralare betydelse i statskyrkligheten än i den nystatskyrklighet som tagit form under de senaste åren.

Att folkkyrkan i Finland skulle förbli en bekännelsekyrka har i praktiken visat sig omöjligt. En stor del av kyrkans medlemmar har inte velat ha ett sådant kyrkomedlemskap som förutsätter att man binder sig vid kyrkans lära och bekännelse – oberoende av gällande bestämmelser. Kyrkans bekännelse och medlemskapet i en kyrka som verkar i enlighet med bekännelsen har redan länge också på grund av att innehållet i kyrkans lära är främmande mera allmänt kunnat vara t.o.m. ringare än idealet, men dess motsvarande av verkligheten har råkat i spänning först då samhället blivit mera pluralistiskt och utsträckt sitt inflytande in i kyrkan till prästerskapet och lekmännen.⁸⁹⁹

När det råde religionstvång var det inte möjligt att utträda ur kyrkan. ”Den kyrkliga opinionen” hade ännu under 1890-talet grupperat sig som en *kyrklig riktning* och vägrat göra eftergifter till ett synsätt enligt vilket kyrkan borde göra eftergifter till dem av sina medlemmar som blivit främmande för kyrkans lära och liv för att undvika utskrivningar från kyrkan. Dåförtiden innebar en ”kyrklig riktning” ännu att man uppfattade kyrkan så att ”den som tillhörde lutherska kyrkan var skyldig att såväl i sitt andliga liv som i sin etiska vandel följa kyrkolagens bestämmelser”. Kyrkolagens bestämmelser uppfattades uttryckligen som bestämmelser *härledda ur kyrkans bekännelse* som var förpliktande för kyrkans medlemmar.⁹⁰⁰

Under de senaste åren har situationen i kyrkan så till vida förändrats att man i det andliga och etiska livet inte längre upplevt innehållet i kyrkans bekännelse som förpliktande för det andliga livet och den etiska vandeln. I stället finns numera de som kyrkomötets eller biskopsmötet ställningstaganden formulerade tolkningarna av kyrkans lära i enlighet med

⁸⁹⁹ Juva 1960, 352–356 visade, att ”den kris som utbrutit över allt i västerlandet” för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland på 1890-talet ”var för djupgående för att ens den viljestarkaste biskopen hade kunnat avvärja den i Finlands kyrka”. Trots att majoriteten av prästerskapet ännu inte anslöt sig till den historiska bibelsynen, visade dock reaktionerna på det föredrag som lektor J. A. Maunu höll vid Helsingfors enskilda synodalmöte på olika åsikter i prästerskapets förhållningssätt till Bibeln.

⁹⁰⁰ Juva 1960, 337 anmärkte att redan 1890-talets diskussioner om religionsfrihet präglades av ett grundläggande alternativ: antingen måste man underlätta utträdet från kyrkan eller så måste man lätta på de krav kyrkan ställer på sina medlemmar. Juva hänvisade också till uppfattningarna i det av Leo Mechelin ledda kyrkolagsutskottet i 1893 års kyrkomöte, enligt vilka ”polisvalde bör brukas allt mindre i kyrkliga frågor”. Då gällde frågan bruket av kraftigare åtgärder till följd av uppdagade försummelser i kyrkomedlemmarnas religiösa liv eller etiska vandel. Rainerma 2010, 96–97 konstaterar, efter det att Helsingfors domkapitel år 1997 låtit bli att förklara Antti Kylliäinenens undervisning om Bibeln som stridande mot såväl kyrkans lära som kyrkans bekännelse, att kyrkan fått också annat än rosor för sin tolerans. Ledarskribenten i Helsingin Sanomat Pentti Sadeniemi hade kallat kyrkans lära för ”skakadarr” (tutiseva hyytelö). Enligt Rainerma hade Kylliäinen inte avvikit från kyrkans lära i fråga om endast några detaljer eller svåra intellektuella problem utan med sin bok ”Kaikki pääsevät taivaaseen” (Alla kommer till himlen) hade han systematiskt tagit avstånd från allt det som har ansetts vara en omistlig del av den kristna tron.

en majoritetsbeslutsideologi. Deras innehåll har getts en för kyrkans medlemmar och medarbetare förpliktande betydelse. De kan också ha formulerats som om de inte ingrep i kyrkans lära, utan utlägger den på ett nytt sätt. I verkligheten innebär de dock som tolkningar av läran genom att utgöra tvingande ställningstaganden till kyrkans undervisning en ny lärobildning och ger i varje fall indirekt upphov till en normativitet som gäller det andliga livet och en nyformulerad uppfattning om vad som bör förutsättas av kyrkans medarbetares och medlemmars gudstjänstliv. Det har inte längre i första hand varit fråga om den egentligt kristna eller etiska vandeln. Dessa former av förpliktelse framträder inte längre i det tidigare formatet. I praktiken innebär t.ex. *undervisningsförbud som gäller kyrkans ämbete* i enlighet med biskopsmötets redogörelse ett nedtystande av högt tänkande, och av dylika påtryckningar följer logiskt ett tvång att i strid med det onödiggörklarade samvetet verka enligt den ändrade ordningen, även om det inte enbart vore fråga om den enskildes samvete.

Kravet på demokratisering av kyrkan har också anslutit sig en strävan att luckra upp tolkningen av kyrkans lära. I samband med kyrkovalet hösten 2010 förekom en aktivitet som värdjades till kyrkans medlemmar att rösta för att möjliggöra en omtolkning av kyrkan, dvs. kyrkans lära genom att påverka de beslutande organens sammansättning.⁹⁰¹ Inte heller det nya innehållet i tolkningen av kyrkans lära framträder omedelbart som ändringar av bestämmelserna, utan i stället i teologiska tolkningar av läran och i kyrkouppfattningen som ändras med dem.

Mot bakgrund av den historiska utvecklingen är det inte heller längre fråga om att underlätta utträdet från kyrkan. Det kan ske snarare som en avtalad facebook-massattack genom att trycka på enter. Den gradvisa ändringen av kyrkouppfattningen återspeglas även av att kvarhållandet av medlemmarna i kyrkan blivit en första rangens fråga. Med tanke på folkkyrkobegreppet är målet att nå hela folket i och för sig att se som en viktig utgångspunkt.⁹⁰² Även om den följande renodlingen kan anses svartvit, eftersom också mellanformer förekommer, har alternativen i praktiken begränsats till två i princip i viss mån varandra uteslutande verksamhetsmodeller:

- 1) uppluckring av de krav som bör ställas på kyrkomedlemmarna genom att acceptera deras för kyrkans värdegrund främmande uppfattningar eller
- 2) fasthållande av kyrkans bekännelse och av att kyrkan också har karaktär av en trosgemenskap

⁹⁰¹ En reklam som i valdeltagandedoktrinen andas lockade unga och förstagångsväljare (även tvetydigt) vid församlingsvalen 2010: *ensimmainenenkerta.fi*, "Gör kyrkan sådan som du vill ha den! Påverka det som du vill ändra på. Stöd det du vill hålla fast vid. Bli kandidat."

⁹⁰² I Sverige innefattade Einar Billings folkkyrkobegrepp "en kyrka som förverkligar nådens universalitet och inbjuder hela folket till nådens gemenskap". Ekström 1999, 23 karakteriserar 1920-talets inflytelserike svenske folkkyrkoteologbiskop Einar Billing: "När hotet om ett långtgående förstatligande av kyrkan visade sig i början av 1920-talet talade han fortfarande för sambandet mellan stat och kyrka, men bara 'så vitt möjligt'. Skulle staten kränka kyrkans självbestämmanderätt i avgörande avseenden så borde kyrkan enligt Billing offra de fördelar som sambandet med staten innebar. *Senare utvecklade han också den yttersta gränsen för folkkyrkan. Om det skulle uppstå en spänning mellan de två leden i ordet folkkyrka, så menade Einar Billing att valet måste falla på det senare ledet. Kyrkan måste först och främst vara kyrka. Då det gällde det innersta i kyrkan fick ingen annan makt bestämma. Om så skedde var det kyrkans plikt att säga nej.*" (Min kursivering) Svenska kyrkans utveckling kan även granskas ur denna identitetssynvinkel.

Sedan 1960-talet har en verksamhetslinje profilerat sig som den ”nykyrkliga riktningen”⁹⁰³, enligt vilken man bör luckra upp de krav som kyrkan ställer på sina medlemmar i fråga om kyrkans bekännelse för att hålla kvar medlemmarna.⁹⁰⁴ I viss mån har det även i bestämmelserna skett en uppluckring av kraven i ordalydelse. En större förändring i kyrkliga attityder har dock skett i inställningen till sådana aktivister i kyrkan, präster och lekmän, som enligt tidigare uppfattning såsom värderande kyrkans bekännelse ansågs representera den ”kyrkliga riktningen”.⁹⁰⁵ Detta exempel taget från historien visar att kyrkosynen i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och även kyrkan förändrats i sina läruppfattningar under detta relativt korta tidsspann. Det är fråga om att uppfatta kyrkans bekännelse och lära på ett sätt som avviker från det tidigare. Vid stiftandet av Schaumans kyrkolag var den alternativa lösningen att uttrycka förpliktelsen till bekännelsen genom en koppling till grunduppfattningen i kyrkans bekännelse. Ett dilemma i den bibelteologiska diskussionen har sedermera bestått i frågan om man lyssnar till Guds ord eller endast människoord om Gud.

Den förändrade förståelsen av kyrkorätten

Eftersom den medeltida katolska kyrkan också samhälleligt hade ett centralt inflytande, var det rättsliga tänkandet länge förankrat i en teologisk bakgrund. Rättsuppfattningen i likhet med världsbilden även i övrigt bestämdes av katolska kyrkans uppfattning om Bibeln och Gud som alltings måttstock.⁹⁰⁶ Den senare förståelsen av samhällelig rätt har delats upp i och med alltmer mångfacetterade juridiska skolbildningar.⁹⁰⁷ Rätten har dock inte kunnat gestaltas till fullo enligt någon enskild skolbildnings läror.⁹⁰⁸ Kyrkans rätt påverkas av kyrkans karaktär av trosgemenskap.

Under de tre kyrkolagarnas period har det finländska samhället undergått djupgående förändringar.⁹⁰⁹ Förändringarna inom rättskulturen står i samband med samhällsutveckling-

⁹⁰³ Inriktningen kunde numera betecknas *som nystatskyrklighet* då den samhälleliga lagstiftningen om kyrkan ökat och på grund av att man tytt sig till världsliga domstolar i rättskipningen om kyrkans inre, andliga angelägenheter.

⁹⁰⁴ Se också Murtorinne 1977, 23–25.

⁹⁰⁵ Man har velat återställa den kyrkliga ordningen fast visserligen dessa aktiva kyrkans medlemmar i sitt leverne inte har förbrutit sig mot kyrkolagens bestämmelser i det andliga livet eller den etiska vandeln, utan att de inte har underkastat sig det från den samhälleliga lagstiftningen härledda förbudet mot arrangerande av arbetsturer. Jfr den inträffade kyrkliga attitydändringen med situationen på 1890-talet beskriven av Juva 1960, 337.

⁹⁰⁶ Se Strömholm 1988, 44–51. Strömholm konstaterade att Luther i sitt tänkande under den naturrättsliga perioden nästan alltid uppfattade Guds rättvisa som liktydig med tro och nåd; endast mycket sällan betydde ordet den stränghet med vilken Gud straffade de ogudaktiga och frälste de rättfärdiga. Till saken ansluter sig enligt Strömholm också regementslärans dubbelhet. Till Luthers teologi anslöt sig också en viss existentialitet: den kristne lever inte bara inför Guds ansikte, utan egentligen lever den kristne i Kristus.

⁹⁰⁷ Den numera rådande uppfattningen om rätten är den *rättspositivistiska* synen, enligt vilken ”rätten är given. (ius positivum). Rätten utgör den suveräna lagstiftarens vilja, inget ”andeväsen som fladdrar på himlen” (Siltala 2001, 31). Se även Juntunen H. 2000, 227. Om upplysningstidens betydelse för bibeltolkningen se Keskitalo 2004, 77. Enligt honom är den historisk-kritiska metoden ett barn av upplysningen liksom även den moderna fundamentalismen.

⁹⁰⁸ Se också Taxell 1963, 47: ” Det framstår som en angelägen uppgift att också kyrkan motarbetar den renodlade positiv-rättsliga uppfattningen – inställningen att rätten är detsamma som de i lagar och författningar uttryckligen fastlagda normerna, att rätten ej har någon grund bortom lagstiftarens makt. ... För kyrkan är det knappast nödvändigt att hävda rättens gudomliga ursprung.” (Min kursivering)

⁹⁰⁹ Juva 1976, 47 gav ett avsnitt som beskriver överheten och statskyrkan åren 1876–1898 underrubriken: ”Hustavlans samhälle”. Efter detta har samhället blivit neutralt i sitt förhållande till kristlighet och hustavlör.

en. Under kristider då den strama ordningen kvävt samhället har den rättspositiva normeringen utgjort ett medel att upprätthålla ordning på bekostnad av tillgodoseendet av medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter. Således har kriser som inträffat i samhällena ofta påverkat uppfattningen om den samhälleliga rätten framdeles i naturrättslig riktning.⁹¹⁰ Å andra sidan har också en lång period av stabila förhållanden gjort det möjligt att anpassa normverket till människorättsprinciperna genom grundrättslighetsbestämmelser som ingår i de nationella rättsordningarna.

I tankevärldarnas omvälvningar har man börjat uppfatta religionen snarare som ett privat område, subjektivt och förbundet med känsloläge, som ett inre förändligande hos individen.⁹¹¹ Detta för sin del innebar i kyrkorätten de sohmska idéerna och att kyrkan uppfattades som ett enbart andligt samfund. Denna utveckling medförde en omvandling av den kyrkorättsliga uppfattningen till en lagstiftning om kyrkans administrativa strukturer, men den har också inneburit att kyrkans författning uttunnats med avseende på kyrkans *apostoliska grund*. Kyrkorättsbegreppet har därmed upptagit element av en uppfattning enligt vilken kyrkorätten innehåller befrielse från konfessionalismen. Om det dock är fråga om den kyrkorättsliga uppfattningen om en kyrka som är förankrad vid lutherska kyrkans bekännelseskriterier, ingår det oundvikligen ett element av bekännelsegrund i begreppet. Om det dock är fråga om att bedöma en till den lutherska kyrkans bekännelseskriterier ansluten kyrkas kyrkorättsliga karaktär, innehåller begreppet nödvändigtvis också ett bekännelsegrundens element.

Under de tre kyrkolagarnas tid i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kan man renodlat iaktta betoningar i kyrkorättsuppfattningarna som är säregna för dem.

Schaumans uppfattning om kyrkorätten⁹¹² inverkade centralt på *innehållet i 1869 års kyrkolag*. Hans kyrkorättsliga syn hade en församlingscentrerad betoning. Även om formuleringen av ordalydelsen i kyrkans bekännelseparagraf beredde svårigheter i den av Schauman ledda kommittén, visade den centrala betydelse som denna behandling tillmättes i beredningen dock på den centrala betydelsen av kyrkans lära då kyrkans förvaltningsstrukturer och övriga författning gavs uttryck i förslaget till kyrkolag. Vid beredningen av följande kyrkolag höll man vad gäller ordalydelserna för bekännelseparagrafen i stor utsträckning fast vid uppfattningarna från tiden för stiftandet av Schaumans kyrkolag. Vid beredningen av 1993 års kyrkolag tilldrog sig frågan om föreskrifterna om bekännelsen skulle hänföras till kyrkolagen eller kyrkoordningen den största uppmärksamheten. Skapandet av strukturerna för kyrkans förvaltning skulle därför ske utifrån församlingen.⁹¹³

På motsvarande sätt kunde man karaktärisera 2000-talets kyrka med termer hämtade från samhället, bl.a. den moderna offentlighetens, moderniseringens och det föränderliga prästadömet kyrka. (Heikkilä 1999, 48–49). De sist nämnda karaktäriseringarna av kyrkan ansluter sig till en ecklesiologisk betraktelse av kyrkobergreppets omvandling.

⁹¹⁰ Se t.ex. Brunner 1945, 116: ”En sak är emellertid karakteristisk för alla dessa former av naturrätt: de åsyfta alla en rätt, som står över allt mänskligt godtycke och all konvention, *en princip för en gällande, normativ, helig förpliktelse*. Så till vida står all naturrätt i motsats till den positiva rätten, därmed avses de normer, efter vilka all positivt-statlig rätt skall mätas, de principer, som den positiva rätten i bästa fall *försöker* utforma, och som därför äro källan till rättvis ordning, alla rättvisa handlingar eller domslut.” (Kursivering i originalet)

⁹¹¹ En betydande påverkare i ett nytt slags religiöst tänkande var vid sekelskiftet 1700–1800 Friedrich Schleiermacher.

⁹¹² Schauman 1853. KLF 1863.

⁹¹³ Jfr kyrkorättens ekvivalensprincip, enligt vilken sambandet mellan lokalförsamlingen och universalkyrkan med Nya testamentets grundsyn har en avgörande betydelse för all teoribildning beträffande kyrkan (Kiviranta 1977, 118).

I kyrkorättsuppfattningen i 1869 års kyrkolag var också betydelsen av prästämbetet central. Nytt i kyrkolagen var att lekmannainslaget upptogs i synodens verksamhet. Av lekmännen förutsattes dock att de som *kyrkans* företrädare ingående kände till kyrkans lära och bekän-nelse och höll sig till dem.

Beredarna av 1964 års kyrkolag fick ta över grundvalen för kyrkolagen så till vida färdig att man inte kände något behov av att ändra kyrkolagens grunder. 1964 års kyrkolag ut-gjorde i stor utsträckning ett kodifieringsarbete baserat på den schaumanska kyrkolagssys-tematikens grundval. Även om lagen till sina utgångspunkter var församlingscenterad, hade man dock under 1940-talet inrättat kyrkliga centralförvaltningsorgan, kyrkostyrelsen, förstärkta biskopsmötet och kyrkans centralfond. I sammansättningen av de nya förvalt-ningsorganen avsåg man att implementera en kyrkorättslig trinitarism: som en kombination av synodiskt, konsistoriellt och episkopalt material. Även för domkapitelinstitutionens del hade man redan i det år 1952 avgivna betänkandet från kyrkolagskommittén⁹¹⁴ velat för-stärka lekmannainslagets andel i domkapitlets verksamhet genom uppgraderingen av den lagfarne assessorns ställning. Under giltighetstiden för 1964 års kyrkolag och delvis före det orsakade vissa åtgärder från statsmaktens sida förändringstryck visavi den kyrkorätts-liga uppfattningen.

Som en sådan inblandning i kyrkans angelägenheter kan man anse president Paasikivis passivitet när det gällde att ta upp till behandling kyrkomötets förslag i frågan om nekandet av kyrklig vigsel för frånskilda. I kyrkan nöjde man sig med ett förfarande som möjlig-gjordes av systemet. Ur *placet regium*-lärans synvinkel rörde sig presidenten dock statsför-fattningsrättsligt i utkanterna av sina maktbefogenheter. Det rörde sig om en religiös endast kyrkans egen angelägenhet och ett ändringsförslag till kyrkolagen antaget av kyrkomötet med stor majoritet. Trots att det i kyrkolagen var fråga om ett kyrkligt vigselförbud för frånskilda, var president Paasikivis uppskattning av läget samhällspolitiskt och betonade statens intresse i ett religiöst ärende.⁹¹⁵ Även om man i synnerhet som efterklokhet kunde anse att presidenten var ”gammal och vis”, kan förfarandet mot den kyrkliga bakgrunden av hans presidentperiod ses som en överreaktion. Under senare tider har kyrkomötet inte mera gjort något nytt förslag med samma innehåll. Man kan dock se presidentens passiva handlande som förebildligt för inställningen till kyrkans inre angelägenheter. Förfarandet kan senare ha bidragit till att man uppfattat den kyrkliga vigselrätten som ”icke endast kyrkans egen angelägenhet”. Äktenskapslagen har innehållit föreskrifter om vigseln men den allmänna lagen har känt till två vigselsätt. Vad gäller den kyrkliga vigselns teologiska innehåll har saken dock kunnat förstås som endast kyrkans egen angelägenhet.

Också på 1970-talet utsattes kyrkolagen och dess doktrin om ordningen med endast kyr-kans egna angelägenheter för prövning i tvisten om lagstiftningen om söckenhelger. Kyr-kan böjde sig för trycket från arbetsmarknadsorganisationerna och föreslog att tre söcken-helger flyttas i kyrkolagen. I kyrkan ångrade man flyttandet av de tre helgdagarna och efter förhandlingar kunde kyrkomötet på 1980-talet föreslå en bestämmelse i kyrkolagen enligt vilken både trettondagen och Kristi himmelsfärds dag återfick sina ursprungliga platser medan pingstens beredelsedag upphörde att vara en högtidsdag. Till nämnda kyrkliga lag-rums ikraftträdelse anslöt sig den statsförfattningsrättsliga frågan från president Koivistos tid om den ”fördröjning” som inträffade vid stadfästandet av lagen.

⁹¹⁴ Den av 1948 års kyrkomöte tillsatta kyrkolagskommittén.

⁹¹⁵ Jfr Kvists 2008, 19–36 beskrivning av hur relationerna mellan den konstantinska kyrkan och staten uppstod.

De ändringar i kyrkolagen som kyrkomötet föreslog på 1970-talet, med vilka man utvecklade kyrkans lönesystem och kyrkomötets uppgifter vid behandlingen av ärenden som gällde kyrkans lära, har inneburit en avgörande förändring i kyrkorättsuppfattningen. Vid gestaltningen av kyrkorätten fick synen på kyrkorätten en betoning som en mer kyrkoförvaltningsrättslig och kommunalrättslig lagstiftning för ett offentligrättsligt samfund och en förvaltningsrättslig tolkning av den. Samtidigt började dock synen på kyrkans bekännelse och kyrkans lära förändras som en mer dynamisk förståelse av kyrkans bekännelse och kyrkans lära. Kyrkans bekännelse och kyrkans lära var inte längre stabila, utan behovet att uttolka dem började betonas. De ändrade samhälleliga omständigheter begynte påverka frågan om hur kyrkan måste värdera sin bekännelse.

Det att kyrkan *arbetsrättsligt* uppfattades som en *arbetsmarknads*part med allmän arbetsmarknadspraxis påverkade också *kyrkosynen*. Även mot denna bakgrund började utgångspunkten bli betydelsen av förändringen i samhället kring kyrkan för att dra slutsatser av hur förändringen bör påverka tolkningen av kyrkans lära. Kyrkans eget lönesystem har, oberoende av att det gradvis har införlivats med kyrkans förvaltningsstrukturer, lett till att uppfattningen om kyrkorätten förändrats i en tjänstemannarättslig riktning och den allmänna lagstiftningen tillämpats på kyrkans tjänsteförhållanden. Beträffande prästämbetet har detta i synnerhet medfört att detta teologiska begrepp tolkats tjänstemannarättsligt som om det vore fråga om en endast administrativt inrättad prästtjänst utan koppling till prästämbetet.

1993 års kyrkolagsrevision förde synen på kyrkorätten allt mer till att kyrkorätten uppfattades närmast som kyrkoförvaltningsrätt. Exempel på detta utgör hänvisningsbestämmelserna till allmänna förvaltningslagar. Kyrkorättens utveckling till att uppfattas som kyrkoförvaltningsrätt underlättades tveklöst också av den år 2004 genomförda harmoniseringen av systemet för sökande av ändring till att motsvara det kommunala systemet. Praxis vid förvaltningsrättslig lagskipning har även på grund av förenhetligandet av normerna i tilltagande grad likriktats i förhållande till den allmänna förvaltningens avgöranden. Samma år stöptes även stiftsförvaltningen, ”det episkopala fortet”, starkt om enligt kraven på demokrati genom att på stiftsnivån inrätta ett helt nytt förvaltningsorgan, stiftsfullmäktige. Dess sammansättning återspeglar en kyrkorättslig ”stympad trinitarism” av ny typ, biskopen och domkapitelsmedlemmarna har endast närvaro- och yttranderätt vid dess sammanträden.⁹¹⁶ I den i 1993 års kyrkolag genomförda uppdelningen av kyrkolagen i tre olika författningar medförde stympningen av kyrkolagen en ”externalisering” av kyrkolagens innehåll genom hänvisningar till allmänna lagar. Den legislativa hänvisningstekniken innebar dock ofrånkomligen att endast kyrkans egna angelägenheter fördunklades i fråga om till kyrkolagen hörande angelägenheter som gäller kyrkan och om angelägenheter som utgick från kyrkan. Som en viktig motivering för behovet av en kyrkoordning kan man i och för sig se att kyrkoexterna angelägenheter blir ”mera kyrkoexterna”, dvs. beroende av enbart kyrkomötesbeslut.⁹¹⁷

⁹¹⁶ Jfr kyrkomötet i Svenska kyrkan där biskoparna är närvaropliktiga utan medlemskap i kyrkomötet.

⁹¹⁷ Leivonen 1989, 97 hänvisade till valspråket på försätsbladet till den av Laurentius Petri beredda och av Johan III år 1571 stadfästa kyrkoordningen: ”Låt allt ske värdigt och med ordning. (1 Kor 14:40)”. Kommittén övervägde under sitt uppdrag vilket som var förhållandet mellan tradition och förnyelse, att bevara och att förändra vid utarbetandet av en ny kyrkolag och -ordning. Så hade man också konstaterat i kommittén, att ”ordningar som uppstått under gångna släktled inte är att bevara bara för att värda traditioner, men minst lika mycket bör man akta sig för en sådan missuppfattning, att allt gammalt borde överges som havande levt sin tid.” I kommitténs förslag ingick ersättandet av de 538 gällande paragraferna i 1964 års kyrkolag med 177

4.1.3 Stabiliteten och dynamiken i föreskrifterna om kyrkans lära

Stabiliteten i innehållet i kyrkolagarnas bekännelseparagrafer

Arto Seppänen framställde i en vid Lapplands universitet granskad doktorsavhandling en bilaga med jämförelse av innehållet i kyrkolagarnas bekännelseparagrafer.⁹¹⁸ Också det av Seppänen utarbetade sammandraget visar att ordalydelserna i föreskrifterna om kyrkans bekännelse i kyrkolagstiftningen bibehållits jämförelsevis likadana till sitt innehåll. Några små stilistiska ändringar har dock gjorts.⁹¹⁹

I den fjärde Schmalkaldiska artikeln betonades det att Guds ord är *ius divinum*, dvs. grunden för kyrkans rätt.⁹²⁰ Tyngdpunkten i Seppänens undersökning låg i bekännelsen som kyrkans rätt. Det bör dock förutsättas att bekännelsen är ”riktig”, varvid betoningen också för bekännelsens del leder till att ordet är *ius divinum*. Enligt Konkordieformeln 8 råder det en skillnad mellan Guds ord och andra texter. Övriga texter utgör vittnesmål och uttalanden om tron, men kan ändå inte stå i strid med Guds ord.

I de avsnitt av min avhandling som behandlar granskningen av bekännelseparagrafen i 1869 års kyrkolag har jag tagit fram friktionspunkterna i utformningen av föreskriftens innehåll, som utgick från påståendena om ”grunduppfattningens” diffusa karaktär. I kyrkolagens ordalydelse ville man förstå kyrkans bekännelse som någonting mera och precisare och inriktad även på detaljer, inte endast en ”grunduppfattning”. Bekännelsen förhöll sig till Bibeln sålunda att den utgick från Bibeln som ”sitt enda rättesnöre”. I den fanns en ”orubblig sanning”. I bekännelsen uttrycktes också ”den högsta lagen”. Så var föreskriftens ordalydelse ännu enligt 1964 års kyrkolag. I föreskrifterna om bekännelsen i 1993 års kyrkolagstiftning förvandlades dock den ”orubbliga sanningen” till ”som högsta rättesnöre den i dessa bekännelseskriter uttryckta principen”. Utvecklingsbågen i uppfattningarna har således varit grunduppfattning – orubblig sanning – högsta rättesnöre. Även om det vore möjligt att tänka att det i ordalydelserna endast har handlat om semantik, återspeglar ordvalet ändå för sin del inställningen hos kyrkans bibelteologi till uppfattningen om Bibels auktoritet i normativ bemärkelse till det förstådda. Till en del är det också fråga om

paragrafer i den nya kyrkolagen, 267 paragrafer i kyrkoordningen och 95 paragrafer i valordningen för kyrkan, dvs. bestämmelserna föreslogs bli sammanlagt 539 till antalet. Se också Knuutila 2012, 17–18 (kyrkoandbokens auktoritet).

⁹¹⁸ Seppänen 2007, 66. I tabellen hade antecknats ursprunget till kyrkolagarnas bekännelseparagraf samt deras tillkomstskeden (Decretum uppsaliense 1593, regeringsformen 1634, den karolinska kyrkolagen 1686, kyrkolagarna 1869 och 1964 samt kyrkolagen och kyrkoordningen 1993). Tabellen upptas inte i denna avhandling, men i texten hänvisas till ändringar av bestämmelser för kyrkolagstiftningens del. Se också Seppänen 2008.

⁹¹⁹ Varken i det av Seppänen utarbetade sammandraget eller avhandlingen förs det särskilt fram att Uppsala mötes beslut ströks från bekännelseparagrafen vid övergången från 1868 års kyrkolag till 1869 års kyrkolag. I bekännelseparagrafen i 1686 års kyrkolag bekände man bl.a. ”skola alle bekänna sig, endast och allena, til then Christelige Lära och Troo, som är grundad uti Gudz heliga Ord ... wedertagen i Upsala Concilio, 1593, samt uti hela, så kallade, Libro Concordiæ förklarad ...”. I Schauman s kyrkolag och kyrkolagarna därefter har uttryckt lytt ”Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland *bekänner sig* till den kristliga tro, som, grundad i Guds heliga ord ...”. (Min kursivering) Med beaktande av bekännelseparagrafens helhet har Finlands evangelisk-lutherska kyrkas lära trots avsaknaden av ordet ”lära” på i frågavarande ställe sedan år 1869 (trots att Uppsala mötes beslut inte nämns i bestämmelsen) enligt kyrkolagens bekännelseparagraf varit kyrkans lära enligt reformationens bekännelseskriter. Ordalydelsen handlar dock inte enbart om semantik. Man ville fortsättningsvis hålla fast vid kyrkans lära, men det är en annan fråga hur kyrkan i praktiken verkat enligt sin.

⁹²⁰ ”Påven är icke enligt gudomlig rätt eller på grund av Guds ord hela kristenhetens huvud – ty att vara det tillkommer endast en, vilken heter Jesus Kristus.”

hur man vid olika tidpunkter har uppfattat det inbördes förhållandet mellan Bibelns och kyrkans bekännelse.

Redan vid stiftandet av den första kyrkolagen framträdde i kommitténs förslag en strävan efter en viss generositet i fråga om Bibelns och bekännelsens läromässighet, vilket dock inte fullföljdes i kyrkolagen, och i kyrkolagens ordalydelse tog man klarare fasta på att betona Bibelns auktoritet, tills man på 1990-talet har velat uttrycka kyrkans bekännelse i kyrkoordningen som det ”högsta rättesnöre”. Detta kan i lagtexten förstås som normativitet, om kanske än mildare till ordalydelsen. Innehållet i det högsta rättesnörets princip har dock enligt kyrkoordningen fortsättningsvis varit att all lära i kyrkan ska prövas och bedömas enligt Guds heliga ord. Bedömningen av all lära i kyrkan omfattar förutom kyrkans författning även bedömning av allt liv i Guds ords ljus.⁹²¹ Numera har man för lärobegreppets del kunnat iakta ett intresse att definiera och uppfatta det också utanför kyrkan.⁹²²

Eftersom skillnaderna i ordalydelsen under de olika kyrkolagarnas giltighetstid är små i de föreskrifter som gäller själva bekännelsen, är det skäl att söka orsakerna till förståelsen av den teologiska och kyrkorättsliga betydelsen samt innebörden i kyrkans förändrade bekännelse på annat håll än i föreskrifterna. Det måste således också ha varit fråga om de strategiska avsikterna hos uttolkarna av kyrkolagens föreskrifter om bekännelsen, hur sakerna ska ses ”teologiskt korrekt”.

Uttolkningen av den teologiska betydelsen av kyrkans bekännelse under de olika kyrkolagarna

I den finländska lutherdomen har läget i reglerandet av relationerna mellan staten och kyrkan haft inflytande på betydelsen av kyrkans bekännelse i den teologiska tolkningen. Härvidlag har den statliga kontext som kyrkan verkat i under rådande kyrkolag uttryckligen varit betydelsefull. I statskyrkan under den svenska tiden verkade man i ett visst historiskt skede t.o.m. under en statligt underbyggd renlärighet. Vid den schaumanska kyrkolagens tillkomstskeden distanserade man sig försiktigt från luthersk statskyrklighet till förmån för luthersk folkkyrklighet i en statlig kontext, som ännu kan karakteriseras som kristen och trogen den lutherska bekännelsen i varje fall fram till stiftandet av 1919 års regeringsform. I samband med stiftandet av religionsfrihetslagen på 1920-talet hade staten dock gått över till att vara bekännelselös i sitt förhållande till lutherdom och kristendom.⁹²³

De första årtiondena av Schaumans kyrkolag innebar att det folkkyrkliga livet stabiliserades under två perioder av samhälleligt våld. Därefter bestämdes den religionspolitiska utvecklingen i Finland efter andra världskriget utifrån diskurser om lutherska kyrkans samhälleliga ställning. De antikyrkliga åsiktsyttringarna framträdde starkast med hädelseprocessen mot Hannu Salama och nöjesförbudet på böndagsaftonen. Kyrkan profilerades som en odemokratisk institution mitt i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle fr.o.m.

⁹²¹ I och för sig skulle det förhålla sig så redan enligt kyrkans bekännelse.

⁹²² Landets centrala åsiktspåverkare HS 30.10.2010: ”En majoritet av finländarna skulle förändra kyrkan i en mer tolerant riktning. KYRKANS NUVARANDE LINJE TILLFREDSSTÄLLER INTE” och ”Den konservativa söker fristad i religionen”. Vidare följande dag HS 31.10.2010: ”Merparten av finländarna anser kyrkans inlägg misslyckade. KYRKANS HOMOLINJE VACKLAR”. Betecknande för den dominerande tidningens gallupmakeri och utövande av inflytande i den större av folkkyrkorna är att det bland de svarande fanns både kyrkomedlemmar och icke-medlemmar. Ett i och för sig intressant men känsligt mediekritiskt undersökningsobjekt vore att klargöra skilt för sig var man framförer det moderna samhällets åsikter och uppfattningar.

⁹²³ Kvist 2008, 64–77.

1960-talet.⁹²⁴ Som en stötta för kyrkans särställning sågs skolornas konfessionella religionsundervisning, som påstods bryta mot religionsfriheten.⁹²⁵

Då samhället blivit allt mer pluralistiskt har kyrkan också upplevts som odemokratisk. Överraskande är att mer eller mindre samtidigt som denna inställning utformats (och den ömsesidiga lagstiftningens band förstärkts) har *de administrativa strukturer* som binder kyrkan vid staten småningom luckrats upp. *Samtidigt som kyrkan frigjorts från de samhälleliga och administrativa banden har den dock blivit alltmer pluralistisk, mångfacetterad och flerstämmig i förhållande till sin egen bekännelsegrund analogt med att samhället blivit pluralistiskt. Detta har skett närmast på grund av samhälleliga krav på demokrati.*

Den dynamiska stabiliteten i kyrkolagarnas övriga föreskrifter med anknytning till kyrkans lära

Som kyrkomötenas uppgift i den kristna kyrkan har man traditionellt uppfattat att försvara kyrkans bibelens lära eller att återställa kyrkans apostoliska lära om denna blivit angripen. Ett dylikt tänkande har varit kännetecknande också vid beredningen av kyrkolagarna i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och därmed förbundna utredningar. Således var utgångspunkten för stiftandet av Schaumans kyrkolag och tveklöst också 1964 års kyrkolag en uppfattning om att kyrkans lära är bestående, varför man inte såg sig föranledd att ge kyrkomötet beslutsförslag om att ta ställning eller avge tolkningar om angelägenheter med anknytning om kyrkans lära. Att godkänna innehållet i kyrkliga böcker i enlighet med kyrkans lära hade dock ålegat kyrkomötet.⁹²⁶ Också i utredningen från kommittén för granskning av kyrkans författning år 1973 lades tyngdpunkten i utredningen av kyrkans författning väsentligt vid vad kyrkan är och bör vara.⁹²⁷ I tidsmässig närhet till betänkandet från denna kommitté gjordes dock en ändring i kyrkolagen med anknytning till behandlingen av angelägenheter som gäller kyrkans lära som har påverkat uppfattningen av lärans beständighet. I praktiken har uppfattningen, som tidigare gällde kyrkans verksamhetsätt och uppgifter, av en till kyrkans författning anknuten nödvändighet av förändring i enlighet med behoven i den värld som omger kyrkan småningom utvidgats till att innebära att tolkningen av kyrkans lära behöver förändras.⁹²⁸

⁹²⁴ Ett intressant drag ur avhandlingens synvinkel utgör likriktningen hos dagens krav från samhället och medierna som ett drag hos 1960-talets kyrkliga radikalism. En förklarande faktor kunde också utgöras av att vissa av de dåvarande radikala påverkarna i kyrkan senare deltagit i verksamheten på ledande nivå i kyrkan.

⁹²⁵ Seppo 2003, 49, 51.

⁹²⁶ KLF 1863, 109–122. Pirinen 1985, 133 (”Synodens begränsade uppgift skiljer den från en reformert synod. Synoden behandlar inte alls trosfrågor, utan endast frågor som gäller kyrkans yttre ordning.”). Vid stiftandet av 1993 års kyrkolag hade man för kyrkans centralförvaltnings del, sedan förstärkta biskopsmötet ersatts med andra förvaltningsorgan, velat betona kyrkomötets ställning också vid behandlingen av angelägenheter som gäller kyrkans lära. Därför kan man inte lika klart konstatera att utgångspunkten vid stiftandet av den varit likadana i fråga om kyrkans lära som för de tidigare kyrkolagarnas del.

⁹²⁷ KFGKom 1973, 10. ”Kyrkans upphov är Guds frälsningsgärning i Jesus Kristus. För att vara kyrka måste den verka så, att Guds uppenbarelse i Jesus Kristus sätter sin prägel på allt och verkar i allt som hör kyrkan till.”

⁹²⁸ T.ex. assessor Hannu Vapaavuoris kommentar på hans hemsida i biskopsvalet i Helsingfors våren 2010 om förändringen av kyrkans lära: ”... Jag tycker att kyrkan borde kunna förändras vartefter som människornas kunskap om sig själva och sin omgivning växer. Så har läran förändrats hela tiden genom seklerna trots att kyrkans lära officiellt förändras ganska långsamt. Så tänker också en del att läran egentligen inte ändras, endast tolkningarna av den ändras ...”

Hur kyrkans lära slutligen borde uppfattas har visat sig vara en fråga som är svår att studera teologiskt. På principiell nivå har man kunnat förstå oföränderligheten i kyrkans lära som ett faktum medan man trots detta kunnat uppfatta kyrkans bibelenliga lära enbart som ett ouppnåeligt ideal eller t.o.m. som ett ideal, som man inte ens bör försöka uppnå? Enligt en uppfattning som blir allt allmännare förändras läran – eller i varje fall dess tolkning – i den värld som kyrkans lära lever i när kunskapsuppfattningen, bibelsynen och kyrkosynen förändras. Tolkningen av kyrkans lära har således kommit att utgöra ett maktmedel, eftersom det varit förbjudet att ändra kyrkans lära. Den moderna nedbrytningen av förbudet att ändra kyrkans lära har skett i form av att tolkningen av läran har ändrats, vilket motiverats med ökad kunskap och samhällsförändring.⁹²⁹

I en avhandling som granskades våren 2010 undersöktes förpliktelsen vid kyrkomedlemskapet i kyrkan.⁹³⁰ Förpliktelsen vid medlemskapet borde betyda att man anser sig förpliktad av vad kyrkan lär. I annat fall saknar förpliktelsen det trosinnehåll som kan förutsättas av en trosgemenskap. Utifrån den gjorda undersökningen klarnade den överkliga karaktären hos relationen mellan medlemskapets verklighet och idealet om det. På teoretisk nivå förpliktar medlemskapet på många olika sätt, men det ser ändå i tilltagande grad ut att vara en oförverkligad dröm. Utredningarna i denna undersökning av föreskrifterna om kyrkans medlemmar i ett längre tidsperspektiv stöder den uppfattning som framgick i den ovan nämnda undersökningen. Även den ordalydelse i bestämmelsen om valbarheten för kyrkans förtroendvalda som föreslogs vid stiftandet av 1993 års kyrkolag har karakteriserats som en s.k. idealparagraf.⁹³¹ Avsikten med föreskriften var inte att fungera som en mätare av ”kändhet för gudsfruktan och kristligt intresse”, utan endast som ett slags ideal.⁹³²

I juridikens värld kan en tolkning i strid med lagens ordalydelse anses problematisk.⁹³³ Däremot i teologin och i ”dess andliga värld” av kyrkans lära är det möjligt att ordalydelsernas exakthet inte på samma sätt ligger inom synfältet och kan mätas i detta livet eller ens i nuet som juridiska fakta i juridiken. I teologin har man visserligen tolkat historiska händelser inom den historiska kunskapens och även trons referensram.⁹³⁴

Ändrandet av kyrkans lära eller omvandlingen av tolkningen av kyrkans lära syns med fördröjning i lagstiftningen om kyrkan, eftersom föreskrifterna kyrkans bekännelse i likhet med bekännelseskriterierna bibehållits nästan oförändrade. Därför har man varit tvungen att

⁹²⁹ T.ex. Mika Aspinen hänvisade 8.9.2010 i en intervju i tidningen Kirkko ja kaupunki till att tolkningen av kyrkans lära används som ett kyrkopolitiskt medel. Jfr konstaterandet vid seminariet i Ilkko om behovet av en reform i anslutning till kyrkans ämbete oberoende av Bibeln om den inte kan motiveras med Bibeln.

⁹³⁰ Häkkinen 2010 konstaterar att kyrkan lever i spänningsfältet mellan teologiskt ideal och social empiri.

⁹³¹ RK I 1988, 36 motivering: ”Det har föreslagits i kyrkomötet att formuleringen i KL 288 § 1 moment ’känd för gudsfruktan och kristligt nit’ ska strykas, eftersom den ansetts vag till sitt innehåll och svår att tillämpa i praktiken. Kyrkomötet har dock inte godkänt ändringsförslagen. Bestämmelsen *betonar på ett behövt sätt de kyrkliga valens karaktär och det som kan förutsättas av församlingens förtroendvalda*. Kommittén har dock uttryckt samma sak med orden ’känd för kristen övertygelse’”. (Min kursivering) Att vara känd för kristen övertygelse uppnår inte till alla delar dimensionen av gudfruktighetens begrepp. Båda uttrycken kan i och för sig beläggas med tolkningskaraktär. Kanske det kan finnas även språkliga motiv.

⁹³² Som ideal närmast i ordet betydelse ”möjligt endast i teorin, eftersom det i praktiken utifrån ”idealparagrafens” valbarhetskriterier uppenbarligen hade varit ”lättare för en kamel att komma igenom ett nålsögat” än att entlediga en kyrkomedlem som oduglig från ett kyrkligt förtroendeuppdrag med motiveringen att duglighetskravet ”en medlem känd för kristen övertygelse” inte uppfylls. Till slut torde det snarare ha varit fråga om att det inte var meningen eller passande att betvivla att någon var ”känd för kristen övertygelse”.

⁹³³ Se t.ex. Laakso 1990, 77–184; Makkonen 1981, 59.

⁹³⁴ Jfr till exempel med (ny)tolkningen av Paulus’ åsikter om trogna kärleksrelationer mellan samkönade.

genomföra ändringar i enlighet med önskemål från en majoritet av medlemmarna genom nytolkningar av kyrkans bekännelse och förklaringar som möjliggör reformer. I ärenden som gäller läran har man också kunnat ändra lärotolkningar som man tillägnat sig i kyrkan genom en gradvis praxisbildande liberalitet i fråga om iakttagandet av kyrkans ordning, om inget ingripande skett från den episkopala översynen. Detta har kunnat ske i synnerhet då en rådande lärouppfattning i kyrkan allmänt upplevts som fjättrande.⁹³⁵ Då kan det vara lockande att visserligen förklara att kyrkans lära och kyrkans ordning är olika saker, men i verkligheten har begreppet kyrkans ordning enligt detta betraktelsesätt kommit att innehålla "lärosatser". Även om innehållet i kyrkolagstiftningen beträffande föreskrifterna om kyrkans lära ändras med fördröjning, om alls, har man beträffande de tolkningar som gäller kyrkans lära kunnat iakttä ett förfarande, inom vilket jordmånen beretts med praktiska ändringar, som man inte väntar sig att läroöversynen ska ingripa i. Innehållet i kyrkans lära framträder således inte som föreskrifter eller ens administrativa beslut, utan i föreskrifternas teologiska tolkningar av läran och i de kyrkouppfattningar som förändras med dem och i de rättskipningstolkningar som efter det utgår från dem.

Tolkningarna av kyrkans lära borde dock utgå från faktorer i ömsesidig växelverkan: Bibeln, trosbekännelsen och det centrala dogmat samt lärans apostolicitet.⁹³⁶ Det borde råda enighet om dessa saker i kyrkan, men i praktiken finns olika uppfattningar. Det är fråga om tolkningen av läran, som visserligen inte borde stå i strid med kyrkans tradition, som anknyter till samma faktorer. Betydelsen av kyrkans tradition är även den en fråga som ansluter sig till tolkningen av kyrkans lära. Det är även uppenbart att det fria dryftandet av kyrkans lära utifrån kyrkans egenartade motiv möter svårigheter då samhällets värderingar förändras.⁹³⁷

Oföränderligheten i kyrkans lära inom helheten för kyrkans bekännelse

En inre kamp i kyrkan om lärans renhet har från första början ingått i det paradoxala i den tudelade karaktären i kyrkans väsen. Kyrkans likgiltighet i fråga om sin egen bekännelsegrund innebär att kyrkans teologiska väsen förtvinar till en kyrklig monism med enbart sociologiska värden av ett samfund.⁹³⁸

⁹³⁵ Jfr vissa läroöversynsfall där man inte ingripit i undervisning eller verksamhet i strid med kyrkans undervisning. Också i diskussionen i anslutning till klämman från 1986 års kyrkomöte har man med hot om disciplinärt straff krävt att de som kämpar med sitt vid Bibeln bundna samvete följer den kyrkliga ordningen.

⁹³⁶ Juntunen S. 2010, 274–275.

⁹³⁷ I regel har grunderna för de teologiska tolkningskraven som gäller kyrkans lära funnits i den s.k. kärleks-teologins tolkningsförråd. I morgon-TV 26.4.2010 sade visserligen prosten Hilkka Olkinuora i samband med diskussionen om kyrklig välsignelse av samkönade par att biskoparna Huovinen och Pihkala i något sammanhang konstaterat att alla förändringar i kyrkan inte kan motiveras med kärleken. Också tvisten om tillämpningsområdet för lagarna som gäller bikten lät betydelsen av att utreda kyrkans egna grunder framträda. Om man på kyrkligt håll saknar motivation att klart framföra med tanke på kyrkans författning centrala fakta, försvaras behandlingen av dem i synfältet för media och kyrkans egen doktrinära skymning.

⁹³⁸ Leino 2003a, 51. Murtorinne 1972, 104–106. Haikola 1967, 51–52 studerade kyrkans tudelning och dess "regementen" och konstaterade: "Den skillnad Luther gjorde mellan två regementen – kyrkan och staten – belyses ytterligare genom det ovan förklarade frihetsbegreppet. Guds (och Kristi) himmelska rike är den gudomliga kärlekens, evangeliets och frihetens rike, där Kristus regerar på ett dolt sätt genom sitt ord och sina sakrament. *Till detta rike hör endast de människor i vars hjärta den heliga Anden tänt den sanna tron och kärleken. Utan evangeliet och den heliga Anden samt utan tro och kärlek kan ingen tillhöra detta eviga, osynliga och himmelska rike.* Där råder enbart den allt förlåtande, gudomliga slösande kärleken, *för vilken allt lagtång samt att enbart nöja sig vid lagenlig rättvisa är främmande.* (Min kursivering)

Uppfattningen av Bibelns normativa betydelse för kyrkan står i kyrkosynens mittpunkt. För kyrkan som en trosförsamling är Bibeln också en norm, dock inte i samma bemärkelse som de rättsliga normerna definieras i samhället. Utifrån synen på kyrkan som en församling är angelägenheterna med anknytning till kyrkans lära således centrala för kyrkan. Då man i stället talar om kyrkan som ett sociologiskt samfund duger Bibeln inte som norm i alla frågor om kyrkan. Svårigheterna har i schismatiska situationer haft att göra med att skilja åt de normativa innehållen. Läran anknyter helhetsmässigt till kyrkans liv enligt Bibelns ord. Kyrkan lever som den lär och lär som den lever. Kyrkans lära tolkad av beaktelseskrifterna utgör en helhet, som är mera än enbart ett ideal.

4.2 Spänningen mellan kyrkans och statens intressen

Inom tysk kyrkorätt konstaterar Gerhard Robbers vid studiet av relationerna mellan kyrka och stat att det inte existerar någon allmänt accepterad definition om det ömsesidiga förhållandet mellan dessa två. Förhållandet är beroende av kyrkorättens rättsuppfattning, rådande uppfattning om rätten i allmänhet liksom även av kyrkans ställning i förhållande till staten. De statsförfattningsrättsliga normerna möter de teologiska grundkraven, de dogmatiska trosartiklarnas praktiska följder för verksamheten, en utbredd misstanke, t.o.m. berättigandet av nödvändigheten av organisatorisk befrielse av det vardagliga kyrkliga livet samt avvisandet av umgänge från de statliga och samhällsliga myndigheternas sida i rättsordningen.⁹³⁹

Även om det finländska systemet i många stycken avviker från den ordning som Robbers erfarenheter i huvudsak framspringer ur, kan man också i finländska förhållanden i det längre tidsperspektivet av relationerna mellan staten och kyrkan iaktta hur denna rättsliga reglering medför variationer i grundrelationen.

I Finland klassificerade Brotherus de historiska statstyperna från den renlärliga staten över den kristna staten till den konfessionslösa staten.⁹⁴⁰ Även härifrån har man kunnat gå vidare till den neutrala staten.⁹⁴¹ Den nuvarande pluralistiska staten kunde förutom neutral stat även kallas *sekulärstat*⁹⁴². Sekulariseringsbegreppet är i sig mångtydigt. Den sekulära kunskapen har gett även församlingsmedlemmarna ökad trygghetskänsla i fråga om mänsklighetens egen förmåga att behärska alla livsfrågor, och har trängt tillbaka behovet att ty sig till kyrkans förkunnelse och sakramenten som församlingssamfund. Biskop

⁹³⁹ Robbers 1997, 474.

⁹⁴⁰ Brotherus 1923, 63 ("statens religion"), s. 98 (den s.k. kristna statsteorin) och s. 221 (statens konfessionslöshet) samt s. 335. Se även Brotherus 1930, 459. Björkstrand 1993, 11–19 undersökte hur statens karaktär ändrades när folkkyrkorna uppstod samt omfördelningen av de samhällsliga uppgifterna i Finland under autonomitiden då kommunen och församlingen skildes åt på 1860-talet och då skolväsendet och kyrkan "separerades" från varandra. Se även Brotherus 1930, 459 om den konstitutionella grunden för religionsundervisningen i skolundervisningen.

⁹⁴¹ Se t.ex. Pirinen 1977, 114.

⁹⁴² Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2003, 88–89 definierar sekulariseringsbegreppet bl.a. på följande sätt: "Begreppet 'sekulär' får sin betydelse endast i förhållande till sin motpart 'religiös'. Det medeltida samhällets tudelning i ett 'världsligt' och ett 'religiöst' område var i stor utsträckning definierad av kyrkan. ... På 1800-talet förekom även ideologiska rörelser som ställde som sitt mål att göra slut på kyrkans inflytande i samhället. *Sekularismen* var en ideologi vars anhängare förnekade det övernaturliga och de funktioner som tillägnats det i alla former de förekom i, och försvarade icke-religiösa eller antireligiösa principer som grund för såväl personlig moral som social organisation."

Seppo Häkkinen dryftar hur man kunde motverka sekulariseringen i festskriften till emeritusprofessor Jouko N. Martikainen och konstaterar att de senaste årens utveckling inneburit en desakralisering, i vilken religionens betydelse försvagas som en referensram som bestämmer normuppsättningen. Ett rationellt tänkesätt skjuter åt sidan det religiösa på olika livsområden, varvid religionens ställning försvagas på den samhälleliga och den individuella nivån.⁹⁴³ Nuförtiden kan staten också betecknas som en modern stat och en välfärdsstat, varför inte som *en stat som tryggar de grundläggande fri- och rättigheterna*. Även om den sist nämnda staten avser att för sina medborgare och även andra som vistas på dess område trygga rättigheter som kyrkan i och för sig också anser viktiga, är ”en stat som driver goda saker” att betrakta som en sekulärstat i förhållande till kyrkans värdesystem om statens strävanden går emot kyrkans grunduppgift.⁹⁴⁴

Det kan också uppstå svårupplärade kollisionssituationer mellan mål som är goda utifrån de även kristna värdemål som den samhälleliga lagstiftningen innehåller och kyrkans egna frågor med anknytning till läran. Utöver lösandet av meningsskiljaktigheter i fråga om tolkningen av kyrkans ämbete och de uppseglade kontroverserna som gäller samkönade parförhållanden som redan berörts i avhandlingen tillhandahålls exempel på detta av de fall av sexuellt utnyttjande av barn som sipprat fram i den finlandssvenska laestadianska väckelserörelsen efter pedofilavslöjandena inom katolska kyrkan. På kyrkligt håll ville man besvara detta så att sådana situationer kunde förhindras i framtiden. Helsingin Sanomat rubricerade synligt minister Paula Risikkos planer på att ändra barnskyddslagen om kyrkan inte presenterar ändringar av bikthemligheten.⁹⁴⁵ Från samhällets sida signalerade man således beredskap att ingripa i kyrkans bikt- och själavårdspraxis. Enligt en uppgift i Helsingin Sanomat har man föreslagit kyrkan att upphäva tystnadsplikten för flera år sedan, men kyrkolagen har inte ändrats. Enligt tidningen tänkte ministeriet använda barnskyddslagen för att upphäva bikthemligheten om kyrkan inte reagerade själv. Problemet med bikthemligheten ansågs vara att en präst inte kunde ange sexuellt utnyttjande av barn, eftersom anmälningsskyldigheten gällde endast grova brott. Formuleringen av föreskriften om bikten ur barnskyddsaspekt höll på att bli skadlig för kyrkans själavårdsarbete. Ärkebiskop Jukka Paarma, som stod inför pensioneringen, meddelade som sin åsikt att upplåtandet av bikthemligheten inte skulle hjälpa, eftersom ”de som gjort sig skyldiga till pedofili sällan biktar sig, i regel tar offren kontakt.”⁹⁴⁶ Enligt Paarma var det inte heller entydigt

⁹⁴³ Häkkinen 2011, 11–12. Häkkinen konstaterar att det även skett differentiering i samhället då kyrkan och övriga institutioner strukturellt separerats från varandra. Likaledes hade religionen privatiserats och antropologiserats, varvid världsliga saker som en inre ram hade betonats i stället för de transcendentia. Intresset riktade sig till människan i stället för Gud.

⁹⁴⁴ Jfr med begreppet sekulär, som använts om staten under Kekkonens era. Niiranen 2000, 280–281. Jfr även Lehtinen 1997, 164: ”Till slut hade hela samhället, inklusive kyrkan och försvarsmakten, blivit tämjda för Kekkonen. Biskoparna och generalerna var propra produkter av Kekkonens republik. Det hade aldrig fallit dem in att ifrågasätta sin utnämning eller idéerna i dennes hov.”

⁹⁴⁵ HS 15.5.2010 /Katja Kuokkanen rubricerade: ”Ministeriet tänker upphäva bikthemligheten om inte kyrkan reagerar/ prästen måste ange pedofil/ Kyrkan måste gå med på att upplåta bikthemligheten i utnyttjandefall”. HS 16.5.2010/ A6: ”Ministeriet skyndar på kyrkan att förhandla om upplåtandet av bikthemligheten/ Inbjudan sänds redan inkommande vecka”. Enligt tidningen hade omsorgsminister Paula Risikko (saml.) berättat för tidningen, ”att man föreslagit evangelisk-lutherska kyrkan före år 2008 att upphäva bikthemligheten i kyrkolagen.”

⁹⁴⁶ HS 17.5.2010/A6: ”Ärkebiskopen: Att upplåta bikthemligheten hjälper inte/ Paarma, som pensioneras, predikade om ökad antikyrklig propaganda”. Förhållandet mellan kyrkans lära och tradition har utgjort ett paradoxalt samband i lutherska kyrkan. Enligt luthersk lära bör man dock inte överge en tradition som utgår från Bibeln och kyrkans lära. Det som antecknats i tidningsartikeln som ärkebiskop Paarmas budskap kan förstås så, att det är fråga om ”endast” en tradition, som det tar sin tid att ändra.

vad man skulle vinna med att ge upp bikthemligheten. Enligt honom var bikthemligheten en *tradition*, som det är svårt för kyrkan att ge upp.

Ur avhandlingens synvinkel måste det som ansluter sig till ”kyrkans tradition” och som sistnämnda tidning bokfört som ärkebiskopens uppfattning kommenteras. Förutom att bikthemligheten är en ”tradition” kunde saken även uttryckas så att dess anslutning till kyrkans lärogrund (CA XXV Om bikten) gör ändringar med anknytning till den mycket svåra. Enligt ärkebiskop Parma kan de ”nya förhandlingar” som ska föras med statliga myndigheter ”ännu föra saken framåt”. Att saken ”ska gå framåt” i fråga om kyrkans lära är dock i sig svårtolkat. Också i insändarspalterna ansågs likställandet av bikt och övrig själavård problematiskt, eftersom vilket som helst samtal mellan fyra ögon ofta ”för säkerhets skull” kom att omfattas av bikthemligheten. Kritiken kan så till vida anses berättigad att det först i 1964 års kyrkolag företogs en utvidgning av tystnadsplikten om att den utöver egentlig bikt gällde även övriga själavårdssamtal med en präst (eller lektor).⁹⁴⁷

I Helsingin Sanomat fortsatte behandlingen av biktfrågan och rubriksättningen formulerad av den redaktör som lyft fram saken fick en lindrigare form: ”Lappa hålet i lagen, hota inte bikthemligheten”.⁹⁴⁸ Nu klargjordes det i tidningen att det ändå inte handlade om att ”skrota” hela bikthemligheten, utan om att täppa till ett kryphål i lagstiftningen. Till slut fann man en kompromiss i saken genom en anvisning utfärdad av kyrkan som tolkats bevara kyrkans biktpraxis. Biskopsmötet avgav den 9.2.2011 en redogörelse om sammanjämkningen av bikthemligheten och barnskyddet.⁹⁴⁹

Fader Timo Lehmuskoski i Ortodoxa kyrkan i Finland uttryckte för sin del i samma tidnings insändarspalt sin oro över att man med de av ministeriet aviserade åtgärderna var i färd med att genom lag göra brottslingar av minoritetskyrkornas präster. Enligt Lehmuskoski hindrade syndabekännelsens konfidentialitet inte förebyggandet och klarläggandet av brott eller skyddandet av offret.⁹⁵⁰

⁹⁴⁷ Den av 1958 års kyrkomötet tillsatta kommittén för granskning av kyrkolagen (s. 120) motiverade utvidgningen av tystnadsplikten på följande sätt: ”... eftersom det är viktigt att betona att en dylik plikt utgör en förutsättning för allt själavårdande samtal.” Det kan med tanke på t.ex. uppdagade pedofilfall vara motiverat att vara av annan åsikt än kommittén om utvidgningens behövighet. Även om utvidgningen avskaffades skulle bikten ändå förbli bikt, vilket vore även kyrkorättsligt viktigt.

⁹⁴⁸ HS 23.5.2010/Katja Kuokkanen.

⁹⁴⁹ I redogörelsen uttrycker biskopsmötet som sin uppfattning om saken bl.a.: ”Enligt luthersk trosuppfattning har det varit överhetens uppgift att skydda varje människas rätt till en trygg uppväxtmiljö och personlig integritet. I Finland avser barnskyddslagen att främja förverkligandet av barnens rättigheter och hindra att barn behandlas illa. Enligt 5 kap. 25 § i barnskyddslagen är den som är anställd av församlingen eller innehar förtroendeuppdrag skyldig att ofördröjligen meddela det organ som ansvarar för social service om han eller hon genom sitt uppdrag fått kännedom om ett barn, vars behov av vård och omsorg, omständigheter som utgör risk för dess utveckling eller dess eget beteende förutsätter att man utreder behovet av barnskydd. Denna anmälningsskyldighet gäller även präst eller lektor. Enda undantaget från den i barnskyddslagen stipulerade anmälningsskyldigheten utgörs av en situation som gäller enskild bikt och själavård avsedd i 5 kap. 2 § i kyrkolagen. Bikthemlighetsparagrafens innehåll begränsas endast och enbart till en situation där det a) är fråga om enskild bikt eller själavård och där b) bikten tas emot av en präst eller tjänstgörande lektor.”

⁹⁵⁰ HS 23.5.2010 Timo Lehmuskoski (”Vähemmistökirkojen papeista ei pidä tehdä lailla rikollisia”).

4.2.1 Från statskyrklig till folkkyrklig lagstiftning

Samhället stiftar lagar för sig själv och kyrkan i Sverige-Finland

Då man studerar kyrkan och dess förhållande till staten från Konstantins tidevarv till reformationen kan man iaktta hur livsrummet för den kristna tron i samhällena är beroende av olika arrangemang mellan staten och religiösa samfund. Under de religiösa förhållandena som rådde efter reformationen i Norden blev också statskyrkosystem möjliga tack vare gynnsamma politiska konjunkture. Härvidlag var det egentligen inte enbart fråga om kyrkans bekännelse utan även om statens ”bekännelse”.⁹⁵¹ Staten bekände både kristendom och lutherdom och krävde samma tro av sina medborgare medan regenten ”ersatte” påven. I Sverige blev kungamakten enväldig och Svenska kyrkan fick vid reformationen en *nationell* statskyrkoskepnad. Också folkkyrkobegreppet utformades i en sådan statskyrkokontext. Folkkyrkobegreppet⁹⁵² började dock småningom i Sverige i grunden snarare definiera den nationella samhörigheten än innehållet i ett teologiskt/religiöst samfund.⁹⁵³

Samhället stiftar kyrkolag för ett folkkyrkligt Finland

Som ett arv från separationen från Sverige var evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i grunden en statskyrka som verkade formellt underställd kungen. Sex årtionden senare innebar Schaumans kyrkolag på lagstiftningsnivå samt administrativt en klar distansering från statskyrkosystemet under den svenska makten. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland fick en egen kyrkolag vars innehåll kyrkan kunde bidra till genom att utarbeta förslagen till dess innehåll. Ännu på 1860-talet var samhällets och kyrkans värderingar delvis likriktade och samstämmiga. Den dåtida staten var ännu präglad av kristna värden, och även den statliga lagstiftningen upptog hänvisningar till det kristna. Regentens ortodoxa tro innebar dock att staten inte längre som förr var konfessionellt luthersk. Alexander I hade visserligen lovat att i Finland vidmakthålla den svenska grundlagen som var bunden vid luthersk lära och bekännelse. Den kyrkolag som stiftades senare anslöt sig till sin bekännelse till denna lutherska lära och bekännelse i 1772 års grundlag.⁹⁵⁴ För statens förhållande till kyrkan gällde också grundlagens bestämmelser enligt vilka alla måste hålla sig till Guds rena ord, dvs. den lutherska läran.⁹⁵⁵

⁹⁵¹ T.ex. om de kyrkliga förhållandena i Norge Juntunen 1991: Valtion vai kirkon tunnustus?

⁹⁵² Bland de nordiska kyrkorna har Danmarks folkekirke vad gäller dagens arrangemang mellan staten och kyrkan mest renodlat representerat ett statskyrkosystem, och även beteckningen folkkyrka (”folkekirke”) är i lagstiftningen för första gången belagd i den danska grundlagen. Danmarks Grundlov av år 1849 upptog folkkyrkobegreppet (Danska grundlagens 1849 (Grundloven) 4 §. ”Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten”. Det är tolkning underkastat vilken grad av understöd bestämmelsen förutsätter. I praktiken har kyrkan haft en klar statskyrkokaraktär. I den danska kyrkorättslitteraturen (bl.a. Folkekirkens økonomi 1995, 27) har ordalydelsen ansetts avse såväl ekonomiskt som även ett mera mentalt, moraliskt stöd. Omfattningen av det ekonomiska stödet fastslås (ensidigt) av den lagstiftande makten (lovgivende magt). Glædemark 1948, 245: ”Udtrykket ’Folkekirken’ forekommer første Gang i den danske Litteratur i 1841, anvendt af P. C. Kierkegaard, som derved forstod en Kirke, der er bestemt ved sproglige og nationale Forhold, ikke ved Statsgrænse.” För folkkyrkobegreppet se även Kiviranta 2002, 114–119.

⁹⁵³ Se t.ex. Träskman 1988, 11–17.

⁹⁵⁴ Brotherus 1923, 147, 189 och Kvist 2008, 73.

⁹⁵⁵ Kvist 2008, 72–73. Kvist tolkar motiverat med åberopande av Brotherus att 1869 års kyrkolag inte genomförde ett avskiljande av staten och kyrkan även om kyrkan gavs en av staten erkänd autonomi bunden vid den lutherska bekännelsen.

Tidigare i avhandlingen har det hänvisats till Kvists centrala iakttagelse enligt vilken ”hela processen som ledde till ersättandet av 1686 års kyrkolag med 1869 års kyrkolag behärskades av världsliga och juridiska synpunkter på bekostnad av betonandet av synpunkter på strukturer i enlighet med lutherska kyrkans allra ’egnaste’ tro”.⁹⁵⁶ Kvists betoning ligger i att den religiöst bestämda lutherska kyrkans tro förutsätter en begreppslig åtskillnad mellan det andliga och världsliga regementet och Guds ords renhet. Denna begreppslika åtskillnad var inte kännetecknande för lagstiftningsprocessen bakom 1869 års (och inte heller 1686 års) kyrkolag, och vid tillblivelsen av den offentlighetsrättsliga kyrkans kyrkolag ingick lutherdomen snarare som en ”juridiskt reducerad namnlapp”.⁹⁵⁷

Trots strävandena efter en självständigare folkkyrklighet för kyrkan i Schaumans kyrkolag återstod mellan staten och kyrkan en betydande mängd anknytningspunkter i relationerna mellan staten och kyrkan. Även om kyrkolagen blev ”kyrkans egen lag” blev den ändå stiftad av statliga lagstiftningsorgan. Först när kyrkans centralförvaltning blev till på 1940-talet togs ett nytt betydande steg i riktning mot en självständigare kyrka. Även om utvecklingen i förstärkandet av folkkyrkligheten gick mot större oavhängighet från staten för kyrkan, registrerade Kyrka och stat-kommittén ännu på 1970-talet i sitt betänkande beroende på räknesätt dryga tjugotalet arrangemang med anknytning till relationerna mellan staten och kyrkan.⁹⁵⁸

Efter offentlighetsberedningen av Kyrka och stat-kommitténs betänkande (1977) ändrades flera arrangemang med anknytning till relationerna mellan staten och kyrkan på ett sätt som gav kyrkan ökad oavhängighet. Domkapitlet överfördes till att helt och hållet finansieras av kyrkans centralfond fr.o.m. början av år 1977⁹⁵⁹ och rätten att utnämna biskopar gick i och med den nya grundlagen år 2000 över från republikens president till en kyrklig myndighet.⁹⁶⁰

Detta skede i kyrkans självständiggörelse innebar en utveckling från statskyrklighet till folkkyrklighet. Folkkyrklighetens innebörd uttryckte en kyrkosyn enligt vilken kyrkan kan sköta sina egna angelägenheter under större frihet från statens diktat.⁹⁶¹ Å andra sidan började nästan samtidigt en förändring i motsatt riktning i kyrkolagstiftningens innehåll. För de för kyrkan tillämpliga rättsliga normernas del började det innehållsligt i lagstiftningen och även då det gäller tolkningen av författningar för rättskipningens del ske en fastare anslutning till den samhälleliga regleringen och senare även genom ändringssökande-

⁹⁵⁶ Kvist 2008, 73. Faktiskt var det med Kvists ord fråga om en gradvis övergång från Karl XI:s juridiskt definierade statskyrkosystem till en av den kristna statens ständer stiftad och juridiskt definierad kyrka. Ändringen skedde ju enligt en ordning som gällde stiftandet av allmän lag. Kyrkan hade över huvud taget inget sådant förvaltningsorgan som hade kunnat behandla lagpropositionen.

⁹⁵⁷ Kvist 2008, 74.

⁹⁵⁸ Kyrka och stat-kommitténs betänkande 1977:21.

⁹⁵⁹ Utvecklingen är intressant också jämfört med Sverige. I Finland har ”självständiggörandet” av kyrkan i förhållande till staten skett först med ett stort språng och sedan småningom gradvis och i stor utsträckning enligt gemensamma önskemål. I Sverige ville man däremot länge inte alls lösa upp statskyrkligheten i riktning mot en större självständighet för kyrkan trots kyrkans önskemål, men fr.o.m. år 2000 genomgick kyrkans ställning en stor förändring uttryckligen på initiativ från statligt håll.

⁹⁶⁰ Ändringen av VOK 3:5,2 (7.5.1999/297/2000).

⁹⁶¹ Traditionellt har Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och Ortodoxa kyrkan i Finland betraktats som folkkyrkor. Förutom historiska orsaker har detta även berott på de lagstiftningsmässiga ”privilegier” som staten beviljat dessa två kyrkor. Evangelisk-lutherska kyrkans ställning har hittills även påverkats av att den stora majoriteten av medborgarna tillhör den som medlemmar.

systemet. Under de senaste åren har normerna för allmän förvaltning i motiveringen till rättsutslagen kommit att i tilltagande utsträckning inverka på utslagens innehåll.⁹⁶²

4.2.2 Från folkkyrklig till en mera nystatskyrklig lagstiftning

Samhället stiftar lagar som binder folkkyrkan på väg att bli nystatskyrklig

Statskyrkokonstruktionen och med den även synen på kyrkorätten som en del av den samhälleliga rätten hade utformats i Norden redan århundraden före den sohmiska kyrkosynen. Som ett slags historiens nyck kan dock det anses att i princip motsatta strävanden och uppställningar kan skapa uppfattningar av ett helt nytt slag och t.o.m. få dem att förefalla likriktade. En syn på kyrkan som två koncentriska cirklar eller en församling med ”sanna och falska kristna”, som också kan motiveras med reformationen, är i och för sig förenlig med nordiskt folkkyrkotänkande. Detta gjorde det möjligt att bevara majoritetsställningen och motivera även folkkyrkans karaktär av en trosgemenskap som en ”två kyrkors” koncentricitet i den synliga kyrkan som ännu är osynlig eller blir allt osynligare. Under de sista åren har uppfattningen om koncentriska ”två kyrkor” dock blivit skismatisk i folkkyrko-tänkandet.

Kodifieringsarbetet inför 1993 års kyrkolag, varvid 1964 års kyrkolag uppdelades i tre författningar, företräder det tidigare skedet av den normbundna *nystatskyrkliga utvecklingen*. Professor Martti Parvio kritiserade beredningen av 1993 års kyrkolag för ytlighet, för bristande medvetenhet om att många saker som avsåg kyrkans yttre ställning och ordning var djupt teologiska och även ämbesteologiska. Med dessa menade han bl.a. bekännelsen, episkopatet, domkapitelinstitutionen och prästutbildningen. En del av dessa frågor fick dock en kyrklig lösning följande årtonde.⁹⁶³ Å andra sidan kan man iakttä en innehållslig uttunning av den av riksdagen stiftade och av republikens president stadfästa kyrkolagen, och till en betydande del en överföring av den rättsliga normen om kyrkan till inomkyrkliga författningar. Denna utveckling gjorde i och för sig kyrkan självständigare genom normbundenhet. Överföringen av lagstiftning till kyrkoordningen och valordningen skedde dock på bekostnad av att de inomkyrkliga ordningarnas status i de samhälleliga rättsnormernas hierarki faktiskt är svagare än kyrkolagens. Betydelsefullare än detta har dock varit att samhällets allmänna administrativa lagstiftning i tilltagande grad blivit tillämplig i kyrkan. Detta har skett på olika sätt, men särskilt betonandet av lagstiftningen rörande anställningsförhållandet i kyrkans förvaltning har inneburit att kyrkan har utvecklats i tjänstemannarättslig riktning och beträffande synen på prästämbetet att detta i kyrkan inrättade predikoämbetet av teologisk karaktär i viss mån har börjat uppfattas som hörande till eller överförs till de tjänstemannarättsliga tjänsteplikternas ”korg”.

På grundval av kyrkolagens hänvisningsbestämmelser har allmänna lagar länkats till att tillämpas i kyrkans förvaltning, men de allmänna lagarna upptar också bestämmelser om deras tillämpning på kyrkan. Förutom att 1922 års religionsfrihetslag redan tidigare hade tillämpats på kyrkan, kom de kompletterande bestämmelserna i kyrkolagens 25 kapitel i flera paragrafer att uppta hänvisningsbestämmelser till allmänna administrativa lagar. I

⁹⁶² T.ex. den jämfört med tidigare mera omedelbara tillämpningen av lagen om likabehandling och jämställdhetslagen på kyrkans förvaltning och rättskipningsavgöranden i anslutning till den.

⁹⁶³ Parvio M. 1989, 122.

dessa hänvisningar kunde man dock delvis förutsätta en (endast) subsidiär tillämpning av allmänna lagar.⁹⁶⁴ Detta har i viss utsträckning också inneburit att kyrkolagens tillämpningsområde råkat i spänning med den övriga samhälleliga lagstiftningen.

Vid sidan av kyrkolagens anslutningsbestämmelser skedde det i kyrkolagstiftningens innehåll en harmonisering med vissa administrativa lagar i den allmänna lagstiftningen med normer som endast sällan avvek från dem. I kyrkolagens egna administrativa bestämmelser blev kyrkans offentlighetsrättsliga ställning central och i lagtolkningshänseende har det förekommit en med ett offentlighetsrättsligt samfund kompatibel tolkning av kyrkolagstiftningen.

Tillämpningsområdet mellan kyrkolagen och en allmän administrativ lag har också kunnat vara så till vida beroende av kyrkolagen att kyrkolagen ska tillämpas endast till vissa bestämda delar. Sådana arrangemang för lagens tillämpningsområde har funnits bl.a. i kyrkolagens förhållande till lagen om beräkning av laga tid (150/1930) och lagen om allmänna handlingars offentlighet (83/1951) samt på grund av de subsidiaritetsbestämmelser som har ingått i lagen om förvaltningsförfarande och senare i förvaltningslagen.

Som nya drag i folkkyrkosynen ser de av kyrkan från medborgarsamhället övertagna överhetsstrukturerna ut att ha förstärkts under de senaste årtiondena. Denna nystatskyrklighet ger sig till känna i att man driver åsikter hos folkkyrkans majoritet i beslutsfattandet om kyrkan och i den lagstiftning detta resulterar i även om ett beslutsfattande som följer åsikterna hos medborgarnas majoritet skulle råka i strid med kyrkans läromässiga utgångspunkter.⁹⁶⁵ Det åskådningmässiga inflytandet från den tidigare beckianismen har, trots att den hamnade i minoritet vid stiftandet av bekännelseparagrafen i Schaumans kyrkolag, fortsatt pyra för att kyrkans bekännelsegrund ska uppfattas på schaumanskt vis (enbart) som en s.k. grunduppfattning. Detta synsätt är samstämmigt med den utveckling som ägt rum så till vida att kyrkans (hela) historia med sina traditioner enligt den har kunnat förbigås.⁹⁶⁶

Vid sidan av *förvandlingen på normeringsnivå* av folkkyrkan *till en statskyrka* har synen på kyrkan som ett sociologiskt samfund och dess kyrkoskattebetalande medlemmars rätt att erhålla kyrklig service förstärkts. Kyrkan har också börjat profileras klarare i den övriga offentliga förvaltningen och som ett sådant offentligt samfund som man kunde förutsätta tjänster av som kompensation till de medlemmar som betalar skatt till kyrkan. I denna utveckling har kyrkans karaktär av trosgemenskap i högre grad fått stanna i bakgrunden och kyrkan som communion sanctorum har hållit på att försvinna eller åtminstone förlora sin karaktär av trosgemenskap i o.m. det.

I lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män ingår en tillämpningsbegränsning enligt vilken lagen inte tillämpas på verksamhet som ansluter sig till evangelisk-lutherska kyrkans religionsutövning. Denna definition av tillämpningsområdet har medfört tolkningsproblem för samvetsskyddets del. Senare har man gjort en tolkning enligt vilken jämställdhetslagen ska tillämpas med full effekt i kyrkan efter att prästämbetet öppnades för kvin-

⁹⁶⁴ Lagar som ska tillämpas subsidiärt var lagen om förvaltningsförfarande (598/1982), senare förvaltningslagen (434/2003), lagen om ändringssökande i förvaltningsärenden (154/1950) och lagen om delgivning i förvaltningsärenden (232/1966).

⁹⁶⁵ Intressant är härvidlag den förskjutning som skett i det rättsliga tänkandet i riktning mot att mera allmänt uppfatta rätten, även kyrkans rätt, ”teologiskt rättspositivistiskt”. Se Leino 2010, 515–518 (recension av Hannu Juntunens bok *Esivalta olemme me: Valtiosääntöoikeuden perusteiden oikeusteologinen tulkinta*).

⁹⁶⁶ Teinonen 1999, 46.

nor. Detta är dock något problematiskt eftersom det ingår en begränsning i lagen, enligt vilken lagen inte ska tillämpas i fråga om verksamhet som ansluter sig till evangelisk-lutherska kyrkans religionsutövning. Man har inte inom kyrkan fattat något beslut som vunnit laga kraft om att utvidga jämställdhetslagen att gälla också religionsutövning eller verksamhet som ansluter sig till den. Och någon sådan lag som grundlagen förutsätter där jämställdhetslagen har utvidgats till att omfatta religionsutövning eller verksamhet som ansluter sig till den finns inte.⁹⁶⁷

Bland annat i regeringens proposition RP 121/2003 rd, 1–2, 16 och 38 om kyrkolagsändringen 1274/2003 konstateras att begränsningen fortfarande är i kraft. Även kyrkomötets konstitutionsutskott har i sitt betänkande 4/2003, 7 konstaterat att begränsningen är i kraft.⁹⁶⁸ Trots detta konstateras det till och med i den allmänna motiveringen till kyrkomötets framställning till Statsrådet om kyrkans tjänstemannarättsliga bestämmelser följande: ”Enligt motivering till kyrkomötets förslag har jämställdhetslagens tillämpningsbegränsning i praktiken ingen juridisk betydelse för evangelisk-lutherska kyrkan efter att prästämbetet öppnades för kvinnor år 1988. Enligt motivering har kyrkan inte längre någon sådan verksamhet som ansluter sig till religionsutövning och som kunde förutsätta att kvinnor och män försätts i olika ställning.” (RP 41/2012, 8). Avvikande från vad som konstateras i nämnda motivering har det inom kyrkan varken innan lagens ikraftträdande 1988 eller därefter funnits någon oklarhet om att kvinnor och män är i samma ställning i fråga om religionsutövning eller verksamhet som ansluter sig till den. Visserligen har Högsta domstolen i sitt prejudikat (HD 2001:9) konstaterat att begränsningen av jämställdhetslagens tillämpningsområde gäller endast kyrkliga förrättningar och att jämställdhetslagen bör tillämpas då kyrkan fungerar som arbetsgivare. Enligt detta ska inte begränsningen berättiga kyrkan att försätta sina tjänsteinnehavare i olika ställning på grund av kön. Om så är fallet kan man med fog fråga om en präst utövar sin religion då prästen till exempel förrättar församlingens gudtjänst eller är prästen enbart en tjänsteinnehavare med skyldighet att sköta bestämda tjänsteuppgifter. Eventuellt borde man härvid ta i betraktande att en präst inte endast sköter de uppgifter som tjänstemannarättsligt hör till prästtjänsten utan samtidigt sitt prästämbete med alla därtill hörande teologiska skyldigheter.

Från och med år 2004 ingår det i kyrkolagen i anslutning till frågan om jämställdhet en bestämmelse om 40-procentiga könskvoter i olika organ, vilken dock inte ska tillämpas på sådana organ som utses i direkta val. Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män har tillämpats vid tillsättandet av kyrkliga tjänster t.ex. vid val av kaplaner och kantorer. Vid dessa tjänstetillsättningar har det varit fråga om val förrättade av församlingens förvaltningsorgan, vid vilka det enligt domstolens tolkning har gällt att beakta jämställdhetslagen.⁹⁶⁹ Ett beslut av Lappo stifts domkapitel som gällde prövningen av behörigheten hos

⁹⁶⁷ Jfr följande notis från Kyrkans informationscentral 5.7.2002: ”De kvinnor som lider på grund av samarbetssvårigheter kan inte heller hänvisa till *jämställdhetslagen*, ty den tillämpas inte på verksamhet som ansluter sig ev.-luth. kyrkans religionsutövning. Domkapitlet diskriminerar i allmänhet inte bland de sökande till en kyrkoherdetjänst en kvinnoprästmotståndare, om denna annars är meriterad. Det är församlingens barna som har en möjlighet att påverka ty det är de som väljer kyrkoherde.” (Min kursivering och översättning)

⁹⁶⁸ Jfr också Bruun & Koskinen 1997, 39–40: ...”verksamhet som ansluter sig till religionsutövning har lämnats utanför den ”världsliga” lagens tillämpningsområde... Utanför jämställdhetslagens tillämpningsområde blir endast varje kyrkosamfunds verksamhet som ansluter sig till religionsutövning såsom *prästämbetet*, *de kyrkliga förrättningarna*, *bekännelsen* o.s.v.” (Min kursivering och översättning) Även kommentarboken till kyrkolagstiftningen (Halttunen & Pihlaja & Voipio 2008, 281) konstaterar att begränsningsföreskriften är i kraft då den kommenterar representationen för kvinnor och män i kyrkliga organ (KL 25:10 a).

⁹⁶⁹ HFD 13.3.2001, liggare 469.

en sökande till en kaplanstjänst som sammanbodde med en person av samma kön blev i stället upphävt på basis av lagen om likabehandling.⁹⁷⁰ Bestämmelsen om människors lika-behandling i 6 § i grundlagen har med åberopande av bestämmelserna i jämställdhetslagen i rättspraxis och inom förvaltningen tillämpats och tolkats så att religions- och samvetsfriheten i kyrkan på grund av kyrkans beslut har blivit subsidiärt vid avvägningen av de grundläggande fri- och rättigheterna i anslutning till prästens kön. I den s.k. lagen om hatprat har man i fråga om hets mot folkgrupp även kriminaliserat hot, förtal eller smädelse på grundval av religion eller övertygelse.⁹⁷¹ Också på denna punkt torde de inomkyrkliga tolkningarna komma att ha en central betydelse vid utformningen av tillämpnings- och tolkningspraxis.⁹⁷²

Efter kodifieringen år 1993 har man i kyrkolagen kompletterat hänvisningsbestämmelserna till allmänna lagar. Då en kyrklig myndighet behandlar ett anskaffningsärende bör man iaktta vad som föreskrivs i lagen om offentlig upphandling (30.3.2007/348). Förvaltningslagen som ersatte lagen om förvaltningsförfarande och stiftandet av lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet och stiftandet av lagen om elektronisk kommunikation i myndigheternas verksamhet medförde ett behov av en uppdatering av hänvisningsbestämmelserna i kyrkolagen.

Man kan också lyfta fram avgöranden från rättspraxis där den kyrkliga myndighetens eller den kyrkliga organisationens eller den enskilda kyrkomedlemmens värdjanden till kyrkans läromässiga grunder varit verkningslösa vid domstolen.⁹⁷³

Det att kyrkan ingår i den offentliga makten har inneburit en skyldighet för kyrkans myndigheter att enligt 22 § i grundlagen trygga de mänskliga och de grundläggande fri- och rättigheterna. Vid avvägningen av grundlagens grundläggande fri- och rättigheter beträffande sina egna grundrättighetsfrågor har kyrkan råkat hamna i en ställning där man å ena sidan bemöter kyrkan som en del av den offentliga makten, som i verkligheten i alla frågor med anknytning till de grundläggande fri- och rättigheterna för kyrkans medlemmar och medarbetare inte skulle utgöras av människor av kött och blod. Grundlagen garanterar även kyrkans medlemmar som medborgare i staten den offentliga maktens skydd. *När samma personer som medlemmar tillhör kyrkan som räknas till den offentliga makten ser de i vissa fall i praktiken ut att förlora möjligheten att utöva sin tro som har konstaterats överensstämma med kyrkans bekännelse.* Samhället och även kyrkan förbinder sig vid rättskipningsfall till en uppfattning om religions- och samvetsfrihet i enlighet med tolkningarna av människorättsavtal och grundläggande fri- och rättigheter, som ligger utanför

⁹⁷⁰ Vasa förvaltningsdomstol 27.8.2004 (04/0253/3) upphävde domkapitlets i Lappo stift beslut i fråga om behörigheten för en sökande till en kaplanstjänst. Domstolen ansåg att det är omöjligt att på grund av sexuell läggning förklara en präst som sammanbor med en person av samma kön och eventuellt kommer att registrera sitt parförhållande obehörig att söka en kaplanstjänst i en församling som hör till stiftet.

⁹⁷¹ Se noggrannare om detta RP 317/2010.

⁹⁷² Tolkingen ävensom alla bestämmelserna ska överensstämma med kyrkans bekännelse. (RK II, 1).

⁹⁷³ Bl.a. genom ett utslag av Östra Finlands hovrätt avgjordes 12.9.2002, nr 1056 (om köksarbeten i ett diskrimineringsärende) en tvist som gäller en kyrklig organisations rätt att avskeda en samboende medarbetare. Dessutom upphävde Helsingfors förvaltningsdomstol 23.12.2010 det disciplinära beslutet av Borgå stifts domkapitel att avskeda kyrkoherden i en församling med följande motivering: ”Med beaktande av ovan nämnda konstaterar domkapitlet att [kyrkoherden] såväl i tjänsten som privat uppträtt på ett sådant sätt, att han uppenbart brutit mot bestämmelserna i kyrkolagen, kyrkoordningen samt mot prästlöftet och de löften som han avgett vid installationen till kyrkoherdetjänsten.” I båda fallen har man således varit tvungen att arbeta vidare i en situation där en myndighet eller en organisation har tvingats att inte ingripa i förhållanden som upplevts som schismatiska med hänsyn till kyrkans lärogrund.

och är oberoende av kyrkans bekännelse. Detta kan ses som en brist i deras rättsskydd som fullvärdiga samhällsmedborgare och kyrkomedlemmar som uttryckligen håller sig till kyrkans bekännelse. När man i fråga om jämlikheten enligt 6 § i grundlagen väger mot varandra å ena sidan sexuellt likaberättigande och å andra sidan religion, övertygelse och åsikt har kyrklig konfessionalitet förekommit enbart formellt. Som kyrklig bekännelseenlighet och som enda godtagbara tolkning vid rättsskipningen har man godtagit demokratin, vilken är en otillräcklig grund vid kyrkans läroavgöranden. Då det är fråga om att förvägra eller förringa skyddet av religions- och samvetsfriheten har man vid prövningen av de *kriterier* som ska gälla för att *ett godtagbart skäl* ska föreligga (för att kunna avvika från bestämmelserna om jämställdhet och likabehandling) inte heller gett en sådan betydelse åt skäl som baserar sig på bekännelsen som borde vara självklar i en *trosgemenskaps*-kontext.⁹⁷⁴

4.2.3 Från en folkkyrka på väg att på nytt bli statskyrka mot en folkets kyrka?

Statskyrkosynernas cirkel sluter sig på sätt och vis

Färdigställandet av utredningar med anknytning till kyrkans ämbete satte i gång en ny fas i fråga om kyrkosynen i kyrkan. Det förberedelsearbete under åren 2004–2006 som gällde kyrkans ämbete och som utförts på uppdrag av biskopsmötet och dess redogörelse i ärendet påskyndade omvandlingen av kyrkans självsyn från en traditionell folkkyrka till en *folkets kyrka*.⁹⁷⁵

Med *folkkyrka* har man enligt traditionell uppfattning avsett en majoritetskyrka som i regel är verksam inom en viss stat. Teologiskt har man dock upplevt definitionen av en folkkyrka diffus.⁹⁷⁶ Om begreppet folkkyrka för Einar Billing omfattade ”en kyrka som utgår från nådens universalitet och inbjuder hela folket till nådens gemenskap” karaktäriserade Simo Kiviranta folkkyrkan som ”barn till statskyrkan vilket romantiken gett ett vackert klingande namn”.⁹⁷⁷ I en legitim grunddefinition ingår bekännelsen. I praktiken har den teologiska definitionen av bekännelsen i folkkyrkans liv inte alltid haft någon stor betydelse. *Bekännelsekyrkan* har för sin del varit svårare att definiera historiskt och sociologiskt. Enligt Kiviranta är det lätt att lokalisera folkkyrkan med dess parallellbegrepp men teologiskt i förhållande till Kristi kyrka i verkligheten oklar. Definitionen av en bekännelsekyrka gav Kiviranta för sin del på följande sätt:

⁹⁷⁴ HD 2010:74. Enligt 6 § i grundlagen får ingen utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av *kön*, ålder, ursprung, språk, *religion*, *övertygelse*, *åsikt*, hälsotillstånd, handikapp eller av någon annan orsak med anknytning till personen. Skälen har i bestämmelsen inte uppräknats i viktighetsordning, utan samtliga dessa skäl bör tas på lika stort allvar. Inte heller grundrättighetsavvägningar får enligt grundrättighetssystemet leda till att kärnan i en grundläggande rättighet ointetgörs (GrUB 25/1994 rd., 4, Viljanen 1999, 163–166. Jfr RP 41/2012 rd., 8: ”För en praxis som avviker från likabehandling bör utöver detta också finnas skäl som är godtagbara med hänsyn till de grundläggande fri- och rättigheterna.”)

⁹⁷⁵ Ärkebiskop Kari Mäkinen önskade vid sitt öppningsanförande i kyrkomötet 8.11.2010 att *folkkyrkan* ska förvandlas till en *folkets kyrka*. Detta kan tolkas även så att kyrkosynen omfattade i sin kontext i anslutning till förböns-/välsignelse-/vigsselfrågan för samkönade sakligt ett krav på en kyrka där (alla) saker kan/bör avgöras demokratiskt så som majoriteten vill/kräver.

⁹⁷⁶ Kansanaho 1979, 10–12.

⁹⁷⁷ Kiviranta 2002, 107. Till en folkkyrka har traditionell hört eller hör ett en- eller flerspråkigt folk och den har haft eller har en ställning av officiell karaktär, t.ex. offentligrättslig.

En bekännelsekyrka är åter svår att lokalisera och som organisation besvärlig att stöpa i någon form. Däremot är den teologiskt genomskinlig och står i förhållande till Kristi kyrka att finna utifrån dennas väsen och kännetecken. Ibland brukar totalt isolerade hopar som uppfunnit sin författning helt enligt eget huvud också kalla sig bekännelsekyrkor. Ofta har de dock splittrats i allt mindre grupper därför att enskilda teologiska opinioner (privatåsikter) som inte ingår i kyrkans kontinuitet och dogma har blivit avskiljande faktorer.⁹⁷⁸ (Min översättning)

En *folkets kyrka* enligt en ny kyrkosyn där kyrkans lära och dess nybildning anses kunna avgöras ”parlamentariskt”, kan lättare än föregående alternativ utformas från en sådan folkkyrka, vars relation till kyrkans egen lärogrund och bekännelse är lös. Vad kunde en folkets kyrka då vara för någonting? Då den vill fästa sig vid den lära som getts kyrkan kunde den i likhet med en folkkyrka på ett sätt också vara en bekännelsekyrka. I praktiken skulle målet också i en folkkyrka som utvecklas i riktning mot en folkets kyrka se ut att snarare vara att definiera kyrkans lära och bekännelse härledda från de uppfattningar som för närvarande är rådande i samhället i enlighet med hur ”folket” ser sakerna. Skillnaden från statskyrkan kan så till vida vara semantisk att staten eller överheten i demokratiska samhällen utgörs av oss.⁹⁷⁹ Skillnaden mellan folkkyrka, folkets kyrka och statskyrka kan vara en linje dragen i vattnet.⁹⁸⁰ En livsviktig fråga för alla dessa består i deras relation till kyrkans bekännelse, hur de grundläggande strukturerna som framspringer ur kyrkans egenartade utgångspunkter kan synas i kyrkans liv. I den teologiska verkligheten börjar svårigheterna då innehållet i dessa strukturer måste tolkas.

Hur ser de grundläggande strukturer som framspringer ur kyrkans säregna utgångspunkter ut t.ex. ur synvinkeln för en eventuell framtida folkets kyrka då man t.ex. studerar dem i ljuset av beslutet vid kyrkomötet i november 2010?⁹⁸¹ Då man hösten 2010 frågade kyrkomötesombud av olika åsikt vad de ansåg om kyrkomötets beslut om bön för par av samma kön och huruvida kyrkan splittras i en folkkyrka och en kyrka för de konservativa, fick man svar som återspeglade nästan motsatta kyrkosyner.⁹⁸² Läroupfattningen i folkets kyrka är kyrkorättsligt intressant. Motiveringen till den förändrade inställningen kan härledas från ”folkets kyrka”, dvs. den allmänna opinionen och media.⁹⁸³ Även åsikterna hos majoriteten av kyrkans medlemmar sammanfaller dock med den. Då kyrkans episkopat har uttryckt att det är viktigast att uttrycka klart att homofobi inte tillåts, innehåller detta en

⁹⁷⁸ Kiviranta 2002, 108.

⁹⁷⁹ Jfr Juntunen H. 2008.

⁹⁸⁰ Die Deutschen Christen utgjorde i tredje riket en kyrklig påverkare och slutligen i praktiken den officiella kyrkan, men var det fråga om en statskyrka eller en folkets kyrka? Bonhoeffers bekännelsekyrka fortsatte att under dessa statliga omständigheter i Luthers hemland stå för den kristna kyrkan. Se beträffande dessa skeden Murtorinne 1972 samt Klaus Sholder 1977, 107–108.

⁹⁸¹ HS rubricerade kyrkomötets beslut 13.11.2010 ”Kyrkan erkände homoparens existens.” I HS/Janne Toivonen skrev ordet folkkyrkan tillsammans).

⁹⁸² HS 13.11.2010. De av de intervjuade som röstade emot ansåg att beslutet gick mot Bibeln, kyrkans grundlag. De såg en risk för kyrkosplittring och medlemsflykt i kyrkor där man fattat motsvarande beslut (Pekka Simojoki). Eller så förutspådde de en stor skara vägrare. Inom synfältet finns försvinnandet av en med skattemedel underhållen folkets kyrka samt en förstärkning av mindre inomkyrkliga rörelser (Marjokorpi). De som understödde beslutet var på gott humör även om ärendets långsamma framåtskridande hade fått en och annan att koka över. (Jauhiainen). *Viktigast var att tydligt låta förstå att homofobi inte tillåts.* Det var ett viktigt budskap för hela samhället. Man räknade med att också de som röstat emot fortsättningsvis ville höra till samma kyrka. (Askola). (Min kursivering) Dock anser jag att det med tanke på kyrkans enhet vore ytterst viktigt att försöka undvika alla slags fobier såsom homofobi, kvinnoprästfobi och kvinnomotståndarfobi.

⁹⁸³ Gunnar Träskman betecknade med termen ”släpvagnsteologi” en sådan universitetsteologi där man efter att ha läst dagens tidningar drar sig tillbaka till forskarlyan för att omforma det man läst till lärosatser för kyrkan. Anhängare av en sådan teologi kan med växande forskningskunskap tänkas finnas också i kyrkans hägn.

grogrund för splittring. Enligt den traditionella tolkningen av kyrkans lära innehåller Bibeln ”en grogrund för homofobi”.

Som ett tecken på en gradvis förändring av kyrkosynen kunde man ta den tysta omvandlingen av kyrkans enhetsbegrepp till ”hela hjorden”, varmed man numera tycks avse kyrkan närmast som en sociologisk gemenskap vars ”helhetsintresse” är viktigare än ”kyrkans tros-gemenskap”⁹⁸⁴ och dess intresse.⁹⁸⁵ Largo-begreppet kyrkans enhet har i extrema fall kunnat anses legitimeras att man tuktar ”den lilla hjord” i kyrkan som tror traditionellt och t.o.m. fördriver den från kyrkan med ett redskap kallat kyrkans ordning.

4.3 Kyrkorätten och den föränderliga samhällsliga rätten

Begreppet kyrkorätt har haft flera olika betydelser. Med det har man kunnat avse bl.a. lagstiftning med anknytning till relationerna mellan staten och kyrkan, allmän lagstiftning om kyrkan och en särskild kyrkolag eller ett teologiskt studium av kyrkolagen. För att gestalta begreppet kyrkorätt har man vid en analys av kyrkorättens teori kunnat dela in kyrkorätten i fyra olika grundbetydelser enligt följande:

- lagstiftning om relationerna mellan kyrka och stat
- de lagstiftningsmässiga ramar inom vilka kyrkor kan verka
- lagstiftning om kyrkans allmänna organisation och förvaltning
- rätt som ansluter sig till den grund som står ovanför kyrkan, Kristus-budskapet

Kyrkolagstiftningens grundproblem

Det har sagts att kyrkolagstiftningens grundproblem ingår i vad kyrkan och kyrkorätten är för något.⁹⁸⁶ I mina tidigare publikationer undersökte jag kyrkolagssystemet och hur kyrkorätten framträder i ett mångfacetterat rättsbegrepp. Därvid avsåg jag att gestalta vad den dubbelhet som hör till kyrkans väsen betyder för kyrkans rätt. Då kom jag till den slutsatsen att inte heller en lagstiftning om kyrkan som ett sociologiskt samfund kan stå i strid med kyrkans bekännelsegrund, eftersom kyrkan också – och framför allt – är en trosgemenskap.⁹⁸⁷

⁹⁸⁴ Kyrkan som trosgemenskap torde som begrepp i enlighet härmed närmast stå för en kyrkans ”olovliga inre ring”.

⁹⁸⁵ Jfr begreppet ”kyrkans enhet” som ingick i biskop Eero Huovinens installationstal till ärkebiskop Mäkinen 6.6.2010: ”Det är herdens uppgift att ta hand om *’hela hjorden’*, *alla människor som Gud skapat och återlöst*. Biskopen tjänstgör inte hos någon riktning, något program eller någon rörelse, utan han finns till för hela hjorden. *Biskopens uppgift att värna om kyrkans enhet* åligger på ett speciellt sätt ärkebiskopen. Du, bäste Kari, är förvisso som de andra biskoparna ditt eget stifts herde, men många uppgifter i helhetskyrkan leder dig att ta hand om hela hjorden, kyrkans enhet och sammanhållning. *Helhetsintresset går framför gruppintresset*”. (Min kursivering)

⁹⁸⁶ Pirinen 1985, 246.

⁹⁸⁷ En dylik bedömning av lagstiftningen om kyrkan betecknade jag med den specifika benämningen ”en kritisk-överpositiv granskning av den positiva kyrkolagstiftningen”. Leino 2003a, 21,119. Jfr Juntunens H. 2003, 215 konstaterande som går i samma riktning: ”Även kyrkans egen rätt bör ständigt bedömas på teologiska grunder.” Simojoki A. 1989, 333–337 uttryckte den paradoxalitet som ansluter sig till kyrkorätten kraftigare: ”Luthersk kyrkorätt är alltså den gamla kyrkans Bibel-bekännelse som getts formen av lag och kyrkans författning.” (Min översättning) Det kunde enligt honom inte i kyrkan finnas någon sådan samhällslig föreskrift eller bestämmelse som står i strid med kyrkans egen rättsgrund, Bibeln eller Bibel-bekännelsen. Han

Kyrkan verkar i en värld där det lagstiftats, bestämts och getts tolkningar på olika sätt om de samfund som människor bildar och de individers rättigheter, skyldigheter och inbördes relationer som tillhör dem. Av politiska och filosofiska orsaker har kyrkans rättsliga historia anslutit sig till rättens allmänna historia. Kyrkans eller religionernas rätt att bestämma utsträcker sig inte i moderna samhällen till att diktera vad som är att betrakta som rätt i samhällen eller övernationella samfund. Men saken har också en annan sida: samhällenas eller de övernationella samfundens rättsuppfattning kan börja inverka för mycket på vad som är att uppfatta som rätt i kyrkan. Kärnfrågan för kyrkorätten utgörs av om kyrkan över huvud har någon (egen) rätt och vad den kunde utgå från? Hur skulle rätten då framgå inom kyrkan och vad skulle den innebära i kyrkans förhållande till det omgivande samhället?

Under den långa historien av lagstiftningen om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland blev kyrkolagen en del av samhällets rättsordning. I uppfattningen av rätten har detta för sin del inneburit ett tryck mot att uppfatta den rätt som gäller kyrkan på samma sätt som man uppfattar den samhällseliga rätten. Med tiden har oklarheten i vad den rätt som gäller kyrkan innerst bör utgå från tilltagit. Utgörs grunden av den samhällseliga rättens Grundnorm-begrepp i dess rättspositivitet, varvid det även i kyrkorätten vore endast fråga om samhällselig rätt, eller ligger grunden för kyrkans rätt ändå i sista hand utom räckhåll för den samhällseliga lagstiftningen i kyrkans som oföränderlig uppfattade lära? Även med denna fråga stod man på ett sätt ”på templets tinnar” i samband med 1993 års kyrkolagsrevision då man utredde de av kyrkan själv givna grunderna för kyrkoordningen. Den kyrkorättsliga bedömningen förblev i det skedet vid ett slags ”folkkyrkorealism”.⁹⁸⁸

Förändringen av rättsbegreppet

Redan en kortfattad och förenklad rättsteoretisk överblick⁹⁸⁹ övertygar om det riktiga i konstaterandet om rättsbegreppets starka omstriddhet.⁹⁹⁰ I allmänna rättsteoretiska läror har rätten närmast ansetts ansluta sig till stat och samhälle.⁹⁹¹ Kyrkan är dock inte (åtminstone inte enbart eller till sitt grundläggande väsen) ett samhällseligt fenomen, utan ett enligt sin

betraktade kyrkolagens status som lag som en rättslig bekräftelse av detta sakernas tillstånd given från statens sida.

⁹⁸⁸ Träskman förde i sin artikel i TT (1990, 509) fram statens monopol på lagstiftning: ”Kyrkan som samfund kan inte tillerkännas någon lagstiftande funktion ytterom statens rättsordning. De normer, som kyrkan ensam skapar skulle sakna rättslig auktoritet. De skulle få bindande verkan endast om alla de individer som berörs av normerna skulle erkänna normernas auktoritet av religiösa skäl. Det är dock helt utopiskt att inbilla sig att man i en folkkyrka, som består av 90 % av hela befolkningen, på grund av religiösa eller moraliska skäl skulle respektera kyrkorättens bindande auktoritet. Därför får de kyrkliga rättsnormerna och därmed också den planerade kyrkoordningens bindning till statens rättsordning sin naturliga förklaring.”

⁹⁸⁹ En grundlig framställning av rättsteorin kan läsas t.ex i Siltala 2003 (983 sidor).

⁹⁹⁰ Enligt Siltala 2003, 26 samt Siltala 2004, 685–686 ”Rättens *logiska konstitution, förutsatta ontologi och strukturella axiologi* utgör den rättsliga tolkningssatsens förutsatta *verklighetsstruktur*, dvs. den rättsliga metafysikens bindningar, vilka dessutom kan analyseras som olika alternativ enligt vald abstraktionsnivå. I den institutionella ontologins alternativ ingår (a) rättens institutionella och samfundsmässiga värdegrund, (b) institutionella beslut och samfundsmässiga sedvänjor, (c) rättsregler och rättsprinciper samt (d) rättigheter och skyldigheter riktade till enskilda rättssubjekt.” (Siltalas kursivering, min översättning) Citatet uttrycker (det samhällseliga) rättsbegreppets mångdimensionalitet. Eftersom kyrkan i den nationella lagstiftningen inkluderats i rättsordningen genom ett lagsystem som gäller den, är det i den kyrkorättsliga uppfattningen till en del också fråga om dessas dimensioner och deras analoga kompatibilitet med kyrkan.

⁹⁹¹ Enligt Aarnio 2011, 116 är rätten ett samhällseligt fenomen: ”Då rätten är till för samhället, får de juridiska problemen, förutom meningsfullhet, också ofta också sin egen form, storlek och innehåll endast utgående från själva samhället.” (min översättning).

bekännelse fungerande samfund. Detta borde också synas utåt, då man talar om rätten i kyrkan. Till avhandlingens kyrkorättstematik ansluter sig konstaterandet att rättsbegreppet ändå inte heller är främmande för kyrkan och teologin. En senare följd av reformationen att den rätt som gäller kyrkan sammanföll med den samhällliga rätten.⁹⁹²

Därför är det skäl att bifoga *bilaga 8* som exkurs i den allmänna rättens historia, om hur uppfattningen av den samhällliga rätten har förändrats under tidens lopp.

Utvecklingen av den kristna kyrkans egen ordning och dess förhållande till samhällets rättsordning

Redan under det första seklet fick den kristna församlingen sin egen ordning, där de saker som hör till trons verklighet på horisontell nivå frambringade ”de för kyrkan behövliga och nödvändiga strukturerna och formerna för ordning”.⁹⁹³ Den kristna församlingen förde fram hur dess liv byggde på Kristustron, dvs. ett liv som sanctorum communio. Av Nya testamentet framgår att församlingens liv och den för församlingen centrala angelägenheten, utbredandet av evangeliets budskap, löpte trots frånvaron av det världsliga samhällets normstyrning. Ändå råkade man också i konflikter med överheten som företrädde den världsliga makten och rätten.⁹⁹⁴ Församlingen som tillhandahöll evangeliet och de som tillhörde den anmodades att tåga och förneka grunderna för sin tro. Då församlingsmedlemmarna vägrade att erkänna kejsarens gudom råkade de i konflikt med den världsliga makten i sin trosutövning. Senare blev den kristna församlingens tro och den därmed förenliga ordningen tillåtna och samhället t.o.m. bekände kristendomen som statens officiella religion.

Juridiseringen av den romerska kyrkan

Utöver att den romerska kyrkan fick *communio confessionis*-utformning började den kanoniska lagen (*ius canonis*) alltmer att föreskriva kyrkans väsen och liv som en *congregatio fidelium*.⁹⁹⁵ Den romerska kyrkan började juridiseras i den *kanoniska rättens* bemär-

⁹⁹² Detta har långt senare synts bl.a. i rättsteologiska överbåganden, t.ex. Juntunen H. 2000, 204: ”Den positiva eller lagstadgade rättsordningen är inte ofelbar, men den är dock den enda vi har.” (Oikeuden idean teologiset perusteet). Juntunen H. 2008, 175: ”Som rätt *positum* är för oss endast det som är uppenbart för vårt medvetande, som vi förstår och som vi bestämmer över, dvs. en mänsklig, legal rättsordning.” (Kursivering i originalet) Dock Juntunen H. 2003, 231: ”Den avgörande frågan vid granskningen av kyrkorättens giltighet är om kyrkans rättsliga författning uttrycker den rätta tolkningen av den kristna trons grunder. Av vem och hur avgörs denna fråga? Ingen annan än kyrkan själv kan avgöra den, eftersom gudomlig och mänsklig rätt inte kan åtskiljas på de positiva normernas nivå, utan sammanfaller i kyrkorätten.”

⁹⁹³ Kvist 2008, 18: ”De inre strukturer som sker utifrån kyrkans egenartiga utgångspunkter”. Se även Maurer 1976, 45–46: ”Der [das Wesen des Kirchenrechts] liegt im Neuen Testament.” Å andra sidan har det också förekommit en tolkningsprincip enligt vilken man i verkligheten inte just kan veta så mycket om den ”tidiga katolicismen”. Se bl.a. Kvist 2008, 18, där Kvist konstaterar att den allmänt rådande uppfattningen bland forskarna är att ingen klar tjänsteskala ännu står att finna i NT. Den nytestamentliga församlingen har t.o.m. bedömts ha varit presbyteriansk, och först hos Ignatios på 110-talet skulle den hierarkiska tredelningen biskop-presbyter-diakon påträffas. Även bl.a. Lindström 1980, 70–71 hänvisar till uppfattningar om församlingsämbetena i de tidiga församlingarna. Se även t.ex. Kivirantas 1991, 2–7 studium av den tidiga kyrkans ämbetsstruktur.

⁹⁹⁴ Hjärke 1912, 3: ”Spänningen mellan stat och kyrka – det må redan i början skarpt betonas – går igenom hela kristenhetens historia såsom en omisskännelig och oöfvervinnerlig verklighet.”

⁹⁹⁵ Junttila 1989, 231.

kelse.⁹⁹⁶ I den västliga kristenheten fortsatte maktkampen mellan påven och kejsaren ända till investiturstriden.⁹⁹⁷

Utöver vad kyrkan var blev den brännande frågan i reformationen vad kyrkorätten borde vara. Den av kyrkans kuria utvecklade, som oriktig upplevda kyrkorätten, hamnade rentav på bål genom Luthers försorg. Luther protesterade uttryckligen mot en sådan kyrkorätt där man i kyrkan med en självtagen auktoritet vädjade till påven och kyrkomötesbeslut som stod i uppenbar strid med Guds ord (*ius divinum*). Han kunde inte godkänna en av kyrkan skapad normativitet utifrån vilken man fördömde sådana som höll sig till Guds ord. Luther förde starkt fram att trots att inrättandet av påvens och biskoparnas ämbeten byggde på *endast mänsklig rätt (ius humanum)* och kyrkans beslut i enlighet därmed, hade de i det kanoniska rättssystemet försetts med ett tolkningsföretråde som var bindande för Bibeln och kristendomen.⁹⁹⁸ Det kanoniska rättssystemet kunde sägas ha innehållit (t.o.m. i läro-angelägenheter) ett höggradigt slutet ”rättspositivistiskt” system. Dessa beslut bedömdes framför allt utifrån om de kommit till i formellt riktig ordning. Ingen katolsk kristen hade rätt att motsätta sig beslut fattade av en av kyrkan erkänd påve eller ett lagligt sammankallat kyrkomöte⁹⁹⁹ Luther och reformationen reste sig upp mot en sådan juridisering av kyrkan. Beslutets innehåll var avgörande, inte i vilken instans besluten fattats. För att godkänna bibelstridighet räckte det enligt detta synsätt inte med påvens eller kyrkomötets godkännande. Å andra sidan kunde med tanke på Bibelns auktoritetsställning dess ställning som högsta rättesnöre för läran inte kullkastas ens av bifallet från en (kvalificerad) majoritet, vilket i och för sig i den tidens system egentligen inte var möjligt att mäta i den kyrkliga kontexten.

Reformatorn försvarade sig vid riksdagen i Worms med Bibeln som Guds ord vädjande till dess klarhet och till förnuftsskäl. Övertygad av Augustinus ansåg Luther texterna från Bibelns kanoniska författare pålitliga och slöt sig till att kritiken höll med hjälp av det med sanningen överensstämmande förnuftet.¹⁰⁰⁰ Senare karaktäriserades Bibelns ord på flera ställen i bekännelseskriterierna som [kyrkans] kanonisk[a] rätt. Skulle man som grund för legitimiteten i den kristnas tro (och i kyrkans rätt) betrakta den rätt som påven, ett kyrkomöte eller en annan kyrklig instans eller kejsaren med sin auktoritet förordnat för kyrkan?¹⁰⁰¹ Denna fråga besvarades av reformationen, och påvens och biskoparnas ämbeten

⁹⁹⁶ Arffman 2009, 134–135. Se även Pihlajamäki-Mäkinen-Varkemaa 2007, 102–105 för en redogörelse över det ömsesidiga inflytandet mellan romersk rätt och kanonisk rätt samt å andra sidan spänningarna mellan kanonisk rätt och teologi.

⁹⁹⁷ Enligt Kvist 2008, 41–43 utgick man i Bysans från att åtminstone vissa lagar om kyrkan återspeglade kyrkans eviga och gudomliga väsen. De kristna var därför skyldiga att uppvisa obetingad lydnad gentemot dem. Till sitt egentliga väsen var kyrkan ett sakramentalt och läromässigt samfund i vilket himlen och jorden förenades. Den kanoniska lagen gällde dock endast kyrkans jordiska del. Den normativa kanoniska lagstiftningen utgick från de bysantinska kyrkomötena och kyrkofädernas texter. Enligt ortodox uppfattning har de ekumeniska synodernas beslut och författningar samt övriga kanoner ett direkt samband med den kristna tron som de uppenbarar. Enligt Kvist framgick den bysantinska kanoniska traditionens delvisa separation från den latinska kyrkans tradition och auktoritet av besluten vid kyrkomötet i Trullo (692). Vid sidan av den bysantinska kyrkans kanoniska lagstiftning gällde kejsarens lagstiftning. För att förstå den kyrkliga förvaltningen och det kyrkliga livet i Bysans måste man ta de båda lagstiftningarna i betraktande, varvid kyrkans egen kanoniska lagstiftning hade företräde i en konfliktsituation.

⁹⁹⁸ Arffman 2009, 134.

⁹⁹⁹ Arffman 2009, 134–135.

¹⁰⁰⁰ Arffman 2009, 87.

¹⁰⁰¹ T.ex. ”Om gottgörelserna och straffen kunna efterskänkas genom mänsklig myndighet, så är den däremot svarande kompensationen icke nödvändig på grund av något Guds bud, ty *mänsklig myndighet kan icke*

visade sig vara grundade (enbart) på *ius humanum*.¹⁰⁰² Man erkände även den världsliga överhetens rätt inom sitt eget regemente, *men också den uttrycktes som Guds regerande i världen*. Samhällets lagliga ordningar utgjorde enligt augsburgska bekännelsen Guds goda gärningar. Samhället skulle dock inte genom sin lagstiftning tvinga en att synda.¹⁰⁰³ Grunden för kyrkorätten har till denna del också senare blivit vägd i enlighet med det svar som gavs i reformationen.¹⁰⁰⁴

Luthers starka fördomsfullhet mot kanonisk rätt befriade dock inte lutherdomen från juridiken. Inte heller i lutherska kyrkor visade det sig möjligt att verka utan ”mänskliga regler” tillhörande *ius humanum*.¹⁰⁰⁵ Som minimum bestod de av förfaringssätt för skötandet av kyrkans ”egenartiga angelägenheter” och en fungerande förvaltning.¹⁰⁰⁶ För lutherska kristna började man fr.o.m. 1520-talet utarbeta egna kyrkoordningar.¹⁰⁰⁷ Strävan efter att lös-göra sig från den kanoniska rätten ledde dock även till att den samhälleliga rätten och kyrkans egen rätt sammanföll. Kyrkans ställning i samhället ordnades på olika sätt och den rätt som gäller kyrkan började småningom uppfattas på samma sätt som den samhälleliga rätten och som en del av den och inte som för kyrkan på annat sätt än *från statligt håll förordnad* rätt. Visserligen ansåg man länge att staten och regenterna *fått sin fullmakt* att bestämma rätten naturrättsligt, t.o.m. från Gud.¹⁰⁰⁸ Statskyrkosynen passade väl ihop även med nationalstatsidéerna.

Juridiseringen av de lutherska kyrkorna till en del av samhällets rättsordning

Å andra sidan medförde samhälls- och rättsfilosofins inflytande och religionspolitiken att *religionen* senare började uppfattas som en enbart *inomkyrklig angelägenhet utan betydelse i rätten*. Denna utveckling skedde språngvis i växelverkan mellan förändringarna i

upphäva Guds bud.” (CA:s apologi XII, Om bekännelsen och tillfyllestgörelsen i boten, 78, min kursivering); ”Skriften har avskaffat sabbaten, icke kyrkan.” (CA XXVIII:59); ”Påven är icke enligt gudomlig rätt eller på grund av Guds ord hela kristenhetens huvud – ty att vara det tillkommer endast en, vilken heter Jesus Kristus.” (Schmalkaldiska artiklarna II:4,1). Om påvens makt och överhöghet (1537) innehåller också en utläggning om *jure divino*.

¹⁰⁰² Redan ordet *Rechtfertigung* (rättfärdigande) visar på det nära om än paradoxala förhållandet mellan teologi och rätt. (T.ex. Kirche und Rechtfertigung. Das Verständnis der Kirche im Licht der Rechtfertigungslehre. Lembeck 1994. Enligt bl.a. Arffman 2009, 68–69 innebar Luthers nya synsätt ett helt nytt sätt att förstå kristen- domen. I kristendomen var det inte fråga om en vallfart under vilken pilgrimen till slut skulle bli renhjärtad och få se Guds ansikte. Det blev i stället ”det saliga bytet”, där syndaren får Kristi rättfärdighet.

¹⁰⁰³ CA XVI, 1–2. Visserligen fanns det en gräns också för dessa ordningar CA XVI, 6–7: ”Därför böra de kristna ovillkorligen lyda sin överhet och sina lagar, blott dessa icke bjuda något, som är synd, ty då böra de mera lyda Gud än människor. Apg. 5.”

¹⁰⁰⁴ T.ex. Bonhoeffer (1930) 2009, bl.a. 192–207 och 235–236 Bonhoeffer uttryckte saken i sin *Sanctorum Communio* så att det i kyrkan eller staten inte finns någon sådan behörig myndighet som kunde åsidosätta eller upphäva en enda punkt i den gudomliga rätten, eftersom Kyrkan var grundad genom Guds självuppenbarelse i Kristus. Se även Dulles 1985, 44, 87–89, 195–196. Bexell A. 2011 hänvisar i sin artikel i anslutning till Dulles till uppenbarelsen som Guds upptagande av kontakt med sina skapade varelser: ”Uppenbarelse har ansetts komma till uttryck t.ex. i doktrin, det vill säga bibeln och kyrkans officiella lära, och i historien, liksom i mystikens erfarenheter samt i symbolisk förmedlad uppenbarelse.”

¹⁰⁰⁵ Klami 1983.

¹⁰⁰⁶ Arffman 2009, 148.

¹⁰⁰⁷ T.ex. Hessen 1526, kurfurstendömet Sachsen 1527–1528, Lüneburg 1527, i Danmark-Norge 1537–1539 och i Sverige 1571. Arffman 2009, 147.

¹⁰⁰⁸ Bl.a. ännu i företalet till 1734 års lag framgår det: ”Then Alsvåldiga Gudens och hans heliga viljas naturliga kiännedom är allom Mennis skiom i hiertat så diupt inskrivefven, at intet Folk ännu är funnit, som sig utan Gud och Lag bekiänna gittat; Fast mera hafva alle sin sammanlefnad och trefnad på Gudstienst och Lag enhälligt grundat.” samt: ”WI, FRIEDRICH med Guds Nåde, Sveriges, Göthes och Vändes Konung, & c., & c.”

samhällsfilosofin, uppfattningen av rätten¹⁰⁰⁹ och teologiska uppfattningar.¹⁰¹⁰ Till följd av reformationen kom man till statskyrkosystem där nationalkyrkligheten har yppat sig i olika former, och i sina nuvarande utvecklingskedan har man kunnat se också en strävan från statskyrkostrukturer till att förstärka folkkyrkoidentiteten på olika sätt.¹⁰¹¹ Som en följd av reformationen ledde utvecklingen i Norden till olika statskyrkosystem, där nationalkyrkligheten har framträtt i sina olika former och för närvarande har man kunnat lägga märke till en strävan från de statskyrkliga strukturerna till att förstärka folkkyrkokaraktern på olika sätt.

Senare tolkade Rudolph Sohm Luthers uppfattningar av rätten och uppfattade därvid kyrkan som en andens gemenskap med vars väsen rätten rentav skulle stå i strid. Även om Sohms uppfattningar om kyrkan har bedömts vara ”mer teologiska än reella”¹⁰¹², banar de ändå väg för en uppfattning om rätten som (enbart) en statlig angelägenhet också i kyrkan. Grunden för kristendomens och kyrkans gradvisa försvinnande alltmer i bakgrunden i rättens värld¹⁰¹³ till enbart religiösa eller andlighetens scenkulisser skapades av den sohmsk-schleiermacherianska synen på kyrkan och kyrkorätten.¹⁰¹⁴ Sålunda kunde man

¹⁰⁰⁹ Förstärkningen av den rationella (på mänskligt förnuft grundade) uppfattningen om rätten och positivismen i anslutning till rättsbegreppet i en rousseauansk samhällsfördragskontext innebar att den på kristen syn grundade naturrätten stannade i bakgrunden och senare att uppfattningen om rätten genom den hegelianska filosofins inflytande ändrades till att avse enbart en statlig angelägenhet.

¹⁰¹⁰ Kiviranta 1998, 2 karakteriserade religionsbegreppets omvandling inom ramen för upplysningens ”naturliga religions-och moralmedvetande”: ”[Religionsuppfattningen] omvandlades då den traditionella rationalismen föll samman och Schleiermacher överförde religionen på ett nytt område: det religiösa subjektets ’sinnesprovins’. Kant höll sig dock även efter den ’kopernikanska revolutionen’ (den nya kunskapsteorin) till den naturliga religionen. Han genomförde visserligen indelningen kristendom – religiös tro, men den förra utgjorde endast en ram medan det egentliga innehållet bestod i moralens och förnuftets religion.” Enligt Kiviranta använde sig även Schleiermacher av ett allmänt religionsbegrepp (som bestod i ett beskådande av allt, panteism à la Spinoza). Kiviranta analyserade i sitt föredrag utvecklingen och konstaterade att ”religionen” också i huvudlinjerna för 1800-talsperioden var det strukturerande (sammel)begreppet och Bibeln endast en (relativ) funktion av den. Enligt hans uppfattning hade denna uppställning förts över till nyprotestantismen (bl.a. Ritschl, Harnack: Kristendomen är religionen i sig) och problematiserats av den religionshistoriska skolan. Detta hade lett till att Bibeln hade drivits till den ”mytologiska” verklighetens krets. Kiviranta betonade även att Bonhoeffer i sina docentföreläsningar över 20:nde århundradets teologi betonade att religionsbegreppet och dess vetenskapliga motivering utgjorde orsaken till den tyska kyrkans katastrof. Religionen hade satts att tjäna kulturen och kulturen utgjorde en stödkonstruktion för statssystemet.

¹⁰¹¹ I statskyrkokontexten har det skett förändringar småningom och ordningen har varit följande: I Finland från och med 1870-talet, i Island 1998, i Sverige 2000, i Norge 2013 och i Danmark har regeringen nyligen lovat tillsätta en kommitté för att förbereda en ny struktur. Om de ekonomiska svårigheterna i Islands kyrka, se närmare Sigurbjörnsson 2011.

¹⁰¹² Bl.a. Brotherus 1923, 7 ansåg att Sohm tänkte mera på hurdan kyrkan egentligen borde vara enligt sin egen idé och mindre på kyrkan sådan som den i verkligheten kan vara. Jfr Leino 2002b, 441 (igenkänningsregeln för en kyrka).

¹⁰¹³ En analys av det skedda som öppnar begreppen ingår i Simojoki A. 2007, 3: ”Rudolph Sohm’s concept, together with the Liberal views of the era, contributed to the erroneous idea that Martin Luther’s burning of the Canon Law in 1520 marked his final farewell to ecclesiastical jurisprudence as such. Doctrine and the confession lost their connection to the constitution and justice system of the church. These were considered in strong state-church systems of the time and even later to be purely worldly issues, *adiaphora*, to be received solely from the state. The idea of the judicial monopoly of the state was philosophically motivated by G.W.F. Hegel and strongly adapted by the Liberal Theology of the 19th century. Here, absolutism and Liberalism walked hand in hand.”

¹⁰¹⁴ Maurer 1976, 109–121.

stödja sig på Sohms idéer även utan att grunden för lagstiftningen om kyrkan verkligen fixerades vid Bibeln och kyrkans bekännelse.¹⁰¹⁵

Kyrkorättens "villovägar" i den allmänna rättsfam

Vad kyrkorätten är för någonting måste som fråga ställas i en kontext som samhälls- och rättsfilosofin har definierat för relationen mellan rätten och kyrkan. Denna position har också utgångsmässigt färgat studiet av kyrkorättsbegreppet, eftersom det funnits en beredskap att, förutom att se rätten som samhällelig, uppfatta en kyrka i majoritetsställning beroende på dess karaktär av offentlighetsligt samfund enbart som en del av samhällsstrukturen. Denna uppfattning för dock tankarna långt från en kyrkosyn i enlighet med kyrkans bekännelse (CA VII), i vilken kyrkan primärt uppfattas som de heligas samfund (*sanctorum communio*).¹⁰¹⁶

Underkastelsen under en lagstiftning om kyrkan inom den samhälleliga rättsordningen har i kyrka-stafförhållandets historia uppfattats som en fixering vid den samhälleliga rättsordningens systembundenhet. Uppdaterad till vår tid har detta ansetts betyda det direkta kopplandet av den moderna kyrkolagstiftningen till institutionella acceptanskriterier för rätten i den samhälleliga lagstiftningen och dess tolkningar. Den samhälleliga lagstiftarens och de verkställande myndigheternas skyldighet att åtminstone i princip också beakta lagsystemets egna värdebundenheter som är fixerade vid rättsordningen har fått mindre uppmärksamhet. För denna del borde framför allt lagstiftningen om kyrkans bekännelse ha inflytande också av bekännelsens innehåll. I ett lagstiftningsförfarande i enlighet med kyrkolagsystemet kan man utgångsmässigt anta att den (kyrka) som ställer förslaget ser till och ansvarar för att dessa värdebundenheter respekteras. Systemet kan på ett sätt sägas ha byggt in de teologiska angelägenheternas omvandling till samhällsrättsliga sådana. Detta omvandlingsfenomen utgör ett problem ur kyrkorättslig synvinkel.

Som kyrkorättsdoktrinens grundläggande frågor kan framföras:

- Kan kyrkan ha, eller riktas mot den över huvud taget, en rätt som skulle definieras på någon annan grund än utifrån samhällelig rätt?
- Kan det finnas en av samhällelig rätt oavhängig grund för en sådan kyrkas rätt eller kyrkorätt?
- Kan en sådan rätt finnas som en rätt given åt kyrkan i stället för eller i tillägg till en av kyrkan själv bestämd eller för den stiftad rätt? Enligt kyrkans bekännelseskriterier kunde det förhålla sig så.¹⁰¹⁷

I den kelsenska¹⁰¹⁸ rättspositivistiska paradoxen om rättsbegreppet ingår rensningen av rättsbegreppet från allt som inte utgör rätt. Den rättspositivistiska uppfattningen inrymmer

¹⁰¹⁵ Så skedde bl.a. i Tyskland under Tredje riket, och liknande drag har förekommit också i nordiska statsfolkkyrkor.

¹⁰¹⁶ T.ex. Bonhoeffer (1930) 2009, 208: "Our intention in everything so far has been to present the church as consisting of unity, community and individuality; to describe how these three realities are established by the spirit in their mutual relations; and thus to contribute to the morphology of their social form of the church as *sanctorum communio*."

¹⁰¹⁷ Begreppet *ius divinum* i lutherska kyrkans bekännelseskriterier, bl.a. CA:s apologi VII och VIII:41; Schmalkaldiska artiklarna 4:1, 7, 13; Om påvens makt och överhöghet 1, 7 och 38.

¹⁰¹⁸ Kelsen (1934) 1968. Se också Aarnios 2011, 9–10 redogörelse för rättspositivismens olika former jämte bilaga 8 (Kort översikt av förändringen av den samhälleliga rätten).

inte heller att man grundar kyrkorätten eller kyrkans rätt på teologin. Just därför bör frågan gälla om rättspositivismens syn oberoende av dess ”renhet” kan betraktas som en absolut uppfattning om rätten i allmänhet, och i synnerhet vilket som är den kelsenska rättsuppfattningens förhållande till det som i kyrkan uppfattas eller är att uppfatta som rätt? Det är således också fråga om en definition av rättsbegreppet. Om rättspositivismen gav en komplett definition av rätten, skulle den i sin renhet av en doktrin av ren rättslära utestänga också rätten som ingår i Bibeln eller lutherska kyrkans bekännelse. Rättspositivismen som en uteslutande ontologisk förklaring av rättsbegreppet kan ändå anses omstridd. T.ex. det naturrättsliga uppfattningssättet har ansetts åtminstone komplettera uppfattningen om rätten.

Den kelsenska teoretiska modellen för rättspositivism utgår även den från en endast antagen eller postulerad grundnorm. I kyrkorätten utgår modellen för kyrkans överpositiva rätt, som kompletterar den rättspositivistiska uppfattningen, från ”teologiska realiteter”, och den kan i den rätt som uttryckligen gäller kyrkan (som Guds ord) sägas innebära antingen en starkt antagen eller postulerad grundnorm som sådan eller som kyrkans bekännelse fungera som en vägvisare till den. Teologiskt sett är det inte heller ens ur en kontestationssynvinkel¹⁰¹⁹ uteslutet att fråga om det på tal om rätten kan vara acceptabelt att uppfatta den så att rätten vore entydigt en enbart samhällelig angelägenhet under det världsliga regementet?¹⁰²⁰ Men skulle denna kontestation i så fall utgå från juridiska eller teologiska argument?

Denna kyrkorättsliga avhandling ansluter sig också till den aktuella statsförfattningsrättsliga diskursen om grundrättighetssfundamentalismen. Med Juha Lavapuro frågar jag mig om inte de principiella och strukturella problem som ingår i vårt samhälles rättsliga och politiska sedvänjor och som gäller utövandet av individens rättigheter bör tas på allvar. Lavapuro betonar att ”var och en bör behandlas jämlikt enligt människovärdet, och att individernas och minoriteternas rättigheter ibland bör skyddas även då rättigheterna hindrar att den demokratiska majoriteten genomför sin vilja eller då ett vägande samhälleligt behov står emot dem.”¹⁰²¹ Ett särskilt problem utgörs vid tolkningen av kyrkans bekännelsekaraktär av att de som hamnat i en bekännelsemässig minoritet åsidosätts kyrkopolitiskt med den följden att de samtidigt har förlorat sitt rättsliga skydd. Då diskrimineringen av en individ sker i demokratins namn får kyrkans bekännelse i kyrkokontexten enligt den av Lavapuro använda terminologin betydelsen av en ”svart låda”.¹⁰²² Den svarta lådan öppnar sig, om en kyrkans medlem som förbundit sig vid kyrkans gemensamma bekännelsegrund diskrimineras på detta sätt. Då denna låda öppnas kan det lätt hända att en inomkyrklig ”sprattelgubbseffekt” uppstår med verkningar ända till kyrkorättens grunder.

Ur den samhälleliga lagen kan man t.ex. utifrån hur den förfar som i en prästtjänst på teologiska grunder vägrar gudstjänstsamarbete med en kvinnlig präst uttryckligen rättsposi-

¹⁰¹⁹ Teinonen 1978, 7. Teinonen definierar kontestationen (paulinskt motstånd ”rakt i ansiktet”) som ett fenomen som äger rum i kontexten av kyrkans enhet.

¹⁰²⁰ CA:s apologi VII och VIII: 41 hänvisar till den rättslighet och normativitet som Bibeln som kyrkans grund uppstår: ”Om det varit gudomlig rätt, så hade mänsklig myndighet icke rätt att ändra något.”

¹⁰²¹ Lavapuro 2010, V. Detta skydd för alla medborgares grundläggande fri- och rättigheter måste väl efterfrågas även om det i rättssystemet inbegripna lagsystemet som är skapat för att skydda kyrkans lärogrund fungerar i strid med sina utgångspunkter och utnyttjar rättordningens systeminternitet.

¹⁰²² Lavapuro 2010, 89. Lavapuro beskriver demokratin som en statsförfattningsrättslig svart låda.

tivistiskt konstruera behörighetskriterier för rättsvidrighet utifrån rådande lära om rättskälla, domarideologi eller institutionellt stöd. Ur kyrkorättens synvinkel ger det demokrati-begrepp som den ”svarta lådan” innehåller dock inte nödvändigtvis någon tillfredsställande motivering för de tolkningsutslag som kommit till på detta sätt. Skyddet av alla medborgares grundläggande fri- och rättigheter måste väl gälla även då när det lagsystem som skapats till skydd för kyrkans lärogrund och som ingår i rättsordningen fungerar i strid med sina utgångspunkter i och med att det utnyttjar det faktum att det ingår som en integrerad del av rättsordningen (”systeeminsisäisyys” på finska). Den ”svarta lådan” innehåller en förklaring om den i statsförfatningen nedtecknade förklaringen om jämlik behandling vid tjänstgöring i administrativ tjänst, men i bakgrunden verkar en ”allmännare lagstiftningsideologi”¹⁰²³, dvs. frågan kan ha en koppling till ett begrepp vars innehåll inte inbegripits i den ”svarta lådan” som ett teologiskt prästämbete. I prästämbetet är det fråga om ett teologiskt begrepp, vars inomkyrkligt schismatiska begrepps-innehåll inte är en samhällelig lagstiftningsangelägenhet. En kyrkolag fixerad vid kyrkans bekännelse kunde kanske också anses innehålla en ”allmännare även samhällelig lagstiftningsideologi”, dvs. ha framalstrat en rättsprincip grundad på lagstiftningen om en teologisk lösning av inomkyrkliga lärostrider (Konkordieformeln/ 1577).

I ett lagsystem om kyrkan fixerat vid samhällets rättsordning uppstår ett särskilt problem om det i lagsystemet inkluderas bestämmelser som till sitt innehåll är schismatiska med avseende på kyrkans bekännelse eller medför en tolkning i strid med den. Uttryckligen om *kyrkan skulle ge avkall* (med sina teologiska val) på den samfundsmässiga acceptabiliteten¹⁰²⁴, skulle iakttagandet av konfessionaliteten i praktiken försvåras (med ett dworkinskt uttryck) genom en svag igenkännbarhet hos förpliktande rättsprinciper och ett svagt institutionellt stöd som de skulle åtnjuta.¹⁰²⁵ Då kan man motiverat fråga om den värdebundenhet som lagsystemet utgår från uppfylls som en förutsättning för att hålla sig till samfundsmässig acceptabilitet? Av den samfundsmässiga acceptabiliteten kunde man också förutsätta kyrkorättslig acceptabilitet. Vilket är i så fall innehållet och betydelsen i kyrkorättsbegreppet? Räcker det då med att enbart rättspositivistiskt hålla sig till det formella iakttagandet av behandlingens formbestämmelser, eller förutsätter sakens kyrkorättslighet även innehållslig trovärdighet/ samstämmighet med kyrkans lärogrund? Detta bör visserligen besvaras med att livet i världen hart också förändrats sedan urförsamlingens tidevarv, och detta för att möjliggöra förkunnandet av evangelium också förutsätter att kyrkan förnyas. Förnyelsen som reformation betyder dock strävan att bygga på tradition.

¹⁰²³ Dworkin 2002, 40: ”We argue for a particular principle by grappling with a whole set of shifting, developing and interacting standards (themselves principles rather than rules) about institutional responsibility, statutory interpretation, the persuasive force of various sorts of precedent, the relation of all these to contemporary moral practices, and hosts of other such standards.”

¹⁰²⁴ Med samfundsmässig acceptabilitet avses här inte enbart acceptabilitet enligt formellt demokratiskt beslutsfattande enligt rättspositivismens läror, utan en uttrycklig trosgemenskapsmässig ”sanctorum communio - acceptabilitet grundad på kyrkans bekännelse som kan förutsättas av beslutsfattandet. Den sistnämnda acceptabiliteten har på grund av olika tolkningssätt visat sig vara svår att definiera i teologin.

¹⁰²⁵ Leino 2002a, 349–350: ”Den väsentliga frågan med tanke på kyrkolagssystemet – åtminstone ur kyrkans synvinkel – är om kyrkolagssystemet i vår tid ger kyrkan möjlighet att i det finländska samhället sköta sin uppgift som den har fått sig föreskriven utifrån en överpositiv värde/normgrund.” Jag konstaterade också (s. 337) att det var kyrkolagssystemets ”akilleshäla” att staten har en tolkningsmöjlighet att inte erkänna kyrkans ”inre-cirkelverksamhet”, vilket kunde leda till ett fenomen jag betecknade som ”paradoxen kyrkans lagstiftningsmässiga ghettoisering”, dvs. att kyrkan inte längre fri från samhällets normer kan få de lagar och inre normer som dess lärogrund förutsätter stiftade för sina egna angelägenheter. *Till följd av en sådan utveckling kunde kyrkolagssystemet komma att utgöra en boja för kyrkan.*

Fokuserat på den nationella rättsordningen och uppdaterat borde man även fråga hur rätten borde komma till uttryck i kyrkan i den nuvarande statsförfattningsrättsliga kontexten? Samma frågor ställdes också i Schauman-kommittén, trots att man då levde under kejsarvälde och vädjade till 1772 års svenska grundlag. I Finland var intentionen vid stiftandet av 1869 års kyrkolag att *stifta* på uppdrag av kyrkans egen synod *kyrkans egen lag* som var trogen mot kyrkans bekännelse, en kyrkolag. Det är viktigt att vid uppkomsten av kyrkolagsystemet beakta fixeringen av kyrkolagens grund vid evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse och i prövningen av kyrkans lära vid Bibeln. Den av Schauman ledda kyrkolagskommitténs tanke om kyrkomötet som lagstiftare fullföljdes dock inte. Även i det nya formatet som utformats i lagstiftningsprocessen år 1869 reflekterade dock kommitténs beredning *en uppfattning om kyrkans egen roll som sökare, skapare och uttolkare av dess rätt*.¹⁰²⁶ Skapandet av grunden för kyrkolagen skedde vid en tidpunkt då rätten redan ganska allmänt hade internaliserats som en samhällelig angelägenhet¹⁰²⁷, även om man då förtiden *insåg att kyrkan i en kristen stat behövde, och ansåg att det även tillkom den någon rätt som sprang fram ur dess egna grunder*.¹⁰²⁸ Till en sådan rätt utformades kyrkolagen om endast kyrkans egna angelägenheter. *Ur en som kyrkorätt uppfattad synvinkel* har de sålunda uppkomna strukturernas och ordningarnas betydelse som möjligheter att fullfölja kyrkans sanctorum communio-liv som en delaktighet av frälsningsgåvor grundad på Kristus-gemenskapen uppmärksammas i avhandlingen. Det betyder en communio där de heliga sluts samman.¹⁰²⁹ Härvid är centralt för kyrkorättsdoktrinen definitionen av vad en sådan kyrkorätt har varit i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och vad den borde vara med utgångspunkt i kyrkans bekännelse- och lärogrund.

Rättsgrunden lagd för kyrkan som sanctorum communio

Inom samhällelig rätt känner man inom rättsteorin till begreppet rättens överpositivitet.¹⁰³⁰ I den klassiska läroboken i rättsvetenskap karakteriserade R.A. Wrede denna sida av uppfattningen om rätten enligt följande: ”Under alla tider och hos alla folk har, så vitt man vet, den uppfattningen varit rådande att det existerar en sådan rätt som är oberoende av lag och statsmakt och att det existerar en rätt som befinner sig ovanför den positiva, i staten befintliga rätten. Man säger t.o.m. att innehållet i en lagbestämmelse är i samklang eller strid med rätten och att det vore rätt eller fel att stifta en lag med det eller det innehållet.”¹⁰³¹

Den överpositiva rätten är ett *allmänt rättsteoretisk begrepp*. Enligt Wrede kan man tala om *rätt* även då det är fråga om någonting som är *oberoende av lag och statsmakt*. En

¹⁰²⁶ Här kan visserligen iakttas en sådan paradoxalitet som framkommit i tidigare forskning och en autonomi-cirkel av ett visst slag för kyrkan. Är frågorna om kyrkans lära endast dess egna angelägenheter och om så är fallet, innebär det då att kyrkan genom samhällsfilosofins försorg innesluts i ett visst ”kulturreligiositetens kloster”? För kyrkolagssystemet se Leino 2002a, 349: ”Även kyrkolagssystemets meningsfullhet är en dikotomisk angelägenhet, då den ansluter sig till relationerna mellan två parter, kyrkans och staten. ... Å andra sidan kan även fästningar bli synvillor eller något slags kloster och murarna visa sig lätta att överskrida när tiderna förändras.”

¹⁰²⁷ Jfr t.ex. Hans Dombois (1961, 81), enligt vilken nåden ansluter sig till uppfattningen av rätten, medan tvånget och makten, som begreppsligt betraktas som den samhällliga rättens kännemärken, inte går ihop med nådens rätt.

¹⁰²⁸ KLF 1863, 134–137.

¹⁰²⁹ Junttila 1989, 234.

¹⁰³⁰ Bl.a. Makkonen 1998, 35; Siltala 2001, 83.

¹⁰³¹ Wrede 1963, 22. (Min översättning)

sådan rätt skulle befinna sig *ovanför* den *i staten befintliga* positiva *stiftade* rätten.¹⁰³² Trots beteckningen har man med överpositiv rätt inte heller inom samhällets rätt som begrepp avsett rätten positivt uppfattad, och inte heller en sådan ”överrätt”, som i sig skulle ha en upphävande verkan gentemot giltigheten av samhällets positiva rätt.¹⁰³³ Den överpositiva rätten har inom rättsteorin inte heller betraktats som kyrklig rätt, varför t.ex. det äldsta i västvärlden fortfarande ibrukvarande kanoniska rättssystemet i katolska kyrkan¹⁰³⁴ inte heller som begrepp är parallellt med den överpositiva rätten. Som icke-stiftad rätt utgör den överpositiva rätten visserligen ett slags (naturrättsligt) korrektiv till den positiva, stiftade rätten.

När jag granskade Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland använde jag om den överpositiva rätt som riktar sig till kyrkan som trosgemenskap eller enligt bekännelseskriterierna *sancrorum communio* uttryckligen beteckningen *kyrkans överpositiva rätt*.¹⁰³⁵ I min bok *Kirkko ja perusoikeudet* konstaterade jag att utöver Bibeln anknyter också bekännelsen till den genom att bilda en bro mellan kyrkans positiva och överpositiva rätt.¹⁰³⁶ Som *kyrkans överpositiva rätt kan anses* Bibeln och kyrkans bekännelse som är i enlighet med och uttrycker den.¹⁰³⁷ I kyrkan och även i dess rätt har man således kunnat iaktta en dubbelhet i dess former av sociologiskt samfund och trosgemenskap.¹⁰³⁸

Wrede konstaterade att om en lagföreskrift står i strid med rätten utgör detta ett hinder för att stifta en lag med sådant innehåll. Denna princip ingår i det av mig tidigare föreslagna begreppet ”den rättsliga kritisk-överpositiva bedömningen av den positiva kyrkolagstiftningen”.¹⁰³⁹ Man måste fästa uppmärksamhet vid att det enligt Wrede var fråga om att en lagföreskrift stod i strid med *rätten*. Även i den nämnda kritisk-överpositiva bedömningen är det fråga om att kyrkolagen eller någon annan rättslig norm som gäller kyrkan står i strid med *rätten*. I detta fall är det, när det gäller kyrkan som *sancrorum communio* eller *con-*

¹⁰³² Begreppet överpositiv rätt har också kunnat uttryckas som den motivering för rätten som anses eller tros stå ”bakom” eller också ”ovanför” den empiriska, lagstiftade rätten. (Så Juntunen H. i sitt föredrag 10.11.2004).

¹⁰³³ Juntunen H. 2000, 155; Leino 2005a, 195–199.

¹⁰³⁴ Den kanoniska rätten har fastställt kyrkans grunder, dess inre ordning samt relationerna mellan den och övriga institutioner. På sitt sätt utgör även den förordnad (kyrklig) rätt inom katolska kyrkan. Dess bestämmelser är kanoner (kavóv, regel, mått) och de är i regel bestämda av kyrkomötet.

¹⁰³⁵ Leino 2003a, 117.

¹⁰³⁶ Jfr Träskmans uttryck i en intervju i HBL 21.1.1992 (”Domkapitlet bör reformeras”) om sin uppfattning om kyrkorätten: ”Kyrkorätten kan inte enbart vara förvaltningsrätt och juridik. Man måste också beakta den teologiska sidan. Kyrkorätten måste naturligtvis vara hopkopplad med samhällets rättsväsende men den måste dessutom vara beroende av kyrkans lära och bekännelse.” Hur skulle då detta ske? Träskman svarade: ”Man måste koppla ihop kyrkorätten mera med teologin men då finns risken att pendeln går över åt motsatt håll och då vill jag vara en broms. Man måste få en sund kombination där man beaktar att rätten är alltid statens uppgift.” Man måste dock precisera att rätten är statens uppgift om det är fråga om samhällets rättsordning.

¹⁰³⁷ Bl.a. Leino 2003a, 10 och Leino 2005a, 162–163.

¹⁰³⁸ Också Träskman 1992b, 3132 föreslog en dialektisk uppdelning, ”rättskyrka och andekyrka”: ”Men rättskyrka och andekyrka bildar en enhet. De är kropp och själ. Och på så sätt binds också kyrkorätten ihop. Den gäller inte bara rättskyrkan, den gäller även andekyrkan. Men just därigenom blir kyrkorätten någonting annat än världsliga rätten. Den kopplas ihop med uppenbarelse och bekännelse. Den är ingalunda en sak enbart för det världsliga regementet.” Träskman sträckte sig således redan år 1992 i sitt föredrag genom dialektiken mellan ”rättskyrka” och ”andekyrka” efter en av mig senare (Leino 2003a) föreslagen tanke om kyrkans två rätter som står i spänning till varandra på grund av kyrkans karaktärer av trosgemenskap och sociologiskt samfund. Inte heller enligt Träskman kunde kyrkan ge avkall på sin bekännelse och sina egna grunder: ”De normer som angår en kyrkas författning, organisation och förvaltning och som kanske tillkommit genom statens lagstiftning, får aldrig strida mot kyrkans bekännelse och egna grundvalar. Detta är ett oeftergivligt krav.”

¹⁰³⁹ Leino 2002b, 2003a, 21 och 2005a, 185.

gregatio sanctorum,¹⁰⁴⁰ i rätten i samband med de grundläggande strukturer som framspringer ur kyrkans säregna grunder fråga om Bibeln, dess lära och kyrkans bekännelse. Kyrkorättsbegreppet får i detta sammanhang en djupare betydelse och innebörd. I en bedömning i enlighet med den av mig brukade termen ("den rättsliga kritisk-överpositiva bedömningen av den positiva kyrkolagstiftningen") är det fråga om att man som en positiv lagföreskrift eller någon annan rättslig norm som gäller kyrkan inte borde godkänna bestämmelser eller andra rättsliga normer som för kyrkan uttryckligen som *sanctorum communio* eller *congregatio sanctorum* står i strid med denna kyrkas överpositiva rätt. Om dessa kyrkans enhetsbegrepp är främmande eller endast formella för kyrkosynen, står det klart att inte heller kyrkans överpositiva rätt kan vara relevant för kyrkorätten.

Man kan finna också ett berättigande för bruket av begreppet kyrkans överpositiva rätt (trots dess vilseledande benämning som hänvisar till positivitet) i lutherska kyrkans bekännelseskriterier, vilka som begrepp för icke-stiftad rätt även känner till *ius divinum*.¹⁰⁴¹ Lutherska kyrkan har undvikit att använda enskilda bibelställen som lagtexter, eftersom lagtexten har ansetts ge evangeliet en lagmässig betoning.¹⁰⁴² I lagstiftningen om kyrkans lära har detta lagstiftningstekniskt inneburit att man hänvisar till Bibeln, kyrkans lära i enlighet med den och den helhet av bekännelseskriterier som kallas kyrkans bekännelse och som utlägger läran. Kyrkans bekännelseskriterier lägger *ius divinum* som ingår i Bibeln som grund för den rätt som gäller kyrkan. Bekännelsen utgör inte i sig kyrkans gudomliga rätt,¹⁰⁴³ som i stället består i Bibeln som Guds uppenbarelse. Det som utgår från gudomlig rätt får inte människan ändra på.¹⁰⁴⁴ Den gudomliga rätten enligt bekännelseskriterierna har uppfattats som Guds ord.¹⁰⁴⁵ I kyrkans överpositiva rätt är det således också fråga om "Guds ords rätt". Kristus själv är den gudomliga lagstiftaren (*legislator divinus*) och hans lära är den gudomliga rätten som ingen kan ändra eller upphäva.¹⁰⁴⁶

Det rättsteoretiska begreppet *kyrkans överpositiva rätt* kan betraktas som ett vidare begrepp än *ius divinum* så till vida att också kyrkans dogma kunde ingå i den.¹⁰⁴⁷ Grunden för

¹⁰⁴⁰ Teinonen 1999, 55 ff *communio sanctorum* = de heligas gemenskap dvs. gemenskapen med de heliga sakramenten (*sancta*) eller med heliga människor (*sancti*) eller båda, och *congregatio sanctorum* = de heligas samfund. Jfr CA VII.

¹⁰⁴¹ Påven är t.ex. inte enligt gudomlig rätt (*ius divinum*) dvs. Guds ord kristenhetens huvud. (CA:s apologi VII och VIII artiklarna. Om kyrkan). Även den fjärde Schmalkaldiska artikeln. *Ius divinum* gäller således här kyrkans författning.

¹⁰⁴² Pirinen 1985, 248.

¹⁰⁴³ Seppänen 2007. Även om kyrkans bekännelse i sig inte är kyrkans rätt, kan den ändå uttrycka grunden för den rätt som gäller kyrkan i och med att den inte står i strid med Guds ord.

¹⁰⁴⁴ "Översteprästen i Gamla testamentet innehade på grund av gudomlig rätt det högsta ämbetet, och likväl var man icke pliktig att lyda ogudaktiga överstepräster." (Om påvens makt och överhöghet, från historien, 38). Det var fråga om att "påvarna i Rom och deras anhängare försvara ogudaktig lära och avgudatjänst".

¹⁰⁴⁵ "Men då på grund av gudomlig rätt biskop och pastor icke representera olika grader, så är det uppenbart att om pastor *loci* viger någon till präst i sin församling, denna vigning är giltig på grund av gudomlig rätt." (Om påvens makt och överhöghet. Om biskoparnas makt och domsrätt, 65).

¹⁰⁴⁶ Luther WA 1; 533: "Christus sine dupio *legislator divinis* est et *doctrina eius ius divinum*, id est quod nulla potestas mutare aut dispensare potest."

¹⁰⁴⁷ Kyrkans rätt kan således förstås utifrån dess två karaktärer. Dessa rätter blandas inte samman till enbart positiv rätt, men för att kunna förstås och rätt tillämpas har kyrkans rätt ända sedan urförsamlingen iklänts regelform. Jfr beslutet vid kyrkomötet i Chalcedon enligt vilket det mänskliga och det gudomliga samtidigt var fullkomligt närvarande i Kristus. Jfr den av Martti Simojoki utarbetade bilagan i betänkandet från Kommittén för revision av kyrkolagen 1957, 134: "I det föregående fallet, då bruk göres av nyckelmakten, är det fråga om en med ett *grundfaktum* ovan kyrkan, *Kristus-budskapet*, sammanhörande rätt att *begagna sig av binde- och löse-*

kyrkans överpositiva rätt och dess innehåll utgörs dock av *ius divinum*. Kyrkans be-
kännelse och inte heller lutherska kyrkans bekännelseskrifter var Guds egen uppenbarelse,
en gudomlig akt, utan var visserligen utarbetade av människor, *men som sådana utgjorde
de en bekännelse till gudomlig, rätt undervisning, kyrkans lära i enlighet med Bibeln*. Där-
för byggde även en av människan utarbetad kyrkorätt på bekännelsen till kyrkans lära och
en lagstiftning om kyrkan i enlighet med den. I kyrkan hade det således från början varit
fråga om gemenskap med det heliga och de heliga.

I kyrkans överpositiva rätt är det inte i sig fråga om en sak vars existens man tidigare inte
varit medveten om. Redan enligt Irenaeus uppfattade man som kyrkans eller Kristi kropps
livsfunktioner gudstjänsten, bekännelsen och kyrkoordningen, som stod i förbindelse med
varandra. I sakramentsbegreppet ingick i o.m. den gudomliga instiftningen en *ius divinum* -
karaktär. I Luthers undervisning står det inte att finna någon åtskillnad mellan den synliga
kyrkan och den osynliga kyrkan annat än genom kyrkans sju kännetecken (ordet, dopet,
bikten, nattvarden, ämbetet, bönen och förföljelsen för evangeliets skull [korset]). Där
dessa kännetecken var synliga, där var den sanna kyrkan synlig. Den sanna kyrkan var
framför allt *de som bekände sig till kyrkans rätta lära, evangeliet*, men skrymtare och
hycklare kunde ingå i den sanna kyrkan. Trots att den osynliga kyrkan, den sanna tros-
gemenskapen och sanctorum communio är verklighet då kyrkans kännetecken är synliga,
innebär detta således inte att kyrkan är osynlig. Å andra sidan kan inte heller en folkkyrka
förneka den osynliga kyrkans existens genom att göra om kyrkans kännetecken från den
osynliga kyrkans kännetecken till enbart den synliga kyrkans kännetecken.¹⁰⁴⁸ Således är
det i och med att kyrkan är både en trosgemenskap och ett sociologiskt samfund inte fråga
om det begreppsliga åtskiljandet mellan den synliga och den osynliga kyrkan. Kyrkan som
en trosgemenskap och ett sociologiskt samfund är även den oskiljaktig, eftersom kyrkan
inte kan vara endast det ena av dem. Begreppen trosgemenskap – sociologiskt samfund
beskriver kyrkan på ett annat sätt än begreppen synlig och osynlig kyrka. Kyrkan kan till
sina egenskaper av sociologiskt samfund uppfylla kännetecknen för kyrka – men då bör
den samtidigt också vara en trosgemenskap.

Enligt Nya testamentet finns det ett samband också mellan den kristna kyrkans lokal-
församling och universalkyrkan. Den kyrkorättsliga förståelsen måste för att vara kyrkorätt
utgå från detta samband. Den lutherska bekännelsen uppställer enhälligheten i evangeliets
lära och sakramentsförvaltningen som en nödvändighet för enheten¹⁰⁴⁹ och förutsätter ett
gudomligt instiftat ämbete som tar hand om församlingen genom ordets förkunnelse och
utdelningen av sakramenten. För att kyrkorätten ska vara *kyrkorätt* (i en evangelisk-lut-
hersk trosgemenskap) måste den således innehålla denna för kyrkans enhet fundamentala
struktur. En partikulärkyrka måste territoriellt förverkligad ha den konfessionella enhetens
nödvändighet i förhållande till universalkyrkan och lokalkyrkan.¹⁰⁵⁰

Beroende på sambandet mellan lagstiftningen om kyrkan och den rätt som är stiftad av
samhället eller genom dess förmedling gäller rättskällevärdens och legitimitetens allmänna
begrepp och de regler som analogt bör tillämpas på kyrkorätten utgångsmässigt och

nyckeln vid förkunnande av evangelium (autonom och heteronom kyrkorätt)". (Min kursivering) Jfr även
Juntunen H. 2003, 219, 227 och Seppänen 2007, 160–165.

¹⁰⁴⁸ Så skulle ske t.ex. då man lär att alla kommer till himmelen.

¹⁰⁴⁹ Med enhällighet avses consensus. Den måste gälla vad som uppfattas som evangeliets lära och sakraments-
förvaltningen.

¹⁰⁵⁰ KOKom 1979, 13–14 och Kiviranta 1977, 22.

åtminstone i princip kyrkan. Detta är också konsekvent i så måtto som det är fråga om lagstiftning om kyrkans allmänna ordning och förvaltning.¹⁰⁵¹ All lagstiftning om kyrkan gäller dock inte kyrkans yttre ordning, men det är ändå också beträffande kyrkolagens övriga innehåll fråga om lag stiftad av riksdagen på förslag av kyrkomötet. Med andra ord kan enligt det lagsystem mellan staten och kyrkan som utgår från statsförfattningen även sådana endast kyrkans egna angelägenheter som inte gäller kyrkans yttre ordning och förvaltning bli ”juridiserade” med en lag stiftad av samhället, om än på förslag av kyrkan. Om och när sådana angelägenheter således blivit lagstadgade, har det för de fundamentala strukturernas del, som framspringer ur kyrkans egenartiga grunder, inneburit ett slags inskränkning av uppfattningen om kyrkans lagstiftningsautonomi.

Även om det inte varit meningen, har kyrkan som offentligt samfund på ett sätt kunnat hamna i en legislativ ”bur” eftersom också angelägenheterna med anknytning till dess lära har blivit anslutna till en legislativ ram. Detta har kunnat ske delvis obemärkt då den samhällseliga och övernationella lagstiftningen utvidgats och omvandlats till att på det mest finfördelade sätt gälla enskildas och samfunds fundamentala rättigheter. Att vara medveten om detta är viktigt när det gäller endast kyrkans egna angelägenheter och lagstiftningen om dem.

Därför är det viktigt att i kontexten av den föregående redogörelsen för den samhällseliga uppfattningen om rätten analysera kyrkorättsbegreppet och studera ”doktrinen” om det¹⁰⁵² för att kunna uppfatta varför de ur kyrkans egenartiga fundamentala utgångspunkter nödvändiga strukturerna möjligen inte nått synlighet i lagstiftningen om kyrkan, dess tolkningar och rättsliga utslag.

Strävan att definiera kyrkorätten noggrannare

Med *kyrkorättsbegreppet* har man i fråga om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i huvudsak avsett författningar om kyrkan, i första hand den kyrkolag eller andra författningar som är gällande vid en bestämd tidpunkt.¹⁰⁵³ Dessa författningar har innehållit bestämmelser som definierar denna kristna kyrkas verksamhet och praktiska liv. Med kyrkorätt har man i snävare bemärkelse även kunnat avse arrangemang som gäller relationerna mellan kyrkan och staten och lagstiftningen om den. Det kyrkorättsbegrepp som ingår i gällande kyrkolag har man dock även velat utlägga mera omfattande än det kyrkoförvaltningsrättsliga angreppssättet.

¹⁰⁵¹ Simojoki M. 1957, 134.

¹⁰⁵² Juntunen H. 2003, 5.

¹⁰⁵³ Heilimo 1967, 14. Se den av Martti Simojoki för Kommittén för revision av kyrkolagen (1957, 132) utarbetade utredningen om kyrkotukten, i vilken Simojoki definierar kyrkorätten enligt den samtida bilden. Enligt den lutherska bekännelsen utövas den nyckelmakt som utgår från Guds instiftelse i namnet av *ecclesia abscondita*, medan kyrkans allmänna ordning och förvaltning utövas närmast efter ändamålsenlighetssynpunkter. I det sist nämnda fallet är det enligt Simojoki fråga om *kyrkorätt i ordets sedvanliga betydelse*, enligt vilken kyrkoorganisationen sköter sina egna angelägenheter genom sina egna organ. Det är dock inte möjligt att renodla kyrkorättsbegreppet som enbart den av Simojoki nämnda sedvanliga kyrkorätten, trots att man i praktiken felaktigt hade förstått saken så. Denna ”sedvanlighetsdefinition” innebär snarare ett snävt uppfattande av kyrkorätten närmast som kyrkoförvaltningsrätt. Simojoki M. avsåg med den egentliga kyrkorätten ett vidare begrepp som också innehöll en teologisk förståelse av kyrkan.

Gunnar Träskman redogjorde för sin uppfattning om förhållandet mellan kyrkan och rätten före och efter sin pensionering år 1992.¹⁰⁵⁴ I en intervju framhöll han teman som är bekanta från hans föredrag och även artiklar. Han betonade den statliga lagstiftningens bindande karaktär: "[K]yrkan som samfund kan inte tillerkännas någon lagstiftande funktion ytterom statens rättsordning".¹⁰⁵⁵ Han kopplade de av kyrkan själv stiftade rättsnormernas legitimitet vid att deras acceptabilitet borde utsträcka sig till alla dem som de gäller: "De normer, som kyrkan ensam skapar skulle sakna rättslig auktoritet. De skulle få bindande verkan endast om alla de individer som berörs av normerna skulle erkänna deras auktoritet av religiösa skäl." Som motivering för sin syn framförde Träskman orsaker som utgår från "folkkyrkorealismen": "Det är dock helt utopistiskt att inbilla sig att man i en folkkyrka, som består av 90 procent av hela befolkningen, på grund av religiösa eller moraliska skäl skulle respektera kyrkorättens bindande auktoritet."

Dessa konstateranden framförda i en intervju, och även i andra sammanhang, profilerade Träskmans kyrkorättsuppfattning mera än det övriga han framfört.¹⁰⁵⁶ Träskman framförde mycket riktigt i samma intervju samt sina artiklar även synsätt som sökte finna ett djupare innehåll för kyrkorätten: "Det bör finnas en möjlighet att slå en bro mellan juridik och teologi inom kyrkorätten. Om dessa inte går att harmoniera, då bör kyrkan säga upp bekantskapen med staten". Han hade i sina tankar reflekterat över "att gå tillbaka i tiden t.o.m. bortom 1800-talet" i sitt sökande efter kyrkorättens väsen: "Jag har under årens lopp sett det mer och mer som en viktig uppgift för oss som sysslar med kyrkorätt i de nordiska länderna att återge kyrkorätten någonting av den ställning och funktion som den hade i den odelade kyrkan i tiden och fortfarande har både i den romersk-katolska kyrkan och inom de ortodoxa kyrkorna."

Träskman ådagalade så tidigt som i sin artikel år 1976 insikt i kyrkorättens teologiska dimension:

Det har påståtts, att folkkyrka och demokrati oskiljaktigt hör ihop. Det finns även en uppfattning, som hävdar att folkkyrkan måste innebära ett förverkligande av den politiska demokratins principer i kyrkans styrelse och ekonomi samt i dess lära och liv. Mot dessa åsikter kan man med bestämdhet hävda, att kyrkans demokrati inte uppstått på torget i Aten. Kyrkans demokrati är apostelns syn i Galaterbrevet 3:28. Att alla är ett inför Kristus innebär samma rätt och endast en gemensam väg till frälsning. Men samtidigt kan man hävda, att alla kyrkans medlemmar, församlingen, enligt luthersk uppfattning har ansvaret för de centrala befogenheterna i församlingen. Icke på sådant sätt, att de skulle utöva en styrande makt, utan så att ansvaret för Ordets möjligheter i församlingen skall kunna

¹⁰⁵⁴ Bl.a. artiklar i TT och föredrag i nordiska sammanhang: Träskman 1976, 1983, 1986, 1988, 1989a, 1989b, 1990, 1991, 1992a, 1992b, 1993, 1995.

¹⁰⁵⁵ HBL 1.2.1992. Också i sin artikel i TT (1990, 509) framhöll han lagstiftningsmonopolet: "Kyrkan som samfund kan inte tillerkännas någon lagstiftande funktion ytterom statens rättsordning. De normer, som kyrkan ensam skapar skulle sakna rättslig auktoritet."

¹⁰⁵⁶ Bl.a. Seppänen 2007, 113: "Gunnar Träskman (Träskman 1976, 157; Träskman 1989) anser att kyrkan endast har en rätt given av staten." Seppänen 2007, 134: "Med tanke på kyrkolagens inre systematik kan den av Träskman föreslagna utgångspunkten, enligt vilken kyrkomötet enbart binds av demokratiska spelregler, inte anses riktig (Träskman 1991, 174)." Simojoki A. 2004, 59: "När man skapade den senaste revisionen av kyrkolagen och kyrkans författning, återvände den ledande beredaren av ändringen Gunnar Träskman vid sitt sökande efter kyrkolagens rättsprinciper till 1800-talet. [Detta förfarande] var förbluffande statskyrkligt, nästan i enlighet med Erastus' modell: kyrkan kan endast ha den rätt som statsmakten ger den!" (Simojokis hänvisningar till Träskmans artiklar 1976, 1989, 1990 och den schweiziske teologen Thomas Erastus (1524–1583), som lärde ut statens överhöghet i alla kyrkliga ärenden inom kretsen av samma religion. Erastus tankar följdes i England av Richard Hooker och Thomas Hobbes. (Min översättning)

förverkligas. Detta framgår i bekännelseskriteriernas syn på församlingens rätt att välja och inviga präster, att tillse att Ordet förkunnas (Schmalk.art. 10, Om påvens makt etc.).¹⁰⁵⁷

Hannu Juntunen har definierat kyrkorätten som den ordning som uppfyllandet av kyrkans andliga uppgift kräver, vilket uttrycks i formen av normer och beslut som gäller kyrkan.¹⁰⁵⁸ Kyrkorätten var enligt Juntunen kyrkans rättsliga författning, i vilken också den samhälleliga lagstiftningen ingår. Vid dryftandet av kyrkorättens natur i förhållande till det samhälleliga rättsbegreppet problematiserades också legitimiteten hos kyrkorättens normer ur den samhälleliga rättsordningens synvinkel.¹⁰⁵⁹ Han konstaterar: ”Den åttlydnad av rättsordningen som staten kräver kan ur kyrkans synvinkel vara djupt problematisk om samhällets lagstiftning råkar i konflikt med kyrkans centrala principer. Då är det fråga om en allvarlig legitimitetskris.”¹⁰⁶⁰ Denna bedömning av Juntunen ur kyrkorättens synvinkel är riktig också i en situation, där det kyrkorättsligt uppstår en inomkyrkligt schismatisk situation då kyrkan frivilligt godkänner av samhället stiftade rättsliga normer som står i strid med dess lära eller tendentiöst förklarar att sådana passar ihop med kyrkans lära.

Som kyrkolagsystem utgör kyrkolagstiftningen till sin grundkaraktär statlig lagstiftning, om än specifik, kvalificerad sådan.¹⁰⁶¹ Beroende på detta har även den kyrkorättsliga forskningen traditionellt bestått i forskning om lagstiftningen om kyrkan.¹⁰⁶² Under de senaste åren har bristen på forskning om *kyrkorättens ecklesiologiska grunder* varit uppenbar, vilket har medfört särskilda svårigheter i majoritetskyrkans liv vid behandlingen av frågor som tangerar kyrkans lära.¹⁰⁶³

Emeritusprofessor *Ilkka Saraviita* beskriver i inledningen till nätsidorna för ett kyrkorättseminarium i Rovaniemi 7.5.2009 den finländska kyrkorättsliga forskningens läge.¹⁰⁶⁴ Saraviita konstaterade att synvinklarna förskjutits i den rättsvetenskapliga forskningen. Den kyrkorättsliga systematiseringen har dock inte utifrån sina egna utgångspunkter kunnat behandla och tillgodogöra sig dessa perspektivskiftningar. Saraviitas konstaterande om läget för kyrkorätten stämmer, även om några gestaltningar som kan anses försiktiga förvisso förts fram i kyrkorättsliga undersökningar.¹⁰⁶⁵ Enligt Saraviita är forsknings-traditionerna och metoderna, ja hela synvinkeln inom den rättsvetenskapliga forskningen delade. Man har genomlevt begreppsjuridikens tidevarv, den analytiska rättsvetenskapens

¹⁰⁵⁷ Träskman 1976, 170.

¹⁰⁵⁸ Juntunen H. 2003, 9, 130, 139. Juntunen H. 2008, 143.

¹⁰⁵⁹ Juntunen H. 2000, 216–223.

¹⁰⁶⁰ Juntunen H. 2000, 219. (Min översättning)

¹⁰⁶¹ Kaira 1941, 719.

¹⁰⁶² I en intervju (21.1.1992 Sydösterbotten) ansåg Träskman att Luther bär skulden till kyrkorättens förfall: ”I den lutherska kyrkan har kyrkorätten förfallit, felet är herr Luthers. Luther hänförde hela frågan om lag och rätt till det som han kallade det världsliga regementet, kyrkorätten blev det värld[s]liga samhällets sak. Det innebär ett förfall som vi ännu idag lider av. I den katolska kyrkan är kyrkorätten en väsentlig del av *kyrkans lära*. I *Tyskland igen har kyrkorätten blivit enbart teologi*.” (Min kursivering)

¹⁰⁶³ Träskman 1992b, 37: ”Mitt svar utgår givetvis ur synen på kyrkans väsen. Om en kyrka inte bygger på sin egen bekännelse och är denna bekännelse trogen, så är det inte någon kyrka längre. Och om därvid avvikelser beror på ett yttre tvång från statsmakternas sida, så förvandlas kyrkan till en statsinstitution, samhällets organ för sedligt religiös fostran.” Träskman hänvisar i samma sammanhang också till Erik Wolf (1961, 501): ”Wesenskirche und Rechtskirche sind eins: Jeder Versuch, sie auseinanderzureißen, führt zur Schwärmerischen Anarchie oder zur politischen Entwesung der Kirche.” Träskman (ibid.) konstaterar ytterligare: ”Klarar inte kyrkan av pressen från statens sida, så måste den verkligen uppge sin offentligrättsliga ställning. I vår tid har kyrkan t.o.m. fått lov att gå under jorden.”

¹⁰⁶⁴ Saraviita 2010.

¹⁰⁶⁵ T.ex. Juntunen H. 2000, 2003, 2008. Leino 2002a och b, 2003a och b, 2005a och b. Seppänen 2007.

brytning, den kelsenska rättspositivismen och hela tiden relaterat dem till de klassiska naturrättsliga idéer som envist levat kvar i bakgrunden. Dagens kyrkorätt måste definiera sin relation till rättsvetenskapens utveckling.

Saraviita betonar att verkningarna av grundlagsrevisionen år 2000 utsträckte sig till kyrkorätten. Det finländska statsförfattningsstämmandet förflyttades brådskande från eran av 1919 års regeringsform till modern tid. Till en del berodde detta på den europeiska integrationsutvecklingen. Det finländska statsförfattningsystemet och grundrättsstämmandet moderniserades. Den europeiska statsförfattningsutvecklingen kunde oförhindrat nedtecknas i grundlagen. Synkroniseringen av kyrkan och kyrkorätten med denna utveckling stöter på ett oundvikligt strukturellt problem: kyrkan är bunden vid Bibeln och sin egen beaktelse.

Vid det av Saraviita efterlysta utvecklandet av de allmänna läroren, dvs. grundteorin för kyrkorättens rättsfält måste man beakta omfattningen av kyrkorättsbegreppet. Denna omfattning innebär en svårighet att uppfatta vilken beaktelse som vid varje enskilt tillfälle gäller vid den kyrkorättsliga bedömningen. När det gäller kyrkorätt måste man i alla dess kategorier åtminstone i någon mån beakta att det gäller kyrkan som också är ett teologiskt begrepp. Då måste kyrkan betraktas även teologiskt uppfattad, varvid dess *karaktär av trosgemenskap också måste ha ett verkligt innehåll i lagstiftningen om kyrkan.*

Kyrkorättsbegreppet kunde analyseras på olika sätt. Då kan man tala om kyrkorätt i *flera beaktelser* beroende på i vilket förhållande man uppfattar kyrkans rättsställning och kyrkorättens rättssubjekt (kyrka, stat, kyrkans tjänsteinnehavare/arbetstagare, kyrkans medlem).

- 1) Kyrkorätt i snäv beaktelse gäller närmast endast *lagstiftning som anknyter till relationerna mellan kyrkan och staten*. Enligt gällande kyrkolag bör man vid lagstiftning om angelägenheter som gäller kyrkans förhållande till staten eller andra religionssamfund bereda kyrkan tillfälle att ge ett utlåtande.¹⁰⁶⁶
- 2) Med kyrkorätt kan man även avse de ramar inom vilka kyrkorna i de olika länderna måste verka.¹⁰⁶⁷ Som en motsvarighet till detta kyrkorättsbegrepp kunde man närmast anse begreppet Staatskirchenrecht definierat av Albert Stein. Enligt honom utgör Staatskirchenrecht av staten lagstadgad rätt för religiösa samfund samt den enskildes religionsutövning, som kan ha betydelse för kyrkans liv och prästerskapets ämbetsutövning.¹⁰⁶⁸
- 3) Kyrkorätt i dess ”sedvanliga” beaktelse utgör *lagstiftning om kyrkans allmänna (yttre) ordning*¹⁰⁶⁹ och kyrkans förvaltning. Härvid gäller det åtminstone

¹⁰⁶⁶ 1993 KL 2:2,3. Redan i 14 § i Schaumans kyrkolag ingick samma bestämmelse. I praktiken kan man anse att det till vissa delar lagstiftats om relationerna mellan staten och kyrkan också i kyrkolagen, varvid den till avgivande av utlåtande berättigade varit densamma som kyrkomötet som föreslår kyrkolag.

¹⁰⁶⁷ I Finland innehåller religionsfrihetslagen (453/2003) som allmän lag och som gäller alla religionssamfund dylik lagstiftning. Den tillämpas också (dock inte lagens 2 kapitel) på Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och Ortodoxa kyrkan i Finland, för vilka båda det dessutom finns en egen lagstiftning.

¹⁰⁶⁸ Stein 1985,5: ”Das gilt besonders für das Staatskirchenrecht, das heißt für das Recht, welches der Staat für die in seinem Bereich wirkenden Kirchen und religiösen Gemeinschaften sowie für die Glaubensbetätigung des einzelnen setzt. Dieses ”Staatskirchenrecht” kann für das Leben der Kirche ebenso wie für die Amtsführung des Pfarrers große Bedeutung gewinnen.“ Se även Erik Wolf 1961, 141–145 (Grundlagen des Staatskirchenrechts).

¹⁰⁶⁹ Simojoki M. 1957, 134. Den närmaste motsvarigheten till kyrkorätten för denna del vore kyrkoförvaltningsrätten.

vad som genom kyrkolagsystemet föreskrivs i kyrkolagen eller med dess fullmakt i inomkyrkliga författningar. Även s.k. kyrkliga lagar samt övriga rättsliga normer som utifrån samhällets allmänna lagstiftning förpliktar kyrkan kunde i denna klassificering anses ingå i kyrkorätten.

- 4) I kyrkorättens dimension ingår även en kyrkorätt där ”det är fråga om en med ett grundfaktum ovan kyrkan, Kristus-budskapet, sammanhörande rätt”¹⁰⁷⁰, dvs. den av Simojoki nämnda kyrkorätten ingår som en del i *kyrkans överpositiva rätt*.¹⁰⁷¹

Kyrkorättsbegreppet kan ytterligare utvidgas¹⁰⁷² sålunda att kyrkorätten kan gälla:

- 1) kyrklig verksamhet som framspringer ur Bibeln, och ordningen som gäller denna verksamhet,
- 2) kanonisk rätt,
- 3) en kyrkorättslig analys av verksamheten i Luthers kyrka och av ordningen baserad på dess yttre genomförande,
- 4) kyrkans rätt som lagstiftning om kyrkan

De dimensioner av kyrkorättsbegreppet som ingår i de tre första punkterna gäller kyrkorätten i enlighet med punkt 8 som lagstiftning om kyrkan. Utifrån en sådan gruppering skulle det i en analys av kyrkorättsbegreppet röra sig om följande:

På grundval av den föregående analysen av kyrkorättsbegreppet kunde kyrkorätt i snäv bemärkelse sålunda vara:

¹⁰⁷⁰ Denna definition stöder sig på Martti Simojokis uttryck. Simojoki M. 1957, 134. Även om kyrkorätten är historisk till sin karaktär och gäller en viss kyrka, är den också till sina utgångspunkter ”tidlös”, förankrad vid Kristi kyrkas grunder. Enligt Toiviainen 1989, 116 finns det en de lutherska bekännelseskriteriernas teologi och en lutherdomens egen morfologi. Men inte heller dessa eller tolkningarna av dem kan trots det stå i strid med Kristi kyrkas verklighet. Se för detta även t.ex. Teinonen 1971, 25: ”Vid studiet av dessa symboler och definitioner [den odelade kyrkans bekännelser] bör tre ting ihågkommas. 1. De är *fortfarande* förpliktande för alla kyrkosamfund som håller fast vid principen: ”en kropp och en Ande”...”en tro, ett dop, en Gud och allas Fader” (Ef. 4:4–6). Således leder ingen väg tillbaka förbi och bortom dem till ett annorlunda uppfattat evangelium, för de utgör *tolkning av kyrkans gemensamma uppenbarelse*, och vägen leder uttryckligen genom dem. 2. Dessa symbolers ordalydelse kan inte förstås omedelbart: att hålla fast vid bekännelserna består inte i ett mekaniskt upprepande av dem. Att förstå dem förutsätter *klarläggande av deras uppkomstläge och utforskning av de intentioner* som fäderna hade då de klädde tron i dessa dokumentens skepnad. 3. Dessa symboler och definitioner kan inte isoleras till fristående dokument, utan utgör en organisk del av kyrkans liv. När man bekänner tron och förenar sig i dem *bekänner man sig också till denna kyrka, dess kult och konstitution.*” (Min kursivering) Till kyrkobegreppet och uppfattningen av den rätt som gäller kyrkan hör således också kyrkans väsen av en *transcendental trosgemenskap*.

¹⁰⁷¹ För begreppet kyrkans överpositiva rätt se närmare Leino 2003a, 116. Kyrkans teologiska grund kan betecknas som överpositiv. I en bemärkelse kunde den sägas vara på sätt och vis ”även positiv” då den på sitt sätt utgår från ”kodifiering”, dvs. Bibelns kanon, sedermera erhållit sin egen utläggning i kyrkans bekännelseskriterier och i kyrkolagstiftningen blivit positiverad i bekännelseparagrafen. Frågan om kyrkans karaktär av trosgemenskap var central i Luthers teologi. Enligt Junttila 1989, 120 kan Luthers stridsskrift *Von dem Papstthum zu Rom wider den hochberühmten Romanisten zu Leipzig* från år 1520 med skäl betraktas som en av de viktigaste källorna för Luthers ecklesiologi och i hög grad även den lutherska ecklesiologin. WA 6, 285–324.

¹⁰⁷² Denna utvidgning av kyrkorätten i punkterna 5–8 utgår från det av Kvist föreslagna begreppet ”de grundläggande strukturer som framspringer ur kyrkans egnaste utgångspunkter” (2008) och ett samtal fört med honom om lagstiftningen om kyrkan och om ecklesiologi vid forskarseminariet i praktisk teologi vid Åbo Akademi 23.2.2011.

- närmast endast den lagstiftning om relationerna mellan staten och kyrkan
- de lagstiftningsramar inom vilka kyrkorna i varje land måste verka
- den lagstiftning om kyrkans allmänna (yttre) ordning och kyrkans förvaltning (inomkyrkliga ordningar stiftade genom kyrkolagen eller med dess fullmakt och de s.k. kyrkliga lagarna eller den samhällets allmänna lagstiftning som ska tillämpas inom kyrkan) ("sedvanlig kyrkorätt")
- kanonisk rätt, som visserligen aldrig har tillämpats inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Kyrkorätten i vidare bemärkelse kan man tala om en sådan kyrkorätt, i vilken det inte nödvändigtvis eller i varje fall till alla delar är fråga om kyrkorätt som lagstiftning om kyrkan. Då är det i kyrkorätt också fråga om angelägenheter som gäller enbart kyrkan, även om det inte fanns lagföreskrifter om dem.¹⁰⁷³ Det är fråga om kyrkans överpositiva rätt. Enligt analysen skulle till sådan kyrkorätt höra åtminstone:

- kyrkorätt där "det är fråga om rätt som hör till en grund ovanför kyrkan, Kristus-budskapet" (som en del av kyrkans överpositiva rätt);
- kyrkans verksamhet som framspringer ur Bibeln och ordningen som gäller den; samt
- en kyrkorättslig analys av verksamheten i Luthers kyrka och av den ordning som utgår från dess yttre genomförande.

Till följd av dessa analyser framträder en stor bredd i kyrkorättsbegreppet. I denna kyrkorättsliga undersökning riktar sig det speciella intresset på vad som man kan veta om en sådan kyrklig verksamhet som framspringer ur Bibeln och om verksamheten i Luthers kyrka samt om den ordning som utgår från dess yttre genomförande. Då är det fråga om hur dessa funktioner har uppfattats och tagits i betraktande då det är fråga om den rätt som gäller kyrkan. Dessa delområden kan också anses ingå i kyrkorätten. Kyrkorättsliga utredningar har i stort sett inte utsträckt sig till dem. Bristen i gestaltandet av kyrkorätten i dess vidare bemärkelse kan framträda som ett dilemma i kyrkorättens förhållande till den samhälleliga rätten. Man kunde t.o.m. säga att det i den på det nämnda stället avsedda kyrkorätten är fråga om en dimension av kyrkorätten som i kyrkan uttryckligen borde vara central för förståelsen av kyrkans verksamhet och dess rätt.¹⁰⁷⁴

Kyrkorätten är således även som det av Simojoki använda begreppet mera omfattande än enbart lagstiftning med anknytning till kyrkans allmänna ordning och förvaltning. Vad gäller de av Simojoki använda termerna autonom och heteronom¹⁰⁷⁵ bör man dock i kyrkorätten klargöra begreppsinnhållet, då heteronomitet begreppsligt omfattar beroendet av en

¹⁰⁷³ Detta utesluter ingalunda att det som ingår i denna kyrkorättskategori kunde eller åtminstone borde ha tagits i betraktande i lagstiftningen om kyrkan. T.ex. ett av kyrkan ställt förslag till en föreskrift i kyrkolagen har allmänt antagits stå i samklang med kyrkans bekännelsegrund.

¹⁰⁷⁴ Simojoki M. 1957, 134.

¹⁰⁷⁵ Simojoki M. 1957, 134. Martti Simojoki åtskilde i den lutherska uppfattningen den autonoma och den heteronoma kyrkorätten, vilka inte fick sammanföras på katolskt eller calvinskt vis. Således måste man enligt honom enligt den lutherska bekännelsen "hitta" från kyrkorätten utöver den allmänna ordningen och förvaltningen också fram till den med ett grundfaktum ovan kyrkan, Kristus-budskapet, sammanhörande kyrkorätt till vilken han räknade t.ex. bruket av binde- och lösenyckeln vid förkunnandet av evangeliet, som han fått i uppdrag att utreda. Simojoki M. 1957, 134 granskade i samband med kyrkotuktsbegreppet nyckelmakten, men det autonoma och heteronoma kyrkorättsbegreppet bör anses utsträcka sig längre än endast till frågan om kyrkotukt.

annans övermakt och autonomi dess motsats. Då man med heteronom kyrkorätt avser en kyrkorätt nedanför Kristus-budskapet kan begreppet sägas beskriva denna karaktär av kyrkorätten. Strikt taget bör den reglering som gäller kyrkans allmänna ordning och förvaltning och som blir kvar som autonom kyrkorätt även som underordnad det institutionella systemet i denna distinktion vittna om Kristus-budskapet. Man kan inte i kyrkan ens utifrån ändamålsenlighetsprincipen skapa en ordning eller ett liv i enlighet med den som står i strid med principen ovanför kyrkan.

Kyrkan har sitt eget uppdrag i den mänskliga gemenskapen, och för att fullgöra detta uppdrag har man också varit tvungen att skapa legislativa ramar i samhället. Hur dessa ramar över huvud taget står att skapa och hur de rättsliga normerna om kyrkan ska tillämpas och tolkas, det är det djupast fråga om i kyrkorättsbegreppet och de allmänna läroarna för dess eget rättsfält, dess doktrin. Till kyrkorättens paradoxalitet ansluter sig en viss dubbelhet som det inte är så enkelt att beskriva.¹⁰⁷⁶

Metaforen om kyrkolagstiftningens tuna

Om det är möjligt att placera Juha Lavapuros språkbild om den svarta lådan och fjädergubben som studsar upp från lådan i kyrkorättskontext, kunde den svarta lådan och fjädergubben kanske ersättas med kyrkolagstiftningens trätunna.¹⁰⁷⁷ *Innehållet* i kyrkolagstiftningens tunna skulle då utgöra *det väsentliga* för varför kyrkan existerar i världen. Rättstunnans innehåll är dock inte egentligen ”någon hemligheternas pandora ask” utan ett offentligt ärende. Enligt definitionen i kyrkans bekännelseskrifter utgör kyrkan de heligas och rättroendes samfund som i denna sin egenskap förkunnar ett rent evangelium och förvaltar (handhar) sakramenten på rätt sätt.¹⁰⁷⁸

Också enligt Wilhelm Maurer hör kyrkans bekännelse och kyrkorätten samman.¹⁰⁷⁹ Kyrkans bekännelse lyfter fram *kyrkorättens heteronomitet och autonomi*. Med en tunna som språkbild kan man ur olika synvinklar få fram dessa egenskaper i kyrkorätten. Om man med kyrkorätten förstår endast de författningar som samhället har skapat, vilket kyrkorätten inte enbart är, uppfattar man att kyrkorätten skulle vara heteronomisk inom samhällets rättsordning. Dock tillför kyrkolagssystemet en autonomitet i författningsgranskningen inom de gränser som grundlagen uppställer. Man måste dock även iaktta kyrkoordningens funktion inom kyrkolagssystemets nuvarande form.

Om man ger kyrkans lärogrund den betydelse som Bibeln och kyrkans bekännelse som tolkar Bibeln förutsätter, förändras kyrkorättens heteronomitet och autonomi i sin innehållsmässiga utsträckning. Ur kyrkans teologiska värdegrund förstärks eller betonas kyrkorättens heteronomitet gentemot den nationella lagstiftningsordningen. Då är också kyrkorättens heteronomitet i förhållande till *ius divinum*-grunden en självklarhet.

Ur den samhällseliga lagstiftningens perspektiv sett kunde kyrkolagstiftningens helhet ta formen av en trätunna, där lagstavarna som är snickrade även enligt samhällets regler

¹⁰⁷⁶ Kyrkorätten är således något former än kyrkoförvaltningsrätt, eftersom kyrkan är mera än enbart en offentligrättslig förvaltningsstruktur. (P. Leinos docentföreläsning i förvaltningsrätt vid Helsingfors universitet 17.6.2006 ”Kirkkohallinto-oikeus osana hallinto-oikeutta”).

¹⁰⁷⁷ Lavapuro 2010, 89. (Demokratien som en statsförfattningsrättslig svart låda).

¹⁰⁷⁸ CA VII ja VIII.

¹⁰⁷⁹ Maurer 1976, 1 (”Bekennnis und Kirchenrecht gehören zusammen”). Se även Martikainen 1982, 29–30.

(kyrkolagstiftningens) och passar tätt och koherent ihop och tunnans form av tunnband. Den nationella rättsordningen bestämmer att man inte kan bifoga tunnans laggstavar som till sitt material, sin form och sina skåror inte passar i denna tunna, utan de måste passa samman med den övriga lagstiftningen. Å andra sidan bildar de tunnband som fixerar laggstavar i tunnans båda ändar hänvisningar till kyrkans bekännelse i denna språkbild. Kyrkans organisation och förvaltning, i den form grundlagen förutsätter, framträder i tunnans laggstavar och i tunnans konstruktion. Helheten av laggstavar utformar kyrkans yttre struktur dvs. kyrkans juridiska författning och lagstiftning i kyrkans förvaltning. Tunnbanden tillåter tunnans form och tunnans laggstavar har gjorts att passa in i tunnans, även om de har olika bredd.

I språkbilden kunde tunnans yttre ram sägas bilda någonslags ”pelarsal liknande betesda runt den botande källan” som skulle uttrycka kyrkans yttre struktur. Då kyrkan också är en trosgemenskap, blir tunnans ram fylld i sin teologiskt väsentliga struktur (Guds ord och sakramenten som sköts av prästämbetet och det genom dem utförda frälsande Kristusbudskapet) av kyrkans levande dogm och tro. Kyrkans konstitution ska givetvis finnas med i tunnans konstruktion men på ett sådant sätt att en eventuell ”smak från kärlet” inte blandas med innehållet i kärlet. Kyrkorättsligt sett accentueras inte kyrkolagstiftningens tomma tunna i sig själv, utan det väsentliga är stuktorens samband med brunnen eller källan, fylld av det framvällade Kristus- budskapets eviga liv.

Kyrkolagstiftningstunnans placering och ställning i rättsordningen utformar den kyrkorättsliga doktrins grunddilemma. Kyrkolagstiftningstunnan borde ha den autonomi som kyrkans lärogrund förutsätter, men då kyrkan fungerar i samhället som ett av människor utformat sociologiskt samfund, behöver den också lagstiftning där dess ställning och frihet att verka definieras.

Kyrkolagssystemet skapade i sin uppkomst under 1860-talet med sitt författningssinne ett lagsystem, där man i den lagstiftning som stiftats av samhället strävade till att i kyrkolagens innehåll uttrycka inte bara strukturen i tunnans, utan också innehållet i tunnans. Kyrkolagens heteronomitet och autonomi framkom i kyrkans förmåga att, genom att förstå sig själv, tolka det i kyrkolagen innefattade regelverkets innehåll genom sin egen bekännelse. Efter den år 1993 genomförda kyrkolagstiftningsrevisionen, då man delade kyrkolagen, kan man sett ur tunnmetaforens synvinkel säga att det åtminstone till en början blev möjligt att i enlighet med språkbilden förstå kyrkolagstiftningen som en tunnram medan kyrkans dogm inte tillhörde kyrkolagstiftningen, utan i stället kunde förstås såsom innehållet i tunnans (kyrkans egen verksamhet i kyrkoordningen). I reformen strävade man till att klargöra kyrkans bekännelsemässiga förmåga att förstå sig själv genom att flytta regleringen av kyrkans egen verksamhet med delegeringsbestämmelser från kyrkolagen till kyrkoordningen. Detta borde ha betonat betydelsen av innehållet i språkbildens kyrkolagstiftningstunna. Man hade tänkt att kyrkoordningen såsom kyrkans inre författning bättre skulle återspegla kyrkans bekännelsemässiga karaktär och dess uppbyggnad som konstitution, vilket grundar sig på kyrkans universalitet och apostolicitet.

Kyrkolagen har, såsom en av samhället stiftad lag, gjort det mera möjligt att uppfatta kyrkans författning på samma sätt som en samhällelig lag. Särskilt efter reformen år 1973, då man började uppfatta att beslut i ärenden som rörde kyrkans lära gjordes av kyrkomötet på ett sätt som motsvarade stiftande av kyrkolag, har uppfattningen av kyrkolagen som en samhällelig lag accentuerats. Det passar dåligt ihop med kyrkans karaktär av trosgemenskap att ordna kyrkans liv enligt en samhällelig lag och tvångsmedel som möjliggörs av en

sådan lag. Uppfattningen av kyrkans författning som *en ordning som motsvarar lagstiftning* har numera kommit att utsträckas också till att förstå kyrkoordningen först och främst som en författning i stället för att förstå att den ska vara en konstitution som är förankrad i *kyrkans teologiska grundval*. De lagtekniska delegeringsbestämmelser som förbinder kyrkoordningen med kyrkolagen har lett till detta. Man har de facto ansett att kyrkoordningen tillhör den samhälleliga lagstiftningens helhet.

I förberedelserna och i lagstiftningen för kyrkolagen och annat lagstiftningsarbete som rör kyrkan måste man iakttä kyrkorättsliga synpunkter i begreppets vidare mening så att betydelsen av kyrkans bekännelse inte måste vika på bekostnaden av en anpassning till samhällets lagstiftning.

Med metaforen om kyrkorättens tunna kan man beskriva det för kyrkan skapade juridiska regelverket. Den *väsentliga delen av den till kyrkorätten hörande Kristus – förkunnelsen befinner sig* egentligen i tunnans innehåll och ramen omkring den får inte bli ett hinder för förkunnelsen eller förändra dess innehåll.¹⁰⁸⁰ De kyrkorättsliga systemgrunderna är teologiska till sin karaktär och är således inte nödvändigtvis utan vidare kompatibla med samhällets rättsordning. Särskilt det inomkyrkliga beslutsfattandet i frågor som rör endast kyrkans egna angelägenheter, vilket har anknytning till kyrkans dogm, förutsätter att man begriper att byggföreskrifterna och standarderna är dikotomiska och att det förorsakar paradoxalitet i kyrkorättsuppfattningen.

Kyrkorättens superöverdomare?

Begreppet samhällelig rätt har inte kunnat pressas i en form av någon viss rättslig teori eller skola. När man studerar kyrkorätten ur juridisk synvinkel kan man ta på allvar rättigheterna, eftersom rätten inte har kunnat renodlas som enbart regler utan även rättigheter som bör tas på allvar. Också inom rättsvetenskapen tolkar man. Juristerna frågar efter lagstiftarens vilja och måste väga de grundläggande fri- och rättigheterna mot varandra, och vändas över avgöranden som i praktiken inte genomför rättvisan och känner smärtor i avgörandena som i praktiken inte skipar rättvisa.

Den av den amerikanske professorn Ronald Dworkin skapade domaren Hercules utgör ett intressant försök att genom tolkning överskrida gränsen mellan mänskligt vetande till absolut vetande och absolut sanning, må detta föremål för vetande eller sanningen sedan kallas exempelvis för rätt.¹⁰⁸¹ När Dworkin tog på allvar rättigheterna som komplement eller korrektiv till den rättspositivistiska rättsuppfattningen tydde han sig till den övernaturlige domaren vid lösandet av ”kvistiga frågor” (Hard Cases): ”I have invented, for this purpose, a lawyer of superhuman skill, learning, patience and acumen, whom I shall call Hercu-

¹⁰⁸⁰ Till denna del finns ett exempel i Maurer 1976, 3–4, som innehöll en beskrivning av den ideologiska användbarheten av Rudolph Sohms kyrkorättsbegrepp i Tyskland åren 1933–1945. Kyrkan blev underkastad statsideologin och kunde inte påverka innehållet i sin egen författning. När den bekännande kyrkan vädjade till att kyrkan hade rätt till sin bekännelse kunde detta inte accepteras från statens sida, men till att börja med inte heller avvisas som påstående på grund av det formella vidmakthållandet av religionsfriheten. Det totalitära systemet omfattade således ett område där man inte kunde ingripa med juridiska medel. Efter det började det dock hända negativa saker. Det blev klart att bekännelseenlig verksamhet förhindrades. Detta ledde oundvikligen till en konflikt med den uppfattningen att kyrkans bekännelse och rätt hörde samman (”bekennendes Kirchenrecht”).

¹⁰⁸¹ Jfr Gallagher 1992, 62.

les.”¹⁰⁸² Endast denna domare kunde i tolkningarna överskrida gränsen mellan mänskligt vetande och absolut sanning/rätt.

Den bild som ansluter sig till kyrkorätten ur kyrkorättens immanenta, för kyrkan ehenartiga och grundläggande strukturers synvinkel består av den kristna församlingen. Kyrkan är enligt Augsburgska bekännelsen (CA VII) de heligas gemenskap (sanctorum communio och congregatio sanctorum), i vilken som dess yttre tecken evangeliet förkunnas rent och sakramenten förvaltas rätt. Augsburgska bekännelsens apologi definierar kyrkan som Kristi levande kropp. I samband med definitionen av kyrkan uttrycks i apologin också den distinktion som i det föregående gjorts i grunderna till kyrkorättsuppfattningarna: å ena sidan kyrkan som en yttre inrättning och den samhälleliga ordningen som gäller den, och å andra sidan kyrkan som det verkliga andliga gudsfolket.¹⁰⁸³ Inom den teologiska vetenskapen har bibelargumentationen dock inte visat sig utgöra den enda grunden vid tolkningen av kyrkans lära och bekännelse. Att beakta ”Taking the Bible Seriously – synpunkten” har således ”misstänkliggjorts” i den kyrkorättsliga tolkningen då man i lydnad mot rättsteorins läror försöker utlägga kyrkorättsliga tolkningssituationer utifrån kyrkorättens rättskällor, eftersom dessa källor på grund av kyrkans teologiska väsen är fast förankrade i Bibeln och kyrkans bekännelse. Det förefaller som om en allmän naturrättslig rättsteoretisk synvinkel med en lösare anknytning till kyrkosamfundens bekännelser bättre passar ihop med utgångspunkterna för den vetenskapliga forskningen inom teologin. Enligt denna synvinkel hör harmonin med Gud som representant för ett obegränsat absolut värde till de mänskliga grundvärdena. Religionen är enligt naturrättsfilosofin inte ett högre grundvärde än andra mänskliga värden.¹⁰⁸⁴ Å andra sidan kan man heller inte av detta dra konsekvensen att de andra mänskliga värdena som grundvärden står på en högre nivå än harmonin med Gud som representant för ett obegränsat absolut värde.

Man bör ändå fråga sig hur tolkandet skall förstås i kyrkorättslig kontext. Hur kan den rätt som gäller kyrkan tolkas i tiden i de föränderliga teologiska och juridiska strömningarnas verkningsfält? Då blir de grundläggande frågorna vad teologi och rätt är för något, då måste man uttolka företeelser i kyrkan och lösa Hard Case – situationer. Bör utöver rättigheterna även Bibeln ändå tas på allvar? Och om man tar Bibeln på allvar, hur bör den i så fall tolkas?

Enligt den schleiermacherska uppfattningen kunde de subjektiva intentionerna hos textens upphovsman klargöras genom jämförande analys utifrån den historiska kontexten och på allmänna lingvistiska grunder.¹⁰⁸⁵ Gallaghers uppfattning om hur en text (således även lagtext, Bibeln och kyrkans bekännelseskriter) borde tolkas följer Gadamers analys av den

¹⁰⁸² Dworkin 2002, 105–130.

¹⁰⁸³ CA:s apologi VII och VIII: 12–14: ”Ehuru sålunda skrymtare och ogudaktiga människor äro medlemmar av den sanna kyrkan med avseende på dess yttre bruk, så måste man, när man skall ange vad kyrkan är, bestämma den så, att den är Kristi levande kropp, likaså, att den är både till namnet och i verkligheten kyrka. Härtill föreligga många skäl. Det är nämligen nödvändigt att förstå vad det är, som i grunden gör oss till medlemmar av kyrkan. Om vi bestämma kyrkan endast såsom ett yttre rike av gudfruktiga och ogudaktiga, så skulle man icke förstå, att Kristi rike består i hjärtats rättfärdighet och förlänandet av den helige Ande, utan man skulle mena, att det består i blott iakttagandet av vissa gudstjänstbruk och ceremonier. Vidare – vad vore det för skillnad mellan lagens folk och kyrkan, om den senare vore ett yttre rike? Men Paulus skiljer på det sättet kyrkan från lagens folk, att han säger, att kyrkan är ett andligt folk, d.v.s. icke blott genom borgerliga ordningar skild från hedningarna, utan det sanna gudsfolket, pånyttfött genom den helige Ande.”

¹⁰⁸⁴ Finnis 1988, 410.

¹⁰⁸⁵ Gadamer 1989, 291.

hermeneutiska cirkeln.¹⁰⁸⁶ Gadamer har hänvisat till Schleiermachers tolkningsbegrepp enligt vilket ”ingenting som kräver tolkning kan förstås genast”.¹⁰⁸⁷ Vid uttolkningen i den hermeneutiska cirkeln är texten och dess delar i dialog med varandra så att delar tolkas genom helheten, men också helheten genom dess delar.¹⁰⁸⁸ Ju längre tid man kretsar i cirkeln, desto klarare blir helheten och delarna belysta genom varandra. Gadamer ifrågasätter dock uppnåendet av fullkomlighet vid tolkningen.¹⁰⁸⁹ Enligt honom sker det aldrig att den hermeneutiska cirkeln tar slut eller går över i förståelse.¹⁰⁹⁰

Intressant ur avhandlingens synvinkel är Gadamers slutsats om att den (mänskliga) tolkningens cirkel mynnar ut i en ändlös cirkel, eftersom den mänskliga förståelsen enligt honom alltid består i tolkning. Den mänskliga förståelsen består alltid i begränsad, tidsbunden, kringgående och ofullständig tolkning. För Gud som står utanför tiden är absolut vetande möjligt, men inte för människan.¹⁰⁹¹ Även vid tolkandet kommer man vid tolkandet av det absolut rätta fram till ”herculesuttolkaren”.

Vid klargörandet av lagstiftarens vilja kan uttolkningen av texten i sin föränderliga del nalkas med schleiermachska mål och strävanden och klargöra textens innehåll utifrån opphovsmannens uppfattningar genom att röra sig i den hermeneutiska cirkeln. Vid uttolkning av Bibeln, handlar det också om det oföränderliga. På det oföränderliga grundar sig även kyrkans bekännelse och dels kyrkans lagstiftning. Inför de två förstnämnda (Bibeln och den av människor författade bekännelseskrafttexten som utlägger Bibeln) för den hermeneutiska cirkeln inte på alla punkter fram. Också inför dessa texter erbjuder sig uttolkarens ”Vorhabe” (”fore-having”). I verkligheten förutsätter dessa texters karaktär att man inriktar sig på den absoluta sanningen som något som övergår det mänskliga förnuftet, varvid den enda återstående möjligheten för tolkningen och tolkaren blir: ”Absolute knowledge or absolute truth, even if possible for timeless God, is not possible for a human being.”¹⁰⁹² Hur har kyrkan förstått Bibeln och kyrkans bekännelseskrafter som hänvisar vid tolkandet av Guds uppenbarelse till Kristus och Guds heliga Ande som nycklar för utläggningen av skrifterna?¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁶ Gallagher 1992, 58–63.

¹⁰⁸⁷ Gadamer 1989, 191–192.

¹⁰⁸⁸ Gallagher 1992, 59.

¹⁰⁸⁹ Gadamer 1989, 293: ”Heidegger describes the circle in such a way that the understanding of the text remains permanently determined by the anticipatory movement of fore-understanding. The circle of whole and part is not dissolved in perfect understanding but, on the contrary, is most realized.”

¹⁰⁹⁰ Gallagher 1992, 61.

¹⁰⁹¹ Gallagher 1992, 62: ”An interpretation that would understand ’at once’ would not be an interpretation at all, but a divine, absolute insight. Absolute knowledge or absolute truth, even if possible for a timeless God, is not possible for a human being.”

¹⁰⁹² Ibid. Gadamer 1984, 64 ser en klar skillnad mellan det som människan vet/tolkar och den gudomliga sanningen/det gudomliga vetandet. Människans lott är (endast) strävan mot den gudomliga: ”I think Plato was well aware of this position when he said that philosophy is something for human beings, not for gods. Gods know, but we are in this ongoing process of approximation and overcoming error by dialectically moving toward truth.” (Kursivering i originalet)

¹⁰⁹³ Se Vanhoozer 1998, 457: ”Speech act theory serves as handmaiden to a trinitarian theology of communication. If the Father is the locator, the Son is his preeminent illocution. Christ is God’s definite Word, the substantive content of his message. And the Holy Spirit – the condition and power of receiving the sender’s message – is God the perlocutor, the reason that his words do not return to him empty (Isa. 55:11). The triune God is therefore the epitome of communicative agency: the speech agent who utters, embodies, and keeps his Word.” Konkordieformeln 2:26: ”... men att vi pånyttfödes och få nytt hjärta, sinne och håg, det verkar den

Då kyrkorättsteorin gestaltas blir det centralt att definiera kyrkorättsligt vad kyrkan är. Att kyrkorättsligt uppfatta kyrkan som *sanctorum communio* öppnar en Taking the Bible Seriously-synvinkel på kyrkorätten då den utgör en grund för förståelsen och även tolkningen av kyrkan och dess grund. Då är förståelsen och utläggningen av bibeltexten inte längre knutna till den mänskliga tolkningens ändlösa kretslopp i den hermeneutiska cirkeln. En ”Divine-synvinkel” öppnar sig för förståelsen av kyrkans liv för att komplettera det mänskliga tolkandet och ge en förklaring för kyrkans existens. Detta innebär betydelsen av den treenige Gudens heliga Andes verksamhet för kyrkans bibelteologi vid utläggningen av den för mänskligheten uppenbarade texten på grundval av kyrkans symboler och tradition som grundar sig på den. Denna verksamhet innebär en sådan cirkel av kyrkans hermeneutiska tolkning, där kyrkans transcendent ”grundnorm” i den kyrkliga undervisningens kontext bestäms bibliskt, i stället för enligt Grundnorm eller Hercules.

Kyrkorättens lära om rättskälla

Kyrkorättsbegreppet står i samband med *kyrkorättens rättskällor*. Dessutom visar rättskällorna på kyrkorättens karaktär eller definierar den samt styr tolkningen av den. I dem står kyrkorätten att finna. Från vilka rättskällor bör kyrkorätten i sin stora omfattning utgå? Kyrkolagstiftningens samband med kyrkans bekännelse har väckt kritik, eller så har tolkningen av bekännelsen ansetts oklar.¹⁰⁹⁴ Den moderna kyrkorättens rättskällor har i den finländska kyrkorätten utretts endast litet,¹⁰⁹⁵ och dessutom närmast kyrkoförvaltningsrättsligt.¹⁰⁹⁶ I kyrkorätten gäller det dock ”mera än blott” kyrkoförvaltningsrätt, varför detta studium bör kompletteras med en vidare blick för att klarare kunna identifiera kyrkorättens legitimitet.

Den allmänna läran om rättskälla och särskilt om kyrkorättens rättskällor

Läran om rättskälla utgör i rättsvetenskapen allmänt ett av dess svåraste problem. Lagen och domstolarnas utslag har av olika forskare och i olika rättskulturer betonats olika. Med läran om rättskälla har man även kunna avse saker av annat slag, såsom rättens karaktär, tolkning, uppkomst och upptäckt.¹⁰⁹⁷ I den allmänna rättsteorin har läran om rättskälla definierats som läran om de grunder som styr domstolarnas och övriga institutionella rättskipares juridiska beslutsprövning.¹⁰⁹⁸

helige Ande allena. Han öppnar vårt förstånd och hjärta, så att vi kunna förstå Skriften och giva akt på orden, såsom det heter i Luk. 24: 'Han öppnade deras sinne, så att de förstodo Skriften.' ”

¹⁰⁹⁴ Simojoki A. förde i sitt inlägg i TT 1989 fram som kritik sin misstanke om en nedvärdering av betydelsen av kyrkans bekännelse som rättskälla i 1993 års kyrkolagsrevision. Arto Seppänen utredde 2007 betydelsen för kyrkans rätt av kyrkolagens bekännelseparagraf som i viss mån hade hamnat i skymundan.

¹⁰⁹⁵ Se dock t.ex. Juntunen H. 2003, 165–181; Leino 2005a, 157–161.

¹⁰⁹⁶ Leino 2002a, 110–116.

¹⁰⁹⁷ Tolonen, H. 2003, 1. Enligt Klami 1986, 47 utgör rättskällorna material i vilket rättskiparen vid framställningen av utslaget söker efter en norm som stöd för sitt utslag.

¹⁰⁹⁸ Siltala 2003, 896–897. Siltala delar in rättskällorna i statiska (sådana som definierar domarens beslutsprövning enligt en normhierarki eller en viss modell, t.ex. lagstiftning) och dynamiska (sådana som styr domarens beslutsprövning situationsbundet). Siltala räknar upp tio institutionella rättskällor (bl.a. Europeiska gemenskapen, EU-lagstiftningen, nationell lagstiftning, lagberedningsmaterialet, prejudikat osv.) och därutöver tre icke-institutionella rättskällor (bl.a. juridisk litteratur). Rättskällorna kan dessutom indelas i *förpliktande* (bl.a. EG/EU-lagstiftning, de allmänna rättsanvisningarna för Europeiska människorättsdomstolens utslag, nationell lagstiftning), *vägledande* (bl.a. lagberedningsmaterial, prejudikat) samt *andra eventuella rättskällor* (bl.a. juridisk litteratur).

I tysk kyrkorätt har frågan om betydelsen av den samhälleliga rättens rättskällor som rättskällor för kyrkorätten utöver grundproblemen som gäller relationerna mellan staten och kyrkan även satts i samband med uppfattningen av den kyrkligt-teologiska rätten över huvud. Enligt Gerhard Robbers hör frågan om statlig rätt som rättskälla för kyrkorätten till de centrala problemen för relationerna mellan staten och kyrkan och även den kyrkligt-teologiska förståelsen av rätten. Svaret på denna fråga är föremål för en ständigt historisk utveckling beroende på att dels den kyrkorättsliga förståelsen, dels det statliga lagstiftningskravet förändras.¹⁰⁹⁹

Vid definitionen av rättskällebegreppet har betoningen i regel legat på de juridiska motiven för rättsliga utslag.¹¹⁰⁰ Läran om rättskälla behövs dock inte enbart för att erhålla rättsliga utslag. Inte heller har frågan om förhållandet mellan rätt, moral och politik har betraktats som ett enbart teoretiskt problem. I praktiken är det möjligt för domstolarna, men även medborgarna att med förmedling av läran om rättskälla att igenkänna vad som utgör rätt. Kyrkan som ett offentligrättsligt samfund utgör till sin lagstiftning en ”specialektor” i rättsordningen, som inte står i centrum för den samhälleliga rättskipningen. Läran om rättskällan bör dock också känna igen särdragen i rättsområdet i fråga för att kunna konstruera tillämpbara rättsnormer – sistnämnda begrepp i kyrkorättens vidare bemärkelse.

”Syntesdefinitionen” av rättskällsbegreppet är så till vida inexakt att bl.a. rättsreglerna och rättsprinciperna enligt det *utgör* rättskällor:

Rättskälla är således en gemensam benämning på alla de rättsregler, rättsprinciper, prejudikat, förarbeten till författningar och annan information av normativ relevans som i utslagssituationen används för att påvisa vad som är den gällande rättens innehåll i det förevarande ärendet. Annorlunda uttryckt utgör rättskällorna det material utifrån vilket de tillämpbara rättsnormerna kan konstrueras.¹¹⁰¹

Om man som rättskällor godkänner rättsregler och rättsprinciper måste man fråga sig hur rätten i så fall kunde upptäckas och igenkännas skilt för sig. I kyrkorätten, då *det är fråga om kyrkan*, borde det inte ens överraska om rättskällorna upptäcks även utanför rättsreglerna och rättsprinciperna. Definitionen av kyrkans grund finner man i teologin, Bibeln och en lära i enlighet med den, varför också grunden för den rätt som gäller den bör återfinnas i samma källor.

Allmänna definitioner av rättskällorna når inte i kyrkorätten dimensionen av kyrkans överpositiva rätt. Den rätt som gäller kyrkan som de heligas gemenskap, *sanctorum communio*, förutsätter att den kan igenkännas uttryckligen som framspringande ”ur kyrkans egenartiga grundläggande strukturer”. Dessa utgångspunkter borde vara bestämmande då den rätt som gäller kyrkan uppkommer, tolkas och upptäcks. Grunddefinitioner utifrån rättskälleläran möjliggör uppfattningen om kyrkan och dess rätt närmast enbart från kyrkoförvaltnings- eller tjänstemannarättsliga utgångspunkter, varvid kyrkans karaktär av trosgemenskap förblir sekundär. Sådana omständigheter uppmärksammades dock redan av bl.a. Schauman:

Det är således egentligen för bestämmandet af kyrkans sanna begrepp, hwarat författningen är beroende, samt de ur detsamma hemtade öfversta grundsatserna för kyrkans rätt, som den heliga skrift

¹⁰⁹⁹ Robbers 1997, 474: ”Die Frage nach staatlichem Recht als Rechtsquelle im Kirchenrecht berührt Grundprobleme des Verhältnisses von Staat und Kirche, aber auch des kirchlich-theologischen Verständnisses von Recht überhaupt.”

¹¹⁰⁰ Leino 2002a, 111.

¹¹⁰¹ Laakso 1990, 63. (Min översättning)

bör betraktas som kyrkorättens källa. – Annorlunda förhåller sig det med den katolska kyrkan. Hon härleder flere i henne bestående inrättningar från den heliga skrift, i det hon tolkar densamma efter den infallibla kyrkans grundsatser.¹¹⁰²

I sin rättsvetenskapliga granskning indelade Ragnar Hemmer i den klassiska läroboken om finsk rättshistoria kyrkans (historiska) rättskällor som *allmänna rättskällor för kyrkan* i *allmänna* (som gäller hela romersk-katolska kyrkan) och *partikulära* (som gäller den svenska kyrkoprovinsen och dess stift).¹¹⁰³ *Allmänna rättskällor för kyrkan* var:

- 1) Bibeln (översättningen Vulgata enligt Hieronymus), enligt katolska kyrkan innehöll Bibeln ”Guds lag”. Bibeln var betydelsefull närmast med tanke på principer, inte som lagbok.
- 2) Corpus iuris canonici, romersk-katolska kyrkans lagbok med följande innehåll:
 - a) Decrum Gratiani
 - b) Gregoriana eller Decretales, de påvliga breven
 - c) Liber sextus
 - d) Clementinae
 - e) Extravagantes

Till kyrkans *partikulära rättskällor* hörde dessutom (av Skänninge möte år 1248 påbjudna):

- 1) påvliga bullor till den svenska kyrkoprovinsen
- 2) statuter och dekretaler avgivna av Svenska kyrkans myndigheter
- 3) landskapslagarnas kyrkobalkar

I katolska kyrkans kyrkorättstradition utgjorde *ius canonicum* ett rättsligt begrepp som i sig hade ett förpliktande inslag. Till sina utgångspunkter utgjorde den inte världslig rätt. Förhållandet mellan kyrklig och världslig rätt i den kanoniska rättens historia kan dock anses oklart.¹¹⁰⁴

I ortodoxa kyrkan har grunden för kyrkan och den kodifierade kyrkorättens rättsliga, skapande verksamhet utgjorts av tre faktorer: Nya testamentets kanon, den apostoliska traditionen och det på apostolisk succession grundade biskopsämbetet.¹¹⁰⁵ Huvudkällorna för rätten har varit dels Bibeln och i synnerhet Nya testamentet, vars råd har uppfattats som grundläggande rättsregler i frågor om församlingens ordning samt sakraments- och äkten-skapspraxis, dels den muntliga traditionen. Även kyrkliga seder och bruk har haft betydelse, såvida de inte motsäger Bibeln och den muntliga traditionen. Dessutom har man i ortodoxa kyrkan tillmätt de sju katolska kyrkomötenas kanoner samt kompletteringen av det femte och sjätte katolska kyrkomötenas (Konstantinopel år 681 och Nicea år 787) lagstiftande verksamhet betydelse av rättskälla. Dessutom har vissa enskilda kyrkomötenas beslut och vissa kyrkofäders kyrkorättsliga bestämmelser samt de kanoniska definitionerna

¹¹⁰² Schauman 1853, 38–39. Se även Richters 1858, 187 uppfattningar om kyrkorättens rättskällor: ”Die Bekenntnisschriften sind zuvörderst gegenüber der römischen Kirche eine Schranke, welche die Verfassungsbildung nicht überschreiten darf. Dennächts enthalten sie aber positive Grundsätze, die in jeder evangelischen Verfassungsbildung sich wiederfinden müssen.”

¹¹⁰³ Hemmer 1968, 22–25. Se Leino 2005a, 160, där Hemmers granskning anses intressant också för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, sedd ur kyrkans perspektiv av ”universell tidlöshet”.

¹¹⁰⁴ Tolonen H. 2003, 31. I praktiken tillämpades den kanoniska rätten under historiens gång också på angelägenheter som kan anses världsliga.

¹¹⁰⁵ Benz 1970, 87.

av de berömda medeltida bysantinska kyrkorättslärarna innehållit material av rättslig betydelse. Efter kejsar Justinianus död förenades ortodoxa kyrkans rättsföreskrifter med de statliga kyrkoföreskrifterna i en samling ("Nomokanon").¹¹⁰⁶

Reformationen ledde till en början till en ökad betydelse för Bibeln som rättskälla (även allmänt). Detta berodde på reformationens betoning på principen om Guds ords, d.v.s. Bibelns auktoritet mot av människor uppfunna "nedärvda föreskrifter".¹¹⁰⁷ Enligt Hemmer har man i romersk-katolska kyrkan upptäckt Bibelns värde som rättskälla med hänsyn till principerna.¹¹⁰⁸ Martti Simojoki konstaterade i sin 1960-talspublikation något gåtfullt,¹¹⁰⁹ att "Bibeln inte är en rättskälla, men den innehåller evangeliet, och därför är den betydelsefull för kyrkans rättsordning". Även om Simojokis konstaterande i detta sammanhang inte avsetts hänföra sig till läran om rättskälla, visade det ändå hur avgörande det är för kyrkan, även med tanke på kyrkorättens lära om rättskälla, vad kyrkolagstiftningen utgår från.¹¹¹⁰

Också i Erik Wolfs granskning av de kyrkliga rättskällorna uttryckte överskrifterna för kapitlen och underkapitlen redan i sig det specifika med kyrkorätten: Göttliches Kirchenrecht, Göttliches Recht der Biblischen Weisung, Natürlisches Kirchenrecht och Positives Kirchenrecht.¹¹¹¹ Erfarenheterna av kyrkorätten i det nationalsocialistiska Tyskland bidrog i den efterkrigstida kyrkorättsteorin till en distansering från en sådan *additiv* uppfattning om kyrkorätten, enligt vilken kyrkorätten vore något främmande tillägg, som rentav stod i motsats till kyrkans väsen.¹¹¹² Erfarenheterna av hur tredje rikets filosofiska idévärld välldes in också i nytolkningen av kyrkans lärogrund och hur kyrkans rätt på grund av detta trampades ned, visade hur omöjlig en sådan *dialektisk* kyrkorättsuppfattning var i kyrkan, i vilken rätten grundade sig enbart på den samhälleliga makten och undertryckte kyrkans egen rätt som ett betydelseöst teologiskt begrepp.¹¹¹³ I uppfattningen om kyrkorätten medförde detta en förstärkning i den *konsekutiva* kyrkorättsuppfattningen i kyrkorätten, enligt vilken kyrkans rätt skulle härledas direkt ur kyrkans väsen, kyrkans dogma, Bibeln och bekännelserna. Detta innebar å sin sida en spänning av ett nytt slag i uppfattningen om kyrkans rätt i dess oberoende av förstärkningen av staten.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁶ Benz 1970, 88.

¹¹⁰⁷ Leino 2002a, 115.

¹¹⁰⁸ Hemmer 1968, 55. Se även Pihlajamäki-Mäkinen-Varkemaa 2007, 77 som konstaterar att de under den tidigkristna perioden (100–300) vid ekumeniska och lokala konsilier skapade kanonerna vid sidan av Bibeln utgör kyrkorättens tidigaste källor. Andra centrala och auktoritativa rättskällor var kyrkofädernas skrifter, den romerska rätten, liturgiska texter samt penitentialskrifterna och senare på 300-talet klostrens monastiska regler.

¹¹⁰⁹ Simojoki M. 1960, 57.

¹¹¹⁰ Leino 2002a, 116.

¹¹¹¹ Wolf, Erik 1961, 458–487.

¹¹¹² Jfr Sohms uppfattningar. Dombois 1961, 22–26.

¹¹¹³ Ur kyrkorättsynvinkel uttryckte Maurer 1976, 1, paradigmskiftet på följande sätt: "Das Recht der Kirche ist der Niederlag ihres Bekenntnisses, das ist die Ehrfahung, die die deutsche evangelische Christenheit in den Jahren des Kirchenkampfes zwischen 1933 und 1945 gemacht hat. Aus dieser Erfahrungserkenntnis hat die Wissenschaft vom evangelischen Kirchenrecht neue Impulse bekommen." Se Helaseppä 2004, 60, där det redogjordes för hur nazi-ideologin välldes in i kyrkans lärogrund och bekännelse, då man bl.a. enligt programförklaringen från Thüringer Deutsche Christen inte från deras sida förde fram "något nytt evangelium eller någon ny Bibel eller dogmatik".

¹¹¹⁴ Dombois 1961, 30–39. Simojoki A. 2007. Hans Dombois' (1961) "nådens rätt" är en översikt inom ekumenisk kyrkorätt, som inte belyser enbart någon viss nationell kyrkolagstiftning, utan kyrkorätten i dess vidare –

Hans Martin Müller hänvisar vad gäller Bibelns och bekännelsens karaktär av rättskälla till den evangeliska kyrkans *ius divinum* -begrepp som beskriver den kyrkorättsliga autonomi, och i stället för positiva rättsnormer till uppfattningen om Bibeln och bekännelsen som ett ”rättesnöre som anger grundriktningarna”.¹¹¹⁵ Hans Dombois beskrivning av hur kyrkorättsuppfattningen förändrades efter andra världskriget uttryckte en vidgad syn från att binda begreppet vid en renodlad (statlig) Staatskirchenrecht till en autonom kyrkorätt och en karaktär av en liturgisk bekännelses (nådens) rätt.¹¹¹⁶

Också med tanke på den finländska kyrkorättens lära om rättskälla är det centralt att iakttas att kyrkolagsystemet utgår från kyrkans lära. Som ett inomkyrkligt, om än oskrivet ändringsförbud kan man betrakta de bestämmelser om kyrkans bekännelse som ingår i kyrkolagstiftningen.¹¹¹⁷ Kyrkolagen stiftas visserligen i riksdagen på samma sätt som andra lagar, dock under ett ändringsförbud som gäller propositionen om den.

När det är tal om kyrkorätt borde det vara centralt i läran om rättskälla hur kyrkorätten från *sanctorum communio*-synpunkt¹¹¹⁸ kan igenkännas som rätt som kan godkännas i kyrkan. För kyrkorättens del måste man fråga om den slutligen utgår från Bibeln eller om uppfattningen om den i sista hand är att återföra till rättspositivismen eller annan människoskapad rätt med dess teori, tillämpning eller tolkning.¹¹¹⁹

Från kyrkorättens lära om rättskälla kommer man till definieringen av dess *principiella riktighet*, dvs. legitimitet.¹¹²⁰

Kyrkorättens innehållsliga riktighet

De institutionella principerna för berättigande eller justification kan definieras som grunder som ansluter sig till samhällets hävdvunna, föreskriftsbundna och rättsligt betydelsefulla sedvänjor.¹¹²¹ Det har vid definieringen upptäckts fyra slags institutionella justifikationsprinciper i anslutning till rättskällor: demokratiprincipen dvs. respekten för lagstiftarens vilja, viljans autonomi dvs. respekten för medborgarnas avtalsfrihet, rättslig jämlikhet dvs. medborgarnas formella rättsskydd och suveränitetsprincipen dvs. iakttagandet av bestämmelser avgivna av en högre makthavare. Dessutom kan materiell rättvisa anses vara en central icke-institutionell justifikationsgrund.¹¹²²

Juha Lavapuro analyserar i sin doktorsavhandling uppfattningarna om alternativen inom rättspositivismen. Han konstaterar att den finländska och i vidare bemärkelse den skandinaviska läran om rättskälla har betonat lagstiftningen som den viktigaste rättskällan. Även om det också ingår rättsprinciper i rättsordningen, har det institutionella stödet även för

och egentliga – bemärkelse. Detsamma kan sägas om Erik Wolfs (1961) kyrkorättsliga översikt som behandlar ”kyrkans ordning”.

¹¹¹⁵ ”Richtschnur” im Sinne von ”direktiven Grundsätzen”. Grundval är förvisso mer än endast grundinriktning. Müller 2005, 317. Jfr grunduppfattningen om bekännelsen som Schauman förde fram. Wolf, 1959, 1509

¹¹¹⁶ Dombois 1961, 30–81.

¹¹¹⁷ 1993KO 1 kapitel 1 §: ”...all lära i kyrkan skall prövas och bedömas enligt Guds heliga ord”. Seppänen 2007, 92.

¹¹¹⁸ Teinonen R & S.A. 1976, 221.

¹¹¹⁹ Jfr teologisk rättspositivism som i varje fall eftersträvar att förklara den allmänna uppfattningen av rätten.

¹¹²⁰ Juntunen H. 2003, 182.

¹¹²¹ Enligt en definition i Siltala 2003, 886 kan man med hjälp av dessa principer bevisa att de av rådande institutionell lära om rättskälla uppfattade rättsliga utslagsgrunderna är värdeteoretiskt berättigade.

¹¹²² Siltala 2003, 886–887.

deras del ansetts kunna härledas från lagstiftningen.¹¹²³ Inom rättsvetenskapen har det dock även förekommit en diskurs om sättet på vilket lagstiftarens och domstolens roller borde beaktas i demokrati- och maktfördelningsprinciperna vid avvägningen av de grundläggande fri- och rättigheterna mellan individer.¹¹²⁴

Enligt den rättspositivistiska kyrkorättsuppfattningen består kyrkorätten mest centralt (utöver övriga författningar som gäller kyrkan) i en kyrkolag som är rätt stiftad enligt det kyrkolagssystem som ingår i rättsordningen. Kyrkolagen utgör grunden för acceptabilitet på grund av det institutionella stöd den erhållit. Man har ansett att det förhåller sig så på grund av författningens materiella innehåll oberoende av om det eventuellt står i strid med kyrkans och kyrkolagssystemets teologiska grund.¹¹²⁵

Begreppet kyrkorätts legitimitet har i regel definierats enligt den moderna rättsteorins begrepp som är kompatibla med allmän förvaltningsrätt. I den nationella lagstiftningen ingår föreskrifter om stiftandet av kyrkolag. Enligt dessa förutsätter föreskrifterna om stiftande av kyrkolag bl.a. kyrkans initiativrätt samt iakttagandet av föreskrifterna om kvalificerad majoritet, kyrkomötets arbetsordning och riksdagens lagbehandling. Då skulle giltighetskravet förutsatt av kyrkolagens legitimitet förverkligas.¹¹²⁶ Men kan detta vara tillräckligt som ett godkännande för kyrkorätts legitimitet?

Gunnar Träskman framförde ”medborgarolydiga” uppfattningar i sin tidigare chefs festskrift bl.a. med avseende på kyrkans enhet genom att fråga: ”Kan en eller flera kyrkor utarbeta en ny bekännelseskraft som skall anslutas till de gamla för att uttrycka vad den kristna tron betyder idag? Varifrån får denna skrivelse sin auktoritet?” Han dryftade i artikeln frågan sålunda:

Ingen behöver klarlägga för mig t.ex. kyrkomötets ställning i vårt land och dess juridiska auktoritet, då det med tillräcklig majoritet i en demokratisk röstningsprocess beslutar om t.ex. kvinnliga biskopar eller antar en ny kyrkohandbok eller godtar ett principbeslut om ”ställningstaganden som gäller kyrkans tro och lära”. Jag känner till bättre än de flesta både den nuvarande och den kommande kyrkolagen. Mina misstankar gäller dock normativa saker. På vilka trosnormer, vilken ”regula fidei” stöder sig kyrkan när den fattar sådana beslut? Måhända räcker det för en teolog att vädja till den helige Andes inflytande. För en jurist räcker det inte. Jag anser inte att det skall betraktas som en auktoritativ trosnorm om 81 ledamöter av 108 anser att i någon viss specialfråga är vår bekännelse strikt taget så eller så. Knappast har Luther heller avsett det.¹¹²⁷

Hannu Juntunen konstaterar att kyrkorätten och den samhällseliga kyrkorätten inte är av samma väsen. Kyrkans egenartade uppgift utgör en skiljande faktor. Bedömningen av kyrkorätten med legitimitetens kriterier föranleder dock den även av erfarenheten bekrä-

¹¹²³ Tuori 2003, 938.

¹¹²⁴ Lavapuro 2010, 96. Jfr Tuori 2007, 271, 266–267.

¹¹²⁵ Denna uppfattning ansluter sig till den av Martti Simojoki beskrivna kyrkorätten ”i ordets vedertagna bemärkelse”, dock med reservation för att man sedan gammalt velat undvika att stiftandet av kyrkolagen står i strid med kyrkans bekännelsegrund. Enligt Simojoki 1957, 132 består denna kyrkorätt av skötseln av kyrkoorganisationen närmast utifrån ändamålsenlighetssynpunkter.

¹¹²⁶ Om t.ex. ett kyrkomötesbeslut förutsätter kvalificerad majoritet men beslutet fattas inte med en sådan majoritet, kan man påstå att giltighetskravet inte har uppfyllts, även om det inte vore fråga om en lag som ska stiftas utan om ett beslut över huvud som förutsätter acceptabilitet. Jfr det av kyrkomötet hösten 2010 med enkel majoritet behandlade och antagna tillståndet att be i en angelägenhet som gällde samkönade personer, om beslutets innehåll var ett beslut som gäller kyrkans lära i enlighet med KL 20:7,2,2 p. Då kunde legitimiteten hos kyrkomötets förfaringsätt ifrågasättas.

¹¹²⁷ Träskman 1991, 173. (Min översättning)

tade iakttagelsen att varken kyrkan eller dess rättsliga avgöranden har varit ofelbara.¹¹²⁸ Juntunen konstaterar samtidigt att kyrkans ”värdegrund, dvs. kyrkorättens överpositiva grund inte som sådan utgörs av Bibeln, dogmat eller bekännelsen som *texter eller textsamlingar*, utan av *den kristna tron* i sig som en uppsättning av kriterier vilande på kyrkans ordning och rättsliga författning”. Detta anser han tyda på kyrkorättslig rättspositivism: Kyrkan måste fatta besluten om sin rättsliga författning utifrån sin tro. Enligt Juntunen ”utgör den kristna tron även i praktiken den överpositiva grunden och det överpositiva kriteriet för kyrkorättens överpositiva rätt.”¹¹²⁹

Denna uppfattning kan i princip åtminstone delvis omfattas förutsatt att den nämnda tron inte handlar om vilken tro som helst, utan är 1) sant kristen tro samt 2) att den kristna tron utgör tro i enlighet med Bibeln, kyrkans lära, dogm och bekännelse. Juntunens definition innehåller samma för kritik utsatta subjektivitetskriterium som t.ex. definitionen av det subjektiva samvetet i samband med kyrkans aktuella tvistefråga.¹¹³⁰ För den kristna trons del utgör frågan om trons apostolicitet en fråga om dess ”ögonsten”.¹¹³¹

Inte heller kyrkomötet har av ”överpositiva” skäl som hänför sig till kyrkans väsen fullmakt att fatta legitima beslut i strid med kyrkans lära, och kyrkans myndigheter kan inte verka i strid med kyrkans lärogrund, även om kyrkomötesdelegaterna personligen skulle vara kristet troende.

Som grund för kyrkans rättskällor som måste beaktas vid beslutsfattandet bör man enligt Sammeli Juntunen betrakta kyrkans hela dogm¹¹³² (oberoende om de som avgör kyrkans angelägenheter tror på den eller ej). Att renodla kyrkans överpositiva grund som kristen tro förblir således som definition ofullständig.¹¹³³ Fides qua creditur-tron som begrepp är för subjektivt för att kunna utgöra grund för kyrkorätten, och även fides quae creditur-tron¹¹³⁴ utan förankring i kyrkans dogma och bekännelsegrund lösgör kyrkorätten. Kriterierna för kyrkorättens legitimitet som framspringer även t.ex. ur den kristna trons innehåll¹¹³⁵ kan då enbart utgå t.ex. från att människan är skapad, om kristologin och människans syndighet i grunderna för kyrkorätten åsidosätts i helheten av kyrkans dogm. Trots sina anknytnings-

¹¹²⁸ Juntunen H. 2003, 226.

¹¹²⁹ Juntunen H. 2003, 227.

¹¹³⁰ Juntunen H. 2006, 42–43. Toiviainen 1989, 115.

¹¹³¹ Kvist 1992, 153–154: ”För att Kristi kyrka samfällt skall kunna representeras, är en tro på Gud och en gemensam uppfattning om det sätt, på vilket gudsgemenskapen kommer till stånd, ett oundgängligt villkor. Om ingen tro på ett enda gudomligt väsen, vari finns tre åtskilda personer, Fadern, Sonen och den helige Ande, existerar, och om innehållet i CA:s fjärde artikel – att människorna inte kan rättfärdiggöras av egna krafter, egen förtjänst eller egna gärningar, utan att de rättfärdiggörs *gratis* för Kristi skull när de tror, att de upptas i nåden och att synderna förlåt för Kristi skull, som genom sin död åstadkommit tillfylelsgörelse för deras synder, och att denna tro av Gud tillräknas som rättfärdighet inför honom, inte är ett uttryck för apostolisk tro, kan det inte heller bli tal om någon som helst adekvat kyrklig representation.”

¹¹³² Jfr Sammeli Juntunens uppfattning om grunden för kyrkans bibelteologi (”Inte sola scriptura utan Bibeln, dogmat och episkopatet”). Juntunen S. 2010, 253–256. Dogmat avser därvid det bibliskt levande dogmat (jfr Huovinen 1988).

¹¹³³ Juntunen H. 2003, 227. Jfr Träskman 1991, 171–172: ”Men bekännelseskriterierna är ingalunda samma sak som bekännelsen. Den enda absoluta auktoriteten för vår kyrkas tro och bekännelse är Guds heliga ord.” ... ”Jag vill alltså påstå, att vid en juridisk bedömning avgör traditionen den kristna trons innehåll också i en luthersk kyrka. Och om man bryter radikalt mot en stark tradition råkar man lätt i kris även om man så tog exegetiken till hjälp.” (Min översättning)

¹¹³⁴ Teinonen 1976, 289. ”Tron är inte bara ’tro med vilken man tror’ (lat. fides qua creditur), utan inbegriper också trons innehåll, ’tron som man tror’ (lat. fides quae creditur), dvs. läran.”

¹¹³⁵ Juntunen H. 2003, 188, 225.

punkter till kristendomen utgör det obetingade människovärdet, nödvändigheten av medmänsklighet samt principerna om skydd av livet och skapelsen otillräckliga grunder för kyrkorättens berättigande.¹¹³⁶ De kan vara i överensstämmelse med kyrkans värdegrund och tillhandahålla humanistiska värden, har ett centralt betydelsevärde i den samhälleliga rättens berättigande och deras innehåll tjänar som grund för bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande fri- och rättigheter. De är ändå otillräckliga som grund för kyrkorättens doktrin och dess berättigande. Å andra sidan är det också för renodlat att se bekännelseparagrafen som den enda grunden för kyrkorätten.¹¹³⁷

Frågan om *grunderna, dvs. legitimiteten för kyrkorättens berättigande* ingår således som en del i definitionen av kyrkorättsbegreppet och kyrkorättens väsen. Då lagstiftningen om kyrkan blivit en del av den samhälleliga lagstiftningen, har sökandet och definieringen av kyrkorättens legitimitet delvis måst ske utifrån utgångspunkterna för uppfattningen om den samhälleliga rätten. Även om begreppet legitimitet ofta anslutits till funktionen av det politiska systemet eller en annan politisk institution, handlar det mest förenklat om att systemet skall framstå som acceptabelt i medborgarnas ögon. Ett legitimt system kan inte utgå från tvång, utan måste bygga på medborgarnas pliktökänsla gentemot systemet och dess regler. Från systemets sida har man således betraktat medborgarnas faktiska acceptans som legitimitet.¹¹³⁸ Enligt modern rättsteori måste en rättsnorm för att vara bindande vara i kraft och kunna tillämpas i praktiken. Den måste också ha stiftats enligt rättsordningen och således giltig.¹¹³⁹

Trots det måste *acceptabiliteten* av en rättsnorm i kyrkorätten i frågor med anknytning till kyrkans lära inbegripa en consensus i enlighet med kyrkans bekännelse, dvs. den måste erhålla ett sanctorum communio-godkännande av de troende i kyrkan. Således kan man vid bedömningen av kyrkorättens legitimitet som en analog utgångs- eller jämförelsepunkt konstatera att bedömningskriterierna för samhällelig rätt inte i kyrkan i alla avseenden räcker till som bedömningsgrunder för hela innehållet i kyrkorättsbegreppet. *Åtminstone sådana endast kyrkans egna angelägenheter som ansluter sig till "den kyrkorätt som hör till Kristus-budskapet" måste vad gäller lagstiftningens riktighet/legitimitet i kyrkan utgå från godkännandet, consensus, från de medlemmar som tror och bekänner i enlighet med dess lära.* Detta förutsätts uttryckligen av att kyrkan uppfattas som ett sanctorum communio, eftersom denna gemenskap är möjlig endast i en lärans endräkt såsom bekännelse-skrifterna beskriver det. Även om augsburgska bekännelsen (VIII) håller det för möjligt att någon skrymtare eller ogudaktig har förvalt sakramentet i kyrkan, är det enligt bekännelsen självklart att kyrkan dock är "de heligas och sant troendes samfund". Även om någon som inte uppfyller detta kriterium hade sällat sig till skaran, förvandlas dock inte själva samfundet till ett annat, inte heller inverkar detta på det rena förkunnandet av evangelium eller det rätta förvaltandet av sakramenten, eftersom dess önskan är att vara de heligas och sant troendes samfund, kyrka.

¹¹³⁶ I den kristna tron ingår också det dubbla kärleksbudets "tandem". Det är inte blott fråga om att älska människan och nästan.

¹¹³⁷ Seppänen 2007, 92.

¹¹³⁸ Enligt Juntunen H. 2008 är dock inte "folket 'allsmäktigt', utan allt maktbruk begränsas av kriterierna för rättens legitimitet: människovärdet, medmänskligheten samt skyddet av livet och skapelsen."

¹¹³⁹ Enligt Siltala 2001, 61 måste man i de rättspositivistiska rättsteorierna (Austin, Kelsen, Hart) ett rättspositivistiskt program enligt vilket man måste noggrant skilja mellan rättens ikraftvarande och rättens innehållsliga acceptabilitet. Dworkins rättsteoretiska tänkande har gjort muren lägre mellan å ena sidan den ikraftvarande rätten och å andra sidan moralprinciperna och samhälleliga målsynpunkter.

Med tanke på avhandlingens tema är det dessutom en svår fråga vad gäller kyrkorättens doktrin om kyrkans lära slutligen ändå är ”endast kyrkans egen angelägenhet”? Så till vida är den inte det att kyrkan inte kan ändra på den. Martti Simojoki konstaterade att ”kyrkans röst” i princip inte kan vara någon annan än apostlarnas röst.¹¹⁴⁰ Simojokis konstaterande håller säkert streck, men mera svårbesvarat är hur denna apostlarnas röst skall förstås i kyrkans brytningsskeden.

För att utgöra *rätt enligt den samhälleliga lagens kriterier för godkännande* borde kyrkorätten i enlighet med rättens uppfattning om godkännande som kyrkorätt klara av ett igenkänningstest för (samhällelig) rätt. För den positiva lagstiftningen om kyrkan innebär detta t.ex. enligt Aulis Aarnios uppfattning en helhet, som kan *accepteras i ett rätts-samfund som uppfyller kriterierna för ett rationellt övervägande*. Denna helhet kan härledas ur gällande rätt i enlighet med läran om rättskällor av sinsemellan koherenta rättsregler i rättsordningen.¹¹⁴¹ Eftersom kyrkolagen stiftas som en riksdagslag, kan man analogt som legitimitetsvärde tillämpa på den också institutionella justifikationsprinciper.

Dessa kriterier förklarar och beskriver dock inte helt kyrkorättens holistiska karaktär som något mer än endast samhällelig rätt. I kyrkorätten måste man på grund av dess olika dimensioner beakta även kraven från kyrkans överpositiva rätt i fråga om rättens acceptabilitet. Då kan det *rationellt övervägande rätts-samfundets godkännande* som sådant inte betraktas som ett tillräckligt acceptanskriterium. I stället måste kyrkolagstiftningen också fullfölja *det faktiska - utan att tvinga samvetet - godkännandet av en trosgemenskap som tror enligt kyrkans dogma och bekännelse och förbinder sig till dessa*. Som grund för denna syn kan anföras den på kyrkans bekännelse grundade uppfattningen om kyrkan som de heligas samfund. Då kan *kyrkorättens acceptabilitet* således inte identifiera sig med enbart ett samhällsrättsligt legitimitetsbegrepp.

I modern rättsteori bygger legitimiteten på folksuveräniteten, som är otillräcklig som justifikationskriterium för kyrkorätten. Senast den nertryckning av kyrkans rätt i enlighet med folksuveränitet och med stöd av institutionellt stöd som i närhistorien ägde rum i Tyskland bevisade riktigheten i bekännelsekyrkans och Dietrich Bonhoeffers (1906–1945) verksamhet, då bekännelsekyrkan inte godkände eller betraktade som kyrkans riktiga rätt den ecklesiologi och kyrkorätt som godkänts och påbjudits i enlighet med kyrkan i Hitlers tredje rike och dess nya ideologi.¹¹⁴²

Av nutida rättsteorier förefaller Ronald Dworkins alternativ till rättspositivismen mest kompatibelt eller i varje fall samstämmigt med kyrkorätten mot bakgrund av den rättsliga

¹¹⁴⁰ Simojoki M. 1982, 99. I Anders Bexells inlägg 2011, 132 kan man finna liknande tongångar då han gestaltar Svenska kyrkans beslutsfattande i framtiden. ”Förlåtelsens ord gäller även om kyrkomötet beslutar något annat”. Bexell efterlyste en deliberal diskussionsmodell i den kyrkliga demokratin i beslutsfattandet om kyrkans lära. ”Det är fären som bedömer om det är Kristi röst eller en främmande röst som de hör. Augsburgska bekännelsen beskriver biskopars makt och församlingens yttersta läroansvar. Biskopar, som utövar sitt ämbete, uppdrag riktigt, lyds av församlingen. Men ytterst har församlingen läroansvaret, det vill säga tolkningsföreträde, om biskopens förkunnelse strider mot evangeliet. Denna skyldighet och rättighet för församlingen att döma över alla läror kan bara utövas på ett riktigt sätt om församlingen – ledd av den Helige Ande – lyssnar på Guds ord. Genom tron och dopet har varje kristen ansvar att bedöma alla läror.”

¹¹⁴¹ Aarnio 1988, 1997, 35–57. Siltala 2010, 264. Enligt Aarnio är det rättsliga avgörandet avsett för en bestämd målgrupp, dvs. ett auditorium vars medlemmar dessutom bör ha förbundit sig till det rationella övervägandets spelregler. Se Aarnio 2011, 65–89 (Läran om rättskällor, tillåtna rättskällor som förpliktar starkt och svagt).

¹¹⁴² Se beträffande detta Murtorinne 1972.

kritisk-överpositiva bedömning av den positiva kyrkolagstiftningen som jag föreslagit.¹¹⁴³ Därför bör det komma fram då man motiverar kyrkorättens acceptabilitet, vare sig det gäller kyrkorätt i snävare eller vidare bemärkelse. Även utanför lagstiftningen om kyrkan kan kyrkan bli föremål för sådant ”övrigt rättsligt betydelsefullt” som avses i Dworkins teori.¹¹⁴⁴

Kritiken mot Dworkins på regler baserade och rättspositivistiska rättstänkande bestrider en sådan rättsuppfattning, där rätten genom sin blotta existens skulle ge rättsbegreppet en mera heltäckande förklaring. Rättsordningen inbegriper utöver de av den rättspositivistiska uppfattningen godkända normerna rättsprinciper, förfaringssätt (”policies”) och utslagsstandarder av annan typ som motiverar individens och gruppens rättigheter.¹¹⁴⁵ I den kyrkorättsliga uppfattningen om rätten om är det utöver lagstiftningen om kyrkan också fråga om sådant rättsligt material, vars giltighet och värde vid ett enskilt utslag inte kan motiveras med eller stödas på endast det att det kommit till genom ett riktigt förfarande eller att det utgår från definitionen av riktigheten genom en identifikationsregel i enlighet med samhällelig lag.¹¹⁴⁶ Domarens utslag styrs enligt Dworkin vid sidan av enskilda regler av rättsprinciper av olika vikt. Grunden för dessa principers giltighet återfinns enligt Dworkin i de moralgrunder som uttrycker rättssamfundets sedvänjor och som kan rekonstrueras tolkningsmässigt.¹¹⁴⁷

Sådant rättsligt material som Dworkin avser kan anses härledas från kyrkans överpositiva rätt till den rätt som gäller kyrkan. Enligt Dworkins terminologi består det rättsliga materialet i fråga av rättsprinciper, förfaringssätt och utslagsstandarder av annan typ som motiverar individens och gruppens rättigheter och skyldigheter. Som modell för rättsuppfattningen ger Dworkins teori rum även för en kyrkorättslig uppfattning om rättsordningen. Den lagstiftningsautonomi som man i Finland statsförfattningsrättsligt skapat för kyrkan skulle möjliggöra även beaktandet av kyrkorättsprinciperna inom kyrkans överpositiva rätt i den kyrkorättsliga ”följetongen”. Då skapar kyrkans dogma enhetlighet i s.k. kvistiga frågor (Hard Cases) med anknytning till kyrkans lärogrund, och ingår i den kyrkorättsliga law as integrity -uppfattningen som en del i den kyrkorättsliga tolkningens ”följetong”.¹¹⁴⁸ Detta garanterar också att avgörandet i ärenden som gäller kyrkan med anknytning till lärofrågor även sker med respekt för kyrkans teologiska väsen.

När det gäller kyrkorätt måste man vid begreppet institutionellt stöd beakta karaktären av trosgemenskap som förutsätter att man förbinder sig till kyrkans bekännelse. Vid kyrkorättsliga ”rättsprinciper, förfaringssätt och utslagsstandarder av annan typ” är det

¹¹⁴³ Leino 2003a, 21, 2005a, 185. Med detta bedömningssätt belyses de krav som kyrkans överpositivitet ställer på kyrkans överpositiva rätt samt de motstridigheter och luckor som upptäckts härvidlag.

¹¹⁴⁴ Jfr Aarnios 2011, 92–94 kritik mot Dworkins teori.

¹¹⁴⁵ Dworkin 2002, 22. ”My strategy will be organized around the fact that when lawyers reason or dispute about legal rights and obligations, particularly in those hard cases when our problems with these concepts seem most acute, they make use of standards that do not function as rules, but operate differently as principles, policies and other sorts of standards. Positivism, I shall argue, is a model of and for a system of rules, and its central notion of a single fundamental test for law forces us to miss the important roles of these standards that are not rules.”

¹¹⁴⁶ Dworkin 2002, 40. ”Yet we could not devise any formula for testing how much and what kind of institutional support is necessary to make a principle a legal principle, still less to fix its weight at a particular order of magnitude.”

¹¹⁴⁷ Dworkin 2000, 225–275.

¹¹⁴⁸ Under den senaste tiden har man visserligen i vissa rättskipningsutslag inte velat ge plats för följetongen om tolkningen av kyrkorätten, utan har gått över från en ”genre” till en annan.

fråga om utslagens kompatibilitet gentemot kyrkans konstitution. Idealet är att kyrkomötet som föreslår kyrkolag och de kyrkliga myndigheterna som lagtolkare kan avgöra kvistiga fall (situationer som är schismatiska med tanke på kyrkans lära) inomkyrkligt, koherent och kyrkorättsligt med *law in integrity* -principen på ett sätt som förutsätts av kyrkans konstitution. Kyrkans lagstiftningsmässiga autonomi är tveklöst skapad även med tanke på sådana situationer. Kyrkans historia består dock även i heresins historia och en kamp för att bevara den apostoliska undervisningen.

Kyrkans överpositiva rätt inbegriper en *strävan efter preventivt inflytande*¹¹⁴⁹ och *derogation* förutom på övrig kyrkorätt i varje fall i viss mån även på övrig rätt som gäller kyrkan. Dessa strävanden siktar på att åstadkomma en lagstiftning som står i rätt proportion till kyrkans överpositiva rätt, och att lagstiftningen skall förbli sådan.¹¹⁵⁰

Att utforska kyrkorätten enbart eller närmast endast lag- och/eller bekännelsepositivistiskt kunde principiellt leda till en tolkning av kyrkolagen och dess verkningar på basis av kyrkolagens beredningsmaterial och även kyrkans bekännelseskrifter.

Då vore det *å ena sidan* möjligt att tänka sig att kyrkans bekännelseparagraf utgör någon slags grundlagsenlig bestämmelse i kyrkolagssystemet med en åsidosättande verkan visavi kyrkolagen och sådana bestämmelser som står i strid med dess bekännelseparagraf.¹¹⁵¹ *Å andra sidan* kunde man också tänka sig, sett ur ett bredare perspektiv, att då kyrkans bekännelseskrifter i vid bemärkelse utgör en del av kyrkolagens beredningsmaterial ges de vikt vid tolkningen av rättskällorna.

Bägge synsätten grundar sig på det att kyrkolagen är en författning i samhällets rättsordning och att beredningen och tolkningen av densamma sker som om det vore en samhällelig lag. I praktiken innebär bägge synsätten att beredningen av kyrkolagen är bunden till rättspositivistiska uppfattningar om den samhälleliga lagens bindande kraft och tolkningar, där de konfessionalistiska innehållsliga spörsmålen i kyrkan vore beroende av den samhälleliga lagens lagstiftningsmässiga formaliteter och underordnade dess tolkningsar.

Dessa alternativ leder till frågan hur man över huvud taget ska förstå rättsbegreppet och hur den rätt som gäller kyrkan borde förstås i detta sammanhang. Om man skulle förstå kyrkorätten i den kyrkorättskontext som har beskrivits i de tidigare nämnda alternativen skulle det i grund och botten endast vara en samhällelig fråga. Kyrkolagen borde uttolkas antingen som en samhällelig lag eller så att dess beredningsmaterial beaktas som en rättskälla i tolkningen av kyrkolagen. Hur kunde man då undvika en inskränkning av kyrkobegreppet såsom ett understrykande av hur kyrkan uppfattas närmast som om det vore enbart ett sociologiskt samfund?

¹¹⁴⁹ Jfr Leino 2003a, 21, 119 ”den rättsliga kritisk-överpositiva bedömningen av den positiva kyrkolagstiftningen” samt metafor för kyrkolagstiftningstunna. Se även KOKom 1979, 13: ”Detta levande ord, som väcker tro, kommer till människorna framför allt sålunda att det skrivna ordet, Skriften, med Andens hjälp utlägges, varvid bekännelsen och läran fungerar som *yttre norm*.” (Min kursivering)

¹¹⁵⁰ I praktiken står inga andra rättsliga medel till buds för att fullfölja kyrkans överpositiva rätt än kyrkans ensamrätt enligt KL 2:2,1 att föreslå kyrkolag i allt som rör endast kyrkans egna angelägenheter, även ändrande och upphävande av kyrkolag.

¹¹⁵¹ Jfr Seppänen 2007, 80.

I den rättsteoretiska förståelsen av kyrkans rätt är också kyrkans överpositiva rätt en del av kyrkans rätt. I denna modell har de två regementens åtskillnad från varandra beaktats. Kyrkans överpositiva rätt utgör, på samma sätt som naturrätten, någon slags motsats till legal rätt (om än en annorlunda motsats med skarpare gränser) och dess existens grundar sig inte på samhällelig rätt.¹¹⁵² Kyrkolagen bör i stället återspegla kyrkans teologiska grund såsom definierad i kyrkans bekännelse. Kyrkans överpositiva rätt fungerar således som ”den rättsliga kritisköverpositiva kontrollen visavi den positiva kyrkolagstiftningen”.¹¹⁵³

Rättskipning och det förevarande ärendets verkliga innehåll

Kyrkorätt utgör en följd av kyrkans konstitution, det som gör kyrkan till kyrka. Kyrkolagen består således också i kyrkans trostolkning. ”I den [kyrkolagen] uttalar nämligen kyrkan hurudana slutsatser om kyrkans yttre väsen och dess medlemmars och tjänsteinnehavares uppgifter och åligganden dess tro ger upphov till”, skriver Kalevi Toiviainen.¹¹⁵⁴

Som *trostolkning* kan kyrkolagen därför inte till sitt innehåll stå i strid med kyrkans lära. I kyrkan behövs dock även gemensamt avtalade förfaringsätt. Vad gäller kyrkorätten har innehållet ingått i sådana spelregler vanligen i kyrkolagen. Utgångspunkten är att man följer regler som godkänts i kyrkan, även om det kan finnas en lockelse att förneka eller kringgå sådana normer. Då har man kunnat vädja bl.a. till att de inte passar ihop med den egna trostolkningen, eller till samvetsbetänkligheter. Kalevi Toiviainen analyserar många-handa orsaker till motviljan mot kyrkorätten och kyrkolagen som klargör den:

- *Pragmatiska grunder* (det är inte paragraferna och bestämmelserna som är viktiga, utan endast praktiken och de lösningar som styrs av den),
- *Liberalteologiska emancipationssträvanden* (frigörelse från bestämmelser som begränsar individen/samvetet); Liberalteologins eller liberalprotestantismens centralaste princip har varit att anse sanningskravet i sista hand viktigare än uppenbarelsen. Således borde den kristna tron enligt den kombineras med de olika vetenskapsgrenarnas forskningsresultat. Sålunda utgick idévärlden hos detta synsätt från 1700-talets upplysningstänkande, i tankens och människotankens frihet, förnuftets centrala ställning och människans grundläggande godhet. Förnuftet och erfarenheten är viktigare än vad man tror på. Mänsklig och gudomlig verklighet kan inte ses som varandras motsatser, utan är varandras förlängningar. Till det liberalteologiska synsättet har anslutit sig ett ifrågasättande av trosartiklar som hör till den kristna tron (inspirationsläran och Bibelns auktoritet, kyrkans ämbete, inkarnationen, treenighetsläran, förtappelsen och livet efter döden).
- *Kyrkorättslig spiritualism* (Sohms syn på en kyrkorätt i strid med kyrkans väsen/ande och rätt utesluter varandra).¹¹⁵⁵

¹¹⁵² Se bilaga 8 där man kan se naturrättens obestämdhet i jämförelse med kyrkans överpositiva rätts mera bestämda innehåll (= kyrkans lära).

¹¹⁵³ Leino 2002a, 43; 2003a, 21 och 2005a, 185. Jfr KOKom 1979, 13: ”Detta levande ord, som väcker tro, kommer till människorna framför allt sålunda att det skrivna ordet, Skriften, med Andens hjälp utlägges, *varvid bekännelsen och läran fungerar som yttre norm.*” (Min kursivering)

¹¹⁵⁴ Toiviainen 1989, 115. Därför vore det synnerligen viktigt att sådana endast kyrkans egna angelägenheter som gäller läran och som berör kyrkans medarbetare och medlemmar skulle vara reglerade i kyrkolagen, och att den förpliktande karaktären inte i sådana frågor skulle härledas från den allmänna lagstiftningen.

¹¹⁵⁵ Toiviainen 1989, 115.

Senare har som en *fjärde och aktuell grund* inom kyrkans förvaltningspraxis utöver denna av Toiviainen uppräknade tredelningsanalys även framstigit

- *vädjandet till att det primära inte är individens avgörande*. Att uppleva bestämmelser i kyrkolagen eller utfärdade av myndigheterna som ”kyrkans orätta rätt” kan även utgå från att kyrkan, som personerna blivit anställda av eller blivit medlemmar i, har fattat ett eller flera avgöranden som gäller sin lära och som har inneburit att kyrkan delvis gett upp sin lärogrund.

En del av kyrkans medlemmar har av samvetsskäl upplevt detta avgörande av kyrkan av det fjärde slaget svårt eller t.o.m. omöjligt att acceptera utan att reagera på ett sätt som från kyrkans sida inte skulle tolkas som försummande av tjänsteåligganden.¹¹⁵⁶ Denna *motvilja mot kyrkans avgörande* är således orsaken till att enskilda personer vägrar verka enligt kyrkans avgörande (enligt deras uppfattning i strid med sin lära/tradition). Vid de tre motiven i Toiviainens analys dras uppmärksamheten till dem som betecknas som liberalteologiska och ansluter sig till emancipationssträvanden. Det fjärde motivet verkar samstämmigt men kan svårligen ses som en liberalteologisk strävan, eftersom de som omfattar nämnda uppfattning i den kyrkliga debatten inklusive medier till sin teologi stämplat som fundamentalister.

Acceptabilitetsproblemet beträffande de rättsliga normerna om kyrkan med anknytning till kyrkans lära i förhållande till kyrkans överpositiva rätt har framträtt vid viktiga frågor som gäller eller i varje fall tangerar läran, varvid man i ”hard case” -situationer tillämpat en rättsrealistisk syn, en ”ännu-inte-rätt-princip”, dvs. man har träffat avgöranden inom kyrkans förvaltning (närmast på tjänstemannarättsliga grunder) genom att invänta att dylika frågor får sin lösning genom utslag från världsliga domstolar. Om domstolen inte upphävt det avgörande som skett inom förvaltningen, har detta i kyrkan tolkats som ett godkännande eller en legitimation (också i förhållande till kyrkans överpositiva värdegrund) av att den tillämpade rättsliga normen har kunnat anses som rättsligt bindande för kyrkan, dvs. som en heltäckande slutlig lösning på en tvistefråga med anknytning till kyrkans lära. Om kyrkorätten uppfattas vidare än en endast formellt rätt stiftad kyrkolag eller en allmän lag stiftad av samhället, måste man dock ställa frågan om detta skett i rätt forum?

Enligt en rättsrealistisk definition är det först domstolsutslaget som skapar rätt. Men kan det vara så i alla lägen med beaktande av de kyrkorättsliga realiteterna? Hur borde situationen bedömas med tanke på legitimiteten i kyrkans rätt om de fakta med anknytning till kyrkans lärogrund som utgör grunden för domstolsutslaget inte kan anses relevanta? Kan det finnas rättslig legitimitet om man t.ex. vid den kyrkliga beredningen gjort begreppsdefinitionen vid en kontrovers om kyrkans lära med kyrkopolitiska premisser och i strid med kyrkans lärogrund?¹¹⁵⁷ Har man inte, även om saken skulle behandlas i rätt fo-

¹¹⁵⁶ Juntunen H. 2006, 42–44 studerade begreppet samvete och betraktade det ”som en företeelse som hör till mänskligheten och som man i ett civiliserat samhälle bör respektera”. Han fann det problematiskt ”om frågan om att följa eller inte följa lagarna skulle avgöras enligt individuella synsätt”. Enligt honom är samvetsfrågorna dock allvarliga och det finns inte några enkla lösningar på dem. Tjänstemannens samvete är en särskilt viktig sak just i kyrkan där det alltid är fråga om en djupdimension med anknytning till den personliga tron och övertygelsen.

¹¹⁵⁷ I verkligheten befinner man sig i en av Hellner 1988, 48 omnämnd ”argumentum ad hominem” -situation (”Det är inte något argument att anföra att eftersom X är kapitalist, eller marxist, hans mening inte förtjänar

rum, i varje fall försvårat domstolens möjligheter att behandla kontroversen objektivt? Då har man i det inomkyrkliga maktbruket skapat ett mönster där man avsiktligt velat låta den kyrkorättsliga riktigheten hänga på att man i en (världslig) domstol inte kan upptäcka, bedöma eller rätta till de teologiska fel och brister som ansluter sig till saken.

I en domstol ges utslagen genom att argumentera för besluten med den positiva rättens normer. Domstolarnas verksamhet kan således inte kritiseras då och om en sak som förts inför domstol till sitt verkliga innehåll (som gäller kyrkans lära) gäller något annat än det antagande som framgår i eller uppstår utifrån dokumenten. Då behandlas saken i verkligheten inte i rätt forum. Ett dylikt forum-problem med domstolen är svårt att varsebli om saken ändå till någon del tillkommer domstolen eller har iklätts en form, där man skapar en uppfattning om domstolens uteslutande kompetens i saken.¹¹⁵⁸

Domstolen kan också råka i en situation där dess utslag beroende på kyrkans teologiska väsen i verkligheten utgår från smalheten i argumentationsbasen och slutresultatet strider klart mot kyrkans läro- och värdegrund. Detta kan förorsakas antingen av att den positivrättsliga normen står i strid med kyrkans överpositiva rätt eller också av en i sig ”rätt” positivrättslig norm. Frågan kan ändå gälla en i så måtto ”oriktig” tolkning att utslaget inte beaktar kyrkans lärogrund.¹¹⁵⁹ Uslaget kunde på grund av kyrkans inre stridigheter också komma att skada de grundläggande fri- och rättigheterna hos en enskild medlem eller medarbetare i kyrkan som förbundet sig till kyrkans värdegrund, då den inbegripna kyrkorättsliga frågan och sakens egentliga (teologiska) problem kringgåts trots utslagets formella riktighet.¹¹⁶⁰ Då den kyrkorättsliga överpositiva dimensionen åsidosatts kan en sådan konflikt t.o.m. motiveras som felaktigt förfarande, eftersom den gäller kränkningar av mänskliga rättigheter. Då kan dock betydelsen av kyrkans lära och bekännelse förbli obeaktad. Kan detta i extremfall t.o.m. innebära att förrättandet av en gudstjänst riskeras som ett forum för kränkning av mänskliga rättigheter och att de medlemmar och medarbetare i kyrkan som deltar i den på felaktiga grunder och missförstådda blir dömda för kränkning av mänskliga rättigheter?

Diskurserna om den yttersta grunden för de grundläggande fri- och rättigheter som ingår i de mänskliga rättigheterna och i positiv rätt har också anknytning till konfliktsituationer mellan uppfattning baserad på religiös eller etisk övertygelse och positiv rätt. Då måste man bedöma de immanenta spänningarna i kyrkorätten mellan den överpositiva värdegrunden och den positiva rätten. Människorättsavtalens utslagspraxis kunde också tillhandahålla lösningsmodeller som siktar på att i en konfliktsituation mellan rättigheterna söka alternativa lösningar för att respektera alla parter rättigheter. Denna strävan ingår också i det nationella grundrättighetssystemet. Det ser ändå ut som om man har varit

avseende”), om kyrkan lämnar en av sina medlemmar som håller sig till kyrkans lära utan grundrättsskydd i en ”hard case”-fråga som gäller kyrkans lära.

¹¹⁵⁸ Då kan också ett av Hellner 1988, 54 nämnt ”jura novit curia” -problem uppstå. Domstolen, som borde känna till lagen, kan inte ha förutsättningar att känna till sakens rätta natur och den därtillhörande rätten.

¹¹⁵⁹ Också den kyrkliga förnyelsen innebar en frigörelse från statens förmynderskap för att frigöra enskild religionsutövning.

¹¹⁶⁰ Se också KOKom 1979, 26: ”Samtidigt har hon [kyrkan] också en skyldighet att ge sina medlemmar det rättsskydd som staten kräver för alla medborgare.”

tvungen att lösa de konflikter som ansluter sig till kyrkans lärogrund genom att de facto förneka eller makulera deras rättigheter som hamnat i konfessionell minoritet i kyrkan.¹¹⁶¹

Begreppet plenum borde i en kyrkorättslig kontext förstås utifrån kyrkans egna grunder. Kyrkorättsligt borde plenum i rationell acceptabilitet inom läran om rättskällan och inom lagtolkningsläran uppfattas som congregatio sanctorum¹¹⁶², varvid lokal församlingens ekvivalens med universalkyrkan och ”en helig, allmänlig kyrka” realiseras och innehållet i kyrkans rätt förstås och vägs kyrkorättsligt.¹¹⁶³

Hans Dombois granskade förhållandet mellan rätt och teologi och uttryckte förträffligt den paradoxalitet som ansluter sig till nåden så här:

Begriff und Vorgang der Gnade als Rechtsbegriff und Rechtsvorgang ist jedoch dem theologischen wie dem säkulären Recht verlorengegangen. Aus dieser Einengung der Perspektive erklärt sich die ständige Selbstverhinderung des evangelischen Kirchenrechts, das vor lauter Grundlagenproblematik nicht zu sich selbst kommt. Die Theologie weiß nicht mehr von der Gnade als Recht, und die Jurisprudenz weiß nicht mehr vom Recht als Gnade. Aber Theologie und Kirche verlieren dabei mehr als die Jurisprudenz.¹¹⁶⁴

I den mera djupgående uppfattningen om kyrkorätten är det tveklöst fråga om hur de rättsliga normerna om kyrkan gestaltar kyrkans integritet, och hur denna återfinns ”gömd” i begreppet ”sanctorum communio”.

Det moderna samhället och kyrkorättens värde

Bedömningen av kyrkorättens samhälleliga värde beror i stor utsträckning på innehållet i kyrkorättsbegreppet. Om kyrkorätten uppfattas närmast som kyrkoförvaltningsrätt, består dess värde i det moderna samhället och dess rättsordning närmast i att utgöra en rättslig normuppsättning för lagstiftning om kyrkan som ett offentligt samfund.

Om man emellertid ger kyrkorätten ett djupare innehåll med anknytning till kyrkans teologiska väsen, framgår kyrkorättens värde i det moderna samhället i att man bekänner regleringen av kyrkans religiösa liv. Ur denna synvinkel kan kyrkorätten betraktas som ett arbetsredskap för att motivera och genomföra religionsutövningen i enlighet med bekännelsen och grundad på religionsfriheten.

¹¹⁶¹ Ett exempel på ett förfarande grundat på kyrklig beredning och rättspraxis, som man drivits till: domkapitlet i Uleåborgs stift ansåg inte 3.11.2010 kyrkoherden i Utsjoki, TD, JD Arto Seppänen behörig (ens som enda sökande) att söka kyrkoherdetjänsten i Posio församling, eftersom sökanden enligt domkapitlet ”uppenbart saknar förutsättningar för tjänstens skötsel” (KO 6:24,1,3 punkt). Domkapitlet ansåg Seppänen behörig för kyrkoherdetjänst med tanke på hans s.k. traditionella ämbetssyn, om han accepterade samarbete med kvinnliga präster. En viktig grund i motiveringen till Schaumans kyrkolag var *församlingens rätt att få den präst den önskar*.

¹¹⁶² Junttila 1989, 17 förklarar begreppet de heligas gemenskap i Nya testamentet bl.a. så här: ”Väsentligt är att ordet uttrycker en personlig *gemenskap* med den treenige Guden.” (Junttilas kursivering) Uttrycket gemenskap används dessutom som en religiös term.

¹¹⁶³ Kvist 1992, 153 uttrycker denna kyrkorättsliga lagbundenhet ur en kyrklig bekännelsesynvinkel så här: ”För att Kristi kyrka samfällt skall kunna representera, är en rätt tro på Gud och en gemensam uppfattning om det sätt, på vilket gudsgemenskapen kommer till stånd, ett oundgängligt villkor.” Frågan om kyrkorättens legitimitet hänger ihop med ”halmkyrkomötesteologin”; i Luthers och den lutherska kyrkans kyrko- och bibel-syn ”ska all lära i kyrkan prövas och bedömas enligt Guds heliga ord”.

¹¹⁶⁴ Dombois 1961, 81.

5 Avslutande reflexioner

Betydelsen av de finfördelade relationerna mellan staten och kyrkan för synen på kyrkorätten har i avhandlingen kunnat följas i ett längre tidsperspektiv. Om det kyrkorättsligt varit möjligt att motivera behovet att utifrån kyrkans tro verka i enlighet med kyrkans egen trosbekännelse, har detta också framkommit som en viss grad av distinktion mellan kyrkorätten och den övriga samhällsliga rätten. För kyrkan har det genom samhällets försorg stiftats lagar, i vars innehåll och även i rättskipningen som gäller dem kan skönjas en strävan att uppfatta kyrkans egen och uttryckligen dess apostoliska tro. Om relationen till uppfattningen av kyrkans apostoliska tro emellertid har varit sekundär i jämförelse med samhällsliga eller annars humana mål, eller om det inomkyrkliga beslutsfattandet till sina utgångspunkter i första hand siktat på maktpolitiska mål inom den inomkyrkliga hierarkin, kan situationen betecknas som ett underskott beträffande den egentliga kyrkorättsliga uppfattningen.

I början av avhandlingen anfördes Seppo A. Teinonens konstaterande, där han uppskattade att man blir tvungen att godkänna sådant som inte framsprungit ur evangeliet, då man från utgångspunkten av ”något slags folkkyrka” haft som mål att vinna hela folk.

Om detta hade skett, skulle det inte ha berott på målet i sig. Teinonens aforistiska uttryck torde ha avsett ”tillägg” som visat sig skadliga med tanke på kyrkans lära, som etablerats med tiden och som också har varit anslutna till goda mål. Målet för Teinonens uttalande torde ha varit tvivlet på folkkyrkans verkliga möjlighet att vara trogen Guds evangelium. Teinonen kunde också antas ha velat säga på ett litet annat sätt detsamma som hans efterträdare uttryckte i folkkyrkans aktuella läge ett knappt halvsekel senare vid synodalmötet i Lappo: ”Ju mera läran ringaktas, desto dunklare evangelium”.¹¹⁶⁵ Om kyrkan inte är medveten om de angelägenheter som är endast dess egna, löper den risk att förlora sina egna angelägenheter.

Utifrån innehållet i Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tre kyrkolagar har i avhandlingen granskats kyrkans möjligheter att bevara sin lära som endast sin egen angelägenhet så att kyrkans författning uttryckt i kyrkolagarna inte har medfört att evangeliet fördunklas eller hindrat att folket vinnas för Kristus och om det har skett någon nämnvärd förändring i detta avseende.

Ett svar på Hans-Olof Kvists retoriska fråga om det nutida offentligrättsliga kyrkosamfundets avgöranden och ställningstaganden har också sökts i avhandlingen. Redan under kyrkans första tid kunde ”strukturer grundade på kyrkans egnaste tro” iakttas. Således har det varit nödvändigt att jämföra ”om den av världslig lagstiftning beroende kyrkans ställningstaganden avviker från vad avgörandena i enlighet med tron i en luthersk kyrka som är underställd Kristi andliga herravälde och alltså religiöst bestämd, kunde vara i motsvarande situation.”¹¹⁶⁶

Kyrkans verksamhet har genom kyrkolagsystemet trots kyrkans egen initiativrätt bundits vid den statliga lagen om kyrkan och dess tillämpningar. Genom stiftandet av den första kyrkolagen ville man ge kyrkan möjligheter att ”växa” till sådana lösningar ”grundade på

¹¹⁶⁵ Ruokanen 2010. (Min översättning)

¹¹⁶⁶ Kvist 2008, 77. (Min översättning)

kyrkans egnaste tro” i kyrkans och dess församlingars liv som kunde iakttas redan under kyrkans första tid och som trädde fram i reformationen. Hur utvecklingen fortsatte från år 1860 utifrån de utgångspunkter som gavs kyrkan, har varit föremål för min utredning.

Vid granskningen av hur bestämmelserna i kyrkolagarna förändrats under undersökningsperioden från 1860-talet till 2000-talet har det visat sig att tre paradigmatiska vändpunkter kan iakttas i kyrkosynen i de olika kyrkolagarna.

Det första stora språnget vad gäller kyrkosynen bestod i övergången från det strama statskyrkosystemet under den svenska tiden och 1686 års kyrkolag till 1869 års kyrkolag. Denna övergång bevarade dock många band mellan kyrkan och staten. Schaumans kyrkolag reglerade en kyrka som ännu saknade centralstyre och byggdes upp utifrån församlingen. Stiftens och domkapitlens roller var inriktade på arbetsledning och övervakning av prästerskapet, och det fanns ännu ingen egentlig stiftsverksamhet i nuvarande bemärkelse.

Det andra brytningsskedet som gäller lagstiftningen bestod i uppdelningen av 1964 års kyrkolag i tre olika författningar i 1993 års kyrkolagstiftning, av vilka två författningar var godkända av kyrkan själv. I de båda förändringsskedena var strävan dock innerst att utöka kyrkans självständighet i förhållande till staten. Forskningsintresset har varit inriktat på huruvida det dock samtidigt *skett en gradvis övergång* tillbaka i statskyrklig riktning, denna gång dock beträffande den lagstiftning som binder kyrkan i stället för förvaltningens strukturer. Vad gäller 1964 års kyrkolag var det närmast fråga om enbart kodifiering medan innehållet i grunden för kyrkolagen fortfarande var förankrat i strukturerna och principerna i 1869 års kyrkolag, men församlingsförvaltningen och församlingarnas samarbete hade blivit mångsidigare i lagstiftningen. Kyrkans centralförvaltning hade uppstått på 1940-talet och kyrkomötets, förstärkta biskopsmötets och biskopsmötets verksamhet hade etablerats. I 1964 års kyrkolag ingick också som förändringar bestämmelser om de första tjänsterna inom stiftsverksamheten. Vid fastsläendet av kyrkans anställningsförhållanden övergick man på 1970-talet till kollektivavtal som sluts med allmänna arbetsmarknadsorganisationer. Förändringen har också *inverkat sekulariserande på kyrkosynen*. Denna förändring ledde för sin del till att volymen för kyrkans centralförvaltning växte i förhållande till stiftsförvaltningen och ledde till att kyrkans gräsrotsnivå småningom kom under administrativ styrning från en högre organisationsnivå. Eftersom det vid stiftandet av 1869 års kyrkolag var fråga om en klar distansering från statskyrklighet till folkkyrklighet, fanns det i 1964 års kyrkolag inte längre ett likadant behov av distansering.

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland hade fått en etablerad ställning i enlighet med folkkyrkosynen, även om det fortfarande fanns flera fixpunkter mellan staten och kyrkan. I 1993 års kyrkolag fortsatte den gradvisa folkkyrkliga utvecklingen. Att kyrkolagen svällde till sitt innehåll var en viktig orsak till en uppdelning och en mera omfattande organisering av kyrkolagstiftningen. Efter uppdelningen av kyrkolagen lösgjordes dessutom domkapitlen från undervisningsministeriet, och vissa band mellan staten och kyrkan upphörde, bl.a. gick rätten att utnämna biskopar över till kyrklig myndighet och vissa subordinationer upphörde. Utvecklingen från 1869 års kyrkolag till 1993 års kyrkolag gick mot förstärkt folkkyrklighet. I 1993 års kyrkolag ingick egentligen inga bestämmelser som förstärkte statskyrkligheten, bortsett från vissa hänvisningar till administrativa lagar. I 1993 års kyrkolag hade det dock på grund av demokratikrav skett överföringar av verkställande makt även i församlingsförvaltningen med avseende på kyrkoherden som den som leder församlingsarbetet.

Den tredje paradigmatiska vändpunkten utgör än så länge en attityd och håller först på att genomföras på kyrkolagstiftningsnivå. Förändringskrafter, som kan ha en inverkan på kyrkolagstiftningen som kan jämföras med det paradigmskifte som ägde rum vid stiftandet av 1869 års kyrkolag, kan redan iaktas. I den av kyrkomötet hösten 2009 godkända ändringen av de tjänstemannarättsliga bestämmelserna, som också kommer att ingå i den nya kyrkolag som ska kodifieras, kunde en ökad koppling till den allmänna tjänstemannalagstiftningen för offentliga samfund iaktas i bestämmelserna. Detta innebar indirekt att kyrkans karaktär av statskyrka förstärktes, om än inte genom förvaltningsstrukturer, utan genom bestämmelsetexter som harmoniserats med andra offentliga samfund, staten och kommunerna. Också den senaste tidens ändringar och planer på sådana i den allmänna lagstiftningen har ökat trycket i denna riktning.

Under de senaste åren har cirkeln i den förändrade kyrkosynen börjat sluta sig från folkkyrklighet till en ny statskyrkolikhet, i vilken kyrkan, i stället för att förvaltningsstrukturerna fästs vid staten, i tilltagande grad håller på att bli bunden av samhälleliga normer. I rättskipningen har utslagen formulerats utifrån en nystatskyrklig kyrkosyn medan förändrade rättsliga normer förstärker denna utvecklingsriktning.

I arbetet med kodifieringen av 1993 års kyrkolag var dock detta ännu inte riktigt synligt. Den förändrade kyrkosynen blir egentligen på lagstiftningsnivå synlig i den kommande kyrkolagen först i de av kyrkomötet godkända och för riksdagsbehandling färdiga tjänstemannarättsliga bestämmelserna för kyrkan, som vid kodifieringsarbetet måste inbegripas i betänkandet i den form som ingått i kyrkostyrelsens framställning till kyrkomötet.¹¹⁶⁷ Förändringen i kyrkosynen blev uppenbar då man förberedde sig för församlingsvalen hösten 2010 och under kyrkomötet i november 2010. Denna attityd som förebådar ett paradigmskifte riktade sig dock inte direkt mot gällande kyrkolagstiftning, utan mot missnöjet med en kyrko- eller lärosyn som återspeglar den. Det har uppenbarligen blivit en strävan att genom att vädja till den allmänna opinionen och samtidigt påverka den få förtroendevalda utbyta och åstadkomma nya beslut som skulle omskapa kyrkans strukturer och även innebära en förändrad kyrkosyn.

Kriteriet med ursprung i kyrkan som mått på kyrkosynen

Om än bara halvvägs genomförd ledde idékläckningen i Schaumans kommitté till ett ur kyrkans synvinkel unikt system, där det ursprungliga kriteriet om kyrkligt ursprung som motiv förblev i kraft som ett starkt element. Initiativet vid stiftandet av kyrkolag tillkommer kyrkan själv, och efter att beredningen av en kyrkolag kommit igång och tagit form i ett förslag kan man inte längre ingripa i dess innehåll från utomkyrkligt håll i syfte att åstadkomma ändringar. Med kyrkligt ursprung avsåg man dock inte i första hand den formella förslagsställaren, utan sakens innehållsliga sida i grunderna och utgångspunkterna. Motivet till eller behovet av ett förslag som strävar till en ändring av kyrkolagen kunde till sitt ursprung endast utgå ”från kyrkans egnaste strukturer” (Kvist), och från att den lag som ska stiftas således också skulle ha sitt ursprung i kyrkan. Systemet baserar sig på kyrkans lärogrund sålunda att rent sakligt ska de förslag till en ändring av kyrkolagen som kyrkomötet fattar beslut om ha *sitt ursprung i kyrkan även i så måtto att de inte ska kunna strida mot kyrkans lära och således inte heller mot kyrkans författning*. Kyrkomötet fungerar

¹¹⁶⁷ Kodifiering av kyrkolagstiftningen 2009, 79–80.

sålunda själv som ”revisionssystem”. Kravet på kvalificerad majoritet utgör en väsentlig del av detta system.

Vid stiftandet av 1869 års kyrkolag avsåg man att följa grundprincipen om en kyrkolag som innehåller angelägenheter som gäller endast kyrkan, har sitt ursprung i kyrkan och är endast kyrkans egna. Inte heller då kunde man dock helt och hållet hålla fast vid denna princip. Redan vid beredningen av den första kyrkolagen visade det sig, om inte helt omöjligt, så i varje fall oändamålsenligt att stifta en sådan kyrkolag som inte hade innehållit (enligt en snäv tolkning) annat än bestämmelser som gäller endast kyrkans egna angelägenheter. Eftersom kyrkolagen då man skapade systemet var den enda författningsform som stod till förfogande, måste den i kyrkolagshelheten innehålla även sådana behövliga bestämmelser som strikt taget inte var endast kyrkans egna angelägenheter. Senare fick lagstiftningen om kyrkan större variation genom kyrkliga lagar, och lagstiftningssystemet som gäller kyrkan gjorde det möjligt att lagstifta klarare om angelägenheter utanför kyrkan som gällde kyrkan trots att de inte var endast dess egna angelägenheter.

Uppfattningen om endast kyrkans egna angelägenheter har i finländskt lutherdom utgått från doktrinen om endast kyrkans egna angelägenheter som man tillägnade sig i 1869 års kyrkolag. Kyrkligt ursprung som ett kriterium i anslutning till begreppet endast kyrkans egna angelägenheter innehöll från första början tolkningsmässiga svårigheter. *Innehållet i dessa begrepp uppfattades ursprungligen vara att ha sitt ursprung i kyrkans tro, dess lära och undervisning och dess bekännelse.* I och med att de blev bestämmelser i kyrkolagen har dessa endast kyrkans egna angelägenheter utformats till rättsliga normer som gäller kyrkans författning och förvaltning, som ansetts vara *lagstiftning om kyrkans* (även av dess lära föranledda) *behov*. Kyrkans lärogrund har förutsatt att man för den största nationella kyrkan *skapar ett livsutrymme* som innebär en legislativ religionsfrihet. Detta kan dock inte ses som en legislativ garanti på att allt som kyrkomötet eller något annat kyrkligt organ beslutar ovillkorligen ens vore enligt kyrkans lära, eller att man över huvud taget kunde lagstifta om innehållet i kyrkans lära eller ens utforma den som lagbestämmelser.

1863 års kyrkolagsförslag innehöll som en uttrycklig strävan att i lagstiftningen om kyrkan åstadkomma en folkkyrklig distansering från statskyrkligheten. Synoden skulle stifta kyrkolagen medan kejsaren endast som regent, i stöd av regent placium, bevakade statens intresse. Hela den legislativa produkten, kyrkolagen, skulle beredas av kyrkans egna organ och det skulle vara möjligt för kyrkan att inom systemet stifta en kyrkolag vars ikraftträdande endast berodde på om regenten ansåg lagens innehåll stå i samklang med grundläggande intressen i riket. Även om systemet var unikt, innehöll det genom att även inbegripa regentens vetorätt en möjlighet att tolka de bestämmelser som kyrkan önskade skulle bli nya normer som stridande mot statens intressen. Utgångspunkten vid skapandet av systemet var dock statens och kyrkans kristna samexistens, och antagandet att intressena var i samklang, och ett smidigt system som producerar egen lag, som kyrkan behövde för sitt arbete.

Till den första kyrkolagens födslovändor hörde också att klarlägga hur man i kyrkan ska uppfatta kyrkans bekännelsegrund. Kyrkolagens beredare och stiftare ville då medvetet bygga kyrkan på den i reformationen uttalade bekännelsens grundval. När kyrkolagens bestämmelser utarbetades för 1869 års kyrkolag och också när ändringarna till den utarbetades några årtionden senare ansåg man fortfarande att den viktiga utgångspunkten för stiftandet var Bibeln. *Således ansågs det kyrkliga ursprunget som en betingelse för*

stiftandet av angelägenheter som ursprungligen gällde kyrkan uttryckligen ansluta sig till kyrkans lärogrund.

Om det hade gällt ett samfund vars verksamhet utgick enbart från dess sociologiska väsen och en verksamhet i enlighet därmed, borde lagstiftningen som gäller samfundet beakta detta sociologiska samfund och dess karaktär. Eftersom kyrkan framför allt är en trosgemenskap, och detta uttryckligen utifrån sin bekännelsegrund, bör det kyrkliga ursprungets kriterium dock framför allt egentligen ha gällt kyrkans bekännelse och kyrkans kännetecken.

Det är uttryckligen *kyrkans bekännelse* som skapar ett behov att uttrycka kyrkans väsen i enlighet med kyrkans teologiska särkaraktär som kyrkans författning men även ett behov att trygga den juridiska ställningen för kyrkans verksamhet i enlighet därmed. Om det endast vore fråga om kyrkans behov som ett sociologiskt samfund, hade man inte av denna anledning behövt skapa ett särskilt lagsystem. I annat fall hade man klarat sig och skulle klara sig med allmänna administrativa eller för ideella föreningar stiftelser avsedda författningar. Då skulle man vid sidan av speciallagstiftningen som gäller kyrkan tillämpa bestämmelserna i religionsfrihetslagen i större omfattning än nu på kyrkan som religiöst samfund. Systemet skulle i så fall likna det ramlagsystem som trädde i kraft i Sverige vid ingången av år 2000 (lag om Svenska kyrkan). I det svenska ramlagsystemet har kyrkans bekännelseparagraf ersatts med att betoningen av att dess ordning och förvaltning bygger på demokratins principer blivit kyrkans legislativa kännetecken i lagen. Enligt 2 § i lag om Svenska kyrkan (1998:1591) är Svenska kyrkan *en öppen folkkyrka, som i samverkan mellan en demokratisk organisation och kyrkans ämbete bedriver en rikstäckande verksamhet.*

Den centrala principen i kyrkolagssystemet är kyrkolagens karaktär av en författning om angelägenheter med ursprung i kyrkan. En författning som kommer till genom kyrkolagssystemet utformas således i första hand, men inte enbart, enligt de principer som definierar *kyrkan som en trosgemenskap*. Grundläggande utgångspunkter är då sådana drag i kyrkans bekännelse som förutsätter speciallagstiftning för att trygga en verksamhet enligt denna bekännelse under rådande samhällsliga förhållanden. Den gemensamma grundtanken i de tre kyrkolagar som stiftats för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har varit det kyrkliga ursprunget för de angelägenheter som berör kyrkan uttryckligen för att bevara den frihet som hör till att tro enligt kyrkans egen tro och bekännelse, och för att skapa de strukturer som detta kräver. Den innersta intentionen med det kyrkliga ursprungets kriterium var således ursprunget i kyrkans teologiska väsen. Begreppets primära betydelse låg inte i hur eller genom vems försorg initiativtagandet framgick, utan det kvalitativa, dvs. att sakens karaktär hör till kyrkans teologiska grund.

Det som ett halvsekel efter 1869 års kyrkolag formulerade bestämmelsen som gällde kyrkans egna angelägenheter enligt kyrkolagen i 1919 års regeringsform uttryckte för sin del ur den samhällsliga lagstiftningens synvinkel området för kyrkolagen med begrepp från kyrkans författning och förvaltning. Dessa uttryck för begrepp fångar inte in den teologiska dimensionen för kyrkligt ursprung, eftersom inte heller kyrkans förvaltning ovillkorligen bör anses ha kyrkligt ursprung, om huvudbetoningen ligger i ordet förvaltning. Eftersom man med uttrycket avsett en definition av kyrkans förvaltning som en förvaltning som inte utgör en del av statens eller ett annat offentligt samfunds förvaltning, utan uttryckligen som en förvaltning som framspringer ur och bestäms av kyrkans egna grunder, preciseras dock dess innehåll som en *förvaltning som utgår från kyrkan (och dess teologiska väsen)*. I

stället uppfyller begreppet kyrkans författning (konstitution) i högre grad det teologiska innehållet i det kyrkliga ursprungets kriterium. I konstitutionsbegreppet ingår bl.a. församlingsstrukturen, kyrkomedlemskapet och ämbetsstrukturen m.m., som har ett klarare samband med kyrkans bekännelse och kyrkans läromässiga grund.

Slutsatsen blir således i fråga om begreppet med ursprung i kyrkan att det ursprungligen, förutom som en motivering för kyrkolagens område, även och uttryckligen uppfattades som en motivering för behovet av att stifta en kyrkolag beroende på kyrkans karaktär av trosgemenskap.

Sålunda kunde kriteriet med ursprung i kyrkan i viss mån tyda på att man borde lagstifta om kyrkans lära *uttryckligen i kyrkolagen* för att möjliggöra att kyrkan ska vara berättigad att avvika t.ex. från de diskrimineringsförbud i grundläggande fri- och rättigheternas och de mänskliga rättigheternas bestämmelser som ansluter sig till bl.a. kön och sexuell inriktning. Å andra sidan hör det dock inte till kyrkans karaktär av trosgemenskap att i detalj lagstifta om sin lära i en samhällelig lag som ju också kyrkolagen är. Detta har man heller inte krävt t.ex. i fråga om den ortodoxa kyrkan.

Lagstiftning om begränsningar föranledda av kyrkans lära

Helheten av kyrkans lära utgår från Bibelns ord som Guds uppenbarelse, tolkad av kyrkans bekännelse. Således är förståelsen och tolkningen av kyrkans bekännelse i sina utgångspunkter bunden vid Bibelns auktoritetsställning och dess därav härledda normativitet gentemot kyrkan. De normer som stiftas för kyrkan bör således utgå från kyrkans egenartade utgångspunkter. Av detta följer som en betingelse för de rättsliga normer som stiftas för kyrkan att man inte kan införliva normativitet i dem, vilken som lagstiftning skulle skapa strukturer som går emot kyrkans lära och bekännelse. Kyrkans lära har ansetts uttrycka vad som inte står i samklang med den, även om detta inte kunde formuleras som positivrättsliga bestämmelser. Till sitt innehåll ingår kyrkans lära i det andliga regementet och binder och förpliktar kyrkan som trosgemenskap. De rättsliga normer som ingår i kyrkans yttre ordning hör för sin del till sin utgångspunkt ”till sektionen lag, rätt och svärd”, som är avsedda att råda över människornas världsliga relationer. Av det föregående följer dock inte att kyrkan i sitt eget inre liv eller i sin förvaltning kunde tillåta att dess medlemmar eller medarbetare behandlas på ett sätt som står i strid med vad kyrkan som trosgemenskap iakttar. Med andra ord bör kyrkan verka ”kristet” också i sina egna angelägenheter. Kyrkan kan inte bygga sina strukturer annat än ”utifrån kyrkans egenartade utgångspunkter”.

I denna avhandling har jag sökt ett svar på hur man i kyrkolagen kunde lagstifta om det berättigade i att avvika från nationell lagstiftning på grund av kyrkans lära. Den med statsförfattningsrättslig utgångspunkt ställda frågan kan med utgångspunkt i kyrkans lära endast besvaras genom att kyrkan måste hålla sig till sin bekännelseenliga lära. Är det möjligt för kyrkan att ens genom omröstning med kvalificerad majoritet i kyrkomötet ändra sin lära utan att direkt påverka sin identitet som trosgemenskap? Samma dilemma gäller tolkningen av kyrkans lära i strid med Bibeln, kyrkans lära i enlighet med den och traditionen som iakttagit dem båda. Att kyrkan ska ta initiativ till att stifta en kyrkolag som går emot dess bekännelse är kyrkorättsligt sett paradoxalt, och samhället kan inte heller enligt en läroutppfattning som ansetts vara luthersk överskrida gränsen mellan de två regementena för att besluta om kyrkans lära. Således kan lagliga rättsnormer eller utslag i

rättskipningen som bryter mot kyrkans bibliska rätt (*ius divinum*) inte betraktas som kyrkans riktiga eller sanna rätt.

I kyrkans lärouttåg kan distinktionen mellan humana människorättsuppfattningar och den kristna människosynen enligt kyrkans lära försvinna. Även om man kan finna samstämmighet mellan dem, kan den antagna harmonin mellan dessa uppfattningar ändå inte stämma helt och hållet. Människorättsbestämmelsernas tillkomsthistoria förklarar avtalsbestämmelsernas allmänmänskliga innehåll, som inte till andra delar är kommensurabla med vad som anses vara den kristna människosynen och kyrkans lära. T.ex. är det kristna diskriminationsbegreppet mera finfördelat och djupare än vad som kan uppnås genom internationella avtal eller nationella bestämmelser om de grundläggande fri- och rättigheterna med definitioner och kriminaliseringar. Målet för människorättsavtalen har varit att staterna ska vara solidariska mot universella och i fråga om religiösa konfessioner neutrala människorättsprinciper som har befunnits vara goda för att trygga individernas allmänhumana mänskliga och grundläggande fri- och rättigheter.

Åstadkommandet av en för kyrkans lära klargörande bestämmelse?

Det har framförts att i frågor som är viktiga för kyrkan bör den på ett tillräckligt övertygande sätt kunna påvisa att kyrkan behöver få dispens att avvika från grundlagens och samhällets övriga lagstiftning om jämlikhet. I praktiken har man ansett att det för ett sådant förbehåll behövs en bestämmelse på lagnivå, där det konstateras att avvikelserna från samhällets lag beror på kyrkans lära. Å andra sidan utgår diskrimineringsbestämmelserna i 6 § i grundlagen från att det bör finnas ett godtagbart skäl för att någon ska kunna särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person. Söker man efter kriteriet på ett godtagbart skäl med metoder som inte lämpar sig för ett samfund som är bundet till sin bekännelse, om man t.ex. i fråga om utövandet av prästämbetet försöker definiera ett sådant kriterium enbart utifrån tjänstemannarättsliga utgångspunkter? Då kan nämligen en teologisk frågeställning lätt förvandlas till någonting annat, t.ex. till att enbart gälla försummelse att uppfylla tjänsteplikten i en situation där det i grund och botten kan vara fråga om en konflikt mellan en övertygelse och tolkningen av samfundets verksamhetskultur eller bekännelse, varvid den persons övertygelse som är bunden till bekännelsen kan hamna att på felaktiga grunder offras på grund av den allmänna opinionen. Då en präst, efter att ha svurit en ed eller avgett ett löfte till sitt samfund, sköter till prästämbetet hörande uppgifter i en prästtjänst, som har inrättats genom administrativa beslut, kan han eller hon de facto ha godtagbara skäl att dra sig undan en enskild tjänsteuppgift, om man granskar detta utifrån en teologisk och konfessionell utgångspunkt. Man kan därför fråga sig om det är godtagbart att i en sådan situation bestraffa prästen i fråga.

Från kyrkans synpunkt kan det för det första vara fråga om huruvida man anser att en fråga till den grad anknyter till kyrkans lära att kyrkan borde få rätt till nödvändiga avvikelser från det som samhällets lagstiftning förutsätter. Från statsförfattningsrättslig synpunkt kan man då ställa frågan hur kyrkans lagstiftningsautonomi ska tas i betraktande i regleringen. Kyrkojuridiskt är det emellertid också fråga om i vilken utsträckning man över huvud kan lagstifta om kyrkans lära i kyrkolagen eller någon annan lag. Kyrkans karaktär av en trosgemenskap ger en betydelse åt kyrkans bekännelse som normerande för kyrkan. Ett centralt syfte med ett kyrkolagssystem som har sin grund i grundlagen har uttryckligen varit att trygga kyrkans religionsutövning i enlighet med kyrkans lutherska bekännelse. Kyrkans bekännelse har sålunda reglerats i kyrkolagen och numera också i kyrko-

ordningen. På detta sätt framgår innehållet i kyrkans lära indirekt också av kyrkolagstiftningen.

Avhandlingens fråga om införlivandet av en bestämmelse med anknytning till kyrkans lära i kyrkolagen kan således besvaras med att en kyrkas, även Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland, lära utgår från Bibeln. Att formulera bibelverser som lagparagrafer kan åtminstone utifrån en luthersk kyrkas tradition betraktas som ett främmande förfarande. I princip kunde kyrkans lära på Bibelns grundval anses vara klar sådan som kyrkans bekännelseskrifter framställer den på det av kyrkan traditionellt uppfattade sättet. Kyrkolagarna har därtill hänvisat till kyrkans bekännelseskrifter i sin definition av kyrkans författning.

I sig hade det varit tekniskt möjligt att i kyrkolagen införliva ett omnämmande eller en definition av att någon sak är i enlighet eller står i strid med kyrkans lära, men i praktiken är det svårt att stifta en sådan norm på grund av de olika uppfattningar som förekommer i bibeltolkningen. Införlivandet av en bestämmelse i anslutning till kyrkans lära i kyrkolagen skulle ändå inte lösa frågan om den sak lagstiftningen gäller är i enlighet eller står i strid med kyrkans lära, eftersom sådana frågor enligt kyrkans bekännelseskrifter kan avgöras endast i ljuset av Guds ord, vilket man också har hänvisat till i kyrkolagarnas bekännelseparagrafer. När man således försöker utreda nödvändigheten av utsagor som gäller kyrkans lära och eventuella statsförfattningsrättsliga grunder för att begränsa de grundläggande fri- och rättigheterna hamnar man i frågans kyrkorättsliga slutledningskedja i ett slags cirkelslutsats och ”majestätsmönster”. Från den teologiska forskningens synvinkel är det naturligtvis förenklat att säga att kyrkans lära är Bibelns lära, eftersom Bibeln tolkas på olika sätt. Men de olika bibeltolkningarna leder bl.a. till att det inte är meningsfullt att juridiskt bedöma en teologisk lära genom att stifta lagar, och även om man stiftar sådana, kan de inte fungera mot kyrkans egen *ius divinum*-grundval. Således hamnar man i slutsatsen i skärningspunkten mellan regementena, och lagstiftningen går in på det andliga regementets område till beslut om kyrkans symboler och tolkningen av dem. Lagstiftaren lika litet som kyrkan har någon fullmakt eller insikt att ändra dessa i strid med kyrkans ”högsta regel”.

Aktualiteten i det dilemma som ursprungligen gällde innehållet i kyrkans bekännelseparagraf

Det har framgått i avhandlingen att beredarna av den första kyrkolagen för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland avsåg att som endast kyrkans egna angelägenheter förstå den uppenbarelse som getts den kristna kyrkan med kyrkans lära och dess praktiska tolkning och fullföljande. Som en sådan uppenbarelse betraktade de kyrkans apostoliska undervisning och ansåg den sedvänja som iakttagits i kyrkan vara i enlighet med den. De ansåg också att reformatörerna vid uppkomsten av lutherdomen hade förstått den på rätt sätt och att den uttryckts riktigt i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrifter. I avhandlingen har vi kunnat konstatera att det till vissa delar har skett förändringar i detta avseende.

Vid beredningen av den första kyrkolagens bekännelseparagraf talade många för att bevara bestämmelsen om bekännelsen i 1686 års kyrkolag. Mot bevarandet talade förutom den ålderdomliga språkdräkten närmast kyrkolagskommitténs uppskattning att den kunde tolkas ”hyperortodox konfessionellt” sålunda att ett rätt fasthållande vid den evangelisk-

lutherska kyrkans bekännelse ovillkorligen innebar att man godkände varenda sats i bekännelseskrifternas argumentation.¹¹⁶⁸ Senare konstaterade Ingman att till sådana argument hänförde sig enskilda satsar, talesätt osv. Kommitténs bekymmer var att om man fäste sig vid vissa sidobegrepp i bekännelseskrifterna som ”enbart” var avsedda att argumentera för riktigheten i bekännelseskrifternas på Bibelns uppenbarelse baserade lära, kunde detta t.o.m. leda till att enskilda medlemmar i kyrkan gjorde egna tolkningar av vad som var väsentligt i kyrkans lära och vad som inte var det.¹¹⁶⁹ Enligt kommittén måste m.a.o. en illa underbyggd argumentation för kyrkans lära vid behov senare kunna uttryckas bättre. Utgångspunkten för hela beredningen av bekännelseparagrafen var Bibelns auktoritet visavi kyrkans dogmer och i kyrkans undervisning. Kommitténs alternativa lösning för bestämmelsens ordalydelse var uttrycket ”grunduppfattning”, vilket för sin del upplevdes leda till urvattning av bekännelseskrifterna och godtycke vid definitionen av vad som i varje läge utgjorde ”grunduppfattningen”.

Ärkebiskop Bergenheim gick över till att understöda von Essens och Borgs avvikande syn för att precisera den av kommittén (1863) föreslagna ordalydelsen. Av stor vikt var hans motivering i vilken han uttryckte sin övertygelse om att inte heller kommitténs ursprungliga förslag avsåg att ändra kyrkans trosbekännelse från vad den varit i 1686 års kyrkolag (”... att §:s ursprungliga redaction för ingen del åsyftat en förberedelse till ändring i vår kyrkas trosbekännelse”). Bekännelseparagrafen i 1686 års kyrkolag gav dock inte uttryck för religionsfrihetens princip och utgick ännu från bekännelse tvånget. Således måste man i ett senare skede av lagberedningen söka en ordalydelse för bekännelseparagrafen utanför den gamla kyrkolagens bestämmelse och den av kommittén föreslagna ordalydelsen, dock med utgångspunkt i innehållet även i dessa.

I inledningen till 1686 års kyrkolag *förpliktades alla* att bekänna sig till den kristna lära och tro som utgick från Guds heliga ord och... osv. Avlägsnandet av det statligt påbudna bekännelse tvånget och principen om religionsfrihet i Schaumans kyrkolag åstadkom en formulering enligt vilken det i bestämmelsen var fråga om kyrkans bekännelse i stället för dess lära. Den i Granskningskommitténs betänkande intagna motiveringen av von Essen om detta är dock inte helt övertygande.¹¹⁷⁰ Enligt von Essen förutsatte bekännelsen en tro, bestod i ett uttryckande av tron, inte i ett godkännande av läran, ännu mindre i bekännandet av en bestämd åsikt. Det som von Essen uttryckte stämmer i och för sig, i synnerhet om det endast vore fråga om sidobegreppen, argumenteringarna i de av kommitténs majoritet avsedda bekännelseskrifterna. Även om bekännelsen inte skulle förutsätta tro måste trons föremål ändå vara det som enligt kyrkans lära är relevant. Det var fråga om kyrkans bekännelse och bekännelseskrifterna uttryckte det som den kristna tron, kyrkans tro och de kristnas tro utgick från, dvs. läran. Vid stiliseringen av ordalydelsen var det således inte fråga om att det hade varit meningen att avlägsna vare sig tron eller läran. Dessutom bestod bekännelsens högsta lag i samma föreskrift i en orubblig sanning som även var uttryckt i de av bekännelseparagrafen nämnda bekännelseskrifterna. Denna sanning utsträckte sig också till kyrkans lära: Guds heliga ord är det enda rättesnöre enligt vilket all lära i kyrkan skall prövas och bedömas.

¹¹⁶⁸ KLF 1863, 117–121.

¹¹⁶⁹ Ingman 1916, 41.

¹¹⁷⁰ KLFG 1866, 62.

Kyrkans bekännelseparagraf skrevs i en form i vilken (kyrkans) bekännelse beskrevs som ett uttryck för (kyrkans) tro. Syftet var att bevara bekännelseskriaternas historiska integritet och att undvika oklarhet och osäkerhet i distinktionen mellan väsentliga och oväsentliga bestämmelser. Samtidigt ville man undvika ett bekännelse tvång som hade blivit följden av ett statskyrkosystem och ett iakttagande av tro och lära som förpliktat alla medborgare.

De som utarbetade bekännelseparagrafen i Schaumans kyrkolag avsåg att göra det möjligt att frigöra sig från kyrkomedlemskap för dem som inte kunde eller ville tro enligt kyrkans lära. Deras syfte var också uppenbart att befria kyrkans medlemmar från förpliktelsen att anse Bibeln vara underordnad bekännelseskriterna. Däremot uttryckte de ingen vilja att förneka betydelsen av kyrkans bekännelse eller att ringakta den som uttryck för tron. De ansåg att Bibeln som bekännelsens högsta lag stod ovanför alla bestämmelser i bekännelseskriterna. Allt detta blev också intaget i 1 § i 1869 års kyrkolag, som således enligt ordalydelsen inte längre förpliktade alla i riket till samma tro och lära. Den utgjorde dock ett uttryck för kyrkans tro, men även för kyrkan och dess lära och förpliktat därigenom kyrkan och dess medlemmar. Utöver bekännelseparagrafen uttrycks detta av vissa andra bestämmelser som upptagits i kyrkolagen.

Även om bekännelseparagrafens bestämmelse i tre kyrkolagar bevarats något så när oförändrad, har några andra bestämmelser i anslutning till kyrkans lära i viss mån ändrats. Detta har också påverkat bedömningen av betydelsen av kyrkans bekännelse och kyrkans lära. Innehållet i kyrkans bekännelseskriter har också bevarats oförändrat, varför ändrandet av bestämmelser i anslutning till kyrkans lära och kyrkomötesbeslut som gäller kyrkans lära har bidragit till en gradvis förändring i synen på betydelsen av kyrkans bekännelse.

Då innehållet i kyrkans bekännelseparagraf utformades uppfattades kyrkans bekännelse som baserad på Bibeln och underordnad denna. Under de två senaste kyrkolagarnas tid har även centrala punkter i kyrkans bekännelse i vissa frågor med anknytning till kyrkans lära blivit omstridda vad gäller tolkningen av bibelenligheten. Då varje läsare av Bibeln tolkar den blir frågan vilken som är den rätta tolkningen. På vilket sätt ska man förstå Bibelns egen auktoritet då man tolkar? Avhandlingens utredningar visar att kyrkans bekännelse, i jämförelse med hur saken uppfattades i samband med att den första kyrkolagen stiftades, har börjat förlora sin verkliga karaktär som ett uttryck för kyrkans lära. Trots det har kyrkans bekännelse också efter stiftandet av 1993 års kyrkolag haft ett värde för alla kyrkomedlemmar i varje fall som ett ideal. Under de senaste åren har betydelsen av kyrkans bekännelse ändå kunnat närma sig det fria tolkandet av bekännelsens ”grundbegrepp” egentligen trots bekännelseparagrafens annorlunda ordalydelse i gällande lagstiftning.

Egentligen har den oklarhet som uppdragades i samband med beredningen av bekännelseparagrafen i Schaumans kyrkolag om hur kyrkans lära och bekännelseskriter borde inkluderas i kyrkolagen återspeglat sig på nutiden. Numera har det varit tidsenligt att uppfatta kyrkolagens bekännelseparagraf som en ingress till en positiv lag således att den endast skulle uttrycka eller hänvisa till *grunduppfattningen* av kyrkans bekännelse och lära. Således har man under den senaste tiden alltmer börjat leva enligt ett ”ideal” dvs. enligt vad man önskar att vore stiftat i lagen i stället för att hålla sig till författningsverkligheten till denna del. Sannolikt kommer spänningen mellan ”idealet” och ”verkligheten” att växa sig så stor att kyrkan till denna del måste lösgöra sig från ”författningsverkligheten” och lagstiftningen även till formuleringen av bestämmelserna bli ”idealbaserad”. Då uppstår dock

problemet vad lagstiftningen innerst utgår från: med tiden föränderliga idealuppfattningar om kyrkans lära?

Kyrkans lära som en praktisk fråga

Kyrkans historia har visat att kyrkans lära också kan vara en praktisk fråga. Även praktiska arrangemang och regleringar kan få en dogmatisk betydelse då man kräver att de troende ska iaktta dem.

Församlingarnas spänstiga andliga liv under apostlarnas tid blomstrade utan samhällelig lagstiftning om församlingarna. Då överheten med sin yttersta bestämmanderätt av de kristna som en praktisk gärning krävde ett erkännande av kejsarens gudom i strid med det första budet, blev följden en konflikt som löstes genom att man blev ihjälripen av lejonen.

Även i reformationen gällde striden praktiska frågor (bl.a. frågan om celibatet), som ändå hade ett samband med kyrkans lära och tradition. Katolska kyrkans ovilja till ändringar eller rättelser ledde till att reformationens stridsskrifter utformades till reformationskyrkornas bekännelsegrund. I Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland historia kan de inomkyrkliga väckelserörelserna tjäna som exempel på skillnader i synsätt inom en partikulärkyrka. Väckelserörelserna har dock varit ett resultat av aktiviteten i kyrkomedlemmarnas andliga liv och har inte ifrågasatt kyrkans undervisning på ett sådant sätt att man från kyrkligt håll i allmänhet hade hävdade att betoningarna i väckelserörelsernas förkunnelse stod i strid med kyrkans lära. Man har visserligen misstänkt att den s.k. SRK-laestadianismens undervisning om 'Guds rike' innehåller en betoning om att man endast inom dess egen krets kan finna en frälsande trosgemenskap utifrån den avlösning som förmedlas från medlem till medlem, och som liknar den kristna bikten. Folkkyrkan har för rörelsen framstått som (endast) överhet. "Den [kyrkan] är ingen mor, utan en mormor och intar samma ställning som synagogan för urkyrkan."¹¹⁷¹

1979 års Kyrkoordningskommitté definierade tron och kärleken som grund och ledande principer för utformandet av kyrkans författning. Kyrkans författning uppfattades som en praktisk angelägenhet, som dock borde överensstämma med kyrkans lärogrund. En sådan "kyrkans ordning" som med straffmedel tvingar en medlem eller medarbetare i kyrkan att verka i strid med denna sin tro väcker misstanken om huruvida den kan vara kyrkans rätta ordning. Det kan naturligtvis också vara fråga om att man då tolkat "kyrkans ordning" i strid med kyrkans lära och bekännelse.

Om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland som partikulärkyrka har det sagts att den haft högt till tak och långt mellan väggarna i inställningen till väckelserörelserna. Bl.a. de praktiska problem som konventikelplakatet förorsakade församlingsarbetet är bekanta från kyrkohistorien, då man genom lagstiftningen försökte bestämma vem som fick hålla andakter och var. Väckelserörelsernas uppkomsthistoria har också haft sina schismatiska drag. I den kyrkliga enhetens namn har man försökt dämpa de åsiktsstormar som de orsakat. Av de historiska väckelserörelserna har kanske laestadianismen uppvisat de starkaste isolationistiska dragen, medan man från kyrkligt håll inte velat ingripa i detta ens i den kyrkliga enhetens namn. Förhållningssättet till väckelserörelsernas protestartade ställningstaganden har tidigare på kyrkligt håll från de kyrkomedlemmars sida som bär omsorg om

¹¹⁷¹ Kiviranta 2002, 114. (Min översättning)

kyrkans undervisning gått ut på förståelse och en strävan att i kyrkans arbete beakta de synsätt som framförts från rörelsernas sida.

Dogmatikprofessor Osmo Tiiriläs uttråde ur kyrkan på 1960-talet innebar i ett avseende en vändpunkt i kyrkans förhållningssätt till kyrkans bekännelse och till dem som gick emot det s.k. main stream-tänkandet. Starkare än de tidigare väckelserörelserna gällde Tiiriläs oro folkkyrkans sekulariseringsutveckling. Hans protest var avsedd som ett varnande nödrop men kom dock att i årtionden ljuda för allt tommare salar. Utträdet ur kyrkan grundade sig på Tiiriläs teologiska tänkande ända sedan 1940-talet och innehöll som protest också dogmatiska inslag, eftersom det gällde Bibelns normativa betydelse och auktoritetsställning för kyrkan, dess bekännelse och tro samt de avgöranden som följde av dessa.¹¹⁷²

Först på 1980-talet lyfte emellertid striden om kyrkans ämbete fram argumentationsgrunderna i besluten som gäller kyrkans lära och frågorna i anslutning till innehållet i kyrkans lära. Problemen angående kyrkans lära i anslutning till ämbetsfrågan löstes genom att förklara att problemen inte gällde kyrkans lära utan var s.k. praktiska frågor, att det inte rörde sig om trons område utan om kärlekens. Förklaringsmodellen inverkar dock på bibelsynen och har lyft fram nya frågor som man i kyrkans lärotolkningstradition ansett höra till helheten. Det återstår att se om den förklaringsmodell man gått in för ger en lösningsmodell för de kvistiga frågor som gäller kyrkans lära och som uppstått genom att det samhälle man tidigare utgått från förändrats. Borde man då i kyrkan gå in för en lära om att förändrade samhällsliga förhållanden kräver att man följer samhällsliga uppfattningar? T.ex. ärkebiskop John Vikström har kopplat ihop kyrkans ämbetsfråga med de uppfattningar av kvinnan och hennes sociala ställning vilka varit rådande i samhället.¹¹⁷³

Med tanke på kyrkosynen har ett nytt skede skapats av en ny konfessionell luthersk stiftelse, Lutherstiftelsen i Finland, som i sin verksamhet bl.a. inte har godkänt det av 1986 års kyrkomöte fattade beslutet att öppna prästämbetet för kvinnor som enbart en praktisk fråga, utan har ansett att kyrkomötets beslut står i strid med kyrkans lära. Denna stiftelse, som strikt håller fast vid det som man inom stiftelsen uppfattar som oföränderligt i kyrkans lära, och dess medarbetare har blivit tillrättavisade i fråga om vad kyrklig ordning innebär och upprepade gånger uppmanats att bilda ett eget religionssamfund. Den har bildat gudstjänstgemenskaper som har ordnat gudstjänster enligt luthersk lära förrättade enbart av manliga präster som fått sin prästvigning inom stiftelsen eller i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Stiftelsens verksamhet i enlighet härmed och de egna prästvigningarna (Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har inte godkänt som präster dem som prästvignits inom Missionsprovinsen) samt vigningen av en egen biskop genom Missionsprovinsens försorg har lett till en ur lärosynvinkel schismatisk situation och detta uttryckligen i en fråga som inte borde gälla kyrkans lära.

Den kristna kyrkan och behandlingen av konfessionella åsiktsskillnader

De konfessionella skillnaderna mellan universalkyrkan och partikulärkyrkan har tangerats i avhandlingen. Även inom en enskild kyrka kan det dock uppstå olika skillnader i synen på kyrkans bekännelse.

¹¹⁷² Tiirilä 1946, 29–37.

¹¹⁷³ Vikström 2007, 359–361.

Kyrkans lära eller tolkningen av den kan de facto förändras t.o.m. utan att man fattar administrativa beslut, om innehållet i kyrkans undervisning förändras endast i praktiken utan att någon ingriper och rättar till det hela. Då råder det dock en i förhållande till bekännelsen absurd situation i kyrkan om verksamheten sker i strid med författningen som utgår från dess lära. I ett sådant läge vore det klarast om de som vill ha en annorlunda kyrka skulle bilda en ny kyrka med en ny bekännelse, eller att man klart ändrar kyrkans bekännelse, varvid kyrkans medlemmar fritt kunde avgöra om de vill bekänna, tro och utöva religion i enlighet med denna av deras egen kyrka ändrade bekännelse.

Förfaringssätten har vid övergången till 2010-talet visat sig så till vida paradoxala att frågor om kyrkans lära verkar bli behandlade som om de inte är lärofrågor. Professorn i kyrkohistoria Jouko Talonen har efter att ha följt de senaste årens kyrkliga beslutsfattande och dess motivering ansett två centrala principiella utgångspunkter som berör hela kyrkans väsen vara problematiska. Han har frågat om man ännu rent allmänt tillåter att lutherska kyrkan utgår från Bibeln i sina avgöranden. Dessutom har man också tvingats fråga hur kyrkan själv brukar Bibeln, om den stöder sig på den tolkningshorisont som kyrkans tradition och bekännelse öppnar eller på det ”världsliga regementets” vetenskapliga forskning om religionen. Talonen konstaterar att kyrkoordningen ger klara utgångspunkter för bibelbruket och bibelsynen i vår kyrka. Han frågar dock vilken de lutherska bekännelseskriterernas lära om Bibeln egentligen är eller om den över huvud finns. Han påstår vidare att man i den nordiska lutherdomen och den tyska protestantismen inte bara förlorat uppfattningen om var gränsen går mellan det föränderliga och det oföränderliga utan att det snarare är fråga om att denna gräns överskridits på ett ödesdigert sätt.¹¹⁷⁴

Tecken på ett nytt paradigmandrande utvecklingsskede i kyrkan har redan varit synliga. Det har tolkats som en frälsningsoperation för kyrkan genom vilken en större del av medlemmarna än för närvarande ska fås intresserade av kyrkan. En förstärkning av intresset för kyrkan är givetvis kyrkans uppgift i världen men demokratiaktiviteten kan inte vara ett självändamål, om budskapets innehåll inte finns med som en integrerad del av verksamheten. Dilemmat för kyrkan som trosgemenskap blir spänningen mellan kyrkans bibelteologi och bevarandet av innehållet i kyrkans tro.¹¹⁷⁵ Inom kyrkan har det alltid funnits de som hamnat på kant med förändringskrafterna då de har velat föra kyrkans lära vidare till kommande generationer.

I Teologisk Tidskrift har det förts en konstruktiv diskussion om kyrkans ämbetsfråga utan att driva in Gud i ett hörn. Ärkebiskop John Vikström och verksamhetsledaren för Bibelinstitutet Timo Junkkaala har försökt finna en framkomlig väg i de problem som hänför sig till kyrkans ämbetsfråga.¹¹⁷⁶ Samtalsparterna har visserligen fått lov att konstatera att man inte just kan presentera nya argument för eller emot i kvinnoprästfrågan. Junkkaala drar sålunda den träffande slutsatsen att medan förespråkarna tar som utgångspunkt den samhälleliga förändringen och tolkar Bibeln genom den utgår motståndarna från Bibelns ord och bedömer samhällsutvecklingen i dess ljus. De förra är beredda att avstå från uppfattningar i Bibeln och den kristna traditionen som enligt modern uppfattning inte kan försvaras. De senare vill följa Bibeln även där den råkar på kollisionkurs med vår tids uppfattningar.¹¹⁷⁷ (Samma grundmönster kan sägas föreligga då man löser kyrkliga frågor i anslut-

¹¹⁷⁴ Talonen 2010, 245–253 och 2004, 112–116.

¹¹⁷⁵ Juntunen, S. 2010, 14–35.

¹¹⁷⁶ Vikström 2007, 2009 och 2010. Junkkaala 2010a och 2010b.

¹¹⁷⁷ Junkkaala 2010b, 500.

ning till samkönade parförhållanden.) Kyrkan har ju valt sin väg då beslutet i ämbetsfrågan fattades år 1986.

Det har även blivit uppenbart att man i verkligheten ändå inte velat ge de medlemmar och tjänsteinnehavare i kyrkan som förhåller sig avvisande till öppnandet av prästämbetet för kvinnor den frihet att verka och möjlighet att bli prästvigda och utnämnda till olika tjänster i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland som uttrycktes av 1986 års kyrkomöte i den nämnda klämman. Som motivering till den förändrade attityden har man angett den förändrade samhällliga lagstiftningen som inte skulle tillåta ett annorlunda förfarande. Utifrån kyrkans bekännelse och lära är dock inte en förändring av samhällets lagstiftning en tillräcklig motivering till att man inte också fortfarande kunde handla i enlighet med kyrkans lära. Kyrkomötet ansåg ju nämligen att det var i enlighet med kyrkans lära att ge hemortsrätt även åt dem av sina medlemmar som blev i minoritet. Som villkor för kyrklig enhet har man ställt sakralt samarbete med kvinnliga präster även i praktiken. Det har härvid förklarats att kyrkans enhet synliggörs, om prästerna, trots olika syn, på det praktiska planet tillsammans förrättar gudstjänster och kyrkliga förrättningar. Förklaringen passar dock inte riktigt ihop med definitionen av kyrkans enhet i kyrkans bekännelse-skrifter. Det står i CA VII (Om kyrkan): ”Och för kyrkans sanna enhet är det nog att vara ense i fråga om evangelii lära och förvaltningen av sakramenten.” Men om denna enighet inte föreligger om förvaltningen av sakramenten, räcker det då för kyrkans *sanna* enhet att man (enbart) verkar som om enighet förelåg?

Ärkebiskop John Vikström har ansett att motståndet mot kvinnliga präster inte bygger på en annan ämbetssyn utan på en annan kvinnosyn.¹¹⁷⁸ Senast framförde han denna syn i en intervju med anledning av sin 80-årsdag år 2011.¹¹⁷⁹ Anhängarna av en mera konservativ syn har för sin del ansett att ämbetssynen har förändrats hos dem som har öppnat prästämbetet för kvinnor.¹¹⁸⁰ Då ändringen genomfördes ändrades enligt kyrkomötets motivering likväl inte kyrkans lära om prästämbetet. Numera har anhängarna av ändringen framfört att *kvinnosynen* hos dem som har den traditionella ämbetssynen har blivit efter sin tid. Då även kyrkan hade blivit efter sin tid måste ändringen genomföras. En viktig uppgift blir då att avgöra hur kyrkans syn på prästämbetet och kvinnan ska kunna anses vara en del av kyrkans lärogrund. Det är knappast meningsfullt att beskylla dem som har den traditionella ämbetssynen för att ha avvikit från kyrkans traditionella kvinnosyn. De konservativa har ju uttryckligen inte velat ändra kyrkans lärogrund i fråga om vare sig prästämbetet eller kvinnan. Ytterst kunde det vara fråga om att kvinnosynen i olika samhällen inte har uppnått och förverkligat det fulla kristna människovärde hos kvinnan som inom kyrkan på basis av dess bekännelse har varit en självklarhet så länge evangeliet har förkunnats.

Jag kommer även själv ihåg hur ordföranden vid kyrkomötesdiskussionerna i samband med behandlingen av ändringen som gäller prästämbetet vädjade till den vise Gamaliels råd, men har också läst hans senare hänvisning till helt andra auktoriteter.¹¹⁸¹ Den konstruktiva diskussion som förts i Teologisk Tidskrift inger ändå ett visst hopp. Analogin med vinterkriget är kanske ändå inte det sista ordet (i detta fall från kyrkligt håll). Det

¹¹⁷⁸ Vikström 2007, 2009 och 2010.

¹¹⁷⁹ Vikström 2011.

¹¹⁸⁰ Junkkaala 2010a och 2010b.

¹¹⁸¹ Vikström 2007, 357.

unika i diskussionen är dess inställning till kyrkans konfessionella minoritet utan någon vilja att förnedra.

Problemets kärna i denna enskilda fråga kan trots allt ligga i att en endast kyrkans egen angelägenhet som inte skulle gälla kyrkans lära oundvikligen i varje fall kommit att gälla läran. Så länge det i enlighet med kyrkomötesbeslutet ännu var bara en ”praktisk lösning” tillät det fattade beslutet att tolka det avgjorda ärendet på ett polymorfiskt sätt. Men blev den praktiska frågan trots allt slutligen en fråga om kyrkans lära i och med alternativlösheten?¹¹⁸²

Bibeltolkningen i kyrkan utifrån kyrkans bekännelse har i dagens förhållanden på grund av kyrkans påstått ”mångfacetterade” natur visat sig vara problematisk, eftersom det inte längre är säkert att man i kyrkan kan komma fram till en enhällig syn på innehållet i kyrkans lära. Som ett exempel på svårigheten att uppnå konsensus kan nämnas ändringen av prästämbetet i kyrkomötet 1986. Följden av detta beslut har varit ett dilemma som berör kyrkans lärogrund i en fråga som man från majoritetens håll då påstod att inte alls gäller kyrkans lära. Oenigheten i frågan gällde alltså också beslutets läromässighet.

Av detta kan man dra den slutsatsen att även den tidigare uppfattningen av prästens kön är förenlig med kyrkans lära. Kyrkomötet konstaterade uttryckligen i samband med detta beslut i formen av en kläm med röstsiffrorna 85–9, som även hade räckt för kvalificerad majoritet, att även de medlemmar och tjänsteinnehavare i kyrkan som förhåller sig avvisande till öppnandet av prästämbetet för kvinnor framledes bör ha *frihet att verka och ha möjlighet att bli vigda och utnämnda* till olika tjänster inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Alla medlemmar och tjänsteinnehavare i kyrkan bär tillsammans ansvar för att de svårigheter som ändringen förorsakar övervinns genom ömsesidigt samarbete och genom att slå vakt om kyrkans enhet. Givetvis är det samtidigt så att man uttryckligen inte ville stifta en lag till skydd för dem som blev i minoritet (samvettsklausul), utan frågan om minoritetens ställning lämnades då nästan enhälligt att bli beroende av den godkända klämman.

I praktiken har man på grund av den ändrade lagstiftningen i samhället numera i kyrkan inte ansett det längre vara möjligt att garantera att dessa medlemmar och tjänsteinnehavare i kyrkan (som man konstaterade att det fanns i kyrkan) får en möjlighet att i sina egna församlingar få delta i sådana gudstjänster och kyrkliga förrättningar som motsvarar deras övertygelse. I tolkningen av religions- och samvettsfriheten har man sålunda då det gäller dem hamnat i en märklig tolkning av friheten som en avsägelse av kyrkans medlemskap och tjänst. Även i förbudet i lagen om likabehandling (6 §) mot indirekt diskriminering konstateras uttryckligen att det inte är fråga om diskriminering om bestämmelsen, kriteriet eller förfarings sättet har ett godtagbart mål och medlen för att uppnå detta mål är lämpliga och nödvändiga. Kyrkomötets strävan år 1986 att ge livsrum kan dock anses vara ett godtagbart mål utifrån kyrkans bekännelse, då avsikten var att skapa en möjlighet i kyrkan även för de medlemmar i kyrkan vilka inte kunde godkänna ändringen i fråga om prästämbetet.

Exempel på att det kan vara berättigat att av samvetsskäl dra sig undan enstaka tjänsteuppgifter kan tas från annat håll. T.ex. inom hälsovården har läkarnas skyldighet att utföra

¹¹⁸² Junkkaala 2010b, 500.

aborter varit en svår samvetsfråga som man i praktiken har försökt sköta genom arbetsfördelning utan någon bestämmelse på lagnivå. En övertygelse har kunnat beaktas i lagstiftningen även i övrigt. Jehovas vittnen är sålunda inte tvungna att mot sin övertygelse genomgå blodtransfusion. Detta baserar sig på 3 § 2 mom. i lagen om patientens ställning och rättigheter (785/1992) där det föreskrivs att varje patient har rätt till hälso- och sjukvård av god kvalitet. Vården skall ordnas och patienten bemötas så att hans människovärde inte kränks och att hans övertygelse och integritet respekteras.

Efter att grundlagen av år 2000 har trätt i kraft och utgående från dess krav på lagnivå kan man med fog fråga sig om kravet på att en norm ska tas in i lagen som ett villkor för att en grundläggande rättighet ska kunna garanteras verkligen lämpar sig i situationer där en kyrklig tjänsteinnehavares handlande baserar sig på kyrkans bekännelse. Om man granskar kyrkan och dess prästämbete enbart eller i första hand tjänstemannarättsligt utan att erkänna betydelsen av individens samvete bundet till kyrkans lära och bekännelse, innebär detta en begränsning av religions- och samvetsfriheten sålunda att det inte är tillåtet att handla i enlighet med sin övertygelse. Att en övertygelse är något djupare än en åsikt har man insett och beaktat i samhällets lagstiftning, t.ex. i 127 § 2 mom. i grundlagen (731/1999) där det föreskrivs att det (vid implementeringen av religions- och samvetsfriheten) förefinns en rätt att på grund av övertygelse befrias från deltagande i landets militära försvar. Enligt grundlagen förutsätter detta visserligen att det stiftas en skild lag. Därvid är det dock fråga om en samhällsangelägenhet där det för den enskilda individen på lagnivå har getts en möjlighet att handla med gott samvete. I förhållande till samhället innebär alternativet emellertid att värnplikten vid äventyr av straff ersätts med övriga uppgifter inom civiltjänsten.

Så som det framgår av det föregående konstaterade kyrkomötet redan år 1986 med klar majoritet att det faktum att man motsätter sig att prästämbetet öppnas även för kvinnor eller att man har en annan uppfattning om beslutet om denna ändring inte strider mot kyrkans lära. Frågan då gällde inte enbart individens rätt att ha en annan åsikt om kyrkans ämbete än kyrkomötets majoritet, utan kyrkomötet tog de facto ställning även till rätten att få verka i kyrkan i enlighet med sin övertygelse, eftersom man i kyrkan härigenom godkände att den tidigare uppfattningen och ett handlande i enlighet med den stämde överens med kyrkans lära. Även om samhällets lagstiftning senare har ändrats, varför situationen i fråga om den samhälleliga regleringen nu är en annan än den var år 1986, ändrar det inte på det faktum att kyrkomötet redan har uttalat sig om detta fall som en inomkyrklig fråga och om dess förhållande till kyrkans lära, fastän det inte skedde i form av en lagnorm. Trots att kyrkomötet inte föreslog någon ändring av kyrkolagen kan man anse att kyrkomötet de facto visade att kyrkans lära kan förutsätta att man inom kyrkan i fråga om prästämbetet och regleringen av det avviker från den ordning som gäller i samhället. Detta därför att det enligt kyrkomötet i kyrkan fanns (och fortfarande finns) sådana medlemmar och tjänsteinnehavare som bekänner sin tro i enlighet med dess lära och vars övertygelse inte stämmer överens med kyrkomötets beslut.

I ståndpunktstagandet vid kyrkomötet 1986 ingår emellertid även den visheten att man där vädjar till parterna att sträva efter att bevara kyrkans enhet, uppenbarligen för att man hade på känn att det förelåg en risk att en schismatisk situation annars uppstår. Då det i grund och botten har varit fråga om hur varje tjänsteinnehavare i kyrkan och varje medlem i kyrkan i sitt samvete förmår bevara sin aktning för Guds ord ville kyrkomötet i sitt ståndpunktstagande lämna rum för individuellt samarbete trots olika syn.

I femton års tid efter detta beslut kunde man verka i enlighet med kyrkomötets kläm gen om att ordna arbetsturer så att inte de som hade den gamla åsikten hamnade att mot sin egen övertygelse delta i gemensamma gudstjänster med kvinnliga präster. Svårigheterna uppstod senare då man började begränsa ordnandet av arbetsturerna på det här sättet. Numera verkar det som om man har kommit in i en återvändsgränd som man inte kommer ut ur på annat sätt än genom att uppfatta kyrkans enhet mera formellt. Man fungerar inom kyrkan ”ekumeniskt” i det att man helt enkelt uppfattar kyrkans enhet på ett annat sätt än tidigare. Vissa präster i den katolska och den ortodoxa kyrkan har ansett sig kunna delta i sådana gemensamma gudstjänster som även kvinnliga präster från vår kyrka har förrättat. Dessa präster i övriga religionssamfund har visserligen möjlighet att delta i religionsutövningen i sina egna samfund i enlighet med sin övertygelse. Då torde den centrala frågan i kyrkan bli möjligheten till alternativa gudstjänster så att det i församlingarna ordnas tillräckligt med gudstjänster i vilka även de med en konservativ syn kan delta med gott samvete. Detta torde även förutsätta en ömsesidig flexibilitet i fråga om ordnandet av prästvigningar.

Den kyrkorättsliga infallsvinkeln blir tjänstemannarättslig

I kyrkan har den nämnda schismatiska frågan med anknytning till kyrkans lära seglat upp, i vilken fråga man har insett att det innerst inne är fråga om samvetet och en övertygelse samt om bibeltolkning och därmed också om anknytningspunkter till kyrkans lära. Problemlösningen gick eller fördes (ordval enligt ståndpunkt) över till de samhälleliga rättskipningsmyndigheterna för att ske utifrån den allmänna lagens bestämmelser. Ingen bör klandra rättskipningsmyndigheterna för att de fullgör sin uppgift inom ramen för sin befohgenhet och enligt den lagstiftning som gäller i samhället. Borde därför klandret i stället eventuellt riktas mot sådana kyrkliga beredningar vars ensidighet skapat en brist på skydd av de grundläggande fri- och rättigheterna för kyrkans egen konfessionella minoritet? Det förefaller som om man uttryckligen med olika beredningar skapat en tolkningssituation, där man inomkyrkligt inte förhållit sig rättvist gentemot en konfessionell minoritet som utsatts för påtryckningar i kyrkan.

I luthersk tradition har det ansetts viktigt att undvika en förväxling av regementena. Om det andliga regementets myndigheter kräver ett iakttagande av kyrkans ordning med åberopande av samhällelig lag är risken för en förväxling av regementena uppenbar. Då råkar de som åberopar Bibeln och kyrkans bekännelse i en situation där den andliga överheten förvandlas till världslig överhet som bör åtlydas, men då finns det en gräns för lydningen.

Man kan lätt råka ut för situationer där de samhälleliga och övernationella rättskipningsmyndigheter som tillerkänner dem som utgör en konfessionell minoritet inom kyrkan de grundläggande och mänskliga rättigheterna blir tvungna att tolka situationer som i grund och botten gäller kyrkans lära enbart utifrån en tolkningsmatris som utgörs av demokratiska majoritetsbeslut. Man har börjat gå in för tjänstemannarättsliga och t.o.m. straffrättsliga lösningar på problem som ansluter sig till det teologiska begreppet prästämbetet. Således har försummelsen att iaktta Gamaliels råd lett till en situation där de medlemmar och medarbetare i kyrkan som har en övertygelse enligt kyrkans lära och bekännelse och som har blivit en konfessionell minoritet har förts över till en grupp som under de rådande tolkningarna, som har tillkommit på grundval av beredningsarbetet, inte har getts rättskydd. I kyrkans historia har även reformatorerna kunnat missta sig och kan fortfarande

missa sig genom att tro att kyrkans egna angelägenheter är saker som enbart kyrkans medlemmar själva råder över.

Kyrkans kris förefaller i grund och botten att vara kyrkans identitetskris. Det förefaller som om man på något sätt börjat uppleva kyrkans ordning eller kyrkans författning snarare som ett sökande efter nya medel än som en tolkning av den ursprungliga kristendomen. Reformationens kyrkoordningar återspeglade till sina utgångspunkter teologin och de saknade juridisk paragrafprecision. I de moderna lutherska kyrkolagarna har man däremot eftersträvat juridisk paragrafprecision men detta har enligt Haikola skett på teologins bekostnad. Denna ”nykanoniskt” uppfattade rätt är dessutom i våra dagar en samhällsligt färgad kyrkorätt.¹¹⁸³

Som en slutsats till denna avhandling kan fogas en nationell tänkares, J. V. Snellmans analys av en (1841) aktuell fråga. Då som nu var det fråga om att ”[i] vårt fädernesland har på senaste decennium en serdeles liflig rörelse försports inom det religiösa gebitet.” Kontexten var givetvis en helt annan, men med Snellmans termer varierar formerna för ”fromma nitälskare” och även uppsättningen av parter med tiden, men ”[s]aken är likväl i sig sjelf ingalunda ny, icke ens hos oss.”¹¹⁸⁴ ”Ytterligheten skall bota sig sjelf, och endast det sanna och gagneliga kvarstå”, enligt Snellman.¹¹⁸⁵ Men om det i den dåtida pietistiska väckelsen (på finska: herännäisyys) var fråga om en ytterlighet, blev det då annat kvar av rörelsen och dess glöd än förkolnaden i stället för det sanna och gagneliga? Snellman analyserade det som rörde sig på det religiösa området mot en europeisk och nationell bakgrund:

Att denna rörelse [den pietistiska väckelsen] också lika litet i vårt land, som i öfriga protestantiska länder, saknar sin goda grund, kan icke förnekas. Att närmare utveckla den, skulle kanske beröra alltför ömtåliga strängar. Medges måste likväl, att den Europeiska Kristenheten befinner sig i en motsägelse, uppå hvilken en lösning ovillkorligen är af nöden. Hos de företrädesvis bildade af densamma saknas gemenligen all religiös öfvertygelse. Huruvida detta till någon del äfven gäller det protestantiska presterskapet, må läsaren afgöra.¹¹⁸⁶

Aktuella frågor kommer och går. Det för kyrkan sanna och gagneliga, det som rent av är livsviktigt att åtminstone blir kvar, är hur dess endast egna angelägenheter uppfattas.

Vad som blir kvar är dock inte i första hand om och i vilken form samhället har reglerat kyrkans lära, utan vilka är utgångspunkterna för de strukturer som kyrkan lever i. Med tanke på de grunder som framspringer ur kyrkans egnaste utgångspunkter råder det en bjärt motstridighet om regementsgränsen överskrids i grunderna till kyrkans lära eller dess tolkning. Kyrkan har ett klart behov att i stället för ett kyrkorättsbegrepp som håller på att bli alltmer tjänstemannarättsligt finna en sådan kyrkorätt som också och framför allt uttrycker kyrkans teologiska dimension och karaktär av trosgemenskap.

Kyrkolagstiftningsprocessen och beslutsfattandet i kyrkan borde återspegla den lutherska kyrkans religiöst bestämda tro. Utgångspunkterna för Luthers kristna tro och den religiöst bestämda lutherdomens tro låg i vad som uppfattades som Guds rena ord och den tro det väcker med den heliga Andens förmedling. Även de yttre strukturer som uppstod genom

¹¹⁸³ Haikola 1967, 69.

¹¹⁸⁴ Snellman 1841, 184.

¹¹⁸⁵ Snellman 1841, 184.

¹¹⁸⁶ Snellman 1841, 188.

dem ersatte den kanoniska rätten och var viktigare än den världsliga maktens juridiska åtgärder som gällde kyrkan. Luther motsatte sig alltifrån sin rättfärdiggörelselära att den världsliga makten inkräktar på det andliga regementets område.¹¹⁸⁷

Med tanke på samhället kan sekulariseringen innebära att samhällets bindning till kristendomen avtar. Detta kan komma till synes t.ex. genom att folket fjärrar sig från kyrkan och dess budskap. Från samhällets sida kan denna förändring komma till uttryck i kraven på godkännande av politisk jämlikhet, minoriteters (dock inte konfessionella) rättigheter och religiös pluralism. Tryggandet av folkkyrkans offentlighetsrättsliga ställning i samhället har kyrkopolitiskt kopplats ihop med avskaffandet av kyrkans beskattningsrätt samt med upphörandet av det synliga samarbetet mellan staten och kyrkan. Det är således fråga om folkkyrkans anpassning i samhället såvida den vill bevara sin offentlighetsrättsliga ställning och sina ekonomisk-administrativa rättigheter. I sig är situationen inte heller alldeles ny. Under den kristna kyrkans historia har det hos regenterna förekommit en benägenhet att kräva att kyrkan ändrar sin lära och sitt livsinnehåll i en för regenterna mera behaglig riktning. Ändå är det också i en samhällelig lag och den samhällelige rätten fråga om värden och moral.¹¹⁸⁸ Någon auktoritet dikterar alltid värdena. Även de som uppfattar rätten som gäller kyrkan rättspositivistiskt ställs således alltid inför ett värdeval.

Man måste känna den egna traditionen och det egna arvet. Det är bra att veta vad som medfört förändringar, och om förändringarna slagit sönder något oersättligt eller utgått från kyrkans eget uppdrag. Förändringen kan förstärka kyrkans substans, men även söndra den. I värsta fall kan den förvandla kyrkan till ett pysselland som gör många goda saker enligt det sekulära samhällets krav.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁷ Kvist 2008, 74.

¹¹⁸⁸ Klami 2001, 1313.

¹¹⁸⁹ Laasonen 2011a, 8. (Min översättning) På finska: ”Oma perintö ja traditio on tunnettava. On hyvä tietää, mikä on tuonut muutoksia, ja ovatko muutokset särkeeneet jotakin korvaamatonta vai lähteneet kirkon omasta tehtävistä. Muutos voi vahvistaa kirkon substanssia, mutta se voi myös rikkoa sen. Se voi pahimmillaan muokata kirkosta puuhamaan, joka tekee monia hyviä asioita maallisen yhteiskunnan vaatimalla tavalla.”

Summary

All that concerns matters belonging only to the Church

An examination of the ecclesiastical law and all that concerns matters belonging only to the Church in the three Church Acts of the Evangelical Lutheran Church of Finland

This doctoral thesis comprises a canonical research on how matters belonging only to the Church have been regulated in the Church Act.

In Finland there has hardly been any research in this field. The author is a Doctor of Law and a docent in ecclesiastical law and in administrative law. He has defended his doctoral thesis **The Church Act or the Law about the Church?** in administrative law at the faculty of law at the University of Helsinki in 2002. Because ecclesiastical law as a subject belongs to practical theology at the theological faculties, there was a need for a theological research on ecclesiastical law as a theological subject, too.

The Church acts as a communion of faith in accordance with its doctrine. The doctrinal matters are a core issue in ecclesiastical law. The main target of the research was to discover how the Church Doctrine has been understood as matters belonging only to the Church, and whether it is possible and if it is, which way the Church Doctrine or dogma or their contents are included in the national judicial system. Secondly, the research aims at exploring and presenting what matters belonging only to the Church can be passed as a law or has already been so and how this has been done in the law concerning the Church (Church Act).

Thirdly, the research aims at clarifying how the three Church Acts embody the understanding of the Church, its doctrinal basis and ecclesiastical law. The fourth aim was to explore what it means that the matters belonging only to the Church originate in the Church. The Constitution of Finland defines the coverage of the Church Act in another way. Which way does this agree with the fact that the matters of the Church Doctrine and Confession are by nature matters belonging only to the Church?

According to the Constitution of Finland, matters that can be legislated in the Church Act are matters of Constitutional Order and Administration of the Church. The concept of administration in general has been defined in jurisprudential literature whereas the concept of Constitutional Order of the Church is not definable in the same way. The opinions of the committees preparing new Church Acts may vary. Hence, another task of this research was to explore and analyze such understandings to discover what the meaning of these understandings is with the view of the Church Doctrine and at the same time clarify the contents of the concept of ecclesiastical law. In addition, the research has tried to answer the question, how the Church Doctrine related to the Constitutional Order of the Church can be defined and what the basis of the understanding of ecclesiastical law in the Church itself is.

The development of the present concept of matters belonging only to the Church has taken a long time. The development has recognizable stages that are linked with the content of legislation and its theological interpretations. The content of the concept has been

influenced, among others, by the relation between the state and the Church, the conception of the Church, and the prevalent understanding of justice in society.

As far as the content of the concept is concerned, the research explains how the doctrine of the church in particular has been regulated in the canonical legislation in each period. Finally, the research analyzes how the legislation of the basic rights of all citizens in Finnish society has influenced the legislation of matters belonging only to the Church in the Church Act and its interpretation.

The research illuminates the development of the canonical legislation into its present form, where the goal has been to guarantee the church and its members a legislative space for the practice of religion in accordance with the confession of the Church. Apart from this, especially during the last few years, the Church has found it difficult to recognize, which the matters are belonging only to the Church and originating from its own doctrinal basis. These should not be defined by the principles based on society and its system and legislation but on those of the Church and its Confession.

Förkortningar

CA	Confessio Augustana, Augsburgska bekännelsen 1530
diss.	dissertation
dk	domkapitlet
Ibid.	ibidem
FFS	Finlands författningssamling
FKHSH	Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar (Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia)
fr	församlingsrådet
förf.	författaren
GK 1962/1963	Betänkanden (nr 1 och 2) av kommittén för granskning av kyrkolagen som tillsatts av XVIII ordinarie kyrkomötet 1958
gkr	gemensamma kyrkorådet
HBL	Hufvudstadsbladet
HD	högsta domstolen
HFD	högsta förvaltningsdomstolen
HS	Helsingin Sanomat
KFGKom 1973	Kommittén för granskning av kyrkans författning 1973
kfmge	kyrkofullmäktige
KFS	kyrkans författningssamling
khde	kyrkoherde
KL	kyrkolagen
KLF 1825	Kyrkolagsförslag (Tengströmkommitténs förslag) (ingår i Björkstrand 1998, 43–234)
KLF 1829	Kyrkolagsförslag (Tengströmkommitténs förslag) (ingår i Björkstrand 1998, 235–299)
KLF 1845	Kyrkolagsförslag (Nordströmkommittén förslag)
KLF 1863	(Kyrkolagsförslagskommitténs) Förslag till kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i Storfurstendömet Finland
KLF 1989	Förslag till kyrkolag av kommittén för revision av kyrkolagen
KOF 1989	Förslag till kyrkoordning av kommittén för revision av kyrkolagen
KLFG 1866	Förslag till ändringar i Kyrkolagsförslaget 1863
KO	kyrkoordningen
KOKom1979	Kyrkoordningkommittén 1979
1686KL	1686 års kyrkolag
1571KO	1571 års kyrkoordning
1869KL	1869 års kyrkolag (6.12.1869/)
1964KL	1964 års kyrkolag (23.12.1964/635)

1993KL	kyrkolag (26.11.1993/1054)
1993KO	kyrkoordning (8.11.1991/1055/1993)
lic.avh.	licentiatavhandling
rd.	riksdagen
RGG	Die Religion in Geschichte und Gegenwart
RK 1957	kyrkolagsbetänkande av kommittén för revision av kyrkolagen som tillsatts av XVII ordinarie kyrkomötet 1953
RK 1989	betänkande avgivet av kommittén för revision av kyrkolagen (band I och II)
RP	regeringens proposition
RU	utskottets för revision av kyrkolagen betänkande 1/1991, protokoll fört vid kyrkomötet för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, våren 1991/IX F
RU 1a	utskottets för revision av kyrkolagen betänkande 1a/1991, protokoll fört vid kyrkomötet för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, hösten 1991/IV G
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia (Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar)
SLEY	Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys
SLY	Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja (Finska Juristföreningens publikationer)
STKS	Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja (Finska Teologiska Litteratursällskapets publikationer)
TKA	tjänstekollektivavtal
TT	Teologisk Tidskrift (Teologinen Aikakauskirja)
VOK	valordning för kyrkan (8.1.1991/1056/1993)
WA	Weimar Ausgabe
WKO	Württembergs kyrkoordning av år 1553

Källor och litteratur

Källor

Lagar och lagförslag

Then Svenska kyrkoordning 1571. Tryckt J Stockholm AFF Amund Laurentzon. Anno Domini M.D. LXXI

Kyrko-lagen af 1686 och kongl. förordningen, huru med rättegång i Dom-Capitlen förhållas skall af den 11 februari 1687, samt författningar, som dem upplysa, förklara, ändra eller tillöka; så ock i särskilda mål utfärdade kongl. Bref, Resolutioner eller Utslag, som tjena till upplysning om rätta förståndet af Kyrko-Lagen och Förordningen om Rättegång i Dom-Capitlen; på Konungens befallning utgifna. Uppsala 1845

Förslag till Kyrkolag för Storfurstendömet Finland jemte Motiver och Betänkanden, enligt H. Kejs. M:ts Höga Förordnande utarbetadt och från trycket utgifvet. J. Simeliis tryckeri. Helsingfors 1845 (Nordströmkommitténs förslag)

Förslag till Kyrkolag för den Evangelisk-Lutherska kyrkan i Storfurstendömet Finland, jemte Motiver och Reservationer, enligt Nådigt förordnandet från trycket utgifvet. Finska Litteratur Sällskapets tryckeri. Helsingfors 1863 (Kyrkolagsförslagskommitténs betänkande)

Förslag till ändringar. Kyrkolagsförslaget, jemte Motiver och Reservationer, i underdånighet afgifne af en för sådant ändamål i nåder nedsatta komité. J. Simelii arfvingars tryckeri. Helsingfors 1866

Förslag till Kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i storfurstendömet Finland. Åtföljande Hans Kejslerliga Majestäts nådiga proposition i ämnet till Finlands ständer vid landtdagen år 1867. J. Simelii arfvingars tryckeri. Helsingfors 1867

Kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i Storfurstendömet Finland (6.12.1869)

Kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland (635/1964)

Kyrkolag (1054/1993)

Kyrkoordning (8.11.1991/1055/1993)

Valordning för kyrkan (8.11.1991/1056/1993)

Regeringspropositioner

Regeringens proposition till riksdagen för Finlands regeringsform (rd. år 1919 nr 17) och rd. år 1919 proposition nr 1.

Stora utskottets betänkande nr 12 om regeringens proposition (till en regeringsform). (Ingår i grundlagsutskottets betänkande nr 2 om regeringens samma proposition.)

Regeringens proposition till riksdagen 40/1973 rd. (Ändring av kyrkomötets uppgifter.)

Regeringens proposition 1/1998. (Stiftande av grundlag.)

Regeringens proposition till riksdagen om godkännande av tilläggsprotokollet till Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet om kriminalisering av gärningar av rasistisk och främlingsfientlig natur begångna med hjälp av datorsystem och med förslag till lag om sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollet som hör till området för lagstiftningen samt till lagar om änd-

ring av strafflagen och av 15 § i lagen om tillhandahållande av informations-samhällets tjänster (317/2010).
Regeringens proposition till riksdagen 41/2012 rd. (Ändring av de tjänstemannarättsliga bestämmelserna i kyrkolagen.)

Kommittébetänkanden

Betänkande utarbetat av den av 1948 års kyrkomöte tillsatta kyrkolagskommittén, 1952.
Kyrkolagsbetänkande av kommittén för revision av kyrkolagen som tillsatts av XVII ordinarie kyrkomötet 1953, 1957.
Betänkande avgivet av den av 1958 års kyrkomöte tillsatta kommittén för utredning av frågan om prästämbetets öppnande för kvinnor med teologisk slutexamen, 1961.
Betänkande utarbetat av den av 1953 års kyrkomöte tillsatta kyrkolagskommittén, 1961.
Betänkande (nr 1) av kommittén för granskning av kyrkolagen som tillsatts av XVIII ordinarie kyrkomötet 1958, 1962.
Betänkande (nr 2) av kommittén för granskning av kyrkolagen som tillsatts av XVIII ordinarie kyrkomötet 1958, 1963.
Betänkande utarbetat av den kommitté som tillsatts av XIX ordinarie kyrkomötet 1963 för att utreda frågor rörande en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning, 1967.
Kyrka och Stat. Betänkande av kommittén som tillsatts av Förstärkta biskopsmötet 1970.
Betänkande nr 1 utarbetat av kommittén för granskning av kyrkans författning som tillsatts av XX ordinarie kyrkomötet 1968, 1973.
Bibelsyn och bibelbruk. Biskopsmötets bibelkommission. 1970. Håkan Ohlssons Förlag. Lund.
Kyrka och stat-kommitténs betänkande 1977:21. Helsingfors 1977.
Kyrkoordningskommitténs betänkande 1979.
Betänkande avgivet av kommittén för revision av kyrkolagen (band I och II). Kyrkans centralförvaltning serie A 1989:1/1 och 1/2. (RK 1989.)
Stiftsförvaltningskommitténs betänkande. Kyrkans centralförvaltning. Serie A 1998:1.
Kirkkolaki 2010. Kirkkolainsäädännön perusteita ja kirkkolain alaa tutkineen toimikunnan mietintö 2005-00751. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2006:9.
Kodifiering av kyrkolagstiftningen. Betänkande av kyrkostyrelsens kommission för kodifiering av kyrkolagen 2007-00131. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Serie C 2009:6.

Kyrkomötets beslut, protokoll och utskottsbetänkanden

Betänkande nr 1 av det av 1958 års kyrkomöte tillsatta utskottet för revision av kyrkolagen.
Kyrkomötets protokoll 1971.
Kyrkomötets protokoll våren och hösten 1986.
Kyrkomötets konstitutionsutskott, betänkanden 2/1976 och 6/1986.

Utskottets för revision av kyrkolagen betänkanden 1/1991 I–II och 1a/1991 (ingår i protokoll förda vid kyrkomötet för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, våren 1991/IX F och hösten 1991/IV G).

Kyrkomötets beslut 12.11.2010 (partnerskapslagens följder för kyrkan; biskopsmötets utredning för kyrkomötet, konstitutionsutskottets betänkande 4/2010 om biskopsmötets framställning 2/2010).

Kyrkostyrelsens framställning

Kyrkostyrelsens framställning till kyrkomötet 5/2008 (ändring av de tjänstemannarättsliga bestämmelserna i kyrkan).

Biskopsmötets betänkanden och protokoll

Työn johtaminen, työyhteisön kehittäminen ja työturvallisuus. Den av biskopsmötet 10–11.2.2004 tillsatta arbetsgruppens betänkande. Serie B, 2006:2.

Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet. Serie B, 2009:1.

Protokoll från biskopsmötets session 12–13.9.2006 och dess bilaga, biskopsmötets meddelande 1/2006. (Piispainkokouksen selonteko erilaisten virkanäkemysten aiheuttamien työyhteisöongelmien hoitamiseksi.)

Arbetsgruppsbetänkande

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Leuenbergin konkordialuonnoksen teologisia perusongelmia-työryhmän mietintö 1973.

Domstolsbeslut

HFD 13.3.2001.

HD 2001:9.

HD 2010:74.

Vasa förvaltningsdomstol 27.8 2004 (04/0253/3).

Europas människorättsdomstolsbeslut Serif > Grekland 14.12.1999, Reports of Judgements and Decisions 1999–IX (Religionsfrihet, proportionalitetsprincipen).

Anförd litteratur

Aarflot, Andreas

1971 (red.) *Kirke og stat i de nordiske land*. Universitetsforlaget. Kristiansand.

1999 *Trossamfunn og folkekirke*. Om reformene i den norske kirke de siste femti år. Verbum. Oslo.

Aarnio, Aulis

- 1988 *Laintulkinnan teoria*. WSOY. Porvoo.
1997 ”Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta.” – Juha Häyhä (toim.): *Minun metodini*. WSLT. Helsinki. 35–57.
2002 ”Uusi varallisuusoikeus – vai vanha?” *Lakimies* 2002. 515–534.
2011 *Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki.

Ahla, Eino J.

- 1939 Asiantuntijalausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle hallituksen esitykseen n:o 59/1938. Liite Suuren valiokunnan mietintöön n:o 97/1938. Valtiopäivät 1938. Asiakirjat III. Helsinki.
1953 ”Kirkkolain isän johtavia periaatteita.” *Lakimies* 1953. 5–32.

Antila, Jaakko

- 2011a ”Saiko kansankirkko politisoitua?” *TT* 2011. 58–63.
2011b ”Usko, oppi ja määräenemmistö kirkolliskokouksessa. Neljän vuosikymmenen tulkintavaikeudet.” *TT* 2011. 350–357.

Arffman, Kaarlo

- 1993 *Sanan jäljet*. Kirkon historian merkitys Martti Lutherin teologiassa. STKS 185. Helsinki.
1994a ”Nykykirkko ja kirkon historia reformaatiotutkijan näkökulmasta.” *TT* 1994. 97–100.
1994b ”Näkökulmia luterilaisen reformaation saarnavirkaan.” *TT* 1994. 215–220.
2004 *Reformaatio vai restitutio?* Historiallinen argumentti reformaattoreiden ja kastajaliikkeen väittelyssä lapsikasteen oikeutuksesta. SKHST 167.
2009 *Mitä oli luterilaisuus?* Johdatus kadonneeseen eurooppalaiseen kristinuskon tulkintaan. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
2011 ”Mitä on kirkon katolisuus?” *TT* 2011. 466–468.

Aulén, Gustaf

- 1953 *Hundra års svensk kyrkdebatt*. Drama i tre akter. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm.

Aurelius, Carl Axel

- 2003 *Hjärtpunkten*. Evangeliets bruk som nyckel till Augsburgska bekännelsen. Skellefteå. Artos.

Benz, Ernst

- 1970 *Idän kirkko*. Kirjayhtymä. Avain 29. Helsinki.

Bexell, Anders

- 2011 ”En kyrka i behov av teologisk reflektion.” *Svensk Kyrkotidning* 2011. 131–134.

Bexell, Oloph (red.)

- 1996 *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer*. En vetenskapsteoretisk översikt. Studentlitteratur. Lund.

- Björkstrand, Gustav
1998 *Försök till ny Redaction af Kyrko Lag för Finland*. En källkritisk utgåva av ärkebiskop Jacob Tengströms kyrkolagsförslag 1825 och 1829 jämte Förslag till ny Prestvalsförordning i Finland. FKHS 181. Saarijärvi.
1999 ”Jacob Tengströms arbete för religionsfrihet.” *TT* 1999. 6–11.
2007 *En kyrkolag i samklang med tidens verkliga behov*. Den av ärkebiskop Jacob Tengström ledda kyrkolagskommitténs försök att utforma en ny kyrkolag för Finland i komparativt perspektiv. FKHS 201. Saarijärvi.
2008 *Framtidens folkkyrka*. Herdabrev till Borgå stift. Fontana. Vasa 2008.

- Bonhoeffer, Dietrich
1960 (1930) *Sanctorum Communio*. Eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche. Dritte erweiterte Auflage mit Register. Chr. Kaiser Verlag. München.
2009 (1930) *Sanctorum Communio*. A Theological Study of the Sociology of the Church. Dietrich Bonhoeffer Works, Volume 1. Minneapolis.

- Borgenstierna, Gert
1950 *Behövs kyrkans dogmer?* Bonnier. Stockholm.
1965 *Moral och ord*. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm.

- Broch, S
1904 *Norsk kirkeret*. Kristiania. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) 1904.

- Brodd, Sven-Erik
1996 ”Ecklesiologi och ekklesialitet.” – Oloph Bexell (red.): *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer*. En vetenskapsteoretisk översikt. Studentlitteratur. Lund. 107–125.

- Brotherus, K. R
1922 ”Uskonnonvapaus.” *Lakimies* 1922. 5–16.
1923 *Valtio ja kirkko*. Katsaus Suomen uskontolainsäädännön kehitykseen. WSOY. Porvoo.
1930 ”Stat och kyrka.” Föredrag vid nordiska mötet för statsrätt och statskunskap i Stockholm 3–6 september 1930. Förf. arkiv.

- Brun, Niklas & Koskinen, Pirkko K.
1997 *Tasa-arvolaki*. Helsinki.

- Brunner, Emil
1945 *Rättvisa*. En lära om samhällsordningens grundlagar. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Uppsala 1945.

- Chemnitz, Martin
1565–1573 *Examination of the Council of Trent*. Part I. Concordia Publishing House. St. Louis. 1971.

- Danielson, Johan Richard
1890 *Finlands förening med Ryska Riket*. Med anledning af K. Ordins arbete ”Finlands underkufvande”. Werner Söderströms förlag. Borgå.

- Derschowitz, Alan
2003 *America Declares Independence*. John Wiley & Sons. New York.
- Dombois, Hans
1961 *Das Recht der Gnade*. Ökumenisches Kirchenrecht. Luther-Verlag. Bielefeld.
1974 *Das Recht der Gnade*. Ökumenisches Kirchenrecht II. Grundlagen und Grundfragen der Kirchenverfassung in ihrer Geschichte. Luther-Verlag. Bielefeld.
1983 *Das Recht der Gnade*. Ökumenisches Kirchenrecht III. Verfassung und Verantwortung. Luther-Verlag. Bielefeld.
- Dulles, Avery S.J
1985 *Models of the Church*. A critical assessment of the church in all its aspects. Gill and Macmillan. Hong Kong. Sixth impression.
- Dworkin, Ronald
2000(1986) *Law's Empire*. Harvard University Press. Cambridge.
2002(1977) *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press. Cambridge.
- Edqvist, Gunnar
2000 *Från kyrkolag till kyrkoordning*. Verbum. Stockholm.
- Ekström, Sören
1994 *Svenska kyrkan*. Organisation och verksamhet. Verbum. Stockholm.
1999 *Svenska kyrkan i utveckling*. Historia, identitet, verksamhet och organisation. Verbum. Angered.
2003 *Makten över kyrkan*. Om Svenska kyrkan, folket och staten. Verbum. Stockholm.
- Erä-Esko, Ensio
2009 *Beskattningen och skattskyldighet för kyrkan i Finland*. Edita. Helsingfors. Diss.
- Espersen, Preben
1993 *Kirkeret*. Almindelig del. Jurist- og Økonomforbundets Forlag. København.
1994 *Lov om menighedsråd med kommentarer*. Normalforretningsorden med kommentarer. Jurist- og Økonomforbundets Forlag. København.
- Evangelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat
1998 *Evangelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat*. Sley-kirjat. Jyväskylä.
- Finnis, John
1980 *Natural Law and Natural Rights*. Clarendon Law Series. Oxford University Press.
- Fuller, Lon L
1969 *The Morality of Law*. Revised edition. Yale University Press. New Haven and London.

- Färnström, Emil
1932 *Historisk inledning i Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571* utgiven av Samfundet Pro Fide et Christianismo. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag. Uppsala.
- Gadamer, Hans-Georg
1984 "The Hermeneutics of Suspicion." – Gary Shapiron och Alan Sican (ed.): *Hermeneutics and Prospects*. University of Massachusetts. Press Amhersts. 54–65.
1989 *Truth and Method*. Second edition. Sheed & Ward. London.
- Gallagher, Shaun
1992 *Hermeneutics and Education*. State University of New York.
- Gerhardsson, Birger & Persson, Per Erik
1985 *Kyrkans bekännelsefråga*. Liber Förlag. Lund.
- Glædemark, H.J.H
1948 *Kirkeforfatningsspørgsmaalet i Danmark indtil 1874*. En historisk-kirkeretlig studie. Ejnar Munksgaard. København.
- Grondin, Jean
1994 *Introduction to Philosophical Hermeneutics*. Yale University Press. New Haven and London.
- Grönblom, Gunnar
1994, 1998, 2002 *Kyrkans lagstiftning I–III med kommentarer*. Borgå domkapitel. Borgå.
- Gullaksen, Per-Otto
2000 *Stat og kirke i Norge*. Kirkerett mellom teologi og politikk. Verbum. Oslo.
- Göransson, Göran
1993 *Svensk kyrkorätt*. En översikt. Den svenska kyrkorätten 2. Norstedts juridik. Nämnden för utgivande av förvaltningsrättsliga publikationer. Göteborg.
- Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka
1998 *Johdatus tieteiliseen ajatteluun*. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja n:o 3.
- Haikola, Lauri
1967 *Reformaatio ja kirkkojärjestys*. Sakkunnigutlåtande som ingår som bilaga II i betänkandet avgivet av den kommitté som tillsatts av XIX ordinarie kyrkomötet 1963 för att utreda frågor rörande en revision av kyrkans lagstiftning och förvaltning. 45–68.
- Hakkila, Esko
1939 *Suomen tasavallan perustuslait sekä eräitä niihin liittyviä lakeja, asetuksia ja säännöstöjä*. WSOY. Porvoo.

- Halmesmaa, Pekka
 1963 *Kirkkokuri Suomessa 1800-luvun kirkkolakiehdotuksissa ja nykyisessä kirkkolaisissa*. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- 1976 *Kirkkokuri murroksen kynnyksellä*. Kirkkokuria koskevan säännösten kehittyminen Suomessa vuosina 1818–1847 sekä sen soveltaminen Turun tuomi rovastikunnassa. SKHST 97. Helsinki.
- 1978 *Kirkkokurisäännöstö Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kaajanin rovastikunnissa*. SKHST 109. Helsinki.
- 1980 ”Pitääkö yksityinen sielunhoito kirkkokurin syrjässä?” – Juha Pihkala (toim.): *Spiritus et institutio ecclesiae*. Libellus in honorem Erkki Kansanaho. SKHST 117. 293–307.
- Halttunen, Matti & Voipio, Risto & Pihlaja, Pirjo
 2008 *Kirkkolainsäädäntö 2008*. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Kirjapaja. Jyväskylä.
- Harbsmeier, Eberhard & Iversen, Hans Raun
 1995 *Praktisk teologi*. Forlaget ANIS. Frederiksberg.
- Hassler, Åke
 1970 *Kyrkolagfarenhet*. En översikt över Svenska kyrkans rättsordning. PA Norstedt & Söners förlag. Stockholm.
- Hautamäki, Veli-Pekka
 2011 ”Perusoikeuden ydinalue argumenttina.” *Lakimies* 2011. 82–98.
- Heikkilä, Markku
 1979 *Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa*. Virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan. SKHST 112. Helsinki.
- 1989 ”Kirkko-oikeudesta oikeusteologiaan.” *TT* 1982. 112–114.
- 1992 ”Mitä todelliselta kirkkolakiuudistukselta voidaan odottaa?” *TT* 1992. 6–11.
- 1999 ”Uskonto, oikeus ja julkisuus Euroopan unionin maissa.” – Markku Heikkilä (toim.): *Uskonto ja nykyaika*. Atena. Juva. 128–156.
- Heilimo, Olli
 1958 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeudellinen asema vuoden 1869 kirkkolain mukaan*. SLY B-sarja 93. Vammala.
- 1967 *Kirkkolaki, selityksiä ja tulkintoja*. Kirjapaja. Joensuu.
- Helaseppä, Minnamari
 2004 *Die lutherische Bekenntnisgemeinschaft und der Kampf um die Thüringer Evangelische Kirche 1933/34–1939*. Luther-Agricola-Society. Helsinki. Diss.
- Heliövaara, O.K.
 1945 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki vuodelta 1869 sekä siihen vahvistetut muutokset aina 7 päivään heinäkuuta 1944*. WSOY. Porvoo.
- Hellner, Jan
 1988 *Rättsteori*. En introduktion. Juristförlaget. Stockholm.

- Hermanson, Robert
 1933 Hermansons utlåtande till grundlagsutskottet 26.4.1917: Voidaanko kirkkolakia kirkolliskokousta kuulematta perustuslainsäätämisyjärjestyksessä muuttaa? – *Lausuntoja ja mietintöjä*. Valtioneuvoston toimeksiannosta koonnut ja julkaissut sitä varten asetettu komitea. Valtioneuvosto. Helsinki.
- Hidén Mikael
 1986 ”Näkökohtia evankelis-luterilaista kirkkoa koskevien säännösten antamisyjärjestyksestä.” *TT* 1986. 367–372.
- Hirvonen, Vesa
 2005 ”Näkökohtia rekisteröityjen parisuhteiden siunaamisesta.” *TT* 2005. 163–167.
- Hjärne, H.
 1912 *Stat och kyrka*. Historiska utkast. Hugo Gebers förlag. Stockholm.
- Holopainen, Ilkka
 1989 ”Kirkkolain uudistamiskomitean toimeksianto ja sen toteutuminen.” *TT* 1989. 101–103.
- Holopainen, Toivo
 1986 ”Kirkkolaki valtion lakina.” *TT* 1986. 372–375.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias
 1979a *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Östgötalagen, Upplandslagen. AWE/Gebers. Uppsala.
 1979b *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Dalalagen, Västmannalagen. AWE/Gebers. Uppsala.
- Huovinen, Eero
 1983 ”Naispappeus lain ja evankeliumin erottamisen näkökulmasta.” *TT* 1983. 1–4.
 1988 *Elävä dogma*. STKS 155. Vammala.
 1990 ”Mitä on dogmatiikka?” *TT* 1990. 273–276. [Installationsföreläsning 11.4.1990.]
 2011 Lähdön aika. WSOY. Helsinki.
- Hytönen, Maarit
 2004 (toim.) *Raamattu ja kirkon usko tänään*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä.
 2010 (toim.) *Minä uskon?* Jumala-usko 2010-luvulla. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Porvoo.
- Häkkinen, Seppo
 2010 *Ihanne ja todellisuus*. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere.
 2011 ”Maallistumisen vastalääkkeet.” – Jouko M. V. Heikkinen & Veijo Koivula (toim.): *Kuninkaani on tieni*. Emeritusprofessori Jouko N. Martikaisen 75-vuotisjuhlakirja. Väyläkirjat. Rovaniemi. 11–16.

Ihalainen, Tapani & Laato, Antti (toim.)

2008 *Julkisoikeudellinen yhteisö vai Kristuksen kirkko?* Fonticulus ry. Turku/Kaarina.

Ingman, Lauri

1911 *Kirkkolainsäädäntö Suomessa jälkeen 1870.* STKS. Helsinki.

1916 ”Kirkkolain 1 §:n valmistelusta.” – *Robert Hermansonin 70-v. juhlakirja.* Helsinki. 35–57.

Iversen, Hans Raun

1995 ”Diakonats historie.” – Eberhard Harbsmeier & Hans Raun Iversen: *Praktisk teologi.* Forlaget ANIS. Frederiksberg. 164–195.

Junkkaala, Timo

2010a ”Mihin erimielisyydet virkakysymyksessä perustuvat. Vastaus John Vikströmille.” *TT* 2010. 173–175.

2010b ”On todella kysymys enemmästä.” *TT* 2010. 498–501.

Junttila, Juha

1989 *Congregatio Sanctorum.* Traditionhistoriallinen tutkimus Confessio Augustinan ekklesiologisen perusilmaisun merkityssisällöstä. STKS 164. Jyväskylä.

Juntunen, Hannu

1985 *Uskonnonopetus ja valtiosäätö.* Kirkon tutkimuskeskus, sarja A nro 42. Pieksämäki.

1991 *Valtion vai kirkon tunnustus?* Kirkon tutkimuskeskus, sarja B nro 66. Pieksämäki.

2000 *Oikeuden idean teologiset perusteet.* Kauppakaari. Oikeusteologian hahmottelua demokraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä. Helsinki.

2003 *Lopussakin on sana.* Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta. STKS 236. Helsinki.

2006 *Kirkkolaki ja omatunto.* Onko kirkon lainsäädäntö pätevää ja sitovaa? [http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/0/0A183405C13C2FBDC225737E00408FA8/\\$file/9_juntunen.pdf](http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/0/0A183405C13C2FBDC225737E00408FA8/$file/9_juntunen.pdf) (läst 30.5.2012). Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja, 2006:9. Tampere.

2008 *Esivalta olemme me.* Valtiosäätöoikeuden perusteiden oikeusteologinen tulkinta. SLY E-sarja 20. Vaajakoski.

Juntunen, Sammeli

2002 *Horjuuko kirkon kivijalka?* Kirjapaja. Taskukirjasto. Jyväskylä.

2004a ”Mitä on sola scriptura-periaate tänään?” – Maarit Hytönen (toim.): *Raamattu ja kirkon usko tänään.* Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä. 32–52.

2004b ”Sola scriptura-periaate.” Föredrag vid Helsingfors stifts synodalmöte 5.10.2004. Förf. arkiv.

2010 *Kirkon raamattuteologiasta ja sen puutteesta.* Kirjapaja. Helsinki.

Juva, Mikko

1960 *Valtiokirkosta kansankirkoksi.* SKHST 61. Porvoo.

- 1976a *Kirkon parlamentti*. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Pieksämäki.
- 1976b ”Kirkkomme nykyinen järjestysmuoto syntyäikansa taustaa vasten.” *TT* 1976. 92–102.

Kahl, W.

- 1894 *Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik*. Erste Hälfte. Einleitung und allgemeiner Teil. Freiburg in B.

Kaira, Kaarlo

- 1941 ”Kirkkolain säätämisestä.” *Lakimies* 1941. 708–719.
- 1944 ”Kirkkolain alasta, erityisesti huomioon ottaen seurakuntien viranhaltijain oikeusasema.” *TT* 1944. 85–91.

Kalli, Pekka & Malinen, Anita (toim.)

- 2005 *Konstruktivismi ja realismi*. Aikuiskasvatuksen 45. vuosikirja. Kansanvalistusseura. Vantaa.

Kansanaho, Erkki

- 1954 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon itsehallinto*. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon kehitys Ruotsin vallan ajoista nykypäiviin. Tarmo. Helsinki.
- 1964 ”Kirkon ja valtion suhteet kirkkolain syntyvaiheissa.” *Föredrag i Finska Vetenskapsakademien* 9.10.1964. Förf. arkiv.
- 1976 *Suomen kirkon hallinto*. Gaudeamus. Vaasa.
- 1979 ”Voiko kansankirkkoihanne säilyä Pohjoismaissa?” *Särtryck i Seurakuntien Talousneuvoston toimituksia nro XX/1979*. *Föredrag vid nordiska biskopsmötet i Danmark* 2.8.1979. Förf. arkiv.
- 1985 ”Kirkkoon kuulumisen Suomessa.” *TT* 1985. 31–36.
- 1986 ”Kirkkolain nykyiset uudistamispyrkimykset.” *TT* 1986. 361–366.
- 1991 ”Arkipyhien siirrot: Miten kaikki oikein tapahtui?” *TT* 1991. 519–526.

Karttunen, Tomi

- 2010 ”Vakautta, jännitteitä ja kasvavaa yhteyttä.” *Reseptio* 1/2010. 3–4.

Kavonius, Petter

- 2001 *Oikeusperiaatekin velvoittaa*. SLY E-sarja N:o 1. Saarijärvi 2001.

Kekkonen, Jukka

- 1999 *Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki.
- 2010 ”Tasa-arvo koetteella.” *Vartija* 2010. 203–204.

Kelsen, Hans

- 1968 *Puhdas oikeusoppi*. [Reine Rechtslehre 1934]. WSOY. Porvoo.

Kemppinen, Jukka

- 1989 ”Molempain oikeuksien muisto.” *TT* 1989. 103–105.

Kena, Kirsti

1979 *Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922*. Helsinki. Diss.

Keskitalo, Jukka

2004 ”Raamattu kirkon kertomuksena – Raamatun totuusvaatimus valistuksen jälkeisessä postmodernissa maailmassa.” – Maarit Hytönen (toim.): *Raamattu ja kirkon usko tänään*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Tampere. 72–89.

Kirjavainen, Heikki

1969 *Johdatus teologiseen etiikkaan*. Kirjapaja. Joensuu.

Kiviranta, Simo

1973 (toim.): *Leuenbergin konkordialuonnoksen teologisia perusongelmia*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työryhmän muistio. Helsinki.

1977 ”Paikalliskirkko, paikallisseurakunta ja kirkon katolisuuden ongelma.” – Jussi Talasniemi (toim.): *Iustificatio impii*. Jumalattoman vanhurskauttaminen. Juhlakirja professori Lauri Haikolan täyttäessä 60 vuotta 9.2.1977. STKS 103. Helsinki. 118–134.

1983 ”Kommenttipuheenvuoro Eeva Martikaisen esitelämään.” [Kommentar till Eeva Martikainens föreläsning.] *TT* 1983. 16–22.

1991 ”Oliko vanhassa kirkossa diakonian virkaa?” *TT* 1991. 2–7.

1998 ”Raamattukäsitys 1800-luvun teologian kahden peruskäsitteen valossa.” *Föredrag i Teologiska institutet i Finland* 18.3.1998. Förf. arkiv.

2000 ”Kristillisen spiritualiteetin kipupisteet: Uskonnollinen a priori ja ’siviiliuskonnollisuus’.” *Iustitia* 13/2000.

2002 ”Kansankirkko vai tunnustuskirkko?” – Sakari Korpinen & Markku Niemelä & Juhana Pohjola (toim.): *Astu Arkkiin*. Reijo Arkkilan 60-vuotiskirja. Suomen Luther-säätiö. 107–124.

2006 ”Salattu ja ilmoitettu Jumala. Dogmatiikan pääkysymyksiä Jumala-opin näkökulmasta.” *Iustitia* 21/2006.

2009 *Katkelmia*. Simo Kiviranta. Haastatteluista koontanut Helena Simons. Suomen Luther-säätiö. [Postum publikation.]

Klami, Hannu Tapani

1979 *Johdatus oikeusteoriaan*. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A. Turku.

1980 *Länsimaisen oikeusfilosofian historia*. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A. Turku.

1983 *Ihmisen säännöt*. Tutkimus oikeuden olemuksesta, synnystä ja toiminnasta. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Turku.

1986 *Johdatus oikeusteoriaan*. Finalistisen oikeusteorian perusongelmia. Juristförbundets förlag. Helsingfors.

2001 ”Oikeus ja moraali.” *Lakimies* 2001. 1309–1313.

Knuutila, Jyrki

1990 *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629*. Helsinki.

2007 ”Mikael Agricolan jumalanpalveluselämän perintö.” *TT* 2007. 537–550.

- 2010 ”Kirkkolainsäädäntö ja kirkon virka Suomessa kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin ja -järjestykseen.” Föredrag vid kyrkorättsseminarium i Rovaniemi 7.5.2009. Edilex 2010/25. www.edilex.fi/lakikirjasto/7258.pdf
- 2012 ”Kirkkolainsäädäntö – kirkon vai yhteiskunnan asia? Kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet ja Suomessa käytetyt oikeussäännökset kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin.” Föredrag vid kyrkorättsseminarium vid Helsingfors universitets teologiska fakultet 5.5.2011. Förf. arkiv. [Publiceras på internet <http://www.edilex.fi/teema/kirkko-oikeus>]

Kortekangas, Paavo

- 1978 ”Kirkkolaki ja kirkkojärjestys.” Föredrag i Kuopio 2.10.1978. Seurakuntien talousneuvosto. Förf. arkiv.

Koskeniemi, Erkki

- 2006 ”Onko Raamattu liian moniarvoinen normiksi?” – Erkki Koskeniemi & Timo Nisula & Olli-Pekka Vainio (toim.): *Kadonnut horisontti*. Näkökulmia uskoon, valtaan ja totuuteen. Kustannus Oy Arkki. Hämeenlinna. 239–256.

Kvist, Hans-Olof

- 1986 *Studier i de lutherska bekännelseskriterierna och i ekumenik*. Studier utgivna av institutionen för systematisk teologi vid Åbo Akademi 17. Åbo.
- 1989 ”Lokalförsamlingen i teologisk belysning.” *TT* 1989. 38–43.
- 1992 ”Kyrkans representation ur bekännelsesynvinkel.” – Ingvar Dahlbacka (red.): *Kristendomsundervisning i historiskt perspektiv*. Festskrift tillägnad Bill Widén på hans 60-årsdag den 19 maj 1992. Åbo. 151–162.
- 2004 ”Kristillinen etiikka ja globaali etiikka.” – Hytönen, Maarit (toim.): *Raamattu ja kirkon usko tänään*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä. 218–237.
- 2008 ”Kirkon omimmista lähtökohdista nousevien perustavien struktuurien teologista reflektointia kirkkoa, valtion uskontoa, valtiokirkkoa ja tunnustuksetonta valtiota koskevassa asiakentässä.” – T. Ihalainen & A. Laato (toim.): *Julkisoikeudellinen yhteisö vai Kristuksen kirkko*. Fonticulus ry. Turku/Kaarina. 15–77.

Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola Kimmo

- 2003 *Moderni kirkkokansa*. Suomalainen uskonnollisuus uudella vuosituhanella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Jyväskylä. [http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/0/2B242ADD3D689D61C225737E00359C5E/\\$file/82.pdf](http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/0/2B242ADD3D689D61C225737E00359C5E/$file/82.pdf)

Laakso, Seppo

- 1990 *Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta*. Erityisesti julkisoikeuden alalla. Valtion hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki.

Laakso, Seppo & Suviranta, Outi & Tarukannel, Veijo

- 2006 *Yleishallinto-oikeus*. Tampereen yliopisto. Oikeustieteiden laitos. Tampere.

Laasonen, Pentti

- 2011a *Yhteisellä tiellä*. Luterilainen kirkko jakamattoman perinteen kantajana. Kirjapaja. Helsinki.
- 2011b ”Katolisuuden loppu?” *TT* 2011. 553.

Larsen, E.F.

- 1901 *Den danske kirkeret*. Første bog. Det kirkelige menighedsliv. Lehmann & Stages Forlag. København.
- 1908 *Den danske kirkeret*. Anden bog. Sognekirker og sognekald. Lehmann & Stages Forlag. København.

Laurentius Petri

- M. D. LXXI (1571) *Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571* utgiven av Samfundet Pro Fide et Christianismo. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Uppsala 1932.

Lavapuro, Juha

- 2010 *Uusi perustuslakikontrolli*. Suomalainen lakimiesyhdistys sarja A 301. Helsinki.

Lehtinen, Lasse

- 1997 *Luotettavat muistelmat*. 2. WSOY. Porvoo.

Leino, Pekka

- 2000 *Kirkkolain riittävyys kirkon hallintolaiksi*. Helsingfors universitet. Helsingfors. Lic.avh.
- 2002a *Kirkkolaki vai laki kirkosta*. Hallinto-oikeudellinen tutkimus kirkon oikeudellisista normeista ja niiden synnystä. SLY sarja A 231. Vammala. Diss.
- 2002b ”Oikeus ja uskonto.” *TT* 2002. 438–441.
- 2003a *Kirkko ja perusoikeudet*. SLY E-sarja 6. Vammala.
- 2003b ”Rekisteröity parisuhde ja kirkko.” *TT* 2003. 205–214.
- 2005a *Kirkon oikeudelliset normit*. SLY E-sarja. Vammala.
- 2005b ”Förhållandet mellan statens och trossamfundens normsystem. Trossamfundet och diskrimineringslagarna.” Föredrag i Lund vid ett nordiskt kyrkorättsseminarium 8.10.2005. Förf. arkiv.
- 2006a ”Preservation of Church Unity and the Protection of Conscience and Other Basic Rights.” Föredrag i Bryssel vid ett nordiskt kyrkorättssymposium 4.2.2006. Förf. arkiv.
- 2006b ”Kirkko ja syrjäntä.” Anförande vid kyrkostyrelsens diskrimineringsseminarium 20.11.2006. Förf. arkiv.
- 2006c ”Ykseys vai yhdenasianliikkeet?” *Oikeus* 2006. 268–278.
- 2008a ”Virka, laki ja vakaumus – suhtautuminen omantunnon suojaan muutoksen alla kirkossa.” *Iustitia* 2008. 118–151.
- 2008b ”Sananvapaus vai uskonnonvapaus. Mitä oikeuksia sananvapaus ja uskonnonvapaus tuovat kristityille?” *Kirkkomme lähetys* 2008. 4–7.
- 2009 ”Kirkossa kohdattavien ongelmien kirkko-oikeudellinen ratkaiseminen?” *Ajankohtainen teologia* 2009. 40–67.
- 2010 *Kirkkolain alasta – kirkkolain alan määrittäminen osana Suomen evankelisluterilaisen kirkon uniikkia kirkkolakijärjestelmää*. Edilex 2010/24. <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/7254.pdf>.

- 2011 ”Kirkkolakijärjestelmä ja kirkon omat virkamiesoikeudelliset säännökset.” – Tiina Ikonen (toim.): *Käytännöllinen teologia Helsingin yliopistossa*. Käytännöllisen teologian tutkimus ja opetus 2000-luvun alussa. Käytännöllisen teologian osaston vuosikirja. Helsingin yliopisto. Käytännöllisen teologian osasto 2011. 92–109.
- 2012 ”Kirkon omista lähtökohdista johdettu perusnormityyppinen ylipositiivinen oikeus kritiikkinä kirkon positiivisoikeudelliselle sääntelylle.” Föredrag i kyrkorättseminarium vid Helsingfors teologiska fakultet 5.5.2011. Förf. arkiv. [Publiceras på internet <http://www.edilex.fi/teema/kirkko-oikeus>]

Leppänen, Risto

- 2010 *Pappi ja Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappien suhde Raamattuun. Verkkojulkaisu ISBN 978-952-10-6165-3. www.doria.fi/bitstream/handle/10024/59543/pappijar.pdf?sequence=1
Diss. Helsinki.

Letto-Vanamo, Pia

- 1995 *Oikeuden Eurooppa*. Luentoja oikeushistoriasta. Helsinki.

Liljenstrand, Axel Wilhelm

- 1851 *Om Kanoniska Rättens inflytande på Sveriges Lagstiftning*. J.C. Frenckell & Son. Helsingfors.

Lindroth, Hjalmar

- 1951 *En bok om kyrkans ämbete*. Diakonistyrelsens bokförlag. Stockholm.

Lindström, Martin

- 1980 *Naispappeus Raamatun ja tunnustuksen näkökulmasta*. Otava. Keuruu.

Linna, Tuula

- 2004 ”Oikeuden väärinkäytön kielto ja sen sovellutuksia.” *Lakimies* 2004. 622–638.

Loimaranta, Yrjö

- 1921 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki vuodelta 1869 sekä siihen vahvistetut muutokset aina 8 päivään maaliskuuta 1920*. WSOY. Porvoo.

Loimaranta, Yrjö & Heliövaara, O.K.

- 1939 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki vuodelta 1869 sekä siihen vahvistetut muutokset aina 16 päivään kesäkuuta 1939*. WSOY. Porvoo.

Luther, Martin

- 1520 *Von dem Papstthum zu Rom wider den hochberühmten Roministen zu Leipzig*. WA 6, 285–324.

Luther, Martti

- 1539 *Kirkolliskokouksista ja kirkosta*. Vuodelta 1539. Faksimile av upplaga år 1910. 1989.

- 1529, 1537 *Lutherin vähä ja isokatekismus* (Der Grosse Katechismus 1529. WA 30,1,125–238) ja *Schmalkaldenin opinkohdat* (Die Schmalkaldischen Artikel. WA 50, 192–254. 1537, 1538). STKS 183. Jyväskylä. 1984.
- 1523 *Seurakunnan oikeudesta ja saarnavirasta*. (Dass eine christliche Versammlung oder Gemeinde Recht und Macht habe, alle Lehre zu urteilen usw., Grund und Ursache aus der Schrift, 1523. WA 11, 408–416.) Suomen tunnustuksellinen luterilainen kirkko. Jyväskylä. 1999.
- 1523 *Kirkon sananpalvelijoiden asettamisesta*. (WA 12, 169–195) Concordia ry. Leväsjoki. 2009.
- Makkonen, Kaarle
- 1981 *Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia*. Rakenneanalyttinen tutkimus. SLY B-sarja 191. Helsinki.
- 1998 *Luentoja yleisestä oikeustieteestä*. Yleisen oikeustieteen laitoksen julkaisuja, 16. Toim. Urpo Kangas. Helsinki.
- Malk, Markus
- 2011 ”Eettisen keskustelun aatehistoriallisia edellytyksiä.” *Ajankohtainen teologia* 2011/1. 6–21.
- Mannermaa, Tuomo
- 1980 *Kontrapunkteja*. Teologisia tutkimuksia ajankohtaisista teemoista. STKS 122. Helsinki.
- 1985a ”Eksegeetiikka, teologia ja kirkon oppi.” *TT* 1985. 277–279.
- 1985b ”Eksegeetiikka ja raamattuteologia. Vastaus Heikki Räisäselle.” *TT* 1985. 479–490.
- 1986 ”Tosiasiat ja tulkinta. Vastaus prof. Heikki Räisäselle.” *TT* 1986. 121–128.
- 1992 *Paralleeleja*. Lutherin teologia ja sen soveltaminen. STKS 182. Helsinki.
- Martikainen, Eeva
- 1983 ”Naispappuus lain ja evankeliumin erottamisen näkökulmasta.” *TT* 1983. 5–16.
- 1984 ”Regimenttioppi Lutherin ajattelussa ja sen myöhempi tulkinta.” *TT* 1984. 180–184.
- 1986 *Doctrina Evangelii*. Luterilainen oppikäsitys ja sen tulkinta. STKS 143. Helsinki.
- Matzen, Henning & Timm, Johannes
- 1891 *Den danske Kirkeret*. Forlagt af Universitetsboghandler G.E.C.Gad. Kjøbenhavn.
- Maurer, Wilhelm
- 1976 *Die Kirche und ihr Recht*. Gesammelte Aufsätze zum evangelischen Kirchenrecht. Hrsg von Gerhard Müller und Gottfried Seebass. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen.

- Merenlahti, Petri & Thurén, Lauri
 2004 ”Miten Raamattua tulkitaan tänään?” – Maarit Hytönen (toim.): *Raamattu ja kirkon usko tänään*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä.
- Merikoski, Veli
 1951 ”Kirkkolain ala.” *Lakimies* 1951, 37–46.
 1967 Utlåtande till en kommitté som tillsatts för reformering av kyrkans lagstiftning och förvaltning (Bilaga IV-B i 1968 års kyrkomötesprotokoll).
- Murtorinne, Eino
 1969 ”Evankelinen kirkko ja kansallissosialismi Saksassa ennen Hitlerin valtaannousua.” *TT* 1969. 196–213.
 1972 *Risti hakaristin varjossa*. SKHST 86. Vaasa.
 1977 ”Kirkon seitsemän vuosikymmentä.” – Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.): *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Kirjapaja. Hämeenlinna. 7–25.
 1986 *Suomalainen teologia autonomian kautena (1828–1918)*. Gaudeamus. Helsinki.
 1992 *Suomen kirkon historia 3* (Autonomian kausi 1809–1899). WSOY. Porvoo.
- Müller, Hans Martin
 2005 *Bekennnis – Kirche – Recht*. Jus Ecclesiasticum. Mohr Siebeck. Tübingen.
- Mäkelä, Raimo
 2003 *Antakaa demokratialle mikä demokratialle kuuluu*. Perussanoma OY. Vantaa.
- Mäkinen, Virpi
 2007 ”Kanoninen oikeus keskiajalla.” – Heikki Pihlajamäki & Virpi Mäkinen & Jussi Varkemaa: *Keskiajan oikeushistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 218. Jyväskylä. 77–107.
- Nieminen, Heikki-Tapio
 2008 *Piispainkokous*. Piispainkokouksen synty, tehtävät ja toiminta 1908–2008. Kirkkohallitus. Jyväskylä.
- Niiniluoto, Ilkka
 1999 *Johdatus tieteenfilosofiaan*. Käsitteen ja teorianmuodostus. Otava. Keuruu.
- Niiranen, Pekka
 2000 *Kekkonen ja kirkko*. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Kirjapaja. Jyväskylä. Diss.
- Nilsson, Bertil
 1996 ”Kyrkorättsvetenskapliga forskningslinjer.” Oloph Bexell (red.): *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer*. En vetenskapsteoretisk översikt. Studentlitteratur. Lund. 93–104.

- Nurmiranta, Eeva-Kaarina
 1998 *Pappi tuomiolla.* Julkisoikeudellinen tutkimus papin opin, virkatoiminnan ja elämän valvonnasta vuosina 1940–1989. SLY A-sarja 215. Helsinki.
- Nygren, Anders
 1955 *Kristus och hans kyrka.* Svenska Kyrkans Diakonistyrelse. Stockholm.
 1966 *Kristus ja hänen kirkkonsa.* (Suom. Vilho Ylijoki.) Kirjapaja. Avain 15. Helsinki
- Närhi, Kimmo
 2010 ”Tunnustuspykälän muutos 1870 – tilaa tunnustukselle vai sekaoppisuuden vakiintuminen kirkkolain tasolla.” Föredrag vid teologdagarna i Helsingfors 27.2.2010. Suomen tunnustuksellinen luterilainen kirkko.
- Paarma, Jukka
 2006 ”Piispanvirka Suomen uskonpuhdistuksessa.” – Tuomas Martikainen (red.): *Ego sum qui sum.* Festskrift till Jouko Martikainen. Studier i systematisk teologi vid Åbo Akademi nr 29. Åbo. 81–87.
- Parvio, Eero
 1998 *Mitä varten kirkko on?* Augsburgin tunnustus lyhyesti selitettynä. Perus-sanoma Oy. Vantaa.
 2008 *Kirkon tuntomerkit Jumalan sanan ja kirkon opin mukaan kaikille kristityille kirkon luottamushenkilöille, kertaukseksi papeille, muille kirkkoa palveleville.* Kustannus Oy Arkki. Helsinki.
- Parvio, Martti
 1986 ”Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä vuoden 1686 karoliiniseen kirkkolakiin. Jälkikirjoitus.” –Lahja-Irene Hellemaa & Anja Jussila & Martti Parvio (toim.): *Kircko-Laki ja Ordningi 1686.* Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Juva 1986. 94–116.
 1989 ”Näkökohtia kirkkolakiuudistuksen virkateologisista kysymyksistä.” *TT* 1989. 119–123.
 1993 (toim.): *Confessio Fidei.* Suomen luterilaisuuden ensimmäinen tunnustuskirja. SKHST 162:1. Helsinki.
- Peczenik, Aleksander
 1995 *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation.* Institutet för rättsvetenskaplig forskning 156. Norstedts juridik. Stockholm.
- Petrén, Erik
 1990 *Kyrka och makt.* Bokförlaget Signum. Kristianstad.
- Pihlajamäki, Heikki & Pylkkänen, Anu
 1996 *Suomalainen oikeustiede eurooppalaisessa traditiossa.* Luentoja oikeustieteen historiasta. Oikeushistorian julkaisuja 3. Helsingin yliopisto. Rikos- ja prosessioikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki.

- Pihlajamäki, Heikki & Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi
 2007 *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas 218. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- Pirinen, Kauko
 1976 ”Kansankirkko kirkko-oikeudellisena ongelmana.” *TT* 1976. 173–184.
 1977a ”Pohjoismainen valtiokirkkojärjestelmä punnittavana.” – *Finska kyrkohistoriska samfundets årsbok* 1977. 105–125.
 1977b ”Kirkon oikeudellisen aseman ja järjestysmuodon kehitys.” – Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.): *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Kirjapaja. Hämeenlinna. 101–122.
 1984 *Seitsenpäinen Luther*. Martti Lutherin kuva eri aikoina. SLEY-kirjat. Jyväskylä. 1985
 1985 *Schaumanin kirkkolain synty*. SKHST 132. Rauma.
 1986 ”Karoliinisesta kirkkolaista Schaumanin kirkkolakiin.” *TT* 1986. 352–360.
 1989 ”Kirkkolakiuudistuksen vaikea tie.” *TT* 1989. 105–111.
 1998 ”Luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Toinen esipuhe Evankelis-luterilaisten tunnustuskirjojen suomennokeeseen.” – *Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat*. SLEY-kirjat. Jyväskylä. 15–28.
- Puhakka, Y.W.
 1928 ”Estääkö kirkkolaki säätämästä evankelis-luterilaisten seurakuntain papiston virkatalojen käytöstä asutustarkoituksiin muutoin kuin yleisen kirkolliskokouksen ehdottamalla lailla?” *Lakimies* 1928. 227–251.
- Puolimatka, Tapio
 2010 *Tiede keskustelun avoimuuskoe*. Kustannus Oy Uusi Tie. Helsinki.
- Rainerma, Keijo
 2010 *Ahtaalla ja avaralla*. Perussanoma Oy. Kauniainen.
- Raittila, Pekka
 1977 ”Herätysliikkeet 1900-luvulla.” – Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.): *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Kirjapaja. Hämeenlinna. 138–149.
- Raunio, Antti
 1999 ”Suurten kirkkokuntien sosiaalieettinen opetus.” – Jaana Hallamaa (toim.): *Rahan teologia ja Euroopan kirkot*. Atena. Jyväskylä. 33–121.
- Rawls, John
 1973 *A Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Reijonen, Mikko
 1980 *Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa 1917–1922*. SKHST 119. Mikkeli.

- Repo, Matti
2010 ”Diaconate – Presbyterate – Episcopate. Oneness, Hierarchy, Interrelatedness and Differentiation.” *Rescriptio* 1/2010. 15–23.
- Richter, Aemilius Ludwig
1858 *Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf deutsche Zustände*. Verlag von Bernhard Tauchnitz. Leipzig.
- Robbers, Gerhard
1997 ”Staatliches Recht und Kirchenrecht.” – Gerhard Rau & Hans-Richard Reuter & Klaus Schlaich (Hrsg.): *Das Recht der Kirche*. Band 1. Zur Theorie des Kirchenrechts. Band 49. Chr. Laiser Gütersloher Verlagshaus. Gütersloh. 472–496.
- Roesen, August
1976 *Dansk kirkeret*. Rud. Pallesen. Udgivet af Den Danske Præsteforening. A/S. Hillerød.
- Ruokanen, Miikka
1986 *Lutherin raamattukäsitys*. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A 45.
1997 *Ydinkohdat*. Johdatus kristinuskon ymmärtämiseen. WSOY. Porvoo.
2010 ”Uskontunnustus ja moderni maailmankuva.” Föredrag vid Lappo stifts synodalmöte 29.9.2010. Förf. arkiv.
- Räisänen, Heikki
1985 ”Eksegetiikka, systemaattinen teologia ja raamattudebatti.” *TT* 1985. 404–413.
1986 ”Raamattukeskustelu hakoteillä. Kommentti T. Mannermaan vastaukseen.” *TT* 1986. 30–31.
- Salomäki, Hanna
2010 *Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 113. Porvoo.
- Saraviita, Ilkka
2010 *Kirkko-oikeus*. Johdanto teemaan. Edita Publishing Oy. www.edilex.fi/teema/kirkko-oikeus/johdanto/ (läst 30.5.2011).
- Sasse, Herman
1975 *In Statu Confessionis 1–2*. Gesammelte Aufsätze von Hermann Sasse. Herausgegeben von F.W. Hopf. Berlin-Schleswig-Holstein.
- Savolainen, Raimo (red.)
1992 *J.V. Snellmans samlade arbeten II*. Statsrådets kansli. Helsingfors.
- Schauman, Frans Ludwig
1847 *De constitutione regiminis ecclesiastici*. Helsingfors. Diss.
1853 *Handbok i Finlands kyrkorätt I*. Helsingfors.
1857–1858 *Tidskrift för Finska kyrkan*, utgiven av F.L. Schauman. Häft. 1–6. Helsingfors.

- 1875 *Praktiska theologin*. Första delen. G.W. Edlunds förlag. Helsingfors.
- Sehling, Emil
1908 *Kirchenrecht*. W. de Gruyter & Co. Leipzig.
- Selander, Sven-Åke
1996 ”Fenomen – funktion – analys.” – Oloph Bexell (red.): *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer*. En vetenskapsteoretisk översikt. Uppsala. 126–154.
- Seppo, Juha
2003 *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa*. Edita. Helsinki.
- Seppänen, Arto
2007 *Tunnustus kirkon oikeutena*. Lapin yliopisto. Rovaniemi. Diss.
2008 ”Tunnustus kirkko-oikeuden jäsentäjänä.” – Tapani Ihalainen & Antti Laato (toim.): *Julkisoikeudellinen yhteisö vai Kristuksen kirkko*. Turku/Kaarina. 126–154.
- Sholder, Klaus
1977 ”Kirche und Staat in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts.” – Georg Denzler (hrsg.): *Kirche und Staat auf Distanz*. München. 102–109.
- Sigurbjörnsson, Einar
2011 ”Folkekirken – Church and State – Icelandic Perspectives.” Föredrag vid symposiet Nordic Folk Church Ecclesiologies – Dimensions – Concerns – Challenges i Sigtuna 28–29.11.2011. Förf. arkiv.
- Siltala, Raimo
1999 ”Kymmenen teesiä oikeustieteen metodista ja oikeustieteellisestä tutkimuksesta.” Osa I. *Oikeus* 1999, 265–285. Osa II. *Oikeus* 1999, 385–409.
2001 *Johdatus oikeusteoriaan*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki.
2003 *Oikeustieteen tieteenteoria*. SLY A-sarja 234. Vammala.
2004 *Oikeudellinen tulkintateoria*. SLY A-sarja n:o 261. Jyväskylä.
2010 *Oikeudellisen ajattelun perusteet*. Pääsykoekirja 2/2010. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Turku.
- Simojoki, Anssi
1989 ”Tunnustus kirkko-oikeuden lähteenä.” *TT* 1989. 333–337.
2004 *Herran Kristuksen seuraaminen*. Kuinka eteenpäin Suomen kirkossa? Suomen Luther-säätiö.
2007 ”Given Justice and Enacted Jurisprudence.” Föredrag vid North European Luther Academy 11.8.2007. Förf. arkiv.
2011 ”F.G. Hedberg ja uusluterilaisuus.” – Reijo Arkkila & Teemu Kakkuri (toim.): *Fredrik Gabriel Hedberg 1811–2011*. Juhlakirja. Sley ry. Vaasa. 206–216.
- Simojoki, Martti
1956 ”Kirkkokurista voimassa olevien kirkkolain säännösten uusiminen.” *TT* 1956. 251–258.

- 1957 Näkokohtia kirkkokurin uudistamisesta. Bilaga till betänkandet av den kommitté som tillsatts av XVII ordinarie kyrkomötet för revision av kyrkolagen.
- 1960 *Kirkko ja nykyaika*. WSOY. Porvoo.
- 1964 *Uskonto vai Jumala*. Kirjayhtymä. Avain 1. Pieksämäki.
- 1969 *Tie, totuus ja elämä*. WSOY. Porvoo.
- 1973 Årkebiskopens öppningstal vid kyrkomötet våren 1976 (Kyrkomötets protokoll år 1976, 2).
- 1982 ”Piispa ja synodi luterilaisen kirkon hallinnossa.” *TT* 1982. 89–99.

Small, Joseph D.

- 2012 ”Presbyterianism’s Democratic Captivity.” *First Things*. March 2012. Number 221, 45–50.

Snellman, Johan Vilhelm

- 1841 [1992] *Samlade arbeten*. Del 2. Statsrådets kansli. Helsingfors.

Sohm, Rudolph

- 1923 [1892] *Kirchenrecht*. Verlag von Duncker & Humblot. München und Leipzig.

Sorsa, Leena

- 2010 *Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 109. Tampere.

Stein, Albert

- 1985 *Evangelisches Kirchenrecht*. Ein Lehrbuch. Luchterhand. München.

Storfurstendömet Finlands grundlagar jemte bihang

- 1877 *Storfurstendömet Finlands grundlagar jemte bihang*. Teokseen johdanto luvun laati L. Mechelin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Strömholm, Stig

- 1988 *Historiskt och aktuellt*. Studier i allmän rättslära. Institutet för rättsvetenskaplig forskning 132. Norstedt. Lund.
- 1989 *Länsimaisen oikeusajattelun historia*. [A short history of legal thinking in the West.] (Suom. Raimo Siltala.) Lakimiesliiton kustannus. Kirjasarja 103. Helsinki.

Sundkvist, Bernice

- 2008 ”Praktisk teologi – vetenskap i samtal.” *TT* 2008. 251–254.
- 2010 ”Saarna monikasvoisen kirkon haasteena.” – Maarit Hytönen (toim.): *Minä uskon? Jumala-usko 2010-luvulla*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Porvoo. 180–196.

Svenska kyrkans bekännelseskrifter

- 1957 *Svenska kyrkans bekännelseskrifter*. Utgivna av Samfundet Pro Fide et Christianismo. Stockholm.

- Swinton, John & Mowat, Harriet
2006 *Practical Theology and Qualitative Research*. SCM Press. London.
- Takala, Martti
1993 *Lex Dei – Lex Politica Dei*. Lex Politica Dei-teos ja Kaarle IX:n lainsäädäntö. SKHST 160. Helsinki. Diss.
- Talonen, Jouko
2004 ”Raamatuntulkinta Suomen herätysliikkeissä.” – Maarit Hytönen (toim.): *Raamattu ja kirkon usko tänään*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä. 108–127.
2010 ”Sola Scriptura. Raamatun asema Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.” *Perusta* 2010. 244–253.
- Taxell, Lars Erik
1963 *Rätt och humanitet*. WSOY. Borgå.
- Teinonen, Seppo A.
1964 *Kriisin kirkko*. Kirjayhtymä. Dialogos-sarja 3. Helsinki.
1971 *Symboliikan peruskurssi*. Ylioppilastuki ry. Helsinki.
1972 *Uudistuva kirkko*. Johdatus ekumeniaan. Kirjaneliö. Pieksämäki.
1975 *Kirkon uudistus ja naispappeus*. Kirjapaja. Pieksämäki.
1978 *Teologia, kirkko ja kontestaatio*. Dekaanin puheet 1975–1978. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan systematiikan laitoksen julkaisuja 3. Helsinki.
1984 ”Suomen kirkon tie.” *TT* 1984, 196–200.
1991 *Kirkkojen tunnustukset*. Johdatus symboliikkaan. Yliopistopaino. Helsinki.
1999 *Teologian sanakirja*. Kirjapaja. Jyväskylä 1999.
- Teinonen, Riitta & Teinonen, Seppo A.
1976 *Ajasta ylösousemukseen*. Sata sanaa teologiaa. Kirjaneliö. Pieksämäki.
- Teologisk Tidskrift
1983 [Föredrag från ett seminarium i Ilkko om kvinnoprästfrågan.] 1–93.
- Tiililä, Osmo
1946 *Kestäkö luterilaisuus?* Kirjapaja. Helsinki.
- Toiviainen, Kalevi
1979 ”Kansankirkko.” – Liite 2 kirkkojärjestyskomitean mietintöön 1979. 112–126.
1986 ”Armon oikeus. Kirkko-oikeuden kirkollinen perustelu Hans Dombois’in mukaan.” *TT* 1986. 376–380.
1989 ”Ekklesiologisia kysymyksiä kirkkolakiehdotuksen äärellä.” *TT* 1989. 115–119.
2011 ”Minne menet, kirkko?” *TT* 2011.116, 342–349.
- Tolonen, Hannu
2003 *Oikeuslähdeoppi*. WSOY. Lakitieto. Helsinki.

Tolonen, Juha

1989 *Valtio ja oikeus*. Tutkimus lain käsitteestä. [Stat och rätt. En studie över lagbegreppet.] (Suom. Pekka Nurminen.) Åbo Akademis förlag. Åbo.

Träskbacka, Bror

2001 *När banden bryts*. En komparativ analys av relationen mellan kyrka och stat i Sverige och Finland vid utgången av 1900-talet. Åbo Akademi. Åbo. Lic.avh.

Träskman, Gunnar

1967, 1977 *Lagbok för kyrkan*. Borgå domkapitel.

1976 ”Folkkyrkan som kyrkorättsligt problem.” *TT* 1976. 154–171.

1983 ”Det svenska stiftet. Borgå domkapitel 1923–1983.” – Pekka Kärki & Aarne Launos & Esko Koskenvesa & Gunnar Träskman: *Huset vid Kungsvägen*. Borgå domkapitel 1723–1983. Borgå. 96–150.

1986 ”Kyrkorättsliga perspektiv.” Föredrag vid Nordiska Ekumeniska Rådets symposium i Danmark. – *Folkekirkene i Norden*. Nordisk ekumenisk skriftserie 13. Uppsala. 115–132.

1988 ”Teologi och kyrkorätt i den lutherska traditionen.” – Tord Harlin (red.): *Nordiska röster om dop och kyrkotillhörighet*. 51–71.

1989a ”Harhaoppi kirkko-oikeudellisena ongelmana.” *TT* 1989. 149–155.

1989b ”Kaste ja kirkkoon kuuluminen. Ruotsin kirkon ongelma.” *TT* 1989. 465–473.

1990 ”Kyrkorätten som teologi.” *TT* 1990. 507–510.

1991 ”Luterilaisessa kirkossa ilmeneviä auktoriteettiongelmia. Kirkko-oikeudellista pohdiskelua.” – Jukka Paarma et al. (toim.): *Purjeena perinne*. Juhlakirja arkkipiispa John Vikströmin täyttäessä 60 vuotta 1. lokakuuta 1991. Turun arkkihiippakunnan vuosikirja XLI. 169–175.

1992a ”Ius divinum – ius humanum.” Föredrag vid Kirke og Stat symposiet 4–6.10.1991 i Århus. Förf. arkiv.

1992b ”Normgivningskompetens och kyrka–statrelationen.” Föredrag vid ett nordiskt kyrkolags- och kyrkoordningssymposium. *Ekumenisk Orientering* 1992. Förf. arkiv.

1993 ”Den kyrkorättsliga utvecklingen.” – Gustav Björkstrand (red.): *Kyrkligt liv i Finland*. Församlingsförbundets Förlags Ab. Vasa. 25–44.

1995 ”Kyrkorättsliga aspekter på medlemskap, dubbelmedlemskap och valbarhet.” Föredrag vid Nordiska Ekumeniska Rådets symposium. Förf. arkiv.

Tuori, Kaarlo

2000 *Kriittinen oikeuspositivismi*. Werner Söderström. Lakitieto. Helsinki.

Uotila, Jaakko & Laakso, Seppo & Pohjolainen, Teuvo & Vuorinen, Jarmo

1989 *Yleishallinto-oikeus pääpiirteittäin*. Finnpublishers. Tampere.

Vainio, Olli-Pekka

2006a ”Epävarmuuden siirtämisestä. Kriittinen realismi ja teologia.” – Erkki Koskeniemi & Timo Nisula & Olli-Pekka Vainio (toim.): *Kadonnut horisontti*. Näkökulmia uskoon, valtaan ja totuuteen. Kustannus Oy Arkki. Helsinki. 167–180.

- 2006b ”Puhtaan hengen etiikka.” – Erkki Koskenniemi & Timo Nisula & Olli-Pekka Vainio (toim.): *Kadonnut horisontti*. Näkökulmia uskoon, valtaan ja totuuteen. Kustannus Oy Arkki. Helsinki. 181–202.
- Valpola, Veli
2000 *Suuri sivistyssanakirja*. WSOY. Helsinki.
- Vanhoozer, Kevin J.
1998 *Is there a meaning in this text? The Bible, the reader and the morality of literary knowledge*. Leicester. Apollos.
- Ven, Johannes A. van der
1998 *Practical Theology*. An empirical approach. [Entwurf einer empirischen Theologie.] Serie: NUGI 632. Peeters. Leuven.
- Ven, Johannes A. van der
2004 ”An Empirical or A Normative Approach to Practical Theological Research? A False Dilemma.” – Johannes van der Ven & Michael Scherer-Rath (ed.): *Normativity and Empirical Research in Theology*. Brill. Leiden, Boston. 101–135.
- Ven, Johannes A. van der & Scherer-Rath, Michael (ed.)
2004 *Normativity and Empirical Research in Theology*. Brill. Leiden, Boston.
- Verfassung und Ordnungen Lutherischen Kirchen
1980 *Verfassung und Ordnungen Lutherischen Kirchen*. Berichte über die internationalen Konsultationen in Järvenpää (1970) und Baastad (1977). Lutherischen Weltbund. Genf.
- Vihavainen, Timo
2009 *Länsimaiden tuho*. Otava. Helsinki.
- Vikström, John
1976 ”Frans Ludvig Schaumans teologiska grundåskådning.” *TT* 1976. 103–112.
2004 ”Kirkolliskokouksen vaikutus ja merkitys kirkon hallinnossa.” *TT* 2004. 105–111.
2007 ”Samvetet och kvinnliga präster. På vilket sätt är de samarbetsvägrande prästernas samveten bundna?” *TT* 2007. 357–364.
2009 ”Kirkko ja yhteistyöstä kieltäytyvät papit. Mikä yhdistää, mikä erottaa?” *TT* 2009. 264–265.
2010 ”On kysymys enemmästä: Suhtautuminen naispappeuteen raamatullisuuden mittarina.” *TT* 2010. 266–275.
- Viljanen, Veli-Pekka
1999 ”Perusoikeuksien rajoittaminen.” *Perusoikeudet*. 157–186.
- Voipio, Jaakko
1989 ”Kirkkoa koskevat oikeusnormit sekä säädösten hierarkia.” *TT* 1989. 130–135.

Voipio, Jaakko & Träskman, Gunnar & Halttunen, Matti & Ventä, Kari

1993 *Uusi kirkkolainsäädäntö*. Kirjapaja. Jyväskylä.

1997 *Kirkkolainsäädäntö 1997*. Kirjapaja. Jyväskylä.

Wolf, Erik

1959 "Die 'Paradoxe Ordnung' des ev." *RGG*, I. B. Ev. Kirche, 1.1506. Mohr Siebeck. Tübingen.

1959 "Die Kirchenrecht." *RGG* III, I. B. 3.1509. Mohr Siebeck. Tübingen.

1961 *Ordnung der Kirche*. Vittorio Klostermann. Frankfurt a.M.

Wrede, R.A

1945 [1963] *Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys*. SLY B-sarja 7. WSOY. Porvoo-Helsinki.

Ylikangas, Heikki

1983 *Miksi oikeus muuttuu*. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva.

Ledare, artiklar och insändare i tidningspressen

Kotimaa 7.9.1973, ledaren ("Rakennus vailla piirustuksia").

Kotimaa 11.9.1973, ("Kansankirkosta kirkoksi").

Kotimaa 14.9.1973, ("Kansankirkosta kirkoksi").

Kotimaa 21.9.1973, Martti Simojokis svar på de två föregående skrivelserna ("Kansankirkosta kirkoksi").

Kotimaa 23.10.1973, arbetsgruppens (Risto Cantell, Juhani Forsberg, Eero Huovinen, Simo Kiviranta, Mikael Lehtonen, Tuomo Mannermaa och Simo S. Salo) skrivelse ("Kirkko olkoon kirkko").

Sydösterbotten 21.1.1992, Anne-Marie Grönbergs intervju med Gunnar Träskman ("Domkapitlet bör reformeras").

HBL 1.2.1992, ("Assessor går, Gunnar Träskman, nu pensionär: När stiftet krymper blir jag bekymrad").

HS 3.6.2010, Juhani Argillander ("Ketään ei voi pakottaa uskonnon harjoittamiseen").

Kirkko ja kaupunki 9.6.2010, intervju med Irja Askola ("Kirkon Obama").

HS 14.6.2010, Sari Roman-Lagerspetz ("Miksi naisia syrjiviä perinteitä tulisi kunnioittaa?").

HS 15.6.2010, Ilkka Wiio ("Kirkkoon sopivat muutkin kuin tosiuskovaiset").

HS 19.8.2010, Juha Sihvola ("Rohkea kirkko hyväksyisi sukupuolineutraalin liiton").

HS 21.8.2010, Mikko Heikka ("Kirkko tahtoo vielä keskustella homoliitoista").

Kirkko ja kaupunki 8.9.2010, Mika Aspinen ("Mitä kirkko opettaa Raamatusta?").

HS 16.10.2010, ("Yli 7400 jätti kirkon homo-ohjelman jälkeen").

HS 17.10.2010, ("Arkkipiispa: TV-ohjelman kuva kirkosta ei ole todellinen").

HS 17.10.2010, Eero Jokela, Eija Kallinen, Jarmo Korhonen och Kalevi Virtanen ("Homo-
us ei ole synty eikä siitä tarvitse eheytyä").

HS 20.10.2010, Jaana Hallamaa ("Raamattuun vedotaan epäjohdonmukaisesti").

Helsingin uutiset 27.10.2010, A.-P. Pietilä ("Piispat eivät osaa mediapeliä").

HBL 27.10.2010, Peter Elg ("Det eviga livet en grundläggande trossats").

HBL 28.10.2010, Jan-Peter Paul ("Kan kyrkan anpassa sig hur länge som helst?").

HBL 28.10.2010, Stig Kankkonen ("Homokvällen inte orsak till massflykt").

HS 28.10.2010, Vihtori Leskelä ("Konservatiiviset kristityt on ajettu kirkossa paitsioon").

HS 30.10.2010, Piia Elonen ("Enemmistö suomalaisista muuttaisi kirkkoa suvaitsevaisem-
paan suuntaan. Kirkon nykylinja ei tyydytä").

HS 31.10.2010, Katja Kuokkanen ("Valtaosa suomalaisista pitää kirkon puheenvuoroja
epäonnistuneina. Kirkon homolinja horjuva").

HS 2.11.2010, Teemu Tast ("Joukkopako kirkosta oli median syytä").

HS 13.11.2010, Janne Toivonen ("Homokeskustelu sai kirkossa ainakin hetkeksi sinetin.
Kirkko tunnusti homoparien olemassaolon").

HS 14.11.2010 ("Kirkolliskokous löysi keskitien ratkaisun").

HS 16.11.2010 ("Nuoriso jäi aikuisten äänestystahdistista").

Kotimaa 24.2.2011 ("Me emme luovu piispoista"). Deklaration av 71 teologer.

Sanansaattaja 24.2.2011 ("Kymmenen pappia ja lehtori luopui piispoista")

HS 27.2.2011, Sari Roman-Lagerspetz ("Hyssyttely estää demokratian ja tasa-arvon seura-
kunnissa").

HS 24.6.2011, Anna-Stina Nykänen ("Irja Askola: Muslimit eivät ole vihollisia").

HS 20.7.2011, ("Lestadiolaisjohtajan ja kirkkoherran väittely väkivallasta yltyy; Sulila
syyttää Voittosta kunnianloukkauksesta").

HS 20.7.2011, Jorma Palovaara ("Kirkon mukaan hengellinen väkivalta on uskonnollis-sävytteistä käyttäytymistä, jolla pyritään murtamaan uhkauksin toisen elämäntapaa, elämäntapa tai mielipide").

HS 21.8.2011, Jarkko Hakala ("Tilojen vuokraaminen Luther-säätiölle hiertää kirkkokuntien välejä. Tilojen käytöstä tuli ongelma. Luther-säätiö vihkii ortodoksien tiloissa jopa pappejaan").

HBL 1.10.2011, ("Det råa tonfallet på nätet oroar mig"). Intervju med John Vikström med anledning av hans 80-årsdag.

HS 19.12.2011, Päivi Räsänen ("Kirkon ei pidä syrjiä omia jäseniään").

Kainuun Sanomat 4.1.2012, Miikka Ruokanen ("Piispaehdokas Ruokanen väläyttää Luther-säätiölle omaa hiippakuntaa").

Kyrkans evl-sida

8.11.2010 <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Dokumenter> ("Arkkipiispa Mäkinen: Kansankirkosta kansan kirkoksi"). Läst 9.11.2010.

Intervju i radio

Intervju i Radio Dei 1.12.2010: Ariel Neulaniemis intervju med Hanna Salomäki.

Personregister

Aarnio, Aulis, 24, 30, 232, 237, 263, 264,
Ahla, Eino J., 14, 28, 51, 53, 55, 56, 58, 62, 63, 67
Antila, Jaakko, 121, 133, 142, 143, 162, 195.
Arffman, Kaarlo, 13, 14, 34, 36, 47, 48, 96, 102, 178, 206, 234, 235
Askola, Irja, 230
Aspinen, Mika, 99, 218
Aulén, Gustaf, 35
Aurelius, Carl Axel, 95, 96, 160, 162

Benz, Ernst, 257, 258
Bexell, Anders, 235, 263
Bell, Oloph, 27
Björkstrand, Gustav, 50–53, 55, 57, 163, 189, 190, 220
Bonhoeffer, Dietrich, 25, 26, 230, 235–237, 263
Borgenstierna, Gert, 93, 140, 161
Broch, S., 35
Brodd, Sven-Erik, 20, 25
Brotherus, K. R., 9, 28, 34, 40, 44–46, 51, 56, 59, 60, 104, 105, 111, 122, 124, 220, 223, 236
Bruun, Niklas, 227
Brunner, Emil, 35, 212

Cantell, Risto, 138, 139
Chemnitz, Martin, 37

Danielson, Johan Richard, 45
Derschowitz, Alan, 204
Dombois, Hans, 24, 47, 48, 94, 114, 120, 154, 240, 258, 259, 269
Dulles, Avery S.J., 8, 235
Dworkin, Ronald, 24, 30, 191, 239, 252, 253, 262–264

Edqvist, Gunnar, 36
Ekström, Sören, 36, 210
Espersen, Preben, 36, 193

Finnis, John, 30, 253
Forsberg, Juhani, 138, 139
Färnström, Emil, 37, 40, 41, 68, 69

Gadamer, Hans-Georg, 141, 253, 254
Gallagher, Shaun, 252–254
Gerhardsson, Birger, 97
Glædemark, H.J.H, 35, 223
Grondin, Jean, 140
Grönblom, Gunnar, 28, 116, 184
Gullaksen, Per-Otto, 36
Göransson, Göran, 36

Haaparanta, Leila, 20
Haikola, Lauri, 10, 33, 34, 47, 132, 135, 150, 219, 287
Hakkila, Esko, 14
Halmesmaa, Pekka, 28, 59, 72, 109, 111, 120, 129
Halttunen, Matti, 9, 28, 227
Harbsmeier, Eberhard, 27
Hassler, Åke, 35
Hautamäki, Veli-Pekka, 146
Heikka, Mikko, 195, 204
Heikkilä, Markku, 19, 27, 133, 199, 212
Heilimo, Olli, 14, 22, 28, 40, 42, 44, 45, 51, 52, 55, 79, 112, 113, 126, 128, 166, 244
Helaseppä, Minnamari, 258

Heliövaara, O.K., 28
 Hellner, Jan, 267, 268
 Hermanson, Robert, 28
 Hidén, Mikael, 49
 Hirvonen, Vesa, 194
 Hjärne, H., 35, 233
 Holopainen, Ilkka, 168
 Holopainen, Toivo, 49, 62
 Holmbäck, Åke, 39
 Huovinen, Eero, 27, 93, 98, 138, 139, 142, 160, 189, 219, 231, 261
 Häkkinen, Seppo, 11, 20, 131, 218, 221

 Iversen, Hans Raun, 27, 163

 Junkkaala, Timo, 160, 282–284
 Junttila, Juha, 106, 233, 240, 248, 269
 Juntunen, Hannu, 28, 30, 36, 37, 60, 93, 94, 211, 223, 226, 230, 231, 233, 241, 243, 244, 246, 255, 259–262, 267
 Juntunen, Sammeli, 13, 23, 96, 99, 100, 153, 219, 261, 282
 Juva, Mikko, 28, 70, 76, 124–126, 134, 142, 200, 209, 211

 Kahl, W., 56
 Kaira, Kaarlo, 14, 60, 246
 Kalli, Pekka, 205
 Kansanaho, Erkki, 14, 22, 28, 40, 42, 44, 51, 52, 55, 89, 112, 129, 139, 142, 156, 229
 Kavonius, Petter, 187
 Kekkonen, Jukka, 30, 38, 45
 Kelsen, Hans, 16, 24, 50, 237, 262, 333–335
 Kempainen, Jukka, 31
 Kena, Kirsti, 28
 Keskitalo, Jukka, 99, 211
 Ketola, Kimmo, 220
 Kirjavainen, Heikki, 26
 Kiviranta, Simo, 7, 37, 69, 94, 100, 124, 133, 136, 138, 151, 154, 155, 160, 205, 212, 223, 229, 230, 233, 236, 243, 280
 Klami, Hannu Tapani, 24, 26, 235, 255, 288
 Knuutila, Jyrki, 28, 32–34, 40–42, 44, 157, 215
 Kortekangas, Paavo, 134, 156
 Koskeniemi, Erkki, 205, 206
 Koskinen, Pirkko K., 227
 Kuokkanen, Katja, 221, 222
 Kvist, Hans-Olof, 12, 15–18, 22, 29–31, 35, 37, 39, 43, 46, 48, 49, 55, 84, 97, 102, 104–106, 161, 202, 204, 213, 216, 223, 224, 233, 234, 248, 261, 269, 270, 272, 288
 Kääriäinen, Kimmo, 220

 Laakso, Seppo, 110, 218, 256
 Laasonen, Pentti, 13, 32, 96, 162, 178, 288
 Larsen, E.F., 35
 Laurentius, Petri, 33, 39, 40, 42, 55, 214
 Lavapuro, Juha, 238, 250, 259, 260
 Lehtinen, Lasse, 221
 Lehtonen, Mikael, 138
 Leino, Pekka, 8, 9, 12, 14, 16, 17, 19, 21, 30, 48, 49, 55, 56, 79, 84, 91, 104, 105, 112, 115, 119, 131, 134, 152, 156, 172, 174, 184, 189, 193, 194, 197, 198, 202–204, 219, 226, 231, 236, 239–241, 246, 248, 250, 255–258, 264–266
 Leppänen, Risto, 207
 Letto-Vanamo, Pia, 31, 41
 Liljenstrand, Axel Wilhelm, 31
 Lindroth, Hjalmar, 161, 163
 Lindström, Martin, 160, 161, 233
 Linna, Tuula, 146
 Loimaranta, Yrjö, 28

Luther, Martti, 8, 10, 12, 13, 27, 29, 31–37, 43, 47, 48, 61, 83, 95–97, 99–101, 106, 119, 140–143, 155, 159, 161, 178, 206, 211, 219, 230, 234–236, 242, 243, 246, 248, 249, 260, 269, 287, 288

Makkonen, Kaarle, 218, 240
 Malinen, Anita, 205
 Malk, Markus, 101
 Mannermaa, Tuomo, 46, 100, 101, 138, 139, 159, 205
 Martikainen, Eeva, 94, 101, 159, 161, 250
 Matzen, Henning, 35
 Maurer, Wilhelm, 24, 47, 233, 236, 250, 252, 258
 Merenlahti, Petri, 98
 Merikoski, Veli, 14, 28, 168
 Mowat, Harriet, 27
 Murtorinne, Eino, 44, 53, 76, 108, 150, 211, 219, 230, 263
 Müller, Hans Martin, 44, 105, 136, 137, 259
 Mäkelä, Raimo, 13
 Mäkinen, Virpi, 31, 32, 103, 234, 258

Niemelä, Kati, 220
 Nieminen, Heikki-Tapio, 192
 Niiniluoto, Ilkka, 20
 Niiranen, Pekka, 221
 Nilsson, Bertil, 35
 Nurmiranta, Eeva-Kaarina, 28
 Nygren, Anders, 8, 9
 Närhi, Kimmo, 123

Paarma, Jukka, 113, 221
 Parvio, Eero, 95, 101
 Parvio, Martti, 36, 38, 39, 42–45, 66, 68, 69, 78, 97, 169, 174, 178, 225
 Persson, Per Erik, 97
 Petré, Erik, 36, 141
 Pihlaja, Pirjo, 9, 28, 227,
 Pihlajamäki, Heikki, 30, 31, 38, 234, 258
 Pirinen, Kauko, 13, 14, 17, 22, 28, 43, 49–59, 66, 72, 76, 77, 90, 95, 97, 107, 109, 112–114, 133, 166–168, 182, 217, 220, 231, 242,
 Pohjolainen, Teuvo, 110
 Puhakka, Y.W., 14
 Puolimatka, Tapio, 203
 Pylkkänen, Anu, 30, 38

Rainerma, Keijo, 209
 Raittila, Pekka, 207
 Raunio, Antti, 33, 34
 Rawls, John, 30
 Reijonen, Mikko, 28
 Repo, Matti, 103, 163
 Richter, Aemilius Ludwig, 62, 109, 257
 Risikko, Paula, 221
 Robbers, Gerhard, 202, 220, 256
 Roesen, August, 36, 193
 Ruokanen, Miikka, 13, 100, 102, 103, 193, 270
 Räisänen, Heikki, 205

Salo, Simo S., 138, 139
 Salomäki, Hanna, 207, 208
 Saraviita, Ilkka, 246, 247
 Sasse, Herman, 154
 Schauman, Frans Ludwig, 21, 26–28, 36, 48–51, 53, 55–58, 62, 65, 67, 69, 70, 72, 77, 82, 83, 97, 105, 107–110, 112–115, 121, 122, 124, 126, 130–133, 164, 165, 167, 174, 181, 182, 193, 198, 199, 201, 208, 211, 212, 215–217, 223, 224, 226, 240, 247, 256, 257, 259, 269, 271, 272, 278, 279
 Sehling, Emil, 334

Selander, Sven-Åke, 20, 27
 Seppo, Juha, 217
 Seppänen, Arto, 14, 23, 28, 35, 215, 242, 243, 245, 246, 255, 259, 262, 265, 269
 Sholder, Klaus, 230
 Sigurbjörnsson, Einar, 236
 Sihvola, Juha, 195
 Siltala, Raimo, 24, 26, 30, 33, 211, 232, 240, 255, 259, 262, 263
 Simojoki, Anssi, 61, 70, 231, 236, 245, 258
 Simojoki, Martti, 26, 88, 108, 110, 118, 119, 121, 123, 124, 126, 129, 131, 134, 138, 142, 165, 242, 244, 247–
 249, 255, 258, 260, 263
 Small, Joseph D., 156
 Sohm, Rudolph, 19, 33, 37, 47, 49, 236, 237, 252, 258, 266
 Sorsa, Leena, 121, 201
 Stein, Albert, 24, 247
 Strömholm, Stig, 211
 Sundkvist, Bernice, 27, 99
 Suviranta, Outi, 110
 Swinton, John, 27

 Takala, Martti, 28
 Talonen, Jouko, 282
 Tarukannel, Veijo, 110
 Taxell, Lars Erik, 28, 211
 Teinonen, Seppo A., 7, 8, 12, 14, 30, 91, 93–97, 108, 113, 136, 139, 161, 226, 238, 242, 248, 259, 261, 270
 Teinonen, Riitta, 108, 113, 259
 Thurén, Lauri, 98
 Timm, Johannes, 35
 Timm, Kalevi,
 Toivonen, Janne, 230
 Tolonen, Hannu, 24, 30, 255, 257
 Tolonen, Juha, 30
 Träskbacka, Bror, 28
 Träskman, Gunnar, 10, 12, 13, 17–19, 27, 28, 34, 35, 47, 78, 94, 101, 116, 142, 155, 167, 183, 223, 230, 232,
 241, 245, 246, 260, 261
 Tuori, Kaarlo, 24, 30, 260

 Uotila, Jaakko, 110

 Vainio, Olli-Pekka, 90, 101, 160
 Valpola, Veli, 10
 Vanhoozer, Kevin J., 254
 Varkemaa, Jussi, 31, 234, 258
 Ven, Johannes A. van der, 26
 Ventä, Kari, 28
 Vihavainen, Timo, 100, 101, 204
 Vikström, John, 8, 57, 134, 160, 161, 163, 179, 180, 191, 205, 281–283
 Vikström, Erik, 192
 Viljanen, Veli-Pekka, 146, 229
 Voipio, Jaakko, 28
 Voipio, Risto, 9, 28, 227
 Wessén, Elias, 39
 Wolf, Erik, 24, 48, 101, 120, 246, 247, 258, 259
 Wrede, R.A, 28, 240, 241
 Vuorinen, Jarmo, 110

 Ylikangas, Heikki, 30

Bilagor

Bilaga 1

Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland bekännelseskrifter

Evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse grundar sig på Bibeln, den gamla kyrkans tre trosbekännelser samt på de lutherska bekännelseskrifterna.

Den Augsburgska bekännelsen

Den Augsburgska bekännelsen som är huvudbekännelsen för alla lutheraner utgörs av den bekännelse och försvarsskrift som de lutherska ständerna framlade vid riksdagen i Augsburg 1530 och som mycket snart blev lutherdomens samlade symbol.

Lilla katekesen

Martin Luther publicerade Lilla katekesen år 1529 som hjälpmedel för att undervisa i den kristna läran.

Konkordieformeln

Konkordieformeln (Liber formulae) är den yngsta av de lutherska bekännelseskrifterna och i den koncentrerar man sig på att lösa några interna lärofrågor.

Konkordieboken

Helheten av den lutherska kyrkans bekännelseskrifter preciserades i Konkordieboken (Liber concordiae) som godkändes år 1580.

Den Augsburgska bekännelsens apologi

Den Augsburgska bekännelsens apologi, som Philipp Melanchthon skrev år 1531, är den viktigaste kommentaren till den Augsburgska bekännelsen.

Schmalkaldiska artiklarna

Luther skrev Schmalkaldiska artiklarna år 1537 ursprungligen för kyrkomötet som hade sammankallats av påven.

Upsala mötes beslut

Genom Upsala mötes beslut 1593 blev lutherdomen statsreligion i Sverige och därigenom även i Finland och den Augsburgska bekännelsen blev Svenska kyrkans grundläggande konfessionella urkund.

Den gamla kyrkans tre trosbekännelser

De tre s.k. ekumeniska trosbekännelserna utgörs av den apostoliska (Apostolicum), den nicaenska (Nicaenum) och den athanasianska (Athanasianum) trosbekännelsen.

Stora katekesen

Luthers Stora katekes tillkom med tanke på att förklara kristendomens centrala innehåll på ett enkelt sätt och att stöda det andliga livet för en vanlig församlingsmedlem.

Om påvens makt och överhöghet

Melanchthon skrev Om påvens makt och överhöghet år 1537 och den kompletterar den Augsburgska bekännelsen genom att framställa den lutherska uppfattningen om påvedömet.

Bilaga 2

KLF 1863 3 kap. 8 §

”Den högsta styrelsen öfver kyrkan i hela landet, så widt den afser kyrkans förvaltning, tillkommer landets regering, och utöfvas på sätt derom särskildt stadgad är. Rättigheten att stifta lag i allt som rör blott kyrkans egna angelägenheter, utöfwas af kyrkan sjelf genom dess representanter på kyrkomötet; dock så att stadfästet af de wid kyrkomöten beslutna lagar tillkommer regenten. I frågor, som angå kyrkans förhållande till staten äfwensom till kyrkosamfund af annan trosbekännelse, i hvilka lagstiftande makten tillkommer regenten och landets ständer, ifall kyrkomötet alltid först sitt utlåtande afgifwa. Alla frågor, hvilka wid kyrkomöten till afgörande förekomma, skola förut wid prestmöten i stiftan förberedas.”

sidorna 134–137

”I denna § har komitén föreslagit en högst vigtig förändring i den finska kyrkans författning. Medan de twenne §§:ne i komiténs förslag, för hvilka motiverna i det närmast föregående blifwit framställda, gällde de enskilda medlemmarnes i kyrkan bekännelse och kulturfrihet, äfwensom deras frihet att anlita hwilken prest de önskade, sammanhänger denna § med kyrkans s.k. organisationsfrihet, eller dess frihet att sjelfständigt så organisera sig som ett samfund samt som sådan sjelf ordna och handhafwa sin styrelse och värda sina angelägenheter. Denna kyrkans organisationsfrihet sammanhänger på det närmaste med den i det föregående af komitén omnämnda och hyllade åsigten att kyrkan, äfwen som statskyrka, icke bör anses såsom en institution i staten, helt och hållet underkastad dennes wälde och sålunda utan all sjelfständighet, utan twertom såsom ett fritt samfund, hwilket ledes af sin gudomliga Herres och stiftares ande och i öfwerensstämmelse med Hans heliga ord ordnar och förwalter sina angelägenheter, derwid warande all menskelig ordning och öfwerhet undergifwen med afseende å sin yttre ställning till det borgerliga samhället och erkännande statens rätt till den öfweruppsigt äfwen öfwer henne, hwilken måste tillkomma alla inom staten existerande samfund. Angående omfånget af denna statens öfweruppsigtsrätt öwer kyrkan hafwa meningarne wisseligen varit delade. Men nu mera är den grundsatsen erkänd af alla kyrkorättslärare, både theologer och jurister att åt kyrkan åtminstone den sjelfständighet bör tillerkännas att rättigheten till kyrkolagstiftning i allt hwad som rör kyrkan i och för sig tillkommer kyrkan sjelf och icke staten, ja att denne enbart har rätt att erhålla kännedom af de lagar kyrkan för sig stiftar och att gifwa dem sitt godkännande, eller derest de skulle innehålla något som wore stridande emot statens sanna intressen, wägra dem sin sanktion, men icke någon rätt att deltaga i det egentliga stiftandet af dessa lagar eller bedöma deras kyrkliga ändamålsenlighet. Till grund för denna statens rätt, hwilken man i den kyrkorättsliga terminologin kallar placet regium, ligger möjligheten att kyrkan, såsom ett yttre samfund, i hwilken mycken menskelig swaghet kan råda, kunde missbruka sin sjelfständighet och stifta någon lag, hwilken skulle stå i strid med de af staten åt dess medborgare gifna rättigheter, ja till och med wara wådlig för statens wälfärd. Det kan wisseligen icke nekas att staten, i följd af den utveckling förhållandena efter reformationen erhöllo i den lutherska kyrkan, de facto kom och nu mera i många länder är i åtnjutande af en verklig lagstiftningsrätt i kyrkans frågor, men aldrig kan statens rätt i detta afseende påstås wara grundadt i det rätta förhållandet mellan stat och kyrka, eller höra till begreppet af statshögheten, och den kan således endast med historiska och positivt statsrättsliga, men ej med dogmatiska eller allmänt statsrättsliga skäl försvaras. I många lutherska länder i Tyskland har derföre staten i sednare tider också afsagt sig denna rätt och detta har äfwen skett med afseende å den lutherska kyrkan i Ungern, der statstyrelsen bekänner sig till den katolska läran. Det är nu blott denna grundsats om kyrkans egen lagstiftningsrätt komitén uti owannämnde § uttalat, hwaremot komitén erkänt statsstyrelsen fortfarande rättighet att i högsta instans handhafwa kyrkans administration. Detta kan wäl af mången anses såsom en inkonsequens, såsom en halfhet, såsom en tweekan att taga steget ut. Men om komitén också icke kan neka att så är, har komitén dock hellre gjort sig skyldig till denna förebråelse, än hon welat en möjligen alltför brådstörtad förändring. Komitén tror också att det icke kan nekas att kyrkans rättighet till lagstiftning i de frågor, hvilka helt och hållet röra henne, är för hennes sjelfständighet af wida större wigt, än förwltningen af hennes angelägenheter i högsta instans.

Det af komitén gjorda förslaget om en egen lagstiftningsrätt för kyrkan skall komitén längre fram wid kapitlet om kyrkomötet vidare motivera i sammanhang med motiverna för det sätt, hwarpå denna lagstiftningsrätt, enligt komiténs förslag, af nämnde möte skall utöfwas. Nu will komitén med afseende å den af henne yrkade kyrkans större sjelfständighet i förhållande till staten, hwaraf fordran på egen lagstiftningsrätt är en följd, endast nämna att densamma står i öfwerensstämmelse med den fordran på frihet och sjelfstyrelse, som på alla de sociala lifwets områden gjort sig gällande såsom ett nödwändigt willkor för en sann och frisk utveckling af de särskilta sähällsinstitutionerna. Men hwilken institution skulle wäl mera fordra frihet, än kyrkan, som just är en anstalt för förverkligandet af den högsta andeliga frihet genom tron, och som, om hon skall uppfylla sin bestämmelse, bör wara en i inre och yttre måtto fri organism. Derföre måste kyrkan fordra en sjelfständighet

för sig såsom ett lifswilkor, dels för att i sig sjelf kunna wara hwad hon bör wara – en gudomlig stiftelse i werlden – dels för att kunna yr sig låta ett högre ferment lifwande och bildande intränga i alla det mensklige lifwets kretsar. En sådan kyrkans sjelfstyrelse, under erkännande af statens öfweruppsigtsrätt eller den s. k. statshögheten, torde derföre icke kunna anses wara oberättigad eller på något sätt betänkelig. Endast hierarkien kan wara för staten farlig, emedan den, såsom en kyrklig absolutism, icke will tåla någon annan makt jemte sig. Men farhågan för en sådan hierarkisk makt borde wara förekommen genom det inflytande, som öfwer allt i komiténs förslag och särskilt wid kyrkomötets sammansättning blifwit lekmannaelementet tillerkändt. Det bör också anmärkas att öfwerallt, der man inom den lutherska kyrkan under sednaste tider börjat yrka på kyrkans sjelftyrelse och särskilt på en representativ kyrkoförfattning, detta yrkande utgått icke från några hierarkiska stråfwanden, utan twärtom från en liflig önskan att få äfwen lekmannaelementet werksamt för kyrkan. Såsom en härmed nära sammanhängande företeelse må nämnas att såwäl i Tyskland, som i Sverige anhängarena af den s. k. ny lutheranismen hufwudsakligast äro de, hwilka, ledda af sina kända strängt klerikala åsigtter och stråfwanden, satt sig emot en sådan representativ författning och sökt göra densamma misstänkt såsom en reformert skapelse, som har sin rot i folksuveränitetens princip, och hwilka yrka upprätthållandet af det gamla statskyrkliga systemet, enligt hwilket all styrelse öfwer kyrkan tillkommer staten; ett förhållande, som i sig synes innebära en motsägelse, men hwilket, liksom det att mångenstädes statsstyrelsen är särdeles gynnsamt stämd mot hierarkien, kan förklaras endast af den själsförwandtskap, som eger rum mellan den andliga och werldslige herrsklystnaden.

För en sådan kyrkans sjelfständighet, hwarom nu är fråga, och m o t stats- och kyrkstyrelsens sammanblandande med hwarandra kunna också otalige ställen från våra reformatorers skrifter anföras. Så yrkar Luther ständigt derpå att `de begge regementerna icke böra blandas med hwarandra, såsom skedde i gamla testamentets tid hos judiska folket, utan att de böra skiljas från hwarandra, om man skall kunna bibehålla det rätta evangelium och den rätta tron.` Reformatorernas grundsattter i denna sak blefwo wisseligen ej fullt förwerkligade. Ty ehuru på ena sidan den andliga makten genom reformationen tillbakawisades inom sina rätta gränser, och prestwäldet, som tillwälat sig äfwen det werldslige wäldet, kraftigt blef brutet, så höjde sig deremot på andra sidan den werldslige makten till en sådan supremati öfwer kyrkan att denna blef endast liksom ett hjul i statsmaskinen, och att hon såsom de troendes gemenskap endast bytte om herrskare. Det war, såsom i det föregående blifwit antydt, tidernas werklige eller förmenta kraf, som härtill föranledde; men att wisa detta och att framställa de olika teorier, enligt hwilka man welat såsom i och för sig berättigadt försvara det sålunda faktiskt grundade förhållandet, är icke här stället. Deremot will komitén anföras några yttranden af twenne de mest berömda nu lefwande kyrkorättslärare i nyaste tider, begge jurister, hwilka uppställa denna kyrkans sjelfständighet såsom en oafwislig fordran i den närwarande tiden. Så säger den berömda professor Richter i Berlin; `Wid hwarje lagstiftning på lärans, liturgiens och författningens område fordrar protestantismens princip att kyrkan sjelf tillkommer den afgörande rösten; derföre är en kyrkans representation en fordran i den kyrkliga författningen, och att denna protestantismens grundsattt äntligen må förwerkligas, hörer till en af de rättwisa fordringarne äfwen i den lutherska kyrkan`, och professor Jacobsson i Königsberg yttrar: `Ett noga särskiljande af statens och kyrkans ömsesidige pligter och rättigheter är en nödwändighet, som icke mera kan afwisas, och den naturlige konsekvensen deraf är, med erkännande af statens oförytterlige höghetsrätt, kyrkans antonomi, dess egna förwaltande af sina angelägenheter.` Och härtill må ännu läggas några yttranden af en berömd författare i statsrätten, professor Bluntschli i München: `Staten och kyrkan äro twenne sjelfständige organismer. Staten öfwerskrider sina naturlige gränser, om den tar sjelfwa kyrkostyrelsen i sina händer. Men den håller sig inom dessa gränser, om den utöfwar en öfweruppsigt öfwer kyrkan.` Han säger derefter att denna uppsigt hänför sig endast till kyrkans yttre sida, ”genom hwilken kyrkan träder i mångfaldig beröring med staten”, hwarföre den sednare ”icke kan tillsluta ögonen för den förres yttre werksamhet, utan är berättigad och förpligtad att deröfwer utöfwa uppsigt.` Han wisar sedan att staten bör erkänna kyrkans sjelfständighet icke blott i tros- och samwetsaker och i ordnandet af dess kult, utan att också ”bestämmandet af kyrkans författning är hennes egen sak och rättighet och icke statens, men att denna författning kan få giltighet och auktoritet inom staten, endast om den af staten erkännes, och ändringar deri af staten godkännas, eller – då det också i detta afseende icke är statens uppgift att pröfwa den positivt kyrkliga önskwärdheten af ändringen, utan att inskränka sig till den frågan, om och huruwida densamma är stridande mot statens gällande rätt eller wäldig för den allmänna wälfärden – efter föregående pröfning icke inlägger sitt stats-veto mot densamma.”

Bilaga 3

Schaumankomitténs förslag (KLF 1863)

Om kyrkans bekännelse

Kap 1

§ 1

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland erkänner Guds heliga ord, uppenbarat i gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, såsom det enda rättesnöret, hwarefter alla läror och lärare i kyrkan böra anses och bedömas, samt bekänner sig till grunduppfattningar af den i nämnde heliga skrifter framställda läran, som finnes uttalad i den äldsta kyrkans tre hufvudsymbola, samt efter kyrkoreformationen i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och öfriga den lutherska kyrkans i den så kallade konkordieboken upptagna bekännelseskrifter.

§ 2

Kyrkans heliga handlingar skola i öfverensstämmelse med denna bekännelse förwaltas; och böra derföre också de kyrkans böcker, såsom kyrkohandbok, psalm- och evangeliibok samt katekes, hwilka till offentligt bruk wid dessa handlingar i församlingarna antagas, i enlighet med densamma affattade wara.

Motivering (ss. 116–122)

Kap 1

Om kyrkans bekännelse

§ 1

Då komitén i denna §, som handlar om kyrkans bekännelse, i likhet med kyrkolagen af 1686 upptagit den evangelisk-lutherska kyrkans samtliga symboliska böcker, medan ej mindre det af härwarande kyrkolagskomitén 1845 utarbetade förslaget, än det kyrkolagsförslag, som utgafs i Sverige år 1846, i nämnde § endast nämnt den oförändrade augsburgiska bekännelsen, men komitén dock nyttjat en annan ordalydelse, än den i 1686 års kyrkolag förekommande, för att uttrycka den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse till dessa böcker, anser komitén sig böra något utförligare framställa motiven för detta sitt förfarande i denna wigtiga fråga.

För att kunna bestämma hwari den evangeliska kyrkans wäsende består, sådant detta uttalar sig i ett bestämt trosinnehåll, måste man rådfråga tiden för dess första uppkomst. Nu äro den lutherska kyrkans symboliska böcker, med undantag af formula concordiae, af reformatörerna sjelfswa i kyrkans namn uttalade wittnesbörd om reformationens förhållande dels till den romersk-katholska kyrkan, dels till åtskilliga swärmiska, anarkiska och naturalistiska riktningar; de äro ett uttryck af det medwetande, som reformationen hade om den evangeliska kyrkans wäsende. Det som sålunda wid reformationens början af reformatörerna i kyrkans namn blifwit uttaladt, såsom den evangeliska trons bekännelse, måste för den följande tiden i kyrkan, så länge den will bewara ett fortfarande sammanhang med sitt eget ursprung, hafwa ett fortfarande sammanhang med sitt eget ursprung, hafwa ett fortfarande anseende. Wäl är den evangeliska kyrkan hwarken i sin begynnelse eller i någon punkt af sin historia att avses som en så afslutad gestaltning af det kristna lifwet att ingen utveckling af densamme wore möjlig. Men i alla de förändringar, som denna utveckling medför, måste dock finnas wissa identiska grundbestämningar. Dessa grundbestämningar, hwilka utgöra den evangeliska kyrkans wäsentliga kärna, finnas uttryckta i de nämnda bekännelseskrifterna tillsammans. Att helt och hållet afskaffa några af dessa symboler, utan att sätta andra i stället, i hwilka samma grundbestämningar, ehuru med afsende å den i kyrkan skedda utvecklingen i annan form affattade, skulle återfinnas, wore i sanning ej något framåtskridande, utan twärtom ett tillbakagående. Allraminst kan det tillkomma kyrkan i något enskildt land att afskaffa någon af de symboler, hwilka hela den lutherska kyrkan erkänner; ty skedde det, så skulle derigenom det enhetsband sönderriwfas, som förenar denna enskilda kyrka med den evangeliska kyrkan i dess helhet. Hwad åter formula concordiae angår, så är den wäl ej författad af reformatörerna sjelfwa, ej heller blef den wid sitt framträdande erkänd af hela den lutherska kyrkan. Men då det icke kan nekas att den utgör en följd riktig dogmatisk

utveckling af de i de förutnämnda symboliska böckerna uttalade reformationens principer, och då den derjemte först närmare bestämmer de läropunkter, i hvilka den lutherska kyrkan skiljer sig från den reformerta, så kan icke heller denna skrift uteslutas från antalet af symbolerna i de länder, der den en gång blifwit antagen, så frsamt dessa länder skola kunna anses fasthålla den lutherska läran, sådan denna blifwit bestämd, i förhållande ej blott till den katolska, utan äfwen till den reformerta kyrkans lära. – På nu anförda grunder anser komitén att, då det är fråga om den evangelisk- lutherska kyrkans bekännelse af den evangeliska läran, denna kyrkas samteliga symboliska böcker böra upptagas i kyrkolagen.

Men såsom ett särskilt skäl för den finska kyrkan att hålla sig blott till den augsburgiska bekännelsen anföres det historiska faktum att i den svenska och finska kyrkan wid Upsala möte 1593 antogs blott nämnde bekännelseskraft, och att, då de öfriga infördes år 1663, en stark opposition mot deras antagande särdeles mot formula concordiæ, gjordes just af det finska presterskapet. Med några ord will komitén upplysa den rätta beskaffenhet af detta skäl. Redan 1542 gick Gustaf Wasa öfwer till det evangeliska förbundet; någon fråga uppstod dock aldeles icke om någon gemensambekännelseskraft för dem af landets innewanare, hvilka jemte konungen höllo sig till den evangeliska läran, ehuru dså redan samteliga symboliska böckerna (med undantag af formula concordiæ, som författades först 1577) woro i den evangeliska kyrkan i Tyskland antagna. Också provincialmötets i Upsala beslut af 1572 nämner ännu uttyckligen blott de prophetiska och apostoliska skrifterna såsom den kristna lärans enda norm. Men den enkla orsaken härtill war den, att i den svenska församlingen ännu inga skiljaktiga meningar uppstått, hvilka sökte att förtyda den heliga skrifts läror. Men länge fortfor icke detta den evangeliska lärans lugna tillstånd i landet; de liturgiska oroligheterna uppkommo, och den oro och split, som derigenom uppstod i kyrkan, föranledde henne, att fastställa någon symbol, hwaruti den uppfattning af skriftens läror war uttalad, genom hwilken de, som woro den evangeliska läran tillgifna, skulle åtskiljas från de annorlunda tänkande. På mötet i Upsala 1593 bestämdes den augsburgiska bekännelsen, som denna symbol. Att den ensamt som sådan bestämdes, hade sin grund deri att det evangeliska medwetandet då ännu ej hunnit winna sin fullkomliga seger öfwer de mot desamma stående riktningarna. Men säkert är, att äfwen de öfriga symboliska böckerna tacito consensu erkändes ock begagnades. På riksdagen 1611 omnämnas de redan alla, äfwen kokordieformeln, såsom uttryckande statens uppfattning af evangeliska läran; i företalet till den förbättrade handboken af 1611 omtalar erkebiskopen Kennicius den evangeliska läran i Swerige, såsom författad i den augsburgiska bekännelsen och ytterligare förklarad i den kristeliga konkordieboken; i twisterna med den bekante Duræus (1638) åberopades de såsom innehållande lutherska församlingens rätta lära; och på riksdagen i Stockholm 1647 utgaf det då församlade en skrift, i hwilken de wisade, att ej allenast den usgsburgiska bekännelsen, utan ock de öfriga i konkordieboken innefattande skrifter borde i riket anses som symboliska, hwaruti theologiska fakulteten i Upsala i afgifwet yttrande instämde. Det dröjde emedlertid till år 1663, innan de formigen sanktionerades; det plakat, hwarigenom detta skedde, gillades och godkändes af ständerna följande året. Oppositionen mot deras antagande war wisst icke allmän bland det finska presterskapet; den utgick twärtom helt och hållet från biskop Terserus och war riktad blott mot formula concordiæ, den Terserus, utan att ogillade deri uttalade grundbestämningarna, ansåg olämplig att som symboliskt bok antagas, emedan den är ”mycket widlyftig”, emedan den ”innehåller många controverser”, och emedan den ”orätt förklarar enskilda skriftställen”. Komitén kan till följe af det nu anförda icke heller från de symboliska böckernas historia i vårt lands kyrka hemta något skäl för utelemnandet af någon bland dessa böcker från en ny kyrkolag för Finland.

Då komitén sålunda i sitt förslag upptagit alla de i vår kyrka nu gällande bekännelseskrafter, emedan, i händelse någon bland dem utelemdes, icke alla de grundbestämningar af den evangeliska läran, hvilka utgöra den evangelisk-lutherska kyrkans egendomliga, under all dess utveckling alltid sig lika uppfattning af den i skriften uppenbarade kristna sanningen, wore gifna såsom kyrkans wäsentliga trosinnehåll; så förnekar komitén icke derigenom möjligheten af ett beriktigande af dessa bekännelseskrafter, icke heller giltigheten af de anmärkningar, som blifwit gjorda mot dem, såsom att de äro för widlyftiga, att de innehålla äfwen onödiga twistepunkter och att de i sin bewisning innehålla dels mindre riktiga förklaringar af enskilda bibelställen, dels enskilda yttranden, hvilka ej kunna godkännas, och som dessutom stå i opposition mot den i dem i sin helhet uttalade läran. Twärtom anser komitén möjligheten att ändra symbolerna wara gifwen i den af dem sjelfwa så tydligt uttalade grundsatsen, att den heliga skrift är den ursprungliga källan till all kristlig sanning, och den enda oswicligena normen för all kristlig lära. Att en sådan förändring likwäl icke får stå i en principiel motsägelse till de nu gällande symbolernas grundbestämningar, så framt ej kyrkans wäsende skall upphäfwas, följer af hwad som oswanföre blifwit anmärkt. En förändring af dem hade endast att med strängt fasthållande af de gifna till kyrkans wäsende hörande principerna framställa lärorna i en kortare och med den kyrkliga utvecklingen mera öfwerensstämmande form, samt att tillägga bestämningar mot de willfarelser, stridande mot den evangeliska lärans wäsende, hvilka efter affattandet af våra nu gällande symboliska böcker uppstått inom kyrkan. Men då den närwarande tiden, i anseende till den jäsning och splittring, som öfwer allt röjer sig på det religiösa gebitet, icke är egnad att företaga någon ny symbol-bildning, så har kyrkan blott att bibehålla sina

gamla symboler, och derwid endast noga fasthålla åtsklinaden mellan de i dem förekommande hufwudbestämningarna, i hwilka kyrkan uttalar sin grunduppfattning af den heliga skrifts lära, och de bibelstämningar samt den argumentation och polemik, genom hwilken dessa ådagaläggas. Det är blott till de förra och icke till de senare kyrkan fortfarande har att sig bekänna och till hwilkas upprätthållande hwarje lärare i kyrkan skall förpligta sig. Af det sätt, hwarpå bekännelsen till de symboliska böckerna i 1686 års kyrkolag finnes uttryckt och som äfwen ingår i presten, kunde man emedertid finna stöd för den hyperortodoxa konfessionalism, hwilken anser det höra till ett rätt fasthållande af den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse, att owillkorligen gilla hwarje enskilt sats äfwen i symbolernas argumentation, och hwilken derföre will såsom willfarelse, ja såsom affall från den lutherska läran stämpla hwarje den minsta afwikle från dessa böcker äfwen om den icke står i något nödwändigt samband med de symboliska böckernas grunduppfattning af den bibliska läran, och hwilken stela konfessionalism otwifwelaktigt leder derhän, att många unga män afhållas från att åtaga sig predikoembetet i den lutherska kyrkan, och att andra, som redan mottagit detta embete, se sig nödsakade att från detsamma jkiljas, ehuru de dock troget fasthålla den evangelisk-lutherska kyrkans wäsentliga trosbekännelse, och att kyrkan sålunda beröfwat många för dess tjenst måhända utmärkta gåfwor och krafter. – Huru litet en sådan åsikt hyllas af våra symboliska böcker, synes af följande tänkvärda ställe i dessa: ”Denna församling är och egentligen en sanningenspelare, ty hon behåller evangelium rent och klart, och, såsom Paulus säger, sjelfwa grundwalen, det är, Kristi sanna kunskap och den saliggörande tron, ehuruwäl ibland dessa (de troende) finnas jemwäl många swage, som bygga uppå denna grunden förgängligt hö och strå, det är, några fåfånga och onyttiga meningar, hwilka dock, emedan de icke omkullkasta sjelwa grunden, dels tillgifwas och förlåtas, dels och ändras och förbättras. Så betyga ock de gamla faders skrifter, att de jemwäl understundom uppå denna grund hö och strå byggt hafwa: dock har sådant icke omkullstött deras tro. Men större delen af det, som våra wederparter så högligen förswara, är sådant, som den rätta grunden, Kristi sanna kunskap om den saliggörande tron, omkullkastar, såsom att de förkasta artikeln om syndernas förlåtelse, uti hwilken wi säge och bekänne, att wi genom tron syndernas förlåtelse undfå” Här göres en bestämd skilnad mellan hwad som hör till sjelfwa grundwalen och emellan det hö och strå, som på denna grund uppbygges och om de fåfånga onyttiga meningar, som med sistnämnda ord betecknas, uttalas icke någon förkättringsdom, utan det heter blott, att de dels tillgifwas och förlåtas, dels och ändras och förbättras, emedan de icke omkullkasta sjelwa grunden.

För att förekomma de nu omtalade mot kyrkans egen princip stridande uppfattningen af dess bekännelse till sina bekännelseskriterier, har komitén föreslagit den i § 1 förekommande ordalydelsen, enligt hwilken det först heter, att den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland erkänner Guds heliga ord såsom det enda rättensöret, hwarefter alla läror och lärare böra anses och bedömas (konkordieformelns begynnelseord), och sedan att denna kyrka bekänner sig till den grunduppfattning af den i skriften framställda läran, som finnes uttalad i den äldre kyrkans tre hufwudsymboler och efter kyrkoreformationen i den lutherska kyrkans symboliska böcker.

Om mot den lydelse, komitén nu föreslagit, den anmärkning göres, ett enligt densamma hwarje enskild medlem af kyrkan kunde taga sig rätt att bestämma hwad i kyrkans lära är wäsentligt eller icke, och att någon sålunda, oaktadt han förnekar den lutherska kyrkans grundsanningar, likwäl wille påstå sig fasthålla nämnde kyrkans grunduppfattning af den bibliska läran, så bemötes denna anmärkning dermed att det af de symboliska böckernas hela framställning tydligen framgår, hwari de sätta det grundwäsentliga i den lutherska kyrkans bekännelse, nemligen i läran om människans rättfärdiggörelse endast genom tron på Jesus Kristus, sann Gud och sann människa, såsom den syndiga människoslägtets försonare och förlössare, samt uti allt hwad med denna lära nödwändigt sammanhänger, ja att de på några ställen med tydliga ord uttala detta såsom den förnämsta artikeln i deras lära. Så heter det t.ex. i konkordieformeln, sedan i det föregående warit fråga om Kristus, såsom sann Gud och sann människa, och om om tron på honom såsom rättfärdiggörande: ”denna artikel om trons rättfärdighet är den förnämsta (såsom apologeten talar) uti hela den kristeliga läran, utom hwilken artikel bedröfwade samweten ej kunna hafwa någon sann och fast tröst, eller rätteligen känna Kristi nåds rikedom; det har D:r Luther med sitt vittnesbörd stadfast, då han säger: ”Om denna enda artikel förblifwer oförfalskad, så förblifwer kristliga församlingen också oförfalskad, endrägtig och utan några irringar: men om den förfalskas, är det omöjligt att man rätt kan emotstå någon willfarelse eller fanatisk anda.” Detsamma finnes uttalat äfwen på det af komitén i det föregående anförda stället från augsburgiska bekännelsens apologi. Sammanhåller man nu dessa ställen, hwilka framställa tron på Kristus såsom den förnämsta artikeln i den kristna läran, med de många, der det talas om huru ur denna tro härflyter ett nytt andligt lif, tones frukter, goda gerningar, äfvensom med dem, i hwilka det säges, att denna tro wekas af den Heliga Ande genom ordet och sakramenterna, såsom ”genom instrument och medel”; befinnar man vidare det sätt, hwarpå der talaas om förhållandet mellan tron och dessa medel, såsom det härom heter i Luthers stora katekes: ”här äro nu de nya swärmeandar så galna, att de understå sig att åtskilja tron och det ting, hwarmed tron hänger tillsamman och är förknippad, fastän det är ett utwärtets ting; men det kan icke annars wara än ett utwärtets ting, att vi det med våra sinnen fatta och begripa må och således sedan i hjertat infästa, såsom hela

evangelium är en utvärtes och lekamlig predikan; uti en summa, allt hwad Gud i oss gör och werkar, det will han allenast igenom sådana utvärtes förordnade ting uträtta”, och litet förut: ”dessa de blindes ledare wilja icke förstå sig derpå, att tron nödwändigt måste hafwa något, det hon bör tro, det är , hwarpå hon sig stödja och grunda må”, så kan man i sanning icke wara tweksam om hwad som hör till de lutherska bekännelseskrifternas grunduppfattning af den bibliska läran.

§ 2

I sammanhang med §:en om kyrkans bekännelse har komitén ansett nödigt att äfwen upptaga denna § om de kyrkliga handlingarnes förwaltande och de kyrkliga böckernas affattande i öfwerensstämmelse med denna bekännelse. Deremot har komitén icke ansett nödigt, såsom fallet är i 1686 års kyrkolag, att här upptaga någon bestämning om lärarnes i kyrkan förpligtelse att lära i öfwerensstämmelse med nämde bekännelse; utan upptagit bestämningen derom först i kapitlet om predikoembetet. Om kyrkans öfriga medlemmars hyllande af bekännelsen talas i andra kapitlet.

Bilaga 4

KLF 1863 25 kap. 6 § (Allmänt kyrkomöte, motiver)

§ 6

Allmänt kyrkomöte tillkommer att stifta, förändra och förklara kyrkolag, dock så att kyrkomötets beslut skall regeringens godkännande underställas; att antaga ny psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöfversättning, att afgifwa utlåtande i de frågor hwilka af regeringen till detsamma öfwerlemnas, angående den evangelisk-lutherska kyrkans förhållande till staten och till andra kristna eller icke kristna religionssamfund i landet, äfwensom rörande de så kallade blandade angelägenheter, samt att framställningar och önskningar i frågor af omförmälte beskaffenhet hos regeringen anmäla. Kyrkomötet eger också utse de män, hwilka skola utarbeta förslag till ändring af kyrkolag, psalm- och evangeliibok, kyrkohandbok, katekes och bibelöfversättning. Innan sådana förslag kyrkomötet till antagande föreläggas, skola församlingarna och presterskapet deröfwer sitt utlåtande afgifwa.

(ss. 240–244)

MOTIVER

§ 6

Enligt denna § tillkommer kyrkomötet en lagstiftande makt i rent kyrkliga frågor, samt en konsultativ och petitionerande i frågor rörande kyrkans förhållande till staten samt i de s.k. blandade angelägenheterna. Deremot är åt mötet alldeles icke någon administrativ befattning öfwerlemnad, emedan det i allmänhet icke wisat sig ändamålsenligt, att åt lagstiftande församlingar derjemte uppdraga äfwen administrativa befattningar, och emedan, såsom i motiverna till kap. III § 8 redan blifwit nämndt, komitén icke ansett sig böra föreslå någon ändring med afseende å kyrkans administration i högsta instans. Den kyrkomötet tillerkända rättigheten att utse de män, hwilka skola utarbeta förslag till förändring af kyrkolag, kyrkohandbok, katekes, psalmbok och bibelöfversättning, hör wissierligen till administrationens område, men den sammanhänger på andra sidan så nära med kyrkomötets lagstiftningsrätt i dessa hänseenden, att komitén icke tvekat att anse densamma åt kyrkomötet kunna och böra öfwerlemnas.

Såsom känt är, utöfwas lagstiftningsrätten i kyrkliga frågor för det närwarande hos oss dels af regent och ständer gemensamt, dels af regenten ensam, utan att någon bestämt gräns finnes uppdragen mellan de frågor, som höra till den ena eller till den andra af dessa kategorier – en följd deraf, att, såsom komitén i inledningen till dessa motiver wisat, 1686 års kyrkolag innehåller bestämmelsern af den mest olika beskaffenhet och bland dem många sådana, att man med skäl kunnat hänföra dem till kategorin af de ekonomiska och administrativa frågor, i hwilka regenten ensam har lagstiftningsrätt. Wäl finnes kyrkolagen alls icke skildt nämnd i 1772 års regeringsform, der fråga är om ständernas lagstiftningsrätt, men att med den der förekommande allmänna benämningen l a g åsyftas icke blott de i den så kallade allmänna lagen ingående civil- och kriminallagarna, utan äfwen kyrkolag, men deremot icke de så kallade ekonomiska lagarna, framgår ur ett det enklaste historiska betraktande af saken. Det är nemligen bekant, att ändamålet med den regementsförändring, hwilken Gustaf III år 1772 verkställde, war att återföra statskicket till whad detsamma war under tiden mellan 1611 och 1680. Då nu under denna tid – hwilket dock blefwe för widlyftigt att närmare här wisa – kyrkolagen betraktades såsom hörande till de lagar, i hwilkas stiftande ständerna hade delaktighet, så följer deraf att uttrycket lag i 1772 års regeringsform äfwen måste anses inbegripa kyrkolagen. Detsamma synes också deraf, att wid regementsförändringen i Sverige år 1809, då, för att begagna konstitutionsutskottets ord wid riksdagen nämnde år, man i allmänhet icke sökte ”tillwägabringa stora och lysande förändringar i den swenska statsförfatningens åldriga grundwalar”, och då man särskilt icke hade för afsigt att göra någon förändring med afseende å lagstiftningsrätten, sådan denna fanns bestämd i 1772 års regeringsform, uti § 87 af regeringsformen den bestämmelsen ingick, att ”rikets ständer ega gemensamt med konungen makt att stifta allmän civil- och kriminal- samt kyrkolag och att sådan förut stiftad lag förändra och upphäfwa”. Wäl är det sannt, att med 1686 års kyrkolag tillgick så, att densamma af konungen stadfästades den 3 September samt att ständerna först efteråt i riksdagsbeslut af den 9 November ”med underdånigaste wördnad erkände och antogo densamma för en lag, dem och deras efterkommande till hörsam efterföljd”. Men wi böre härwid ihågkomma, att wid denna tid enwäldet redan war infördt och att således sättet för antagandet af wår nu gällande kyrkolag af 1686 icke kan tjena till norm för det sätt, hwarpå kyrkolag enligt wår nu gällande förfatning bör stiftas. Härtill kommer ännu, att i § 15 af prestprivilegierna af 1723, stadfästade ej mindre i 1772 års regeringsform, än i 1789 års förenings-

och säkerhetsakt, det heter, att konungen will ”förmera och förbättra 1686 års kyrkolag och handboken efter ständernas förgodtfinnande”. Men ehuru sålunda stiftandet af kyrkolag i allmänhet tillhör regent och ständer gemensamt, har, såsom ofwan nämndes, en stor osäkerhet och ojemnhet varit rådande med afseende å enskilda bestämmelsern i kyrkolagen. Samma obestämdhet har också egt rum angående sättet för antagandet af psalmbok, katekes och bibelöfversättningar. Det har skett stundom af regent och ständer, stundom af regenten ensam, sedan likväl presterskapets yttrande i en eller annan form förutblifwit inhemtadt. Här om förekommer nämligen i författningsurkunderna icke något vidare stadgadt, än att i 1686 års kyrkolag (kap XIII § 2) säges, att nya allmänna böner skola af regenten öfverses och antagas. Whad deremot kyrkohandboken angår, så följer det af de ofwananfödda orden i 1723 års prestprivilegier, att densamma bör af regent och ständer gemensamt antagas. Huru litet dock frågan om alla dessa böckers antagande egnar sig för ständernas öfverläggningar wid en riksdag, är i och för sig lätt att inse och bekräftas dessutom af erfarenheten i Sverige. Att antagandet af dem åter icke bör bero af regenten ensam borde ligga för öppen dag. Komitén skall dock litet längre fram derom nämna några ord.

Det är denna enligt vår nu gällande författning dels regent och ständer gemensamt, dels regenten ensam tillkommande lagstiftningsrätt och dermed nära sammanhängande rätt att antaga de nämnda kyrkans böcker, komitén föreslagit att borde kyrkomötet tillerkännas. Det är sålunda en grundlagsändring härigenom blifwit föreslagen. Skälen hwarföre komitén gjort ett sådant förslag, så widt desamma äro hemtade från kyrkans väsende och från betydelsen af vår ständsrepresentation, har komitén i det föregående (pag. 134 och 232 f.) upptagit. Komitén will nu nämna några ord om skälen, hwarföre komitén icke ansett denna rätt kunna tillerkännas regenten ensam. Till förswar för denna regentens rättighet uppställde man i äldre tider i det s.k. episkopalsystemet, som i sednaste åter fått sina ifriga anhängare, den satsen, att regenten wid utöfandet af kyrkostyrelsen icke handlar i egenskap af statens öfverhufvud, utan såsom kyrkans öfverbiskop, att man således hos honom hade att betrakta liksom en dubbel person, och man kunde således, utgående ur denna synpunkt, säga, att kyrkans lagstiftning, då den utöfwas af regenten, utgår från kyrkan sjelf. Men så många historiska och ethiskt-theologiska skäl man också anført för denna regentens biskopliga egenskap, så är den dock en ren fiktion. Komitén will enbart fästa uppmärksamheten på en omständighet, som på det mest slående sätt wedertiläger alla de till stöd för nämnde åsigt anförda skäl, nemligen den, att i de både äldre och nyare kyrkoordningar i den lutherska kyrkan, hwilka utgått från regenterna, desse förklara, att de utgifwa dem i följd af dera pligt att som ”werldslig öfwerhet” sörja för kyrkan, och att de fordra lydriad för dem i kraft af sitt regentwäld öfwer sina undersåtare, samt att det redan på titeln till dessa kyrkoordningar, ja till och med till handböcker och psalmböcker ofta står, att de äro utgifna på ”majestätets befallning”. Detta är också fallet hos oss med 1686 års kyrkolag, med handboken af 1693, med psalmboken. Erinras bör äfwen derom, att om också den ifrågavarande satsen om regenternas episkopat öfwer kyrkan kunde antagas der regenten och folket bekänna sig till samma konfession, så kan den dock ingen tillämpning ha der, såsom fallet nu är i vårt land, regenten är af annan konfession; ty en regent, som ej delar kyrkans tro, kan ju omöjligan wara dess biskop. Men äfwen med antagandet af en sådan regentens episkopala karakter kan likväl kyrkolagstiftningens utöfwande af honom ensam ej förswaras, då, såsom i det föregående blifwit nämndt, lagstiftande makten i kyrkan ej tillkomme blott biskoparna, icke ens blott presterskapet i dess helhet, utan hela den kyrkliga organismen, kyrkans hela kropp.

Ehuru, enligt nu ifrågawarande § i komiténs förslag, kyrkomötet egde lagstiftningsrätt i kyrkliga frågor, så skulle dock dess beslut underställas regeringens godkännande, hwilket godkännande likväl, såsom i motiverna till kap. III § 8 (pag. 134) blifwit nämndt, icke i sig borde innefatta någon rätt att deltaga i det egentliga stiftandet af dessa lagar eller att bedöma deras kyrkliga ändamålsenlighet, utan endast rättigheten att wägra dem sanktion, i händelse de innehölle något som wore stridande mot statens intressen. Då detta godkännande i sig innebär icke ett pröfwande af lagarnas innehåll i och för sig, utan endast ett formelt antagande af dem ur synpunkten af statens allmänna uppsigtsrätt, så har det icke syntts komitén nödigt, att nämnde lagar för att erhålla detta godkännande äfwen skulle komma under ständernas öfverläggning på landtdag. Men ansåges detta nödigt, så borde också ständernas befattning med dem inskränka sig endast till ett sådant formelt antagande. Ty ur lagstiftnings synpunkt komme kyrkomötet i kyrkliga frågor just att motswara ständerna i borgerliga frågor. Att en sådan skild lagstiftningsrätt kan tillerkännas kyrkomötet har sin grund deri, att kyrkan är ett samfund med sina egna ändamål, hwilka ej af staten få bestämmas och regleras.

De konsekvenser, hwilka genom införandet af ett sådant kyrkomöte kunna följa med afseende å representationen wid landtdagar och särskilt med afseende å presterskapet såsom derwid utgörande ett särskildt stånd, hafwa icke undfallit komiténs uppmärksamhet, men de hafwa ej kunnat förmå komitén att rygga tillbaka för sitt förslag.

Widare skulle enligt nu ifrågawarande § kyrkomötet ega att afgifwa utlåtanden i de frågor, hwilka af regeringen till detsamma öfwerlemnas, angående den evangelisk-lutherska kyrkans förhållande till staten och till andra kristna eller icke kristna religionssamfund i landet äfwensom i de såkallade blandade angelägenheterna. Att alla frågor, efter det kyrkomötet öfwer dem afgifwit sitt utlåtande och till dem lemnat sitt bifall, på wanlig lagstiftningswäg af ständerna skulle behandlas, ligger i sakens natur.

Bilaga 5

Beskrivning av hur kyrkosynen har förändrats

Lutherdomens tid i Sverige-Finland före 1869KL	Enligt 1869KL (Schaumans kyrkolag)	Enligt 1964KL	Enligt 1993KL/KO
<p>I strävan efter nationell enhet betonades kyrkan och bekännelsen starkt. Det ”kyrkohandboks-mässiga” i 1571 års kyrkoordning. Regentens makt ökade i 1686 års kyrkolag. Kyrkans bekännelse var förpliktande för alla medborgare.</p> <p>Betydelsen av kyrkans bekännelse var klar i en stat som också den var konfessionell. Kyrkan uppfattades som en del av staten, som ett slags statligt ”verk”.</p> <p>En kunglig förordning 12.1.1726 (konventikelplakatet) förbjöd privat andakt.</p>	<p>När den första kyrkolagen stiftades diskuterades bekännelseparagrafen ingående för att kunna definiera kyrkobegreppet i kyrkolagen. Man övergav tanken att kyrkans bekännelse är förpliktande för alla medborgare eftersom man ville komma bort från statskyrkligheten.</p> <p>En enväldig härskare tillät att kyrkan hade lagstiftningsmässig autonomi.</p> <p>Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland föddes ur den svenska statskyrkan och i KL 1869 fick statskyrkan en folkkyrklig karaktär och ett kyrkomöte inrättades. Det fanns ingen kyrklig centralförvaltning, utan en statlig myndighet (senaten) skötte ensam den kyrkliga centralförvaltningens uppgifter ända till 1940-talet. Efter att kyrkans egen centralförvaltning uppstått förblev vissa kyrkliga uppgifter hos undervisningsministeriet. I egenskap av statlig myndighet skötte domkapitlen kyrkliga regionförvaltningsuppgifter.</p> <p>Regleringen i Schaumans kyrkolag var församlingscentrerad.</p> <p>Bestämmelserna om kyrkotukt, vilkas syfte</p>	<p>Grunden och utgångspunkten för kodifieringen av den nya kyrkolagen var Schaumans kyrkolag. Också när det gäller bekännelseparagrafen höll man sig till ordalydelsen i KL 1869. Uppfattningen att kyrkan inte var en statskyrka utan en folkkyrka förstärktes.</p> <p>Kyrkans centralförvaltning hade skapats på 1940-talet och genom den i viss mån en församlingscentrering i kyrkans förvaltning. Domkapitlet var fortfarande en statlig myndighet, även om man med kyrklig finansiering också började inrätta tjänster för stiftsverksamheten. En gemensam förvaltning för församlingarna uppstod också. Kyrkans kollektivavtalssystem skapades från och med mitten av 1970-talet och det bidrog till att kyrkosynen förändrades med därpå följande krav att man i kyrkans förvaltning i högre grad bör ta hänsyn till samhällliga förändringar.</p> <p>I KL 1964 var bestämmelserna om kyrkotukt fortfarande ganska omfattande, men de tillämpades inte i praktiken.</p> <p>På 1970-talet fick</p>	<p>Kyrkans bekännelseparagraf uppdelades i kyrkolagen och kyrkoordningen. Uppdelningen av kyrkolagen innebar att kyrkans egen reglering ökade. Kyrkolagen innehåller nu bestämmelser med hänvisningar till allmänna förvaltningslagar och dessa innehåller i sin tur hänvisningar till kyrkolagstiftningen.</p> <p>Kyrkans kollektivavtalssystem förstärktes vilket gav ökad tyngd åt kyrkans centralförvaltning.</p> <p>Bestämmelserna om kyrkotukt avskaffades. Det innebar en klar försvagning av uppfattningen att kyrkotukten ska skydda församlingen från undervisning som strider mot kyrkans bekännelse. I stället uppfattades kyrkotukten mera som en form av själavård.</p> <p>På basis av principen om demokrati minskades kyrkoherdens makt i kyrkoordningen (KO 9:7). Kyrkorådets makt utökades i frågor som gäller gudstjänsten, kyrkliga förrättningar, användningen av kyrka eller kapell samt kollektändamål.</p> <p>Hösten 2010 beslöt kyrkomötet med enkel majoritet om en</p>

	<p>var att skydda kyrkan och dess lära, var omfattande. (Kyrkotukten uppfattades som en av pelarna i Schaumans kyrkolag vid sidan av läran och riten).</p>	<p>kyrkomötet, ”kyrkans parlament”, också till uppgift att behandla frågor som rör kyrkans lära. Tre söckenhelger flyttades genom en kyrkolagsändring.</p>	<p>bönestund för samkönade par. Krav som utgår från ”folkets kyrka” ökade både utifrån och inifrån.</p> <p>Domkapitlet i Esbo stift godkände 15.6 2011 ett majoritetsbeslut som församlingsrådet i en församling i Esbo hade fattat om att inte tillåta Lutherska evangeliföreningen i Finland (SLEY) att använda ett av församlingens kapell för gudstjänstbruk. (Konventikelplakatet förbjöd väckelse- rörelserna att hålla sammankomster ”utanför” församlingen.)</p>
--	--	--	--

Bilaga 6

Beskrivning av hur synen på kyrkorätt har förändrats

Lutherdomens tid i Sverige-Finland före 1869KL	Enligt 1869KL (Schaumans kyrkolag)	Enligt 1964KL	Enligt 1993KL/KO
<p>Sveriges statskyrkliga praxis och tradition vid beredningen av KO 1571 och KL 1686.</p> <p>Lagstiftningen om kyrkan var en del av den statliga lagstiftningen. Synen på kyrkorätt kopplad till statskyrkotänkandet och till den allmänna rättsuppfattningen.</p>	<p>Beredarna av den första kyrkolagen (Tengström, Nordström, Schauman) ville utgående från sin syn på kyrkorätten i rådande förhållanden skapa ett lagstiftningsmässigt utrymme för kyrkan att sköta sina egna ärenden.</p> <p>I Schaumans kyrkolag (KL 1869) blev dock kyrkomötet endast ett organ som gav förslag till kyrkolag. Kyrkomötet behandlade inte frågor som gällde kyrkans lära förutom att det bekräftade att olika kyrkliga böcker överensstämde med kyrkans lära.</p>	<p>Uppfattningen att kyrkorätt närmast är kyrklig förvaltningsrätt förstärktes.</p>	<p>Kyrkorätten uppfattades alltmer som förvaltningsrätt.</p> <p>Kopplingen till den allmänna tjänstemannalagstiftning en förstärktes och tolkningen av kyrkolagen blev alltmer lik tolkningen av samhällelig lagstiftning. Från och med år 2004 kopplades det kyrkliga förfarandet vid ändrings-sökande närmare till det allmänna förvaltningsrätts-systemet. Detta skedde på kyrkans initiativ. Också angående synen på prästämbetet förstärktes tjänstemannarättsliga betoningar.</p> <p>De allmänna mänskliga och grundläggande fri- och rättigheterna påverkade synen på kyrkorätten och kyrkan. De kyrkligt anställdas olika rättigheter kom mera i blickpunkten.</p>

Bilaga 7

Beskrivning av hur kyrkans lära och tolkningen av den har förändrats

Lutherdomens tid i Sverige-Finland före KL1869	Enligt KL1869	Enligt KL1964	Enligt KL/KO1993
<p>I lutherdomen hänvisades till Bibeln och den äkta apostoliska tron. Man menade att den hade kommit rent till uttryck i den gamla kyrkans trosbekännelser och i kyrkans egna bekännelseskrifter.</p>	<p>I bekännelseparagrafen i den nya kyrkolagen ville man definiera kyrkans lära genom att hålla sig till kyrkans bekännelseskrifter. Man stannade också för att Bibeln är det yttersta rättesnöret vid bedömningen av kyrkans lära.</p> <p>Vid beredningen av kyrkolagen framkastades också förslag om att i bekännelseparagrafen tala om ”grunduppfattningen” i kyrkans bekännelseskrifter. Detta godkändes dock inte.</p>	<p>Kyrkans bekännelseparagraf förblev i praktiken oförändrad.</p> <p>Kyrkomötet beslöt i början av 1970-talet att flytta tre söckenhelger. Detta skedde genom en ändring av kyrkolagen.</p> <p>Kyrkomötet behandlade år 1976 frågan om prästämbetet som en fråga som gällde kyrkans lära. Prästämbetet öppnades för kvinnor genom ett beslut med kvalificerad majoritet i kyrkomötet år 1986. Man ansåg att prästämbetet var en fråga som gällde kyrkans lära, medan prästens kön inte var det.</p> <p>Genom en kyrkolagsändring (607/1973) förändrades kyrkomötets roll vid frågor om kyrkans lära. Kyrkomötet kan efter ändringen <i>behandla</i> ärenden som förutsätter principiella ställningstaganden angående kyrkans tro och lära samt vidta åtgärder med anledning av dessa. I praktiken innebar detta att beslut om tolkningen av kyrkans lära kan fattas med kvalificerad majoritet.</p>	<p>Kyrkans bekännelseparagraf förblev i praktiken oförändrad, men den uppdelades på kyrkolagen och kyrkoordningen.</p> <p>Påverkan från den samhälleliga lagstiftningen började alltmer synas som krav på att kyrkolagstiftningen ska ändras i takt med de förändringar som sker i samhället. I biskopsmötets redogörelse år 2006 slogs det med en rösts majoritet fast att det är indirekt diskriminering att ändra prästernas arbetsturer utgående från en prästs samvetsbetänkligheter.</p> <p>Kyrkomötet godkände hösten 2010 med enkel majoritet att en bönestund kan hållas för samkönade par.</p> <p>HFD (2011:56) tog ställning till den sanktion [uppsägning] som getts åt en ungdomsarbetsledare [som av samvetsskäl vägrat att delta i gudstjänst tillsammans med en kvinnlig präst]. I bakgrunden fanns bestämmelserna i jämställdhetslagen. Domstolen ansåg att om sanktionen innebär att ungdomsarbetsledarens religionsfrihet kränkts, så utgör detta utgående från de mänskliga och grundläggande fri- och rättigheterna en godtagbar orsak.</p>

Bilaga 8

En kort beskrivning av hur synen på den samhälleliga rätten har förändrats

Vid det rättsfilosofiska och -teoretiska studiet framträder verkningarna av de betoningar som rått under varje särskild tids filosofiska riktningar.¹¹⁹⁰

Till det rättsfilosofiska perspektivet på rätten hör att skilja mellan det naturrättsliga och icke-naturrättsliga angreppssättet.

Inom naturrätten har man skilt mellan fyra olika uppfattningar: Klassisk naturrätt, den katolska versionen av naturrätten, rationell naturrätt och modern naturrätt. I naturrättsligt tänkande har rätten inte uppfattats på samma sätt förordnad som i rättspositivismen, utan står ovan- eller utanför den positiva rätten. Med förordnad rätt har man i den rättsteoretiska begreppsapparaten förstått rätt som lagstiftats i samhället eller tolkats av domstol.

Uppkomsten av naturrättens motsats, rättspositivismen ortbestäms och dateras till 1800-talets filosofiska positivism. Som dess former ser Aarnio lagpositivismen, på vilken han som exempel nämner (som ett slag brygga mellan naturrätten och positivismen) ”begreppsrettslärans ytterlighet” (begreppsbyggnader utifrån Georg Friedrich Puchtas hierarki) och som lagpositivismens teoretiskt mest underbyggda form Hans Kelsens ”Rena rettslära”. Positivismens karaktäristiska drag består i det strikta särskiljandet mellan rätt och moral.¹¹⁹¹

De grekiska filosofernas beskrivning av människan

Vid den rättsteoretiska prövningen framträder verkningarna av tyngdpunkten i de filosofiska riktningar som varit förhärskande under varje skild epok. Redan de grekiska filosoferna beskrev människan också ur begreppet ”zoon politikons” synvinkel, varvid det viktiga målet för etik och politisk filosofi var att definiera det goda livet och sociala dimensioner. Aristoteles företräder antikens naturrättsliga tänkande, som upptog kosmologiska problem: himlakropparna ansågs underlyda samma lagar som människorna och även deras samhälle. Naturlagarna och rättens lagar var ”lagbundna”. Ovanför de bristfälliga världsliga lagarna fanns en evig, naturlig lag.¹¹⁹²

Förändringen av tänkesättet vid övergången från medeltiden till nya tiden

Den emellanåt förlorade klassiska naturrättens uppfattning väcktes till liv på katolska teologers försorg i den medeltida kyrkan. Det ”Oidentifierade eviga” ersattes i det nya naturrättsliga tänkandet av Gud. I Tomas av Aquinos teologiska naturrätt var den eviga rätten och lagarna insatta av Gud, som bl.a. hade givit de tio budorden.¹¹⁹³ En rättsuppfattning i enlighet med teologisk naturrätt inledde sin erövring av den katolska världen, och återinsättandet av det mänskliga förnuftet insatte i stället under nya tiden den rationella naturrätten samt senare med vetenskaplig positivism den av människan stiftade och tolkade rätten som rättspositivism och rättsrealism.

De filosofiska diskussionerna förflyttade tänkesättet till den på medeltiden moderna individualismen och beredde marken för renessansen, reformationen och ett nytt slags människosyn. Som grund för rätten ersattes motsatsen mellan tro och förnuft av förnuft och vilja. De medeltida naturrättslärdas uppfattande av rättens eviga och allmänna rättsprinciper med hjälp av förnuftet ersatte förnuftet i det individualistiska och subjektiva viljebegreppet. I den allmänna uppfattningen om rätten började förutom den tomistiska riktningen även

¹¹⁹⁰ Aarnio2011, 5–6 renodlar som rättsfilosofiska de studier som gäller rättens ursprung, dess karaktär samt förhållandet mellan rätten och samhället. Rättsteorin kan för sin del förstås bl.a. som en teori om stiftandet, tillämpningen och studiet av rätten, som en teori om rätten.

¹¹⁹¹ Aarnio2011, 9.

¹¹⁹² Aarnio2011, 6–7.

¹¹⁹³ Aarnio2011, 7.

voluntaristiska uppfattningar om rätten¹¹⁹⁴ påverka rättstänkandet som uttryck för den politiska viljan. Då började man göra skillnad mellan den rättsliga giltigheten och den metafysiska eller moraliska grunden för en norm.¹¹⁹⁵ I *voluntarismen* enligt Wilhelm av Occams (1290–1349) rättsliga uppfattning utgjordes viljans motpart av plikten.¹¹⁹⁶ Härifrån var det dock ännu en lång väg från en hobbessiansk¹¹⁹⁷ rättsuppfattning till Lockes¹¹⁹⁸ teori om samhällsfördrag och det rousseauska¹¹⁹⁹ samhällsfördraget. Sedan upplysningstiden kom den av *människan själv formade rätten* även i uppfattningen om rätten att utgöra en rättsteoretisk utgångspunkt, vare sig det var fråga om rationell naturrätt eller rättspositivistiskt uppfattad rätt.

Från uppkomsten av *rättspositivismen* (John Austin 1790–1861) framskred man till ”renlighetsens era”, då man utrensade bl.a. teologin från rätten (Hans Kelsen 1881–1973), och från den som dess underavdelning betraktade tyska begreppsrettslärens (Begriffsjurisprudenz) era gick man över till en mera analytisk riktning i den positiva förståelsen av rätten. En svårighet i sökandet av en rättsteoretisk riktning består och bestod dock i det för rättspositivismen karaktäristiska skiljandet mellan rättens formella giltighet och rättens innehållslighet. Om rätten för Austin som företrädde den analytiska rättspositivismen bestod i allmänna bestämmelser avgivna av den suveräne lagstiftaren, vilkas efterlevnad garanterades av hot om sanktioner och dess innehåll kunde bestämmas av lagstiftarens vilja¹²⁰⁰, tillät dock Kelsens rena rettslära en transcendental-logisk grundnormkonstruktion:

”Gällande rätt består i den hierarkiska helheten av grundlagen som härleder sin rättsligt förpliktande karaktär från den transcendentalt-logiska grundnormen, och rättsregler av lägre rang som härleder sin förpliktande karaktär från denna, i första hand riktade till domstolar och andra myndigheter.”¹²⁰¹

Modern rättsteori

Aulis Aarnio (1937–) har tagit upp den juridiska forskningens utveckling ur regel- och kauscentreringens samt form- och innehållsorienteringens synvinklar.¹²⁰² Studiet av stadganden som ingår i rättsordningen utifrån en regelcenterad utgångspunkt utgör rettslärens traditionella synvinkel. Därvid avser man att skaffa information om rättsnormerna genom att klarlägga stadgandenas tolkningsmässiga innehåll. Det kauscentrerade angreppssättet är typiskt inom common law-systemet (case studies). Den formorienterade rettsläran står enligt Aarnio i samband med formalismen (t.ex. legalism, begreppsjuridik), för vilken det är typiskt att uppfatta rättsordningen som slutna (jfr religiösa ordningar).

¹¹⁹⁴ Voluntaristisk förståelse i förståelsen av den naturliga lagen förekom visserligen också hos Luther, och viljan (voluntas) var ingen främmande sak för honom.

¹¹⁹⁵ Pihlajamäki–Pykkänen 1996, 9 konstaterar att förståelsen av rätten i den voluntaristiska riktningen anslöt sig till att man uppfattade rätten som *ius positivum*. Normen var giltig när det låg tvingande politisk makt bakom den, och dess förpliktande karaktär utgick inte från utomstående källor.

¹¹⁹⁶ Enligt Wilhelm av Occam var Guds vilja bindande för människan eftersom den var Guds vilja. Enligt en occamsk rättsuppfattning innebar viljan som grund för rättens giltighet uppfattandet av Guds bud som en förpliktande moralisk norm. I den occamska uppfattningen började det i grupperingen av rättigheterna (i rättigheter enligt Guds vilja, naturliga rättigheter och rättigheter utifrån konventioner) uppstå en distinktion mellan det centrala rättsteoretiska uppfattningssättet i två samhälleliga rättigheter (rättspositivismen och det naturrättsliga tänkandet). I Luthers och Calvins teologiska uppfattningar avstod man dock från det mänskliga förnuftet som en delaktighet i den eviga universella lagen. Tron på Guds uppenbarelse var en sak mellan Gud och människan.

¹¹⁹⁷ Thomas Hobbes’ (1588–1679) rättstänkande framträdde de naturrättsliga principerna i statliga lagar genom att upprätthålla ordnade samhällsförhållanden och samhällsfred. Naturrätten och den förordnade lagen förenades så, att de inte stod i strid med varandra. Suveränen stiftade statens lagar som sin viljetryckning som undersåtarna var skyldiga att åtyda som befallningar.

¹¹⁹⁸ I John Lockes (1632–1704) teori om samhällsfördrag uppfattades den politiska makten vara grundad på ett fördrag som medborgarna slutit med regenten.

¹¹⁹⁹ Jean-Jacques Rousseaus (1712–1778) allmänna och opersonliga allmänvilja frambringade ett samhällsfördrag, i vilket tanken på den positiva rätten kunde härledas från folkets suveränitet.

¹²⁰⁰ Siltala 2010, 34. Se även Sehling 1908, 463–466, enligt vilken den statliga rätten inte uppstår ur staten, utan från den omgivande nationens medvetenhet, och Friedberg 1903, 2–3, enligt vilken rättens existens inte kan göras beroende av statlig sanktionering.

¹²⁰¹ Kelsen, 1960, 204–209. Siltala 2003, 37. Jfr Dworkins fiktiva domare Hercules.

¹²⁰² Aarnio 2011, 14–18.

Som motsatsen till en rättslära som håller sig till regler (law in books) har man betraktat rättsrealismen med dess olika versioner.¹²⁰³ Den amerikanska realismens skolbildning uppstod i slutet på 1800-talet (Roscoe Pound och Oliver Wendell Holmes) och framhöll att den nedtecknade (lagstiftade) rätten kom att utgöra rätt först i domstolen. *Rätten utgör enligt denna mening ett socialt faktum som domstolarna ger uttryck för.* Av företrädarna för skandinavisk realism ansåg dansken Alf Ross även att rätten förverkligas först vid domstolspraxis. Enligt Ross utgör rättsnormerna modeller som styr människans beteende, men också bestämmelser som binder domaren. Rättsordningens normer utgör för domaren *motivationsgrunden* för utslagen. Inom den innehållsorienterade rättsläran har man således med modernt angreppssätt uppnått ett nytt orienteringssätt, en argumentationsteori. Utslagen bör kunna motiveras (justifieras) så att de tål kritik.

H.L.A. Hart (1907–1992) i den *analytiska rättspositivismen* (bl.a. regler för första gradens förpliktelse och regler av andra graden för verkställande makt, verkställighet och identifiering) och Alf Ross (1899–1979) i den *analytiska rättsrealismen*¹²⁰⁴ (domarideologin kollektivt internaliserad av domstolar och övriga myndigheter) förde uppfattningen om rätten grundad på austinsk-kelsensk rättspositivism mot ett modernare rättsteoretiskt tänkande.¹²⁰⁵ Som grund för rätten i modernare tänkande började man uppfatta *argumentationens yttersta motiveringsnivåer* som justifikationspremisser (Jerzy Wróblewski 1926–1990), eller ansågs rätten bestå av rättens värdebundna och målrationella motiv i sista hand, med vilka validiteterna (giltighetskriterierna) kunde godkännas (Neil MacCormick 1941–2009). MacCormick byggde vidare på den av Austin, Kelsen och Hart företrädade analytiska rättspositivismen med den *institutionella rättsteorin* (den rättspositivistiska teorin). I den tolkades rätten som något som skapas, ändras och verkställs samt förverkligas och upphävs till sina rättsliga verkningar genom institutionella talakter av lagstiftaren, domstolarna och andra rättsligt verkställande myndigheter.¹²⁰⁶ Senare kunde Ronald Dworkin sägas ha verkat konstruktivt genom sitt rättssteoretiska tänkande gällande rättsregler och rättsprinciper genom att låta *behovet av en koherent uppfattning om rätten* (law as integrity) framträda, och hans strävan har ansetts bestå i att skapa en förbindelse mellan den rättspositivistiska och den naturrättsliga rättsteorin.¹²⁰⁷ Utgångspunkten för Dworkins rättsteoretiska tänkande fanns i *kritiken av positivismen*, varvid han komprimerade sin kritik av sin företrädare Harts teorier vid Oxfords universitet enligt följande:

I want to make a general attack on positivism, and I shall use H.I.A. Hart's version as a target, when a particular target is needed. My strategy will be organized around the fact that when lawyers reason or dispute about legal rights and obligations, particularly in those hard cases when our problems with these concepts seem most acute, they make use of standards that do not function as rules, but operate differently as principles, policies, and other sorts of standards. Positivism, I shall argue, is a model of and for a system of rules, and its central notion of a single fundamental test for law forces us to miss the important roles of these standards that are not rules.¹²⁰⁸

¹²⁰³ Aarnio 2011, 15.

¹²⁰⁴ Enligt Siltala 2003, 32 råder det en betoningsskillnad mellan analytisk rättspositivism och analytisk rättsrealism. I analytisk rättspositivism ligger betoningen i betydelsen av lagstiftaren och i den på formellt giltigt sätt ikraftträdade lagstadgade rätten. I analytisk rättsrealism har man däremot betonat domstolarnas och övriga myndigheters roll som en rätt som faktiskt fullföljs och som framdeles kommer att fullföljas. Hos båda är rätten ett samhälleligt faktum som kan återföras till beslut fattade av bestämda rättsliga funktionärer. Enligt Siltala kan Ross anses tillhöra båda dessa rättsteoretiska skolor.

¹²⁰⁵ John Austin s uppfattning om rätten gick ut på den suveräne makthavarens befallningar, vilka effektuerades genom straff, och dess bindande karaktär var inte beroende av naturrättsliga, religiösa eller moraliska regler. Hart för sin del ansåg att det i den moderna rätten inte var fråga om tvingande befallningar under straffhot. Tolonen, H. 2003, 33. Jfr Dombois 1961 ("nådens rätt").

¹²⁰⁶ Siltala 2003, 43. Siltala konstaterade i samma omfattande undersökning att den gällande (samhälleliga) rätten visar sig vara ett konstruktivt och institutionsbundet begrepp som bör relateras till den av domstolar och övriga myndigheter, dvs. institutionella lagtillämpare kollektivt internaliserade uppfattningen om rättens identifikationskriterier samt de rannsaknings- och utslagsprinciper som bör tillgodogöras i den rättsliga argumentationen. Siltala argumenterade för att *modellen för den institutionella läran om rättsskälla* (av Aarnio och Peczenik), den statiska läran om rättsskälla och den dynamiska (situationsbundna och systemiskt öppna rättsliga utslagsprinciper) läran om rättsskälla går in i varandra i en finländsk domares utslagsprövning. (Siltala 2003, 17, 761–775).

¹²⁰⁷ T.ex. Taking Rights Seriously 2002, och Law's Empire 2000.

¹²⁰⁸ Dworkin 2002, 22.

Aarnio anmärker mot Dworkins teori, att djupa värdebaserade meningsskiljaktigheter i sista hand är beroende av intressena. Han åskådliggör Dworkins tänkande med de två Hercules-domarnas modell, i det han förutsätter att deras uppfattningar sammanfaller i fråga om att värdena ligger inom rationell prövning.¹²⁰⁹

I Finland utvidgade bl.a. Raimo Siltala (1960–) *definition av den rättsliga institutionen* de institutionella analyserna av företrädarna för rättspositivismen. Enligt Siltala (delvis i anslutning till Harts ja MacCormicks analyser) finns det sammanlagt regler av fem olika slag: 1) konstitutionsreglerna i betydelsen av rättsnormernas uppkomst-, transformations-, tillämpnings och derogationsregler, 2) rättens identifikationsregel, 3) de rättsliga argumentationsreglerna i betydelsen av rättsreglernas tolknings- och systematiserings normer samt rättsprincipernas avvägningsnormer, 4) de rättsliga artikulationsreglerna och 5) första gradens förpliktelseregler.¹²¹⁰

Inom den nordiska analytiska rättsteorin utvecklade Aulis Aarnio¹²¹¹ och Aleksander Peczenik¹²¹² (1937–) speciellt teorin om den rättsliga argumentationen, dvs. det rättsliga utslaget. Den av Aarnio föreslagna definitionen av gällande rätt kunde karaktäriseras som en helhet av de sinsemellan koherenta starkt förpliktande, svagt förpliktande och från tillåtna rättskällor härledda rättsregler och rättsprinciper som *skulle kunna accepteras i ett rättsamfund som uppfyller den rationella prövningens kriterier*.¹²¹³

Kaarlo Tuoris (1948–) teori om den *kritiska rättspositivismen* som kom till vid millennieskiftet ansågs inte ansluta sig till den analytiska rättspositivismens tradition, även om Tuori själv ansåg att den traditionella rättspositivismen utgjorde en av teorins forskningsmässiga utgångspunkter.¹²¹⁴ Den grundläggande utgångspunkten för den av Hannu Juntunen (1943–) som den *teologiska rättspositivismen* betecknade doktrinen definierades för sin del som ett den rättsliga verklighetens varande, paradoxalt samtidigt både gudomligt och mänskligt utifrån det gudomliga skapandet.¹²¹⁵

Naturrättsliga tänkandets långa historia

Dessutom är det skäl att i anslutning till avhandlingen konstatera beträffande allmän rättsteori som motvikt till den rättspositivistiska rättsteorin det *naturrättsliga tänkandets långa historia* även med dess anknytningspunkter till den kanoniska rätten. Rätten enligt naturrättsfilosofin var *riktig rätt* (richtiges Recht) som en del av en obetingad samfundsligt och/eller religiöst definierad rättvisa.¹²¹⁶ Härvid var frågan om formellt förpliktande rätt och rätt samhällsmoral en och samma sak. Vad rätten var för något återgick härvid till vad rätten borde vara. Den naturrättsligt uppfattade rättens kriterier i de olika skedena av uppfattandet av den hade hämtats från skilda håll (sakens natur, Natur der Sache – ”det goda livets politik” av Aristoteles (c. 384–322 f.Kr.) – Tomas av Aquinos (1225–1274) religiösa och målsökande samhällstänkande enligt skolastikens läror – helheten av axiom och detaljerade rättsregler härledda av det mänskliga förnuftet i enlighet med

¹²⁰⁹ Aarnio 2011, 93.

¹²¹⁰ Siltala 2003, 45.

¹²¹¹ Se bl.a. Aarnio 2002, 515–534, där Aarnio studerar Juha Pöyhönens verk ”Uusi varallisuusoikeus” (2000) som ställer mot varandra den analytiska rättsvetenskapen (och begreppsrättsläran) och den nya förmögenhetsrätten. I Aarnios studie av Pöyhönens bok ingår två intressanta teser: 1) Den av Pöyhönen karaktäriserade nya förmögenhetsrätten utgör en argumentationsmodell, 2) Avtalsbestämmelserna om mänskliga rättigheter och deras inkluderande i nationella grundlagar samt den grundrättighetspositiva lagtolkningsläran har öppet introducerat naturrätten i rättstänkandet.

¹²¹² Enligt Peczenik 1995, 133–134 skiljer de naturrättslärdade ofta mellan den positiva lagen given på makthavarnas försorg och den bindande lagen i samklang med naturrätten. Enligt honom omfattar naturrätten de särskilt viktiga etiska normerna, dock inte samtliga. Enligt etiken definieras vad som är acceptabelt enligt naturrätten, vad som är rättvist riktigt. Denna distinktion av Peczenik är *kyrkorättsligt* intressant. Hur kan man dra gränsen mellan etiken och kyrkorätten i kyrkorätten? Finns den över huvud?

¹²¹³ Siltala 2003, 49. Se även den av Aarnio framförda ledande regeln 1989, 285: ”En laglära som framför tolknings- eller normställningstaganden i likhet med rättskipningen bör eftersträva sådana resultat som i ett rationellt övervägande rättsamfund kan uppnå majoritetens stöd.”

¹²¹⁴ Tuori 2000, 7–8. I den av Tuori framförda teorin betonas rättens skiktade struktur i uppfattningen om rätten. Siltala 2003, 45.

¹²¹⁵ Juntunen H. 2008, 174. Jfr kyrkans överpositiva rättsbegrepp hos Leino, i vilket ingen sammanblandning sker. I stället försöker man uppnå samstämmighet mellan kyrkans positiva och överpositiva rätt med studiet av den positiva kyrkolagstiftningens rättsligt-kritiska överpositivitet som ”medel”. Leino 2005a, 185, 2003a, 21.

¹²¹⁶ Siltala 2003, 26.

rationell naturrätt – det givna grundläggande goda eller rättens inre moral i John Finnis' (1940–) moderna naturrätt – människorättsavtalens och de nationella grundlagarnas mänskliga och grundläggande fri- och rättigheter).¹²¹⁷ Definitionerna av grunden för naturrättigheterna hos de rättsteoretiker som står nära naturrätten är delvis diffusa. Religionen har dock betydelse som ett absolut värde enligt professor John Finnis vid Oxfords universitet.¹²¹⁸ I människorättsbegreppets uppkomsthistoria kan man finna kristna, allmänreligiösa eller universalhumanistiska människovärden. I franska revolutionen och amerikanska självständighetsdeklarationen hör de mänskliga rättigheternas röst. Franska revolutionen eftersträvade dock politiskt också att bli av med kyrka och religion. Beträffande amerikanska självständighetsdeklarationen kan ändå frågan väckas: "Who is the God of the Declaration?"¹²¹⁹ Människornas likhet inför lagen var en princip enligt vilken börd och ställning inte fick påverka hur lagen tillämpades i fråga om varje enskild person. (Ändå har det också framförts tankar om att en senare epok i jämlikhetstänkandet kunnat skapa former av totalitarism, i vilka det "goda syftet" enligt gruppens intressen ställs framom den formella klarheten och vägen också kan öppnas för missbruk.)¹²²⁰

¹²¹⁷ Finnis 1980, 59–99. Fuller 1969, 33–94. Siltala 2003, 26.

¹²¹⁸ Finnis 1980, 410: "The assumptions I am making or postulating in this section would entitle us to say that God is an unrestricted, 'absolute' value and that harmony with God ('religion') is a human value. They would not entitle us to say that religion is a more basic value than any of the other basic human values, so that 'for the sake of religion' one might rightly choose directly against any of those other values to ignore any of the other requirements of practical reasonableness. There is nothing to justify treating God as an objective to be attained by the skilful disposition of concrete means."

¹²¹⁹ Derschowitz 2003, 2: "I have always been intrigued by the Declaration of Independence. Though an important document of liberty, it is a hodgepodge of political, religious, and historical theories. It invokes the laws of nature, as if nature speaks with a single moral voice, and the law of nature's silent God, rather than Christianity's God of revelation. It describes rights as "unalienable" and declares that "all men are created equal".

¹²²⁰ Vihavainen 2009, 243–245.

Pekka Leino

”Endast kyrkans egna angelägenheter”

En kyrkorättslig undersökning av kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

I JD, docent Pekka Leinos avhandling i kyrkorätt analyseras hur begreppet ”endast kyrkans egna angelägenheter” har uppfattats av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i 1869, 1964 och 1993 års kyrkolagar. Det är fråga om hur man i dessa författningar uppfattar synen på kyrkan, kyrkans lära, kyrkorätten och lutherdomens väsen. I avhandlingen analyseras hur man som ”endast [blott] kyrkans egna angelägenheter” (§ 14 i 1869 års kyrkolag) har förstått kyrkans apostoliska undervisning och den praxis som man i enlighet med den följt i kyrkan, så som reformatorerna förstod denna när lutherdomen uppstod, och så som den kommer till uttryck i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskriter.

Med tanke på den kyrkorättsliga doktrinen är det centralt att utreda på vad den i kyrkan rådande uppfattningen av kyrkorätt och kyrkans rätt grundar sig.